

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Філологічна"

Випуск 23

Острого — 2012

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету “Острозька академія”
(протокол № 7 від 23 лютого 2012 року).*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом’як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:

Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 23. – 2012. – 312 с.

У збірнику містяться статті, присвячені когнітивним аспектам міжкультурного спілкування, а також проблемам професійної іншомовної підготовки у процесі міжкультурної інтеграції. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет “Острозька академія”,
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2012

Аврамко Т. О.,

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ

У статті розглядаються проблеми комунікації та труднощі, які можуть виникнути в процесі спілкування; акцентується увага на важливості навчання мовленнєвому етикету й міжкультурній компетенції, які підвищують здатність ефективно виконувати міжнародні завдання.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, загальна компетенція, соціальне поведіння, контактне спілкування, суспільні відносини.

В статье рассматриваются проблемы коммуникации и трудности, которые могут возникнуть в процессе общения; акцентируется внимание на необходимости обучения речевому этикету и межкультурной компетенции, которые повышают способности решать международные задания.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, общая компетенция, социальное поведение, контактное общение, общественные отношения.

The article deals with the issue (problem) of communication. The sociocultural component of foreign language studying is described. Difficulties that may appear in the process of communication are investigated. Studying of speech etiquette and international business tasks have an aim to promote capabilities while solving international business tasks, because without the knowledge of the studied language there is no possibility to learn the language as the means of communication.

Key words: cross-cultural communication, overall competence, social conduct, contact communication, social relations.

На нинішньому етапі розвитку людського суспільства, етапі глобалізації та інтенсифікації контактів між людьми, народами й цивілізаціями особливого значення набуває міжкультурна комунікація. Оскільки сучасна концепція іншомовної освіти будується на інтегрованому навчанні мови й культури різних країн, то й використання їх у суспільстві відображає загальну культуру населення. Актуальність даної теми полягає в тому, що у зв'язку із інтенсивним розвитком міжнародних відносин, виникла потреба у фахівцях, які б могли виконувати роль посередника у мовній та міжкультурній комунікації.

На особливу увагу заслуговує нещодавно розроблена “концепція компетентності” як провідна ідея для сучасної національної системи освіти, суть якої полягає в тому, що “... система освіти тільки тоді може вважатися ефективною, коли її результатом буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, моральними якостями, але й уміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях, застосовуючи здобуті знання й беручи на себе відповідальність за дану діяльність” [2, с. 15]. Як бачимо, компетентність можна вважати одним із вагомих критеріїв підготовки фахівців у вищих закладах освіти.

Комунікативна культураобов'язково включає в себе в якості базового компонента сформовану внутрішню готовність і спроможність до іншомовного мовленнєвого спілкування. Тому компетентність розглядається в контексті професійної діяльності, розуміється як інтегративне утворення особистості; вона характеризує рівень готовності людини до діяльності та ефективність здійснення останньої.

Комунікативна компетенція включає в себе мовний, мовленнєвий та соціокультурний компоненти.

Соціокультурна складова змісту навчання передбачає ознайомлення із культурно- побутовими особливостями, манерою спілкування, нормами комунікативної поведінки й етикету народу, мову якого вивчаємо. Якщо ми говоримо про мовленнєвий етикет як про систему стандартних словесних формул, які вживаються у повсякденних ситуаціях: вітання, прощання, вибачення, прохання, – то необхідно зазначити, що саме в ньому найповнішою мірою виявляється стан мовної культури, етичної орієнтації між людьми [4, с. 37].

Мінімальною комунікативною одиницею є мовленнєва дія, яка характеризується тим, що вона завжди залежить від сукупності конкретних екстралінгвістичних чинників, які спонукають людину до мовної комунікації і визначають її мовленнєву поведінку, яка виражається, з одного боку, у стереотипних висловлюваннях, мовленнєвих кліше, з іншого – в індивідуальних мовленнєвих проявах конкретної особистості, у невербальних засобах спілкування.

Процеси інтеграції України в європейське та світове товариство, сучасні соціально-економічні умови розвитку суспільства висувають усе вищі вимоги до підготовки фахівців у галузі мовної освіти. Відводиться важлива роль формуванню багатомовної особистості, яка володіє міжкультурною комунікацією і поєднує в собі цінності рідної та іншомовної культур.

Датою народження міжкультурної комунікації як академічної дисципліни варто вважати 1954 рік, коли вийшла у світ книжка Є. Хола й Д. Трагера “Cultureas Communication” (“Культура як комунікація”), у якій автори вперше запропонували для широкого вживання термін “міжкультурна комунікація”, що відбивав, на їхню думку, особливу галузь людських взаємин. Пізніше основні положення та ідеї були більш докладно розвинені у відомій праці Е. Хола “The Silent Language” (“Німа мова”, 1959 р.), де автор показав тісний зв'язок між культурою й комунікацією. Розвиваючи свої ідеї, Хол дійшов висновку про необхідність навчання культури.

Варто наголосити, що іншомовна комунікативна компетентність є інтегральною характеристикою професійної діяльності фахівця, яка охоплює такі **підструктури**:

- *діяльнісн*у (знання, уміння, навички та способи здійснення професійної діяльності);
- *комунікативн*у (знання, уміння, навички та способи здійснення професійного спілкування).

Якщо компетентність характеризують знання, уміння, навички та способи організації спілкування, то компетентність – здатність фахівця використовувати набуті знання, сформовані вміння тощо.

Термін "міжкультурна комунікація" у вузькому змісті з'явився в літературі в 1970-х роках. У відомій праці Л. Самовара і Р. Портера "Комунікація між культурами" ("Communication between Cultures") наводиться визначення міжкультурної комунікації. До цього часу сформувався й науковий напрямок, серцевиною якого стало вивчення комунікативних невдач та їх наслідків у ситуаціях міжкультурного спілкування.

Як один з видів людської діяльності, мова виявляється складовою частиною культури, обумовленої сукупністю результатів людської діяльності в різних сферах життя: виробничої, суспільної, духовної. Однак, як форма існування мислення і, головне, як засіб спілкування, мова постає в одному ряді з культурою.

Мова – могутнє суспільне знаряддя, що формує людський потік в етнос, утворює націю через збереження й передачу культури, традицій, суспільної самосвідомості певного мовного колективу; вона – дзеркало навколишнього світу, що відображає дійсність і створює свою картину, специфічну й унікальну для кожної людини. Мова – скарбничка культури, тому і зберігає цінності останньої у лексиці, граматиці, ідіоматиці, прислів'ях, приказках, фольклорі.

Необхідно зазначити, що між представниками різних культур виявляються труднощі соціальної взаємодії. Наприклад, в деяких азіатських країнах слово "ні" використовується дуже рідко, а тому "так" може означати і "ні", і "можливо". Американський психолог Р. Браун дійшов висновку, що форми словесного спілкування вищих до нижчого збігаються з формами взаємного звертання добре знайомих, близьких людей рівного статусу, а форми звертання нижчих до вищого збігаються з тими, котрими взаємно користуються люди рівного статусу, мало знайомі один з одним.

Отже, іншомовна компетентність – це комплекс знань, умінь, навичок, які дозволяють успішно використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для самоосвіти й саморозвитку особистості [1, с.17]. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів. Остання в свою чергу тлумачиться як інтегративне утворення особистості, яке має складну структуру й виступає як взаємодія і взаємопроникнення лінгвістичного, соціокультурного та комунікативного вміння, рівень сформованості яких дозволяє майбутньому спеціалісту ефективно здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну, міжкультурну й міжособистісну комунікацію.

Література:

1. Ахманова О. С. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Ольга Сергеевна Ахманова. – М.: Просвещение, 1970. – 180 с.
2. Кравченко А. И. Общяя социология / Александр Иванович Кравченко. – М.: Высшая школа, 2001. – 481 с.
3. Реформатский А. А. Введение в языкознание / Реформатский Александр Александрович. – М.: Высшая школа, 2000. – 270 с.
4. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / Алексей Петрович Садохин. – М.: Высшая школа, 2005. – 310 с.
5. Татаренко А. Б. Компетентність – вимога сучасності / Андрей Борисович Татаренко. // Світло: науково-метод. інф. пізн.-освіт. часопис. – 1996. – № 1. – С. 57.
6. Шубин Е. П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам/Евгений Павлович Шубин. – М.: Просвещение, 1972. – 350 с.

Бабенко Т. В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядається проблема формування естетичної культури студентів вищих навчальних закладів. Автор пропонує теоретичну модель формування естетичної культури особистості засобами іноземних мов.

Ключові слова: естетична культура, теоретична модель формування естетичної культури особистості, твори мистецтва, іноземні мови.

В статье рассматривается проблема формирования эстетической культуры студентов высших учебных заведений. Автор предлагает теоретическую модель формирования эстетической культуры личности средствами иностранных языков.

Ключевые слова: эстетическая культура, теоретическая модель формирования эстетической культуры, произведения искусства, иностранные языки.

The article is devoted to the problem of aesthetic culture of university students. The author presents a theoretical model which aims at aesthetic personality formation by introducing works of art into the ELT.

Key words: aesthetic culture, theoretical model of aesthetic education, works of art, ELT.

В епоху глобалізації жодна країна не може залишитися осторонь всесвітніх проблем – екологічних, економічних і культурних. Україна бере участь у різноманітних світових та європейських проєктах, одним з яких є інтернаціоналізація освітніх процесів.

Українські студенти навчаються та проходять мовне стажування у багатьох країнах Заходу і Сходу. За цих обставин, формування естетичної культури особистості, процес “возделывания, облагораживания души” [4, с. 7] стає соціальним замовленням.

Завдяки своїй безпосередній спрямованості на формування й виховання гуманістичних якостей, естетичних почуттів, смаків, суджень, творчих здібностей, естетичне виховання заслуговує на увагу як авторів підручників, укладачів навчальних програм, так і викладачів вищих закладів освіти.

Як було нами попередньо визначено, “естетична культура особистості студента є спеціалізованою частиною культури суспільства, яка характеризується сукупністю особистісних ціннісних орієнтирів, що охоплюють усі сфери життя в їх взаємодії зі світом і відповідають найвищим здобуткам суспільства, в якому він живе, здатністю до ціннісного сприйняття дійсності та її перетворення за законами краси” [1, с. 106].

Під сукупністю ціннісних орієнтирів естетично вихованої особистості ми маємо на увазі систему сформованих інтересів і потреб, опосередкованих рівнем розвитку культури даної соціальної групи.

Анкетування, що було проведене у 2011 році в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дозволило виявити коло естетичних потреб студентів і порівняти результати дослідження з тими, що були нами отримані у 2003 році в наслідок подібного опитування.

Отже, аналіз результатів анкетування показав зниження інтересу студентів до багатьох видів мистецтв. Якщо, наприклад, у 2003 році 77,8 % респондентів були зацікавлені образотворчим мистецтвом (живописом, скульптурою, архітектурою, декоративно-прикладним мистецтвом та фотографією), то у 2011 році інтерес до цього виду мистецтва впав до 57,1%. У 2003 році 40,9% студентів називали музику своїм улюбленим видом мистецтва, проте у 2011 році цей показник знизився до 21,4%. Значно зменшилася за цей період часу кількість любителів театру: з 35% до 19,6%.

Практично не змінилися ситуація щодо літератури: дуже низький відсоток, отриманий нами у 2003 році – 20,1% (у студентів-філологів) – знизився ще трохи – до 19,6%. (Респонденти зазначали не один вид мистецтва, тому загальна цифра не складає 100 %). Отримані дані свідчать про те, що відбувається падіння естетичних потреб студентів – важливої складової естетичної культури особистості.

Для того, щоб подолати ці негативні тенденції, можна запроваджувати все нові й нові спецкурси, тобто, йти екстенсивним шляхом, але реальнішим виходом із ситуації, що склалася, був би перегляд лише робочих навчальних програм. В основу планування й проведення занять з іноземної мови мають бути покладені принципи естетичного виховання: естетичної спрямованості, науковості, всебічності естетичного виховання, зв'язку теорії з практикою, професійної спрямованості, взаємозв'язку свідомості й емоційності, активності й самостійності, комплексності впливу мистецтв, систематичності і послідовності, урахування вікових особливостей, єдності естетичної освіти і виховання, наочності.

Структурними компонентами запропонованої теоретичної моделі формування естетичної культури особистості студентів засобами іноземних мов постають: цільовий, змістовий, стимуляційно-мотиваційний, операційно-діяльнісний, контрольно-регулювальний та оцінно-результативний [3, с.188].

Цільовий компонент обіймає три групи цілей: навчальні, розвиваючі та виховні, для досягнення яких можуть бути використані твори мистецтва. “Мистецтво є поліфункціональним, отже, його можна розглядати скрізь різноманітні функції: пізнавальні, виховні, ідеологічні, соціально-психологічні” [2, с. 44]. Отже, процес формування інтеркультурних навичок і вмінь проходитьиме ефективніше, якщо буде спиратися на образотворчі, літературні та музичні твори, які являються зразками світової культурної спадщини. Художні твори допоможуть в досягненні навчальних цілей (оволодінні знаннями, уміннями й навичками), розвиваючих цілей (особливо для розвитку інтелектуальної та емоційної сфер особистості) та виховних цілей (моральної й художньо-естетичної культури особистості).

Змістовий компонент теоретичної моделі формування естетичної культури особистості студентів відображає зміст навчання, завдяки якому реалізують завдання цільового компонента. Соціокультурні знання (лінгвістичний та нелінгвістичний складники) покладені в основу змістового компонента моделі. Гуманістична спрямованість, ретельний добір тематики розмовних тем, текстів для читання та аудіювання, допоміжних матеріалів надають естетичного забарвлення навчальним заняттям з іноземних мов.

Стимуляційно-мотиваційний, на відміну від попередніх компонентів, передбачає взаємодію викладача і студентів, адже створення позитивної мотивації пізнавальної діяльності має передувати кожній навчальній вправі. У педагогіці існує три групи мотивів. Перший з них – безпосередньо-спонукальний, оснований на емоційних проявах особистості (притаманний школярам молодших і середніх класів). Перспективно-спонукальні мотиви спрямовані на перспективу й характерні для старших школярів. Третя група – інтелектуально-спонукальні мотиви – ґрунтуються на бажанні оволодіти новими вміннями й навичками, підвищити рівень своїх знань, розширити кругозір. Мотиви останньої групи використовують у вищих навчальних закладах. Як показує досвід роботи, твори мистецтва, використані для мотивації виконання навчальних завдань, сприяють підвищенню активності студентів.

Операційно-діяльнісний компонент моделі вимагає розробленої системи вправ для поступового й послідовного засвоєння знань та оволодіння навичками мовленнєвої діяльності; вмілого планування кожного заняття; добору реалістичних і вмотивованих видів навчальних завдань, текстів і наочності у відповідності з навчальною темою і цілями. Для виконання багатьох вправ можна задіяти твори мистецтва, що слугуватиме опануванню нового мовного матеріалу та розвитку мовленнєвих навичок в інтегрованому вигляді.

Контрольно-регулювальний компонент моделі формування естетичної культури особистості передбачає зворотній зв'язок, який здійснюється засобами анкетування, опитування, тестування та проведенням творчих письмових робіт. Наявність оцінно-результативного компоненту дозволяє визначити рівні сформованості навичок мовленнєвої діяльності та естетичної культури особистості.

Всі структурні компоненти моделі пов'язані між собою складовими цілісного педагогічного процесу з притаманними йому закономірностями, серед яких, спираючись на сучасну педагогічну теорію [3; 4], виділимо такі:

- закономірність зумовленості педагогічного процесу потребами суспільства й особистості (до яких належить й естетична культура), матеріально-технічними можливостями навчальних закладів, естетичними умовами протікання процесу навчання;

- закономірність естетичного розвитку особистості в педагогічному процесі;

- закономірність управління педагогічним процесом, яка полягає в здійсненні зворотного зв'язку між студентами та викладачем;

- закономірність стимулювання та мотивації навчально-виховної діяльності на заняттях з іноземних мов завдяки використанню допоміжних навчальних засобів естетичної спрямованості (естетичних об'єктів);

- закономірність єдності чуттєвого, логічного і практичного в педагогічному процесі, що проявляється у розвитку навичок мовленнєвої діяльності завдяки емоційно-чуттєвому сприйняттю мистецьких творів та логічній побудові навчальної діяльності;

- закономірність єдності завдання, змісту, організаційних форм, методів і результатів навчально-виховної діяльності, що полягає у доборі естетичних, за змістом, навчальних засобів, відповідних їм завдань, форм і видів діяльності для досягнення мети заняття;

- закономірність єдиного результату педагогічного процесу, який є наслідком взаємозв'язку всіх етапів процесу.

Теоретична модель формування естетичної культури особистості студентів засобами іноземних мов

Пропонована теоретична модель формування естетичної культури особистості студентів засобами іноземних мов відповідає принципам, цілям і завданням, на яких ґрунтуються програми з іноземних мов, та узгоджується з основними принципами гуманітаризації вищої освіти, які полягають у трансляції культурних зразків молодим поколінням, створенні цілісної картини знань з іноземної мови в органічному поєднанні з культурою її носіїв.

Література:

1. Бабенко Т. В. Естетичний смак як складова частина естетичної культури особистості студентів вищих навчальних закладів// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія "Соціологія. Психологія. Педагогіка". – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. – Вип. 22-23. – С. 106-108.

2. Галишнікова Е. М. Методологические основы генезиса эстетического воспитания.// Вестник Оренбургского государственного университета. – 2004. – № 1 – Оренбург. – С. 43-47.

3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник. – 4-є вид., доп. – К.: ВАТ "Білоцерк. книжк. ф-ка", 2003. – 615 с.

4. Тен Ю. П. Культурология и межкультурная коммуникация: Учебник. – Ростов н/Д : Феникс. – 2007. – 328 с.

5. Фіцула М. М. Педагогіка. – Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2002. – 190 с.

Баранова О. В.,

Горловский государственный педагогический институт иностранных языков, г. Горловка

К ВОПРОСУ ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОСВЕННЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье рассматриваются разные типы косвенных речевых актов с точки зрения их использования в межкультурной коммуникации. Употребление многих речевых актов рассматривается с точки зрения постулатов вежливости.

Ключевые слова: речевой акт, межкультурная коммуникация, иллокутивная сила.

У статті розглядаються різні типи непрямих мовних актів з точки зору їх використання в міжкультурній комунікації. Використання багатьох мовленнєвих актів розглядається з точки зору постулатів ввічливості.

Ключові слова: мовленнєвий акт, міжкультурна комунікація, ілокутивна сила.

Different kinds of indirect speech acts in terms of using of intercultural communication are discussed in the article. The usage of many speech acts is distinguished according to the postulates of politeness.

Key words: speech act, intercultural communication, illocutionary force.

В начале двадцать первого века как никогда остро стоит вопрос международного сотрудничества – профессионального, научно-технического, торгово-экономического, культурного, личностного. Межкультурная коммуникация предполагает обмен информацией и общение между представителями различных культур. Эти различия существенно влияют на удачу или неудачу коммуникативного события. Межкультурная коммуникация характеризуется тем, что ее участники при прямом контакте используют специальные языковые варианты и дискурсивные стратегии, отличные от тех, которыми они пользуются при общении внутри одной и той же культуры. Все это говорит об актуальности осознания национально-культурной специфики коммуникантов в процессе интеркультурной кооперации.

Целью статьи является исследование диалогического соавторства собеседников при актуализации косвенных речевых актов в процессе межкультурного общения.

Речевой акт (*speech act* – речевое действие или поступок) считается минимальной, элементарной (далее неделимой) единицей речевого поведения человека. Еще в античные времена Солон говорил, что слово – это вид дела. Действительно, в каждый момент общения мы делаем разнообразные речевые поступки: информируем, угрожаем, приказываем, советуем, поздравляем, делаем комплимент, осуждаем и т. д. (Людвиг фон Витгенштейн назвал это явление “языковой игрой”).

Исследование непрямых (косвенных) РА в процессе межкультурной коммуникации представляется нам очень интересным, тем более в ситуации, когда представители различных лингвокультурных сообществ пытаются манипулировать (в широком смысле [3]) поведением собеседника на фоне культурных и языковых барьеров.

Если иллокутивная сила (интенциональное значение) речевого акта выражена с помощью определенных грамматических и лексических показателей, закрепленных за ней узусом, то речевой акт является прямым. Если прямой акт имеет одно значение (оно называется также буквальным, личным, базисным), то в косвенных высказываниях присутствует более одной иллокутивной силы, т. е. на фоне эксплицированной (явно выраженной языковыми средствами) иллокутивной силы появляется и другая, т. е. в РА оказывается больше смысла, чем передает его поверхностная структура, и тот, кто слушает, должен об этом догадаться. Тут смысл высказывания говорящего практически всегда отличается от значения предложения, прагматическое значение шире семантического значения; первое включает второе, приглушая или аннигилируя второе. Косвенность предполагает имплицитность коммуникативных намерений говорящего.

Множество РА, которые не могут получить прямого высказывания (а также в силу “иллокутивного самоубийства”), осуществляются косвенно. Так, предусматривается возможность реализации нескольких иллокуций в РА, причем особо следует отметить соблюдение иерархии в их осуществлении. Часто первичная иллокутивная сила реализуется одновременно с буквальной (вторичной). Дж. Серль определяет эту речевое действие как собственно непрямой РА (например, типичное сообщение иллокутивных сил вопроса и побуждения: *Have you got an extra book? = Give me the book* (если говорящий уверен, что лишняя книга есть) утверждение и побуждения: *It is cold in the room = Close the window.*

В современной прагматике существует несколько типов косвенных РА:

1. По фактору адресата. Косвенный РА может быть адресован одному или нескольким лицам. Согласно этому их подразделяют (Г. Кларк и Т. Карлсон) на непосредственные и косвенные, где адресатом является не тот, к кому непосредственно обращаются с речью, а другой человек или группа людей [9]. Например: Отец (собаке в присутствии сына): Лесси, Даниел собирается с тобой погулять. С помощью косвенного МА отец приказывает сыну погулять с собакой.

2. По степени конвенционализации. Иллокутивная сила многих косвенных (конвенциональных) МА воспринимается слушателями однозначно. Говорящий при этом опирается на фоновые знания, пресуппозиции адресата, а также на конвенции, есть неписанные договоры, установка, принятые в данном обществе. Содержание подобных речевых актов легко распознается адресатом без контекста, только с опорой на ситуацию (фрейм). Е.В. Клюев пишет о том, что XX век проходит под знаком рафинирования языка, когда внимание переносится с предмета уведомления форму (символизм, футуризм и др.) [4]. Речь при этом все дальше уходит от прямых форм выражения, совершенствуя систему условных “сигналов”, непосредственно не связанных со значением единиц, его составля-

ющих. Все, что сейчас формулируется слишком в лоб, обычно испытывает социального осуждения, особенно на межкультурном уровне, поэтому реальные РА становятся все более осторожными, более этикетными.

Наиболее интересным среди всех косвенных речевых актов для изучения нам представляются директивные РА, отличающиеся достаточной частотностью в межкультурном диалогическом дискурсе, содержащие в своей семантике компонент “слушающий”, так как предполагают обязательную реакцию адресата.

Так, например, исследуя англоязычные интеррогативные косвенные речевые акты (Дж. Серль считал вопросы подклассом директивов, т.е. РА, которые побуждают к ответу), И.В. Винантова выделяет следующие их коммуникативно-прагматические особенности [2]:

1. Интеррогативные косвенные речевые акты со значением упрека отличаются от русских/украинских по одному важному параметру – английские коммуниканты, упрекая, говорят о своих эмоциях, не нарушая границы мира адресата, тем самым соблюдая принцип прагматического контроля. Русские же коммуниканты в рамках речевого акта “упрек” могут прибегнуть к обвинению, тем самым вторгаясь в личное пространство адресата и показывая коллективное мировоззрение, позволяющее вторгаться во все сферы личной жизни человека. Поскольку упрек – потенциально опасное действие для упрекающего, говорящий выбирает стратегию косвенного выражения упрека. *That's all right, but what's the use of all this secrecy? Why can't you come out and tell what's the matter with you? What's the use of this whispering behind doors?*

2. Интеррогативные речевые акты со значением предложения и совета. Тут адресантом совета обычно является лицо, обладающее большими знаниями или авторитетом. В русской лингвокультуре реакция на непрошенный совет положительная, в то же время абсолютное большинство представителей английской лингвокультуры считает, что давать непрошенные советы неприемлемо, потому как англичане боятся показаться слишком агрессивными и самоуверенными.

3. *Интеррогативные косвенные речевые акты со значением просьбы.* Во всех англоязычных словарях отмечается формальность и вежливость запроса, в то же время как в русских лексикографических источниках дается лишь информация о желании выполнения определенного действия адресатом (что, тем не менее, не исключает употребление формул вежливости). Речевой акт просьбы – РА, вторичная функция которого представлена в намерениях адресата призвать коммуниканта удовлетворить нужды или желания. Выполнение просьбы напрямую зависит от адресата, адресант не в праве навязывать образцы поведения, но призывает к сотрудничеству (правда, в своих же интересах). *“Look, will you leave me alone, please?” Anna said. “I'm minding my own business, mind yours why don't you.” She stood up, her towel sliding off, and tried to get past him to the land, but he side stepped in front of her.*

Назначение риторических вопросов – ввести в общее поле зрения коммуникантов “ответ”, заведомо известный им, или ответ, к которому, по мнению, говорящего, слушающий неминуемо должен прийти, исходя из того, что стало ему известно. *Don't you know what a pleasure it was to me to help you a little?*

Среди интеррогативных косвенных речевых актов со значением приглашения выделяется два типа: явные (*unambiguous*) и неявные (*phony*). “Неявные приглашения” выражаются прямыми способами и нередко служат лишь этикетными формулами (*Drop in before you leave London* – не предполагает совершения называемого действия). Неявные приглашения с трудом различаются русскоязычными коммуникантами, так как подобного рода приглашения не типичны для русской культуры.

По мнению Е.Н. Беляевой, если учитывать тот факт, что вовлечение в разговор иностранца (в особенности малознакомого или старшего по статусу) является актом вмешательства в сферу его существования, то следует признать социально предпочтительной такую форму вопросительного высказывания, которая позволяла бы слушающему самому решать, вступать или не вступать в коммуникацию [1]. В данном случае косвенный вопрос представляет собой сложноподчиненное предложение, в главной части которого употребляются предикаты знания, а в придаточной части разъясняется характер желаемой информации, например: *I'm not quite sure how long you've known the Fieldings (Fowles); “I'm dying to know what you did with all the lions you slaughtered,” said Susie Boyd (S. Maugham); I'd like to know why she's gone off like this (J. Fowles).*

Вариантом вежливого вопроса является также “вопрос в вопросе”, в котором собственно информативный вопрос включен в качестве дополнения в состав общевпросительного высказывания, запрашивающего о степени информированности слушающего. Такие высказывания дают слушающему хороший шанс “выйти из игры”, ответив лишь на формально выраженный вопрос, например: *“Do you happen to know when it is open?” – “Oh, no, no. I haven't been there myself” (L. Jones).*

Одной из функций косвенного директивного речевого акта в процессе межкультурного общения, является фатическая функция. С.В. Торлакян считает, что фатическая функция косвенных директивных актов связывается с функцией усиления/ослабления воздействия на адресата. В качестве прагматического задания в диалогическом общении функцию усиленного/ослабленного директивного воздействия способны приобретать прежде всего констативные речевые акты, в структуру которых входят модальные глаголы [6]. Условия, благоприятствующие протеканию косвенно-директивного действия, могут обеспечиваться не только внешними, не зависящими от собеседников обстоятельствами, но и субъектом косвенного директивного акта. Подобная ситуация подготавливается предшествующей деятельностью говорящего, его компетенцией, а поэтому реализуемая при этом возможность граничит с разрешением совершить действие. Модальный глагол *“may/мочь”* в этом случае способствует снижению категоричности высказывания, налаживанию фатического контакта между собеседниками. *She moved her hand to his lips, letting him taste the fear on her fingers. “You may see the witness right now,” she said (CBНН).*

В данных примерах косвенный директив крайне завуалирован: адресату предоставляется лишь ненавязчивая возможность воспользоваться услугой, оказываемой говорящим, свойственная спонтанному диалогическому дискурсу в целом.

Очень важным, в свете изучения данной проблемы, нам представляется использование косвенных речевых актов с позиции теории вежливости в процессе межкультурной коммуникации.

Толчком к изучению вежливости в межкультурном аспекте послужила ставшая хрестоматийной монография П. Брауна и С. Левинсона *Politeness: Some universals in language usage* и их более ранняя публикация *Universals in language usage: politeness phenomena* [8].

При рассмотрении вопроса о вежливости в межкультурном аспекте следует исходить из того, что понимание вежливости у разных народов различно. Как уже отмечалось, у одних народов вежливость может ассоциироваться с почтительностью и даже почитанием, у других – со скромностью, у третьих – с демонстративным вниманием к окружающим. В каждой культуре существует свой концепт вежливости. Разное содержание данного концепта находит свое отражение в языке и речи и проявляется в лексико-грамматических, функциональных, прагматических и дискурсных особенностях.

Среди существующих концепций выделяется несколько основных: 1) Вежливость как сохранение “лица”. Авторы воспринимают вежливость собеседников как стратегии, служащие для сохранения лица (“face”). По мнению ученых, человек имеет две потребности “лица” (“face wants”). Негативной потребностью лица называется желание сохранения неограниченной свободы действий. Позитивная потребность лица проявляется в стремлении говорящего привести свои желания и желания слушающего к единообразию, то есть побудить собеседника рассматривать желания говорящего как свои собственные. Основоположителем этой теории, как мы указывали выше, были П. Браун и С. Левинсон.

2) *Вежливость как речевые Максимумы*. Г. П. Грайс вводит принцип кооперации, включающий в себя четыре Максимумы: качества, количества, релевантности и ясности. 3) Вежливость как этическая и прагматическая категория (Н.И. Формановская) направленная на соблюдение этикетных речевых норм особенно важно в начале общения, оно способствует установлению контактов между партнерами по общению для последующей реализации целей делового общения в необходимом для субъекта направлении. Вежливость как оценка социального статуса человека (Ю. Ю. Карасик). В зависимости от социального статуса коммуникантов, от субординации и других факторов, коммуниканты будут прибегать к определенным стратегиям поведения.

Надежным способом реализации принципа вежливости служит выражение коммуникативного намерения в виде просьбы его осуществить. Возможны разные способы выражения такой просьбы: с помощью отдельного высказывания, части высказывания, сложного предложения, например: *May I ask you where you are staying (C. Snow); Might I inquire if you are the owner? (L. Jones); What are your tain ideas so far, sir, if you don't mind me asking? (K. Amis)*

Подчеркнем еще раз, что вежливость является относительным понятием не только в “качественном” отношении (что считать вежливым), но и в “количественном” (в какой степени этот принцип реализуется той или иной языковой формой). Существуют, конечно, абсолютные маркеры вежливости типа “пожалуйста”, но их в языке немного. Большинство лингвистических единиц приобретают этот признак определенном контексте.

Итак, в наши дни, на фоне развития информационных технологий, транспорта и туризма, современный человек “обречен” на межкультурное взаимодействие. Каждый представитель того или иного лингвокультурного сообщества, вступая в коммуникацию, несет в себе на подсознательном уровне архетипы родной культуры. Потому использование косвенных речевых актов в процессе межкультурного общения призвано сгладить “острые углы” общения, придать интернациональной беседе более комфортную для её участников атмосферу.

Литература:

1. Беляева Е. Н. Принцип вежливости в вопросительных речевых актах. – Режим доступа: <http://english4u.dp.ua/modules.php?name=Articles&op=Open&id=649>
2. Винантова И. В. Исследование коммуникативно-прагматических особенностей интеррогативных косвенных речевых актов (на материале английских и русских художественных текстов): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / И. В. Винантова. – Челябинск, 2011. – 22с.
3. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. / Е. Л. Доценко – М.: ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
4. Клюев Е. В. Критерии лингвостилистического анализа текста. Часть 2. / Е. В. Клюев – М.: ВИПК работников печати, 1989. – С. 15-16.
5. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – М., 1986 (1). – С. 151-169.
6. Торлакян С. А. Косвенные речевые способы актуализации фактора адресата в информационно-когнитивной системе диалога: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка / С. А. Торлакян. – Ростов-на-Дону, 2008. – 24 с.
7. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin – Oxford: Oxford University Press, 1962.
8. Brown P. Universals of Language Usage: Politeness Phenomena / P. Brown, S. Levinson // Questions and Politeness. – Cambridge, 1978.
9. Clark H. H. Speech acts and hearers' beliefs / H. H. Clark, T. B. Carlson // Mutual knowledge. – London: Academic press, 1982. – P. 270-322.

Беляков О. О.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ РОЗЩЕПЛЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ (КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджуються особливості художнього моделювання розщепленої особистості крізь призму когнітивної поетики. Розглянуто основні передумови існування розщепленої особистості. Методи когнітивної поетики (концептуальна метафора, концептуальна інтеграція, теорія можливих світів) екстраполюються на образи персонажів художнього твору для виявлення механізму розщепленого стану свідомості. Матеріалом дослідження послужили оповідання Е. Хемінгвея, Дж. Джойса, Дж. Брейна, В. Фолкнера.

Ключові слова: розщеплена особистість, художнє моделювання, концептуальна інтеграція, концептуальна метафора, теорія можливих світів.

В статье рассматриваются особенности художественного моделирования раздвоенной личности на основе методов когнитивной поэтики. Анализируются общеметодологические и конкретно-научные предпосылки анализа. Описан потенциал использования теорий когнитивной метафоры, концептуальной интеграции и теории возможных миров для изучения художественных моделей раздвоенной личности на материале рассказов Э. Хемингуэя, Дж. Джойса, Дж. Брейна, В. Фолкнера.

Ключевые слова: раздвоение личности, художественное моделирование, концептуальная интеграция, концептуальная метафора, теория возможных миров.

The essay deals with the peculiarities of artistic modeling of a split personality in fiction. The major prerequisites for the existence of a split personality (literary, philosophical, psychological) have been studied. The methods of cognitive poetics (conceptual metaphor, conceptual integration, theory of the possible worlds) are extrapolated onto the specific characters of a literary discourse to reveal a split state of their personality. The material of the research includes short stories by E. Hemingway, J. Joyce, J. Braine, W. Faulkner.

Key words: split personality, artistic modeling, conceptual integration, conceptual metaphor, theory of possible worlds.

Поняття “модель” і “моделювання”, як відомо, широко використовується в гуманітарних науках. Не вдаючись в теоретизування по цій складній проблемі, далі виходитимемо з широкого і вузького трактування поняття “моделювання”. Широке трактування припускає тотожність понять “моделювання” і “віддзеркалення”. Останнє відоме в практиці естетичного і літературно-критичного аналізу.

Вузьке розуміння терміну “моделювання” пов’язано передусім зі світом “суб’єктивної реальності” людини. В даному випадку мається на увазі процес створення естетичної моделі, тобто відтворення за допомогою мовних засобів явища, безпосереднє спостереження за яким і опис якого є складним або взагалі нездійсненним.

Іншими словами, “художня модель” письменника – це не що інше, як його власна естетична версія складного феномена суб’єктивного світу людини. Використовуючи ресурси мовної системи для репрезентації, наприклад, процесів людської психіки, автор створює їх естетичний аналог, який, із його точки зору, максимально наближений по своїх структурно-семантичних характеристиках до реального стану речей.

Процес художнього моделювання поєднує в собі як логічний (інтелектуальний), так і образний (емоційний) аспекти. На основі життєвого і естетичного досвіду у свідомості автора художнього твору формується загальна (первинна) понятійна модель, яка, у свою чергу, “перекодовується” у вторинну художню модель. Для письменника кодом виступає мова художньої літератури як семіотична система (Ю. М. Лотман, З. Я. Тураєва, О. М. Мороховський). При цьому процес художнього моделювання є засобом не стільки інтелектуального, скільки емоційного самовираження творця, який в своїй моделі неминуче відтворює як предмет пізнання, так і себе, як такого, що пізнає.

Звичайно, поняття “модель” не вичерпує створений письменником образ, але воно може слугувати зручним інструментом для дослідження авторських версій станів або явищ, в яких людина (персонаж твору) “втрачає свою завершеність і однозначність” [1].

Передумови і підґрунтя для дослідження художньої моделі розщепленої особистості (далі РО) можна розглянути у кількох площинах: філософській (на зміну картезіанським поглядам про цілісність особистості з’явилася ідея про існування розщепленого “Я”, тобто такого, що ділиться на “Я” – суб’єкт і “Я – об’єкт”, неузгодженість яких призводить до кризи ідентичності [8, с. 96]; психологічній (теорії З. Фрейда, К. Юнга, Ж. Лакана, Ю.Крістєвої); постструктуралістській (ідеї Ж. Дерріда); літературознавчій (використання М. Бахтіним поняття меніппеї на позначення “незвичайних станів людини” [1]. Дотично до проблеми розщепленої індивідуальності є концепції “психологічного двійництва” [4] і “акцентуованої мовної особистості” [2].

Підкреслимо, що художня модель РО може мати різні модифікації в залежності від періоду розвитку літератури, художнього методу і літературного напрямку, естетичної платформи письменника і жанру конкретного твору.

Дослідження художнього моделювання РО ускладнюється тим, що сама природа художності обумовлює і визначає характер РО. Дещо спрощуючи стан речей, можна стверджувати, що “розщепленість” є онтологічною характеристикою художнього твору. Згадаємо, слід за Ю. С. Степановим, про розшарування авторського “Я” на героя, на розповідача про героя, на автора-оповідача (і іноді ще і далі) або про наявність розбіжності (“щілини”) між екстенсіоналом актуального світу і інтенсіоналом можливого світу художнього дискурсу [6, с. 22, 30].

Нові можливості дослідження естетичної версії РО відкриває когнітивна поетика. Як відомо, ця наука спрямована, з одного боку, на пошуки інтегрованої методики концептуального аналізу художнього тексту, а з іншого, – на розкриття формування та функціонування окремих художніх прийомів [3].

Процес розщеплення особистості в художньому творі може відбуватися, як вважає британська дослідниця К. Еммот, у трьох головних напрямках: розщепленість в свідомості одного суб'єкта ("голос" або "частина" свідомості одного персонажа конфліктує або дискутує з іншим "голосом" або "частиною" свідомості цього персонажа); розщепленість особистості як діалог між "тілом" (фізичною оболонкою) персонажа і його свідомістю; розщепленість особистості, яка втілюється в різних фізичних подобах, кожна зі своєю власною (індивідуальною) свідомістю [10, с. 161-171]. Ми будемо називати ці три типи РО, відповідно, інтрасуб'єктивним, екстрасуб'єктивним і інтерсуб'єктивним.

Перед тим, як перейти до аналізу ілюстративного матеріалу, зазначимо, що, по-перше, ми залишимо останній різновид РО поза увагою, оскільки певні аспекти когнітивного аналізу РО на матеріалі повісті Р. Стівенсона "Химерна пригода з доктором Джекілом та містером Гайдом" ("The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde") були висвітлені у вищезгаданій статті К. Еммот.

По-друге, оскільки наше дослідження має пропедевтичний характер, ми вирішили обмежитись аналізом літературних зразків, які є відомими у практиці інтерпретації художнього тексту.

Проаналізуємо екстрасуб'єктивну РО ("Body-Mind") на матеріалі оповідання В. Фолкнера "Каркасонне" ("Carcassonne"). Цей компактний і важкий для сприйняття твір є "об'єктивним корелятом" (термін Т. С. Еліота) психологічного стану анонімного персонажу, конфлікту між духом, натхненням, мрією, бажанням "to perform something bold and tragical and austere" [15, с. 236] і плоттю, тобто реальністю, яка стримує і унеможливує реалізацію його прагнень. Як результат цього протиріччя, вершичка чекає лише "shimmering nothingness" [15, с. 236].

Можна допустити, що в свідомості читача, який сприймає цей художній твір, активізується концептуальна метафора **THE BODY IS A CONTAINER**. Принагідно вкажемо, що піддрунтям дослідження послужили праці, в яких концептуальна метафора розглядається як інструмент когнітивної поетики [9, с. 98-109; 13, с. 105-119]. Дійсно, головний персонаж фолкнерівського оповідання є розщепленою особистістю. Тіло героя є лише крихкою оболонкою, яка залежить від зовнішніх обставин і потреб. Іншими словами, вона є своєрідною в'язницею, яка перешкоджає новим духовним зверненням, обмежує і стримує їх. Реалізація внутрішнього "Я" головного героя відбувається лише за рахунок втрати фізичної оболонки, а саме, в його мареннях і снах.

Матеріал дослідження свідчить про те, що теорія концептуальної метафори може бути застосована при інтерпретації таких художніх творів, де має місце взаємодія різних (часто протилежних) векторів свідомості і фізичного стану. Доречним, в зв'язку з цим, навести приклад з роману Дж. Брейна "Шлях нагору" ("Room at the Top"). Джо Лемптон, головний персонаж твору, з огидою ставиться до свого візаві, яким є він сам:

I hated Joe Lampton, but he looked and sounded very sure of himself sitting at my desk in my skin [14, с. 236].

Характерно, що розщепленість свідомості Джо маркується зміною настрою. Коли Джо дізнався про смерть Еліс, він демонструє свою байдужість, коментуючи подію від імені третьої особи:

"I expected it", Joe Lampton said soberly, "she drove like a maniac" [14, с. 236].

Проте, коли Джо дізнається про деталі трагедії, він висловлює свою реакцію за допомогою першоособового оповідача:

"Jesus Christ, I said "Jesus Christ" [14, с. 236]

Отже, функція метафори контейнера полягає в тому, щоб продемонструвати взаємодію між різними версіями "Я" в свідомості персонажа. При цьому одне "Я" може мати функцію контейнера для іншого "Я" (приклад з роману Дж. Брейна "Room at the Top"), або перебувати у середині тілесної оболонки (приклад з оповідання В. Фолкнера "Каркасонне") персонажа.

Розглянемо далі інтрасуб'єктивну РО на прикладі оповідання Дж. Джойса "Евелін". Художня модель РО героїні цього психологічного твору є результатом взаємодії можливих світів.

Евелін потерпає від жорстокого та принизливого ставлення батька. Перед нею постає можливість вибору: залишитися у рідній оселі і завжди бути жертвою батькових образ, чи "плисти" на зустріч щастю з людиною, яка, їй здається, буде піклуватися про неї і відкриє перспективи нового, щасливого життя. Кульмінаційним моментом оповідання є перебування Евелін на пристані у стані невизначеності і психологічного "паралічу". Застосовуючи теорію можливих світів [11, с. 130-132; 13, с. 136-141], можна виявити динаміку і структуру розщепленої свідомості дівчини.

До знайомства з Френком Евелін живе в світі жорстокості і самопожертви (Світ знань 1). Знайомство з Френком означає появу нових знань про інше, краще життя (Світ знань 2).

She was about to explore another life with Frank. Frank was very kind, mainly open-hearted. She was to go away with him by the night boat to be his wife and to live with him in Buenos Ayres where he had a home waiting for her. [17, с. 65]

Разом із набуттям нових знань з'являються нові бажання і наміри, які мають подвійну семантику: з одного боку, Евелін готова тікати і залишити оселю заради кохання, а з іншого, дівчина відчуває відповідальність за життя батька та менших сестер та братів.

Евелін усвідомлює, що її майбутнє є разом з коханим. Не дарма вона називає Френка "savior" (Світ бажань 1). В той самий час, Евелін хоче залишитись з батьком (Світ бажань 2).

Her father was becoming old lately, she noticed; he would miss her. Sometimes he could be very nice. [17, с. 64].

Евелін зіткнулася з альтернативою: або духовна і фізична деградація (Світ намірів 1) або зміна життя на краще (Світ намірів 2). Її неспроможність розв'язати цю проблему підкреслюється тим, що протягом усього оповідання героїня залишається пасивною: в тексті немає інформації про те, як Евелін збирає речі і вирушає до пристані.

Теорія можливих світів, таким чином, дозволяє не лише розкрити механізм моделювання РО Евелін, яка перебуває в стані духовного паралічу, а й встановити роль і питому вагу трьох чинників її свідомості: знань, намірів і бажань. Теорія можливих світів, як бачимо, стає ефективним засобом інтерпретації у таких художніх творах, де персонаж існує в двох світах: реальному і уявному, гіпотетичному.

Проаналізуємо інтерпретативний потенціал ще однієї методики, яка широко використовується при аналізі художнього твору крізь призму когнітивної поетики – теорію концептуальної інтеграції. На наш погляд, застосування цього підходу до вивчення художньої моделі РО може бути виправданим, якщо художній твір:

- містить зіткнення або зміну різних перспектив (фокалізацій);
- передбачає мисленнєвий читацький досвід читача [5, с. 605], який динамічно змінюється в процесі читання твору;
- дозволяє декодувати приховане значення (підтекст) на підставі інтеграції власного знання з новою інформацією [5, с. 606].

Запозичуючи методику британської дослідниці Е. Семайноу (Elena Semino) [12, с. 113-119], прокоментуємо концептуальну сітку оповідання Е. Хемінгвея “Кішка під дощем” (“Cat in the Rain”):

В контексті даного нарративу ВИХІДНИМ ПРОСТОРОМ 1 є сценарій, в якому чоловік ставиться до своєї дружини із холодною байдужістю. ВИХІДНИМ ПРОСТОРОМ 2 є сценарій, за яким бездомна і безпритульна кішка опинилася під дощем. ПОРОДЖУВАЛЬНИЙ ПРОСТІР є, як твердять когнітологи, абстрактним сценарієм, який формується з елементів спільних для двох вихідних ментальних просторів [5, с. 604-605]. В оповіданні відсутність розуміння з боку чоловіка і бездомність кішки означає для жінки пошук тепла і піклування. Жорстокий світ в оповіданні представлений чоловіком героїні і дощем, які не приносять втіхи ні жінці, ні кішці. Притулком для жінки може стати любов і розуміння, а для кішки – її потенційний власник.

Четвертий, ЗМІШАНИЙ ПРОСТІР, є результатом злиття матеріалу двох вихідних просторів у єдиний сценарій, який ґрунтується на відповідності між елементами двох вихідних і породжувального просторів. Саме в межах ЗМІШАНОГО ПРОСТОРОУ можна зрозуміти характер РО героїні оповідання Е. Хемінгвея.

Розщепленість свідомості жінки, яка ототожнює себе з кішкою під дощем, є очевидною. Зовсім не випадково вона, повернувшись до готелю, сідає перед дзеркалом і дивиться на себе, немов би, збоку. Віддзеркалення її зовнішності є другим “Я” героїні, що прагне кохання. ЗМІШАНИЙ ПРОСТІР є “емергентною структурою” [10, с. 115]: сигналів про невідомі поведінки жінки в майбутньому відсутні у попередніх ментальних просторах. Лише у ЗМІШАНОМУ ПРОСТОРОІ проблематичність подальших вчинків героїні стає зрозумілою. Справді, в свідомості читача виникають питання: пошуки кішки були миттєвою примхою? Сцена непорозуміння між чоловіком і його дружиною була лише епізодом, або наслідки її слід чекати пізніше? Кішка, яку вносить покоївка за дорученням господаря готелю, є тою самою кішкою, яку бачила жінка крізь вікно? Сумнів щодо стверджувальної відповіді на це питання висловив Р. Шолес. Якщо це так, то розщепленість свідомості жінки між тим, ким вона є, і тим, ким вона бажає стати, набуває фарсового характеру.

Сформулюємо висновки:

1. Когнітивні теорії концептуальної метафори, концептуальної інтеграції і теорії можливих світів мають безпосереднє відношення до аналізу особливостей художнього моделювання розщепленої особистості.

2. Кожна з вищезгаданих теорій допомагає виявити семантику РО, сприяючи тим самим кращому усвідомленню читачем задуму автора і засобів його реалізації.

Перспективою подальшого дослідження є з’ясування взаємодії вищезазначених когнітивних методик аналізу у конкретному художньому тексті. Адже зрозуміло, що виокремлення кожної з них як автономного інструменту аналізу РО є виключно епістемологічним прийомом.

Література:

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Художественная литература, 1972. – 469 с.
2. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуированных мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 19 с.
3. Воробйова О. П. Когнітивна поетика в Україні: напрями досліджень // Матеріали міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес”. – Чернівці: Рута. – 2004. – С. 37-38.
4. Мурадханян І. С. Концепція психологічного двійництва особистості в літературах Заходу XVIII – XIX століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Чернівецький національний ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2002. – 20 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
6. Степанов Ю. С. Вводная статья. В мире семиотики // Семиотика: Онтология / Сост. Ю. С. Степанов, Изд. 2-е. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – С. 5-42.
7. Стилистика английского языка: учебник / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К.: Высшая школа, 1984. – 272 с.
8. Труханова Е. О. Идентичность и “Я” / Е. О. Труфанова // Вопросы философии. – 2008. – № 6. – С. 95-105.
9. Crisp P. Conceptual Metaphor and Its Expressions // Cognitive Poetics in Practice / Ed. By J. Gavins and G. Steen. – L. and NY.: Routledge, 2003. – P. 99-114.
10. Emmott C. “Split selves” in fiction and medical “life stories” // Cognitive Stylistics. Language and Cognition in Text Analysis / Ed. By E. Semino and J. Culperer. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ. Co., 2002. – P. 153-182.
11. Gavins J. Too Much Blague? An Exploration of the Text Words of Donald Barthelme’s Snow White // Cognitive Poetics in Practice / Ed. by J. Gavis and G. Steen. – L. and and NY.: Routledge, 2003. – P. 129-144.
12. Semino E. A Cognitive Stylistic Approach to Mind Style in Narrative Fiction // Cognitive Stylistics Language and Cognition in Text Analysis / Ed. By E. Semino and J. Culperer. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ. Co., 2002. – P. 95-122.
13. Stockwell P. Cognitive Poetics. An Introduction. – L. and NY.: Routledge, 2002. – 193 p.
14. Braine J. Room at the Top. – М.: Foreign Languages Publ. House, 1962. – 272 p.
15. Faulkner W. Carcassonne // Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Навч. посібник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – С. 233-236.
16. Hemingway E. Cat in the Rain // Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Навч. посібник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – С. 200-202.
17. Joyce J. Eveline // Джойс, Джеймс. Дублинці. Портрет художника в юності. – На англ. яз. – М.: “Прогрес”, 1982. – С. 63-67.

Бойко О. Т.,

Львівський державний університет внутрішніх справ

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ У СИСТЕМІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовані особливості невербальної міжкультурної комунікації як сукупності немовленнєвих комунікативних засобів – системи жестів, знаків, символів, кодів, які використовуються для передачі повідомлення з більшим ступенем точності, що відіграють важливу роль у смислового міжнаціональному порозумінні людей.

Ключові слова: невербальна міжкультурна комунікація, національні стилі міжкультурної комунікації, значенні смисли невербальної комунікації, національні стилі комунікації, міжкультурна жестикуляція.

В статті проаналізовані особливості невербальної міжкультурної комунікації як сукупності неречевих комунікативних засобів – системи жестів, знаків, символів, кодів, які використовуються для передачі повідомлення з більшою ступенем точності, які грають важливу роль у смислового міжнаціонального розуміння людей.

Ключевые слова: невербальная межкультурная коммуникация, национальные стили межкультурной коммуникации, смысловые смыслы невербальной коммуникации, национальные стили коммуникации, межкультурная жестикуляция.

The article analyzes the features of nonverbal intercultural communication as set of nonverbal communication tools – system of gestures, signs, symbols, codes that are used to transmit messages with a high degree of accuracy, which play an important role in semantic inter-ethnic people understanding.

Keywords: nonverbal intercultural communication, national styles of intercultural communication, sense meanings of nonverbal communication, national styles of communication, intercultural gestures.

Актуальність. Національні стилі комунікативної невербальної поведінки не варто абсолютизувати, але потрібно враховувати у професійному спілкуванні, оскільки в ній виявляється обумовленість культурою. Мовні знаки, будучи довільними за своєю формою стосовно реалій, які вони позначають, завжди мотивовані культурою кожного народу. Кожен, хто володіє певною ідіоетнічною мовою, тобто семантикою мови, обов’язково оволодіває традиціями тієї культури, яку обслуговує ця мова. Невербальні компоненти – найважливіші складові правової комунікації, оскільки саме вони виступають важливими носіями значень (сміслів) повідомлень.

Ступінь освиченості проблеми. У цілому невербальне спілкування потрапило у поле зору науковців давно, однак праця із цієї тематики небагато. Найбільший внесок у дослідження теми зробили М. Андріанов, М. Коццоліно, А. Піз, Г. Попов та ін. Суттєвим у вітчизняній науці є внесок у дану проблематику Н. Ботвиної. На жаль, щонайменше приділено уваги особливостям невербальної міжкультурної комунікації, що функціонує у правохоронній діяльності.

Мета. Описати невербальні засоби спілкування як елементи комунікації, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду слугують для створення, передавання і сприйняття повідомлень у міжкультурній комунікації.

Основний виклад. Американський антрополог Рей Бердвістелл, вивчаючи ступінь невербального спілкування між людьми, констатував, що середньостатистична людина говорить приблизно 10–11 хвилин щодня, а середнє речення триває усього 2,5 секунди. Вербальний компонент міжособистісного спілкування не перевищує 35 %, а 65 % інформації, яка передається у процесі спілкування, припадає на невербальні засоби. Учений також зазначив, що людина може відтворити і розпізнати приблизно 250 тисяч виразів обличчя [2, с. 17].

Атмосфера і зміст бесіди, а також вік, індивідуальні особливості співрозмовника, його вміння володіти собою, і ступінь володіння невербальними засобами взагалі впливають на правову міжкультурну комунікацію. Незнання відмінностей у стилі рукописання може зумовити багато грайливих і незручних ситуацій. Британці, австралійці, жителі Нової Зеландії, німці, американці звичайно потискають руки при зустрічі і при прощанні.

“Жести та поза співрозмовника ілюструють внутрішній стан людини. Їх не завжди можна трактувати однозначно. Тому не треба схрещувати руки, крутити великими пальцями один навколо одного, стискати кулаки, плескати в долоні на знак здивування, заламувати руки, стукати пальцем по голові, торкатися носа, вух, прикривати рукою рота під час говоріння та ін.” [1, с. 84].

“Особливо стриманими й обачними стосовно жестикуляції треба бути у спілкуванні з іноземцями. Дуже часто однакові рухи мають у різних мовних спільнотах неоднакове жестове втілення.

Наприклад, українці при лічбі загинають пальці, почавши з мізинця лівої руки, і здебільшого допомагають робити це вказівним пальцем правої. Французи, німці, угорці для рахунку розгинають стиснуті в кулак пальці, починаючи з великого пальця правої руки. Показуючи “один”, українці виставляють вказівний, а угорці – великий палець, подібно до того, як росіяни, коли чимось задоволені, супроводжують такий жест вигуком “*voi*”. Прощаючись, українці махають уперед-назад піднятою рукою з долонею, повернутою до того, хто відбуває. Італійці ж у таких випадках махають рукою з повернутою до себе долонею. У Греції помаху рукою на прощання розуміють як “забирайся до біса”. Потирання брови кінчиком пальця у нас не є усвідомлюваним знаком. В Японії він сприймається як знак обдурювання, шахрайства, і якщо наш бізнесмен мимоволі проведе пальцем по брові, його японський партнер може встати і без пояснень піти геть” [1, с. 84].

Коли людина говорить нещиро або чує, що хтось говорить неправду, вона мимоволі закриває рукою рота, очі, вуха” [1, с. 85].

Під час знайомства з представником арабських країн потрібно активно висловлювати прихильність і гостинність. Арабське вітання – ціла церемонія, що супроводжується запитаннями про здоров’я, стан справ. Ці запитання можуть повторюватися впродовж усієї бесіди. Не варто детально відповідати на них. Численні запитання,

побажання добра з різних причин, які супроводжуються частими зверненнями до Аллаха, – все це звичайна арабська форма ввічливості.

Чоловіки при зустрічі зазвичай обнімаються, легко поплескують один одного по плечах та спині. Однак пам'ятайте, що так вітаються лише араби, іноземцям цього робити не слід.

Не варто цікавитися у партнера здоров'ям дружини чи дітей, це може його образити.

Іноземець не може звертатися з проханням чи запитанням до жінки арабського походження: це вважається порушенням правил.

Під час ділової розмови не вимагайте відповіді “так” чи “ні”: арабський етикет забороняє бути категоричним. Прямолінійними для них є відповіді на зразок: “Якщо Аллах забажає...” [1, с. 91].

Увічливість арабів не можна сприймати як згоду із вашою точкою зору. Як і ухиляння від пропозиції не варто сприймати відмову від пропозиції. Болгарське “ні” виглядає як наша згода (кивання головою “так”), а болгарське “так” – як в нас “ні” (заперечення).

Більшість європейців потискає руки кілька разів упродовж дня. Зокрема, середньостатистичний француз потискає руки півгодини на день. Жителі Індії, азіати, араби утримують руку і після того, як рукостискання завершилось. Німці і французи енергійно струшують руку співбесідника один-два рази, англійці – три-п'ять разів, американці – п'ять-сім разів. Саме тому американці вважають німців холодними і відчуженими. Німців, навпаки, дивує звичка американців довго трясти руку співбесідника.

Щодо вітальних поцілунків, то скандинавці обмежуються одним поцілунком, французи – двома, а голландці, бельгійці і араби – трьома.

Жителі Австралії, Нової Зеландії і країн Північної Америки дуже соромляться, якщо при зустрічі їм доводиться цілуватися. Англійці уникають поцілунків, відступаючи назад.

Коли йдеться про міжнародне спілкування, то маленький, незначний жест, який для одного народу має одне значення, а для іншого – зовсім інше, може погіршити стосунки між співбесідниками, адже поведінкою ми висловлюємо повагу до культури представників інших народів.

Італійці під час спілкування постійно підносять руки до неба, захоплюють особистий простір іншої людини, хапають її за руки, кричать і зляться майже на все, що їх оточує. Для того щоб зупинити італійця, змусити його замовкнути, слід схопити його за руку і відпустити її.

Англійці і німці під час розмови дуже скуті, непорушно вислуховують співбесідника, майже не жестикулюють, тому вони усіяко уникають спілкування з італійцями і французами.

Французи, спілкуючись, активно жестикулюють кистями і передпліччями.

Японія – це країна, де рукостискання, поцілунки й обійми не набули поширення. У Японії фізичний контакт вважається неввічливим і навіть образливим. Під час першої зустрічі японці кланяються співбесідникам. Людина, яка має найвищий статус, лише трохи схиляє голову. Той, чий статус найнижчий, кланяється значно нижче. На першій же зустрічі японці обмінюються візитівками, тому одразу розуміють статус один одного і можуть визначити глибину поклону. У Японії слід уважно стежити за станом взуття. Воно повинно бути новим і бездоганно чистим. Щоразу, коли японець кланяється співрозмовникові, він звертає увагу на його взуття.

Японська манера слухати співбесідника – це безкінечні міради кивків, посмішок, увічливих звуків, еквівалентів яких в інших мовах немає. Роль цих сигналів – підбадьорити співрозмовника продовжувати розмову, проте жителі інших країн помилково сприймають це за вияв згоди. Навіть якщо японець не погоджується зі сказаним, він усе одно кивне для того, щоб співрозмовник продовжував.

Висновки. Отже, кожна особа може висловлювати свої думки будь-яким доступним їй способом, у тому числі невербальними комунікативними засобами, якщо це не вступає у суперечність з інтересами суспільства, а також правами і свободами інших людей.

Література:

1. Калашник Г. М. Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету : навч. посібник / Г. М. Калашник. – К. : Знання, 2007. – 143 с.
2. Пиз А. Язык телодвижений. Расширенная версия / Аллан Пиз, Барбара Пиз; [пер. с англ. Т. Новиковой]. – М. : Эксмо, 2009. – 464 с.

Бордюк Л. В.,
НУ "Львівська політехніка"

ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ ПОЗИТИВНОГО МИСЛЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Стаття присвячена розгляду концепту позитивного мислення в сучасній американській лінгвокультурі крізь призму ідеологічного дискурсу. Аналіз проведено у трьох вимірах: когнітивному, суспільному та дискурсивному.

Ключові слова: американська культура, позитивне мислення, ідеологія, дискурс.

Статья посвящена рассмотрению концепта позитивного мышления в современной американской лингвокультуре сквозь призму идеологического дискурса. Анализ проводился в трех измерениях: когнитивном, общественном и дискурсивном.

Ключевые слова: американская культура, позитивное мышление, идеология, дискурс.

The article deals with the study of the concept of positive thinking in modern American culture through the prism of ideological discourse. The analysis has been carried out in three dimensions: cognitive, social, and discursive.

Key words: American culture, positive thinking, ideology, discourse.

Один із напрямків сучасної антропоцентричної парадигми пов'язаний із міждисциплінарним питанням загальної культурної репрезентації суспільства через мову та дискурс. Для аналізу культурно зумовлених моделей вербальної поведінки релевантними є теоретичні основи, закладені Гердером Дж., Гумбольдтом К., та розроблені у гіпотезі Сапіра-Уорфа, що передбачають глибокий зв'язок мови, свідомості та загальної культури мовної спільноти. У такому ракурсі метою нашої статті є дослідження концепту позитивного мислення як поширеної ідеології, системи переконань (*beliefs*) та когнітивний сценарій (*script*) американської культури.

Отже, ключовими поняттями у статті є сучасна американська культура та ідеологія. Визначальною для даного дослідження є теза Дейка Т. про те, що ідеології є фундаментальними переконаннями, що їх поділяють члени соціальної групи, частина суспільства або його більшість. Керуючись певною ідеологією як системою спільних, загально прийнятих ідей (*socially shared ideas*), члени соціальної групи та значної частини суспільства інтерпретують події і визначають свою соціальну поведінку [1, с. 6-9].

Позитивне мислення трактують як ментальне ставлення, спрямоване на думки, слова та образи, що сприяють щастю, оптимізму, здоров'ю, радості та успішному завершенню будь-якої дії та ситуації. Зрозуміло, що не усі люди, які живуть у багатокультурній Америці, поділяють концепцію позитивного мислення. Проте воно набуло популярності і стало американською переважаючою емоційною ідеологією, соціально очікуваною та прийнятною поведінкою [2]. Якщо культуру, у широкому розумінні, розглядати як запрограмовану модель колективної поведінки, позитивне мислення можна вважати американським "культурним сценарієм" за термінологією А. Вежбіцької. Позитивне мислення охрестили американською національною гордістю, міжнародною репутацією та власним іміджем, культом, квінтесенцією американської діяльності, щасливою рисою американської особистості, американським офіційним переконанням, ментальною аурую тощо. Іншими словами, воно вважається домінуючим, майже нормативним культурним ставленням у різноманітних сферах (повсякденному житті, академічному, професійному та діловому оточеннях).

Події найновішої історії Сполучених Штатів Америки яскраво і переконливо свідчать про те, що у концептосфері американської культури саме культурі з малої літери ("small c"), що охоплює спосіб життя, цінності, ставлення та переконання, а не "Культурі з великої літери" ("capital C"), яка представлена видатними пам'ятками та творами мистецтва, належить визначальна роль у формуванні національної ментальності як способу світосприйняття. Дата 11-го вересня 2001р. (09/11/2001) стала одночасно фатальною і знаковою для американської нації. Безпрецедентна атака на всесвітньо відомі вежі-близнюки у Нью-Йорку, своєрідний символ економічного процвітання США, була замахом не лише на будівлі-хмарочоси, але, перш за все, на ідеали американської нації. Як згодом виявилось, трагічні події, що зруйнували один із символів Америки та призвели до загибелі тисяч людей, не змогли деморалізувати, а, навпаки, згуртували та морально зміцнили націю. У ті трагічні дні у США Інтернетом поширили лист-звернення до терористів. Його риторика, стилістика та зокрема вдало використаний і ритмічно повторюваний прийом антитези створили особливу жорстку тональність, щоб переконливо і різко заявити терористам, представникам не просто іншої, а чужої культури, чому вони не змогли Америки і ніколи її не здолають. Наведемо повний текст того листа, виділивши у ньому лексико-семантичні одиниці, визначальні для розуміння американської культури як чітко сформованої суспільної практики, ідеології, що, на думку Дейка Т., завжди асоціюється з певною суспільною ідеєю.

LETTER TO THE TERRORISTS WHO STRUCK AMERICA

Well, you hit the World Trade Center, but you missed America.

You hit the Pentagon, but you missed America. You used helpless American bodies, to take out other American bodies, but like a poor marksman, you STILL missed America. Why? Because of something you guys will never understand.

America isn't about a building or two. Not about financial centers. Not about military centers, America isn't about a place. America isn't about a bunch of bodies. America is about an I D E A. An idea that you can go someplace where you can earn as much as you can figure out how to, live for the most part, like you envisioned living, and pursue H A P P I N E S S. (No guarantee that you'll reach it, but you can sure try!)

Go ahead and whine your terrorist whine, and chant your terrorist litany: "If cannot see my point, then feel my pain". This concept is alien to Americans. We live in the country where we don't have to see your point. But you're free to have

one. We don't have to listen to your speech. But you're free to say one. Don't know where you got the strange idea that everyone has to agree with you.

There's a **spirit** that tends to take over people who come to this country, looking for OPPORTUNITY, looking for LIBERTY, looking for FREEDOM even if they misuse it. You guys seem to be incapable of understanding that **we don't live in America. America lives in US!** American spirit is what it's called. And killing a few thousands of us, or a few millions of us, won't change it.

Most of the time it's a **pretty happy-go-lucky kind of spirit**. Until we're crossed in a cowardly manner, then it becomes an entirely different kind of Spirit. Wait until you see what we do with that **spirit**, this time. Sleep tight if you can. We're coming.

Отже, Америка – це не лише географія (*America is not about a place*). Як стверджують автори листа-звернення, не вони живуть в Америці, а Америка – як ідея (*idea*), як мрія – живе в них. Поціливши у вежі Всесвітнього торговельного центру, терористи не влучили в Америку (*missed America*). Бо вони не можуть збагнути, що Америка – це щось значно важливіше та величніше. Це цінності, які сповідує американська нація, а саме: *liberty* (свобода), *freedom* (свобода/незалежність), *opportunity* (рівні можливості для кожного) та *pursuing happiness* (прагнення до щастя). Однак квінтесенцією цього звернення є три ключові слова: ідея (*idea*), дух (*spirit*) та американський дух (*American spirit*). Саме вони формують ідеологію американської культури у широкому розумінні. Логічний висновок, до якого підводять автори листа, полягає у тому, що американська ідея суспільного устрою та унікальний національний американський характер, є найсуттєвішими, визначальними та непорушними для розуміння національно-культурної специфіки слова **spirit**. Іншими словами, саме унікальний американський дух, що проявляється в оптимізмі, життєдайності, моральній силі, наполегливості, стійкості та волі, становить ядро, квінтесенцію, концептосфери американської культури.

Застосувавши метод словникових дефініцій, проаналізуємо парадигму значень гіперонімів *idea* та *spirit* і шляхи їх актуалізації у мовному втіленні етноспецифіки американської ментальності. Їх тезаурусні проєкції (термін Нікітіної С. Е.), зокрема гіпероніма *spirit*, виявилися надзвичайно розгалуженими, багатозаровими та багатовимірними:

Idea (Ідея, поняття, концепт, уявлення, план, мета, задум, намір): *Plan, scheme, strategy, method, thought, view, understanding, concept, conception, intention, aim, purpose, end, goal, objective, motive.*

Spirit (дух, душа, моральна сила, сутність, істинний смисл, тенденція, загальний настрій, енергія, ідея, світогляд, квінтесенція, ставлення, характер, воля): *Sole life, psyche, ego, essential being, inner self, life, force, vital spark, courage, guts, liveliness, vigor, energy, enthusiasm, sparkle, warmth, animation, zest, attitude, character, quality, sense of humor, outlook, temperament, disposition, team spirit, loyalty, heart, sense, nature, soul, core, substance, essence, quintessence, fundamental nature, intention, meaning, purpose, substance, atmosphere, character, feel, quality, tone, mood, resolve, will, drive, resolution, determination, conviction, motivation, dedication, backbone, fortitude, persistence, tenacity, perseverance, willpower.*

А. Вежбіцька зазначає що лексема **spirit** пов'язана із цінностями [3, с. 477], і, що надзвичайно важливо для нашого дослідження, у позитивний спосіб.

Таким чином, аналіз концепту позитивного мислення в сучасній американській лінгвокультурі було здійснено крізь призму ідеологічного дискурсу з урахуванням тривимірної моделі Дейка Т., що поєднує когнітивне, суспільне та дискурсивне [1, с. 4].

Література:

1. Dijk T. van. Ideology and discourse. A Multidisciplinary Introduction // Teun van Dijk. Pompeu Fabra University, Barcelona, 2004.
2. Бордюк Л.В. Багатовимірність концепту позитивного мислення в сучасній американській культурі / Л. В. Бордюк // Функціональна лінгвістика. – 2010. – Т. 1. – № 1. – С. 58-60.
3. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition: universal human concepts in culture-specific configurations // Anna Wierzbicka – Oxford University Press, 1992.

Ботвінко О. М.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПРАГМАТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ ПРЕЗИРСТВА В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто прагматичні модифікації висловлень презирства в англomовному діалогічному дискурсі. Проаналізовано прагматичні особливості висловлень презирства, виокремлено типи мовленнєвих актів презирства.

Ключові слова: мовленнєвий акт, висловлення презирства, іллокутивна ціль.

В статье рассматриваются прагматические модификации высказываний презрения в англоязычном диалогическом дискурсе. Проанализированы прагматические особенности высказываний презрения, выделены типы речевых актов презрения.

Ключевые слова: речевой акт, высказывание презрения, иллокутивная цель.

The article deals with pragmatic modifications of utterances of contempt in the English dialogical discourse. Pragmatic peculiarities of utterances of contempt have been analyzed. The main types of speech acts of contempt have been singled out.

Key words: speech act, utterance of contempt, illocutionary aim.

Проблематиці та класифікації мовленнєвих актів (надалі – МА) присвячена велика кількість досліджень [4; 6; 7; 8]. Різні таксономії підтверджують, що одні й ті ж МА по-різному інтерпретувались у різних школах і напрямках. Однак дотепер не було здійснено комплексного дослідження висловлень презирства, що й зумовлює актуальність статті.

Об'єктом дослідження є висловлення презирства. Мета статті – розглянути й проаналізувати прагматичні модифікації висловлень презирства в англomовному діалогічному дискурсі.

Для нашого дослідження ми вважаємо доцільним використати класифікацію І. С. Шевченко [5, с. 50], в основі якої лежать ідеї Г. Г. Почепцова та Дж. Серля. Згідно з цією класифікацією нами виділено такі типи МА презирства (надалі – МАП):

• констативи

Прагматичний смисл МА презирства-констативу полягає в тому, щоб констатувати зневажливе ставлення мовця до стану справ, який репрезентується пропозиційним змістом висловлення, наприклад:

I know him; I despise him (7, с. 11).

У наведеному прикладі мовець відверто інформує про своє презирливе ставлення до вбивці сестри. МАП-констативи описують, а не виражають емоційний стан презирства.

• квеситиви

Квеситив – це питальне речення в його традиційному розумінні. Наприклад:

"Did you do a background check on them?" Roper asked, not hiding his disdain.

Dane deserved the dig. "Genevieve did." (2, с. 247).

Значна частина МАП-квеситивів є риторичними запитаннями, які мають лише формальні ознаки запитань і їх задають не для отримання інформації, а з метою передачі її в особливо експресивній формі. Будучи показниками емоційності мовлення, риторичні запитання відіграють велику роль у мовленнєвому спілкуванні. Основою риторичних запитань є те, що вони виникають як мовленнєва реакція протесту. Наприклад:

Ancient myrtle grew thick at the back of the property. Though dusk was fading fast, through the foliage I could see what looked like a vast, sweeping lawn.

"Well, ain't that sweet. Evans lives at the ass end of Charlotte Country Club".

Slidell's voice dripped scorn. For golf? For being on the wrong side of the course? For those rich enough to belong to the club?

I said nothing (8, с. 342).

У цьому прикладі запитання *Forgolf? For being on the wrong side of the course? For those rich enough to belong to the club?* не вимагають безпосередньої відповіді, ними послуговується мовець для вираження презирства по відношенню до багатих людей.

• директиви

МА з директивною іллокутивною ціллю належать до спонукальних МА, які характеризуються облігаторністю виконання дій, пріоритетністю позиції мовця. МАП-директиви поділяються на МАП-ін'юнктиви (спонукання-наказ) та МАП-реквестиви (спонукання-прохання). Розглянемо приклад МАП-ін'юнктива:

"As I was saying, Mitch, we are very troubled by this contact with the FBI. If you talk to them, they will get bolder, then who knows what the fools will try. It's imperative that you not speak to them, ever again. Understand?" (5, с. 219).

У наведеному прикладі адресант (охоронець фірми), виявляючи авторитарність, категорично наказує адресату (працівнику) більше не розмовляти з представниками ФБР. Підтвердженням категоричності і зневажливого ставлення до комунікативного партнера є використання мовцем еліптичного запитання *Understand?*. Категоричність підсилена завдяки використанню лексеми із значенням облігаторності (*imperative*) та вульгаризму (*fools*).

Розглянемо приклад МАП-реквестива:

'Come on, Lil, sort this boy out, will you?' His voice was deliberately scornful /.../ (3, с. 486).

У цьому прикладі адресант зневажливо просить адресата "розібратись" з хлопцем. Дія, позначена дієсловом-присудком у реквестивному реченні, не є обов'язковою для виконання адресатом.

• експресиви

Експресиви широко використовуються для вираження оцінних висловлень [2, с. 165] і презирства зокрема, оскільки презирство – висловлення негативної оцінки і, крім того, це емоційна реакція. МАП-експресиви характеризуються використанням пейоративів, емотивних структур-кліше та емоційно-оцінної лексики. Наприклад:

Patrick poured them both drinks but his anger and his obvious disdain were more than evident.

'His dealer, another fucking skaghead, any number of people could have ironed him out for any number of reasons and you know it. He was on the brown and you can't fucking trust anyone on that; they would sell out their own granny for a two-quid wrap /.../' (3, с. 344)

У вищенаведеному МАП-експресиві особлива виразність та максимальна інтенсивність вираження емоційного стану презирства досягається завдяки вживанню мовцем інвективної лексики (*fucking, skaghead*). Аналізовані МАП передають емоційний стан адресанта через залучення різних експресивних мовних засобів.

• **комісиви**

У комісивах мовець бере на себе зобов'язання виконати певні дії в майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. МА-комісиви поділяються на: МА-менасиви (погроза) та МА-промісиви (обіцянка, пропозиція). Проведений аналіз ілюстративного матеріалу дозволив нам викоремити лише **МАП-менасиви**. Ці МА використовуються адресантом, коли він хоче не лише виразити презирство, але й здійснити на адресата сильний психологічний вплив. Наприклад:

"You little bastard. You'll be sorry you ran from me. I'll fray you good when I catch you" (9, с. 133).

У наведеному прикладі мовець погрожує фізичною розправою адресату, до якого він зневажливо звертається (*You little bastard*).

• **метакомунікативи**

Мовленнєва комунікація являє собою двоплановий процес: комунікативний, пов'язаний зі змістовою стороною спілкування, і метакомунікативний, пов'язаний з організацією й регулюванням за допомогою мовних засобів процесу мовленнєвої комунікації, з організацією соціальної взаємодії. У метакомунікативному аспекті процес мовленнєвої комунікації дістає трифазний розвиток, включаючи встановлення мовленнєвого контакту, його підтримання й розмикання [3, с. 6].

З-поміж метакомунікативів нами виявлені **МАП встановлення і розірвання мовленнєвого контакту**. Наприклад:

When Nathan and Mr. York had safely escorted the man out of the house, Eden turned to Mrs. York for help as to what to do next. Mrs. York greeted her with contempt. "Never have I seen a more impudent action or person in all my days! What can you be thinking of? You have no authority whatsoever. What'll His Lordship say? Who gave you the right to order people about? Now who's going to clean the chimney? His Lordship asked especially that it be done. He's to have an assembly." (1, с. 34).

Як бачимо, МАП встановлення мовленнєвого контакту ініціюється комунікантом з вищим статусом і свідчить про його налаштованість на конфлікт. Цей МА створює негативний емоційний фон подальшої мовленнєвої взаємодії.

МАП розірвання мовленнєвого контакту використовуються мовцем, коли він, висловивши презирство, не має наміру продовжувати розмову. Наприклад:

"I'm not cornered," she said cuttingly. "You'll never corner me, Rhett Butler, or frighten me. You are no thing but drunken beast who's been with bad women so long that you can't understand Ashley or me. You've lived in dirt too long to know anything else. You are jealous of something you can't understand. Good night" (6, с. 951).

У наведеному прикладі мовець висловлює своє зневажливе ставлення до співрозмовника (*You are nothing but drunken beast who's been with bad women so long that you can't understand Ashley or me. You've lived in dirt too long to know anything else. You are jealous of something you can't understand*) і, не бажаючи продовжувати розмову, різко перериває її і прощається (*Good night*).

• **перформативи**

Прагматичний (комунікативний) смисл подібних висловлень рівний самому почуттю, емоції, волевиявленню тощо, тобто є прямим виявом суб'єктивного стану, а не його описом [1, с. 134]. МАП-перформативи слугують прямим вираженням емоційного стану презирства. Наприклад:

"I'm here because you're blackmailing me. I despise you, okay" (4, с. 116).

Зі сказаного випливає, що висловлення презирства не можна об'єднати в один прагматичний клас, тому що в реальній комунікації вони можуть мати цілі, властиві різним класам іллокутивних актів: констативам, квеситивам, директивам, експресивам, комісивам, метакомунікативам та перформативам. Оскільки різні ситуації, в яких вживаються висловлення презирства, то, відповідно, різні й іллокутивні цілі мовця.

Подальша перспектива дослідження полягає в аналізі дискурсивних особливостей висловлень презирства.

Література:

1. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Ф. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
3. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г. Г. Почепцов. – К.: Вища школа, 1971. – 191 с.
4. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170-194.
5. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. : монография / И. С. Шевченко – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.
6. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London : Longman Group Ltd., 1983. – 250 p.
7. Watzlawick P. Pragmatics of Human Communication : A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes / P. Watzlawick. – N. Y. : Norton, 1967. – 296 p.
8. Wierzbicka A. Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts / A. Wierzbicka // Journal of Pragmatics. – 1985. – № 9. – P. 145-178.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Bach E. L. Gentle journey / E. L. Bach. – Denver, Colo. : Outskirts Press, Inc., 2006. – 248 p.
2. Claire R. St. Tropical Getaway / R. St. Claire. – N. Y. : Pocket Star Books, 2003. – 400 p.
3. Cole M. Close / M. Cole. – L. : Headline Publishing Group, 2007. – 663 p.
4. Grisham J. The Associate / J. Grisham. – L.: Century, 2009. – 373 p.
5. Grisham J. The Firm / J. Grisham. – L.: Arrow Books Ltd., 1993. – 420 p.
6. Mitchell M. Gone with the Wind / M. Mitchell. – N. Y. : Avon Books, 1973. – 1024 p.
7. Patterson J. Witch and Wizard / J. Patterson, G. Charbonnet. – L. : Young Arrow, 2010. – 307 p.
8. Reichs K. Devil bones / K. Reichs. – L. : Arrow Books, 2009. – 370 p.
9. Whitehead D. P. Into the Light / D. P. Whitehead. – Denver, Colo. : Outskirts Press, Inc., 2006. – 476 p.

Бялик В. Д.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ФУНКЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ЯВИЩ: ШЛЯХИ ЕВОЛЮЦІЇ

У статті подано критичний огляд одного із найважливіших напрямів дослідження мовних явищ – функціоналізму, робиться спроба простежити шляхи еволюції цього напрямку та встановити його зв'язок з когнітивними аспектами дослідження мови.

Ключові слова: функціоналізм, функція, когнітивістика, функціональна лінгвістика

В статті представлено критичне обговорення одного із важливіших напрямів в лінгвістиці – функціоналізму, підприємляється спроба прослідкувати шляхи еволюції цього напрямку та встановити його взаємозв'язок із когнітивними аспектами вивчення мови.

Ключевые слова: функционализм, функция, когнитивистика, функциональная лингвистика.

The article deals with the issues of one of the most significant trends in linguistics – functionalism. The attempt has been made to trace the ways of evolution of this trend and to establish the interrelation of functionalism and cognitive science.

Key words: functionalism, function, cognitive science, functional linguistics.

Розгляд характеристик мовних форм на основі їхніх функцій є основним принципом функціоналізму. Л. Г. Веденіна у статті, присвяченій історії виникнення й розвитку французького функціоналізму, відзначає той факт, що термін “функціональний”, будучи широко розповсюдженим у лінгвістичній літературі, вживається в різному розумінні, оскільки представники кожної лінгвістичної концепції вкладають у нього свій зміст” [10].

Метою статті є спроба окреслити шляхи еволюції функціональної лінгвістики та встановити її роль і вплив на подальший розвиток мовознавчих студій.

За зауваженням Н. О. Слюсареві, “зростання впливу функціональної лінгвістики цілком закономірне, оскільки вона, займаючись внутрішніми особливостями мови, водночас визнає й враховує семіотичний характер її соціальної природи і її використання з метою спілкування. Функціональна лінгвістика вбирає в себе все краще, що було накопичено у процесі дослідження мови [15]. Л. Г. Веденіна відзначає, зокрема: “Слово “функціональний” часто зустрічається в лінгвістичних працях, але при цьому йому надається різний зміст, кожна лінгвістична концепція вкладає в нього свій зміст. Для одних вчених поняття функції пов'язане із внутрісистемними відношеннями лінгвістичних одиниць, інші розуміють функцію як відношення лінгвістичних систем й їхніх маніфестацій до позамовної реальності. До першого роду тлумачень відноситься інтерпретація функції традиційною граматикою, глосематикою, а також генеративною трансформаційною теорією. У традиційній граматиці функцією називають роль лінгвістичної одиниці (фонем, морфем, слова, синтагми) у граматиці оформленому висловлюванні. Розрізняють, наприклад, функцію підмета й присудка, що формують основні відношення в реченні; розрізняють функції означальних членів, що заповнюють значення інших, і ін. Для глосематики “функція” означає всяке відношення між двома лінгвістичними одиницями. У генеративній граматиці функція розуміється як окремий вид реляції – як граматиці відношення між елементами структури (категоріями). У трактуванні лінгвістів Празької школи слова “функція” й “функціональний” розуміються ширше, стосовно мови і її мовної реалізації: “функціональний” – значить той, що слугує якійсь меті, що виконує певне призначення (наприклад, “функціональний різновид мови” у Р. Якобсона [27; 18]. Відзначимо, що таке широке вживання слова “функціональний” не виключає використання його в “внутрілінгвістичній” сфері: “функціональний” може зустрічатися як синонім виразів “виступаючий у функції розрізнення смислу”, “використовуваний у мовленні” тощо. В 70-х рр. слово “функціональний” дало назву теорії лінгвістичних досліджень, що вивчає особливості мовної структури в процесі мовної реалізації, що стала називатися функціональною лінгвістикою (для стислості прихильників цієї теорії ми будемо називати надалі функціоналістами, тому що мовлення буде йти тільки про них). У червні 1976 р. французький функціоналізм вийшов на міжнародну арену: на Третньому міжнародному колоквиумі мовознавців-функціоналістів було вирішено заснувати Міжнародне товариство функціональної лінгвістики” [10, с. 5-6].

Найважливішою специфічною характеристикою мовної системи К. Бюлер вважає наявність символічного поля, що зумовлює її продуктивні й адаптаційні властивості. Символічне поле є визначальним чинником організації ситуаційно незалежних номінативних одиниць у мові, синтаксичний і семантичний контекст уживання яких дозволяє здійснити відповідну інтерпретацію висловлення. Називні слова, відповідно до думки вченого, реалізуються як символи, семантично наповнювані під впливом різних факторів. З іншого боку, природна людська мова характеризується наявністю вказівного поля, репрезентованого дійсними знаками, особливості функціонування яких строго детерміновані ситуацією спілкування й репрезентацією на рівні сигналів [7; див. також: 6].

Значну роль, як ми бачимо, у розкритті суті мовних явищ відіграють дослідження у руслі функціоналізму. Як відомо, в основі функціональної теорії лежать роботи вчених Празької лінгвістичної школи, що підходили до вивчення мовних явищ із погляду позначених ними основних функцій мовної діяльності – соціальної та експресивної. Найважливішим внеском у лінгвістичну науку, як відомо, виявилася фонологічна концепція М. С. Трубецького [16]. Визначаючи фонетику як вчення про матеріальну сторону звуків людського мовлення, відносячи її до сфери реалізації фізичних явищ, учений у той же час розглядає фонологію як вчення про звуки мови, що мають постійний характер, загальний для всіх членів даного мовного колективу, беручи до уваги тільки те, що в складі звуку виконує певну функцію в системі мови. З погляду фонології звук наділений такими функціями, як кульмінативна (вершиноутворююча), делімітативна (розмежувальна) і дистинктивна. Найважливіша частина даного дослідження – розгляд поняття розмежування смислу (релевантності). Конкретні звуки можуть

розглядатися як матеріальні символи фонем, нерозкладних на більше дрібні елементи фонологічних одиниць, що володіють здатністю до реалізації в ряді різних звуків. Як бачимо, в основі роботи лежить типологічний принцип підходу до мовних явищ.

Ініціатор створення Празького лінгвістичного гуртка В. Матезіус, творець функціональної граматики, основний орієнтир якої – потреби комунікантів, – вказував на культуроспецифічність лінгвоментальної взаємодії, зумовлюючої вибір мовних знаків: “Кожна мова, сприймаючи дійсність по-своєму, оформляє її у відповідності зі своєю власною системою знаків. Тому кожна мова досить оригінальна у відображенні дійсності й містить у собі чимало особливостей, які не можна відтворити в якій-небудь іншій мові. Внаслідок цього точний переклад з однієї мови на іншій власне кажучи неможливий” [14].

На розбіжності в концептуалізації дійсності, що зумовлюють різні способи мовної номінації, вказує у відомій цитаті А. Мартіне: “У сонячному спектрі француз, як і більшість інших європейців, розрізняє фіолетовий, синій, зелений, жовтий, жовтогарячий і червоний кольори. У тій же Європі бретонці й галли позначають одним словом *glas* ділянку спектра, котра приблизно відповідає синім і зеленим кольорам француза. Так зелений колір часто виявляється поділенням між двома одиницями, одна й з яких охоплює ту частину спектра, що ми називаємо синій, тоді як до складу іншої входить відповідна частина нашого жовтого кольору. Нарешті, існують мови, які задовольняються позначенням двох основних кольорів, загалом відповідаючи двом половинам спектру” [13, с. 374]. Терміном “подвійне членування” (1a double articulation) А. Мартіне позначає дихотомію змістової сторони мови й засобів мовного вираження. Перше членування представлене сигніфікативними, значущими одиницями, у той час як одиниці другого членування є не сигніфікативними, а розпізнавальними. Одиницею першого членування є монема, що має семантичну цінність і близька до поняття морфеми, що, однак, максимальньо вилучена від формальної сторони й одночасно незалежна від поняття слова. Відзначимо в цьому зв’язку, що термін “слово” застосовується дослідником винятково стосовно графічної форми мови. “Будь-яка мова є знаряддям спілкування, за допомогою якого людський досвід піддається розподілу, специфічному для даної спільноти, на одиниці, наділені значеннєвим змістом і звуковим вираженням, названі монемами; це звукове вираження членується у свою чергу на послідовні розпізнавальні одиниці – фонемі, певним числом яких характеризується кожна мова й природа і взаємовідношенням між якими варіюються від мови до мови” [13, с. 384].

Одиниця першого членування – фонема. Динамічний характер процесу функціонування мовних одиниць обумовлює відсутність визначення чітких меж між мовою й мовленням, а також між явищами синхронії й діахронії, що перебувають під постійним впливом еволюційних змін і тенденцій. Діахронічний підхід до явищ мови відображає динамічний характер її функціонування. Разом з тим, важливе місце в концепції А. Мартіне займає аналіз взаємовідношення між мовною здатністю індивіда й специфікою конкретної мовної системи, що виступає як одиничний випадок реалізації мовної здатності даного соціуму.

Важливим, на нашу думку, у цьому зв’язку є положення функціоналізму, котре не втрачає своєї актуальності і в мовознавчих дослідженнях сьогодення, а саме: “Членування означає, що висловлення, за допомогою яких здійснюється обмін інформацією, не є нерозкладним цілим, а складаються з більше дрібних елементів, або, інакше кажучи, розчленовані на складові одиниці. Коли, користуючись мовою або якою-небудь іншою семіотичною системою, будують висловлення, комбінуючи позначення і позначуване, можна передбачати три типи розчленування, кінцевий результат яких видається як 1) знак (=позначення + позначуване), 2) розпізнавальні одиниці (, планом, що співвідносять тільки з одним планом, позначуваного, їх називають інакше фігурами вираження) і 3) фігури змісту (= елементи змісту). Можна припустити, що число членувань, котрі характеризують ту або іншу знакову систему, є похідним до семіотичної потужності цієї системи. Для простої системи досить одного членування; складна система, що повинна охоплювати більш широке поле фактів досвіду, потребує подвійного членування” [12, с. 57].

Одним з найважливіших принципів, запропонованих функціональною лінгвістикою, є принцип економії в мові. М. Мамудян зазначає: “Членування мови (розкладність мовних висловлювань на більше дрібні елементи) виправдано принципом економії, наслідком якого воно є: з одного боку, економією пам’яті, з іншого боку – економією зусиль на рівні реалізації висловлювань. Економія пам’яті дає можливість за допомогою декількох десятків фонем створити значну кількість означаючих, а на основі якогось кінцевого числа знаків (= позначуване + позначення) будувати нескінченну кількість фраз. Економія на рівні реалізації висловлень виражається у продукуванні і сприйнятті звукових елементів з найменшою витратою зусиль; вона відбувається у випадку, коли відтворені одиниці достатньою мірою несхожі одна на одну, і носіям мови не доводиться витратити занадто багато зусиль для того, щоб забезпечити розбіжності цих елементів у їхній мовній реалізації” [12, с. 51]. Принцип економії, як і принцип використання мови як інструменту комунікації, є властивим й іншим семіотичним системам. Розглядаючи мову в рамках загальної семіотики з метою виявлення її характерних ознак, дослідники висувають тезу про універсальність мови, її здатність забезпечити комунікацію у всіх сферах життя. Людська мова характеризується можливістю виконувати функції інших семіотичних систем і може бути застосованою у таких ситуаціях, де неможливе використання яких-небудь інших кодів. Таким чином, основними властивостями мови можуть вважатися її здатність вживатися як засіб комунікації, її організація на основі принципу економії, її універсальність (“семіотична загальність”).

Розгляду мовних явищ відповідно до принципу “від функцій до засобів” присвячений ціла низка праць сучасних дослідників. Так, наприклад, у книзі М. А. К. Халлідєя “Вступ до функціональної англійської граматики” [26] основна увага приділена тим дискурсивним факторам, якими зумовлене функціонування мовних форм, що має пріоритетний статус у мовознавчому дослідженні. Функціональний підхід до явищ мови розглядається як інтерпретація таких рівнів, як текст, система (котра розуміється як сукупність можливостей вибору для вираження того або іншого значення), елементи мовної структури. Важливо також зазначити, що М. А. К. Халлідєєм висувається теза про те, що лінгвістичний аналіз тексту повинен проводитися з урахуванням двох етапів, котрі

включають, з одного боку, – рівень розуміння тексту (беручи до уваги всю сукупність факторів, що обумовлюють можливість й якість його актуалізації), а з іншого, – рівень оцінки тексту (беручи до уваги ступінь успішності досягнення даних комунікативних цілей). На думку вченого, у центрі такого мовного утворення, як текст, перебуває граматики, що дозволяє здійснити процес вербалізації, котрий лежить в основі інтерпретації значень [26].

О. В. Бондарко визначає функціональну граматику як орієнтовану на опис закономірностей і правил функціонування граматичних одиниць, що беруть участь (у взаємодії з одиницями різних рівнів мовної системи) у передачі змісту висловлення. Функціональна граматики включає опис функцій мовних засобів не тільки в напрямку від засобів до функцій, але й від функцій до засобів. Учений відзначає, що даний розділ мовознавства досліджує "систему взаємодії граматичної форми, лексики й контексту, систему закономірностей і правил функціонування мовних засобів, що служать для передачі змісту висловлення" [4, с. 3]. Основним принципом побудови функціональної граматики в цьому випадку є опис функціонально-семантичних полів відповідних граматичних категорій тієї або іншої мови.

Важливо також відзначити, що одним з основних положень даної теорії є теза про взаємодію лексичного й граматичного в мовній системі, що підтверджується вивченням структурної організації граматичного устрою мови з виокремленням центру та периферії її системи [4, с. 4].

У своїй праці О. В. Бондарко звертається до проблеми взаємовідношення понять мовного й розумового змісту, відзначаючи нерозривну єдність даних галузей [4]. Мовний семантичний зміст володіє, на думку дослідника, специфічними ознаками, головні з яких – здатність до вираження розумового змісту за допомогою засобів даної мови, структурованість мовними одиницями і їхніми співвідношеннями, здатність виступати як складовою частиною даної мовної системи й утворювати його змістовну сторону, що знаходить висвітлення в реалізації на рівні змістовної сторони мовних одиниць, їхніх комплексів і сполучень у системі мови й у процесі реального функціонування, здатність до відображення розбіжностей і взаємодій аспектів і рівнів мови. Автор зазначає також, що поняття "мовний зміст" включає такі особливості, як його соціально об'єктивованій характер у даному мовному колективі, здатність до вираження певного способу репрезентації (мовної інтерпретації) розумової основи змісту [4, с. 57; 3].

Розгляд функціонально-семантичного поля аспектуальності здійснюється вченим відповідно до основних принципів типологічного дослідження, з урахуванням особливостей діахронічного підходу до мовних явищ. О. В. Бондарко зазначає, що теорія поля служить відправною точкою у дослідженні різних проблем, пов'язаних з вивченням граматичного устрою мов (наприклад, у дослідженнях М. М. Гухман, О. І. Смирницького) [4, с. 95, 99; 11, с. 39-69]. В іншій відомій праці [5] О. В. Бондарко, поряд із цілою низкою актуальних мовознавчих питань, висвітлює проблему функціональної інтерпретації мовного змісту. Джерелами мовного змісту, відповідно до тверджень автора, є такі елементи, як мовний зміст тексту, контекстуальна інформація, ситуативна інформація, енциклопедична інформація, істотні для даного значеннєвого змісту прагматичні елементи дискурсу. Найважливішим моментом у цьому зв'язку є прагматичний аспект розглянутого феномена [5, с. 103].

Не менш істотним з погляду реалізації мовних функцій видається й аналіз можливостей лінгвістичного вираження експресивності. У праці О. В. Александрової [1] дана категорія розглядається з погляду реального процесу комунікації, з урахуванням взаємних зв'язків і відношень між одиницями мовної системи на основі єдності їхніх структурно-змістовних властивостей. У результаті вивчення ролі парентетичних структур в англійській мові автор приходять до цілої низки важливих висновків щодо оптимізації й адекватності інтерпретації висловлення, реалізації принципу мовної економії (компресії інформації), текстоутворюючої функції даних мовних одиниць, ролі розділових знаків у процесі побудови й сприйняття мовлення. Головною методологічною тезою дослідження є обґрунтування підходу до вивчення мови як явища динамічного, що володіє своєю специфікою, котра проявляється в процесі створення мовних утворень [2]. Характеризуючи функціоналізм як типологічно орієнтований напрям у лінгвістиці, що оперує більшими корпусами даних і використовує досягнення інших наук, О. В. Александрова зазначає, що дослідження в цій галузі мають тенденцію до міждисциплінарних розвідок [1].

В американській лінгвістичній науці функціональна лінгвістика може розглядатися в рамках трьох основних напрямів: консервативний функціоналізм, що поєднує функціональний і формальний підхід до явищ мови, представлений в основному працями С. Куно й Д. Хокінса; помірний функціоналізм, предметом дослідження якого є граматики, розглянута як з погляду структурної, так і з погляду функціональної лінгвістики (наприклад, Р. Д. Ван Валін); радикальний функціоналізм, що зводить вивчення явищ мови до обумовленості дискурсивними факторами (наприклад, У. Л. Чейф, П. Хопер). А. О. Кібрик і В. О. Плунгян у роботі "Фундаментальні напрями сучасної американської лінгвістики" [17] відзначають досить яскраво виражену неоднорідність концепцій, що розвиваються в рамках функціоналізму. Разом з тим, існує низка безсумнівно загальних рис у цій галузі лінгвістичного дослідження, головні з яких – його типологічна спрямованість, опора на емпіричні дані, оперування їхніми більшими корпусами, інтенсивне використання кількісних методів [17, с. 276–339].

На противагу генеративній лінгвістиці, котра вважає мовну форму невмотивованою, довільною, функціоналізм розглядає мовну форму як мотивовану мовними функціями, адаптовану до функцій, які виконує мова. Мотивація, як правило, виступає як дискурсивна категорія. Важливо відзначити, що в низці робіт висувається теза про "конкуруючі мотивації", що обумовлюють реалізацію тієї або іншої мовної форми (наприклад, іконізм і економія – у Д. Хеймана [24; 25]), і приділяється серйозна увага вивченню параметрів, що зумовлюють пріоритет певного виду мотивації в різних випадках, а також розглядається генетична, історична мотивація, досліджувана на основі аналізу походження й функціонування в мові відповідної одиниці в діахронічному аспекті. Висуваючи постулати одного з найбільш чітко окреслених теоретичних напрямів функціоналізму, референційно-рольової граматики (РРГ), Р. Д. Ван Валін відзначає, що дана концепція має структурно-функціональний характер. Учений підкреслює розбіжності між власне формальним підходом до лінгвістичних явищ і функціоналізмом. Граматики, відповідно до тверджень Р. Ван Валіна, зумовлена різними психолінгвістичними й нейролінгвістичними моментами [8; Див.: 20; 21; 22; 23; 24; 28].

Дослідники відзначають, що “Ван Валін не поступається хомськiанцям і у прагненні охопити своєю теорією проблеми, котрі стосуються психолінгвістики й нейролінгвістики. Ван Валін, зокрема, стверджує, що підхід РРГ до засвоєння мови дитиною дозволяє відмовитися від класичних хомськiанських тез про вродженість універсальної граматики та про автономність граматики взагалі. Ван Валін починає застосовувати свою теорію до досліджень афазії, а також бере участь в одному з перших лінгвістичних досліджень, що застосовують техніку позитронно-емісійної томографії (РЕТ). (Метод РЕТ дозволяє візуально спостерігати процеси, що відбуваються у мозку, на рівні ділянок мозку або навіть груп нейронів.)” [17, с. 292–293].

Синтаксис не є повністю автономним, він відносно мотивований як з огляду семантики й прагматики, так і з огляду когнітивних взаємодій].

Вивченню взаємовідношення між елементами мови й способами їхнього вираження присвячена ціла низка праць вчених-функціоналістів. Так, наприклад, проблема залежного й вершинного видів маркування висвітлена у праці Д. Ніколз [30, с. 211]. Робота Д. Байбі “Морфологія: дослідження зв’язку між значенням і формою”, на думку мовознавців, заслуговує на особливу увагу [19]. У результаті аналізу когнітивно-психологічних чинників, котрі зумовлюють морфологічні процеси у різних мовах, автор доходить висновку про те, що план вираження й план змісту в мові виступають як принципово взаємозалежні моменти й у морфологічній структурі слів форм знаходять іконічне відображення семантичні властивості вхідних у них морфем. Дане спостереження засноване на застосуванні принципу релевантності, зумовленого як ступінь зміни значення однієї морфеми під впливом іншої (наприклад, залежність кореневої морфеми від афіксальної, причому більш релевантні маркери розташовуються ближче до кореня, ніж менш релевантні; перші мають тенденцію до лексичного або словозмінного вираження, останні – до словотвірного або синтаксичного). Найважливішим питанням, якого торкається Д. Байбі у своєму дослідженні, є проблема взаємовідношення словотвірних і словозмінних процесів у мові. Опозиція в рамках даної дихотомії має градуальний характер і з погляду релевантності вони виражаються як найбільш загальні (граматикалізовані, словозмінювальні), менш загальні (лексичні) і менш релевантні й найменш загальні (словотвірні) [17]. Особливу увагу дослідник приділяє процесу граматиалізації, що супроводжується семантичною й фонологічною редукцією граматиалічного показника. Аналіз загальних закономірностей граматиалізації дозволяє прийти до низки цікавих висновків як у плані синхронії, так і на рівні діахронічного вивчення мовних фактів й узагальнень.

Розгляд варіантів дискурсивного вибору як похідних когнітивних станів, дослідження інформаційних категорій, вивчення з даної точки зору усного побутового діалогу, – такі загалом напрямки експериментально-теоретичних розвідок сучасних американських функціоналістів. Найважливіше методологічне положення, яке характеризує цей напрям, – типологічний підхід до вивчення явищ мови.

Варто також підкреслити безпосередній взаємозв’язок функціональної лінгвістики з когнітивістикою, яка розглядає мову як невід’ємну частину процесу пізнання, що відображає взаємодію функціональних, комунікативних, культурних і психологічних факторів.

Література:

1. Александрова О. В. Когнитивная функция языка в свете функционального подхода к его изучению // Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Рязань: 2000. – С. 151-153.
2. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса (на материале английского языка). – М.: Высшая школа, 1984. – 211 с.
3. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл. – Л.: Наука, 1978. – 175 с.
4. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. 2-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.
5. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики : На материале русского языка / Рос. Академия наук. Ин-т лингвистических исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
6. Булыгина Т. В., Леонтьев А. А. Карл Бюлер: жизнь и творчество: (Вступ.ст.) // Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. – М.: Изд. группа “Прогресс”, 2000. – С. VII-XXIV.
7. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка. – М.: Изд. группа “Прогресс”, 2000. – VII-XXIV. – 502 с.
8. Ван Валин Р. Д., Фоли У. Референциально-ролевая грамматика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып IX. – М.: Прогресс, 1982. – С. 376-410.
9. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
10. Веденина Л. Г. Основная проблематика французского функционализма. Вступ. статья // Мамудян М. Лингвистика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 5-30.
11. Гухман М. М. Процессы парадигматизации и историческая типология словоизменительных систем германских языков // Историко-типологические исследования морфологического строя германских языков. – М.: Наука, 1972. – С. 39-69.
12. Мамудян М. Лингвистика / Пер. с фр. яз. и вступ. статья Л. Г. Ведениной. – М.: Прогресс, 1985. – 200 с.
13. Мартине А. Основы общей лингвистики // Новое в лингвистике. – Вып. III. – М.: ИЛ, 1963.
14. Матезиус В. Язык и стиль. // Пражский лингвистический кружок: Сб. статей // Сост., ред. и пред. Кондрашова Н. А. – М.: Прогресс, 1967. – 445 с.
15. Слосарева Н. А. Синтаксис и морфология в свете функционального подхода // Филол. науки. – 1984. – № 5. – С. 36-41.
16. Трубецкой Н. С. Основы фонологии. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
17. Фундаментальные направления современной американской лингвистики / Под редакцией А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой и И. А. Секериной. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 455 с.

18. Якобсон Р. В поисках сущности языка // Семиотика: Антология / Сост. Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект; Деловая книга, 2001. – С.111-126.
19. Bybee J. L. Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form. – Amsterdam: Benjamins, 1985. – 111 p.
20. Chomsky N. Semantic Considerations in Grammar. Georgetown Monograph Series in Linguistics. 1955. №. 8. – P. 140-158.
21. Enquist N.E. Experimental Iconism in Text Strategy // Text. – 1981. – Vol.1. – P. 77-111.
22. Greimas A.-J. Du sens. Essais semiotiques. – Paris: 1970.
23. Grimm J. Uber den Ursprung der Sprache. Kleinere Schriften. Bd. I. – Berlin: 1864.
24. Haiman J. Iconic and Economic Motivation / Language, 59: 1983. – P. 781-819.
25. Haiman C. (ed.) Iconicity in Syntax. / Typological Studies in Language. – Vol. 6. – Amsterdam: Benjamins, 1985.
26. Haiman J. Iconic and Economic Motivation / Language, 59: 1983. – P. 781-819.
27. Halliday M. A. K. Introduction to Functional English Grammar. – London: Edward Arnold, 1994.
28. Jacobson R. Selected Writings. Vol. II. Word and Language. – TheHague-Paris : Mouton, 1971.
29. Matthews P. H. Morphology: An Introduction to the Theory of Word-Structure. – London: Cambridge Univ. Press, 1974. – 236 p.
30. Nichols J. Head-Marking and Depending-Marking Grammar / Language, 62:1986. – P. 56-119.
31. Van Dijk T. A. The Semantics and Pragmatics of Functional Coherence in Discourse. – Bologna: Versus, 1980. – № 26/27. – P. 49-66.

Ваврінчик Р. Я.,
Закарпатський Державний Університет, м. Ужгород

СУЧАСНА АНГЛОМОВНА ПРОПОВІДЬ ЯК ПЕРФОРМАТИВНИЙ МАКРО-МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

У статті здійснено спробу показати, що сучасна англomовна проповідь є мовленнєвою дією та може вважатися макро-мовленнєвим актом. Перформативність проповіді полягає у тому, що нею виконується те, що проголошується – повчання, заклик, привертання уваги, застереження тощо.

Ключові слова: проповідь, макро-мовленнєвий акт, інтенція, перформативність, дискурс, когнітивно-комунікативний.

В статье осуществлена попытка показать, что современная англоязычная проповедь является речевым действием и может считаться макро-речевым актом. Перформативность проповеди заключается в том, что ею совершается то, что в ней произносится – назидание, призыв, привлечение внимания, предупреждение, и т.п.

Ключевые слова: проповедь, макро-речевой акт, интенция, перформативность, дискурс, когнитивно-коммуникативный.

The article attempts to reveal that the modern English sermon is a speech action and can be regarded as a macro-speech act. Performativity of the sermon consists in the fact that it accomplishes what is uttered by it – instruction, appeal, intention, call for attention, warning, etc.

Key words: sermon, macro-speech act, intention, performativity, discourse, cognitive-communicative.

Тексти, присвячені релігії та духовності, є одними з найбільш домінуючих в усьому різноманітті письмового та усного мовлення людей. Спілкування на релігійну тематику є давнім як сама Біблія, і деякі вчені вважають, що так буде і надалі до тих пір, поки люди шукатимуть чогось, що перебуває поза межами матеріального та звичайного [17].

На сьогоднішній день значної поширеності набув прагматичний підхід до вивчення теологічної комунікації, ядром якого є теорія мовленнєвих актів (А. Wierzbicka, J. P. van Noppen, G. Osborne). Так, на думку бельгійського лінгвіста, засновника такого напрямку у мовознавстві як теолінгвістика, Жан-П'єра ван Ноппена, різноманітні види діяльності християнського життя та служіння Богові – такі як молитви, співання гімнів, благословіння, відпущення гріхів та багато інших заходів є, головним чином, формами мовленнєвої поведінки (*forms of linguistic behaviour*). Вчений пропонує розглядати їх як різні види мовленнєвих актів (надалі – МА), у яких мова не тільки означає для людей певні речі, але й фактично використовується для виконання конкретних дій [15]. Цією статтею ми маємо намір доповнити цю думку, назвавши ці дії макромовленнєвими актами; та показати на прикладі проповіді, яку мовознавці визначають як публічне мовлення, що продукується в церкві проповідником (адресантом) перед прихожанами (адресатом) [7], що такий макромовленнєвий акт (надалі – ММА) є певним чином перформативним.

Спираючись на розуміння ММА як декількох послідовних висловлювань, об'єднаних загальною інтенцією учасника(ів) реальної ситуації спілкування [2, с. 111], метою статті є обґрунтування правомірності вважати сучасну англomовну проповідь, у сукупності її узагальнених характеристик, макромовленнєвим актом, що здійснюється мовцем – священиком, направлений адресатові – парафії, відбувається за певних умов – церковне богослужіння та переслідує певну мету – повчання та моральні настанови. Відтак, завданням по-перше, вияв тих структурних, прагматичних та смислових компонентів проповіді, які, хоч і виражаються послідовністю МА, але виступають на макро рівні однією мовленнєвою дією. По-друге, проаналізувати таку особливість висловлювань проповіді як її перформативність.

Матеріалом наших спостережень став збірник сучасних англomовних проповідей *A Chorus of Witnesses. Model Sermons for Today's Preacher*, що містить 36 проповідей, проголошених у кінці 90-их років ХХ століття. Представлені у ньому тексти є репрезентативними щодо англійської мови, оскільки вони не є обмежені ані географічно (Британія, США, Європа, Південна Африка, Канада), ані конфесійно (методисти, католики, лютерани, баптисти, англіканці і т.ін.). Відтак, вказана сукупність текстів становить інтерес як палітра стилів, рівнів ораторської майстерності, смисловості у проголошенні з парпету приголомшуючих та неочікуваних речей [10, с. хii]. Зазначимо, що не всі проповіді належать посвяченим священикам: не у всіх конфесіях потрібні високі повноваження для практикування теологічного дискурсу, зокрема, проголошення проповідей, тоді як у деяких віросповіданнях достатнім є духовне покликання [13].

Таке лінгвістичне явище як МАу прагматиці розглядається як спосіб досягнення людиною певної мети та під цим кутом зору вивчаються реалізовані цим МА мовні засоби. У теорії мовленнєвих актів МА є основною, центральною одиницею комунікації: "цілеспрямованою мовленнєвою дією, що здійснюється відповідно до прийнятих у певному суспільстві норм комунікації і викликає наслідки – перлокутивний ефект" [5]. Перформативне вживання МА дорівнює виконанню дії, яку цей МА називає. Методологічно спираємося на твердження проф. Романової Е. Г., яка, досліджуючи перформативні одиниці у ритуальній комунікації, дійшла висновку, що таке дослідження потребує "синтезу когнітивного та комунікативного підходів" [4, с. 7].

Прагматичний аналіз обраного мовного матеріалу базується на когнітивних та комунікативних засадах. З точки зору когнітивної лінгвістики, дискурс є одночасно і формою соціальної взаємодії, і формою пізнання комунікації. Як вважає Т. ван Дейк, це пояснюється наявністю в будь-якому дискурсі таких ментальних понять як значення, зв'язність, тема, інференції, пресупозиції, знання, переконання, думка і т.ін. Аналіз теологічного

дискурсу, та, зокрема, такого його жанру як проповідь, не може здійснюватися без урахування цих ключових когнітивних аспектів [12].

У проповіді ці когнітивні фактори проявляють себе вже під час її підготування, оскільки від її автора вимагається не тільки знання священних текстів, але й знання життя, потреб та мотиваційних особливостей адресата. У зв'язку з цим лінгвісти відзначають зближення релігійного дискурсу з педагогічним [8]. Автор проповіді, як центральний учасник дискурсу, є носієм вищого знання, яке він передає своєму колективному адресатові. Передача повідомлення базується як на когнітивних, так і на прагматичних засадах. Зазначимо, що останні інколи порівнюються з принципами неориторики [1, с. 17]. У більшості конфесій англomовного світу промову будують, керуючись принципами риторики. Теологічний дискурс здебільшого приймає ці принципи, та застосовує їх. Однак, деякі проповіді католицьких священників побудовані без звернень до інструментарію риторики та прагматики, а натомість керуються тільки натхненням. Така практика проповідей протиставлена описаній вище та має назву “профетичної”. Зрештою, у випадку досліджуваного нами типу мовленнєвої дії, звернення чи ігнорування принципів риторики при підготовці проповіді варіюється залежно не від конфесії, а від особистості священника.

Прослідкувавши особливості функціонування послідовності МА в англomовних проповідях, нами була виявлена низка специфічних рис цього мовленнєвого явища. На самому початку дослідження, у ході особистої розмови з практикуючим теологом, пастором реформатської церкви з США, було з'ясовано, що на когнітивному рівні промовлені священником звернення до парафії мають певні обмеження у презентації. По-перше, одна промова повинна представляти не більше одного поняття, навколо якого побудовані теологічні роздуми та міркування, призначені адресату-аудиторії. По-друге, таке поняття повинно бути представлено, орієнтуючись на інтелектуальний рівень 12-річної дитини. Ці вимоги та критерії існують у гомілетичі (науці, що займається проповідництвом) та закликають не перевантажувати когнітивні процеси адресата під час сприйняття проповіді [13]. Йдеться про те, що у стандартній композиції проповіді відбувається зачитування невеликого уривку з Біблії, що містить ключове поняття або проблему для запланованої промови, а під час самої проповіді здійснюється його тлумачення, роз'яснення та вказівки щодо застосування вірянами почутої інформації у їхньому житті. По-третє, проповідь повинна сприйматися як частина літургії, яка, в свою чергу, характеризується дуже суворою організацією, прописаною наперед до найменшої дрібниці, де існує мінімальна імовірність особистої ініціативи персони, що проводить богослужіння. На цьому фоні проповідь має яскраву властивість: особистісний фактор.

Під час аналізу проповіді, який ми розглядаємо як ММА повчання, необхідно враховувати, що такий вид усної комунікації спрямований на переконання адресата через надання йому нової інформації, що не повністю збігається з його поглядами або є зовсім протилежною, і, зрештою, змушує погодитися з прослуханим текстом [7]. Переконання відбувається шляхом формування не стільки знання, як думки. Процесом конструювання соціокультурної ідентичності, так би мовити, “владу” дискурсу здійснювати те, що він називає є лінгвістичний феномен перформативності [9]. Тобто, під час проголошення проповіді, низка лексем та виразів називає ту дію, яку ця проповідь виконує, або, подивившись на це зі зворотнього напрямку, проповідь реалізовує те, що у ній озвучується: *edifying story* – мовець називає свою промову та одночасно здійснює повчання; *I claim* – мовець заявляє/проголошує певні речі; *you'll find out* – обіцянка, що адресат про дещо дізнається, співпадає з результатом МА – фактичним здобуттям певних знань; *but suppose for a moment* – пропозиція уявити/припустити дещо є одночасною з актом здійснення припущення; *experience its healing affect on ourselves* – під час вимовлення цих слів відбувається те, що ними описується – духовне очищення адресата; *we pray* – висловлювання називає те, що воно виконує.

Існує такий аспект аналізу мовлення, який є ключовим як за когнітивного підходу, так і за комунікативного: розуміння почутого повідомлення. Проповідник, проголошуючи проповідь, повинен усвідомлювати, що у будь-якому акті комунікації є багато типів або рівнів розуміння, які можуть бути ідентифіковані відносно того, що говориться мовцями під час комунікації. Ці рівні можна окреслити так:

A: знаю/вірю, що дехто хоче сказати дещо

B: знаю/вірю, що я розумію, що каже дехто

C: знаю/вірю, що я розумію, що дехто хоче/має намір сказати щось

D: знаю/вірю, що я розумію, що хтось мав би сказати щось, щоб виразити те, що, як я вважаю, він/вона хотів/мав намір сказати [14, с. 63].

Здійснюючи мовленнєву дію, проповідник усіма можливими комунікативними засобами намагається змусити адресата вважати, що його розуміння почутого належить до рівня D.

Оскільки один МА за обсягом не завжди тотожний одному реченню, то основою для того, щоб вважати послідовність речень одним чи кількома МА, є виявлення іллокутивної сили вимовленого повідомлення. Це пояснюється тим, що іллокутивний акт безпосередньо пов'язаний з поняттям інтенції. Іллокуція надає висловлюванню потрібної комунікативної спрямованості та є основним прагматичним компонентом висловлювання. До способів маніфестації іллокутивної сили належать: порядок слів, наголос, інтонаційний контур, пунктуація, спосіб дієслова та, зокрема, перформативні дієслова [3]. Про іллокутивний акт можна говорити з огляду на його іллокутивну силу, яка є збалансованою єдністю іллокутивної мети, ступеня інтенсивності, способу досягнення мети, умови позиціонального змісту, підготовчих умов, умов щирості, ступінь інтенсивності умов щирості. Отже, перформативність розглядається як індикатор іллокутивної сили [16].

Розчленувати цілісний текст будь-якої з проповідей на окремі МА можна, як відомо, тільки інтуїтивно (евристично). Так, проповідь “*The Magnificent Defeat*” починається з біблійної цитати з книги Старого Заповіту Genesis. Умовно (евристично) ми виокремили у цій проповіді наступні МА та скомпонували їх у порядку розгортання мовленнєвої дії.

МА 1 – опис стану речей на момент мовлення *I am sure that..., and I think that...*

МА 2 – вираження жалю з приводу наявного стану речей *Only that is too bad...*

МА 3 – залучення цитованої історії *For instance,...*

МА 4 – наративна розповідь історії

МА 5 – постановка питання *If it means anything, what does it mean?*

МА 6 – “дискредитація” представленої історії *And let us not assume that it means anything very neat or very edifying ...*

МА 7 – вказівка, інструкція до розуміння представленої історії *But in any event, the place where you have to start is Jacob*

МА 8 – привернення уваги до конкретного персонажу, заклик виявити які-небудь особливості, проігноровані раніше *Who and what was he?*

МА 9 – наративна розповідь історії, уточнення деталей, важливих для розуміння проблемної біблійної ситуації

МА10 – “дискредитація” представленої історії *It is not, I'm afraid, a very edifying story.*

МА 11 – надання роз'яснення *What I mean is that...*

МА 12 – наративна розповідь історії, але мовець сигналізує, що події набирають неочікуваного повороту *On the contrary...*

МА 13 – проведення паралелі з іншою подією з життя персонажів історії *One remembers the story of ...*

МА 14 – особисте суб'єктивне тлумачення *In other words,...*

МА 15 – наголошення на непередбачуваності історії, яку мовець аналізує *For anyone who is trying to find an easy moral here, this is the place to despair...*

МА 16 – прохання до адресата не робити неправильних висновків *Do not misunderstand me about...*

МА 17 – тлумачення, роз'яснення, надання власної оцінки стану речей *But as a matter of fact, ... in the long run ...but the thing to remember is... practically speaking...*

МА 18 – окреслення меж того, що має/не має на увазі мовець *I do not mean ... I mean...*

МА 19 – повчання, заклик до компромісу з речами, що є невід'ємною частиною життя людини *This is not a very noble truth about life, but I think that it is truth nonetheless, and as such has to be faced, just as in their relentless wisdom the recorders of this ancient cycle of stories faced it.*

МА 20 – попередження, що мовець зараз буде роз'яснювати деякі речі *It can be stated quite simply: ...*

МА 21 – окреслення меж того, що має/не має на увазі мовець *Again, I do not mean that... I mean...*

МА 22 – питання-підтримання уваги адресата *Only what does it all get him?*

МА 23 – відповідь на попереднє питання *I know what you expect the preacher to say: that it gets him nothing. But even the preachers must be honest. I think it can get him ... do not underestimate them.*

МА 24 – наративна розповідь історії

МА 25 – звернення до адресата, заклик до роздумів *Will we give them, you and I?*

МА 26 – визнання мовцем того, що він не має відповідей на усі запитання *I do not know.*

МА 27 – остання настанова адресатові *Only remember...*

Цією проповіддю церковний діяч переконує, що бувають ситуації, коли хитрість, кмітливість і певна нечесність не є гріхом, та тлумачить таку “невинну” нечесність як життєву необхідність. Шляхом промовлення задуманої ним мовленнєвої дії мовець здійснює акт переконання адресата у правильності використання “нешкідливих” хитрощів у власному житті. Як бачимо, перформативність розглянутої мовленнєвої дії полягає в тому, що силу та значимість кожного з її висловлювань отримує, перш за все, у МА та через нього.

Підсумовуючи, наведемо думку сучасної дослідниці комунікації, дискурсу та мовленнєвої взаємодії Анни Вежбицької, яка вважає, що теологія потребує нової мови. Вона переконана, що за 20 століть існування християнства серед людей будь-яких конфесій зростає відчуття того, що тексти, які вони промовляють або їм проголошують щонеділі у церкві, здебільшого є незрозумілими їм. Порівняно з минулими часами, сучасні люди мають більш гостру потребу розуміти певні речі, щоб мати змогу в них вірити [17, с. 444]. В опрацьованій вибірці сучасних англомовних проповідей спостерігається саме така тенденція до спрощення мови, до викладу думок та міркувань проповідника цікавим, насиченим та жвавим способом. Проголошення проповіді є мовленнєвою дією, макро-мовленнєвим актом, котрим не просто описується яка-небудь історія чи перераховуються дозволи та заборони щодо життя вірян, а здійснюється дія повчання. Ця дія представлена низкою МА, кожен з яких наділений своєю іллокутивною силою, однак у сучасній англомовній проповіді їх сукупність функціонує як єдине ціле – як макро-мовленнєвий акт, наділений єдиною направленістю та інтенцією.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: [підручник] / Флорій Бацевич. – К.: ВЦ “Академія”, 2011. – 304 с.
2. Ковалів С. Ю. Мовленнєвий акт чи мовленнєвий жанр? / С. Ю. Ковалів // Дискурсологія: Семантика і прагматика. Вісник ХНУ, № 928. – Харків, 2010. – С.109-116.
3. Полужин М. М. Основи теорії мовленнєвої комунікації: Курс лекцій (англійською мовою) / Полужин М. М., Врабель Т. Т. – Ужгород: Редакційно-видавничий відділ Ужгородського національного університету, 2006.
4. Романова Е. Г. Перформативные единицы в ритуальных актах суггестивной коммуникации: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.19 “Теорія мови” / Е. Г. Романова. – Тверь, 2002. – 36 с.
5. Россолова О. А. Перформатив как координатор коммуникативного взаимодействия и средство адресованности: дис. кандидата філол. наук: 10.02.01 / Россолова Оксана Анатольевна. – Москва, 2008. – 197 с.
6. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: [монограф. уч. пособие] / Селиванова Е. А. – К.: ЦУЛ, “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с.

7. Скрипняк Т. Л. Риторичний аспект просодії німецькомовної проповіді (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови". – Київ, 2009. – 19 с.
8. Тахтарова С. С. Стратегия аргументативного убеждения в религиозном дискурсе. [Электронный ресурс] / Тахтарова С. С. / Матеріали інтернет-конференції "Аргументативная риторика в практике политического, делового и административно-правового общения". – 2010. – Режим доступа: http://iconf.vgi.volsu.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=86:2010-05-11-10-30-58&catid=38:2010-04-05-09-37-25&Itemid=55
9. Четыркина И. В. Перформативность речевых практик как конститутивный признак культуры: этническая и историческая перспектива: дис. доктора філол. наук: 10.02.19 / Четыркина Инна Валерьевна. – Краснодар, 2006. – 287 с.
10. A Chorus of Witnesses. Model Sermons for Today's Preacher: ed. by T. G. Long. Grand Rapids, Michigan, 1994.
11. Berkdorf H. Introduction to the study of Dogmatics. – USA, 1982.
12. Dijkvan T. TextandContext. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. Longman, 1977. – 261 p.
13. English Sermons: mirrors of society. Ed. By C. d'Haussy. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 1995.
14. Hirsch R. Semantic Content and Depthof Intention // Discourse and perspective in cognitive linguistics. John Benjamins, 1997.
15. Noppen van J. P. Developing Pragmastylistic Competence. Bruxelles, 1995.
16. Searle J., Vanderveken. Foundations of illocutionary logic. GB: Cambridge University Press, 1985.
17. Wierzbicka A. What did Jesus Really Mean? Explaining the sermon on the mount and the parables in simple and universal human concepts. Oxford University Press, 2001.

Vasylyshyna N. M.,
Kyiv National Aviation University Institute of Foreign Relations

IMPACT OF SOCIAL-LINGUISTIC DIFFERENCES AND PSYCHOLOGICAL BARRIERS ON INTERCULTURAL COMMUNICATION

Стаття розкриває найважливіші аспекти міжкультурної комунікації. Особлива увага надається головним відмінностям, які перешкоджають успішній комунікації, а також зосереджується на трьох бар'єрах, які виникають у процесі комунікації.

Ключові слова: культури, комунікація, взаємодія, технологія, прийняття рішень, обізнаність, розуміння, вміння вести переговори, звикнути, хвилювання, спільність, релятивізм.

Данная статья раскрывает самые важные аспекты межкультурной коммуникации. В частности обращается особое внимание главным отличиям, которые препятствуют успешной коммуникации, и сосредотачивается на трёх барьерах возникающих в процессе взаимодействия.

Ключевые слова: культуры, коммуникация, принятие решений взаимодействие, технология, принятие решений, осведомленность, понимание, вести переговоры, привыкнуть, волнение, общность, релятивизм.

The article deals with the most important and urgent aspects of intercultural communication. In particular it highlights main cultural differences which prevent from successful communication and focuses on three barriers that may occur in the interacting process.

Key words: cultures, communication, interaction, technology, decision-making, awareness, preunderstanding, negotiate, accustom, anxiety, similarity, relativism.

In today's world, people spend a considerable amount of time communicating across cultures with other people and organizations around the world. Intercultural communication shapes the way people contend with change, deliver messages across borders and cultures, and revisit the fundamental properties of time and space. Effective functioning in an international business environment depends on the ability of employees to adapt to the complexity of other cultures. Employees need to learn how to effectively understand, accept, and respond to cultural differences.

The blend of cultural backgrounds and professional experiences has become a reality in the global business world. To work effectively with diverse people, managers need to know not only about the culture of the person with whom they are interacting, but also about his or her personality, behavior patterns in conflict situations, demographics, and life experiences. With the spread of communication technology and the decrease of time spent in face-to-face interaction, obtaining information from a business partner requires a high level of intercultural communication competence. This critical skill improves the decision-making and problem-solving abilities of those who manage in the global marketplace. [1, p. 34]

Effective communication with people of different cultures is especially challenging. Cultures provide people with ways of thinking—ways of seeing, hearing, and interpreting the world. Thus the same words can mean different things to people from different cultures, even when they talk the “same” language. When the languages are different, and translation has to be used to communicate, the potential for misunderstandings increases.

The aim of the article is to demonstrate cultural, linguistic, social diversities in communication process in order to define similarities knowing which will be useful in performing successful and efficient interacting activities. For doing this would be appropriate to mention and analyze point of view of some investigators in this field.

Stella Ting-Toomey describes three ways in which culture interferes with effective cross-cultural understanding. First is what she calls “cognitive constraints.” These are the frames of reference or world views that provide a backdrop that all new information is compared to or inserted into [3, p. 90].

Second are “behavior constraints.” Each culture has its own rules about proper behavior which affect verbal and nonverbal communication. Whether one looks the other person in the eye or not; whether one says what one means overtly or talks around the issue; how close the people stand to each other when they are talking— all of these and many more are rules of politeness which differ from culture to culture.

Ting-Toomey's third factor is “emotional constraints.” Different cultures regulate the display of emotion differently. Some cultures get very emotional when they are debating an issue. They yell, they cry, they exhibit their anger, fear, frustration, and other feelings openly. Other cultures try to keep their emotions hidden, exhibiting or sharing only the “rational” or factual aspects of the situation [2, p. 12].

All of these differences tend to lead to communication problems. If the people involved are not aware of the potential for such problems, they are even more likely to fall victim to them, although it takes more than awareness to overcome these problems and communicate effectively across cultures. Cohen argues that cross-cultural differences have significant effects on diplomatic negotiations. Failure to understand and appreciate these differences can have serious consequences for negotiations [4, p. 89]. “Diplomatic negotiation consists of a process of communication between states seeking to arrive at a mutually acceptable outcome on some issue of shared concern.” [1, p. 7].

Besides mentioned above diversities there are some barriers of intercultural communication. The article under consideration views three basic obstacles being aware of which prevents from making mistakes. Taking them into account can help to improve students' intercultural communication skills.

The first barrier is *high anxiety*. When you are anxious because of not knowing what you are expected to do, it is only natural to focus on that feeling and not be totally present in the communication transaction. For example, you may have experienced anxiety on your very first day on a new college campus or in a new job. You may be so conscious of being new – and out of place – and focus so much of your attention on that feeling that you make common mistakes

and appear awkward to others. Sugawara (1993) surveyed 168 Japanese employees of Japanese companies working in the United States and 135 of their U.S. coworkers. Only 8% of the U.S. coworkers felt impatient with the Japanese coworkers' English. While 19% of the Japanese employees felt their spoken English was poor or very poor and 20% reported feeling nervous when speaking English with U.S. coworkers, 30% of the Japanese employees felt the U.S. coworkers were impatient with their accent, and almost 60% believed that language was the problem in communicating with the U.S. coworkers. For some, anxiety over speaking English properly contributed to avoiding interactions with the U.S. coworkers and limiting interactions both on and off the job to other Japanese only [1, p. 65].

The second barrier is *assuming similarity instead of difference*. When you assume similarity between cultures you can be caught unaware of important differences. When you have no information about a new culture, it might make sense to assume there are no differences, to behave as you would in your home culture. But each culture is different and unique to some degree. Boucher (1974), for example, has shown how cultures differ as to whom it is appropriate to display emotions. If you assume that display of emotions is similar to your culture, you might see people in some circumstances as lacking emotion and others in other circumstances as displaying emotions inappropriately. The inverse can be a barrier as well. Assuming difference instead of similarity can lead to your not recognizing important things that cultures share in common. It's better to assume nothing. It's better to ask, "What are the customs?" rather than assuming they're the same—or different—everywhere.

The third barrier to effective intercultural communication is *ethnocentrism*, or negatively judging aspects of another culture by the standards of one's own culture. To be ethnocentric is to believe in the superiority of one's own culture. Everything in a culture is consistent to that culture and makes sense if you understand that culture. For example, assume that global warming is a fact and, as a result, assume that summers in the United States average 43° C (109° F). It would be logical to make adjustments: Rather than air condition buildings all day, you might close schools and businesses in the afternoons to conserve energy. Another name for ethnocentrism is the anthropological concept of *cultural relativism* [4, p. 67].

It does not mean that everything is equal. It does mean that we must try to understand other people's behavior in the context of their culture before we judge it. It also means that we recognize the arbitrary nature of our own cultural behaviors and be willing to reexamine them by learning about behaviors in other cultures (Cohen, 1998). A less extreme form of ethnocentrism can be labeled *cultural nearsightedness*, or taking one's own culture for granted and neglecting other cultures. For example, people in the United States often use the word *Americans* to refer to U.S. citizens, but actually that word is the correct designation of all people in North and South America. Its careless use is a form of ethnocentrism [1, p. 79].

To top it off, even though modern communication technology allows people access to increasing amounts of information about things happening all over the world, there is still a tendency for people to be more interested in local, state, and national news. In the United States, the most popular news shows do not cover international events in as much detail or accuracy as they do national and local news. It is common for people to form opinions about other countries using only the knowledge acquired through the media. Even though there may be many ties between countries, such as those between the United States and Japan, international travelers still often find that things are very different from what they had expected, which sometimes leads to feelings of anxiety.

But the most far-reaching goal of intercultural education is to give people the ability and skill to live in other cultures and to exercise other communication patterns. For this type of education, training in the language of the new culture is clearly of the greatest importance. Education in foreign language is education in intercultural communication. After all, we will be speaking the language we learn with people from another cultural background than our own. To serve as an effective instrument for the purpose of intercultural communication, language instruction must place greater importance on the way in which a language is tied to a cultural pattern. Beyond traditional written language instruction, much greater consideration must be given to the conditions for understanding, i.e. what sort of preunderstanding is normally required among large groups of people in a culture. Greater consideration should also be given to factors that are decisive in the spoken language, such as body communication, intonation, feedback and turn-taking. Language instruction that contains more of these components would have the possibility much more so than is the case today to be a support for the individual who gradually with the help of the learned language will begin some type of intercultural communication.

Literature:

1. Abe, H., & Wiseman, R. A cross-cultural confirmation of the dimensions of intercultural effectiveness // *International Journal of Intercultural Relations*. – Great Britain, 1983. – 56 p.
2. Barnard, G. (1995). *Cross-cultural communication: A practical guide*. – Trowbridge: Wiltshire, Great Britain: Redwood Books, 1995. – 405 p.
3. Bantz, C. R. Cultural diversity and group cross-cultural team research // *Journal of Applied Communication Research*, 1993. – 32 p.
4. Barna, L. M. (1982). Stumbling blocks in interpersonal intercultural communications. In L. Samovar & R. Porter (Eds.), *Intercultural communication*. – Belmont, CA : Wadsworth, 1982. – 356 p.
5. Chen, G., & Starosta W. J. (Eds.), *Communication and global society*. – New York: Peter Long Publishing, 2006. – 342 p.

Верьовкіна О. Є.,
РДГУ, м. Рівне

ДО ПИТАННЯ ПРО УНІВЕРСАЛЬНІ КОНЦЕПТИ КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто проблему пошуку універсальних феноменів у концептуальній системі людини. В роботі узагальнено думки представників когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології, зроблено спробу визначити принципи вирізнення універсальних концептів.

Ключові слова: універсалія, лексико-семантичний рівень, когнітивна система, фундаментальні концепти, ознаки універсальності концептів, принципи їх вирізнення.

В статье рассмотрена проблема поиска универсальных феноменов в концептуальной системе человека. В работе обобщаются мнения представителей когнитивной лингвистики и лингвокультурологии, предпринята попытка определить принципы выделения универсальных концептов.

Ключевые слова: универсалія, лексико-семантический уровень, когнитивная система, фундаментальные концепты, признаки универсальности концептов, принципы их выделения.

The article deals with the problem of searching for the phenomenon in the conceptual system of a human. The work generalizes the standpoints of cognitive linguistics and language and culture study representatives. The author has made an attempt to determine the principles of universal concepts differentiation.

Key words: universals, lexical and semantic level, cognitive system, fundamental principles, features of concepts universality, principles of their differentiation.

Термін “універсальний” використовується у філософії поряд з термінами “особливий” або “індивідуальний”. Подану дихотомію активно використовують і в інших дисциплінах, зокрема у мовознавстві.

Універсальні закономірності були предметом вивчення філософів середньовіччя, які вважали, що мовні відмінності не можуть заперечувати універсальній природі мислення людини. Вони зазначали, що люди мислять подібно, не зважаючи на їх індивідуальні особливості. Тому, створюючи універсальні граматики, науковці брали до уваги загальну систему понять, яка відображала структуру світу.

В наш час зростання інтересу до ідей В. Гумбольда про світоглядний характер мови спонукає сучасних мовознавців звернути увагу на переважно етнічний характер мови, на те, що індивідуалізує та визначає її своєрідність. За таким підходом вивчення універсального в мові постає як другорядне завдання, при тому, що існування загального об'єднуючого компоненту не викликає у більшості лінгвістів сумніву. Проте, в контексті сучасної теорії міжкультурної комунікації проблема визначення універсальних когнітивних систем людини є досить актуальною. Так, К. Леман вважає, що в основі вражаючої різноманітності мов світу лежать загальні властивості. Поряд з нескінченною різноманітністю мов постає той факт, що вони ніби створені за єдиним зразком – “мовою, яка виявляє себе у вигляді конкретних мов” [6, с.184]. Таким чином, мета нашого дослідження – визначення принципів вирізнення універсальних компонентів в мові, оскільки воно сприяє пошуку загальної поняттєвої бази, яка б могла допомогти у розв'язанні проблем об'єднання культури та суспільства.

Завданнями статті є:

1. Провести аналіз та узагальнити погляди науковців, представників когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології на дану проблему.

2. Зробити спробу визначити принципи вирізнення універсальних концептів когнітивної системи людини.

Аналіз праць дослідників, які займалися даною темою (Ю. В. Рождественський, Б. А. Успенський, Н. Б. Мечковська, Ч. Ф. Хоккет), показав, що існує чимало класифікацій універсальних, засадами яких є опозиції за наступними ознаками: спосіб формулювання (дедуктивні та індуктивні), ступінь універсальності (повні або абсолютні, та неповні чи статистичні), логічна форма (прості та імплікативні), статико-динамічний параметр (синхронічні та діахронічні, динамічні), ставлення до семіотичної системи (мовні та немовні). Варто зауважити, що універсальні феномени різних мовних рівнів на даний час досліджені не в повній мірі. Як приклад, лексико-семантичні універсальні в цілому досліджені менш глибоко, аніж граматичні. Поняття “семантична універсалія” було введене в 1970 році С. Ульманом.

В наш час представники когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології намагаються визначити універсальні вербалізовані смисли, пов'язуючи їх з людською свідомістю та культурою. Центральним поняттям цих дисциплін є поняття “концепт”. Одноставної думки щодо змісту концепту все ще не існує. Вона суттєво відрізняється в концепціях різних наукових шкіл та окремих науковців. Узагальнимо його різноманітні дефініції, які представлені в антропологічних напрямках лінгвістики: концепти мають ментальну природу, характеризуються властивістю накопичувати знання етносу про оточуючу дійсність, вони здатні знаходити своє відображення як в мові, так і в немовних засобах вираження. Таким чином, концепт є ментальною репрезентацією знань людини про дійсність, яка передає культурну інформацію і знаходить своє вираження в різноманітних знакових системах [5; 6].

Пошук відношення між універсальним та індивідуальним в національних концептуальних системах призвів до формування у лінгвістів різних точок зору на дану проблему. Так, деякі дослідники стверджують, що різниця в когнітивних системах різних народів є настільки істотною, що ускладнює міжкультурне та міжетнічне взаєморозуміння [10].

Інші науковці, спираючись на зростаючий рівень міжкультурної комунікації, зазначають, що різниці між концептуальними системами не існує [12].

Проте, найбільш прийнятною серед мовознавців є позиція, згідно якої в мові відображені, з одного боку, всезагальні (універсальні) властивості об'єктивного світу, які не залежать від ставлення до них носіїв даної мови, а з

іншого боку, в ній представлений суб'єктивно-етнічний компонент, який походить від ментальних та культурних особливостей етносу, який говорить даною мовою.

А. Вежбицька з цього приводу зазначає, що поряд з величезною чисельністю специфічних для певної культури понять, існують деякі фундаментальні поняття, що вимагають свого вираження в усіх мовах світу. Мовні та культурні системи певною мірою різняться одна від одної, але існують семантичні та лексичні універсалії, які вказують на загальну поняттєву базу, на якій ґрунтується мова, мислення та культура [3].

А. Я. Гуревич, говорячи про "набір" категорій, які створюють "модель світу", також вирізняє універсальні компоненти, що є специфічними для деяких суспільних систем, і які, в той же час, є суттєвими для одних культур та такими, що не мають великого значення для інших [4].

Отже, постає питання: які концепти є універсальними (характерними для кожної людської культури) та якими є критерії чи ознаки універсальних концептів?

В своїй праці "Категорії середньовічної культури" А. Я. Гуревич визначає основні універсальні категорії культури як концепти, без яких культура є неможливою та якими вона наповнена в усіх своїх проявах; як універсальні для всього суспільства обов'язкові поняття та уявлення, без яких є неможливим створення будь-яких ідей, теорій, філософських, естетичних, політичних чи релігійних концепцій і систем. Разом з тим, вони є одночасно категоріями, які визначають людську свідомість. До таких універсалій з точки зору автора належать поняття та форми сприйняття дійсності: час, простір, зміни, причина, доля, число, ставлення чуттєвого до надчуттєвого, відношення часткового до цілого. Вони є своєрідною "системою координат", засобом якої люди сприймають дійсність і будують образ світу [4].

В. А. Маслова до універсальних концептів відносить такі, як час, простір, місце, подібність, причина, обов'язок, істина, правда, щирість, правильність, кривда, милосердя, свобода, доля, пам'ять, мова, людина та ін. [8].

За З. І. Кірнозе, обмежена чисельність концептів, яка є властивою всім етносам, містить такі константи, як земля, мир, релігія, праця, сім'я, материнство, батьківство, народження, життя, смерть та ін. [5].

І. А. Левицька та О. В. Ломакіна відносять до загальноетнічних концептів наступні: чоловік, жінка, дитина, людина, життя, смерть, щастя, горе, віра, надія, любов, совість, мир [6].

Беручи до уваги чисельність та неоднорідність вирізнених лінгвістами універсальних концептів, зазначимо, що в цілому методика виявлення універсальних концептів є недостатньо розробленою. Доволі часто дослідники спираються на власну інтуїцію, коли постає питання про значущість того чи іншого концепту [1]. Разом з тим, проблема критеріїв виявлення найважливіших концептів все ж таки розглядається деякими авторами, які зазначають, що одним з важливих етапів дослідження даної проблеми є ідеографічний аналіз лексики.

Порівняння даних ідеографічних словників різних мов, в яких слова містяться за смисловою близькістю, дозволила б виявити основні смислові вузли, що створюють загальний смисловий континуум.

А. Вежбицька зазначає, що детермінантами значущості тих чи інших концептів може бути "культурна розробленість", яка розуміється авторкою як лексична розробленість будь-якої галузі та репрезентативність її у словнику. Так, якщо в мові наявна велика кількість слів, що означають пересування, то цей факт вказує на можливу актуальність концепту "рух". Розробленість концептосфери "мовна діяльність" свідчить про важливість концептів "мова", "мовлення" [2]. Якщо накласти одна на одну тематично організовану лексику різних мов, можна вирізнити набір концептів, що визначають засади єдиного світогляду.

На теперішній час мовознавці володіють даними ідеографічних словників, які складені переважно на матеріалі найбільш поширених індоєвропейських мов. Аналіз таких словників свідчить, що такі категорії, як "час", "простір", "кількість" та ін. представлені в усіх словниках цього типу [1].

Інший критерій виявлення універсальних концептів запропонував дослідник когнітивної лінгвістики Дж. Лакофф: "Concepts that are fundamental, like "space" and "time", are used in many other concepts through out the system, while concepts like "chutzpah" and "agape" are localized to isolated domains of experience, and therefore don't affect much else". Тобто до загальнолюдських він відносить ті концепти, які пов'язані з іншими концептами концептуальної системи та визначають їх організацію. В зв'язку з цим дані концепти зазвичай стають частиною граматики мови. Менш важливими, на думку Дж. Лакоффа, є ізольовані концепти, вони не впливають на організацію інших концептів в концептуальній системі та вербалізуються лише лексичними одиницями [10].

І. А. Бесєдіна відносить до фундаментальних концептів, найбільш важливих для побудови концептуальної системи людини, наступні: час, кількість, відношення, персональність, модальність, детермінація. Подані концепти забезпечують впорядкованість концептуальної системи людини, без них вона не могла б мислити про світ і сформувати його певний образ, або картину світу [1].

Вітчизняні лінгвісти також визнають, що на граматичному рівні, і передусім у морфології, кодуються найбільш суттєві з точки зору мови смисли. Морфологія відтворює категоризацію найважливіших ділянок концептуальної системи та репрезентує фундаментальні концепти, які організують концептуальний простір, забезпечують його впорядкованість і є головними чинниками його поділу [1].

Таким чином, граматична категорія числа, властива багатьом мовам, дозволяє віднести концепт "кількість" до числа універсальних базових концептів.

Репрезентативність концепту "причинність" не тільки на лексичному, але й на граматичному рівні (в синтаксисі на рівні складнопідрядного речення) свідчить про його універсальність.

Дослідники категорії часу на матеріалі різних мов зазначають на тому, що мови містять цілу систему морфологічних, лексичних та синтаксичних засобів для позначення часової складової дійсності. Тому концепт "час" також можна віднести до фундаментальних концептів.

Мовознавці та культурологи майже однотайно вважають, що носії різних мов є також носіями так званого єдиного подібного концептуального каркасу, який складається з низки базових концептів, що є обумовленими основними параметрами світу, загальними властивостями сприйняття людиною дійсності, місцем людини

у життєвому просторі та ін. Таким чином, існування концептуальних універсалій не викликає сумнівів. Однак, визначаючи базові концепти, екзистенційно значущі для всього людства, дослідники все ж спираються на різні засади, а саме:

- репрезентативність в усіх мовах та культурах;
- лексична розробленість;
- зв'язок з іншими концептами;
- здатність формувати найбільш загальні, засадові уявлення про світ;
- граматична репрезентативність;
- семантична неподільність.

Як видно з наведених понять, питання про методологію виділення універсального в концептуальних системах та формування кінцевого реєстру базових концептів залишається відкритим для досліджень.

Література:

1. Беседина И. А. Принципы и механизмы морфологической репрезентации в языке / И. А. Беседина // Филологические науки. – 2008. – № 6. – С. 44-52.
2. Вежбицкая А. Понимание культур посредством ключевых слов / А. Вежбицкая. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М.: Искусство, 1984. – 350 с.
5. Кирнозе З. И. Введение к разделу “Национальная концептосфера” [Электронный ресурс] / З. И. Кирнозе. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/m_komm/index.php
6. Левицкая И. А., Ломакина О. В. Анализ мифологем и концептов как путь к пониманию литературного произведения [Электронный ресурс] / И. А. Левицкая, О. В. Ломакина. – Режим доступа: <http://www.hqlib.ru/st/php?n=29>
7. Леманн К. Документация языков, находящихся под угрозой вымирания (первоочередная задача лингвистики) / К. Леманн // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 180-191.
8. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: [учеб. пособие. 2-е изд.] / В. А. Маслова. – Минск: Тетра Системс, 2005. – 256 с.
9. Ульманн С. Семантические универсалии / С. Ульман // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1970. – Вып. 5. – С. 250-299.
10. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago: Univ. of Chicago Press, 1987. – 614 p.
11. Whorf B. L. Sprache – Denken – Wirklichkeit: Beitrage zur Sprachphilosophie / B. L. Whorf. – Reinbeck bei Hamburg: Rowohl, 1994. – 155 s.

Влох Н. М.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОВЛЕННЄВА СПЕЦИФІКА АНГЛОМОВНОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕСТУ

Стаття присвячена проблемі вживання експресивних лексичних засобів у сучасному англomовному постмодерністському художньому тексті, який є одним із способів людської комунікації як процесу. Автор статті робить спробу виокремити особливості експресивної лексики і розглянути як її використання у мовленні персонажів впливає на читача й на його інтерпретацію тексту загалом.

Ключові слова: постмодерністський текст, терміни, архаїзми, лексичні неологізми, екзотизми.

Статья посвящена проблеме употребления экспрессивных лексических средств в современном постмодернистском художественном тексте, который есть одним из способов человеческой коммуникации как процесса. Автор статьи делает попытку выделить особенности экспрессивной лексики и рассмотреть как ее использование в речи персонажей влияет на читателя ина его интерпретацию текста в целом.

Ключевые слова: постмодернистский текст, термины, архаизмы, лексические неологизмы, экзотизмы.

The article deals with a problem of the use of the expressive lexical units in postmodernist fictional text, which is becomes one of the ways of human communication as a process. The author of the article makes an attempt to single out the peculiarities of the expressive lexical items and consider how its use in the speech of protagonists influences the reader and his/her interpretation of the text.

Key words: postmodernist text, terms, archaisms, lexical neologisms, exotic words.

В англomовному постмодерністському художньому тексті трапляються вживання слів, які за своєю природою, привертають до себе увагу. Вони містять терміни, архаїзми, лексичні неологізми, книжні слова, іншомовні слова та екзотизми. Особливості цього пласту лексичного формату розглянуто у працях Е. В. Виноградової, В. М. Феоклістової [1], В. В. Ворожейкіна [2], І. С. Воронкової [3], Ю. А. Зацного, А. В. Янкова [4; 5], Т. В. Зайковської [6], Е. В. Маринової [7], Н. Чумак [9] та ін. Однак, з позицій аналізу англomовного постмодерністського художнього тексту їх не вивчали. Мета цієї статті – розглянути вживання експресивних лексичних засобів у сучасному англomовному постмодерністському художньому тексті, який є одним із способів людської комунікації як процесу. Література епохи постмодерну відрізняється від традиційної літератури низкою лексичних особливостей. Відбір експресивних лексичних засобів мотивовано спрямованістю на створення ефекту безпосереднього процесу мовомислення героїв. У зв'язку з цим, частотними є ті лексичні засоби, які посилюють виразність оповіді й завдяки своїм структурним характеристикам адекватно відтворюють властивості мовлення героїв. Тобто це такі номінативні одиниці, які щоб зрозуміти, читачам потрібно знаходити їх у словнику (за умови, що вони там зафіксовані). Розглянемо вживання неологізмів (слів, що позначають нові поняття або об'єкти) у постмодерністських текстах: “*He had of course reported it to Biggleton so he hoped Biggleton would quickconnect*” [13, с. 108]; “*...does have the warewithorl to make, or even to be, an atomic bomb*” [13, с. 116]; “*Its ybitsy bytes*” [13, с. 168]; “*... Aristotle wishy washy works outing cyclamen get forfculate smartish*” [15, с. 8]. У романі Г. Давенпорта “*The Dawn in Erewhon*” знаходимо часте вживання термінів: “*... he put her on the bed with a pillow under her butt. The full reach of his stroke tamped hydranths papillary and marine in her myxoid deep... Winded and codshotten, Adriaan sat on the floor by the bed watching the nannippus prance of Bruno's hips, Kaatje's arched back and jumping breasts, pritchkemp and cocket. The sensibilia they ravened was as weightless as essence itself*” [16, с. 242-243]. Герой роману, філософ і поліглот Адріан Говендал, використовує біологічні й анатомічні терміни: *hydranths, papillary, myxoid*, значення яких навряд чи відоме читачам без словника. Автор змушує читача розфокусувати свою увагу і зосередитись на стилі письма та сюжеті одночасно, що не завжди вдається.

Незважаючи на зниження питомої ваги запозичень серед неологізмів англійської мови, на думку Ю. А. Зацного, можна говорити про те, що вони “продовжують відігравати певну роль у формуванні інноваційного фонду словникового складу, в поповненні арсеналу словотвірних засобів, про що засвідчують вищенаведені приклади. Натепер у розвитку англійської мови спостерігається зміна основних джерел запозичень: від мов європейських країн до мов країн Азії. Провідною сучасною тенденцією впливу мов азійських країн слід вважати перетворення екзотизмів, іншомовних одиниць на справжні запозичення, про що свідчить їх інтеграція в лексико-семантичну систему англійської мови (семантична еволюція, участь у словотвірних і фразотвірних процесах цієї мови)” [4, с. 188].

Що стосується **архаїзмів**, то їх поділяють на дві підгрупи: 1) власне архаїзми або застарілі слова та 2) архаїчні форми наявних слів [8, с. 104]. Прагматична функція архаїзмів полягає у тому, щоб надати тексту стилістичного забарвлення, зробити його відмінним від текстів повсякденного мовлення. Багато прикладів архаїзмів знаходимо в романі П. Акройда “*Hawksmoor*”, в якому паралельні наративи, що чергуються, написані різними мовами. У розповіді XVIII ст. сюжет викладено староанглійською мовою з використанням пунктуації та правопису того часу. Наприклад: “*I make no Mencion that in each of my Churches I put a Signe so that he who sees the Fabrick may see also the Shaddowe of the Reality of which it is the Pattern or Figure*” [10, с. 45] або “*... But he gaz'd up at me and would not be brought off, so after a Pause I continu'd*” [10, с. 7].

Важливими внутрішніми джерелами збагачення англійської мови є також соціальні діалекти (жаргони), які в англістиці часто об'єднують під поняттям “сленг”. Цікавим із цього погляду є роман британського письменника Е. Берджеса “*A clockwork orange*”, в якому автор використовує мовну гру та різні мовні експерименти. Твір насичений жаргонною лексикою з “*надсату*” (“*Nadsat*” – уявний жаргон британських підлітків), в якому

більшість лексичних номінантів – це записані латиницею російські слова та русифіковані неологізми на кшталт: “droogs” (друзи); “devotchkas” (дівчата); “malchik” (хлопець); “prestoopnick” (правопорушник); “viddy” (бачити) та ін. Сприйняття і розуміння “надсату” є складним для англомовного читача, адже значення слів іншої мови ніде в романі не пояснюється. Для прикладу: “I lay all nagoy to the ceiling, my gulliver on my rookers on the pillow, glazzies closed, rot open in bliss, slooshying the sluice of lovely sounds” [15, с. 49]; “I never viddied such things before” [15, с. 29]; “... nobody going there much except malchiks like me and my droogs ...” [15, с. 29]; “I opened this malenky gate and walked up the front door” [15, с. 31].

Сьогодні зростає роль “внутрішніх” запозичень в англійській мові, як наслідок взаємодії її національних варіантів і стилістичних підсистем з урахуванням тенденції її демократизації та зближення писемно-літературної частини з розмовним різновидом. “Внутрішні запозичення” не тільки кількісно збагачують словниковий склад, але й визначають якісні зміни у розвитку сучасної англійської мови шляхом словотворення та семантичної еволюції лексики [5, с. 28–29]. Утім, запозичення з інших мов теж існує, що підтверджує аналіз постмодерністського тексту, під час якого було виявлено часте вживання **іншомовних вкраплень (запозичень)**. Іншомовні слова – це одиниці іншої мови, які вживаються оказіонально, головним чином у сфері літературного мовлення [8, с. 105]. Вони не є виразними засобами мови, оскільки не входять у систему стилістичних опозицій мови-реципієнта, але можуть вживатися для створення різних стилістичних прийомів у певних мовленнєвих чи ситуативних контекстах.

У постмодерністському художньому тексті свідомо не перекладають іншомовні вкраплення, а скеровують читача до словників. Розглянемо приклади: “She ... missed the flowers, children, kisses, and many tongues of Barcelona, of Valencia where she'd never been, Valencia, this evening's home. ... Ya salimos de España. ... Pa' luchar en otros frentes, ay, Manuela, ay, Manuela ...” [18, с. 605]; “And remember, you're representing Harleston Hall, so behave yourselves! Do us proud! A bientôt! Bon chance! Au revoir!” [17, с. 287]; “Yes, the Gipfelkonferenzen. That word Gipfel for summit is diodic, one really does see mountains. Ueber allen Gipfeln ist Ruh... “So, we missed the beginning of Kubler's outburst, to the effect that they'd all gone verrückt, and let the first aspect – how to prevent further incidents, which ought to be questioned anyway – invade the diplomatic aspect” [13, с. 172–173]; “Naomi mediated on the peculiar quality of her husband's gaucherie” [19, с. 109]; “He was even stonier when Enderby said, “Ma é vero che Lei ha parlato un poco pontificalmente.” “Come one,” said Vesta” [14, с. 137]. Іншомовна лексика, висловлення, вирази у наведених пасажах, розрахована на інтелектуального читача. Через експансію взаємозв'язків між народами запас іншомовної лексики інтенсивно зростає. Її використовують у різних сферах суспільного функціонування, зокрема художній прозі. Крім збагачення словникового складу англійської мови у літературі доби постмодерну, іншомовні слова виражають невід'ємний стилістичний колорит і відповідний прагматичний ефект.

У постмодерністському художньому тексті англомовні письменники-постмодерністи часто вживають слова, які не ввійшли до активного словника англійської мови. Їх називають екзотичними словами. **Екзотизми**, своєю чергою, це також запозичені слова, які входять у систему мови-реципієнта, але які позначають явища та об'єкти, характерні лише для мови-першоджерела. Наприклад: “They sat down to eat; ceviche de corvina, tamales, carimañolas, lobsters and prawns. She passed on the chicharones, small pieces of fried pork crackling” [12, с. 54]. Екзотизми не мають синонімів у мові-реципієнті, не входять у лексико-стилістичні парадигми і, отже, не є виразними засобами цієї мови, але можуть використовуватися для тієї чи іншої стилістичної мети. Їх основна функція – характерологічна – зумовлена необхідністю правдиво передати ситуацію та умови, в яких відбуваються події твору. У нашому випадку екзотизми використовують, щоб створити незвичайну, екзотичну атмосферу, яка посилює емоційне враження, а також для передавання етнографічних особливостей тієї місцевості, про яку розповідається.

Серед інших пластів лексичного формату можна назвати використання мови, наближеної до комп'ютерного переписування (чату), де лексеми для зручності складаються з логографічних знаків та цифр, які замінюють букви чи склади у словах. Таке ігрове маніпулювання мовою приваблює письменників-постмодерністів. Розглянемо приклад:

“...they're overr8ed! I h8 them! & what an un4tun8 effect it has on the ego ... u ask also 4 my name. I don't know y I'm feeling quite so shy about it. it suddenly seems so intim8. the 1st act of commitment, if u will. u want 2 no my name. well it's ... k8. there. i've said it. k8...k8... & u ask about my loox. 1st, my figure. I'm not a c@walk cutout, nor a mega-boobed 6-queen: just an honest middle-w8. & @ 25, I'm blooming!” [11, с. 209].

Отже, англомовні письменники-постмодерністи вдаються до використання широкого спектру лексичних експлікаторів від архаїзмів, до запозичень, екзотизмів, неологізмів, які, своєю чергою, є дієвими засобами прагматичного компоненту англомовного постмодерністського художнього тексту. Вибір такого лексичного матеріалу можна пояснити наміром автора-письменника вказати на приналежність учасників комунікації до певної соціальної групи та сконструювати образ героїв за допомогою мовних засобів, які вони вживають. Перспективою подальших досліджень в обраному напрямі може стати розгляд графічного оформлення англомовного постмодерністського художнього тексту.

Література:

1. Виноградова Е. В. Сопоставление семантических структур экзотизмов (на материале русского, английского, французского и немецкого языков) / Е. В. Виноградова, В. М. Феоклистова // Язык образования и образование языка : Материалы международной научной конференции. – В. Новгород, 2000. – С. 135-138.
2. Ворожейкин В. В. Французские заимствования в английском языке / В. В. Ворожейкин // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 2. – С. 90-93.
3. Воронкова И. С. О понятиях "экзотизм" и "варваризм" / И. С. Воронкова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 2. – С. 125-128.
4. Зацний Ю. А. Іншомовні запозичення як засоби поповнення інноваційного словникового фонду сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний, А. В. Янков // Актуальні проблеми іноземної філології : лінгвістика та літературознавство. – 2009. – Вип. 3. – С. 186-193.
5. Зацний Ю. А. "Внутрішні" запозичення сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний // "Вісник СумДУ". – № 11 (95)'. – 2006. – Т. 1. – С. 23-29.
6. Зайковская Т. В. Пути пополнения лексического состава современного молодёжного жаргона: дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 / Т. В. Зайковская. – М., 1994. – 204 с.
7. Маринова Е. В. Экзотическая лексика как лингвистический феномен / Е. В. Маринова // Вестник Нижегородского ун-та им. Н. И. Лобачевского. – Н. Новгород : Из-во ННГУ, 2003. – С. 138-142.
8. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст. – К. : "Вища школа", 1984. – 248 с.
9. Чумак Н. Диференційні ознаки поняття "екзотизм" як відображення фрагменту іншомовної картини світу / Н. Чумак // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – 2009. – Вип. 81 (4). – С. 69-73.
10. Ackroyd P. Hawksmoor / Peter Ackroyd. – London : Hamish Hamilton, 1985. – 217 p.
11. Amis M. Yellow Dog / Martin Amis. – London : Jonathan Cape, 2003. – 340 p.
12. Banks I. Canal Dreams / Iain Banks. – London : Abacus, 2003. – 275 p.
13. Brooke-Rose C. Xorandor / Christine Brooke-Rose. – Manchester : Carcanet, 1986. – 211 p.
14. Burgess A. The Complete Enderby / Anthony Burgess. – London : Vintage, 2002. – 631 p.
15. Burgess A. A clockwork orange / Anthony Burgess – СПб. : КОРОНАпринт, 2004. – 288 с.
16. Davenport G. The Dawn in Erewhon / Guy Davenport. – Baltimore ; London : John Hopkins University Press, 1982. – 261 p.
17. Mansell J. Rumour Has It / Jill Mansell. – London : Headline Review, 2009. – 410 p.
18. Pynchon T. Gravity's Rainbow / Thomas Pynchon. – London : Vintage, 2000. – 760 p.
19. Self W. Cock and Bull / Will Self. – London : Penguin Books, 1993. – 213 p.

Вовчанська Л. С.,
Львівський державний університет внутрішніх справ

КОМУНІКАТИВНА МІЖКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті розкриті особливості спілкування працівників правоохоронних органів під час проведення масових спортивних заходів, в яких беруть участь різні народи та національності, а також дотримання професійного етикету як обов'язкової умови правової міжкультурної комунікації.

Ключові слова: професійна діяльність, правова міжкультурна комунікація, етикетні норми поведінки, професійний такт, безконфліктне вербальне спілкування.

В статье раскрыты особенности общения сотрудников правоохранительных органов во время проведения массовых спортивных мероприятий, в которых принимают участие различных народов и национальностей, а также соблюдение профессионального этикета как обязательного условия правового межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, правовая межкультурная коммуникация, этикетные нормы поведения, профессиональный такт, бесконфликтное вербальное общение.

The article disclosed communication police during the mass sports activities involving different peoples and nationalities, as well as adherence to professional ethics as a mandatory legal conditions of intercultural communication.

Keywords: professional activity, legal cross-cultural communication, etiquette rules of conduct, professional time, without conflict verbal communication.

Актуальність. Дотримання правил етикету є важливою умовою високої культури поведінки. Це те, за допомогою чого складається перше враження, яке справляє людина на навколишніх.

Проте навіть досконале знання і дотримання цих правил не можуть гарантувати відповідної поведінки людини, тому що реальні обставини виникають різноманітні. Щоб уникнути всіх помилок, необхідно виховати у собі почуття емоційного співпереживання з контактером, яке називається тактом. Розвинуте почуття такту дозволяє людині визначити потрібну міру у висловлюваннях і вчинках, у виявленні цікавості до іншої людини [1, с. 92].

Ступінь вивченості проблеми. Вербальна комунікативна поведінка працівників правоохоронних органів урегульована Конституцією України, законодавчими актами та Кодексом професійної поведінки працівників правоохоронних органів, міжнародними стандартами поведінки працівників силових структур. Дослідники Ю. Араkelов, Є. Бурлай, М.Дженіс, П. Еванс, Г. Золотухін, Р. Кацавець, Я. Комісарова, А. Музика, С. Сливка, А. Токарська та ін. приділили чимало уваги питанням професійної комунікації працівників ОВС. Однак поза їх увагою залишилися питання особливостей міжкультурної комунікації працівників правоохоронних органів. Наша мета – акцентувати увагу на особливостях вербальної міжкультурної комунікації в умовах проведення Євро-2012.

Основний виклад. В угоді про проведення фінального турніру чемпіонату Європи УЄФА 2010/12 з футболу між УЄФА, Федерацією футболу України та Польською футбольною асоціацією вказано на повну та виключну відповідальність за всі аспекти безпеки офіційних місць проведення турніру (стадіони, тренувальні центри, фанзони тощо). Уряд має вжити усіх необхідних заходів для гарантування безпеки поза офіційними місцями та забезпечення громадського порядку там, де це пов'язано з турніром.

Метою є забезпечення безпеки та правопорядку під час проведення футбольних матчів, що цілком відповідає Європейській конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, зокрема футбольних матчів, укладеній 19 серпня 1985 року у місті Страсбурзі, Закону України від "Про організацію та проведення фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні" 19 квітня 2007 року, вимогам і правилам Всесвітнього союзу футбольних асоціацій (ФІФА), Союзу європейських футбольних асоціацій (УЄФА), та визначає обов'язки всіх зацікавлених сторін із питань забезпечення громадського порядку і безпеки під час проведення футбольних матчів.

Саме такт дозволяє знайти вирішення проблемної колізії під час спілкування, не применшуючи при цьому гідності інших людей і не втрачаючи поваги до себе.

Професійний такт – це виявлення стриманості щодо інших, передбачливості і пристойності під час спілкування [1, с. 93].

Такт передбачає бережливе, уважне ставлення до особистості співбесідника. Це – вміння тактовно, коректно обійти питання, які можуть викликати незручності у співбесідників.

На підставі досвіду поліцейських та досліджень учених можна зробити висновок про особливу вагу професійної комунікації та її вплив на репутацію установи, забезпечення громадського порядку в суспільстві.

Важливо пам'ятати, що дотримання етикету і прояв такту – це невід'ємна складова духовної культури особистості, обов'язкова умова позитивних результатів ділового спілкування і авторитету правоохоронних органів загалом [1, с. 93].

Забезпечення прав особи під час проведення масових заходів є визначальним серед тих чинників, які засвідчують рівень розвитку демократичних процесів у державі. Виконання обов'язків щодо охорони громадського порядку в місцях масового скупчення громадян, в умовах наелектризованого і спонтанного спілкування з ними засвідчує усі позитивні і негативні прояви професійної діяльності працівників ОВС. Оцінка населенням дій – у даному випадку непрофесійних комунікативних – ускладнюється тим, що на підставі лише одного необдуманого невербального комунікативного акту формується негативна думка у значній кількості громадян, що спричиняє подальші, ще більш масштабні протести.

Мітинги або пікетування, як правило, спрямовані на досягнення певної політичної або матеріальної мети. По-

долання політичних конфліктів є надзвичайно складним і суперечливим процесом, який із погляду комунікації можна поділити на чотири основних етапи:

- 1) прогнозування конфлікту;
- 2) запобігання його ескалації чи стимулюванню;
- 3) врегулювання конфлікту;
- 4) розв’язання конфлікту.

На першому етапі значна роль відводиться відповідальним особам, які скеровують своїх підлеглих у потрібне русло комунікації із учасниками мітингу. Відомо, що віддані у різкому тоні накази вжити жорстких заходів завжди призводять до суттєвого загострення ситуації.

Негатив, вербалізований однією особою, для всіх інших набуває від’ємної енергетичної сили й викликає протидію. Налаштування на компроміс чи хоча б пошук способів його (компромісу) досягнення створює якщо не позитивне вербальне поле, то принаймні не “електризує” ситуацію навколо невдоволених громадян.

Отже, “дія” вербальної антиципації мітингових пристрастей розпочинається вже на підготовчому, першому етапі: визначення стратегії поведінки працівників ОВС у критичній мітинговій ситуації. Особлива роль відводиться відповідальній особі, яка, виявляючи емпатію, свідомо оцінює право громадян на масові збори чи мітинги і так само відповідально веде компромісний діалог.

Навіть у випадку несанкціонованих подібних заходів не є виправданою вербальна чи невербальна атака учасників мітингу, або ще гірше – силові заходи без будь-яких роз’яснень дій ОВС. Налаштованість на компроміс продукує конструктивне розв’язання суперечностей саме через діалог, правовий дискурс.

Коли домінує агресія, протистояння значної кількості людей важко стримувати, однак важливо її не розпалювати далі. Причиною додаткового наростання агресії інколи є просто поява міліції. Тому вже такий “невербальний спосіб” забезпечення порядку діє як подразник.

З метою уникнення протистояння варто випробувати перший надійний засіб – комунікативний акт, заявивши про право громадян на мирні збори і мітинги, пояснивши свою присутність на заході. Роль перемовника з ОВС полягає в тому, щоб не викликати агресивної реакції – відповіді маніфестантів. У цьому випадку найбільш прийнятною буде позиція комунікатора, який має добре сформовані навички безконфліктного вербального впливу. Такі недовготривалі вербальні контакти є найбільш виправданими в конфліктах.

Професія працівника ОВС вимагає як мужності, витримки, професійної майстерності, так і високої культури вербальної та невербальної поведінки. Без цих якостей успішне виконання відповідальних завдань, які покладені на правоохоронні органи, є неможливим [1, с. 92].

Висновки. Отже, надважливим є дотримання етикетних правил у строго регламентованій церемонії, у якій певні офіційні форми поведінки посадових осіб не повинні виходити за межі чітко встановлених норм. Невиконання норм етикету через їх незнання чи неповагу до них сприймається як образа гідності. Це часто буває причиною конфронтації.

Література:

1. Аракелов Ю. С. Профессиональная этика юриста : ответы на экзаменационные билеты / Ю. С. Аракелов, Б. К. Джегутанов, В. С. Олейников. – СПб. : Питер, 2006. – 128 с.
2. Комиссарова Я. В. Особенности невербальной коммуникации в ходе расследования преступлений / Я. В. Комиссарова, В. В. Семенов. – М. : Юрлитинформ, 2004. – 224 с.
3. Музика А. Права людини у площині правозахисної діяльності / А. Музика // Право України. – 1995. – № 9-10. – С. 23-26.

Габелко О. М.,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

КАТЕГОРІЯ ВВІЧЛИВОСТІ ЯК СКЛАДОВА МОВНОГО ЕТИКЕТУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розкриваються певні стратегії ввічливості та їх реалізація у мовленнєвих актах в англійській мові. Звертається увага на процес мовленнєвої комунікації.

Ключові слова: мовна комунікація, категорія “ввічливість”, мовний етикет, позитивна та негативна ввічливість.

В статье раскрываются определенные стратегии и их реализация в речевых актах в английском языке. Обращается внимание на процесс речевой коммуникации.

Ключевые слова: речевая коммуникация, категория “вежливость”, речевой этикет, позитивная и негативная вежливость.

The article deals with certain strategies of politeness and their usage in speech in the English language. Attention is paid to the process of communication.

Key words: communication, the category of “politeness”, the etiquette of speech, positive and negative politeness.

Актуальність даного дослідження зумовлена, по-перше, зростанням ролі міжособистісного спілкування, у зв'язку із розширенням меж міжнародного співробітництва, по-друге, з формуванням нових вимог до якості міжособистісного комунікативного процесу, спрямованого на досягнення взаєморозуміння, і по-третє, потребою дослідження питань практичного регулювання міжособистісного вербального спілкування та взаємодії людей.

Розвиток лінгвістичної науки кінця ХХ – початку ХХІ століття виокремив важливу ідею: комунікація людей – це основа їхньої свідомості, пізнання, суспільного буття в цілому, а, відтак, людина не може існувати поза комунікацією. Вчені зосереджують увагу на проблемах мовного спілкування, принципах моделювання мовного акту. До основних мовно-етичних категорій належить категорія ввічливості.

Так, об'єктом нашого дослідження є категорія ввічливості як складова мовного етикету та її реалізація в сучасній англійській мові.

Зростання уваги до соціолінгвістики, зокрема до питань мовної комунікації, до принципів моделювання комунікативного акту, а також функціонування мови в усіх сферах суспільної діяльності, є однією з важливих особливостей сучасного зарубіжного мовознавства. У рамках цієї загальної проблематики важливим також є вивчення мовленнєвого етикету.

Під мовним етикетом ми розуміємо “систему стійких формул спілкування, що пропонуються суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, підтримки спілкування у вибраній тональності відповідно до їх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного, взаємних відносинам в офіційній і неофіційній обстановці” [4, с. 413].

Український мовознавець Світлана Богдан [1] зазначає, що мовний етикет українців є унікальною, універсальною моделлю їх мовної діяльності. Знання цієї системи, а ще більше – повсякденна їх реалізація, гармонія знань і внутрішнього світу людини – без перебільшень, є своєрідним барометром духовної зрілості нації.

Проте мовленнєвий етикет можна розуміти й значно ширше – як форму нормативної мовленнєвої поведінки в суспільстві в цілому. Дослідники англійського мовленнєвого етикету стверджують, що коло етикетних засобів значно ширше: сюди входять і евфемізми, і способи найменувань, і т. ін.

Головне призначення етикету, у тому числі й мовленнєвого, – встановлення сприятливого контакту між людьми, регулювання їхніх взаємин за принципом ввічливості.

На сьогодні найповніше концепція ввічливості потрактована в монографії П. Браун та С. Левінсона “Ввічливість: деякі універсалії мовного вживання”, де описано всі акти, що обмежують свободу або ставлять під загрозу самооцінку особи. Вони реалізуються у трьох типових стратегіях: вуалювання значення ввічливості засобами метафори, іронії, риторичних питань, натяків; прямого вираження значення без пом'якшувальних засобів; вираження значення негативного чи позитивного ставлення [2, с.102-214].

У прагматичному плані ввічливість розглядається як стратегія або набір стратегій, що орієнтовані на досягнення позитивного результату у спілкуванні. Вибір тієї або іншої стратегії комунікантами залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх факторів, а саме від параметрів ситуації, моральних і культурних цінностей. З погляду прагматики, для детального дослідження теорії ввічливості необхідно вивчити механізми вибору відповідних мовних стратегій для оформлення комунікативних намірів учасників спілкування, розглянути різні аспекти дискурсивної діяльності людини та вплив на неї соціокультурних норм і правил мовної поведінки.

Способи вираження принципів ввічливості в різних мовах залежать від структури суспільства, у яких ці мови функціонують, і від прийнятих у них моделей соціальної поведінки. Використовуючи концепти “збереження/ втрата особи”, П. Браун і С. Левінсон розробили загальну теорію, у якій обґрунтували передбачуваність у реалізації категорії ввічливості, виходячи з оцінки “вагомості” мовного акту. Ця вагомість визначається наступними факторами: розходженням у соціальній дистанції й дистанції влади між мовцем і слухачем а також трудомісткістю виконання дії, пов'язаної з погрозою втрати особи. Основна думка даної теорії полягає в положенні, відповідно до якого, чим більше мовець створює погрозу втрати особи для слухачючого (Face Threatening Acts), тим більш ввічливо він буде говорити.

Розрізняють “негативну” і “позитивну” форми ввічливості (“positive and negative politeness”). Так, негативна ввічливість пов'язана з наданням волі людині, позитивна ввічливість – із демонстрацією єдності й солідарності.

Стратегії позитивної ввічливості складаються у вираженні солідарності мовця зі слухачем і виражаються в наступних лініях мовної поведінки: прояв поваги й інтересу до слухача, тобто пряме цитування, залучення слухача в діалог, прагнення до згоди, облік бажань і схильностей слухача; створення атмосфери внутрішньогрупової ідентичності, тобто використання діалектизмів, жаргонізмів, звертання на “ти”, еліптичних утворень.

Стратегії негативної ввічливості полягає в наданні свободи дій слухачам, що прийнято в традиціях західної культури і звичайно розуміється як норма ввічливості. Ці стратегії зводяться до наступних ліній поведінки: запобігання прямих прохань і використання непрямих мовних актів; прояв поваги за допомогою приниження власного положення й піднесення положення адресата, готовність вибачитися; імперсоналізація учасників спілкування, тобто використання пасивних і безособових конструкцій, неозначено-особових займенників.

В англійському мовному етикеті існують досить ефективні прийоми, за допомогою яких реалізується принцип ввічливості в питальних мовних актах. Розглянемо, як вони застосовуються в різних комунікативних ситуаціях.

По-перше, ввічливість передбачає дотримання певних обмежень щодо тематичного змісту питання. Так, при звертанні молодшого до старшого або при далекій соціально-психологічній дистанції варто утримуватися від питань, що стосуються особистого життя співрозмовника, його віку, родинного стану, доходів, роду занять, оцінок інших людей. Саме в таких ситуаціях слухачу найчастіше доводиться вдаватися до ухильних відповідей, наприклад: *"But do you love him?" asked Dorothy. "It isn't a question of loving him" said Ursula (D. Lawrence); "Where would you go?" – "I know a place" (T. Capote).*

По-друге, при виборі питальної форми, доречної в певному комунікативному контексті, необхідно враховувати прагматичний потенціал різних типів питальних висловлень, що є наслідком їхньої граматичної семантики.

Найменш ввічливими є наказові питальні висловлення із предикатами мовлення (типу *"Tell me", "I want you to tell me"*). Така форма буде нечемною. Однак категоричність спонукання значно пом'якшується завдяки використанню конструкцій типу *"Can/Could you tell me...?"*; такі висловлювання розглядаються як ввічливі способи одержання інформації, особливо при спілкуванні незнайомих або малознайомих людей, наприклад: (приїжджий місцевому жителю) *"Can you tell me where this road goes?" (L. Jones).*

Пряме запитання, аналогічно наказовим питальним висловленням із предикатами мовлення, спонукає слухача до відповідної реакції. При цьому серед прямих запитань особливим місцем займають негативно-питальні речення, які засновані на позитивній пресупозиції, тобто припускають, що до моменту мовлення в мовця була думка про предмет розмови. Таким чином, після даного питання очікується позитивна реакція з боку слухача, наприклад:

"Isn't It more wonderful than ever?" she asked him radiant like a newly opened flower, with tears like dew. "It is always more wonderful" (D. Lawrence). Обмежуючи волю вибору запитаного, такі питання можуть бути використані, наприклад, у публіцистиці як "обхідний маневр" для "прориву оборони слухачого". Однак при усній комунікації можливі різні відповідні репліки залежно від щирого положення справ, можлива й "реакція від супротивного", тобто активізація оборонного інстинкту слухача, наприклад: *"Lord Petherton – on Mr. Mitcheff?" The Duchess stared but rather in amusement than in horror. "Why, hasn't he a property?" – "The loveliest Mr. Mitcheff is his property. Didn't you know?" There was an artless wail of surprise in her voice. "How should I know about all social scandals and things?" (H. James).* І нарешті, ці питання часто мають додатковий емоційний відтінок – вираження подиву мовцям, коли він виявляє невідповідність своїх очікувань реальному положенню справ (пор. у українській мові питання "Хіба...?", "Невже...?").

Досить розповсюдженою формою вираження питального мовного акту є приєднувальне питання (далі ПП), що структурно складається із двох частин. У першій частині втримується думка мовця про деяке положення справ, у другій – апеляція до слухача, закликання його виразити своє відношення до висловленого в першій частині судження, наприклад: *"You're a pretty bright boy, aren't you?" (E. Hemingway); "I wonder what she'll be like," he said. "She won't be stupid, will she?" (C. Snow).*

Зазначимо, що власне питальну функцію такі висловлення виконують лише при висхідному тоні приєднувальної частини. При нисхідному тоні вони служать увічливою формою вираження мовного акту повідомлення.

Прагматичною характеристикою приєднувальних питань є їхня орієнтованість на підтверджувальну реакцію з боку слухача, що у свою чергу зближає їх з негативно-питальними реченнями. Однак на відміну від негативно-питальних речень висловлення такого типу виражають швидше прохання, благаання, а не вимогу погодитися, наприклад: *"We're going away tomorrow," said Al. She looked at him startled. (...) "Well, we're gonna get married, aren't we?" (J. Steinbeck).*

ПП широко представлені в розмовному мовленні, вони вживаються в основному при рівноправних відносинах між комунікантами й при будь-якій соціально-психологічній дистанції.

Більше сильною формою зм'якшення імперативного компонента питального висловлення є загальне питання з неінвертованим порядком слів – так зване декларативне питання (ДП), у якому питальна функція здійснюється за допомогою висхідної інтонації (пунктуаційно їй відповідає знак питання), наприклад: *"You got fourteen days as well?" (A. Sillitoe).*

Семантична особливість ДП полягає в тому, що в ньому зберігається як припущення про деяке положення справ, так і приховане спонукання до слухача оцінити правильність висловлюваного припущення. ДП надає мовцеві широкі можливості для вираження ступеня впевненості висловлюваного припущення за рахунок введення до нього модальних модифікаторів: модальних слів і фраз типу *perhaps, of course, maybe, surely, I suppose, I think, I imagine, I hope*; модальних дієслів у функції припущення, а також показників логічного висновку типу *so, then, and, but, as far as I can see*, наприклад: *"Your father was, perhaps, distressed by her death?" (A. Christie), "I suppose you will all stay to supper?" he said in a politest unpresing tone (Tolkien); "You may still be seen?" (A. Hailey).*

Розглянемо найбільш увічливі форми вираження питання в англійській мові. Якщо враховувати той факт, що залучення в розмову іншої людини (особливо малознайомого або старшого по статусу) є актом втручання в сферу його існування, то варто визнати соціально кращою таку форму питального висловлення, що дозволяла слухачу самому вирішувати, вступати або не вступати в акт комунікації. Поданої такої форми ставиться непряме запитання, яке лише виявляє бажання мовця мати деяку інформацію. Непряме запитання являє собою складнопідрядне речення, наприклад: *"I'm dying to know what you did with all the lions you slaughtered," said Susie Boyd (S. Maugham).*

Непрямі запитання найбільш частотні при звертанні молодшого до старшого й нерідко супроводжуються додатковими маркерами ввічливості: вибаченнями, апеляцією до волі слухача тощо, наприклад: (служниця господарці) *"I'm sorry to have disturbed you, Madam ... I only wondered whether you wished to see me". (D. du Maurier).*

Варіантом увічливого питання є також "питання в питанні", у якому властиве інформативне питання, вклю-

чене як доповнення до складу загальнопитального висловлення, що вказує на ступінь інформованості слухача. Такі висловлення дають слухачу гарний шанс “вийти з гри”, відповівши лише на формально виражене питання, наприклад: “*Do you happen to know when it is open?*” – “*Oh, no, no. I haven't been there myself*” (L. Jones).

Надійним способом реалізації принципу ввічливості служить вираження комунікативного наміру у вигляді прохання його здійснити. Можливі різні способи вираження такого прохання: за допомогою окремого висловлення, частини висловлення, складного речення, наприклад: “*May I ask you where you are staying*”. (C. Snow); “*Might I inquire if you are the owner?*” (L. Jones).

В англomовному суспільстві між культурними людьми спілкування ведеться на трьох рівнях ввічливості – офіційному, нейтральному й фамільярному. Кожному рівню ввічливості відповідає свій власний стиль мови, і тому всі ввічливі слова та вирази можуть бути класифіковані за стилістичною ознакою, та, відповідно, віднесені до офіційного, нейтрального і фамільярного стилів мови. На офіційному рівні ввічливості ведеться ввічливе спілкування в офіційній обстановці, коли переважаюче значення мають не вік, стать або особисті якості, а соціальний статус співбесідників та їхні посади. Офіційний рівень ввічливості є нормою в установах, організаціях, ділових колах, у сфері освіти, охорони здоров'я, обслуговування тощо. Соціальна зумовленість вчинків, намірів співбесідників виражається в стилі їхньої мовної поведінки, яка оформляється по-інакшому, ніж мовна поведінка в домашній обстановці, у колі приятелів або при випадковому спілкуванні з незнайомою людиною. Відхилення від офіційного рівня ввічливості в офіційній обстановці сприймається як явна неповага до співбесідника і може привести співбесідників до конфлікту і навіть розриву їх офіційних стосунків. Тому треба суворо дотримуватися офіційного рівня ввічливості там, де він необхідний і передбачений ввічливістю.

На нейтральному рівні ввічливості здійснюється ввічливе спілкування між незнайомими людьми, а також між тими знайомими людьми, які не знаходяться в офіційних або фамільярних стосунках.

Фамільярний рівень ввічливості характерний для спілкування в родинному і родинному колі. Наприклад: до незнайомого перехожого слід звертатися з ввічливим проханням: *Excuse me, could you tell me the time, please? – Даруйте, ви не могли б сказати котра година, будьте люб'язні!*

Ввічливе прохання: “*Excuse me, could you tell me the time, please?*” – відповідає нейтральному рівню ввічливості і нейтральному стилю мови, але на фамільярному рівні ввічливості, в родинному або приятельському колі, прохання “*Excuse me, could you tell me the time, please?*” здаватиметься неприродним за тоном або штучно-пихатим.

В англійській мові, як і в українській, категорія ввічливості реалізується за допомогою різноманітних мовних засобів, зокрема семантичних та синтаксичних. Проте, набір маркерів ввічливості розрізняється за якісним та кількісним складом, що зумовлюється особливостями мови і культури. Одним з найбільш поширених семантичних засобів вираження категорії ввічливості є маркери вдячності. Нейтральні форми вдячності та відповіді на неї включають “*thank you*”, “*thanks*”, “*you are welcome*”, “*that's all right*”, “*that's ok*”, “*no problem*”, “*not at all*”. До більш ввічливих форм вираження вдячності відносять наступні фрази “*thank you very much*”, “*thank's a lot*”, “*many thanks*”, “*pardon*”, “*I'm grateful to...*”.

Маркери вибачення також відносяться до семантичних засобів вираження категорії ввічливості. Висловлювання з вибаченнями в англійській мові містять наступні ключові слова і фрази: “*excuse me*”, “*apology (apologies, apologize)*”, “*sorry*”, “*I am afraid*”, “*forgive*”.

Категорія ввічливості часто оформляється за допомогою ухильних, пом'якшувальних засобів, особливо коли є ризик образити людину. Модальні слова “*possibly*”, “*perhaps*”, “*maybe*”, виражають відверте обмеження притягування мовця. Вони можуть також вказувати на невпевненість та на той факт, що інформація, яка повідомляється подається швидше як думка, а не як доводжувальний факт, або можуть використовуватися для виявлення поваги до поглядів співрозмовника.

У формах ввічливого звернення розкривається повага до співрозмовника, що є очевидним впливом соціальних факторів на мовні структури. Звернення – один з найважливіших та найнеобхідніших компонентів мовного етикету – вживається на будь-якому етапі спілкування і є його невід'ємною частиною. Форми звернення можуть варіюватися від формальних, ввічливих звернень (“*excuse me*”) до неформальних, фамільярних (“*Look here!*”, “*Say*”, “*See here!*”, “*Hey!*”).

Існують спеціальні форми звернення для вираження поваги до людей певного соціального прошарку, які використовуються у формальних зверненнях: “*Ladies and Gentlemen*”, “*Your Excellency*”, “*Your Highness*”, “*Mr. President, Prime Minister*”.

Отже, ситуації “ввічливого контакту” між комунікантами – необхідна й важлива складова частина процесу спілкування.

У мові принцип ввічливості реалізуються на рівні слова, словосполучення та контексту. Використання певних засобів етикетизації залежить від стратегій й тактик, які мовець обирає залежно від своєї комунікативної інтенції. Етикет та ввічливість у сучасній англійській мові реалізується через використання комплексу вербальних та поведінкових засобів. З етикетизацією англійської мови пов'язані такі аспекти мовленнєвої ввічливості, як стратегії: розуміння, відповіді, ініціювання комунікації, намагання не нав'язувати власну думку адресату, також маскування негативної думки, та привертання уваги співрозмовника.

Література:

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
2. Brown P. Universals of Language Usage: Politeness Phenomena Questions and Politeness / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge, 1978. – P. 218–225.
3. Демченко Е. В. Категория вежливости в социокультурном общении / Е. В. Демченко // Гуманитарные и социально-экономические науки. – Ростов-на-Дону: Южный Федеральный ун-т, 2006. – № 4. – С.109–111.
4. Лінгвістичний енциклопедичний словник / Гол. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. енциклопедія, 1990. – 683 с.
5. Соколова Н. Л. Англійський мовний етикет. Монографія / Н. Л. Соколова. – М.: Изд-В УДН, 1991. – 157 с.
6. Longman Dictionary of English Language and culture. – Harlow: Addison Wesley Longmans Limited, 1992. – 1528 p.

Галицька О. Б.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТАКСОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ (ОГЛЯД)

В оглядовій статті розглянуто проблему таксономії дискурсу у сучасній лінгвістиці, проаналізовано та систематизовано сучасні підходи до класифікації дискурсу відповідно до типологічних ознак дискурсів.

Ключові слова: таксономія, типи дискурсу.

В обзорной статье рассматривается проблема таксономии дискурса в современной лингвистике, анализируются и систематизируются современные подходы к классификации дискурса в соответствии с типологическими признаками дискурсов.

Ключевые слова: таксономия, типы дискурса.

The article deals with the problem of discourse taxonomy in modern linguistics. Modern approaches to the discourse classification based on typological features of different discourses are discussed and generalized in the article.

Key words: taxonomy, types of discourse.

У мовознавчих традиціях далекого та близького зарубіжжя (ФРН, Австрії, Швейцарії, США, Франції, Росії) та України дослідження типів дискурсу визнають одними з найактуальніших у сучасній когнітивно, комунікативно і прагматично зорієнтованій лінгвістиці (див., наприклад, праці [2; 4; 7; 8; 16; 21; 25; 37]).

Актуальність теми зумовлена еволюцією дискурсу: від екстраполяції в ньому логіко-філософських та психологічних категорій до екстраполяції широкого антропологічного змісту. Йдеться насамперед про певні зміни та трансформації у дискурсології як “мовознавчої дисципліни, представленої методологічно й теоретично різноманітними течіями, лінгвістичними школами й окремими дослідженнями, спрямованими на всебічний опис і характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних і стандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних чинників” [15, с. 124]. Практично не розробленою проблемою дискурсології є диверсифікація типів і видів дискурсу.

Протягом останніх років у східно– та західноєвропейському мовознавстві [6; 8; 13; 14; 16] дослідженню різних типів дискурсу надавалося дуже значної уваги, проте чіткої класифікації дискурсу ще не створено. Як справедливо зазначає відомий сучасний російський лінгвіст М.Л. Макаров, для сьогочасного розвитку “не все гаразд із критеріями визначення типів дискурсу” [12, с. 210]. Оскільки в основу типології дискурсу покладено різноманітні параметри, які у той чи інший спосіб детермінують структуру дискурсу. Цілком логічним наслідком різних критеріїв є розмаїття класифікацій й класифікаційні розбіжності.

Досягнення мети статті – таксономувати дискурс, передбачає виконання таких завдань: 1) систематизувати різноманітні класифікації дискурсу та простежити сферу їх використання; 2) визначити категорії, які є базовими для виокремлення різних типів дискурсу.

Аналіз зазначеної проблематики розпочнемо з терміну таксономії, який дедалі частіше вживається у лінгвістиці. Згідно зі словником Олени Олександрівни Селіванової (Черкаси), таксономія – це загальнонауковий метод класифікації досліджуваного матеріалу, одним із головних принципів якого є відповідність певної класифікації параметру – категорії [15, с. 714].

На думку представниць Харківської школи дискурсології (когнітивний вектор прагмалінгвістики) І. С. Шевченко та О. І. Морозової, основними критеріями виокремлення типів дискурсу стають ті, що пов’язані з такими його категоріями, як ситуативність, адресатність, інтенціональність, інформативність, стратегії й тактики дискурсу, когезія, когерентність, інтертекстуальність та ширше – інтердискурсивність, і можуть бути розрізнені в термінах семіотичної моделі – формальних, функціональних, змістових критеріїв. Тобто усю дискурсну границю можна розділити за певним критерієм: за формою (усний, писемний); за видом мовлення (монологічний, діалогічний); за адресатним критерієм (інституційний, персональний); за умов різних загальних настанов, комунікативних принципів (аргументативний, гармонійний); за фокусуванням на окремі властивості адресанта й адресата з виділенням дискурсів за соціально-демографічним, -професійним і -політичним критерієм (дискурси певних комунікантів і груп) [20, с. 234-235].

Усе активніше поняттям таксономії дискурсу послуговуються відомі російські дискурсознавці [8; 12]. Одну з найповніших типологій дискурсів, викладену в монографії [8], запропонував флагман російської дискурсної лінгвістики Володимир Ілліч Карасик. Зокрема, автор, за нашими підрахунками, називає біля 40 типів дискурсу, а саме такі як соціо– та прагмалінгвістичні типи (див. нижче).

Поміж соціолінгвістичних типів дискурсу він виокремлює: 1. Особистісно зорієнтований дискурс: а) побутовий (генетично вихідний тип дискурсу); б) буттєвий (художній, філософський, міфологічний діалог); 2. Статусно зорієнтований дискурс: а) інституційний (політичний, діловий, науковий, масовоінформаційний, дипломатичний, рекламний, педагогічний, медичний, військовий, спортивний, релігійний, юридичний); б) неінституційний [там само, с. 250-303].

Принагідно згадаємо доробок київських лінгвістів. Ростислав Євгенович Пилипенко запропонував концепцію інституційного комунікативного простору Німеччини, визначаючи основні одиниці його виміру – професійно спрямовані дискурси (зокрема, сучасний німецькомовний економічний дискурс) [13], а Ольга Михайлівна Льченко обґрунтувала концепцію етикетизації сучасного наукового англомовного дискурсу [7], чим зроблено внесок до типології дискурсу.

Виділяючи прагмалінгвістичні типи дискурсу, В. І. Карасик протиставляє їх: 1) за способом спілкування: ін-

формативний vs фасцинативний, змістовий vs фактичний, несерйозний (гумористичний, ігровий) vs серйозний, ритуальний vs буденний, протокольований vs непротокольований; 2) за каналом спілкування: усний vs писемний, контактний vs дистантний, віртуальний vs реальний [8, с. 304-342]. Відповідно до ступеня канонічності дискурсу автор протиставляє базовий і проєктивний типи [там само, с. 245]. Наприклад, базовий політичний дискурс реалізується в сучасному житті переважно через проєктивний дискурс мас-медіа.

Зрозуміло, що у пропонованій класифікації дискурсу перехреснюються типологічні ознаки, прагмалінгвістичні типи дискурсу доповнюють і уточнюють соціолінгвістичні, а тому відбувається взаємопроникнення різних типів дискурсу. На думку В. І. Карасика, ритуальний дискурс простежується в усіх типах дискурсу.

Лінгво- і соціопрагматичний підхід до вивчення різних типів інституційного дискурсу та його підвидів належним чином презентований у панорамі досягнень світової та вітчизняної лінгвістики XXI ст.: політичний дискурс [4; 8; 16; 17; 21; 29; 39], педагогічний [8], економічний [13; 18], масовоінформаційний [16; 26; 31; 36], науковий [7; 8], релігійний [8], медичний [8], рекламний [9], електронний [1; 8; 19]. До проблем інституційного дискурсу відносять і гендерні питання – аналіз особливостей мови чоловіків та жінок, антисексистські питання, а останнім часом і специфіку феміністського дискурсу [37; 38].

Приклади різних дискурсів розглянуто також не тільки з позицій соціальної ситуації, а й з позицій комунікативної ситуації [3; 4; 14]. Комунікативний підхід до визначення типів дискурсу лежить в основі відомої типології дискурсу Георгія Георгійовича Почепцова [14, с. 75-99]. Український мовознавець виокремлює такі комунікативні дискурси: теле-, радіо- і кінодискурс, газетний, театральний, рекламний, політичний, релігійний, неправдивий, ритуальний, лайливий, етикетний, фольклорний, міфологічний, святковий, невербальний, міжкультурний, візуальний, іронічний, ієрархічний, літературний, тоталітарний (неофіційний (позацензурний)) дискурси, дискурс у сфері “паблік рілейшнз”.

Розлога типологія дискурсу з опертям на сферу і характер комунікації подана в статті київської дослідниці Алли Дмитрівни Белової [3, с. 11-14]. Зокрема, авторка говорить за сферами функціонування про Інтернет-, бізнес-дискурс, дискурс переговорів, сімейного спілкування, психотерапії, академічний, політичний, дипломатичний, педагогічний, рекламний, релігійний, риторичний, медичний, юридичний, ергодічний. Ураховуючи характер комунікації, авторка виокремлює: а) спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний; б) чоловічий, жіночий, дитячий, підлітковий, літніх людей; в) аргументативний, конфліктний, авторитарний, лайливий.

У фундаментальній монографії [4] А.Д. Белова виокремлює шість, на її думку, основних видів аргументативного дискурсу: 1. Пов’язані з підготовленою аргументацією: політичний, юридичний, академічний, рекламний; 2. Пов’язані з спонтанною аргументацією: побутовий і виробничий [4, с. 153-203]. Як зазначає вчена, класифікації не претендують на абсолютну повноту.

Певною мірою підсумковою можна вважати працю львівського вченого Флорія Сергійовича Бацевича [2]. Скориставшись ідеєю Р. Якобсона про лінійну модель комунікації [22], Ф. С. Бацевич зосередив свою увагу на типології дискурсу з опертям на складники цієї моделі комунікації [2, с. 16-19].

Цікаву класифікацію типів дискурсу запропонувала В.В. Красних [11, с. 114]. Зокрема, вона виділяє залежно від лінгвокультури, до якої належать мовці, від національно-лінгвокультурної спільноти, національний дискурс (англійський, російський та ін.), в межах якого виокремлюються поетичний, естетичний, науковий, критичний, педагогічний, юридичний, політичний.

Оригінальна типологія дискурсів у межах загального та культурного вимірів мовленнєвої діяльності запропонована в публікації Валентини Броніславівни Бурбело [5]. На думку вченої, в основу формування дискурсів покладено поняття валоризації. Остання розглядається як “механізм культурного, ціннісного в широкому розумінні означення системно-функціональних категорій мови” [5, с. 8].

Недоцільно, на нашу думку, ототожнювати дискурс з (функціональним) стилем і, як наслідок, типологію дискурсу з функціонально-стильовою типологією (пор., наприклад: [3, с. 13; 10, с. 91-129; 35, с. 15]).

Цікаві думки, спостереження та аналітичні висновки щодо структури жанрових дискурсних типологій містить колективна монографія науковців Львівського національного університету імені Івана Франка під загальною науковою редакцією і керівництвом Катерини Яківни Кусько (1931-2010). Вчені Львівської школи дискурсознавства та текстолінгвістики фіксують у дискурсі відповідно: а) до дихотомії, мова усна – мова письмова: дискурс тексту, усної комунікації (монологічної, діалогічної, полілогічної); б) до жанрової специфіки: дискурс науковий, художній, ділової документації, публіцистичний; в) до фахової специфіки: політологічний, мистецтвознавчий, фізичний; г) до превалюючих категоріальних ознак у типологічній структурі дискурсу: дискурс спонукальний, аргументаційний, консекутивний, локативний. В художньому дискурсі виділяють за жанром – дискурс романного жанру, поезії, короткого оповідання, а за літературним напрямом – дискурс реалізму, постмодернізму. Своєю чергою дискурс роману дає підстави виокремити дискурс оповідної техніки, психологізації зображення, історичного роману [6, с. 31-32].

В німецько-австрійсько-швейцарській школі дискурсивного аналізу (Siegfried Jäger (З. Егер), Peter Polenz (П. Поленц), Ulla Fix (У. Фікс), Reinhard Fiehler (Р. Філер), Ingwer Paul (І. Пауль), Anja Mikler (А. Міклер)), яка розвинулася на базі концепції дискурсу французького історика, соціолога, мовознавця Мішеля Фуко (Michel Foucault) [24], дискурс трактують як мовне вираження (мовний корелят) певної суспільної практики, впорядковане і систематизоване особливим чином використання мови, за яким стоїть ідеологічно й історично зумовлена ментальність. Дискурсивний аналіз розглядають як засіб соціально-історичної й ідеологічної реконструкції “духа часу”, проникнення в глибинну структуру тексту, його смисл (див. також праці Нормана Феркло (N. Fairclough) [25]).

На основі “політолінгвістичних” (*politologisch*) параметрів (Ruth Wodak (Відень), Kersten Sven Roth (Цюріх), Constanze Spieß (Мюнстер), Steffen Pappert (Аугсбург), Melani Schröter (Радінг)) виділяють і досліджують такі типи дискурсу та його підвиди (наводимо мовою оригіналу): *Ost-West-Diskurs: Ost-Diskurs* [34]; *der mediale Zonenkinderdiskurs, der öffentliche Diskurs, der öffentlich-politische Diskurs* [36]; *der mediale (Wieder-)Vereinigungs-*

(*bzw. Spaltungs-*)*Diskurs* [30]; *der massenmediale deutsch-deutsche Diskurs* [26]; *der bundesdeutsche Diskurs* [33]; *Medien diskurs nach der deutschen Einheit* [31]; *Migrations diskurse politischer Eliten* [29], а також *Bioethikdiskurs* [36].

П. фон Поленц розрізняє три дискурси для НДР, а саме: 1) публічний, офіційний (*der öffentliche Diskurs in allens taatlichen Institutionen und Massenmedien*); 2) напівпублічний (*der halböffentliche Diskurs in kirchlichen und oppositionalen Diskursgruppen und im kulturell-literarischen Bereich*); 3) приватний (*der privat-zwischenmenschliche Diskurs im vertraulichen Umgang in Familie, Nachbarschaft und Freundeskreisen*) [32, с. 131].

3. Егер протиставляє гегемонійні ("normale", herrschende, hegemoniale Diskurse) і негегемонійні дискурси (*Gegendiskurse, nicht-hegemoniale Diskurse*). Останні, на його думку, подолають превалюючі ознаки панівних дискурсу і спробують змішатися з ним у розумінні інтердискурсу (*Interdiskurs*) [28, с. 152-153].

У цьому ракурсі французька учена А.-Л. Дакс (Anne-Laure Daux) (Париж) досліджує літературний Схід-дискурс, в межах якого вона описує східнонімецький *Nachwendeliteraturdiskurs* (дискурс літератури після падіння комуністичної системи в колишній НДР) як контрдискурс (*Gegendiskurs*) відносно до гегемонійного дискурсу [23].

Отже, роль дискурсів різних типів і виражених у них смислових структур специфічно виявляється у різних культурах і в різні історичні епохи. Тенденція розвитку типів дискурсу, які базуються на різних прагматико-, соціо-, політолінгвальних, лінгвокомунікативних та -культурологічних категоріях, зводяться до переходу на нові типи дискурсу: відбувається розростання форм і способів масовоінформаційного дискурсу в різноманітних інтерактивних модусах. Водночас збільшується значущість художнього дискурсу як способу збереження етнокультурної ідентичності в умовах інтернаціоналізації наукового, ділового і побутового спілкування.

Аналіз спеціальної літератури дозволяє говорити про те, що проблема таксономії дискурсу перебуває ще на стадії становлення і надалі залишається актуальною. Створення повної багатоаспектної типології дискурсу ХХІ ст. – справа майбутнього, хоча, як уже видно із поданого вище огляду, дискурсологами зроблено чимало.

Принагідно необхідно зазначити, що, попри наявність окремих цікавих спостережень над розвитком конкретних типів дискурсу, специфіка їх історичної динаміки повністю не осмислена, теорія історичних змін типів дискурсу до цього часу не створена.

Література:

1. Аврамова А. Г. Электронный дискурс в зеркале оппозиции "устный / письменный" / А. Г. Аврамова // Вестник Москов. гос. ун-та. – Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 2004. – № 3. – С. 119-126.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: [монографія] / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Белова А. Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці / Алла Дмитрівна Белова // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Іноземна філол. – К.: Київ. ун-т, 2002. – Вип. 32. – С. 11-14.
4. Белова А. Д. Лінгвістическіе аспекты аргументации: [монографія] / Алла Дмитриевна Белова. – К.: ИИА "Астрей", 2003. – 311 с.
5. Бурбело В. Б. Типологія дискурсів у просторі мовленнєвої діяльності / Валентина Броніславівна Бурбело // Вісн. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Іноземна філол. – К.: Київ. ун-т, 2000. – Вип. 28. – С. 6-9.
6. Дискурс іноземномовної комунікації: [колективна монографія / Ред. Катерина Яківна Кусько]. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 495 с.
7. Ільченко О. М. Етикет англословного наукового дискурсу: [монографія] / Ольга Михайлівна Ільченко. – К.: Політехніка, 2002. – 288 с.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [монографія] / Владимир Ильич Карасик – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Клименко О. О. Соціальна реклама як особливий жанр рекламного дискурсу / О. О. Клименко // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Розділ І. Дискурсознавство. Текстологія. 5 (ч. 2). – Луцьк, 2011. – С. 55-59.
10. Кожин А. Н., Крылова О. Б., Одинцов В. В. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. Б. Крылова, В. В. Одинцов. – М.: Высш. шк., 1982. – 223 с.
11. Красных В. В. "Свой" среди "чужих": миф или реальность? / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.
12. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
13. Пилипенко Р. Є. Німецький економічний дискурс: методологія, моделі, жанри: [монографія] / Ростислав Євгенович Пилипенко. – К.: Видав. Дім Дмитра Бураго, 2005. – 316 с.
14. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації [монографія] / Георгій Георгійович Почепцов. – [2-ге вид., доп.]. – К.: Київ. ун-т, 1999. – 308 с.
15. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
16. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [монографія] / Катерина Степанівна Серажим; ред. Володимира Володимировича Різуна. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.
17. Славова Л. Л. Лінгвопрагматичні особливості сучасного американського політичного дискурсу / Л. Л. Славова // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – Житомир, 2004. – № 17. – С. 233-234.
18. Тарасова Е. В. К проблеме определения экономического дискурса в лингвистике / Е. В. Тарасова // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Харків: Константа, 2004. – № 635. – С. 183-187.
19. Чугу С. Лінгвістичні особливості електронного дискурсу / С. Чугу // Текст – текстолінгвістика, дискурс – дискурсознавство у світлі когнітології: зб. наук. пр. – Львів: Ареал, 2005. – С. 244-248.
20. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [монографія / під ред. Ірини Семенівни Шевченко]. – Харків: Константа, 2005. – С. 233-236.

21. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.
22. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Р. О. Якобсон // Структурализм “за” и “против”. – М., 1975. – 234 с.
23. Daux A-L. Die ostdeutsche Nachwendeliteratur als Gegendiskurs / Anne-Laure Daux // Sprache – Politik – Gesellschaft / Heidrun Kämper, Jörg Kilian, Kersten Sven Roth (Hrsg.). – Band 1: Diskursmauern. Aktuelle Aspekte der sprachlichen Verhältnisse zwischen Ost und West. / Kersten Sven Roth, Markus Wienen (Hrsg.) – Bremen: Hempfen Verlag, 2008. – S. 91-114.
24. Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände / [Ingo Warnke (Hg.)]. – Berlin, New York: de Gruyter, 2007. – 456 S.
25. Fairclough N., Wodak R. Critical discourse analysis / N. Fairclough, R. Wodak // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. / Teun van Dijk (ed.). – Vol. 2. – London: Sage, 1997. – P. 192-217.
26. Fiehler R. Die Wiedervereinigung als Kulturberührung. Ausarbeitung von wechselseitigen Kategorisierungen und von Beziehungsmodellen im massenmedialen deutsch-deutschen Diskurs / Reinhard Fiehler // Nationale Selbst- und Fremdbilder im Gespräch. Kommunikative Prozesse nach der Wiedervereinigung Deutschland und dem Systemwandel in Ostmitteleuropa / Marek Czyzewski, Elisabeth Güllich, Heiko Hausendorf, Maria Kastner (Hgg.). – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1995. – S. 328-347.
27. Fix U. Texte mit doppeltem Boden? Diskursanalytische Untersuchung inklusiver und exklusiver personenbeurteilender Texte im Kommunikationskontext der DDR / Ulla Fix // Totalitäre Sprachen – Langue de bois – Language of Diktatorship / R. Wodak, R. Kirsch (Hgg.). – Wien: Passagen-Verlag, 1995. – S. 71-92.
28. Jäger S. Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung / Siegfried Jäger. – Duisburg: DISS-Studien, 1993. – 123 S.
29. Mikler A. Migrationsdiskurse politischer Eliten: Identitätspolitik durch einen Diskurs der Ungleichheit? Eine diskursanalytische Untersuchung von Migrationsdiskursen in der Bundesrepublik Deutschland 1999-2002 [Elektronний ресурс] / Anja Mikler. – Режим доступа: <http://hdl.handle.net/2003/22523>
30. Pappert S., Schröter M. Der Vereinigungsdiskurs als Spaltungsdiskurs in der Spiegel-Berichterstattung 1990-2000 / Steffen Pappert, Melani Schröter // Sprache – Politik – Gesellschaft / Heidrun Kämper, Jörg Kilian, Kersten Sven Roth (Hrsg.). – Band 1: Diskursmauern. Aktuelle Aspekte der sprachlichen Verhältnisse zwischen Ost und West. / Kersten Sven Roth, Markus Wienen (Hrsg.) – Bremen: Hempfen Verlag, 2008. – S. 157-178.
31. Paul I. Schismogene Tendenzen des Mediendiskurses nach der deutschen Einheit / Ingwer Paul // Nationale Selbst- und Fremdbilder im Gespräch. Kommunikative Prozesse nach der Wiedervereinigung Deutschland und dem Systemwandel in Ostmitteleuropa / Marek Czyzewski, Elisabeth Güllich, Heiko Hausendorf, Maria Kastner (Hgg.). – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1995. – S. 297-327.
32. Polenz P. von Die Sprachrevolte in der DDR im Herbst 1989. Ein Forschungsbericht nach drei Jahren vereinter germanistischer Linguistik / Peter von Polenz // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – 1993. – H. 21. – S. 127-149.
33. Roth K. S. Wie man über ‘den Osten’ spricht – die ‘Neuen Länder’ im bundesdeutschen Diskurs / Kersten Sven Roth // German as a foreign language. – 2004. – # 2. – S. 15-39.
34. Shetar A., Hartung W. Was ist ‘Ostjammer’ wirklich? Diskurs-Ideologie und die Konstruktion deutsch-deutscher Interkulturalität / Alissa Shetar, Wolfdietrich Hartung // Sprache als Mittel von Identifikation und Distanzierung / Ruth Reiher, Undine Kramer (Hgg.) – Leipziger Arbeiten zur Sprach- und Kommunikationsgeschichte, 5. – Frankfurt/Main: Peter Lang, 1998. – S. 39-66.
35. Skrebnev Y. M. Fundamentals of English Stylistics / Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка: учеб. для вузов. – М.: ООИзд. АСТ, Астрель, 2000. – 224 с. – (На англ. яз.).
36. Spieß C. Zur sprachlichen Konstruktion von Identität im medialen Zonenkinderdiskurs / Constanze Spieß // Sprache – Politik – Gesellschaft / Heidrun Kämper, Jörg Kilian, Kersten Sven Roth (Hrsg.). – Band 1: Diskursmauern. Aktuelle Aspekte der sprachlichen Verhältnisse zwischen Ost und West. / Kersten Sven Roth, Markus Wienen (Hrsg.) – Bremen: Hempfen Verlag, 2008. – S. 115-140.
37. Tannen D. Gender and discourse / D. Tannen. – N. Y.: Oxford University Press, 1994. – 203 p.
38. Wodak R. Gender and discourse / Ruth Wodak. – L., Thousand Oaks: Sage Publications, 1997. – 303 p.
39. Wodak R. Diskurs, Politik, Identität / Ruth Wodak // Der Mensch und seine Sprache(n). – Wien: Bohlan, 2001. – S. 34-45.

Ємельянова О. В.,

Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України", м. Суми

СПІВБЕСІДА З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК СТАТУСНО МАРКОВАНА КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ (на матеріалі сучасної англійської мови)

Стаття присвячена дослідженню особливостей спілкування інтерактантів під час перебігу співбесіди з працевлаштування. З'ясовано, що співбесіда з працевлаштування є статусно маркованою комунікативною ситуацією з безсуперечним домінуванням статусу адресанта-інтерв'юера, який повністю володіє комунікативною ініціативою протягом співбесіди. Свідченням тому виступають звертання, прямі та непрямі спонукальні висловлювання, іронічні зауваження, несхвальні коментарі на адресу претендента на посаду.

Ключові слова: комунікативна ситуація, співбесіда з працевлаштування, статус.

Статья посвящена исследованию особенностей общения интерактантов в процессе проведения собеседования по трудоустройству. Выяснено, что собеседование по трудоустройству является статусно маркированной коммуникативной ситуацией с бесспорным доминированием статуса адресанта-интервьюера, который полностью владеет коммуникативной инициативой на протяжении всего собеседования. Свидетельством этому выступают обращения, прямые и непрямые побудительные высказывания, ироничные замечания, неодобрительные комментарии в адрес претендента на должность.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация, собеседование по трудоустройству, статус.

The article deals with the peculiarities of communication during job interview. The research shows that job interview is a status marked communicative situation with dominance of addresser-interviewer's status who possesses the communicative initiative as long as job interview goes. It is demonstrated through forms of addressing, direct and indirect imperative utterances, ironical remarks, disapproving comments.

Key words: communicative situation, job interview, status.

Орієнтація сучасної лінгвістичної парадигми на дослідження людського фактора в мові та мовленні та зростаючий інтерес до вивчення особливостей та проблем ділового спілкування як соціально значущої діяльності обумовлює актуальність даної статті. Об'єктом аналізу виступають діалоги, що мають місце під час проведення співбесіди з працевлаштування. Предметом дослідження є структурно-семантичні та прагматичні характеристики інтеракції в межах комунікативної ситуації "співбесіда з працевлаштування".

Беручи за основу класифікації видів спілкування, запропоновані у роботах Н. І. Формановської [3, с. 14-21], Ф. С. Бацевича [1, с. 33-37], та визнаючи ідею неоднорідності класифікаційних критеріїв, ідентифікуємо ділове спілкування в межах комунікативної ситуації "співбесіда з працевлаштування" як:

а) за положенням співрозмовників відносно один одного – контактне / дистантне. Під час контактного спілкування співрозмовники знаходяться поряд, адресат є конкретним, висловлювання будуються та інтерпретуються відповідно до ситуації спілкування, невербального супроводу. Однак, завдяки сучасним засобам комунікації процес співбесіди може передбачати контактне у часі, але дистантне у просторі спілкування. Наявність зорового сприйняття є бажаною, а не завжди обов'язковою умовою (наприклад, співбесіда по телефону);

б) за наявністю / відсутністю опосередкуючого "апарату": безпосереднє / опосередковане;

в) за формою реалізації засобів мовного коду: усне. Усне спілкування, як правило, є пов'язаним з ознаками контактності та безпосередності [3, с.15];

г) з точки зору організації мовлення за ознакою перемінної / константної комунікативної ролі я-мовця та ти-адресата: діалогічне;

д) за метою спілкування: ділове;

е) за кількістю співрозмовників: міжособистісне (спілкується двоє) / комунікація в межах малої мовної групи (3-5 комунікантів);

є) за мірою офіційності: офіційне;

ж) за мірою контрольованості: формальне (відбувається у ситуаціях, які контролюються та регламентуються);

з) за свободою вибору партнера: вимушене спілкування;

і) за тривалістю: короткотривале.

Найважливішими компонентами комунікативної ситуації, що ми, слідом за Н. І. Формановською [3, с. 42], розуміємо як складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх станів комунікантів, що знаходить своє віддзеркалення у мовленнєвому творі – висловлюванні, дискурсі, виступають адресант та адресат, які є носіями певних соціальних статусів та ролей.

Соціальна та позиційна ролі комунікантів є факторами комунікативного статусу, що визначається О. Г. Почепцовим як комунікативні права та обов'язки учасників мовленнєвої взаємодії та її реалізації. Комунікативний статус – величина комплексна, оскільки її характер визначається декількома факторами, найважливішими серед яких є: 1) комунікативна роль; 2) соціальний статус адресанта й адресата; 3) його психологічний статус; 4) конвенції, які регулюють інтеракцію; 5) тип реалізованого адресантом мовленнєвого акту [2, с. 41-42]. Ці фактори зумовлюють мобільність комунікативного статусу, який може бути вищим, нижчим чи рівним в обох комунікантів. Учасник інтеракції, який має більше комунікативних прав і менше комунікативних обов'язків, має вищий комунікативний статус, його позиція є домінантною. На противагу цьому позиція комуніканта з меншим комунікативним статусом (менше комунікативних прав і більше обов'язків) є субординованою. Якщо обидва комуніканти мають однаковий комунікативний статус, то їх відносини під час спілкування є рівнозначними.

Індексом статусно-рольових позицій комунікантів під час перебігу співбесіди з працевлаштування виступають звертання. Уживання тієї чи іншої форми звертання визначається соціальним компонентом, до складу якого входять взаємовідносини між комунікантами, оцінка мовцем адресата (і ситуації), соціальний статус мовця [4, с. 258].

Представник / представники компанії, що проводять співбесіду з претендентами на посаду, як правило, належать до керівного складу компанії та наділені значними повноваженнями. Свій вищий статус вони утверджують з перших хвилин співбесіди. Враховуючи той факт, що людині завжди приємно чути своє ім'я представник компанії може навмисно ігнорувати ім'я претендента, звертаючи до нього за допомогою займенника другої особи *you* і тим самим демонструючи свій значно вищий статус.

Пор.: "... *Your longest stint was at the travel agent's,*" *Yvonne interrupted. "You were there for two years?"*

"*That's right,*" *Clodagh said, eagerly. Somehow she'd moved forward so that she was sitting on the edge of her chair.*

"*Were you promoted in that time?"*

"*Well, no.*" *Clodagh was taken aback. ...*

"*Have you done any of the travel-agency exams?" ... (Marian Keyes: 292)*

Під час співбесіди інтерв'юєр, керуючись особистою суб'єктивною оцінкою професійних якостей претендента на посаду, може дозволити собі іронічне *dear*, маніфестуючи свій вищий статус.

Пор.: "*You'd like to work in a magazine?" Yvonne pretended she was finding it hard to stifle a smile.*

Clodagh nodded cautiously.

"*Wouldn't we all, dear?" Yvonne sang.*

Clodagh decided she hated her, this powerful, merciless child. Calling her 'dear' when she was half her age. (Marian Keyes: 295)

Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить, що співбесіда з працевлаштування є статусно маркованою комунікативною ситуацією, де статус адресанта-інтерв'юєра є значно вищим за статус адресата. Свідченням цьому є активне уживання:

– прямих директивних мовленнєвих актів.

Пор.: "*Come!*" *he commanded, when Ashling knocked timidly on the door...*

"*Sit down.*" *He supposed he'd better go through the motions for five minutes.*

Breathless with the desire to do well, Ashling sat on the lone chair in the middle of the floor and faced the man who sat behind the long table. (Marian Keyes: 20-21)

– непрямих спонукальних висловлювань представлених стверджувальними реченнями з конструкціями *would rather, had better, you better*.

Пор.: "... *First up,*" *he turned his attention to her resume, "you better tell me how to pronounce that name of yours."*

"*Ash-ling. Ash as in cigarette ash, ling to rhyme with sing.*"

"*Ash-ling. Ashling. OK, I can say that. Alright, Ashling, for the past eight years you've been working in magazines ...*" *(Marian Keyes: 20)*

– стверджувальних висловлювань з питальною інтонацією, що передбачають пояснення з боку адресата.

Пор.: "*Now let's have a look.*" *Yvonne had a delicate, very deliberate way with her hands.*

"*You've been out of the workplace for a long time?" Yvonne said. "It's ... how many ... over five years."*

"*I had a baby. I never intended to stay away so long, but then I had another child, and the time never seemed right until now.*" *Clodagh defended herself in a rush.*

"*I ... seeeeee ...*" *Yvonne continued to toy with Clodagh's nerves as she studied her career details. "Since you've left school, you've worked as a hotel booking clerk, receptionist at a sound studio, cashier in a restaurant, filing clerk in a solicitor's office, goods inward for a clothing company, cashier at Dublin zoo, receptionist in an architect's firm and a booking clerk at a travel agent's?" ... "You stayed ... three days at Dublin zoo?"*

"*It was the smell,*" *Clodagh admitted. "No matter where I went I could smell the elephant house. I'll never forget it. Even my sandwiches tasted of it ...". (Marian Keyes: 292)*

– іронічних висловлювань.

Пор.: *Emily: Who put you up for this job?*

Andy: Human Resources sent me.

Emily: They do have an odd sense of humor. (Peter Hedges: 5)

Знаковими з огляду на маніфестацію інтерв'юєром свого високого статусу виступають коментарі стосовно зовнішності чи професійних якостей претендента на посаду.

Пор.: *Miranda: You don't read Runaway, do you?*

Andy: No.

Miranda: And before today, you had never heard of me, had you?

Andy: No.

Miranda: And you have no style or sense of fashion.

Andy: That depends on – Miranda: That wasn't a question. (Peter Hedges: 11)

Проведений аналіз свідчить, що співбесіда з працевлаштування є статусно маркованою комунікативною ситуацією з безсуперечним домінуванням статусу адресанта-інтерв'юєра, який повністю володіє комунікативною ініціативою протягом співбесіди. Свідченням тому виступають звертання, прямі та непрямі спонукальні висловлювання, іронічні зауваження, несхвальні коментарі на адресу претендента на посаду. Перспективним вважаємо дослідження взаємодії вербальних та невербальних компонентів, задіяних комунікантами під час проведення співбесіди, з огляду на маніфестацію їх статусів.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
2. Почепцов О. Г. Комунікативний статус як параметр мовленнєвої взаємодії // Мовознавство / О. Г. Почепцов. – 1989. – № 4. – С. 40-45.
3. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический поход / Н. И. Формановская. – М.: Рус. яз., 2002. – 216 с.
4. Braun P. Terms of Address: Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures / P. Braun. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1988. – 468 p.
5. Keyes M. Sushi for Beginners. – London: Penguin Books, 2001. – 564 p.
6. Hedges P. The Devil Wears Prada. – 2005. – режим доступу – http://www.dailyscript.com/scripts/devil_wears_prada.pdf

Замашна С. М.,
РДГУ, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ АВСТРАЛІЇ ТА ЇХ ВЕРБАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ

У статті розглядаються історичні аспекти становлення культури в Австралії та їх вербальне відображення.
Ключові слова: Австралія, культура, англійська мова.

В статье рассматриваются исторические аспекты становления культуры Австралии и их вербальное отражение.
Ключевые слова: Австралия, культура, английский язык.

The article focuses on revealing the historical aspects of Australian culture formation and their verbal reflection.
Key words: Australia, culture, the English language.

Існування взаємозв'язку мови та культури у сучасному мовознавстві не викликає сумнівів. Бібліографія досліджень особливостей австралійського варіанту англійської досить численна [1; 2; 4; 5], проте висвітлення культурної специфіки мовних одиниць є ще далеким до повного завершення. Тому актуальність статті є беззаперечною. З огляду на це доречно зупинитися на питаннях історії походження австралійської культури, її головних особливостях і їх прояві в англійській мові.

Австралійські міста це *melting pots* (плавильні котли) різних культур. Тут відчувається вплив англо-ірландських іммігрантів і представників Італії, Греції, Нідерландів, Мальти, східної Європи, які великими кількостями прибували на континент після Другої світової війни, а пізніше – із середнього сходу, східної і південно-східної Азії та Індії. Меншу частину населення складають носії культури Африки й Америки.

На континенті відповідно до перепису населення 2001 року 80% австралійців розмовляють англійською вдома, 2.1% – китайською, 1.9% – італійською, 1.4% – грецькою. Відомо, що вижило лише 70 мов австралійських аборигенів з поміж 200 чи 300, причому 20 з них знаходяться на межі вимирання. Рідною мовою розмовляє 50000 аборигенів (0.25% населення).

З огляду на значну кількість представників англосмовної культури зупинимось на її особливостях в Австралії.

Ключовим поняттям культури, яке проявляється в австралійському варіанті англійської є "*mateship*", що означає своєрідний код поведінки друзів і рівних партнерів.

Походить це поняття з часів заселення континенту ув'язненими. Доречно тут згадати таку англійську назву Австралії, як *Jail on the Isle*, що перекладається як в'язниця на острові. Життя в поганих умовах готувало до боротьби за виживання, у якій *the mate* (товариш) був єдиним, хто ніколи не міг зрадити.

Прославлення австралійських солдатів у часи бурської і Першої світової війни підсилило значимість цього поняття, яке пояснює таку особливість австралійської, як вживання зменшувально-пестливих форм, що є проявом симпатії і визнанням належності до своїх (*Hargrave ->Hargie; Wilkinson ->Wilko; John ->Johnno; David ->Davo; Hogan ->Hoges; James ->Jimmy ->Jim*).

Австралійське суспільство не має ієрархії, тому прийнято вважати себе чи інших рівними, а не кращими чи гіршими. Відхилення від цього сприймається як *the tall poppy syndrome* і критикується як зазнайство. Тому навіть найуспішніші і найгарніші готові визнавати себе такими, як усі.

Австралійці люблять спорт, азартні ігри, випивку і жарти. Ось чому австралійське суспільство сприймається як *laid-back*, що видається дуже розслабленим для туристів. Найбільш вживані форми звертання по імені чи прізвиську, і лише діти використовують слова *'Mister'* чи *'Sir'*.

Фраза *a "fairgo"* позначає рівність і справедливість. Робітники фізичної праці (*blue-collar workers*) рівні офісним службовцям (*white-collar workers*) і керівникам, адже саме свита робить короля королем. Політики призначені служити народу, а не карати його. Професора не вважають розумнішим листоноші. Вітаються з водіями автобусів і не демонструють свого багатства.

Австралійське суспільство не терпить елітаризму ні економічного, ні політичного, ні професійного. Тому йому притаманне поняття *egalitarianism*.

Колоніальна культура теж додала нелюбові до представників влади. Тому "*pollies*" (як тут називають політиків) не викликають симпатії та поваги. З огляду на низьке відвідування виборчих дільниць у 1925 році було запроваджено обов'язкове голосування.

Австралійці також відомі розслабленим ставленням до дисципліни і парадів. Звідси поняття *the larrikin digger*, де перше слово означає хулігана, а друге – колишнього солдата чи новачка. Дисципліну за ради дисципліни не поважають, однак її дотримуються для успішного виконання завдання.

З метою глибшого аналізу особливостей австралійської культури, звернемося до народних джерел, головне з яких – фольклор. Майже міфічним став народний герой *bush ranger Ned Kelly*, який поєднує у собі поняття *the underdog* і *Robin Hood*. Постать Робін Гуда відома як уособлення народного месника, що бореться за права бідних і відновлює справедливість.

Поняття "*underdog*" потребує пояснення. У перекладі на українську воно означає побиту собаку. Австралійці традиційно підтримують тих, хто опинився у скрутному становищі. Таке ставлення є найбільш очевидним у спорті, який має значимість у культурі Австралії: країна з населенням 23 мільйони виграла 49 медалей на олімпійських іграх 2004 року.

Якщо австралійцю сказати обрати між двома невідомими спортсменами, він обере того, який має менше шансів на виграш. Тому успіх *Steven Bradbury* на зимовій олімпіаді 2002, який отримав золоту медаль як ковзаняр, спричинив появу виразу *'doing a Bradbury'*. Суть цієї фрази у тому, щоб думати позитивно і не здаватись.

З поняттям “*underdog*” пов’язана й ідея *cultural cringe*, розуміння культури Австралії як периферійної, що на думку австралійських соціологів згубно впливає на тих, людей, які недооцінюють власну культуру.

Справжнє чи дійсно австралійське характеризується виразом *fair dinkum*. Етимологія елементу *dinkum* не до кінця вивчена. Вважають, що слово має два можливих походження: від *dingkam*, що у часи золотої лихоманки в Австралії у 50-х роках 19 століття позначало золото високої якості, або від *dincum*, яким описували важку працю. Від цього вислову утворилося *dinky-di*, що вживається у значенні “справжній австралієць”.

Австралійська неформальність проявляється в суфіксах *-y*, *-ie*, *-o*, які на відміну від британського варіанту відображають не применшення, а схильність до іронії: *esky* (сумка-холодильник), *schoolie* (вчитель), *milko* (торговець молоком). Навіть себе австралійці називають *Aussie*, а свою мову – *Strine*.

Розслабленість австралійців у ставленні до життя проявляється і в тому, що свою мову вони називають не *language*, а *slangage*, що пояснюється впливом *rhyming slang* – мови кокні (представників лондонського району *The East End*), які емігрували в Австралію. Підтверджує це наступний вірш У. Гудиджа:

*‘Tis the everyday Australian
Has a language of his own,
Has a language, or a slangage
Which can simply stand alone
And a ‘dickin pitch to kid us’
Is a synonym for ‘lie’,
And to ‘nark it’ means to stop it,
And to ‘nit it’ means to fly!
And a bosom friend’s a ‘cobber’,
And a horse a ‘prad’ or ‘moke’
While a casual acquaintance
Is a ‘joker’ or a ‘bloke.*

Описане вище дозволяє зробити наступні висновки. На формування англійської культури Австралії вплинули такі чинники, як колоніальне минуле з засланням ув’язнених і появою золотошукачів. Як наслідок в основу менталітету лягли поняття товарищескості (*mateship*), рівності і справедливості (*egalitarianism*, а “*fairgo*”), розслабленості і неформальності (*‘laid-back’*, *the larrikin digger*). Останнє відображене у популярності зменшувально-пестливих суфіксів і скорочень: *pollie* (політик), *milko* (молочник).

Суто австралійське проявляється у словах *Aussie* (австралієць), *Strine* (австралійська мова), *fair dinkum* (справжнє австралійське).

Як і в кожній культурі в Австралії є свої герої, чії імена використовують для характеристики людей. Так *‘doing a Bradbury’* означає поводитись подібно до історичного носія імені, який не втрачав віри у перемогу. Австралійський *bush ranger Ned Kelly* уособлює, як і англійський Робін Гуд, борця за справедливість.

Отже, австралійський варіант англійської мови відображає такі особливості культури континенту, як неформальність, рівність, схильність до іронії. Подальшого дослідження вимагають висвітлення питань ідіоматичних висловлювань, емотивного фонду, особливостей австралійської ономастики, австралійського сленгу та інших аспектів австралійської англійської.

Література:

1. Козлова Т. О. Динаміка розвитку лексичної системи англійської мови в Австралії: етнолінгвістичний аспект: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Т. О. Козлова – Харків, 2001. – 19 с.
2. Орлов Г. А. Современный английский язык в Австралии / Г. А. Орлов. – К., 1980.
3. <http://www.koalanet.com.au/australian-slang.html>.
4. Mitchel, Alexander G. The story of Australian English / Alexander G. Mitchel. – Sydney: Dictionary Research Centre, 1995.
5. Turner G. The English language in Australia and New Zealand / G. Turner. – London, 1989.

Зінченко В. В.,

Український гуманітарний інститут, Центр європейських досліджень, м. Київ

ДИСКУРС ЯК АНАЛІТИЧНА СОЦІАЛЬНА ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ ЛЮДИНИ

У пропонованій статті розглядаються форми дослідження і аналізу людського буття, пов'язані зі сферою взаємодії мови, свідомості та існування людини. Розглядаються аналітичні методології осягнення проблем пізнання світу та життєдіяльності людини. Автор аналізує взаємозв'язок смислу інтенцій людини і соціальної комунікації, мовної діяльності та проблемних парадоксів життя.

Ключові слова: мова, соціальне пізнання, аналітика, свідомість, суб'єктивність.

В предлагаемой статье рассматриваются формы исследования и анализа человеческого бытия, связанные со сферой взаимодействия языка, сознания и существования человека. Рассматриваются аналитические методологии постижения проблем познания мира и жизнедеятельности человека. Автор анализирует взаимосвязь смысла интенций человека и социальной коммуникации, речевой деятельности и проблемных парадоксов жизни.

Ключевые слова: язык, социальное познание, аналитика, сознание, субъективность.

The forms of research and analysis of human life, co-operations of language, consciousness and existence of man related to the sphere, are examined in the offered article. Analytical methodologies of understanding of problems of cognition of the world and vital functions of man are examined. The author analyses intercommunication of sense of intensity man and social communication, linguistic activity and problem paradoxes of life.

Key words: language, social knowledge, analytic geometry, consciousness, subjectivity.

“Я часто думав : на якій мові я стану вмирати?”
Х.-Л. Боргес. Письмена Бога. – М., 1992. – С. 419.

У європейській філософській традиції зазвичай форми суспільного дискурсивного осягнення минулого, сучасного і майбутнього буття пов'язуються з мовно-аналітичними розробками. Увесь подальший розвиток впливової мовної традиції в філософії проходить, з точки зору більшості історико-філософських студій, під прапором аналітизму. Це, зазвичай, багато в чому вірно, якщо брати до уваги аспект мови, адже, як писав Гайдеггер, “ми існуємо перш за все у мові та при мові” [15, с. 259]. У цій традиції філософії та духовного самоосягнення людини мова та мовно-аналітичні засоби, набуваючи буттєвого статусу впливу, не нівелюють людину, а слугують (часом парадоксально та метафорично) найглибшому осягненню останнього себе та мови, віднайденню себе, як пише Гайдеггер, в “Домівці буття”. Це традиція, започаткована мовною аналітикою, теоріями семіотики, мовних актів та інтенціональності, Гайдеггером і продовжена філософською герменевтикою, в якій мова одержує найфундаментальніший буттєвий статус, слугуючи водночас світом розуміння буття. Звертається увага на такі явища: природа істини; свідомість і її взаємодія з оточуючим світом; смисл і пізнавальні можливості; вплив мовної діяльності на соціальну активність та релігійність людини; психологічний аналіз “ігрових” та “рольових” різновидів поведінки людини у соціальній, духовній та мовній діяльності. Дослідження вищезгаданих питань проводиться починаючи від розуміння світу людини як єдності смислів, що задаються структурами мови, до онтологічного розгляду явища мови, яка постає плюральним світом мов людського буття і соціальної взаємодії.

Як відзначає Поль Рікьор: “Дискурс ніколи не існує заради самого себе, але у всіх своїх використаннях прагне перенести в мову досвід, спосіб мешкання та буття в світі, котрі йому передують та вимагають бути висловленими” [11, с. 90].

У терміні “аналітична філософія” головну роль грає поняття “аналіз”, яке береться в дуже загальному значенні, в якості дискурсивного міркування. Головною рисою цього типу філософування є усвідомлення того, що ключем до філософського дослідження мислення є аналіз мови. Корінне значення для еволюції аналітичної філософії, безумовно, мала криза у 60-ті роки ХХ ст. концепції логічного позитивізму. З цією кризою почався новий етап в еволюції аналітичної філософії. На перший план висувається аналітична філософія мови, започаткована Л.Вітгенштайном. Важливою характеристикою в аналізі мови стає характеристика співвідношення мови та позамовної реальності, співвідношення мови та діяльності людини. Якщо раніше аналітизм панував в основному у сфері логіки як науки, то сьогодні він, по суті, охоплює більшість розділів філософії – від філософії природи до філософії людини.

Сучасна аналітична філософія сприйняла основну установку аналітизму на аналіз мови як засобу вирішення філософських проблем, на важливість вироблення суворих методів філософського аналізу. Вона спромоглася використати уроки з історії аналітичних шкіл початку ХХ ст., відмовившись від дискредитованих тез стосовно гасла про елімінацію метафізики або деяких непродуктивних методів аналізу буденної мови. Аналітичну філософію неможливо звести до позитивізму хоча б тому, що в ній відсутній сциєнтизм – зосереджена увага лише на науці, зведенні точного, позитивного, конкретно-наукового знання у вищу духовну цінність. В поле інтересів аналітичної філософії втягується увесь масив життєвої практики, людського буття та їхніх мовних форм. Аналітична філософія не обмежує себе однією предметною галуззю (наприклад, філософією мови), а включає весь комплекс філософських дисциплін, що властиво будь-якому філософському напрямку. Як писав Вітгенштайн: “Моє основне прагнення, та й прагнення усіх, хто коли-небудь намагався писати і говорити про етику або релігію, – вирватися за межі мови” [6, с. 245].

Розглядаючи проблему “Що таке свідомість?”, – відзначає Вітгенштайн, – “ми забуваємо, що дивимось на речі крізь “мовну раму” й ототожнюємо наші мисленні схеми з самою реальністю. “Внутрішньому процесові” потрібні зовнішні критерії” [8, с. 239]. За Вітгенштайном, ми повинні вглядітися в глибини буденної мови, проник-

нути в буденну працю мови і пояснити її вражаючу здатність опису наших внутрішніх переживань, почуттів та думок. Він переконаний, що праця мови тісно пов'язана з поведінкою людей, в контексті якої ми розкриваємо для себе смисл мовних виразів. Буденна поведінка є тією “системою вказівок”, завдяки якій ми володіємо здатністю зрозуміти та інтерпретувати все, що стверджують люди про свою свідомість. Отже, ніякої “таємниці свідомості”, як вважає Вітгенштайн, не існує. Ментальне життя, хоча й доступне у своїй безпосередності тільки нам самим, отримує свої визначення, зміст, наповненість завдяки буденній мові. “Мислення” та “розмова з самим собою” – я не маю на увазі розмову вголос – є різними поняттями” – пише Вітгенштайн [4, с. 79]. “Якби Бог подивився всередину наших свідомостей, то Він не був би здатний побачити, з ким ми говорили” – додає він [4, с. 79].

Вітгенштайн закидає, що філософи суб'єктивізували поняття “Я” (особистості). Подібна позиція Вітгенштайна стосовно свідомості та суб'єктивності дозволила його критикам, зокрема Густаву Бергману вказати, що свідомість може пізнавати світ через інтенціональний зв'язок, в цьому смислі свідомості можуть також знати й себе: “В нашій великій традиції, свідомості або Особистості, не є голими індивідами. Це індивідні субстанції. Вітгенштайн... ухилився від надання онтологічного статусу тому, що повинен був побачити перш за все. Не допускав він і можливості активних свідомостей, що забезпечують цей статус. Він не бачив можливості існування свідомостей, які можуть знати світ, в певному філософському смислі не будучи активними. Свідомість була загублена, світ залишився без форми. Такий світ не дуже схожий на світ. Так в кінцевому рахунку було загублено світ” [2, с. 331]. У даному підході не враховується те, що аналізуючи “працю” буденної мови по втілюванню переживань, почуттів, думок, Вітгенштайн міркує над тим, наскільки повно може бути виражена неповторність індивідуальної свідомості в загальнозначимій мові. Тобто чи існує внутрішнє мовлення, особистісна мова, яка є недоступною іншим?

Теорія мовних актів є тісно пов'язаною зі створенням моделі природної (буденної) мови, з дослідженням її соціально-комунікативної ролі (так званої перформативної функції). Біля витоків теорії знаходяться дослідження Дж.Остіна та М. Бахтіна. За результатами курсів лекцій в Оксфордському та Гарвардському університетах (1950-і рр.) у 1962 р. Дж. Остін публікує працю “Слово як дія”. У 1978 р., досліджуючи аспекти мовленнєвої дії, М. Бахтін оприлюднює книгу “Теорія мовленнєвих жанрів”. Ідеї, які розробляє теорія мовних актів, є можливим також знайти у філософів античності, Гегеля.

Першим результатом довгочасних спроб створення моделі природної мови можна вважати структурну лінгвістику, в якій мінімальною одиницею мовного спілкування вважалось речення, яке можна оцінити як істинне або хибне. За такого підходу є досить важким врахувати комунікативний аспект мовного спілкування. Крім того, виявилось, що деякі речення не описують фактів і не мають в собі інформації про оточуюче. Вони, відповідно, виключалися із досліджень структурної лінгвістики. Вони несуть у собі дію, виражають прагнення, наміри певним чином діяти. Дж. Остін назвав їх перформативами. Інформаційні речення були названі ним констативами, основною функцією яких є опис; за допомогою констативів людина вказує на об'єкти і стверджує щось про них. Основна ж функція перформативів полягає у здійсненні та реалізації дії; за допомогою їх ми наказуємо, погрожуємо і радимо, лякаємо і заспокоюємо, просимо і запевняємо, тобто впливаємо на слухаючого. На відміну від констативів, які оцінюються як істинні чи хибні, перформативи можуть бути оцінені як результативні (успішні) чи безуспішні (неефективні).

Тому мінімальною одиницею мовного спілкування є не речення, а дія, яка спрямовується мовлячим на слухаючого. Остін відзначає, що ми здійснюємо дію, коли говоримо, мовимо. Під мовним актом Остін розуміє акт мовлення, який полягає у висловлюванні мовлячим речення в ситуації безпосереднього спілкування із слухаючим. Будь – який мовний акт має трьохрівневу структуру:

1. Локутивний акт.
2. Іллокутивний акт.
3. Перлокутивний акт.

Локутивний акт – це акт мовлення у звичайному смислі цього слова. Він відповідає висловлюванню певного речення з певною референцією і смислом. Сам локутивний акт має потрібну структуру – фонетичний акт (акт висловлювання певних звуків), фотичний акт (акт вимови слів, тобто певних типів звукосполучень, які належать до певного словника і відповідні певній граматиці); ретичний акт (акт використання цих слів з деякою референцією і смислом).

Іллокутивний акт – на рівні його відбувається розподіл речень на перформативні, які несуть у собі намір діяти, і констативні, інформаційно насичені. Це надання вимові висловлювання деякої цілеспрямованості. Тобто це вираження комунікативної мети в процесі вимови деяких висловлювань. Остін ґрунтовно зацікавив саме цей акт, оскільки на його рівні формується так звана іллокутивна сила, через яку мовний акт пов'язується з психічним інтенціональним станом людини, результатом чого є суб'єктивне значення мовлячого. Умовами іллокутивного акту є – 1) здійснення фотичного акту завжди передбачає попереднє здійснення фонетичного акту, але не навпаки; 2) здійснення ретичного акту завжди передбачається здійсненням фонетичного і фотичного актів, а не навпаки.

Перлокутивний акт – це досягнення якого-небудь результату за допомогою мовлення, тобто це вплив на свідомість чи поведінку слухаючого.

Пітер Стросон у прагненні віднайти відмінності в мовних актах висунув такі тези:

1) основною ознакою, за якою іллокутивний акт відрізняється від локутивного, є ознака цілеспрямованості (тобто ознака інтенціональності);

2) основною ознакою, за якою іллокутивний акт відрізняється від перлокутивного є ознака конвенціональності, тобто наявність об'єктивного феномену, з яким згоджуються декілька людей у процесі комунікації.

За допомогою наміру (інтенцій) мовний акт пов'язується з інтенціональними (ментальними) станами людини. У тлумаченні інтенціонального аспекту мовного акту різні версії теорій мовних актів узгоджуються між собою, однак в інтерпретації конвенціональності вони значно різняться. Наприклад, Остін і Сьорль вважають, що

усі іллокутивні акти є конвенціональними, тоді як Стросон вважає конвенціональними лише деякі іллокутивні акти. Теорія мовних актів виробляє суто мовну конвенцію, яка діє на рівні локутивного акту і дозволяє нам визначити значення даного виразу та ситуативні конвенції (Д. Сьорль), які діють на певні прояви іллокутивного акту. Ситуативні конвенції в іллокутивних актах мають відповідати наступним правилам – а) в одних випадках для ефективності мовного акту є необхідною певна соціальна ситуація; б) в інших випадках успішність мовного акту залежить від особистісних факторів. Стросон, навпаки, заперечує особистісну конвенцію, відзначаючи, що реально існують тільки соціальні конвенції.

Проблема “особистісної мови” є, по суті, дублікатом класичної “метафізичної” проблеми суб’єктивності свідомості. Вона лише віднайшла іншу форму вираження. Це дало поштовх до нових тенденцій аналітичної філософії. Вона перетворюється на міжнародний і між науковий феномен. Звернення до буденної мови, її використання означає перш за все намагання виявити вплив пізнавальних здатностей людини на сприйняття і розуміння мови та світу. Це приводить до аналізу людського сприйняття та комунікації. Ці тенденції, задані пізнім Вітгенштайном, вказують на близькість аналітичної філософії скоріше феноменології та герменевтиці аніж позитивістським аналітикам.

Сучасний аналітизм через мову, через аналіз смислової проблематики мови виходить в зовсім інший, порівняно з початком, простір. Сучасний аналітик Дж. Сьорль переймає феноменологічну концепцію інтенціональності станів та актів свідомості і стверджує, що не інтенціональність виводиться з мови, а, навпаки, мова є логічно виведеною від інтенціональності.

Родоначалники теорії мовних актів Дж. Остін та Дж. Сьорль акцентують увагу наконтекстивикористання мови, а саме на тому, що не є даним в самому використаному виразі. Тобто йде мова про смисл акту мови. Спрямованість мовного акту до інших мовних або парамовних (які здійснюються за допомогою невербальних засобів) актів припускає їхню залежність від того, що називають “фоном невимовлених допущень і практик”, а також “здогадами”, “думками”, “поглядами”, “бажаннями”, “намірами” та іншими “контекстуальними особливостями комунікативної ситуації”. Особливість останніх полягає в тому, що вони відносяться до ментальної сфери суб’єкту, являючи собою певні інтенціональні стани (від *intention* – “намір”) і виражають певну ментальну спрямованість суб’єкта.

Іntenціональність не є чимось необхідно лінгвістичним. Сьорль приходить до висновку, що не інтенціональність є висхідною від мови, а, навпаки, мова є похідною від інтенціональності: “Мова виводиться з інтенціональності” [12, с. 35]. Отже, справа повинна йти не про проблему пояснення інтенціональності в термінах мови, а, навпаки, мови в термінах інтенціональності. Мова, за Сьорлем, з’являється як особлива форма розвитку більш примітивних форм інтенціональності. З цього приводу він пише: “Мені уявляється очевидним, що немовлята та багато тварин, що не мають мови і не в змозі здійснювати мовні акти, тим не менше володіють інтенціональним станом” [13, с. 31]. Таким чином, наша здатність співвідносити себе зі світом за допомогою інтенціональних станів є більш фундаментальною і початковою, аніж поява мови. В такому випадку філософія мови має безпосереднє відношення до філософії свідомості. Як вважає Сьорль, спосіб, яким мова уявляє і репрезентує світ є розширенням того способу, за допомогою якого свідомість уявляє світ: “Мовний акт є виконаним, якщо є виконаним виражений ним ментальний стан” [12, с. 47]. Дж. Сьорль пропонує ввести в якості фундаментального поняття інтенціональний стан, який є вираженням певної ментальної спрямованості суб’єкта до дійсності. Він звертає увагу на такі людські інтенціональні стани як відчуття, погляди (впевненість у чомусь), бажання і наміри, хоча, в принципі, кількість інтенціональних станів може бути більшою. З точки зору Сьорля, наша здатність співвідносити себе зі світом за допомогою інтенціональних станів є більш фундаментальною, ніж поява мови. Мова ж з’являється як особлива форма розвитку більш примітивних форм інтенціональності.

Відповідно до такого підходу, філософія мови виявляється частиною філософії свідомості. Тоді фундаментальні семантичні поняття – на кшталт значення – є цілком доцільно аналізувати за допомогою ще більш фундаментальних понять, таких як погляди, бажання і наміри. На відміну від інших варіантів цього підходу, Сьорль обговорює проблему значення, застосовуючи з цією метою поняття інтенціональності.

Значення є присутнім лише там, де є різниця між інтенціональним змістом і формою його втілення, і запитувати про значення – означає запитувати про інтенціональний зміст, який супроводжує деяку форму втілення. Отже, можливості та обмеження мови виявляються можливостями і обмеженнями інтенціональності як конститутивної характеристики свідомості. Важливим висновком цього є те, що обмеженій кількості інтенціональних станів має відповідати і цілком обмежена кількість лінгвістичних актів. Суттєвим є й те, що істоти, які є здатними мати інтенціональні стани, автоматично є здатними пов’язувати їх з об’єктами і станом справ у реальності, тобто, по суті, є здатними відрізнити задоволення від незадоволення цього стану.

Долінгвістичні форми інтенціональності є пов’язаними з інтенціональністю мови, наслідком чого є перехід від інтенціональних станів до об’єктивних (мовленневих) актів. Першим кроком у цьому напрямку є вибір чітко визначеного засобу вираження інтенціонального стану. Істота, яка є здатною здійснювати це з наміром, тобто істота, яка не просто виражає свої інтенціональні стани, але виконує акти для того, щоб інші дізналися про її інтенціональні стани, вже має примітивну форму мовного акту. Однак це ще не є конкретними актами на кшталт заяви, прохання, обіцянки тощо.

Наступною умовою є наша здатність до виконання лінгвістичних актів для досягнення екстралінгвістичних цілей. Людина, стверджує Сьорль, яка робить заяву, робить дещо більше, ніж просто демонструє свою віру у щось – вона передає конкретну інформацію. Людина, яка дає обіцянку, робить більш ніж доводить до відома оточуючих, що вона має намір щось виконати, – вона створює стабільні очікування у інших стосовно своєї майбутньої поведінки. Таким чином, виконання лінгвістичних актів (а їх Сьорль виділяє п’ять – ствердження, директиви, зобов’язання, декларації, експресиви) гарантується тоді, коли вони є спрямованими на реалізацію конкретних соціальних цілей.

Згідно Сьорлю, інтенціональні стани спонтанно іманентно продукують самі з себе мовні акти, мову в цілому. Інтенціональні стани уявляють об'єкти і становище справ у тому ж самому смислі, у якому їх уявляють мовні акти. У нас вже є досить ясні інтуїтивні уявлення відносно того, яким чином речення репрезентують умови своєї істинності, обіцянки – умови їхнього виконання, порядок – умови його дотримання, і яким чином, вимовляючи референціальні вирази, мовлячий посилається на об'єкти. Умови виконання є внутрішньо притаманними мовно-акту і так само умови виконання інтенціонального стану є внутрішньо притаманними йому.

Сучасна наука вказує на необхідність більш широкого уявлення про зв'язки між мовою і свідомістю, зокрема у межах людської діяльності, враховуючи різноманітні соціальні і суспільні фактори, які впливають на виникнення і формування свідомості і мови. Водночас, викликає деяке заперечення основна теза Сьорля про паралелі та чіткий зв'язок типів мовних актів з відповідними типами інтенціональних станів. Хоча Сьорль і стверджує, що мова є особливою формою інтенціональності, все ж складається враження, що самі інтенціональні стани виділяються та аналізуються Сьорлем крізь призму запропонованих ним п'яти типів іллокутивних актів мови. Тобто виникає невідповідність фундаментальній основі його концепції: "Мова є похідною від інтенціональності". Тому здається доцільним відмовитися від жорстокого детермінізму у визначенні кількості інтенціональних станів відповідно до виявлених лінгвістичних актів, передбачаючи їхню досить значну потенційну множинність. Отже, інтенціональність є можливим розглядати як у деякому смислі автономне психолінгвістичне утворення, яке початково, з моменту народження, є притаманним індивіду і яке, впливаючи на поведінкові і комунікативні аспекти соціалізації, водночас постійно трансформується і розвивається у процесі інтерсуб'єктивних контактів особистості.

Течія аналітичної філософії, яка має назву "аналітична філософія свідомості" досліджує та розвиває такий пласт питань філософії свідомості: Чи можлива об'єктивація ментальних процесів? Чи є виразним у мові зміст нашого внутрішнього світу? Чи існує "особистісна мова"? Яким чином ми пізнаємо "чужу свідомість"? Яке нове знання про свідомість дає аналіз мови сучасної науки про психіку (когнітивної психології, нейропсихології та ін.)? Герберт Фейгл був свідком та учасником еволюції та парадигмальних змін сучасної аналітичної філософії. Виступаючи проти зведення проблеми свідомості Вітгенштайном до "мовної терапії" та проблеми "особистісної (приватної) мови" до "мови гри", яка буцімто цілком справляється з вираженням "форм життя", унікальності культур та особистості, Фейгл пише: "Вітгенштайнівська казуїстична обробка цієї проблеми являє собою просто одну з найбільш сучасних в довгому ланцюгу позитивістських ... антиметафізичних спроб показати, що проблема розуму виникає з концептуальної плутанини і що належна увага до способу, яким ми використовуємо ментальні та фізичні терміни в буденній мові, звільнить нас від цієї сумної проблеми" [1, с. 136-137]. Дійсно, визнає Фейгл, саме на основі буденної мови та повсякденної поведінки людей дитина, орієнтуючись на "публічно використовувані натяки", починає виявляти в собі та впізнавати в інших людях ті специфічні ментальні стани, які початково виявлялися у натяках (симптомах, поведінкових ситуаціях). Але, тим не менш, звідси не випливає, що проблема розуму та свідомості є псевдопроблемами. Фейгл, підкреслюючи "особистісний" характер свідомості вказує, що думки, образи, мрії, настрої, які людина відчуває, зовсім не завжди знаходять адекватне вираження в людській поведінці чи в людських висловлюваннях. Це феномени, до яких ми маємо "привілейований доступ": "Я переживаю (насолоджуючись чи страждаючи) сирі почуття усвідомлення – пише Фейгл. – Ці "сирі почуття" доступні іншим людям лише опосередковано, через висновок, що вони є моїми" [1, с. 137]. "Сирі почуття" за Фейглом, суть безпосередньо виникаюче в нас знання про наші психічні стани – знання глибоко особисте, не втілюване ніякими засобами в загальнозначних формах вираження. Воно може бути репрезентованим лише в деякій "особистій мові", яка являє собою найбільш глибокий рівень очевидності.

"Завдання, – пише Фейгл, – полягає в дослідженні емпірично встановлюваних кореляцій між "сирими почуттями", феноменологічними образами та ... процесами організму. Філософське ж завдання полягає в... поясненні понять, за допомогою яких ми можемо формулювати та інтерпретувати ці кореляції" [1, с. 137]. Вітгенштайн вважав, що філософствування вкорінене в складних лабіринтах мови і по суті являє собою своєрідне "вслухування", "вдвляння" в її працю, спостереження за поведінкою людських понять. Філософія в розумінні Вітгенштайна, це не знання результат чи теорія. Це – сукупність різноманітних методів прояснення, чіткого бачення реальності скрізь мовні засоби її вираження.

У сучасній аналітичній філософії свідомості існує безліч підходів і засобів міркування про особистісний характер свідомості, про її інтенціональність та ін., однак, як пише Р. Рорті в статті "Сьогоднішня американська філософія", нове покоління аналітичних філософів шукає нові підходи, намагаючись збагатити філософію свідомості та аналітизму ідеями герменевтики, Гайдеггера, Ніцше, Гегеля, Дерріди. Розширення горизонтів досліджень аналітичної філософії пов'язане перш за все з поверненням суб'єкту, людини в поле її інтересів на зовсім іншому рівні. Розширення горизонтів досліджень аналітичної філософії пов'язане перш за все з поверненням суб'єкту, людини в поле її інтересів на зовсім іншому рівні. Німецький філософ Дітер Генріх створив цікаву та оригінальну концепцію людини, вважаючи, що остання є єдністю самосвідомості та самопідтримки. Тобто висхідним пунктом його концепції є усвідомлююча сама себе та здатна до дій окрема сутність, тобто особистість, котра залежить від власної самопідтримки і в змозі її здійснювати. "Зв'язок між обома рефлексивними відношеннями можна собі легко зрозуміти, якщо з самого початку уявити функціонально самосвідомість як умову, в силу якої раціональна сутність здатна відстояти себе в Dasein!" [16, с. 121].

Аналітична філософія формувалася і розвивається в широкому та загальнокультурному контексті, вступаючи у взаємодію як з конкретними науками та іншими філософськими течіями – феноменологією, герменевтикою, психоаналізом, – так і з теологічними побудовами, що в певній мірі впливало та впливає на зміни в її проблематиці та дослідженнях. Одне з самих цікавих відносин склалося між аналітичною філософією та філософською герменевтикою. Це зближення здійснюється у зв'язку з дослідженням проблеми розуміння. Це також одна з голо-

¹ Dasein (нім.) – наявне, повсякденне буття.

вних тем пізнього Вітгенштайна. Герменевтика виводить цю проблему на рівень онтології. Аналітична філософія також, описуючи та досліджуючи умови, необхідні для розуміння мови та мовлення іншої людини, намагається виявити структуру мови (зокрема, буденної) і зробити на її основі онтологічний вихід від структур мови до структури буття. Аналітик У. Куайн вказує, що теорія смислу мовних виразів може бути філософськи значимою, тільки якщо вона є теорією їх розуміння. І аналітики вітгенштайнівської традиції, і сучасні герменевтики показують специфічний характер процедур розуміння та їх відміну від природничонаукового пояснення. Врешті решт аналітичний стиль філософствування характерний для творчості багатьох герменевтиків, зокрема Поля Рікьора та Карла Отто Апеля. Рікьор пише про своє бажання: “Працюючи заради просування вперед герменевтичної філософії, сприяти, наскільки це можливо, пробудженню інтересу до цієї філософії у аналітичних філософів” [11, с. 91].

Дерріда пише: “Я прагну триматися біля межі філософського дискурсу. Я кажу “межі”, а не смерті, позаяк зовсім не вірю в те, що зазвичай називають смертю філософії” [9, с. 13]. Метою цієї праці було показати, що незважаючи на безліч підходів, практик, інтерпретацій мови, людини, філософії, всі ці види дискурсу слугують розширенню розуміння самих цих явищ. Першопрохідцем, тим, хто першим звернувся до мови як такої, пройшов шляхом до автономізації мови був Фердінанд де Соссюр. Він філософськи осмислив мову в якості самостійного об’єкту наукового дослідження. Він висуває ідею мови як системи знаків, вказавши на їхню комунікацію, розділив мовну діяльність на мову та мовлення, зазначивши, що мова – це соціальне явище, явище загального, яке існує поза індивідом, але обов’язково для нього, мовлення – конкретне вираження мови, її індивідні варіації. “Єдиним та істинним об’єктом лінгвістики є мова, яка розглядається в самій собі і для себе” – писав Соссюр [14, с. 207]. Аналітичний підхід до буття, початкове вивчення його сутності, виходячи безпосередньо з мови задається також Людвігом Вітгенштайном. Усі аналітичні філософські пошуки просякнуті зосередженою увагою до мови, намаганням переосмислити на цій основі сутність, спрямованість усієї діяльності, сутності, буття людини. Аналітизму відкрилися такі механізми буття, мови, внутрішні секрети їхньої дії, які завше вислизують не лише від звичайного бачення, але не вловлюються й технічним інструментарієм логічного аналізу. Аналітична традиція отримала поштовх, перейшовши від постулювання світу людини як єдності смислу, що задається структурами мови до проблеми людської буттєвості, інтенціональності свідомості та мови внутрішнього спілкування людини.

Література:

1. Балмаева С. Д. Аналитическая “философия сознания”: взгляд сквозь призму интеллектуальной биографии Герберта Фейгла // Историко-философский ежегодник’90. – М.: Наука, 1990. – С. 123-143.
2. Бергман Г. Блеск и нищета Людвиг Витгенштейна // Людвиг Витгенштейн: Человек и мыслитель. – М., 1993. – 352 с. – С.310-332.
3. Борхес Х.-Л. Письмена Бога. – М.: Республика, 1992. – 510 с.
4. Витгенштейн Л. Избранные тексты // Философия языка Л. Витгенштейна. – М., 1987. – С. 26-93.
5. Витгенштейн Л. Культура и ценность // Человек. – 1991. – № 5. – С. 97-100; № 6. – С. 89-104.
6. Витгенштейн Л. Лекция по этике // Историко-философский ежегодник’89. – М.: Наука, 1989. – С. 238-246.
7. Витгенштейн Л. Лекции: Кембридж 1930-1932 // Людвиг Витгенштейн: человек и мыслитель. – М., 1993. – 352 с. – С. 273-310.
8. Витгенштейн Л. Tractatus logico-philosophicus; Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
9. Дерріда Ж. Позиції. – К.: Дух і літера, 1994. – 158 с.
10. Людвиг Витгенштейн: Человек и мыслитель. – М.: Издательская группа Прогресс-Культура, 1993. – 352 с.
11. Рикер П. Герменевтика, этика, политика. – М., 1995. – 160 с.
12. Серль Дж. Р. Природа интенциональных состояний // Философия. Логика. Язык. – М.: Прогресс, 1987. – 336 с. – С. 96-126.
13. Серль Дж. Р. Перевернутое слово // Вопросы философии. – 1992. – №4. – С. 58-69.
14. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – М.: УРСС Эдиториал, 2007. – 257 с.
15. Хайдеггер М. Путь к языку / Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – 447 с. – С. 259-273.
16. Heinrich D. Über Selbstbewußtsein und Selbsterhaltung / Heinrich D. Selbstverhältnisse. – Stuttgart: Reclam, 1993. – 212 s. – S. 109-131.

Ihina Z.,
Nizhyn Gogol State University

CULTURAL PECULIARITIES OF COMMUNICATIVE PASSPORT

Метою статті є розкриття лінгвокультурних особливостей персонажів художньої прози шляхом аналізу їхніх комунікативних паспортів. Висвітлений комплексний підхід до опису комунікативного паспорта побудований на синтезі ідей В.В. Виноградова, Ю.Н. Караулова, І.А. Стерніна і Д. Хаймса та є внеском у розробку теорії мовної особистості.

Ключові слова: голос, комунікативний паспорт, комунікативна поведінка, мовний паспорт, психоглоса.

Цель данной статьи – раскрытие лингвокультурных особенностей персонажей художественной прозы путем анализа их коммуникативных паспортов. Представленный в статье подход к изучению коммуникативного паспорта основан на синтезе идей В.В. Виноградова, Ю.Н. Караулова, И.А. Стернина и Д. Хаймса и является вкладом в разработку теории языковой личности.

Ключевые слова: голос, коммуникативный паспорт, коммуникативное поведение, психоглосса, языковой паспорт.

This article is dedicated to revealing a number of cultural peculiarities represented by communicative passports of fictional characters. The analysis unites the ideas of D. Hymes, Y. Karaulov, I. Sternin, V. Vinogradov and is meant to develop their contribution to the study of language personality.

Keywords: communicative conduct, communicative passport, frame shifting, language passport, psychoglossa, voice.

Any personality taken as a complex of individual psychological and linguistic peculiarities is identified by his *communicative passport*. It includes, inter alia, language passport and communicative conduct [3, c. 41-49]. Language passport is information about a personality unconsciously given away in communication by his language command.

Linguistic realisation of age, occupation, cultural values, etc. is connected with ‘voices’ of language personality [4, c. 70; 1, c. 91], i.e. roles the same person plays while communicating in different social settings. An individual may simultaneously be a friend, a student, a doctor, an art connoisseur, a son, etc. These voices make him polyphonic.

People unconsciously change voices if switching languages. This process is called *frame shifting*, e.g. ‘By the way, I suppose you aren’t any relation of Octave Boissy?’ ‘I’m the johnny himself,’ he replied with timidity, naively proud of his Saxon slang. <...> I had to fight desperately against the natural human tendency to assume that no boy with whom one has been to school can have developed into a great man. <...>

‘You’ve forgotten my Christian name, probably,’ he said.

‘No, I haven’t,’ I answered. ‘Your Christian name was Minor. <...> But what on earth are you doing in this hotel?’ <...>

‘The fact is, I’m neurasthenic,’ he said simply <...>

‘Oh!’ I laughed, determined to treat him as Boissy Minor, and not as Octave Boissy.

‘I have a morbid horror of walking in the open air, yet I cannot bear being in a small enclosed space. <...> Mais que veux-tu?... Suis comme ca!’ (What can I do? I am such a man!)

‘Je te plains (I sympathise with you).’ [A. Bennett. The Supreme Illusion].

Frame shifting in this example concerns both interlocutors. Octave Boissy is presented in two voices: that of a celebrity (Octave) and a boy (Minor) who studied at school with the narrator. Minor is a timid kind person who speaks English and hitherto remembers ‘Saxon slang’ (the idiom ‘I’m the johnny himself’ means ‘It is me, I am the fellow’). Octave is an illustrious playwright who even involuntarily declares his strange agora- and claustrophobic self in French as the one to be taken for granted (What can I do? I am such a man). The narrator, on the other hand, unconsciously treats him as Octave, for, trying to address Minor (I determined to treat him as Boissy Minor, and not as Octave Boissy), he nonetheless shifts to French himself to express compassion to a celebrity, but not his schoolmate. If he had wanted to sympathise with his schoolmate, he would have chosen Saxon slang as if a password of a close circle. The narrator’s voices are the schoolmate’s (English-speaking) and the admirer’s (French-speaking).

Notwithstanding the polyphony of personality and frame shifting, general individual features permit to recognise a concrete individual. Thus, in the upper fragment Octave remains a kind and timid person, and, though conscious of his position, still friendly and open-hearted, for he never says a rude word and easily acknowledges that some unknown insignificant Minor and the renowned Octave are one and the same Boissy.

To determine cultural and other peculiarities of language passport, a personality may be analysed according to the specific linguistic expression of semantic, cognitive, and pragmatic levels of his consciousness realised by *psychoglossae*, i. e. the units of each level. Psychoglossa [2, c. 157-158] is a time-stable unit of human consciousness that reflects a certain aspect of language connected with personality’s language command, typical notions of worldview, and ethnic or cultural peculiarities. Language command is analysed at the semantic level, typical worldview notions – at the cognitive level, and national peculiarities – at the pragmatic level.

Semantic level is based on grammatical psychoglossae, i.e. words and sentences characteristic of a person’s speech, his general language command on morphological and syntactical levels. Octave Boissy’s cues in the example above confirm his good command of English, but rather academic than colloquial, for, despite slang (*the johnny*), grammatical structures in his speech, including that with the slang word, follow standard English syntactical patterns, either SVO (subject, verb, object: *You’d forgotten my Christian name; I have a horror*) or SCP (subject, copula (link), predicative: *I’m the johnny himself; I’m neurasthenic*).

The use of Gerund in the functions of attribute (S of A (attribute) pattern: *horror of walking*) and direct object (VO pattern: *bear being*) is also regulated by standard grammar rules and is characterised by bookishness.

Such expressions as *'the fact is'*, *'a small enclosed space'* and the medical term *'neurasthenic'* prove that Octave once used to study academic English, but has sparsely spoken it since. *'I cannot bear being in a small enclosed space'* or *'The fact is, I'm neurasthenic'* are highly bookish; a talk with a former schoolmate disposes to expressing the same idea more casually (e.g., I can't stand small rooms, I feel bad in small rooms. Actually, I'm a bundle of nerves, a bad case of nerves). Octave's speech is deficient in laconism and plainness of everyday communication. Saxon slang therefore does not suggest his deep multifaceted knowledge of English, but barely authenticates his pride (*he replied <...> proud of his Saxon slang*) and may be considered a sign of belonging to some school circle, a means of embellishment.

On the whole, grammatical psychoglossae characterising Octave's personality are bookish vocabulary, SVO and SCP general syntactical patterns, S of A and VO patterns of Gerund use (where Gerund takes positions of attribute and object).

Cognitive level is based on cognitive psychoglossae, i.e. notions and ideas reflecting the worldview of a person. Octave Boissy's personality is revealed with the help of two psychoglossae (space and self-identification). His worldview is restricted to his personal distorted perception of space making him feel constantly uncomfortable and distressed. The notion of space is expressed by word combinations *'the open air'* and *'small enclosed space'*, the notion of self-identification is realised by *'Christian name'* (Minor) and *'neurasthenic'*. The name denotes him, the term describes.

Pragmatic level is based on motivational psychoglossae, i.e. communicative needs to associate with other people based on national and cultural values. These values are linguistically expressed as stable units determining national identity (folk proverbs, sayings, national stereotypes, aphorisms) or cultural environment (quotations from favourite books, poems, statements, etc.) of a person. English national identity of Minor Boissy is denoted by the idiomatic statement *'I'm the johnny himself'* and Octave's identity is expressed by shortened French conversational formula *'Je suis comme ca!'*, thus two motivational psychoglossae characterise Boissy.

Besides language passport, cultural peculiarities of a personality may be successfully deduced from his *communicative conduct* – a certain behaviour regulated by norms and traditions. It can be gender and cultural (ethnic), e.g. *'We are too <...> decent a folk for the matter of matrimony to come between a woman and her friends! <...> The more wives a man has, the better company for them, the more knees to dandle the children on and the more corn they can plant so the better they all live together <...> Listen, my dear <...> Do you not love me?'*

'Indeed I do.' <...>

'Then if your sweetheart should offer to marry us both, would you love me the less for it? <...> Now, child, see what a wretched thing this jealousy is that it can set a daughter against her own mother!'

I married about the time they were planting the corn, which they celebrate with a good deal of singing and dancing although [A. Carter. Our Lady of the Massacre].

The participants in this extract may be identified as females, for they talk about marriage in terms of being proposed to, but not of proposing, as males would do (*if your sweetheart should offer to marry us both*). Thus the use of Active Voice with reference to somebody else (*your sweetheart should offer*) is a crucial grammatical peculiarity of participants' communicative conduct exposing their gender and belonging to a patriarchal community. One of the females is older and may be the mother of the younger one, for she calls her *'child'* and gives an example of a situation when they can quarrel as a mother and a daughter (*see what a wretched thing this jealousy is that it can set a daughter against her own mother!*). Referring to self as *'mother'* and to a younger person as *'daughter'* also proves that participants are females. Besides, the daughter names them both *'squaws'* (a Native American word denoting woman, wife; *it is we, squaws, who break our backs setting the seed*). As it is culturally predetermined that daughters should obey their mothers out of love and respect, the mother's question *'Do you not love me?'* and the daughter's answer *'Indeed I do'* confirm this standard. This question, just as one more in the excerpt (*Then if your sweetheart should offer to marry us both, would you love me the less for it?'*) is rather rhetorical than presupposes any response, for the mother does not expect objections even though her logic (if you love your mother, you will marry the same man with her, otherwise you do not) may seem sophistic. Still, it is not, since rhetorical questions in this case are a peculiarity of ethnic communicative conduct and expose a certain custom European daughters are not used to. Argumentation like *'I love my mother, so I will marry the same man with her'* is perfectly neat for an American Indian daughter and explains why she accepts her mother's logic as consistent and still loves her under circumstances offensive and intolerable for a European woman.

The results of this article may be used in the academic courses of Communicative Linguistics (Personality in Communication), Lexicology (Layers of English Vocabulary), Theoretical Grammar (Sentence Structure) and in students' or postgraduate students' research work.

Literature:

1. Виноградов В. В. Социально-языковые системы и индивидуально-языковое творчество / В. В. Виноградов // О языке художественной прозы. Избранные труды / [отв. ред. Г. В. Степанов, А. П. Чудаков]. – М. : Наука, 1980. – P. 82-92.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 264 с.
3. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. – 252 с.
4. Hymes D. H. Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice / D. H. Hymes. – London and Bristol: Taylor & Francis, 1996. – 258 p.

Каллен Ю. В.,
Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ

СИТУАЦІЇ В МИТНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню ситуації в митному дискурсі. Визначено типові ситуації в митному дискурсі, критерії та характеристики для їх виділення.

Ключові слова: дискурс, митний дискурс, поняття ситуації, комунікативна ситуація, комуніканти.

Статья посвящена исследованию ситуации в таможенном дискурсе. Выделены типичные ситуации в таможенном дискурсе, критерии и характеристики для их выделения.

Ключевые слова: дискурс, таможенный дискурс, определение ситуации, коммуникативная ситуация, коммуниканты.

Article is devoted to the research of situation in customs discourse. Typical situation groups, their features and ways of differentiation are characterized.

Key words: discourse, customs discourse, definition of situation, communicative situation, participants of communication.

У наукових дослідженнях сьогодення вивчення та тлумачення терміна “дискурс” визначається стилем мислення. Дискурсивний поворот у гуманітарних науках (Hallé P. 1995, Flick W. 1995) надав сучасній лінгвістиці тенденцію розглядати дискурс, в рамках репрезентаційного та діяльнісного стилів мислення [8], з позицій функціонального, формального, ситуативного та семіотичного підходів. Зазначимо, що релевантним для нашого дослідження є розуміння дискурсу з позицій функціонального підходу, а саме, дискурс – текст в ситуативному контексті.

Метою статті є виділити типові ситуації в митному дискурсі. Таке формулювання дослідницької проблеми є актуальним у контексті міждисциплінарного підходу до більш глибокого аналізу та витлумачення лінгвальних явищ, а також і тому, що об’єкт аналізу даного дослідження – митний дискурс не розглядався раніше з позицій функціонального підходу та ситуативного контексту. Для виконання мети дослідження, необхідно окреслити завдання:

- 1) розглянути поняття ситуації з позицій наукових досліджень,
- 2) окреслити поняття ситуації в митному дискурсі,
- 3) виділити критерії типових ситуацій в митному дискурсі та характеристики для їх класифікації.

Тлумачний словник С. Ожегова пояснює ситуацію як “сукупність обставин, положення, становище” (переклад наш – Ю. К.) [9, с. 625].

Б. Малиновський, який одним з перших досліджував це поняття, визначає ситуацію як “реальність оточуючого/навколишнього середовища / світу” [16, с. 57], тобто дещо, що сприймається людиною через її сенсорний досвід. Цей підхід наївної картини світу прийнято для прагматичного функціоналізму в лінгвістиці (Leech 1983) та психології ситуацій (Argyle 1981, Furnham 1981, TPS 1981, Аргайл 2001), де мова розглядається як інструмент, який людина використовує в соціальній діяльності, а ситуація постає явищем матеріальної дійсності.

Дж. Р. Ферс [12] послідовник Б. Малиновського розуміє ситуацію як абстракцію, як ментальний конструкт та відносить її (ситуацію) до свідомості, до сфери ідеального. Вчений оперує концептуальними структурами, які є результатом обробки свідомості індивіда певного досвіду. Така дефініція прийнята в антропоцентрично орієнтованій лінгвістиці. Як зазначає К. А. Переверзев, “лінгвістика не бере до уваги данні “беспристрасної” дійсності: вона розглядає світ в модальності суб’єкта. Онтологією мови є не те, що існує “за вікном”, а те, що конструюється (концептуалізується) мовою – а також, за участі мови, її носіями та нами, лінгвістами, – в цьому законному просторі” (переклад наш – Ю. К.) [10, с. 26].

Контекстологічний аналіз в лінгвістиці розуміє під ситуацією обставини / умови, при яких здійснюється комунікативний акт, предмет повідомлення та учасників комунікації [14]. Комунікативна ситуація, за Р. Лангекером, “визначається тим, що продуцент та реципієнт перебувають в певному місці та часі, пов’язані комунікативними відношеннями” [15]. Подібну дефініцію можна знайти і в рамках лінгвопрагматичного напрямку, де мовленнєву ситуацію вивчають в залежності від зовнішніх та внутрішніх умов спілкування, учасників спілкування та їх відносин [6]. Комунікативні ситуації є результатом мовленнєвої діяльності мовної особистості, яку в лінгвокультурології вивчають із урахуванням мовленнєвої поведінки та комунікативної компетенції (Караулов Ю. 2010, Макаров М. 2003, Седов К. 2004, Нумес D. 1974). Тобто, сама по собі комунікативна ситуація – це результат дискурсивної діяльності учасників інтеракції.

Досліджуючи комунікативну ситуацію “виправдання” І. Р. Корольов [7] вважає основною одиницею комунікації (вербальної і невербальної) комунікативну ситуацію, що включає такі компоненти: 1) комуніканти; 2) висловлення (повідомлення, текст); 3) процеси вербалізації і розуміння; 4) обставини комунікативного акту; 5) комунікативні й практичні цілі учасників спілкування.

В рамках соціологічного підходу до вивчення та виділення ситуації декларується наступне: “якщо люди визначають ситуації як реальні, то вони (ситуації) реальні за своїми наслідками” (переклад наш – Ю. К.) [11], тобто ситуація формує орієнтири людської діяльності.

В межах учбового дискурса, комунікативні ситуації визначаються як такі, де вербальні та невербальні засоби організації ділового пространства являють собою цілісну картину людської поведінки [5].

Провівши аналіз вивчення ситуації суміжних наук (психологія, соціологія, лінгвістика) російська дослідниця

Богемова О. В. доходить висновку, а разом з нею і ми, що представники різних сфер наукового знання підтримують єдину думку про детермінуючу роль ситуації у здійсненні людиною мовної або соціальної дії [2]. В усіх науках спостерігається думка про те, що ситуація програмує людську взаємодію, тому людська поведінка залежить не тільки від суб'єктивних характеристик, але й значною мірою обумовлюється об'єктивними умовами. Саме з цієї причини при поясненні людської поведінки необхідно враховувати два фактора – особу учасника ситуації та саму ситуацію.

Отже, підсумовуючи вивчення поняття ситуації з позицій різних наукових шкіл та підходів та відповідні розбіжності термінологічного апарату, можна виділити загальні риси до розуміння ситуації. А саме, учасники спілкування, їх ієрархічні відносини та комунікативно-прагматичні цілі, повідомлення, процеси взаєморозуміння, умови контекстного оточення.

Митний дискурс розуміється нами як сукупність текстів у типових ситуаційних контекстах (ситуаціях), в яких проходить професійне спілкування комунікантів для виконання чи розв'язання митних завдань або процедур.

Під ситуацією в цій роботі ми розуміємо *стандартну комунікативну ситуацію*, яка має чітко визначену структуру: адресанта й адресата з їхніми комунікативними й практичними цілями; висловлення, що реалізується через використання певного мовного коду; позиційно-рольові характеристики комунікантів; обставини комунікативного акту (сукупність типових обставин при яких здійснюється обмін інформацією між комунікантами стосовно митних процедур, або які відповідають на питання Хто? Де? Яким чином?).

Стосовно митного дискурсу, слід зазначити, що мовним засобом для вираження цілей є текст. Так, текст митної декларації має ціль викликати певну реакцію адресата задекларувати персональні речі чи вантаж, пройти процедури митного контролю чи очищення товару та ін. Текст митного кодексу має метою забезпечити успіх виконання митних процедур. Інакше кажучи, за твердженням М. Макарова “без співучасті комунікантів в єдиному процесі демонстрації та інтерпретації не може бути ні спілкування, ні спільної діяльності” [8, с. 38]. Але успішною та реалізованою ситуація є тільки за умови спільної семантичної бази (фонових знань) комунікантів [17].

Ситуація утворюється певною кількістю подій, які являють собою “прості елементи, які входять в онтологію світу разом з предметами та фактами” [1, с. 105]. Характеристиками цих подій є: виділеність із потоку, важність того, що відбувається [1, с. 102]; наявність причини [3, с. 265]; часовий протяз/ простір: подія – “все те, що можна уявити продовжується /відбувається протягом певного часу” [4, с. 29].

На основі теорії ситуації можна виділити релевантні для мовленнєвої поведінки параметри типових ситуацій, а саме: 1) ситуативна рамка, 2) розподіл ролей між учасниками комунікації, 3) ієрархічні відносини між учасниками комунікації, 4) соціальні конвенції про мовленнєву поведінку в контексті даної ситуації.

Якщо критерієм для класифікації ситуацій взяти ступінь стійкості вибраних параметрів, то можна виділити три типи мовленнєвих ситуацій, в яких комуніканти виявляють поведінку різного ступеню типизованості: 1) жорсткоструктуровані ситуації, де параметри відрізняються високою стійкістю; 2) середньоструктуровані ситуації, де параметри характеризуються мобільністю; 3) слабкоструктуровані ситуації, де параметри спрямовані на мінімальну присутність.

Слідом за функціонально-семіотичним розподілом дискурсивних ситуацій Й. Молі [13, с. 16], типові ситуації професійного спілкування митників розділяємо на:

- 1) правозастосування/ правовживання та праводотримання;
- 2) спрощені торгівельні процедури/ процедури для спрощення торгівлі/ процедури митних платежів;
- 3) митного контролю/ митного огляду;
- 4) порушення митних правил.

Зазначений розподіл можна виразити графічно:

Як висновок, зазначимо, що критеріями для типових ситуацій в митному дискурсі та характеристиками для їх класифікації можна вважати структуру ситуації, параметри мовленнєвої поведінки та ступінь їх стійкості, а типові ситуації в митному дискурсі можна розділити на чотири групи. Подальші перспективи дослідження можуть полягати в площині більш детального вивчення кожного типу ситуації з урахуванням сучасних дискурсивних тенденцій.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова – М.: Наука, 1988.
2. Богемова О. В. Структура речової ситуації і вибір директивного висказування: на матеріалі французького мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05./ О. В. Богемова – Санкт Петербург, 2010. – 24 с.

3. Вендлер З. Причинные отношения: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. / З. Вендлер – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVIII: Логический анализ естественного языка. – С. 264-276.
4. Ишмуратов А. Т. Логический анализ практических рассуждений: Формализация психологических понятий. / А. Т. Ишмуратов – К.: Наук. думка, 1987.
5. Ильичева Н. В. Коммуникативные стратегии в англоязычном учебном деловом видеодискурсе: дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 – германские языки. / Н. В. Ильичева – Самара, 2005.
6. Колтунова М. В. Язык и деловое общение: Нормы, риторика, этикет. Учеб. пособие для вузов / М. В. Колтунова – М.: ОАО “НПО “Экономика”, 2000. – 271с.
7. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація “виправдання”: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози XIX ст.): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / І. Р. Корольов. – Київ, 2008. – 24 с.
8. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов // Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1985.
10. Переверзев К. А. Высказывание и ситуация : Об онтологическом аспекте философии языка / К. А. Переверзев // Вопр. языкознания. – 1998. – № 5. – С. 24-51.
11. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер / 5-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.: ил. – (Серия “Мастера психологии”).
12. Firth J. R. Ethnographic analysis and language in reference to Malinowsky`s views // *Man and culture: An evaluation of the work of Bronislaw Malinowsky* / Ed. by J. R. Firth. – L.: Routledge and Kegan Paul, 1957. – P. 93-118.
13. Gibbons, J., Ed. *Language and the Law*, Longman, New York, 1994. – 476 p. // *Language constructing law*, by Yon Maley, John Gibson, pp. 11-50.
14. <http://www.classes.ru/grammar/125.Barhudarov-yazik-iperevod/html/6.html>
15. Langacker R. W. A. Discourse in cognitive grammar / R. W. Langacker // *Cognitive Linguistics*. – 2001. – Vol.12, № 2. – P. 143-188.
16. Malinowsky B. An ethnographic theory of language // Malinowsky B. *Coral gardens and their magic*. Vol. II, Part IV. – L.: Allen and Unwin, 1935.
17. Van Dijk T. A. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse* / T. A. Van Dijk – London: Longman, 1977.

*Касіна Т. А., Стребуль Л. О.,
Дніпропетровський національний університет*

КРОССКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ПОШУК ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

У статті розглядаються проблеми кросскультурної компетенції, використання у навчальному процесі сучасних освітніх теорій.

Ключові слова: кросскультурна компетенція, кросскультура, культура.

В статье рассматриваются проблемы кросскультурной компетенции, использование в учебном процессе современных образовательных теорий.

Ключевые слова: кросскультурная компетенция, кросскультура, культура.

The article deals with the problems of cross-cultural competence, and the usage of modern educational theories in the instruction process.

Key words: cross-culture, culture, cross-cultural competence.

Современные тенденции совершенствования методики преподавания в высших учебных заведениях направлены на повышение конкурентоспособности будущих специалистов на рынке труда. В связи с этим разработка и внедрение образовательных технологий обучения, моделирование коммуникативных ситуаций предполагают в первую очередь формирование профессиональной компетенции обучающихся языку и адаптацию иностранцев к новой социально-культурной среде. Неотъемлемое явление при обучении иностранных студентов, представителей разных культур – это кросскультура как межкультурное скрещивание, пересечение двух и более культур (кросскультура – от англ. Cross – пересекать, переключать с одного на другое [1, с. 413]).

Проблемы межкультурной, кросскультурной компетенции рассмотрены в многочисленных исследованиях и публикациях, в том числе Е. Верещагина, В. Костомарова, А. Бердичевского, Е. Пасова, О. Митрофановой и других. Одними из основополагающих теорий в этой области в последние десятилетия являются модель Г. Хофстеда в книгах Hofstede G. “The Software of Mind” и теория множественности проявлений интеллекта Г. Гарднера “Множинні інтелекти Гарднера. Теорія у практиці” [3, с. 16].

Г. Хофстед в своїй теорії визначає людину як унікальну програму психологічних характеристик, які людина не розділяє з іншими [4, с. 19]. Культура ж представляє те, що об'єднує індивідів у групу. Ми часто використовуємо поняття “культура”, говорячи про етнічні та національні групи, народи, об'єднані в групи за інтересами, способом життя або професійною приналежністю, звідси ж ми відносимо групи іноземців, навчаючись в іншій країні.

Метою даної статті – пошук нових методических підходів у практиці розвитку інтелектуальних здібностей студентів-іноземців, нових прийомів роботи з мовними та культурологічними одиницями, їх впровадження в навчальний процес.

Завдання: а) проводити порівняння різних національних культур, на основі їх базових характеристик, застосовувати результати досліджень у практиці навчання; б) вважати цільовим ознайомлення та впровадження в навчання сучасних теорій, розроблених способів та прийомів удосконалення навчального процесу, які дають рекомендації щодо порівняння та вивчення межкультурних відмінностей іноземних студентів.

Відомо, що культура представляє собою набір базових представлень та цінностей, віровань, поведінкових норм, властивих (присущих) певній групі людей та впливаючих на поведінку кожного члена групи та його інтерпретацію поведінки інших членів даної групи./ Сазонова Н. Характеристики культур [5, с. 11].

В поняття культури входить не тільки знання, але й досвід, відносини, цінності, ієрархія, релігія, поняття часу, Всесвіту, які отримала дана певна група людей в процесі поколінь на основі індивідуального та групового досвіду. В момент контакту представників різних культур за умови незнання цих базових принципів межкультурної комунікації неминуче виникає непорозуміння, складності в спілкуванні, конфлікти, тому необхідність розвитку кросскультурної компетенції в сучасних умовах розширених міжнародних контактів є невід'ємною умовою успішної роботи фахівців практично в будь-якій області знань.

Особливо важливим стає розуміння специфіки межкультурних відмінностей при навчанні іноземців.

Важливо розуміти, що відмінності в культурі знаходять своє відображення в різноманітній манері одягання, поведінки, ритуалах тощо.

Г. Хофстед описує чотири основні елементи прояву культури, на які ми в першу чергу звертаємо увагу. Це символи, ритуали, герої та цінності.

Під символами розуміються слова, жесты, герої та цінності, а також предмети, які несуть особливе значення та впізнаються представниками даної культури. К символам можуть відноситися певні види одягу або макіяжу, марки автомобілів, використання жаргону тощо.

Герої – це певні особи, які всі мають певні характеристики, які дають їм високу оцінку в суспільстві, і таким чином вони стають зразками для наслідування.

Ритуали представляють собою колективні дії, які розглядаються як основи соціального життя. Це і релігійні церемонії, і особлива манера привітань, жестів, знаків поваги до старших. Ці елементи

проявления культуры относятся к видимому её выражению, не смотря на то, что их корни в культуре того или иного народа часто незаметны.

Безусловно, роль символов, героев и ритуалов очень важна, но в основе понятия культуры фундаментальные ценности, по Хофстеду, это “общие тенденции в предпочтении определённого положения вещей над другими [4, с.3]. Эти ценности являются одними из первых, с которыми знакомятся дети. Примерами подобных ценностей могут служить семейные ценности, независимость, личная свобода, безопасность, интеллектуальные ценности и многое другое.

Проведя сравнительный анализ культур, Хофстед предлагает сопоставлять различные культуры на основе их базовых характеристик. По его мнению, мировосприятие и миропонимание людей различных культур можно классифицировать по четырём характеристикам:

Властная дистанция (*power distance*) – степень неравенства между людьми. Например, в Японии, Китае, в странах с высокой властной дистанцией, вся власть сконцентрирована в руках небольшого количества людей, остальные же члены общества следуют решениям, принимаемым этой небольшой группой.

В странах с низкой концентрацией власти (Дания, Австрия) значительно большее число людей участвует в принятии решений.

Уклонение от неопределённости (*uncertainty avoidance*) – степень, с которой люди предпочитают формальные правила и устойчивые схемы жизни. Уклонение от неопределённости тесно связано со способностью идти на риск, не избегать открытого разрешения конфликтов и конкуренции. Представители культур с высокой степенью неопределённости (США, Канада) менеджеры более склонны к принятию риска!

Индивидуализм (*individualism*) – степень, с которой человеческое общество предпочитает действовать индивидуально, нежели в группе. В индивидуалистических обществах (Великобритания, Австрия) люди концентрируются на себе и не склонны попадать в зависимость окружающих. Они ставят личные цели выше целей группы. В коллективистских обществах (Китай, Япония, Бразилия, Колумбия, Чили) люди воспринимают себя как часть группы и склонны к коллективному принятию решений.

Мужественность / женственность (*masculinity/femininity*) – соотношение таких ценностей, как успех и деньги с “феминистическими” ценностями (качество жизни, забота о слабых, тёплые отношения с окружающими). В обществах с высокой степенью мужественности (США, Италия, Япония) мужчинам и женщинам отводятся разные социальные роли. Особое достижение приобретают успех и профессиональные достижения, а качество жизни тесно увязывается с обладанием материальными благами.

Долгосрочная / краткосрочная ориентация (*long-term/short-term orientation*) определяется как “степень”, в которой общество нацелено на прагматическую перспективу ориентации на будущее, нежели на традиционную историческую краткосрочную оценку. В культурах с долгосрочной ориентацией люди сориентированы на душевное спокойствие, единение с природой, уважение к традициям, бережливость и упорство.

Среди культур с долгосрочной ориентацией могут быть названы азиатские страны, в первую очередь Китай. Представители культур с краткосрочной ориентацией нацелены на достижения личного успеха, стабильности и уверенности в себе.

Отдельные эпизоды и феномены китайской культуры могут быть предметами исследований любой из гуманитарных дисциплин.

Если мы будем оценивать особенности китайского мировоззрения и мировосприятия с точки зрения Хофстеда, то отмечается полярное положение китайской системы ценностей по отношению к таковой у большинства неазиатских стран. Например, китайская наука имеет наиболее высокие показатели по преобладанию коллективного над индивидуальным. В работе с китайскими студентами это проявляется в невозможности инициировать дух соревновательности, тогда как множество методик обучения предполагает использование естественной конкуренции между студентами для повышения мотивации обучения и улучшения общих результатов. С китайцами такие приёмы не срабатывают, так как все межличностные проблемы и соперничество в группе вторичны по отношению к необходимости объединения, сплочённости в условиях чуждой культурной действительности.

Совершенно очевидно, что в Китае сложился общественный уклад с высокой дистанцией власти. Китайцы почтительны к вышестоящим, и при обучении китайских студентов это выражается в демонстрируемом уважении к преподавателю, готовности подчиняться его требованиям, поэтому здесь очень важным является чёткая очерченность и регламентированность требований преподавателя. Если точно не определены поставленные задачи обучения и сроки их достижения, китайцы, скорее всего, вообще не сочтут необходимым стремиться к их достижению. Чрезмерная демократичность преподавателя в любых проявлениях может быть воспринята как слабость и приведёт к потере контроля над учебным процессом.

Говоря о современных технологиях и методах обучения, следует учитывать некоторые положения теории множественности интеллекта американского психолога Говарда Гарднера [3, с. 288]. Гарднер утверждает, что каждый человек обладает, по крайней мере, восемью типами интеллекта в разной степени выраженности (вербально-лингвистический; логико-математический, визуально-пространственный, телесно-кинестический (моторно-двигательный), музыкально-ритмический, межличностный, внутриличностный и натуралистический). Как утверждает Гарднер степень проявления и развития того или иного типа интеллекта зависит от жизненного опыта человека.

В процессе обучения китайских студентов русскому, да и любому другому иностранному языку, базируясь на теории Гарднера, необходимо учитывать то, что в Китае сформировалась уникальная идеографическая письменность, которая создала особую интеллектуальную модель любого представителя этой нации. Иероглиф, как символ предмета, понятия, качества или движения – это способ образного восприятия мира. Китаец, обучаясь грамоте, учится мыслить образно, развивает своё визуально-пространственное восприятие.

Поскольку китайский язык имеет слоговой слой, то китайцам тяжело даётся изучение языков фонемного строя. Каждая слогофонема (силлабема) китайского языка будучи наименьшей групповой единицей, является также и смысловой единицей, имеющей образную идеографическую форму. Следовательно, набор фонем русского языка (будь то слово, словосочетание или предложение) расчленяется китайцем на силлабемы, в результате чего формирование визуальной ассоциации (слово – образ) становится практически невозможным, что усложняет процесс запоминания. К тому же восприятие потока речи как набора силлабем неизбежно приводит к нарушениям в произношении, связанных с особенностями фонетики китайского языка.

Поскольку у китайцев хорошо развито визуально-пространственное мышление, то, возможно, использование акцентированных на визуальном восприятии приёмов обучения дало бы хорошие результаты не только при изучении грамматических конструкций, но и при изучении лексики. Китайский язык тоновый. Практически каждый китаец способен моментально воспринять на слух и воспроизвести любую мелодию. Целесообразно поэтому на начальных этапах обучения китайцев иностранному языку обратиться кразного рода тренировочным упражнениям, опирающимся на аудиальное восприятие. Например, положить на музыку труднопроизносимые для китайцев сочетания фонем и использовать эти аудиозаписи как на занятиях, так и для самостоятельной работы. Эти приёмы могут быть эффективными при постановке произношения.

Если говорить о логико-математическом интеллекте, то именно в этой области и возникает наибольшее число взаимонепониманий и недоразумений. Проблема состоит в зеркальном отличии логики и способа мышления китайцев: они мыслят индуктивно (от частного к общему, от фактов к гипотезе), тогда как западные цивилизации базируются на дедуктивном мышлении (от общего к частному). В результате при изучении русского языка китайцам чрезвычайно трудно понять и воспринятьего грамматическую структуру. Очевидно, необходимо создание методики преподавания, обеспечивающей обучение способности восприятия причинно-следственных связей (роль которых в китайском способе мыслить играют аналогии).

Развитие кросскультурной компетенции с применением теории множественности интеллекта Гарднера в условиях расширенных международных контактов является неременным условием для успешной работы с иностранцами.

Литература:

1. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов. – М.: ООО "Изд-во АСТ", 2002. – 43 с.
2. Інноваційна діяльність ВНЗ / Упоряд. Л. Галіцина. – К.: Вид. дім "Шкільний Світ", 2005. – 128 с.
3. Гарднер Г. Множинні інтелекти: Теорія у практиці. Хрестоматія. – К.: Мегатайп, 2004. – 288 с.
4. Hofstede G. Measuring Organizational cultures: Administrative Science Quarterly, 1990. – Vol. 35. – 101 с.
5. Сазонова Н. Характеристика культуры и планирование рекламных компаний. – К., 2001. – 234 с.
6. Словарь иностранных слов и выражений. Энциклопедический справочник. – Минск: Современный литератор, 1999. – 177 с.

Киквидзе З. З.,

Государственный университет им. Акакия Церетели, г. Кутаиси

ПУТИ РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКИ В ГРУЗИИ (И НЕ ТОЛЬКО)

У статті обговорюються основні дослідницькі проблеми гендерної лінгвістики в Грузії і в країнах із схожою ситуацією

Ключові слова: гендер, мова, грузинський.

В статье обсуждаются основные исследовательские проблемы гендерной лингвистики в Грузии и в странах с похожей ситуацией.

Ключевые слова: гендер, язык, грузинский.

The paper discusses main research problems in Language and Gender Studies in Georgia and in countries with similar situations.

Key words: gender, language, Georgian.

Несмотря на то, как усердно мы будем стараться всё дальше и дальше отодвигать дату начала гендерных исследований в Грузии, всё равно ранее 90-ых годов прошлого столетия не найдём никаких научных трудов, касающихся проблем гендера, как социокультурного феномена.

Стоит оговориться, что вышесказанное не касается тех многочисленных и высококачественных исследований по лингвистике и литературоведению, этнографии, истории, социологии и т.д., в которых обсуждались проблемы женственности и мужественности, места женщины в различных социальных и культурных контекстах и т. п., но делалось это, разумеется, без привлечения соответствующего гендерного понятийного и терминологического аппарата.

Вышеупомянутая дата (90-ые годы XX в.) обозначила начало медленного, трудного, однако безостановочного и последовательного процесса строения открытого общества в Грузии, со всеми вытекающими последствиями. Это способствовало появлению и развитию многих новых (для нас) научных направлений, в том числе и гендерных исследований. Вышесказанное в равной степени касается и гендерной лингвистики (или лингвистической гендерологии (Language and Gender Studies)).

Неудивительно, что в начале многие на это смотрели с опаской (а в некоторых случаях, может быть, и с удивлением, или даже с иронией). В этой связи вспоминаются слова Д. Камерон: “Когда я начала заниматься феминистской лингвистикой, не было отрасли, хотя бы в Британии, которая была бы более непонятной и пользовавшимся недоверием: однажды один репортёр сделал такой комментарий на мою книгу “Феминизм и лингвистическая теория”: “Это не одно и то же, что написать книгу о лингвистике и органическом садоводстве?”” [3, с. 31]. Очевидно, что вышеупомянутые настроения не были неожиданными и в Грузии. Однако, всё-таки стоит поставить вопрос: Почему мы так опоздали?

В первую очередь, надо отметить, что советский режим не очень-то поощрял исследования, восходящие к западной (т.н. “буржуазной”) научной мысли, во-вторых, с полной ответственностью можно заявить, что общественное мнение не способствовало созданию благоприятной почвы для соответствующего дискурса. Более того, в Грузии было и есть много признаков “власти у женской половины, исходя из грузинских традиций, касающихся почтению женщин (традиционно, Грузия считается землёй Богоматери; более того, грузины были обращены в христиан женщиной – Нино, и самым популярным грузинским правителем была женщина – Царица Тамара)” [1, с. 140].

Справедливости ради следует заявить, что в грузинском языке, литературе, фольклоре можно выявить немало отражений того, что говорилось в данной ссылке; такой материал безусловно достоин специального анализа.

Несмотря на то, что уже в первых годах 21-го века в грузинской гендерной лингвистике было сделано значительно больше, чем за всю последнюю декаду прошлого столетия (первая монография вышла в начале второй декады [7]), всё-таки остаётся огромный круг проблем, требовавших дальнейшего изучения как с количественной, так и с качественной точки зрения. Однако бурное развитие пока не наблюдается; так что, со многими организационными и собственно научными проблемами, существовавшими в современной российской гендерной лингвистике [8], нам ещё предстоит столкнуться. Хотя, это может послужить и к лучшему, так как, заранее можно предугадать некоторые трудности и препятствия.

Ниже я постараюсь перечислить вопросы, которые наиболее релевантны для развития лингво-гендерологических исследований в Грузии (и, наверно, не только в этой стране), указывая на то, что уже сделано и что предстоит сделать:

- речевое поведение женщин и мужчин в различных обстановках (социологические и этнолингвистические аспекты); существуют только несколько этнографических наблюдений, касающихся различных речевых поведений представителей разных полов, однако, не оперируя понятием гендера. Примечательно, что немецкая исследовательница Хельга Коттхофф написала несколько трудов [9;10] о взаимоотношениях факторов гендера, эмоции и культуры в грузинских траурных обрядах и традициях застолья, обнаружив определённый тип гендерного разделения труда. Её этнометодологический подход оказался наиболее эффективным, открывая путь ко многим ценным находкам. Именно этот подход позволяет выявить, что “doing gender” в случаях траурных обрядов и традициях застолья, является многопараметрным явлением. И всё-таки, это только малая часть среди существующей огромной массы проблем, ожидающих решения. Речевое поведение женщин и мужчин должно быть исследовано с учётом уже существующих моделей – Дифференциации, Доминантности и Дефицита, имея в виду, что “на практике они часто переплетаются” [11, с. 132]:

- гендерный аспект языковых средств обращения: проблеме форм обращения было уделено должное внимание в грузинской лингвистической науке, однако без особого интереса к гендерно-специфическим аспектам этих явлений. Примечательно, в горных районах Кавказа всё ещё сохранился обычай, следуя которому замужние женщины подвергаются табуированию имени родителей и родственников мужа. Особый интерес заслуживает тот факт, что

существуют переходные локальности и обстановки, в пределах которых практика табуирования проявляет тенденцию исчезновения; надо признаться, что понятие “гендер” следует включить в изучение форм обращения и вежливости, функционирование которых уже исследовано в грузинском и в близкородственных ему языках [6];

▪ как женщины и мужчины представлены в языковой системе (слова, обозначающие женщин и мужчин, гендерно-маркированный порядок слов и его социо-культурная значимость, скрытый род и т.д.). Как правило, когда касаются вопросов референции с точки зрения гендера, проблема сексизма в языке представлена как наиболее актуальная, особенно с учётом того, что языковой сексизм в большинстве случаев ущемляет женщин. Несмотря на то, насколько они правдоподобны, наблюдаются случаи универсализации этих положений; выходит, что нам следует однозначно (аксиоматично) относиться к тому тезису, который гласит, что по своей сути, язык, как правило, дискриминирует женщин. Наряду с многочисленными фактами, подтверждающими вышеназванный тезис, в грузинском языке есть много реалий, не поддерживающих универсализацию названного положения. Оговоримся, что под дискриминационной природой языка, подразумевают то, что в нём женщины невидимы, а если их видно, они представлены в отрицательной семантической среде.

Доказано, что в грузинском языке не мало фактов, далёких от андроцентризма: фиксированная последовательность основ (сначала называется женщина, а потом мужчина), в сочинительных (т.е. двандва) о словах, обозначающих представителей обеих полов (напр: **col-kmari**, “жена-муж”) [7], положительное семантическое пространство слова **deda** (“мать”) [5]. Что касается параллелизма с точки зрения андроцентричности в референции, и в значении (имеется в виду и детонационное и коннотационное) и в употреблении английского слова **mami** грузинского **k'aci** есть много общего.

В грузинском языке нет (и не было) категории грамматического рода. Однако, в таких языках можно обнаружить т.н. скрытый род (у одушевлённых существительных). Изучение этого феномена несомненно повлечёт за собой очень ценные находки для социолингвистического и когнитивного аспектов гендерной лингвистики. Путём проведения соответствующих экспериментов и опросов возможно установить модели скрытого рода и ассоциировать их с существующими в обществе принципами гендерного разделения труда;

▪ гендерная ономастика: она может иметь целью изучение фамилий женщин и мужчин в до- и послебрачный периоды.

Известно, что во многих частях мира жена берёт фамилию своего мужа. В соответствии с грузинским законодательством, после заключения брака и женщина и мужчина вправе сохранить свою прежнюю фамилию или перейти на одну из двух. Примечательно, что много замужних женщин в Грузии все ещё носят свою девичью фамилию. Закономерности выбора должны быть изучены с учётом воздействующих релевантных, социальных, психолингвистических, географических, экономических и других факторов [ср. 2].

▪ женщины и мужчины в матрице языковой ситуации в Грузии. Эта проблема самая объёмистая, поскольку она подразумевает и синхронические и диахронические аспекты, и микро- и макросоциологические подходы, и, к тому же, она может включить в себя все вышеназванные вопросы.

Исследование этих и других проблем не ново в гендерной лингвистике западных (и не только западных) стран и, следовательно, некоторые выводы уже сделаны, хотя не все из них могут быть пригодными для специфических грузинских данных.

Предлагаемая статья является попыткой набросить некоторые перспективные направления развития гендерной лингвистики в Грузии, основываясь на понятие гендера, как многопараметрного, социокультурного и исторического явления, не упуская из виду особенные черты грузинской культуры, в котором присутствуют и восточные и западные компоненты.

Наконец, я хочу привести притчу о человеке, который потерял ключи на улице ночью и ищет их в освещённом месте, а не там, где он их потерял, потому, что, конечно, легче искать там, где больше света. Думается, что изучение вышперечисленных вопросов может внести свой вклад в решение многих общих проблем гендерной лингвистики, иными словами, найти хотя бы несколько ключей из потерянной связки.

Литература:

1. Apridonidze, Sh. 1991. Literary and dialectal terms of address in Georgian. *Studia Linguistica* 45 (1/2). pp. 136-145.
2. Boxer D. & Gritsenko, E. 2005. Women and Surnames Across Cultures: Reconstituting Identity in Marriage. *Women and Language*, Vol. XXVIII, № 2. pp. 1-11.
3. Cameron D. 1995. Rethinking language and gender studies: some issues for the 1990s. In Mills, S. (ed). *Language and gender: Interdisciplinary perspectives*. London & New York: Longman. pp. 31-44.
4. Kikvidze, Z. 1991. On the sex-preferential order of the components in some dvandva compounds in Georgian // Доклады Первой международной конференции “Гендер: язык, культура, коммуникация”. М., 2001 – С. 209-212.
5. Kikvidze, Z. 2002. Language-made Paradox: Gender Preferences in Georgian. *Women and Language*, Vol. XXV, № 1. pp. 45-48.
6. Kikvidze, Z. & Tchantouria, R. 2003. Joint Parametrization of the Honorifics and Terms of Address in Kartvelian Languages. In De Jongh, D. Zeevat, H. & Nilsenová, M. (eds). *Proceedings of the 3rd and 4th Symposium on Language. Logic and Computation*. Amsterdam: ILLC Scientific Publications. pp. 53-57.
7. Kikvidze, Z. 2011. *Language, Gender and Nationalism*. Tbilisi: Universal.
8. Кирилина А. В. Проблемы гендерного подхода в изучении межкультурной коммуникации // Гендер как интрига познания. Гендерные исследования в лингвистике, литературоведении и теории коммуникации. – М., 2002 – С. 20-27.
9. Kotthoff, H. 1995. The social semiotics of Georgian toast performances: Oral genre as cultural activity. *Journal of Pragmatics*, 24. pp. 353-380.
10. Kotthoff, H. 2001. Gender, emotion, and poeticity in Georgian morning rituals. In Baron, B. & Kotthoff, H. (eds.). *Gender in interaction: perspectives of femininity and masculinity in ethnography and discourse*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company (Pragmatics & Beyond, New Series, v. 93). pp. 283-327.
11. Talbot, M. M. 1998. *Language and Gender. An introduction*. London : Polity Press.

Коваленко Н. В., Герошенко І. О.,

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, Кіровоградський державний комерційний технікум

КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ В АСПЕКТІ СИНЕРГЕТИЧНОСТІ З ЙОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНИМ СКЛАДОМ

У статті проаналізовано підходи до вивчення маркетингу як ринкової концепції та їх вплив на термінологічний склад галузі, оскільки, різниця у підходах до маркетингової парадигми, безумовно призводить до зміни актуалізації його термінології.

Ключові слова: термінологічний склад, ринкова концепція, система маркетингу.

В статье проанализированы подходы к изучению маркетинга как рыночной концепции и их влияние на терминологический состав отрасли, поскольку, разница в подходах к маркетинговой парадигме, безусловно приводит к изменению актуализации его терминологии.

Ключевые слова: терминологический состав, рыночная концепция, система маркетинга.

In the article the approaches to the study of marketing as market conception and their influence on terminology are analysed, as the difference in approaches to the marketing paradigm, surely causes the terminology change actualisation.

Keywords: terminology storage, market conception, marketing system.

Маркетинг є водночас системою мислення і системою дій. Маркетинг – це постійний і систематичний аналіз потреб ринку, цілісна система організації та управління діяльністю, що сприяє розробці ефективних товарів з особливими властивостями, призначених для конкурентних груп покупців.

Вийшовши за рамки лише економічної теорії, маркетинг уже не розглядається як ситуація “купівля-продаж”. Теодор Льовіт – професор Гарвардського університету зазначає: “Маркетинг відрізняється від продажів так само, як хімія від алхімії, астрономія від астрології, шахи від шашок” [5, с. 134].

Як ринкова концепція управління маркетинг виник 1902 р. у США. На той час у провідних університетах країни було започатковано курс лекцій із раціональної організації товарообігу. І саме тоді в компаніях “Кертис паблішинг К”, “Ю. С. Раббер К”, “Свіфт енд К” було створено служби на зразок маркетингових. На початку ХХ ст. відомі вчені, зокрема Р. Батлер, Т. Бекман, П. Конверс та ін., вперше спробували трактувати маркетинг як науку. В Європу маркетинг поширився через ринок споживчих товарів лише після Другої світової війни. Америка випередила Європу на 20–30-х років, адже консервативний фінансово-банківський світ сприйняв маркетинговий підхід лише наприкінці 70-х – на початку 80-х років [4, с. 6].

Лише наприкінці 80-х років маркетинг поширюється на соціальну і політичну сфери й одразу займає провідні позиції. Стають популярними дослідження політичних, рекламних, мистецьких ринків, які, в першу чергу, були комерційними проектами.

В Україні маркетинг поширився лише на початку 90-х років, проте швидке проникнення ідеології маркетингу практично не обминуло жодної зі сфер суспільного життя. Функції маркетингу помітно змінюються, нові технології породжують нові методи маркетингового впливу. Особлива увага приділяється електронному продажу, новим формам замовлень і доставки товарів. Помітно змінилися системи просування товарів від виробника до споживача. Глобалізація почала відкривати нові можливості, нові форми розвитку економіки, бізнесу.

Успіху на ринку досягають фірми, які найкраще пристосовуються до умов зовнішнього середовища, активно впроваджують маркетинг у систему виробництва. Серед німецьких найпомітнішими є “Bosch”, “Volkswagen”, “BMW”, “Bayer”, “BASF”, на українському ринку фармацевтичні фірми “Дарниця” та “Фармак”, товариства “Оболонь”, “Рошен”, “Сандора”, “Чумак”, концерн “Рейнфорд” та ін.

Уже на початку 70-х років у США функціонувало близько 400 приватних дослідних фірм, які виконували, згідно з контрактами з монополіями, дослідження з проблем маркетингу. У країнах Західної Європи подібних організацій на той час було не більше 200. Сьогодні виникли міжнародні організації маркетингу – Європейський комітет маркетингу і Міжнародна асоціація маркетингу.

В усьому світі створюються професійні організації на зразок АМА (American Marketing Association) для сприяння співпраці у маркетинговій діяльності і підвищення професійного рівня маркетологів, забезпечення відповідності маркетингової діяльності законодавству й етичним нормам, в Україні – це Українська асоціація маркетингу (www.uam.in.ua), у Росії – Російська асоціація маркетингу (www.gam.ru), у Німеччині – Німецьке товариство маркетингу (www.dmg-zentrale.de).

Останнім часом маркетинг упевнено завойовує ринкові позиції як джерело, що дає змогу створювати й підтримувати стандарти людського життя. Докорінна трансформація світової економіки внаслідок упровадження таких нових засобів зв'язку й сполучення як глобальні телефонні та комп'ютерні мережі, супутникове телебачення, факсимільні апарати, уможлиблює значне скорочення географічних відстаней. Завдяки новим комп'ютерним і телекомунікаційним технологіям істотно змінилися методи виробництва і маркетингу.

Нині не обов'язково витрачати особистий час на пошук необхідних товарів. Достатньо скористатись одним із каналів повідомлень, щоб зробити замовлення, і менеджери з маркетингу за допомогою комп'ютера вивчать потреби, що виникли, розроблять і доставлять товар, проведуть у разі необхідності відеоконференцію в реальному часі тощо.

Маркетинг передбачає широке використання найвигідніших ринкових можливостей. Він залежить від виробництва і забезпечує випуск виробниками лише тих товарів, які можуть бути реалізовані. Фактично понад 80% нових продуктів виявляються невдалими без застосування до них різних маркетингових прийомів. Більш того,

винахід найкращого нового продукту приречений на невдачу без застосування до нього методів маркетингу [7].

Виробничі прийоми у Сполучених Штатах і Європі ставали все більш досконалими вже в період з 1920-1950-х років. Об'єм продукції весь час зростав, тому виробники все більше приділяли увагу ефективній роботі співробітників відділів продажу, щоб ті активніше відшукували споживачів їхньої продукції. Компанії з орієнтацією на продажі виходили з допущення, що споживачі чинитимуть опір покупці товарів і придбанню послуг, які не здаються їм основними, і що головне завдання відділу продажів і реклами – переконати їх зробити покупку.

Звідси випливає важливість маркетингу як процесу, що пов'язує виробника зі споживачем через торгівлю і забезпечує зворотні зв'язки між ними. Маркетинг – це управлінська діяльність, що вивчає всі види діяльності, пов'язані із спрямуванням потоку товарів і послуг від виробника через систему реалізації до кінцевого споживача [7, с. 9].

Концепція ставить маркетолога на початок, а не в кінець виробничого циклу й інтегрує маркетинг з кожною фазою бізнесу. Тому маркетинг через свої дослідження й аналіз показує інженерам, проектувальникам і виробникам, що споживач хоче мати в конкретному продукті, яку ціну він готовий за нього заплатити, й де й коли він хоче одержати продукт. Тому маркетинг одержує необхідні повноваження в плануванні продукту, виробництва і контролю за запасами, продажами, дистрибуцією.

Маркетинг більше не розглядається як додаткова діяльність, виконувана після завершення виробничого процесу. Навпаки, маркетинг починає виконувати провідну роль у плануванні продукту. У дослідженні пропонується розглянути еволюцію поглядів на маркетинг, адже різниця у підходах до маркетингової парадигми, безумовно призводить до зміни актуалізації його термінологічного складу.

Весь об'єм дефініцій було умовно розділено за трьома етапами розвитку. Перший етап характеризується базовими уявленнями про маркетинг, як ринкову концепцію. Так, у 1960 р. Американська асоціація маркетингу (ААМ) розглядала маркетинг як підприємницьку діяльність, пов'язану зі спрямуванням потоку товарів і послуг від виробника до споживача.

У 1985 р. ААМ на підставі багаторічного досвіду впровадження маркетингу дала нове його визначення: маркетинг – це процес планування й втілення задуму, ціноутворення, просування й реалізації ідей, товарів і послуг за допомогою обміну, що задовольняє цілі окремих осіб і організацій. Британський інститут управління визначає маркетинг як один із видів творчої управлінської діяльності, спрямованої на розширення виробництва і торгівлі [8]. У. Файнберг визначає маркетинг як "систему автоматичного регулювання попиту і пропозиції" [2, с. 89]. За Ф.Котлером, маркетинг є соціальним і творчим процесом, спрямованим на задоволення потреб як індивідів, так і груп шляхом створення продукції, пропозицій й обміну товарів [6, с. 54].

Найбільш академічний погляд на маркетинг знаходимо у самих маркетологів. Два найбільш відомі фахівці цієї галузі, Е. Дж. Мак-Карті і В. Д. Перро, дають таке визначення: маркетинг – це діяльність, спрямована на досягнення цілей компанії через задоволення потреб клієнта шляхом управління потоками товарів і послуг, які ідуть від виробника до замовника [6, с. 44].

Таким чином, розгляд маркетингу як соціально-управлінського процесу дозволяє простежити динаміку розвитку термінологічного складу досліджуваних мов, оскільки, термінологія маркетингу німецької мови розвивалася раніше у порівнянні з українською, а тому значна кількість терміноодиниць української мови представляє термінологію цього етапу, на відміну від німецької, де ситуація тяжіє до розгляду термінології на 2 та 3 етапах розвитку.

На другому етапі маркетинг розглядається як інтегрована, орієнтована на споживача форма ведення бізнесу, що маніфестують наступні його визначення: маркетинг – процес управління, який ідентифікує, передбачає і задовольняє вимоги замовника [4, с. 32]. Маркетинг – це вивчення ринків і дія на них з метою полегшення завдань, що стоять перед економічними суб'єктами. Це весь бізнес, що розглядається з погляду споживача як остаточного його результату. Маркетинг – це процес, що полягає у прогнозуванні потреб потенційних покупців і в задоволенні цих потреб шляхом пропозиції відповідних товарів – виробів, технологій, послуг. Маркетинг – це процес управління, який виявляє, передбачає і задовольняє вимоги споживача з дотриманням принципів ефективності [2, с. 46]. Маркетинг – це націлений на поточну і майбутню успішність процес організації виробництва, просування і збуту продукції, заснований на розумінні ситуації і процесів, що відбуваються на ринку, і побудований з урахуванням встановлення оптимального балансу інтересу всіх її учасників [3]. Маркетинг – це основна підприємницька установка, яка направляє всю сукупність галузей підприємництва на задоволення потреб потенційного клієнта, за допомогою чого досягається підприємницький успіх як вираз користі, яка забезпечується за допомогою методів маркетингу" [3].

Термінологічний шар цього рівня охоплює найбільший пласт 46,7% в аналізованих мовах. Він є проміжним рівнем розвитку поглядів на маркетинг, застосовуючи нові форми методів управління, при цьому не заперечуючи вже існуючі.

На третьому етапі маркетинг розглядається як нова, орієнтована на прибуток, філософія бізнесу, що знаходить підтвердження в характеристиках сучасних учених-маркетологів, бізнесменів, фінансистів: маркетинг – це продаж клієнтові стандарту життя [3]. Маркетинг – правильний продукт на правильному ринку [3]. Маркетинг – це стимулювання поведінки, економічно вигідної для того, хто її стимулює. Маркетинг – це сукупність дій, що приводять до зростання прибутку. Маркетинг – це введення правильних даних у ринкову систему для отримання планованого результату відповідно до законів дії цієї системи [3].

Термінологічні одиниці, які було віднесено до цього етапу є новими у своєму амплуа, оскільки дають інакшу оцінку існуючих у науці понять. Так, термін "циклічне використання", який характеризував часовий проміжок експлуатації (товарів), розглядається, згідно з новою філософією, як система безупинного грошового обміну, яка повністю відповідає за функціонування ринку як ключового аспекту маркетингу.

Розбіжність наведених визначень здебільшого залежить від неоднакових принципів управління маркетингом, на яких ґрунтується в різних авторів його концепція.

Оскільки маркетинг водночас є наукою і практичною діяльністю, його можна розглядати як систему. Маркетинг як система – комплекс взаємопов'язаних економіко-організаційних, соціально-демографічних, правових, ринкових елементів і інформації щодо діяльності підприємств, які діють відповідно до цілей та принципів маркетингу [6].

Залежно від функцій маркетингу основними завданнями системи маркетингу є: комплексне дослідження ринку, виявлення потенційних потреб і їхній розвиток, планування товарного асортименту, цін, комунікативної політики [4, с.12].

Остання, внаслідок соціально-економічних змін, витіснила із ділової комунікації монолог змінивши його діалогом із тенденцією посилення особистісного начала [1, с. 162-167]. Завдяки ЗМІ посилюється розповсюдження нових термінів маркетингу, через телемагазини, передачі, присвячені проблемам сфери вживання (“Знак якості” в Україні, “Stiftung Warentest” у Німеччині), які поряд із соціальним – мають також освітньо-комунікативний чинник.

Поетапний еволюційний поділ поглядів на маркетинг і, відповідно, його термінологічного складу як мовного прояву розвитку, має місце лише за умови прийняття його як нової форми існування наукової концепції і нової, з погляду класичної економічної теорії, філософії ведення бізнесу.

Література:

1. Китайгородская М. В. Современная экономическая терминология / М. В. Китайгородская // Русский язык конца 20 столетия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С.162–235.
2. Ламбен Ж. Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива: пер. с фр. / Ж. Ж. Ламбен. – СПб.: Наука, 1996.–589 с.
3. Манн И. Что такое маркетинг / И. Манн [Электронный ресурс], 2002. – Режим доступа: <http://delovoyumir.biz/ru/articles/view/>, 16 лютого 2009 р. – Назва з титул. екрана.
4. Примак Т. О. Маркетинг: Навч. посібн. / Т. О. Примак. – К. : МАУП, 2001. – 200 с.
5. MacKenzie I. Management and Marketing: with Mini-Dictionary of 1,000 Common Terms / Ian MacKenzie. – Australia, Canada, U.S.: Thomson Heinle, 1997. – 144 p.
6. Perreault W. D. Jr., McCarthy E. J. Basic Marketing: A Global-Managerial Approach, 14th edition / W. D. Jr. Perreault, E. J. McCarthy, Irwin/McGraw-Hill, Burr Ridge, Illinois, 2002. – 226 p.
7. Weis H. Ch. Marketing / von Hans Christian Weis. – 10., ьberarb. und aktualisierte Aufl. – Ludwigshafen (Rhein): Kiehl, 1997. – 599 S.
8. Thelen M., Steurs F. Terminology in Everyday Life. Terminology and lexicography research and practice / M. Thelen, F. Steurs. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2010. – 271 p.

Козак С. В.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНИХ ПРЕС-РЕЛІЗАХ

Стаття присвячена дискурсу англомовного прес-релізу в аспекті комунікативних стратегій та тактик. Виокремлено кооперативні, конфліктогенні та маніпулятивні стратегії та проаналізовано мовні засоби реалізації їх тактик.

Ключові слова: прес-реліз, комунікативна стратегія, тактика, маніпулятивний вплив.

Статья посвящена дискурсу англоязычного пресс-релиза в аспекте коммуникативных стратегий и тактик. Выделены кооперативные, конфликтные и манипулятивные стратегии и проанализированы языковые средства реализации их тактик.

Ключевые слова: пресс-релиз, коммуникативная стратегия, тактика, манипулятивное воздействие.

The article is devoted to the discourse of English press-releaser in terms of communicative strategies and tactics. Cooperative, conflict and manipulative strategies are outlined and language means of their tactics realization are analyzed.

Keywords: press-release, communicative strategy, tactics, manipulative influence.

Мова – дієвий засіб комунікативного впливу. Вона надає можливість не лише описувати певні об'єкти чи ситуації зовнішнього світу, а й інтерпретувати їх, задаючи необхідне адресанту світосприйняття, керувати сприйняттям об'єктів та ситуацій, нав'язувати адресату їх позитивну чи негативну оцінку.

В основі будь-якої комунікативної діяльності лежить інтенція – “превербальний осмислений намір мовця”, яка впливає на вибір мовних засобів під час побудови висловлювань (лексичний рівень), на побудову фраз (синтаксичний рівень), а також на напрям реалізації задуму (стратегічний рівень). Саме тому потенціал стратегій неодноразово був предметом дослідження мовознавців (Астафурова 1997, 2003; Борисова 1996, Вежбицька 1997, Верещагін, Гойхман 1997, Іссерс 1999, Костомаров 1999, Лазарева 2003, Надєїна 1997, Оляніч 2004, Ритнікова 1996, Сковородніков 2001, Толмачова 2006, Труфанова 2001, Янко 2001).

Інтерес до вивчення основних параметрів комунікативної ефективності прес-релізів зумовлює мету нашої статті, а саме, дослідження особливостей використання комунікативних стратегій як одного з чинників підвищення ефективності даного тексту. Актуальність теми статті визначається її відповідністю загальній антропоцентричній спрямованості сучасного мовознавства, що спричиняє необхідність вивчення дискурсів маніпулятивного типу. Об'єктом статті є комунікативні стратегії англомовного прес-релізу, а предметом – засоби їх мовного втілення.

Спробуємо виявити механізми реалізації маніпуляції в прес-релізі через поняття стратегії і тактики.

Особливість масової комунікації полягає у відсутності безпосереднього зворотного зв'язку між відправником та одержувачем повідомлення. В умовах нестачі точної інформації щодо реципієнта, а також його можливої реакції, комунікативні стратегії стають механізмом, що забезпечує гнучкість, необхідну для досягнення його прагматичних цілей. Комунікативні стратегії є когнітивно-прагматичною категорією, що дозволяє адресанту керувати свідомістю адресата максимально гнучким і ефективним способом. Подібний контроль можливий завдяки когнітивній здатності стратегій моделювати картину світу потенційного реципієнта – здатності, дослідженням якої впродовж останніх десятиліть активно займається когнітивна лінгвістика (А. Н. Баранов, Т. А. ван Дейк, В. З. Дем'янков, О. С. Іссерс, Н. Б. Руженцева, Г. Г. Слишкін та ін.).

Як відзначається в багатьох дослідженнях, присвячених PR-дискурсу, прес-релізи мають здатністю впливати на свідомість реципієнта. Ю. К. Пірогова зазначає: “Реклама та PR-сфери існування настановчої комунікації. Рекламна та PR-інформація завжди слугують цілям комунікативного впливу” [8, с. 209]. П. Б. Паршин підкреслює, що “мова не просто дозволяє більш-менш виразно описати рекламований об'єкт: за допомогою мовних засобів можна керувати сприйняттям цього об'єкта адресатом” [9, с. 54]. Здатність мови управляти людським сприйняттям, структурувати його картину світу і бути потужним засобом впливу і досягнення прагматичних цілей відзначалася дослідниками рекламного, PR чи політичного дискурсу.

Маніпулятивний вплив здійснюється за допомогою мовних засобів, які в поєднанні з позалінгвальними, певними прийомами організації тексту, структурування та подання інформації застосовуються в суспільно-політичних процесах за посередництвом ЗМІ та становлять маніпулятивні стратегії. З прагматичної точки зору, маємо зазначити доцільність розгляду саме стимулюючої функції PR-дискурсу, що полягає у впливі на масову аудиторію, необхідності подіяти на реципієнта, переконати його, вплинути на його емоції, почуття чи раціональність, змусити до певних вчинків, та виявити і дослідити механізми реалізації цієї функції рекламної комунікації, відповідно до тактик і прийомів, які використовуються в інтеракції. Такий процес дав підстави Т. А. ванн Дейку стверджувати, що в рекламному дискурсі класична денотативна комунікативна стратегія “хто – що – кому каже” поступово змінюється на “хто – ЯК – кому каже” [4, с. 95].

Ми визначаємо стратегію як надзавдання, що йде від адресанта, спрямовану на досягнення комунікативної чи практичної мети і розраховану на певний перлокутивний ефект. Враховуючи це, під тактикою ми розуміємо дію, спрямовану на вирішення одного завдання в межах однієї стратегічної мети. Досягнення цієї мети здійснюється через вирішення певної сукупності завдань, тобто через використання цілого ряду тактик.

Дотримання стратегічної мети змушує адресанта “не тільки відбирати певні факти, а й давати їх у певному освітленні, тобто змушує відповідно організувати мову, обумовлювати композицію та характер мовних засобів” [7, с. 160]. Таким чином, стратегія задає кут зору на предмет мовлення, свідомо обмежує можливий обсяг інформації та відбір мовних засобів. Все це обумовлено прагненням досягти максимального результату.

Сама по собі тактика невербальна, але вона вербалізується на поверхневому (текстовому) рівні. Тактика – це план змісту, який маніфестується в плані вираження, тобто тактика знаходить свою форму за допомогою прийому, який пов'язаний з величезними можливостями мовної системи. Те, що тактика характеризується як маніпулятивна, накладає відбиток і на підлеглий їй прийом, який завдяки цьому теж набуває статусу маніпулятивного.

Співвідношення між тактикою та прийомом характеризується як асиметричне: з одного боку, один і той самий прийом може підпорядковуватися різним тактикам, тобто одна структурна одиниця може передавати різні смисли, а з іншого – одна маніпулятивна тактика може бути вербалізована за допомогою різних прийомів.

У руслі сьогодення актуальним є питання класифікації мовленнєвих стратегій та тактик. Найбільш розгалужену класифікацію комунікативних стратегій надає А. Д. Белова, яка, згідно з урахуванням таких різнопланових критеріїв, як соціальні чинники (етнічна належність, соціальний статус, гендер і вік), природа комунікативних знаків, темпоральність, психологічна налаштованість комунікантів, адресантно-адресатні відношення та комунікативна мета, поділяє їх на: 1) універсальні та етнічно-специфічні; 2) загальноновживані та індивідуальні; 3) загальноновживані та вікові; 4) унісекс та гендерномарковані; 6) атемпоральні та обмежені у часі; 7) кооперативні та конфліктні; 8) адресантно орієнтовані та адресатно-орієнтовані; 9) інформативні та спонукальні [1, с. 16]. За функцією у структуруванні комунікативного процесу виділяють три основні види комунікативних стратегій: презентації, маніпуляції та конвенції [3]. Стратегія презентації виконує інтродуктивну функцію, що полягає у виборі того чи іншого комунікативного простору, того чи іншого комунікативного середовища, того чи іншого типу взаємодії, того чи іншого місця породження смислу, і тим самим, одного або кількох намірів, навколо яких виникає дискурс комунікації” [3]. Комунікативний простір являє собою внутрішній змістовий план тексту (тут транскрипту дебатів), а комунікативне середовище – власне зовнішнє реальне середвище, у яке занурений текст. Конвенційні стратегії діють у комунікативному середовищі і регулюють хід соціальної інтеракції. Маніпулятивні стратегії функціонують всередині комунікативного простору й полягають в оперуванні інформацією з метою мовленнєвого впливу на адресата відповідно до інтенцій адресанта як джерела цього впливу [3].

Також, варто зазначити, що провідними дослідниками комунікативних стратегій є О. С. Іссерс та Ю. К. Пірогова. Класифікація загальних комунікативних стратегій О. С. Іссерса заснована на ступені “глобальності” намірів і являє собою поділ на головні (семантичні й когнітивні) і допоміжні (прагматичні, діалогові й риторичні). Головні стратегії є найбільш значимими та здебільшого пов'язані із впливом на адресата, допоміжні – зумовлені ситуацією, контролем над перебігом спілкування й приверненням уваги адресата. Приміром, допоміжними можуть бути стратегії саморепрезентації, статусні та рольові стратегії тощо [6, с. 106-109]. Прагматичні стратегії пов'язані з компонентами комунікативної ситуації: автором, адресатом, каналом зв'язку, комунікативним контекстом. Діалогові стратегії використовуються у конверсаційному аналізі діалогу. Риторичні стратегії визначають тактики стилістичних прийомів і фігур, а також риторичних технік впливу на адресата.

Пірогова виділяє позиціонуючу і оптимізуючу комунікативні стратегії. Дана класифікація заснована на різниці стратегій залежно від комунікативних цілей та завдань. Перший тип формує певне сприйняття інформації, другий, в свою чергу, спрямований на оптимізацію впливу повідомлення і на подолання несприятливих умов комунікації. [8, с. 543-553].

В нашій статті ми детальніше розглянемо стратегії в основі класифікації яких лежить мета спілкування, а саме їх поділ на кооперативні, конфліктогенні й маніпулятивні [10, с. 608]. Під *кооперативними стратегіями* розуміють сукупність тактичних ходів і прийомів, якими володіє мовець для досягнення глобальної стратегічної мети через кооперацію зі співрозмовником. Тактичні ходи і прийоми даної стратегії зорієнтовані на співробітництво зі співрозмовником і мають на меті спільне розв'язання завдань обміну інформацією або мовленнєвого впливу. До них відносять: інформативну стратегію, яка, в основному, реалізується за допомогою тактик встановлення, підтримки і переривання мовного контакту, тактик запиту інформації та інформування. Крім того, існує аргументативна стратегія, яка реалізується через тактики генералізації, проведення аналогії, посилення на авторитет, протиставлення, описи позитивної перспективи, поетапної мотивації. Під *конфліктогенними стратегіями* розуміють сукупність тактичних ходів і прийомів, які використовує мовець для досягнення своєї глобальної стратегічної мети через конфлікт із співрозмовником. У рамках даних стратегій виділяють стратегію конфронтації, яка реалізується як маніпулятивний тиск тактиками відмови від дії, докору, загрози, прояви неповаги; як мовна агресія – тактиками образи, натяку, іронії, погрози та інші. Маніпулятивні стратегії спрямовані на зміну свідомості чи поведінки партнера спілкування в цілях мовця.

Виходячи зі специфіки дослідження, нас цікавить суто лінгвістична складова прес-релізу – вербальний текст, складовими якого є заголовок, лід, основний текст та контактна інформація. В структурі даного повідомлення, окрім вже зазначених компонентів, також необхідним є виділення змістовного компоненту, закодованого за допомогою вербальних засобів змісту висловлювання, вираженого частково експліцитно та частково імпліцитно.

Маніпулятивні можливості PR-дискурсу закладені саме в мові, у використанні мовних особливостей з метою прихованого впливу на адресата в потрібному напрямі. Вербальні засоби, які збуджують емоційні реакції реципієнта і викликають відповідні, необхідні адресанту, дії, перетворюються на маніпулятивні компоненти і реалізують маніпулятивні можливості повідомлення [5, с. 20]. Також, одним із важливих компонентів впливу є категорія оцінки, яка знаходить своє застосування насамперед в лексичних одиницях позитивної оцінки, які не просто повідомляють про щось, а впливають на свідомість споживача. Завдяки цьому повідомлення перестає бути грубим, нав'язливим, в ньому створюється м'який спокійний тиск, що змушує адресата не тільки робити те, що вигідно адресанту, а й бажати це зробити [5, 19]. Серед оцінних мовних засобів, які найчастіше використовуються переважають:

– прикметники. Ці лексичні одиниці характеризуються найбільшою концентрацією і різноманітністю оцінної семантики і є найефективнішим маніпулятивним засобом, наприклад: “great”, “comfortable”, “extraordinary”, “global”, “high”, “thelargest”, “big”, “accurate”, “innovative”, “efficient”, “thetstrongest”, “capable, “unlimited”, “free”, “high-tech”, “realistic”, “luxurious”, “leading”, etc;

– прислівники. Найчастіше вони сполучаються з оцінно-характеризуючими прикметниками, виконують функції підсилення та уточнення, підсилюючи насамперед позитивність оцінки прикметників, наприклад: *"completely redesigned"*, *"astonishingly low"*, *"completely engaging"*, *"uniquely smooth"*, *"superbly balanced"*, *"absolutely new"*, etc. Зустрічаються прислівники, що вживаються для оцінної характеристики дії, наприклад: *"run efficiently"*, *"move swiftly"*, etc;

– іменники, наприклад: *"success"*, *"quality"*, *"dynasty"*, *"leader"*, *"master"*, *"economy"*, *"productivity"*, *"growth"*, *"help"*, *"goodness"*, *"security"*, *"perfection"*, *"efficiency"*, *"power"*, *"pleasure"*, *"dream"*, *"wealth"*, *"gift"*, *"guarantee"*, *"magic"*, *"breakthrough"*, etc. Маніпулятивна функція оцінних іменників полягає в тому, що вони створюють позитивні образи, змушують сприймати інформацію, як цінність.

Для збільшення аргументативної сили повідомлення автори часто вдаються до тактичних прийомів посилення на авторитет / авторитетну організацію та звернення до прикладів, статистики, результатів досліджень. Що стосується першої тактики, можливе посилення на конкретну особу або організацію, або вживання слів, що виражають узагальнені поняття (експерти, науковці, економісти, фахівці, автори проекту, психологи). При цьому використання цитат робить аргументацію сильнішою. Розглянемо дану тактику на прикладі прес-релізу *"Nike and Apple Team Up to Launch Nike+iPod. Global Collaboration Brings the Worlds of Sports & Music Together Like Never Before"*, оскільки він є яскравою ілюстрацією використання кооперативних тактик посилення на авторитет. У тесті використані цитати Ленса Армстронга (семиразового переможця "Тур де Франс") та діючої рекордсменки світу з марафонського бігу Пола Редкліфа:

Armstrong, who is preparing for his first NY Marathon, said, "If you can incorporate time, distance and calories burned together and make it function for both the fitness runner and the high level athlete, it will take working out to a whole other level."

"I definitely use music both ways," Radcliffe said. "I listen to faster music if I am doing a workout in the gym to just get the best out of myself, but I also use it to help me relax in the buildup to a big race."

В даному прес-релізі також використана цитата Стіва Джобса, генерального директора корпорації "Apple":

"We're working with Nike to take music and sport to a new level," said Steve Jobs, Apple's CEO. "The result is like having a personal coach or training partner motivating you every step of your workout."

Це яскравий приклад маніпулятивної тактики "надягання маски", де Стів Джобс виступає у ролі турботливого помічника, надягаючи маску – інформатора, порадника та наставника. Наведена вище цитата створює враження, що адресат не отримує від реалізації продукту ніякого прибутку, що в свою чергу є маніпулятивною тактикою "підміни цілей", адже в опозиції "адресант-адресат" підкреслюються значні вигоди лише для адресата. Для успішного втілення даної тактики важливим є вживання займенників, яким притаманні такі прагматичні значення як інклюзивність/ексклюзивність. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що для стратегії кооперації – це варіювання емоційно насиченою лексики, градація, риторичне питання, використання особистих займенників *"we"* (*"ми"*), *"you"* (*"ви"*), об'єктного *"us"* (*"нас"*), а також форм *"your"* (*"ваше"*) і *"our"* (*"наше"*), що і було використано у наведеному вище прикладі.

Усвідомлення чи не усвідомлення адресатом здійснюваного впливу, розпізнання мети впливу, а, відповідно, і його ефективність безпосередньо залежить від комунікативної компетенції адресата. Проведений аналіз комунікативних стратегій та тактик свідчить, що поділ стратегій на кооперативні, конфліктогенні й маніпулятивні є найоптимальнішим для аналізу прес-релізів та значною мірою може забезпечити їх комунікативний успіх.

Література:

1. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – С. 11-16.
2. Бендецькая М. Е. Стратегии и тактики речевого убеждения // Стратегии коммуникативного поведения: Материалы докладов Международ. науч. конф., Минск, 3-4 мая 2001 г.: В 3 ч., Ч. 1. – Минск: Минск. гос. лингв. ун-т. – 2001. – С. 115-118.
3. Дацюк С. – Режим доступа: http://xyz.org.ua/discussion/communicative_strategy.html.
4. Дейк ван т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – М., 1989. – 238 с.
5. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: Автореф. дис. докт. філол. наук: 10.02.02 / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2005. – 32 с.
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 3-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
7. Одинцов В. В. Композиционные типы речи // Кожин А. Н. и др. Функциональные типы русской речи. – М., 1982.
8. Пирогова Ю. К. Стратегии коммуникативного воздействия и их отражение в рекламном тексте // Текст. Интертекст. Культура : сб. докл. междунар. науч. конф. (Москва, 4-7 апр. 2001 г.). – М. : Азбуковник, 2001.
9. Пирогова Ю. К., Паршин П. Б. Рекламный текст: Семантика и лингвистика. – М.: ИД Гребенникова, 2000. – 270 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 712 с.
11. <http://www.apple.com/pr/library/2006/05/23Nike-and-Apple-Team-Up-to-Launch-Nike-iPod.html>

Курагіна Л. П.,

Львівський національний університет ім. Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЯХІВ ТАБУЮВАННЯ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ “ГРОШІ” (за матеріалами сучасної німецької та української преси та електронних ресурсів)

У статті зроблено спробу дослідити певні особливості шляхів табування тематичної групи “гроші” та показано, як ці способи реалізуються у сучасній пресі та електронних ресурсах. Порівнюються шляхи табування тематичної групи “гроші” в німецькій та українській лінгвокультурах.

Ключові слова: табу, шляхи табування, тематична група “гроші”.

В статье совершена попытка исследовать определенные пути табуирования тематической группы “деньги” и показано, как эти способы реализуются в современной прессе. Сравниваются пути табуирования тематической группы “деньги” в немецкой и украинской лингвокультурах.

Ключевые слова: табу, пути табуирования, тематическая группа “деньги”.

In the article, an attempt is made to research definite ways for tabooing of thematic group “money” and it is shown how these ways are realized in the modern press. The ways for tabooing of thematic group “money” in the German and Ukrainian linguistic cultures are compared.

Key words: taboo, ways for tabooing, thematic group “money”.

Як свідчать лінгвістичні дослідження, мова нерозривно пов’язана із суспільством, культурою та історичною спадщиною народів. Останнім часом увагу широкого кола фахівців прикуто до питань соціальної лінгвістики, взаємозв’язку мови та соціуму, їх двосторонньому впливу. У теперішньому світі за умов ринкової економіки фінансові питання, інвестиції, прибутки та витрати стають дедалі актуальнішими, але, не дивлячись на активне використання грошової тематики, впровадження та заохочення до прозорості у фінансовій сфері, дана галузь продовжує зазнавати табування, і на мовленнєвому рівні в тому числі. Особливий інтерес представляють собою шляхи табування тематичної групи “гроші” у засобах масової інформації, зокрема у пресі та електронних ресурсах.

Проведений аналіз літератури з даної проблематики показує, що аспекти опису табу та табування різних тематичних груп можна знайти у працях З. Фрейда, В. Вундта, Р. Едгертона, Дж. Фрезера, М. Маковського, Л. Булаховського, А. Кацева, К. Майер, Х. Шрьодера, К. Цольнер, У. Ройтнер, О. Рутер та ін.

Актуальність даної статті полягає в тому, що в ній розкрито особливості шляхів табування тематичної групи “гроші” у публіцистичних текстах сучасною німецькою та українською мовами та показано, як табу впливає на процес міжкультурного спілкування.

Мета статті – розглянути реалізацію процесу табування тематичної групи “гроші” на матеріалі сучасної німецької та української преси та електронних ресурсів, а також визначити за допомогою контекстів способи табування обраної тематичної групи.

Слід зауважити, що однаковість щодо визначення табу у наукових колах досі не спостерігається. Так, на думку деяких вчених (Р. Будагов та ін.), табу стосується лише заборон на слова у первісних суспільствах, в той час, як ряд дослідників (Л. Булаховський, Р. Істматуллаєв, К. Балле та ін.) дотримуються дещо іншої думки, а саме: про те, що до сих пір, навіть за умов послаблення наївно-релігійних норм, існує тенденція до збереження мовних табу на окремі слова чи групи слів [14]. Вивчаючи процес табування, вченим вдалося виокремити явища та теми, які у сучасних суспільствах підлягають табуванню: певні особистості, місця, продукти харчування, сексуальність, залежність, бідність, нерівність, корупція, насильство, смерть та захворювання [25, с.421]. Спираючись на думку провідного лінгвіста Х. Шрьодера, фахівця у галузі міжкультурної комунікації, до цього переліку можна додати табу на імена людей, звірів, надприродні явища та місцини [27]. Не можна не погодитися із думкою В. Флоріан про те, що табу існують із давніх часів, вони не є офіційними нормами і представляють собою неписані закони суспільства [20]. З. Фрейд визначив табу як явище, що йде корінням у ті давні часи, традиції яких неможливо раціонально пояснити [11]. Через недотримання табу особу можуть виключити з групи (суспільства, сім’ї тощо). Характерними рисами табу є почуття сорому та страху, які виконують роль кордонів табу, які не можна переступити. Заслуговує на увагу і твердження Х. Раймана про те, що табу виконує важливу соціальну функцію і керує регулюванням поведінки людини, встановлює межі, визначає авторитетні напрямки, забезпечує збереження стосунків відповідно до влади та власності, дбає про соціальні порядки [20]. Отже табу – це особливо діючий соціальний контроль.

Треба зауважити, що у деяких енциклопедичних джерелах до табуованих областей у західних культурах відносяться “власні, особистісні чи фінансові відносини” [25]. Таким чином, гроші зараховують до інтимної сфери, і в цьому вбачається певний парадокс: про гроші не говорять, але всі про них знають і мають справу з цим явищем щодня. Гроші є особливим товаром, загальною еквівалентною формою вартості інших товарів, вони виконують функцію мірила вартості, засобу обігу. В великому тлумачному словнику української мови знаходимо два визначення грошей: 1) металеві і паперові знаки, що є мірою вартості при купівлі і продажу; 2) капітал, статок [1]. У ході нашого дослідження ми дійшли висновку, що як у німецькій, так і в українській лінгвокультурах перше значення грошей на позначення ціни певного товару активно вживається і в публіцистиці не табується. Про це свідчать численні приклади статей, в якій називаються і обговорюються ціни на продукти харчування, тарифи на комунальні послуги, сировину, паливо (наприклад, *Demnach kostet derzeit ein Liter Diesel im bundes weiten Durchschnitt 1,487 Euro, 3,5 Cent mehr als noch vor einer Woche. Für einen Liter Super E10 sind im Schnitt derzeit 1,583 Euro*

füllig, ein Plus von 1,8 Cent. [19] / За минулий рік вартість найпопулярнішої марки бензину А-95 на українських автотранспортних станціях зросла на 31,3% (2,45 грн. за літр), на дизпаливо — на 35,5% (2,54 грн. за літр) [6]. Стосовно другого значення поняття “гроші” як статку чи капіталу у ході аналізу статей друканих та он-лайн-газет було виявлено, що у разі використання даної тематичної групи по відношенню до загального поняття, як то держава, народ, світ тощо, табу у такому випадку не поширюється. Проведений аналіз сучасної німецькомовної та україномовної періодики показав, що тематична група “гроші” не табується у статтях про фінанси, ринки, цінні папери, курси валют. Тут навпаки спостерігається явище Варто зазначити, що чим масштабніше є предмет дискусії, тим більш узагальнено називається його ціна чи грошові цінності, пов’язані з ним: *Wehrend die Regierungen in der Krise jeden Cent zusammenkratzen, haben die Menschen in Deutschland erst mals mehr als 10 Billionen Euro Vermögen angehäuft.* [17] / Як повідомлялося раніше, вартість будівництва стадіону до Євро-2012 у Львові з усією зовнішньою інфраструктурою, благоустроєм та комунікаціями становить 85 млн. євро [2]. Однак, треба зауважити, що під табу підпадає друге значення грошей на позначення статку, прибутку, об’єму грошей, яким володіє окрема людина, такі дані, які дають змогу класифікувати володаря грошей як бідного чи заможного, у тих ситуаціях, коли гроші ідентифікують з окремою людиною. Важливо зазначити, що саме у такому значенні розкривається психологічна основа табу. Відомо, що табування грошей зумовлюється сукупністю параметрів комунікативно-прагматичної ситуації, основна роль при цьому відводиться соціальним параметрам спілкування.

Причини табування тематичної групи “гроші” наразі активно вивчаються психологами та соціологами. Наше суспільство – завдяки масмедіям – стає все більш відкритим: по телебаченню та в пресі жваво обговорюється наркоманія та інтимне життя, здавалося б не лишилося тем, які викликали б ніяковість. Однак страх підіймати тему грошей все ще міцно закріплений у суспільстві. Професор Д. Фрай наголошує на історичній та психологічній можливостях пояснення табування грошей. По-перше, подібна стриманість німців при обговоренні теми грошей полягає в впевненому ставленні до держави як до гаранту соціального та фінансового гаранта, допомоги. *“Wir sind daran gewohnt, dass der Staat für unser Wohlergehen verantwortlich ist”* [21, с. 19]. По-друге, табування грошової тематики відбувається через небажання індивідууму викликати до себе недобррозумілість, заздрість. За Д. Фрайем, *“Den Deutschen ist es peinlich. Wer viel verdient, will nicht als Angeber dastehen und keinen Neid aufkommen lassen, wer wenig verdient, will kein Mitleid erzeugen”* [21, с. 19]. У свою чергу В. Флоріан стверджує, що табу на гроші існує через те, що у соціалізації з іншими членами суспільства окрема особистість почувається впевненіше, вона не хоче бути вигнаною чи одинокою, порушивши табу [20], тобто табу на гроші окреслює певну зону комфорту та мирного співіснування і таким чином виконує регулюючу і обмежуючу функції. Як приклад наведемо ситуацію, описану у статті *“Das Tabuthema Geld”*: *“Wie reagieren Sie, wenn Sie gefragt werden, wie hoch Ihr monatliches Einkommen ist oder wie viel Ihre neue Jeans gekostet hat. Sicherlich werden Sie es nicht als “normal” empfinden ...Möglicherweise werden Sie die Auskunft sogar verweigern, da Sie das Preisgeben einer solchen Information peinlich berührt”* [16]. Своєрідним підтвердженням справедливості цієї тези постають результати дослідження *“Kunden-Motive 2009. Tabu thema Geld: Einstellungen, Verhalten und Wissen der Deutschen”*, результати якого свідчать табування теми грошей у німецькій лінгвокультурі. За даними опитування, у розмовах з близькими друзями, колегами чи родичами грошові питання обговорюються навіть рідше (4%), ніж інтимне життя (8%), а 85% респондентів погодилися із висловом *“Beim Geld hört die Freundschaft auf”* [23]. Подібне ставлення до грошей більшою мірою викликано власним досвідом особи або вихованням у родині, меншу роль відіграють масмедіа.

Звернувшись до народної мудрості як до давнього джерела інформації про традиції та звичаї народів, знаходимо ряд прислів’їв та приказок на тему грошей німецькою та українською мовами: *Geld macht nicht glücklich. Geld regiert die Welt. Über Geld redet man nicht.* / Брат братом, сват сватом, а гроші – не рідня. Гроші відкривають всі двері. *Через золото сльози ллють. Срібло-злото тягне чоловіка в болото* [18; 10]. Наведені приклади свідчать про ставлення до грошей як до небезпечного явища, наділено владою, силою, спроможного завдати шкоди, такого, яке вимагає обережної поведінки, розсудливості. Таким чином реалізується ще одна давня функція табу – захисна. Табу на тематичну групу “гроші”, згідно з Г. Петерсом, сягає таких масштабів, що працедавці навіть забороняють своїм працівникам говорити про заробітну платню чи премії, уберігаючи їх від дискусій про дозрівання та оплату праці, заздрощів, образ і сварок [21, с. 19]. Мовне табу, безсумнівно, є елементом запобіжної магії, виконує “профілактичну” роль, попереджає небажані наслідки.

Не можна не взяти до уваги зауваження німецької дослідниці мовних табу У. Ройтнер про те, що хоча способи реалізації тематичної групи “гроші” різняться залежно від регіону, але дана група зазнає впливу табу не стільки у випадках, коли особа посідає невелику кількість грошей, скільки у ситуаціях із великими сумами та статками [26, с. 381]. Перш за все мова йде про прибутки та заробітки відомих людей, політиків, підприємців. Проаналізувавши 156 статей німецької та української періодики та електронних ресурсів, ми дійшли висновку, що шляхів реалізації табу на тематичну групу “гроші” існує декілька.

Найбільш поширеним способом уникання прямого називання прибутку є приблизна, округлена сума, наприклад, у журналі *“Bunte”*, посилаючись на дані *“Forbes”*, наводиться перелік найбагатших людей світу станом на 2006 р.: *König Abdullah Bin Abdul Asis, 81, Regent von Saudi-Arabien – 16 Mrd. Euro...König in Elizabeth II., 80, Monarchin in Großbritannien – 390 Mio. Euro* [15, с. 55]. Західна інформаційна корпорація *“ZIK”* доповідає про прибутки Р. Ахметова (найбагатшого українця, володаря 26,5 млрд. доларів, за версією журналу *“Кореспондент”*): **У 2010 році група СКМ, найбільший приватний холдинг України, що належить Рінату Ахметову, збільшила чистий прибуток на 776%**. Як повідомляється в звіті групи, в минулому році чистий прибуток СКМ склав \$ 850 млн. [4]. Наведемо ще один приклад, в якому грошова сума зазнає узагальнення: Найбільше заробляють власники столичного ТРЦ *Dream Town* Гарік Корогодський, Олександр Меламуд та Олег Крапівін – близько \$ 45 млн на рік [12].

Проаналізувавши статті німецької та української періодики, було виявлено наступний спосіб табування тематичної групи “гроші”. У 14 статтях до прізвища особи додавався визначальний компонент у виді іменників

“мільйонер”, “мультимільйонер”, “мільярдер” тощо. Наприклад: *Der Hamburger Versandmilliarder Michael Otto sagte: „Ich hette kein Problem, wenn der Spitzensteuersatz angehoben würde* [13]. / За словами мультимільйонера Порошенка, в Україні потрібно вводити податок на майно, і потрібно робити в цих умовах прогресивну шкалу податку на доходи фізичних осіб [7]. Привертає увагу вживання у німецькій пресі замість більш-менш конкретизуючого терміну “мільйонер” чи “мільярдер” слів “*der Superreiche*” “*der Vielverdiener*” із суб’єктивним відтінком та нечіткою змістовністю, трактувати яку кожен читач може, виходячи із власних уявлень, досвіду: *So wurde der Vielverdiender Ackermann wie der einmal zum Buhmann, zur Hassfigur* [28, с. 33].

Ще один варіант табування шляхом приблизних даних – зображення середньостатистичного громадянина та працівника, наприклад: *Die Miete kostet 10,52 Mark, er verdient „mit allem Drum und Dran“ über 300 Mark* [28, с. 68] або *Як свідчить дослідження української спільноти програмістів Developers, середній оклад програміста в Києві збільшився за рік на 129 доларів з 1550 доларів у жовтні 2009-го до 1879 доларів в жовтні 2010 року* [9]. До подібного шляху табування вдаються через необхідність дотримання комерційної таємниці або небажання виділятися на фоні інших, щоб не викликати заздрість чи зайвих розмов.

Наступним шляхом реалізації табу на гроші є зменшення власних статків. Цей спосіб табування відомий здавна; щоб не накликати на себе гнів богів чи духів, люди навмисно бідкувалися на своє життя, применшували свої успіхи та щастя, у сучасних умовах доходи применшують для уникнення заздрості, осуду, гніву з боку членів суспільства, наприклад, *Kubas Staatschef, der Kommunist Fidel Castro rangiert mit 700 Mio. auf Platz 7. Da tobte er: „Ich habe kein Vermögen, mein Gehalt betragt 40 Dollar.“* [15, с. 55]. В українських електронних ресурсах існують статті про оприлюднені прибутки депутатів, але лише деяких, наприклад, газета “Українська правда” стверджує: *Дохід депутата від НУНС Олександра Третякова за 2010 рік склав 64 мільйони 446 тисяч гривень* [3]. Однак подібну відкритість слід вважати скоріш за рідкість, ніж за правило. Як в українських, так і в німецьких ЗМІ знаходимо повідомлення лише про задекларовані доходи від політичної діяльності, не зважаючи на те, що державою прийняті закони, які вимагають оприлюднювати всі прибутки високих посадовців: *Eigentlich müssen die Politiker solche zusetzlichen Einnahmen inzwischen offen legen – nach einer heftigen öffentlichen Debatte um Abfindungen oder Gehaltszahlungen von Konzernen der Energie- und Autobranche an mehrere Politiker wurde dies vom Bundestag beschlossen... Bundestags president Norbert Lammert verschob deshalb die Veröffentlichung der ihm bereits vorliegenden Daten* [24]. Більшість народних обранців продовжують замовчувати свої статки. Слід зауважити, що табування теми грошей може реалізовуватися не через пряму мову чи називання меншої суми, а й через невербальні дії, на кшталт демонстрації дешевого одягу, аксесуарів, користування недорогими автомобілями: *Im Sommer 2008 schenkt er (Josef Ackermann) seiner Frau einen Fiat Cinquecento zum Geburtstag, mit roten Rallyes treifen, mit dem saust er dann selbst durch die Gegend* [28, с. 34].

Варто зазначити, що табування тематичної групи “гроші” може відбуватися завдяки називанню не конкретної суми прибутку окремої особи, а шляхом оголошення даних щодо загального прибутку чи товарообігу фірми, підприємства, організації, яку ця особа очолює. Так, наприклад, про статки Йозефа Акермана можна лише здогадуватися, взявши до уваги суми, якими оперує банк під його керівництвом: *Er hat den Deutschen die Bank groß gemacht, größer und erfolgreicher, als sie je war: 75 Länder, 80253 Mitarbeiter, ein Gewinn von 6,5 Mrd. Euro im vergangenen Jahr* [28, с. 32]. Або уникається називання заробітної платні дизайнера Рей Кавакубо, натомість наводяться загальні факти про фірму, якою вона керує: *Rei Kawakubo ist eine erfolgreiche Geschäftsfrau. Für Comme des Garçons Ltd. arbeiten 700 Mitarbeiter an 14 verschiedenen Marken in 25 Ländern und erwirtschaften 2007 einen Umsatz von 180 Mio. Dollar* [28, с. 168]. Подібним чином відбувається табування статків і українських підприємців-мільйонерів, наприклад, відома інформація про прибутки компанії “Roshen”, але ніяк не про її засновника П. Порошенка: *Найбільший український виробник кондитерської продукції корпорація “Рошен”, яку контролює концерн “Укрпромінвест”, в першому кварталі 2006 р. отримав 7,05 млн дол. чистого прибутку* [7]. Інший приклад демонструє табування питання про капітал окремої особистості шляхом ввічливого ухилення, але додається натяком про нього шляхом називання прибутку фірми: *Wisser: Ehrlich, das habe ich nie ausgerechnet. Die Firma hat mittlerweile über 23.000 Mitarbeiter und 727 Millionen Euro Umsatz* [22, с. 49]. Існують також і випадки, коли тематична група “гроші” табується самим мовцем з метою притягування меншої уваги до себе, наприклад, на питання, чи витрачає Холі Бері великі суми грошей на дорогі прикраси, акторка дає позитивну відповідь, але додає: *Aber nicht für mich... Ich mache eine oder andere Schenkung für die politischen Kandidaten meiner Wahl. Aber ich mache das lieber still* [15, с. 95].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що тематична група “гроші” активно вживається та має суттєве значення у процесі комунікації. Результати дослідження підтверджують існування табування тематичної групи “гроші” у сучасних німецькій та українській лінгвокультурах, але варто зауважити, що табу накладається лише на друге значення грошей, а саме “статок, прибуток, капітал”. Це проявляється перш за все у сфері економіки, політики, громадського життя. Важливими шляхами реалізації табу узагальнення та округлення грошових сум, використання визначальних слів на позначення статку, натяку на прибуток через називання товарообігу та об’єму виробництва, ухилення та замовчування інформації. Табу продовжують існувати, посідаючи значне місце у сучасному культурному та політичному житті як німецького, так і українського суспільства.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Влада Львова змінила строки побудови стадіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://football.unian.net/ukr/detail/5087>

3. Депутат-мільйонер не відмовився від матеріальної допомоги з бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/06/8/6279632/>
4. Компанія Ахметова за рік збільшила чистий прибуток на 776% [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://zik.ua/ua/news/2011/10/06/312848>
5. Корпорація "Рошен" в першому кварталі 2006 р. отримала 7,05 млн дол. чистого доходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.rbc.ua/ukr/newslineshow/korporatsiya_roshen_v_pervom_kvartale_2006_g_poluchila_7_05 mln_doll_chistogo_dohoda__1147773718
6. Куюн С. Автомобілісте, будь готовий! // Дзеркало тижня. Україна. – №47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://dt.ua/ECONOMICS/avtomobiliste,_bud_gotoviy-94483.html
7. **Мультимільйонер Порошенко назвав безальтернативним зростання оподаткування багатих** [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/1313327-multimilijoner-poroshenko-nazvav-bezalternativnim-zrostannya-opodatkuvannya-bagatih>
8. Програмісти в Україні заробляють у середньому 1500 доларів на місяць [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://kadrovik.ua/content/program-sti-v-ukra-n-zaroblyayut-u-serednomu-1500-dolar-v-na-m-syats>
9. Ужченко В. Фразеологічний словник української мови : близько 2500 виразів / В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
10. *Фрейд З.* Тотем и табу / Зигмунд Фрейд. – СПб : Азбука-классика, 2008. – 256 с.
11. Forbes **склав рейтинг найбільших українських рантьє** [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://ua.korrespondent.net/business/realstate/1315205-forbes-sklav-rejting-najbilshih-ukrayinskih-rante>
12. *Aufruf der Reichen* Deutsche Millionäre fordern Steuererhöhungen [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/aufruf-der-reichen-deutsche-millionaere-fordern-steuererhoehungen/4561436.html>
13. *Balle Ch.* Tabus in der Sprache / Ch. Balle. – Bern: Peter Lang, 1990. – 320 S.
14. *Bunte.* – 24.05.2006. – № 22. – 120 S.
15. Das Tabu thema „Geld“ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.kompass-prinzip.de/methoden/tabuthema-geld>
16. *Deutsche haben mehr als 10 Billionen Euro Vermögen* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.welt.de/finanzen/verbraucher/article13870141/Deutsche-haben-mehr-als-10-Billionen-Euro-Vermoeegen.html>
17. *Elke Gerr.* Langenscheidt 4000 Sprichwörter und Zitate. – Berlin: Langenscheidt, 2006. – 319 S.
18. *Extreme Kältewelle verteuert die Spritpreise* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.welt.de/wirtschaft/article13870306/Extreme-Kaeltewelle-verteuert-die-Spritpreise.html>
19. *Florian V.* Tabuthema Geld – darüber spricht man nicht / Verena Florian [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://papimamikind-news.blogspot.com/2011/03/tabuthema-geld-daruber-spricht-man.html>
20. *Hildebrandt-Woeckl S.* Tabuthema Geld: Mama, was verdienst du eigentlich? // F.A.Z., 19.01.2008. – № 16. – S. 19.
21. *Kirsten N.* Wie wird man Millionär, Herr Wisser? / Nadja Kirsten // ZEIT Campus. – 2010. – № 1. – S. 48-51.
22. *Kunden-Motive 2009.* Tabuthema Geld: Einstellungen, Verhalten und Wissen der Deutschen [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://www.comdirect.de/cms/ueberuns/media/comdirect_studie_2009.pdf
23. *Merkel verdient fast am besten.* Spiegel [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/0,1518,423908,00.html>
24. *Reimann H.* Tabu. / H. Reimann // Staatslexikon. Recht Wirtschaft Gesellschaft in 5 Bänden. – Freiburg: Görres-Gesellschaft, 1989. – 812 S.
25. *Reutner U.* Sprache und Tabu. Interpretationen zu französischen und italienischen Euphemismen / Ursula Reuter. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2009. – 459 S.
26. *Schröder H.* Tabuforschung als Aufgabe interkultureller Germanistik / Hartmut Schröder // Deutsch als Fremdsprache. Intercultural German Studies. – Band 21. – München: IUDICIUM Verlag, 1995. – S. 15–35.
27. *Stern.* – 30.10.2008. – № 45. – 186 S.

Литвиненко Н.,

Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, м. Київ

МОДЕЛІ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ У МЕДИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто моделі мовленнєвих ситуацій на різних етапах комунікативної взаємодії лікаря з пацієнтом. Відзначено доцільність використання таких моделей на заняттях з української мови зі студентами вищих медичних закладів освіти.

Ключові слова: мовлення, комунікація, формування, ситуація, етапи, медичний, моделювання, лікар, пацієнт, навчальний.

В статье рассмотрены модели речевых ситуаций на различных этапах коммуникативного взаимодействия врача с пациентом. Отмечена целесообразность использования таких моделей на занятиях по украинскому языку со студентами высших медицинских учебных заведений.

Ключевые слова: речь, коммуникация, формирование, ситуация, этапы, медицинский, моделирование, врач, пациент, учебный.

The model of linguistic behavior of doctors at various stages of communicative interaction with the patient. Noted the feasibility of using such models in the classroom in the Ukrainian language with students in higher educational institutions.

Keywords: broadcasting, communication, formation of the situation, stages, medical, modeling, doctor, patient training.

Опанування фаховими мовленнєвими навичками у вищому медичному закладі освіти передбачає засвоєння студентами необхідних знань та формування на їхній основі відповідних навичок, оскільки саме мовлення є невід'ємною частиною професійної діяльності лікаря. Тому суттєвим у процесі навчання студентів-медиків є моделювання феноменів професійного спілкування, аналіз комунікативних ситуацій та детермінантів мовленнєвої поведінки лікаря. Моделювання ситуацій, які відповідають рольовим правилам та регламенту медичної діяльності, вважаємо необхідним, бажаним і доцільним на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) зі студентами-медиками.

Керуючись принципами діяльнісного підходу до визначення понять, запропонованого А.А. Леонтьєвим [1], вважаємо, що витлумачення мовленнєвих ситуацій у медичній діяльності передбачає взаємодію партнерів (насамперед лікар – пацієнт, лікар – лікар), у процесі вирішення лікарем конкретних професійних завдань. При цьому доречно розрізняти стандартні та нестандартні ситуації. Стандартні ситуації визначені регламентом діяльності лікаря. Нестандартні ситуації виникають здебільшого з ініціативи пацієнта. Зважаючи на це пропонуємо проаналізувати деякі моделі комунікативних ситуацій на різних етапах професійного спілкування лікаря з пацієнтом. Основна форма такого спілкування – діалоги, що передбачають взаємодію між мовцем і слухачем, об'єднаних спільністю цільового завдання. Діалогічна комунікативна ситуація, у якій беруть участь здебільшого два комуніканти, характеризується чергуванням реплік, пов'язаних між собою конструктивно і змістовно.

Структурування медичного мовлення полягає в тому, що моделі предметно-референтних ситуацій є різними на різних етапах комунікативної взаємодії лікаря і пацієнта. Характерними ознаками таких ситуацій є їхня типовість, повторюваність, обов'язковість. Саме з огляду на це ми виокремлюємо чотири етапи, кожен із яких має свою стратегічну мету та відповідно до неї обрану лікарем тактику. Це етапи знайомства, системного опитування, об'єктивного обстеження та рекомендацій. Така класифікація ґрунтується на тому, що вона акумулює в собі ключові моменти комунікативної взаємодії лікаря й пацієнта, під час яких питома вага мовлення лікаря є найбільшою.

На етапі знайомства лікар має на меті виконати такі завдання:

- установити контакт із пацієнтом;
- отримати потрібні відомості про його фізичний стан та різні супутні обставини життя.

Налагодження неформального контакту з пацієнтом, створення атмосфери довіри та взаєморозуміння є надзвичайно важливим процесом, від якого залежить подальший комунікативний контакт лікаря й пацієнта. Реалізації цього процесу сприяє застосування етикетних та фатичних форм мовлення, важливу роль відіграють невербальні засоби комунікації.

Етикетні форми, уживані лікарем під час знайомства з пацієнтом, функціонально детерміновані його фаховою комунікативною настановою: створити емоційно позитивну атмосферу довіри і взаємопорозуміння. Цьому сприяють такі чинники: 1) підпорядковане стереотипам мовленнєвої поведінки лікаря “усне контактне спонтанне діалогічне мовлення” [3, с. 4], що зазвичай характеризує соціально-рольову ознаку учасників діалогу; 2) фатична функція спілкування [5], яка в контексті медичного мовлення орієнтована на те, щоб відволікти пацієнта від тривожних думок, переживань, відчуття страху, зняти нервову напругу тощо.

Стереотипи мовної поведінки виявляють себе уже на початку розмови лікаря з пацієнтом, до якого адресовані традиційні питання загального характеру: Що сталося? На що скаржитесь? Що змусило Вас прийти до лікарні? Спонтанно можуть виникнути питання, які не мають безпосереднього зв'язку із симптомами захворювання, а стосуються насамперед психологічного стану пацієнта. Як зауважує відомий американський лікар-кардіолог, лауреат Нобелівської премії миру Бернард Лоун, “лікар, що прагне зцілити, не може й не повинен всю увагу зосередити лише на основній скарзі або лише на хворому органі. Хворому можна допомогти, лише дізнавшись про те, що його турбує в цьому житті” [4, с. 58].

Фатичне спілкування передбачає вміння пожартувати, підбадьорити інших, урізноманітнюючи в такий спосіб стандартизовані форми медичної комунікації. Аналізуючи фатичну інформацію, лікар опосередковано вилучає з неї фахово вагомі відомості. Реакція пацієнта на репліки лікаря позафахового характеру є для нього одним із

важливих джерел інформації. Лікар по-особливому зважає на невербальну поведінку пацієнта під час першої зустрічі, яка сприяє кращому сприйманню озвученої ним інформації.

Другим етапом комунікативної взаємодії лікаря з пацієнтом є етап системного опитування. Специфіка змістового простору медичного мовлення на цьому етапі відображає особливості концептуалізації дійсності у формі запиту інформації. Опитування зорієнтоване на виявлення основної скарги як провідного симптому, на якому ґрунтується вся діагностика. Із формально-структурного погляду це виражено в різновидах питань, що мають граматичні, семантичні та прагматичні відмінності.

На етапі системного опитування лікар з'ясовує причини, що спонукали пацієнта звернутися до нього, характер скарг тощо. Матеріал проаналізованих діалогів [2] засвідчує, що після отримання першої відповіді лікар зазвичай уточнює інформацію питаннями на зразок: А ще які скарги? А що ще турбує? Згодом лікар скеровує розмову, звертаючись до пацієнта з проханням уточнити деталі, акцентуючи увагу на основному. Правильно сформульовані питання лікаря звужують діапазон діагностичного пошуку.

Уважне ставлення до невербальної інформації допомагає перевірити, чи не пропущені якісь важливі ознаки хвороби і водночас робити висновки про об'єктивність отриманих даних.

Медичне мовлення на етапі опитування характеризує багатогранність тематики, котра визначає структуру діалогів лікаря з пацієнтом. Основними темами цього етапу є:

- обговорення періоду появи перших ознак захворювання;
- загальний анамнез: хронічні захворювання (зокрема цукровий діабет, гепатит, хвороби серця); шпиталізації, перенесені операції, факти переливання крові, схильність до алергійних захворювань тощо;
- умови праці та побуту пацієнта: професійні ризики, шкідливі звички, режим харчування;
- сімейний анамнез: спадковий захворювання, стан здоров'я родичів;
- функціонування різних систем організму.

Розгортання діалогу під час опитування залежить від особистих рис лікаря й пацієнта. Для лікаря надзвичайно важливо пам'ятати, що будь-яке захворювання накладає відбиток на емоційну сферу. Тому характер різних прийомів опитування значною мірою зумовлений психологічним чинником, спосіб реалізації якого у комунікативній поведінці лікаря можна виявити лише за допомогою лінгвістичного аналізу.

На третьому етапі, яким є об'єктивне обстеження, лікар керує діями пацієнта, використовуючи для огляду певні маніпуляції. Паралельно з вербальним джерелом отримання інформації використовуються також зоровий і тактильний способи. Засобом отримання вербальної інформації є остенсивна ідентифікація локалізації та характеру / інтенсивності болю (Тут болить? А тут? Так боляче?). Така вербальна допомога лікаря не обов'язкова, однак вона здебільшого є невід'ємним елементом його комунікативної взаємодії з пацієнтом на етапі об'єктивного обстеження.

Характерною ознакою реплік лікаря на цьому етапі може бути імперативна модальність. Це виражають форми дієслів наказового способу (Лягайте! Роздягайтеся! Підніміть сорочку!), форми першої особи множини теперішнього часу, ужиті зі значенням другої особи наказового способу (*Одягаємося! Встаємо! Заплющуйте ліве око!*), речення з модальними дієсловами (Можна встати! Треба підійти сюди!), інфінітивні конструкції (Не дихати! Відрити рот!). Імперативні репліки лікаря на етапі об'єктивного обстеження можуть доповнюватися різними етикетними формулами для зниження категоричності (Будь ласка, підніміть сорочку! Прошу не дихати декілька секунд).

Директивність мовленнєвої поведінки не характерна для лікаря на цьому етапі, однак він може використовувати мовленнєві форми імперативної семантики під час обстеження пацієнта, оскільки керує ситуацією, яка потребує відповідних вчинків.

Прагматика дій лікаря на цьому етапі може бути маркована елементами емпатії (Неприємно трішки, так? Я зробила Вам боляче? Потерпіть трішечки, Ви молодчинка!).

Проникнення в особистий (інтимний) простір пацієнта компенсується пониженням гучності голосу. Додатковою дискурсивною функцією цього просодичного прийому є вияв терапевтичного сугестивного впливу.

На етапі об'єктивного обстеження лікар має визначитися з діагностичною версією. Суть цього завдання полягає передусім у вивченні хрестоматійних проявів хвороби. Водночас знання класичного перебігу захворювань – це своєрідна платформа, з якої починається діагностичний пошук хвороб з неповною або атиповою клінічною картиною.

Останнім є етап рекомендацій, на якому лікар призначає лікування або дообстеження, дає відповідні поради пацієнтові.

Зауважимо, що основним чинником для виокремлення певного типу мовленнєвої дії є інтенція мовця. У медичній комунікації дуже поширеними є імпліцитні мовленнєві дії, спричинені небажанням лікаря-мовця розкрити свої інтенції: 1) потреба переконати пацієнта виконати певну дію, якої він боїться (зробити укол, болочий аналіз тощо); 2) дотримання норм етики, коли пацієнтові не повідомляють, наприклад, об'єктивний аналіз; 3) критичність ситуації в разі пояснення пацієнтові причин помилкового попереднього діагнозу. Рекомендація за своєю інтенційністю – це насамперед вплив мовця на адресата. Здебільшого це інструктивне пояснення послідовності дій, які має виконувати пацієнт. Комунікативна ініціатива завжди належить лікареві як агенту інституційного дискурсу. Пацієнт зазвичай має уважно вислухати лікаря й бути готовим виконати його рекомендацію, яка нерідко побудована в модальності обов'язкового виконання (Ви повинні .., Вам потрібно .., Вам варто ...). Можливе використання пом'якшеної форми директивного значення рекомендації. Це буває тоді, коли вона набуває ознак поради (Я би радив Вам ...). Часто рекомендація лікаря органічно пов'язана з такими формами його волевиявлення, як порада, прохання, інструкція, заборона, дозвіл.

Особливістю цього етапу є й те, що рекомендація лікаря має форму розгорнутого волевиявлення у відповідь на питання, яке містить приховану або виражену констатацію несприятливого становища і прохання про допо-

могу. Рекомендація лікаря передбачає насамперед інструктивний перелік дій з метою виправити несприятливу ситуацію, викликану хворобою, та (факультативно) пояснити ці дії. Завершальним елементом спілкування лікаря з пацієнтом на цьому етапі є мовленнєва дія подяки пацієнта.

Отже, виокремлені етапи у структурі медичної комунікації та зумовлені ними ситуації спілкування є різними за своїм призначенням, що впливає на особливості мовлення лікаря. Моделювання таких ситуацій на заняттях з української мови у вищих медичних закладах освіти має на меті підготувати студентів до застосування своїх знань у подальшій професійній діяльності.

Література:

1. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – Тарту: Тартус. гос. ун-т, 1974. – 218 с.
2. Литвиненко Н. П. Сучасний український медичний дискурс / Ніна Литвиненко. – Х.: Історико-філологічне товариство. – 302 с.
3. Литовченко В. М. Український мовленнєвий етикет: соціолінгвістичний аспект / В. М. Литовченко // “Наукові записки” Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія: Філологія. – Вінниця, 1989. – Вип. 1. – С. 3-6.
4. Лоун Б. Утерянное искусство врачевания / Б. Лоун. – М.: КРОН-ПРЕСС., 1998. – 367 с.
5. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М.: Рус. яз., 2002. – 216 с.

Макаренко Ю. В.,

державний педагогічний університет ім.В. Винниченка, м. Кіровоград

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

У статті розглядається ціннісна концептосфера Інтернет-дискурсу на матеріалі Інтернет-щоденників та засоби вербалізації цінностей, їх ієрархія у лінгвосвідомості носіїв української та німецької мов.

Ключові слова: цінності, концепт, концептосфера, асоціативне поле.

В статье рассматривается ценностная концептосфера Интернет-дискурса на материале Интернет-дневников и способы вербализации ценностей, их иерархия в лингвосознании носителей украинского и немецкого языков.

Ключевые слова: ценности, концепт, концептосфера, ассоциативное поле.

The article deals with conceptual sphere of values in the blogs and ways of verbalization of values, their hierarchy in perception of native speakers of Germany and Ukraine.

Key words: values, concept, conceptual sphere, associative field.

Сучасна лінгвістика розвивається під знаком нової номінативно-прагматичної парадигми, "що має за мету вивчення зовнішніх зв'язків мови з дійсністю, яку вона відображає, і з мовцем, якому вона слугує" [7, с. 81].

Об'єктом даного дослідження є вербалізація цінностей німецької та української культур на основі приватних Інтернет-щоденників.

Предметом дослідження виступають мовні засоби, що несуть інформацію про ціннісну картину світу німецького та українського соціумів.

Метою нашого дослідження є аналіз ціннісної концептосфери Інтернет-дискурсу на матеріалі текстів Інтернет-щоденників для визначення набору цінностей німецької та української культур, релевантних для сучасного суспільства, які отримали відповідне мовне відображення в дискурсі.

Під цінностями розуміються граничні раціональні нормативні основи актів свідомості і поведінки людей [10, с. 52]. Поняття ціннісної свідомості – це форма світогляду, створена на цінностях. Ціннісний світогляд претендує на роль головної форми світогляду [10, с. 53].

Цінності виступають регулятором людської діяльності, є засобом збереження національної ідентичності, а тому мають величезне значення для пізнання культури. Система соціальних цінностей створюється історично впродовж тисячоліть і стає носієм соціального, культурного наслідування.

Категорія цінностей не є статичною. Цінності є різноманітними та неоднорідними. Цінності формуються в процесі соціалізації людини і мають динамічний характер [8]. Аналіз вербалізації цінностей може відобразити сучасний стан ціннісної картини світу і тенденції її розвитку.

В аксіології існують різні підходи до систематизації цінностей. Виділяють фінальні, інструментальні та похідні цінності [4, с. 143].

Фінальні цінності є найвищими цінностями і ідеалами, важливішим за які нема нічого. Це кінцеві цілі людських прагнень [4, с. 143].

Інструментальні цінності являють собою засоби і умови, необхідні для досягнення і збереження фінальних цінностей.

Похідні цінності – це наслідок або вираження інших цінностей, які є значимими як ознаки і символи інших цінностей [4, с. 143].

Ієрархія ціннісних орієнтацій у різних людей будується по-різному. Одна і та ж цінність може бути фінальною для однієї та інструментальною для іншої. Для людини високої культури фінальними є духовні цінності [4, с. 143].

Сукупність ціннісних орієнтацій у лінгвокультурі являє собою систему, у якій можуть бути встановлені домінуючі та другорядні характеристики [9, с. 45].

Основною одиницею лінгвокультурології є культурний концепт [3, с. 91].

Концепт – це згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, з допомогою чого людина сама входить в культуру і може впливати на неї [11, с. 40].

Термін "концептосфера" введений в науку академіком Д.С. Лихачовим. За його визначенням концептосфера є сукупність концептів нації. Чим багатша культура нації, її фольклор, література, наука, мистецтво, історичний досвід, тим багатша концептосфера народу [6].

Дискретизація концептів під кутом зору аксіологічної семантики припускає їх протиставлення за принципом позитиву і негативу, оскільки концептуальний корпус мови формується не тільки ціннісними орієнтирами зі знаком плюс, але й зі знаком мінус [9, с. 100].

Основними ціннісними концептами у текстах інтернет-щоденників, за нашими спостереженнями, є наступні: ЖИТТЯ vs. СМЕРТЬ, КОХАННЯ, БАТЬКИ, ДІТИ, РОДИНА, РОБОТА, ЩАСТЯ vs. БІДА, ЗАХОПЛЕННЯ, ЗДОРОВ'Я vs. ХВОРОБА.

На початковому етапі нашого дослідження, порівнявши німецькі ціннісні концепти з українськими (що становить 219 блогів, вік користувачів від 13 до 54 років), ми можемо зробити висновок, що такі базові фінальні цінності як ЖИТТЯ (36), КОХАННЯ (23), БАТЬКИ (9), ДІТИ (8), РОДИНА (17), ДРУЗІ (8), ЩАСТЯ (4) співпадають із українськими: *mein Leben ist ein Scherbenhaufen* (fall angel) [2], *моє життя розлетілося на друзки* (dawkevi4) [1].

Також співпадають похідні цінності ДІМ (6), АВТО (4), ГРОШІ (6), НАВЧАННЯ (8).

Фінальні цінності ДУША, ПАТРІОТИЗМ, ГОРДІСТЬ, СОВІСТЬ, БІДА та антицінність ЗАЗДРИСТЬ відсутні у німецькомовному Інтернет-дискурсі.

Натомість в україномовному дискурсі відсутні такі притаманні німецькомовному дискурсу концепти СВОБОДА та ЗАДОВОЛЕННЯ і антицінність як НАСИЛЛЯ У РОДИНІ, БРЕХНЯ, ДЕПРЕСІЯ.

Ж. Вандриес підкреслював: “Слово ніколи не вириває в нашій свідомості самостійно. Навіть коли одне слово в певному значенні присутнє в нашій свідомості, то інші, що залишаються в тіні, пов’язані з ним найтоншими нитками, шохвилини готові увірватися в нашу свідомість” [1, с. 295]. Коли йдеться про одне й те ж поняття та його трактування різними людьми, то це слово набуває безліч конотативних значень [13, с. 17]. Кожен народ, залежно від своїх культурних традицій, може вкладати дещо відмінний зміст у те або інше поняття, а отже, по-різному уявляти значення мовного знака [12, с. 137].

Асоціативне поле є специфічною когнітивною структурою мовленнєвої свідомості, яка бере участь у формуванні лінгвістичної картини світу. “Поле” реакцій, отриманих на слово-стимул, дає змогу судити про психологічну структуру значення вихідного слова як про комплексне явище, що характеризується низкою параметрів, у числі яких простежується наявність деякого емоційного навантаження. Це виражається в реалізації оціночного моменту або пов’язане з емоційно забарвленими характеристиками чи почуттями [2, с. 210].

У ході нашого дослідження отримано наступні асоціації носіїв німецької мови на слова-стимулятори:

Життя – це: *Schlag auf Schlag, Chaos, Schwierigkeiten, Veränderung, Traum, Hölle, Kampf, Horror, Geschenk, Probleme, Katastrophe, Sorgen, Scherbenhaufen, Schwarz– Weiß, Stress, grade Linie, Tiefpunktphase, Kreislauf, 5 Tonnen Stein.*

Додаткові реакції на слово-стимул життя: *beschissen, interessant, kein Wunschkonzert, nicht einfach (2), unzufrieden, schwer und scheiße.*

Смерть – це: *ein schwerer Schlag, Trauer und Leid, Frieden, Stich in Herz, Horror, Lücke, Ewigkeit, Abschied, Schmerz (2), Weh, ich vermisse dich, fehlst mir so sehr.*

Кохання – це: *seelische und körperliche Nähe, Verantwortung, Warten, Sicherheit, Hass(1), Weh, Schmerz, Zweifel, Freude, Spass, Lachen, Vertrauen, Wolke 7, Bauchgefühl und Schmetterlinge (6), Ewigkeit, Anker, Ein und Alles, ruhender Pol, Erinnerungen und Narben.*

Родина – це: *Liebe und Fürsorge, Kraft und Mut, Nähe und Wärme, Kindheit, Schwiegermonster.*

Батьки – це: *(Vater) Vorbild, Freund, Superman, (Mutter) Erzeugerin.*

У ході дослідження отримано наступні асоціації носіїв української мови:

Життя – це: карусель, змін, боротьба (2), книга, чорно-біла смугаста дорога, вирій подій, кисіль, вибір, купе, пазл, купа запитань, баланс, мінуси і плюси, драма, друзки, парадокс, незрозумілість, роман, партія гри в шахи, імітація, жалюгідне, важке, цікава, бентежна, прекрасна штука, на швидкості 120 км/ч, жорстоке, у стилі non-stop.

Смерть – це: відчуття втрати, страх, біль, сум, драма, трагедія, пуста у душі.

Кохання – це: гармонія та щастя, соплі-воплі, ніжне і велике, тепло, вино, вітер, хвороба, ціле, проміння сонця, навіжений стан, диво, щастя, перплетіння життів.

Родина – це: спокій і тепло, пара, турботливість, затишок, спокій (2), щастя (2), оплот, конфлікт, розчарування, дитинство.

Батьки – це: любов, турбота, гордість, ідеальний батько, (тато) надзвичайний чоловік.

Патріотизм – це: мова, гордість, геніальні люди, чарівна природа, пісня, вишиванка, традиції, батьківщина, Різдво, Великдень, Новий Рік з ялинкою і снігом.

З проаналізованих нами асоціативних полів можна зробити висновок, що для двох культур базові цінності ЖИТТЯ vs СМЕРТЬ, КОХАННЯ, РОДИНА, БАТЬКИ не повністю співпадають. Так, в українській картині світу життя не асоціюється з хаосом, пеклом та ударами. Життю в українській картині світу притаманна драма, купа запитань, воно може бути жалюгідним, жорстоким, асоціюється з киселем, що відсутнє в німецькій картині світу.

В обох культурах смерть є чимось жахливим, від чого болить. Проте у німецькій культурі смерть асоціюється ще й з вічністю та миром.

Кохання сприймається українцями як щось прекрасне, в німецькій же культурі здебільшого як біль та страждання, навіть ненависть.

В асоціативному полі родина в обох культурах найбільше цінується близькість та тепло, слово-стимулятор асоціюється з дитинством та спокоєм.

У ході дослідження нами було з’ясовано, що відчуття патріотизму притаманне українцям, відсутнє в німецькій культурі.

Дана, на перший погляд, хаотична множина слів та словосполучень характеризується закономірностями, котрі свідчать про те, що вона має структуру із незмінним ядром (центральною, ключовим словом), навколо якого складається ореол різних відомостей [2, с. 223].

Одиниці, що формують прагматичну структуру асоціативного поля, виявляють відбите в мові відношення “людина – дійсність” [2, с. 237].

Подальшою перспективою дослідження є вивчення принципів моделювання ціннісної картини світу та одиниць картин світу.

Література:

1. Вандриес Ж. Лингвистическое введение в историю / Ж. Вандриес. – М.: Наука, 1937. 295 с.
2. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е. И. Горошко. – М.: Изд. группа “РА – Каравелла”, 2001. – С. 200–320.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кармин А. С., Новикова Е. С. Культурология. – СПб.: Питер, 2007. – 464 с.

5. Леонтьев А. А. Языковое сознание и образ мира // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М., 1993. – С. 20.
6. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1993. – Т. 52. № 1. – С. 3-9.
7. Ломов А. М. Лингвистика и аналитическая философия // Вестник ВГУ. Сер. I. Гуманитарные науки. – 1996. – № 1. – С. 76-85.
8. Новгородцев П. И. Об общественном идеале – М., 1991. – С. 198.
9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
10. Розов Н. С. Ценности в проблемном мире: Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии. Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та. 1998. – 292 с.
11. Степанов Ю. С. Концепт. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа “Языки русской культуры”. 1997. – С.40.
12. Уфимцева Н.В. Этнический характер, образ себя и языковое сознание русских / Н. В. Уфимцева // Языковое сознание: формирование и функционирование / отв. ред. Н. В. Уфимцева. – М.: [б. и.], 1998. – С. 135-170.
13. Ушакова Т. Н. Проблемы внутренней речи в психологии и психофизиологии / Т. Н. Ушакова // Психологические и психофизиологические исследования речи. – М.: Наука, 1985. – С. 12-25.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. <http://www.blox.ua/html/4849665,4587522.html>
2. <http://www.tagebuchland.de/>

Макарук Л. Л.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню специфіки сучасного англomовного мас-медійного дискурсу. Значна увага звернута на паралінгвальні елементи, які функціонують у комунікативному середовищі.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, паралінгвальні компоненти, креолізація.

Статья посвящена исследованию специфики современного англоязычного медийного дискурса. Большое внимание обращено на паралингвистические элементы, которые функционируют в коммуникативной среде.

Ключевые слова: масс-медийный дискурс, паралингвальные компоненты, креолизация.

The article is devoted to the investigation of the English mass media discourse. A special attention is paid to the non-verbal elements which occur in the modern media discourse.

Key words: mass media discourse, non-verbal devices, creolization.

Сучасний мас-медійний дискурс – це та сфера функціонування мови, у якій спостерігається стійка тенденція до нових трансформаційних процесів та інтенсивного розвитку. Закономірно, що дискурс ЗМІ викликає постійний науковий інтерес. Про це свідчать доробки багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників: М. Montgomeri, А. Bell, В. Костомарова, М. Володіної, Г. Солганика, О. Сусської та ін. Основна увага вчених сконцентрована на вивчення різних та відносно нових мовознавчих напрямів, які сформувалися на стику лінгвістики, соціології та культурології, а також інших інтеграційних галузей знань з урахуванням позалінгвальних факторів.

Аналіз періодичних видань свідчить про те, що мову ЗМІ не можна вивчати ізольовано, в межах лише одного лінгвістичного ракурсу. До її вивчення доцільно підходити комплексно, оскільки у медійному дискурсі інтенсивно використовують різноманітні візуальні елементи, такі як фотографії, зображення, інші паралінгвальні графічні одиниці, а це викликає потребу у з'ясуванні їхньої структури, семантики та кореляції з вербальною частиною, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета роботи полягає у виявленні взаємозалежності вербальних та паралінгвальних компонентів комунікації, встановленні їхньої ролі та функцій у мас-медійному дискурсі.

Об'єктом дослідження є піктограми та ідеограми, які функціонують на сторінках сучасних електронних періодичних видань.

Очевидним є той факт, що мас-медійний дискурс переважає над усіма іншими жанрами, оскільки саме у медіа проходить апропація переважної більшості новоутворень, які згодом набувають нормативного статусу. На думку Г. П. Нецименко, “мова засобів масової інформації одночасно поєднує у собі такі протилежні якості, як динамічність та консерватизм, еталонність та залежність від мовленнєвих пріоритетів свого часу, у тому числі і від різноманітного роду модних тенденцій” [2, с. 98]. Саме тому, узус ЗМІ є динамічним та відкритим до різних нововведень.

О. Сусська зазначає, що “вибір того чи іншого слова, тієї чи іншої форми чи конструкції відбиває не тільки мовні смаки і звички окремих людей, але й мовні навички окремих класів і соціальних груп, в тому числі і всього суспільства певного історичного періоду” [4, с. 220]. Як результат, медійний дискурс демонструє розвиток соціуму, позитивні та негативні зміни, які відбуваються у певний період. Крім того, медіа першими реагують на будь-які інноваційні процеси, які відбуваються у суспільстві.

Окрім мовної компетенції, дискурс також включає низку екстралінгвальних факторів, які впливають на процес комунікації: інформацію про цільову аудиторію, її культурні цінності, ідеологію, специфіку сприйняття та розуміння пропонованого матеріалу. Зважаючи на той факт, що кількість англomовних медіа превалює над іншими, це стимулює продуцентів постійно шукати нові засоби для їхнього оновлення та наповнення, щоб утримати “свого читача” та завоювати популярність.

Г. Г. Почепцов вказує на те, що газетний текст перебуває у стихії писемної мови, й це відбирає в мовному арсеналі відповідні писемні конструкції. Це дискурс, де велика увага приділяється не лише змістові, а й формі його викладу [Зв, 78]. З огляду на вище сказане, важливим виявляється не тільки мовне наповнення часопису, а й те, яким чином його розміщують на газетній шпальті, які засоби при цьому використовують, щоб підсилити його інформативність та надати йому особливих ефектів.

Одним із центральних напрямів у розвитку сучасного соціуму є пошук оптимальних засобів передачі тематично різноманітної інформації максимально виразними та змістомісткими засобами. У зв'язку з цим, усе більшої ваги набуває візуалізація різних типів спілкування, суть якої полягає у залученні до процесу комунікації графічних засобів. При виборі мовних засобів вирішальним є чинник оптимального та семантично конденсованого способу представлення газетного матеріалу, який би приваблював читача та заохочував би його прочитати запропонований матеріал.

Особливе місце у мас-медійному дискурсі посідає креолізація. Цей термін набув у лінгвістиці значного поширення завдяки дослідженню Ю. О. Сорокіна та С. В. Тарасова, які запропонували називати тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної / мовленнєвої) і невербальної (тієї, що належить до інших ніж природна мова знакових систем) креолізованими [1, с. 8]. У зв'язку з цим, у будь-якому повідомленні, яке містить елементи, що належать до різних семіотичних систем, виокремлюють дві частини: вербальну та іконічну (зображальну). Зауважимо, що іконічна складова може варіюватися, оскільки здатна включати досить різні за структурою та змістом графічні компоненти: фотографії, карикатури, колажі, малюнки, шрифт і колір, а також піктограми та ідеограми.

Слід зазначити, що однією із причин, які посприяли залученню до мови ЗМІ іконічних елементів, слугувала інформаційна революція. Крім того, у друкованих паперових періодичних виданнях ілюстрація – це чи не єдиний спосіб, який здатен урізноманітнити і забарвити чорно-білі словесні частини повідомлення та апелювати до органів сенсорики реципієнтів.

План вираження досліджуваних паралінгвальних компонентів досить багатогранний, оскільки вони можуть бути представлені за посередництвом низки різноманітних графічних елементів, які надають слову, виразу, реченню або тексту особливого конотативно-емотивного забарвлення. Ще однією важливою ознакою таких одиниць є те, що вони можуть результативно передавати один і той же контент різними способами. Паралінгвальні компоненти мають дещо ширший “спектр виразності” завдяки тому, що під час представлення інформації продуцент використовує усі доступні засоби для досягнення максимального ефекту: видозмінює звичний знак, супроводжуючи його додатковими символами, використовує при цьому різну кольорову гаму для підсилення апеляції до аудиторії, вдається до графічної гри, тощо. Досить часто графічні одиниці мають потужніший прагматичний потенціал, а тому здатні швидко завоювати увагу читача, пробудити у нього інтерес до запропонованого матеріалу та створити певний естетичний ефект.

Феномен креолізації дає змогу розглядати складові мас-медійного дискурсу як дві різні, однак альтернативні семіотичні системи. Таким чином, якщо до структури повідомлення, окрім традиційних вербальних одиниць, входять піктограми та ідеограми, то це зумовлює потребу у розгляді усіх його елементів як синтезу вербальних та паралінгвальних компонентів. Однак, не завжди адресат та адресант сприймають такі одиниці як єдине ціле. Крім того, існує певна небезпека індивідуального трактування повідомлення, що може призвести не тільки до розбіжностей у розкодуванні змісту повідомлення, але й до його місінтерпретації.

Здійснений аналіз сучасних канадських англійських електронних періодичних видань свідчить про те, що для них характерне варіативне використання піктограм та ідеограм, оскільки їхнє функціональне навантаження залежить від мети, яку переслідує продуцент у кожному окремому випадку. Так, у електронних версіях англійських газет трапляються набори піктограм та ідеограм, які перш за все, виконують комунікативну функцію. Досліджувані графічні елементи значно різняться за своєю структурою та наявністю чи відсутністю вербального супроводу. Зазначені критерії дозволяють стверджувати, що піктограми на рисунку 1 комбіновані, оскільки окрім зображення містять ще й пояснення та вказівки (*click on*).

Click on		to customize your page view
Click on		to choose the desired zoom level
Click on		to download and save the paper for offline reading, using PressReader
Click on		to translate the article

Рисунок 1 [<http://digital.nationalpost.com/epaper/viewer.aspx>]

Такі піктограми дають можливість читачам швидко переглянути необхідну інформацію та вибрати саме ті статті чи повідомлення, які є важливими саме для них. Ці елементи також допомагають реципієнтам обрати той спосіб ознайомлення із запропонованим матеріалом, який максимально відповідатиме їхнім бажанням чи потребам. Наприклад, повідомлення може бути перекладене іншою мовою, можуть бути обрані необхідні розміри сторінок, що максимально підходять користувачеві, інформація може бути завантажена на комп'ютер для подальшого офлайнного прочитання та ін.

У канадських періодичних виданнях функціонують також культуро марковані піктограми, які виконують кумулятивну функцію. Так, наприклад, електронний випуск газети “*National Post*” супроводжує піктограма у вигляді кленового листка, який символізує єдність канадської нації. У цьому випадку піктограма є простою, оскільки її використовують без пояснення, бо вважають, що це досить відомий елемент, який не потребує додаткових тлумачень.

Копірайтери канадських видань, як і багатьох інших, намагаються спілкуватися з канадцами, налаштовуючи з ними певні контакти, про що свідчить наступна піктограма, яку зустрічаємо на сторінках електронного видання газети “*Toronto Sun*”. Ключовим елементом запропонованого зображення є мобільний телефон, який у першу чергу передбачає телефонну розмову. Однак, сучасні високі технології значно розширили можливості мобільного телефону, за посередництвом якого нині можна не тільки розмовляти та надсилати повідомлення, а й фотографувати, користуватися Інтернетом, робити відео зйомку, а також працювати з пакетом програм Microsoft Office. Тому, як свідчить ця комбінована піктограма, продуценти пропонують читачам надіслати інформацію, про те, що вони бачили на вулицях Торонто. Саме підпис-пояснення розширює значення запропонованого зображення та підказує читачам, чого від них очікують копірайтери. У цьому випадку піктограма виконує комунікативну функцію. Такий приклад свідчить про те, що одна і таж сама піктограма може набувати різних трактувань, а її значення стає чітко зрозумілим лише завдяки контексту.

Send Your ScoopShare your story with the Sun!

Send us your photos, video or a quick note about something you've seen on the streets of Toronto.

Рисунок 2 [<http://www.torontosun.com/>]

Отже, розглянуті вище піктограми, які входять до структури канадських періодичних електронних видань, свідчать про те, що вони виконують різні функції. Вирішальну роль при визначенні їхнього значення відіграє контекст. Здебільшого, в електронних випусках використовують комбіновані піктограми, значення яких розшифровує підпис-пояснення.

Таким чином, зростання дослідницького інтересу до мас-медійного дискурсу є закономірним, оскільки візуалізація інформації – це одна із характерних ознак сучасної епохи, у якій високі технології уможливили значне удосконалення та покращення процесів передачі інформації. У зв'язку з цим формується новий тип образного мислення, який поєднує два типи форм: мовні та візуальні. Невербальні компоненти комунікації здійснюють значний вплив на психічний та фізичний стан людини, стимулюючи краще засвоєння інформації на підсвідомому рівні, а тому виникає необхідність у дослідженні таких одиниць не тільки лінгвістами, а й фахівцями з інших суміжних галузей знань.

Література:

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) : учеб. пос. [для студ. ф-тов иностр. яз. вузов] / Е. Е. Анисимова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2003. – 128 с.
2. Нецименко Г. П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: Проблемы. Тенденции развития / Г. П. Нецименко // Вопросы языкознания. – № 1. – 2001. – С. 98 – 132.
3. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Вид. центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
4. Суська О. О. Слово. Символ. Текст / О. О. Суська ; [под ред. Е. С. Снитко и проф. Л. П. Дяченко]. – К., 2006. – С. 211–226.

Манюх Н. Б.,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

АСОЦІАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТУ БАТЬКІВЩИНА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті розглянуто різноманітні аспекти смислу концепту батьківщина, проаналізовано асоціативний потенціал цього лінгвокультурного концепту, виокремлено універсальні та ідіоетнічні лінгвокультурні риси лінгвокультурного кодування світу.

Ключові слова: *концепт, батьківщина, асоціативний потенціал.*

В статье рассмотрены разные аспекты смысла концепта родина, проанализировано ассоциативный потенциал этого лингвокультурного концепта, выделены универсальные и идиоэтнические лингвокультурные черты лингвокультурного кодирования мира.

Ключевые слова: *концепт, родина, ассоциативный потенциал.*

Different aspects of the meaning of motherland concept, are revealed in the article. Associative potential of this lingual and cultural concept is analyzed. The universal and idioethnical features of lingual and cultural world coding are differentiated in this article.

Key words: *concept, motherland, association, associative potential.*

Дослідження асоціативного потенціалу лінгвокультурних концептів є одним із пріоритетних напрямів у сучасному мовознавстві. Вивчення специфіки вербалізації концепту батьківщина в умовах міжкультурної комунікації дозволяє реконструювати національну особливість сприйняття світу і закріплення в мові знання про неї. Відомо, що мова виступає могутнім чинником відображення дійсності в її національному виявленні. На ґрунті національної мови створюється система понять, що визначає, зрештою, лінгвістичну картину світу. “Звичайно, для носія української мови коло понять, які засвоюються як етнолінгвістичні, буде відмінним як кількісно, так і якісно порівняно з колом понять, знання яких обов’язкове для вивчення української мови як другої або як іноземної” [5, с. 430]. За умов міжкультурного спілкування відсутність достатньої інформації про концептосферу партнера з притаманними йому ціннісними орієнтаціями та стереотипами носія тієї чи іншої мовної системи може призвести до непередбачуваних наслідків. Адже “незнання або неадекватне відтворення норм мовленнєвої та немовленнєвої поведінки створює труднощі в спілкуванні представників різних лінгвокультурних спільнот і може спричинити різноманітні комунікативні девіації” [1, с. 251]. Актуальність цієї проблеми зумовлена тісною взаємодією мови і культури, мови та свідомості, що в процесі міжмовної та міжкультурної комунікації студентів-іноземців призводить до засвоєння ними позамовної інформації.

Метою нашої статті є дослідження асоціативного потенціалу концепту батьківщина в українській лінгвокультурі для виокремлення універсальних та ідіоетнічних рис кодування світу в процесі вивчення української мови як іноземної.

Поставлена мета передбачає розв’язання таких завдань:

- розглянути різноманітні аспекти смислу концепту батьківщина;
- описати асоціативний потенціал концепту батьківщина.

Поняття концепту є здавна відомим філософській, психологічній, лінгвістичній і літературознавчій наукам. Термін “**концепт**” є запозиченням із лат. *conceptus* – поняття, від *conspicere* – “збирати, вбирати у себе; представляти себе, утворювати тощо”. Внутрішня форма й розвинена багатозначність латинського терміна породжує значну кількість тлумачень його західноєвропейських і слов’янських відповідників-запозичень.

Поняття “**концепт**” бере початок ще з доби Середньовіччя. П. Абеляр вбачав у ньому ідею Бога, праобрази одиничних речей. Провісником майбутнього психологічного аспекту визначення концепту, що поширився у другій половині ХХ ст., вважають російського філософа С. Аскольдова. Сучасні дефініції концепту ґрунтуються на різних підходах, відтак аналіз концептів у мовознавстві не може бути довільно дескриптивним, а повинен ґрунтуватися передусім на знаннях у галузях психології, теорії пізнання, теорії інформації з урахуванням доробку комп’ютерного моделювання [11, с. 419]. Згідно з О. Селівановою, концепт кваліфікується як інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п’яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [11, с. 410]. Підґрунтям такої дефініції стало класичне тлумачення концепту О. Кубряковою: “Концепт – термін, що служить поясненню одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, всієї країни світу, відображеної у психіці людини” [11, с. 410].

Дослідженням цього терміна займаються Н. Арутюнова, А. Бабушкін, А. Вежбицька, О. Кубрякова, В. Маслова, О. Селіванова, Ю. Степанов, В. Телія, Р. Фрумкіна та ін. У сучасній лінгвістиці виокремились два основні підходи до визначення терміна “концепт”: лінгвокогнітивний (А. Бабушкін, О. Кубрякова, О. Селіванова та ін.) та лінгвокультурний (Н. Арутюнова, В. Маслова, Ю. Степанов та ін.).

Концепт можна визначити як асоціативно-вербальну сітку, пучок вербалізованих смислів, представлений у плані вираження цілим рядом своїх мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму [3, с. 48].

В українській мові актуалізуються різні концепти. Одним із найменш досліджених у науці є концепт бать-

ківщина, який належить до абстрактних лінгвокультурних концептів. У філософсько-теоретичному осмисленні батьківщина розглядається як “країна, що історично належить даному народові; освоєне цим народом географічне середовище, відображене в його матеріальній і духовній культурі; економічне, соціальне, політичне і культурне середовище, що історично склалося і освоєне людьми” [14, с. 83].

Засловником, батьківщина: 1. Країна стосовно до людей, які народилися в ній та є її громадянами; вітчизна. // Місце народження когось-небудь. 2. *перен.* Місце зародження, походження або виникнення чого-небудь [2, с. 39]. Порівняємо, наприклад, тлумачення слова батьківщина в українській мові і його російського відповідника родин в дескриптивних значеннях. Родина. 1. Отечество, родная страна. 2. Место рождения, происхождения когось-чогось-н., возникновения чогось-н. [8, с. 680]. Як бачимо, значення цих слів ідентичні в обох споріднених мовах. Загалом українське слово семантично відповідає словам в багатьох інших мовах: рос. отечество, пол. ojczyzna, лат. patria, а також англ. fatherland й нім. Vaterland. Поняття батьківщинашироко поширене в індоєвропейських мовах. Так, концепт батьківщина характеризується певними спільними смислами з концептом ДІМ (сміслова зона “рідна земля”) особливо в англійській мові (пор. *homeland*)” [7, с. 11].

“Співіснування універсальних, етнічних, групових й індивідуальних концептів, певний перетин чи поєднання їх у колективній чи індивідуальній свідомості визначає можливість окремої людини бути зрозумілою іншій на підставі певної знакової системи (мови, продуктів культури групи, етносу чи цивілізації в цілому) і соціально й культурно маркованої діяльності” [11, с. 416]. Лінгвокультурний концепт батьківщина належить до так званих абстрактних, загальнолюдських концептів, який водночас може мати своє етнокультурне наповнення. Як зазначалося, поняття “батьківщина” відоме індоєвропейським мовам, хоча уряді мов існують також дещо інші синоніми, похідні від слова “матір” (англ. motherland) зі значенням “рідні, свої місця” англ. homeland, нім. Heimat, швед. fosterland(et) тощо.

Батьківщина – це рідна країна, в якій народилася і проживає людина. Для нас це Україна. Кожен має також “малу” батьківщину: край, землю, де прийшов у світ, рідне місто або село. У сучасних умовах Батьківщина пов’язується з поняттям “держава”. У такому разі вона охоплює соціальний та державний устрій, систему політичних відносин, культуру, духовні цінності, особливості мови, побуту, звичаїв [12, с. 16].

Батьківщина – “земля батьків”, етнічна територія, тобто територія, освоєна кількома поколіннями певного етносу, середовище його проживання. Певне природне середовище (земля з її лісами, луками, річками та озерами, прилеглими морськими просторами тощо) виступає в ролі батьківщини тоді, коли воно оцінене культурою, осмислене як своє, як свідчення історичного минулого етносу й сукупність його історичних пам’яток, як джерело індивідуальних та спільних для етнічної групи спогадів і переживань [4, с. 313].

За допомогою дефініції з різних словників ми отримали компоненти, що складають лексичне значення цього концепта. Ядро лексико-семантичного поля батьківщина в українській мові складає ядерна лексема “батьківщина”, яка проявляється двома компонентами: а) країна стосовно до людей, які народилися в ній; б) місце зародження, походження або виникнення чогось-небудь. Інші компоненти не менш важливі (мала батьківщина, етнічна територія, країна, що історично належить даному народові та ін.) перебувають на периферії. Кожен виокремлений компонент концепту може вступати в різнонаправлені асоціативні зв’язки та створювати їх. Проте асоціативне поле концепту батьківщина буде неоднорідним в межах української та інших лінгвокультурних спільнот.

У процесі вивчення української мови як іноземної, особливості лінгводидактичного аспекту полягає в тому, що частина іноземних студентів (переважно іноземні громадяни, в яких другою мовою навчання у школі була російська) мають вже достатній рівень знань російської мови, а тому їм легше адаптуватись в нерідному українськомовному середовищі. З іншого боку, іноземні громадяни, які є носіями різних мовних груп, далеких від східнослов’янської, потрапляючи в інше культурно-мовне середовище, фактично потрапляють в інший світ цінностей і законів спілкування, випрацюваних у межах цієї мови і культури. Через те найбільша кількість смислових зон у структурі семантичного гештальту асоціативного поля концепту батьківщина звичайно належатиме представникам української лінгвокультурної спільноти, що свідчить про найвищий асоціативний потенціал цього концепту в сучасному українському мовомисленні [7, с. 11].

Насамперед, впадають у вічі словотвірні асоціації, наявні у процесі етимологізації самого концепту батьківщина: батько → батьків /суфіксальний/ → батьківський /суфіксальний/ → батьківщина (спадщина) /усічення основи + суфіксальний/, Батьківщина (вітчизна) / усічення основи + суфіксальний/ [13]. Цілком справедливим буде твердження про те, що саме в слов’янській ментальності концепт батьківщина ототожнюється з матір’ю, з жіночим началом (вітчизна, батьківщина, рідна земля, ojczyzna), хоча ключовими лексемами реалізації вказаного концепта є отець, батько, ojciec. Для прикладу для французької ментальності характерне ототожнення батьківщини з Прекрасною Дамою, виражене через паремійний фонд мови. [7, с. 15].

Українська лексико-семантична система містить такі ряди лексем: синоніми: рідна країна, вітчизна, отчизна, вітчизна, колиска; антоніми: чужина, чужениця, чужий край [9, с. 48]. Як синонімічні, так і антонімічні відношення набувають означення, які можуть спричинити різноманітні асоціативні реакції носія тієї чи іншої мовної системи. Так, батьківщина дорога, друга, улюблена, міцна, могутня, найкраща, наша, прекрасна, рідна, чудова, щаслива. Такі характеристики підкреслюють позитивну оцінку характеристику, яку містить концепт. Через те на батьківщина можна бути, жити, виростати, залишатися, зростати, знаходитися, перебувати. Можна відчувати любов до батьківщини, обов’язок перед батьківщиною, тугу за батьківщиною. Тоді як чужина оосоружна, а тому виникає негативна оцінна реакція: неприхильність до чужини, не мати обов’язку перед чужиною, не тужити за чужиною [10].

Асоціативно-образні паралелі концепта батьківщина найкраще прослідковуються в контексті художніх творів. Так, у Симоненкових словах “... Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину” основний акцент зосереджено на слові “*батьківщина*”. У коло мовних реалізацій концептуального смислу “*батьківщина*” входять дескрипції, зумовлені поняттям того, що для всіх людей різної національності Батьків-

щина – це рідна земля, територія, країна, де вони народилися. Для представника українського етносу, батьківщина – це не тільки земля, на якій він проживає, це насамперед Україна, Дніпро, хата, верба, калина. Так, у розумінні Тараса Шевченка, у поезії якого слова-концепти утворюють лексико-семантичне поле з надзвичайно широким спектром поетичних значень, Україна – це не лише місце, територія чи країна. "Це стан душі, стан буття, екзистенціальна категорія у теперішньому часі, а в майбутньому – форма ідеального існування" [6, с. 79]. На основі досліджень асоціативного потенціалу концепту *батьківщина* вчені акцентують на тому, що на першому місці в ядрі семантичного гештальту концепту *батьківщина* не тільки в українській, а й польській та американській лінгвокультурах знаходиться смислова зона "назва держави". "У смисловій зоні "визначення батьківщини" поєднано фактично два образи батьківщини – великої та малої". Більше того, Батьківщина мислиться українцем не просто як місце чи простір, а як земля, ґрунт, який можна потримати в руках, взяти з собою на чужину (антеїзм) [7, с. 11].

Таким чином, абстрактний концепт *батьківщина* в українському образі світу займає досить помітне місце, характеризуючись лінгвокультурною специфікою, та здатністю вступати в різнонаправлені асоціативні зв'язки. У процесі вивчення української мови як іноземної асоціативний потенціал концепту *батьківщина* дозволяє реконструювати національну особливість сприйняття світу і закріплення в мові знання про неї.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
3. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты // Известия РАН. Серия лит-ры и языка, 2001. – Т. 60. – № 6. – С. 47-58.
4. Енциклопедія сучасної України. Т.2.: "Б-Біо". – К.: НАН України, 2003. – 871 с.
5. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль. Збірник статей / В. І. Кононенко. – Київ-Івано-Франківськ, 2002. – 460 с.
6. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / М. І. Кочан. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
7. Марчук У. Б. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах : автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / У. Б. Марчук. – К., 2009. – 20 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов / С. И. Ожегов / под. ред. Н. Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1990. – 917 с.
9. Полюга Л. М. Словник українських синонімів і антонімів / Л. М. Полюга. – К. : Довіра, 2007. – 575с.
10. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – 3-є вид., допов. і випр. – К. : Довіра, 2006. – 510 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Україна в словах: Мовоукраїзнав. слов.-довід. : навч. посіб. для учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій, студентів, усіх, хто вивчає укр. мову / Упоряд. і кер. авт. кол. Н. Данилюк. – К. : ВЦ "Просвіта", 2004. – 704 с.
13. Універсальний словник української мови: Орфоепічний. Словотворчий. Етимологічний / Уклад.: Дорошенко Т. С., Череп І. А., Омеляненко В. І. – Харків: "Торсінг плюс", 2009. – 720 с.
14. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

Маруцько О. А.,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка

ПРЕТЕРИТАЛЬНИЙ КОН'ЮНКТИВ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕВАЗІЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми кон'юнктивної евазії в сучасній розмовній німецькій мові. Проаналізовано типи та засоби вираження евазії на матеріалі німецькомовної художньої прози.

Ключові слова: мовленнєвий акт, перлокуція, евазія, евазійна поведінка, претеритальний кон'юнктив.

Статья посвящена исследованию проблемы конъюнктивной эвазии в современной разговорной немецкой речи. Проанализированы типы и средства выражения эвазии на материале художественной немецкоязычной прозы.

Ключевые слова: речевой акт, перлокуция, эвазия, эвазийное поведение, претеритальный конъюнктив.

The article investigates the problem of conjunctive evasion in modern spoken German. The types and means of evasion expression on the material of German fiction literature are analyzed.

Key words: speech act, perlocution, evasion, evasive behaviour, Preteritive Conjunctive.

Мовленнєва комунікація, як будь-яка людська діяльність (фізична, духовна, психічна, розумова) є складним багатоступінчастим процесом, який може супроводжуватись відхиленнями від його “нормального” ходу. Одним із аспектів, який характеризує певні відхилення у мовленнєвій комунікації є комунікативна евазія, яка спричиняється порушенням правил (законів, постулатів тощо) мовленнєвого спілкування, тобто комунікативних кодексів, природа яких є не лише мовною, а (психо)соціокультурною, точніше – когнітивною. Це зумовлено тим, що інтенція учасників комунікації, втілена в реальному спілкуванні, яке підпорядковане психології міжособистісних зв'язків, залежить від соціальних чинників [1, с. 214]. Проблема відхилення у мовленнєвій комунікації не є новою в науці та остаточно вирішеною, хоча їй приділяли увагу багато науковців, серед яких можна виділити праці російських (С. В. Антонова, Л. В. Алатирцева, О. О. Земська, А. Л. Беглярова, В. І. Шляхова), англійських (Дж. Лакофф, П. Екман, Д. Таннен, К. Ойстер, Л. І. Гришаєва, В. В. Хмелевська, Л. А. Афанасьєва, Н. В. Григорьєва, В. В. Ощепкова, Л. Б. Головаш), німецьких (У. Енгель, К. Бринкер, С. Загер, К.-Егер, Е. А. Кульміна), малагасійських (Дж. Кеннан) вчених. Проте дана проблематика потребує подальшого дослідження, в процесі якого особливу увагу привертає претеритальний кон'юнктив, як засіб вираження евазії, та створення типології евазіяного претеритального кон'юнктива, яке є актуальним та дає змогу дослідити проблему виникнення порушень акту комунікації в сучасній німецькій мові.

Об'єктом дослідження виступають соціальні інтеракції як невід'ємна частина мовленнєвого акту в розмовній мові.

Предметом дослідження є засоби вираження евазіяної поведінки в ситуаціях соціальних інтеракцій у сучасній німецькій мові.

Відповідно до предмета даного дослідження, мета статті – дослідити причини та комунікативну природу евазії, визначити її типи та описати претеритальний кон'юнктив як граматичний засіб вираження евазії у сучасній німецькій мові.

Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань з даної проблематики, особливу увагу привертають концепція Дж. Остіна та теорія мовленнєвих актів Дж. Сьорля. Однак і цим науковим концепціям притаманні певні недоліки, суть яких криється у недостатній увазі щодо перлокутивного складника мовленнєвого акту, орієнтації лише на іллокуцію, перлокуцію і виражається лише у позитивному результаті, тобто досягненні мети мовця, що часто розходиться з реальністю. Дослідники вважають перлокуцію “ахіллесовою п'ятою” теорії мовленнєвих актів. Не випадково, у дальших розробках мовленнєвих актів деякі дослідники відносили перлокутивний акт і його значення до сфери психології [2, с. 562].

У контексті даного дослідження термін евазія слід розглядати з позиції природничих наук, а саме: астрономії, біології, гідрології, в яких він означає відхилення від заданої траєкторії чи рівня. Сучасний німецький тлумачний словник DUDEN трактує поняття евазія як “das Entrinnen”, тобто “унікати чогось”, “вислизати”, “утікати”, “відходити від когось, від чогось” [8, с. 437].

Евазія в широкому значенні слова розуміється як концепт, що враховує різні вербальні і невербальні засоби мовної поведінки адресантом, спрямованої на вихід із інтеракції чи зміну її форми. У вузькому значенні евазія розглядається як реактивний мовленнєвий акт на завершення інтеракції чи зміну її форми, який виникає під впливом окремих чи комплексу зовнішніх і внутрішніх стимулів [3, с. 7].

Досліджуючи внутрішню природу евазіяної поведінки Л. В. Алатирцева виділяє наступні її типи: етикетна, невимушена, прихована, сором'язлива, груба, афективна, іронічна, роздратована, а також евазіяна поведінка погодження з ситуацією, евазіяна поведінка здивування, евазіяна поведінка гра, евазіяна поведінка пригніченого стану [3]. У практичному використанні етикетна евазіяна поведінка виражає пропозицію, вдячність, порад, побажання, вибачення (“*Ach, dastatgut!*“, *sagteer, alserallesverdrückthatte. “Kinder, ist es bei euch herrlich! So ruhig! Papa Jacob, ich glaube, ich kehre zu dir zurück. – “Das wäre dir schnell langweilig“, meinte Herr Brunnhuber. “Wießt du, bei uns ist es immer so ruhig. “Beneidenswert.“* [7, с. 366]); невимушена евазіяна поведінка включає в себе неофіційну форму звертання (*Haukefühlte sein Herz stillstehen, sein sonst ofester Kopf schwindelte; er sprach es nicht aus, aber in ihm sprach es stark genug: Dein Koog, der hauke-Haien-Koog müßte preisgegeben und der neue Deich durchstochen werden!* [5, с. 171]); прихована евазіяна поведінка виражає натяк, приховане бажання (“*Ichbinerstgesternangekommen, FräuleinFerbach. Ich habe kaum etwas von Capri gesehen. Raten Sie mir, was darf ich nicht versäumen?*“ “*Ach, es ist alles sehenswert. “ “Es wäre nett, hätte ich Begleitung für meine Ausflüge.“* [6, с. 9]);

евазійна поведінка погодження з ситуацією реалізується в межах мовних актів, таких як виправдання, вибачення, погодження ("Es hat ihn etwas gequält. Ich hätte mit dem Fragen nicht aufhören dürfen, bis er mir alles gesagt hätte. Dann wäre das Schreckliche vielleicht nicht geschehen." "Das stimmt nicht, Flavia. Dein Vater hätte so oder so beim Schwimmen einen Krampf bekommen." [6, с. 37]); евазіяна поведінка здивування реалізується в межах таких мовних актів, як запитання та перепитування ("Daß es Barbara wäre?" "Sanft und doch möglichst fest fügt Flavia hinzu: „Sie ist tot, Karoline." [6, с. 113]; "Aber, aber – Ihr Vater sollte nicht so egoistisch sein. Er würde doch das Original behalten, nicht wahr?" [6, с. 8]); евазіяна поведінка гра включає в себе натяк або жарт (...; aber es war nicht dazu gekommen, und einem neugierigen Frager hatte mit verschmitztem Lächeln der junge Fant erwidert: "Wenn sie nur Brauen auf dem Schädelbogen hätte! Ich fürchte mich vor ihren nackten Augen!" [5, с. 20]); сором'язлива евазіяна поведінка виражає погодження та виправдання ("WirmagennichtgeradeamHungertuch", lächelt Falk. "Wir würden die beiden auch lieber in eine öffentliche Schule oder in ein Pensionat schicken. Leider reißt Jo überall aus. Sie ist wild und ungebärdig. Lo ist im Grunde still und ganz anders, aber sie wird von ihrer Schwester zu vielen Dummheiten angestiftet. Vor Jo wirst du dich in acht nehmen müssen." [6, с. 46]); евазіяна поведінка пригніченого стану – це ігнорування, заперечення, обіцянка, докір (Siespringthochundstößtihn zurück. Laut beginnt sie mit den Töpfen zu klappern. "Sie machen mir nichts vor. Ihr würdet beide nicht ohne Einsatz spielen, das wäre für euch reizlos." [6, с. 23]); іронічна евазіяна поведінка демонструє глузування (Anja gibt keine heftige Antwort, sie lächelt. "Was? Es interessiert mich, weil ich natürlich auch unter den Gästen sein werde. Oder haben Sie vielleicht gedacht, liebe Wegener, man würde mich wie einen Dienstboten behandeln und ausschließen?" [6, с. 161]); роздратована евазіяна поведінка проявляється у докорі ("Er wäre ein guter Arbeiter, wenn es keinen Grappa und wenig Wein für ihn gäbe". Aber er war verschwunden [6, с. 58]); афективна евазіяна поведінка – це погроза, намір, докір та скарга ("O, Falk!" "Lächelt Falk. "Lügen wären gar nicht nötig gewesen." [6, с. 219]); груба евазіяна поведінка здійснюється в межах таких мовних актів як образа, погроза, намір (Und als Herr Hennicke hierauf nur trag sein Glas erhoben, hat ihm ein anderer lachend zugerufen: "Du sinnst wohl, Hennicke, wenn du dein Weib mit einem Buben tauschen müßtest, wie lang du auf dem Hofe noch den Herrn zu spielen hättest?" [5, с. 14]).

З усіх вище названих типів евазіяної поведінки претеритальний кон'юнктив найчастіше зустрічається в етикетній поведінці, а саме як вираження прохання (Würden Sie bitte heute Abend länger arbeiten?) та поради (An deiner Stelle würde ich... Wenn ich Wilhelm wäre... Er sollte vielleicht...). Евазіяний претеритальний кон'юнктив вживається також для вираження нереального бажання (Ach, hätte ich doch nicht so viel Arbeit!), нереальної можливості (Wenn ich mehr Freizeit hätte, würde ich viel mehr Bücher lesen.), нереального порівняння (Sie schaut mich an, als ob sie mich nicht verstanden hätte.), нереального висновку (Es ist zu spät, als dass wir noch bei ihm anrufen könnten.).

Для того щоб краще зрозуміти як граматична категорія претеритальний кон'юнктив впливає на мовленнєвий акт наведемо наступний приклад: "Es wäre nett, hätte ich Begleitung für meine Ausflüge." [6, с. 9], в перекладі на українську мову: "Було б мило, якби в мене був би супровід для екскурсій". Це ввічливе прохання, натяк та приховане бажання мати у супровід саме адресата, а не когось іншого. Тобто вираз сказаного (мати будь-який супровід) не відповідає смислу (мати в супровід конкретну людину). Отже, засоби вираження евазії в сучасній німецькій мові є, в основному, ситуативно обумовленими, і тісно пов'язані з типами евазіяної поведінки.

У якості висновків зазначимо, що відповідно до результатів даного дослідження нами були виявлені причини, засоби, типи комунікативних евазій та встановлені фактори, що їх спричиняють (соціальні, психологічні, духовні), а також доведено, що претеритальний кон'юнктив як граматична категорія, найкраще характеризує евазію як таку. В подальшому є доцільним проводити наукові дослідження у напрямку вивчення соціальної, психологічної та духовної природи евазії.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2008. – 712 с.
3. Алатырцева Л. В. Средства выражения эвазии в современном немецком языке : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Л. В. Алатырцева. – Нижний Новгород, 2010. – 20 с.
4. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов / Джордж Серль. – М.: Прогрес, 1986. – С. 151-169.
5. Шторм Т. Екенгоф. Вершник на білому коні = Eekenhof. Der Schimmelreiter / Теодор Шторм; Авт. вст. ст. та комент. Р. А. Кордуп. – Харків: Ранок-НТ. – 192 с.
6. Anders E. Bis dass der Tod uns scheidet / Eva Anders. – Falter-Verlag Viersen, 1989. – 256 S.
7. Danella U. Regina auf den Stufen / Uta Danella. – München : Bernhard Verlag, 1992. – 378 S.
8. Duden Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. [Red. Bearb.: Matthias Wermke]. – 3., völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1996.

Матузкова Е. П.,

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ СТУДИЙ

В статье описываются особенности изучения идентичности в культурологии, культурологических исследованиях, межкультурной коммуникации и других современных культурологических научных дисциплинах. Особое внимание уделяется описанию культурной идентичности и уточнению ее понятийной базы.

Ключевые слова: идентичность, культурная идентичность, культурные исследования, культурология, понятийная база.

У статті описуються особливості вивчення ідентичності в культурології, культурологічних дослідженнях, міжкультурній комунікації та інших сучасних культурологічних наукових дисциплінах. Особливу увагу приділено опису культурної ідентичності та уточненню її понятійної бази.

Ключові слова: ідентичність, культурна ідентичність, культурні дослідження, культурологія, понятійна база.

The article deals with identity as a scholarly concept of Culturology, Cultural Studies, Intercultural Communication and some other studies of culture. Special attention is given to cultural identity and its scholarly conceptual base.

Key words: conceptual base, cultural identity, Cultural Studies, culturology, identity.

Изменения в социальной структуре современного общества и тенденция к его глобализации обострили проблему идентичности личности и группы. Идентичность с 90-х годов прошлого века становится центральным понятием социогуманитарных наук, в том числе культурологии, межкультурной коммуникации, культурной психологии и целого комплекса наук западной гуманитарной традиции, объединяемых общими названиями *Cultural Studies* (изучение культуры)¹, *Multicultural Studies* (изучение культурного многообразия) и *Cross-Cultural Studies* (изучение межкультурного взаимодействия).

В связи с этим встает необходимость анализа определений этого многогранного и сложного феномена, представленных в многочисленных культурологических исследованиях, что и обусловило выбор темы данной статьи, ее актуальность и обоснованность.

Понятие идентичности используется в современных “науках о культуре” [9, с. 18] как способ, процесс обретения духовной и эмоциональной устойчивости личности, выработки общих культурных ценностей, осознания своей причастности к группе, обществу, нации, государству, позволяющей ей определить своё место в социальном пространстве. Идентичность выступает в роли индикатора своего в противоположность чужому, основания для национального и культурного тождества и необходимого условия консолидации общества (К. Баркер, В. Большаков, Н. Герман, Л. Гозман, Т. Грушевицкая, С. Иконникова, В. Зинченко, Р. Коллинз, Д. Мацумото, А. Панарин, В. Попков, А. Прилуцкая, А. Эткинд, Дж. Уикс и мн. др.).

Межкультурную коммуникацию в этом плане рассматривают как взаимоотношение противостоящих идентичностей, при котором происходит включение идентичностей собеседников друг в друга, что позволяет ожидать от них соответствующих типов поведения и действий. Взаимодействие идентичностей, тем самым определяет вид и механизм коммуникации [1, с. 58].

В культурологии различают две основные модели идентичности: модернистическую и постмодернистическую [6]. В модернистической модели идентичность является результатом выбора группы, чьи ценности человек стремится разделить и частью которой он хочет стать (семья, профессиональная группа, класс, нация, государство и т.п.). Главная цель при условии модерна – создание постоянной идентичности и ее сохранение в течение жизни.

Постмодернистическая модель идентичности является фрагментарной, множественной, принципиально не фиксируемой. Главное для личности – сохранить свободу в выборе идентичности, иметь наиболее широкий репертуар идентичностей для того, чтобы ситуативно их менять. Постмодернистическая идентичность – это нарратив, рассказ о себе, “регуляторные дискурсы”, “то, как мы описываем себя один другому” [11, с. 245]. Когда мы представляемся другим (незнакомым или давно не видимым) людям, мы кратко или довольно свободно составляем рассказ о своей жизни, подбирая, придумывая (*regulate*) факты по своему усмотрению (как, например, на разных Интернет-форумах, социальных сетях). Подбор фактов и фотографий, как правило, представляет не объективную ситуацию, а авторский рассказ о себе, своей жизни, что точно характеризует собственную идентичность [6; 11].

Открытость и многообразие постмодернистского мира с его увеличивающимися возможностями социальной мобильности и новых контактов, смены мест жизни означают, что сегодня человек осваивает все новые “культурные пространства”² и “примеряет на себя” все новые идентичности, сохраняя или разрушая уже имеющиеся, прежние. В культурологических студиях поэтому особенно актуальны вопросы, связанные с культурной или мультикультурной идентичностью / идентичностями (А. Алавердян, К. Баркер, Ю. Бовкунова, Л. Гришаева, Д. Келлнер, М. Мацейкив, К. Мерсер, Е. Селиванова, С. Холл, Л. Чурикова и мн. др.).

Определения культурной идентичности в рамках этих наук многократно варьируются в зависимости от на-

¹ “Изучение культуры” или “культурные исследования”, “культурная критика”, “критика культуры” – область современных междисциплинарных исследований, которые осуществляют связь между постструктурализмом, деконструктивизмом и другими направлениями левого неомарксистского постмодерна, фокусируясь в основном на социально-историческом анализе культуры в ее разных проявлениях в диахронном и синхронном измерении [8, с. 1065].

² Под “культурным пространством” в культурологии, межкультурной коммуникации понимают форму существования феноменов (вернее представлений) культуры о них в человеческом сознании [2, с. 90].

учной дисциплины, подхода, теории и воззрений отдельных исследователей. Так, в теории культуры культурная идентичность рассматривается как единство, тождество культурного мира человека или группы с определенной культурой, культурной традицией, культурной системой, характеризующееся усвоением и принятием ценностей, норм, содержательного ядра данной культуры и форм ее выражения [3; 7].

В научной дисциплине “межкультурная коммуникация” суть культурной идентичности, как правило, сводится к самоотождествлению себя с культурными образцами определенной общности, к осознанному принятию соответствующих культурных норм и образцов поведения, ценностных ориентаций и языка, пониманию своего “Я” с позиций тех культурных характеристик, которые приняты в данном коллективе [1].

Следует отметить, что в этих и других описаниях “идентичность” в определенной степени толкуется с позиций экзистенциализма, которые сегодня подвергаются справедливой критике, прежде всего, со стороны так называемого “антиэкзистенциализма”. Представители экзистенциализма рассматривают субъекта как личность, наделенную устойчивым самосознанием, определенной и зафиксированной идентичностью, которую они называют “коллективным истинным Я” (*collective trueself*). Оно формируется на основе общей истории, культурного наследия и символических ресурсов. С этой точки зрения “британская идентичность”, например, конструируется такими составляющими как флаг “Юнион Джек”, общая историческая память о Второй мировой войне, общественные церемонии открытия парламента, выноса знамени у Букингемского дворца, Кубок Англии по футболу или ежедневные программы вечерних новостей “*Nightly News*”. Основной посыл этой теории состоит в том, что коллективная идентичность существует как некая целостность, выражаемая посредством символических репрезентаций [11].

Но сегодня значительную часть населения Великобритании составляют обладатели темной кожи, азиаты, евреи, китайцы, индусы, поляки и т.д. А британская идентичность обычно ассоциируется с белокожими англичанами. И поэтому совмещение понятий “*British*” и “*black*” например, ставит под сомнение аргументы экзистенциалистов, ведь быть британцем может означать и быть темнокожим родом из Африки. Можно, говорят антиэкзистенциалисты, рассуждать о культурных идентификациях, которые в этом контексте определяют темнокожее население Африки, Америки и Великобритании. Но так же целесообразно выделять и их отличительные черты. Иными словами, быть темнокожим британцем – совсем не то же самое, что быть темнокожим африканцем или американцем.

В этом плане западное изучение культуры (*Cultural Studies*) базируется на концепции идентичности Стюарта Холла (*S. Hall*), в основе которой – синтез экзистенциализма, марксизма, психоанализа, феминизма, современных теорий языка и работ М. Фуко. Согласно этой концепции, самость состоит из множественных и изменчивых идентичностей, которые формируются не только на принципах сходства, но и на принципах различия. Культурная идентичность видится не как отражение постоянного естественного состояния бытия “целостного” субъекта (*unified subject*), а как процесс становления (*becoming*) децентрализованного¹ субъекта. Сущность культурной идентичности неуловима, ее невозможно обнаружить, она постоянно продуцируется векторами сходства или/и различия [13; 14].

Тем самым С. Холл и его последователи определяют культурную идентичность не как сущность (*essence*), а как непрерывно изменяющуюся систему дискурсивных позиций, точек зрения субъекта. Культурная самоидентичность – это описание себя, рассказ о себе, с которым мы идентифицируемся. Культурная социальная идентичность – это то, как другие описывают нас, рассказывают о нас. Культурная идентичность связана с “центральными узлами культурного значения”, такими как класс, пол, раса, этнос, нация и возраст, и каждая из этих “дискурсивных позиций” сама по себе нестабильна и изменчива. Смысл “американства”, “британства”, принадлежности к темнокожим, к мужскому полу и т.д. постоянно подвергается проверке и изменениям. И этот смысл никогда не будет “определенным до конца”, “законченным”. Идентичность, образно говоря, это “срез”, “монтажный кадр” (*cut*) или “моментальный снимок раскрывающихся значений” (*a snapshot of unfolding meanings*) [11; 15; 16; 17]. Такой антиэкзистенциалистский подход отнюдь не отрицает существование самой идентичности вообще, он, скорее, подчеркивает существование разнообразных, изменяющихся и фрагментарных идентичностей, которые могут проявляться и выражаться в своем единстве различными способами.

Подобная точка зрения на культурную идентичность характерна и для активно развивающейся в последние десятилетия, особенно в США, культурной психологии и ее ответвления – кросскультурной психологии. В этих научных дисциплинах культурная идентичность изучается в контексте психологического членства индивидов в определенной культуре. Поскольку человек является одновременно участником нескольких групп, он обладает сразу несколькими идентичностями. Эти мультикультурные идентичности становятся все более характерными для современного, постмодернистского типа личности, поскольку границы между культурными группами все больше стираются, расширяются коммуникация и интеграция между представителями различных культурных групп. Культура в этих науках является макроуровневым социопсихологическим конструктом, идентифицирующим характеристики и атрибуты, которые мы разделяем с другими людьми. Существование мультикультурных идентичностей предполагает наличие множественных психокультурных систем представлений в умах мультикультурных индивидов. Идентичность признается ключевым аспектом нашего фундаментального ощущения “Я” наряду с двумя другими “Я-концепцией” и “Я-конструктами” [4; 5; 10; 12; 18 и др.].

Таким образом, исходя из анализа многочисленных культурологических исследований, посвященных проблематике культурной идентичности, считаем возможным уточнить определение последней. Культурная идентичность, по нашему мнению, – это динамическая, постоянно изменяющаяся система дискурсивных позиций, основанная на множественных социокультурных системах представлений, связанных с самоопределением и соотношением с окружающими, с социально одобренной системой ценностей, благодаря чему возникает тождество культурного мира (пространства) индивида или группы с определенной культурой, характеризующееся осознанным принятием ее ценностей, норм и образов поведения.

¹ Децентрация – (в психологии) способность рассматривать ситуацию со стороны, с другой точки зрения [19, 597].

Литература:

1. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. А. П. Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.
2. Гудков Д. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 288 с.
3. Культурология: учебник / В. П. Большаков, Е. П. Борзова, С. Н. Иконникова [и др.]; науч. ред. С. Н. Иконникова, В. П. Большаков. – Москва: Проспект, 2011. – 528 с.
4. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. – М.: Ключ-С, 1999. – 224 с.
5. Мацумото Д. Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 668 с.
6. Прилуцька А. Є., Корабльова Є. М. Культурологія. Модульний курс [Текст]: навч. посібник. – Х.: Торсінг плюс, 2009. – 288 с.
7. Теория культуры: Учебное пособие. – СПб.: Питре, 2008. – 592 с.
8. Толстанова М. В. “Культурные исследования” // Культурология. Энциклопедия. В 2-х томах. Т.1 / Главный редактор и автор проекта С. Я. Левит. – М.: РОССПЭН, 2007. – С. 1065-1068.
9. Уайт Л. Избранное: Наука о культуре. – М.: РОССПЭН, 2004. – 960 с.
10. Altariba J. (Ed). Cognition and culture: A cross-cultural approach to cognitive psychology. – Amsterdam, Netherlands: North-Holland / Elsevier Science Publishers, 1993. – 405 p.
11. Barker C. Cultural Studies. Theory and Practice. – SAGE Publications, London-Thousand Oaks – New Delhi, 2003. – 484 p.
12. Berry J. W., Poortinga J. H., Segall M. H., Dasen P. R. Cross-cultural psychology: Research and applications. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 459 p.
13. Hall S. Cultural Identity and Diaspora // Identity: Community, Culture, Difference (ed. by J. Rutherford). – London: Laurence and Wishart, 1990. – P. 222-237.
14. Hall S. The Question of Cultural Identity // S. Hall, D. Held, T. McGrew (eds). Modernity and its Futures. – Cambridge: Polity Press, 1992. – P. 274-316.
15. Hall S. Fantasy, Identity, Politics // E. Carter, J. Donald and J. Squires (eds). Cultural Remix: Theories of Politics and the Popular. – London: Laurence and Wishart, 1995. – P. 63-90.
16. Hall S. Who needs Identity? // S. Hall and P. Du Gay (eds). Questions of Cultural Identity. – London: Sage, 1996. – P. 15-30.
17. Hall S., Hobson D., Lowe A. and Willis P. (eds). Culture, Media, Language. – London: Hutchinson, 1981. – 311 p.
18. Matsumoto D. Culture and Psychology. People around the World. – Wadsworth, Thomson Learning, 2000. – 570 p.
19. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 672 с.

Мищенко А. Л.,

Український мовно-інформаційний фонд НАН України, м. Київ, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

ТЕОРІЯ МОВЛЕННЕВИХ АКТІВ ТА ІНСТРУКТИВНІ ТЕКСТИ

Статтю присвячено аналізу теорії мовленнєвих актів та її практичного застосування в процесі формулювання інструкцій з експлуатації для користувачів з метою забезпечення ефективної дистанційної комунікації.

Ключові слова: комунікація, теорія мовленнєвих актів, мовленнєвий акт, інструкція з експлуатації.

Статья посвящена анализу теории речевых актов и ее практического использования в процессе создания инструкций с эксплуатации с целью обеспечения эффективной дистанционной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, теория речевых актов, речевой акт, инструкция с эксплуатации.

The article is devoted to the analyses of the speech act theory and its practical use in the process of manual creating for the purpose of effective remote communication ensuring.

Keywords: communication, theory of speech acts, speech act, the manual.

Об'єктом дослідження теорії мовленнєвих актів є акт мовлення, який складається з висловлення мовця й певної комунікативної ситуації. Обмеження об'єкта вивчення дозволило сконцентрувати увагу дослідників на детальному вивченні структури мовленнєвого акту як елементарної одиниці спілкування. У такому контексті мовленнєвий акт виступає мінімальною одиницею мовленнєвої комунікації.

У теорії мовленнєвих актів було створено власну модель реалізації комунікації, визначальними факторами успішності якої виступають учасники комунікації, повідомлення, комунікативна ситуація, модель мовленнєвого акту, мотивація, намір та мета комунікацій та прогнозований результат комунікації. Основною характеристикою теорії мовленнєвих актів є бачення мовленнєвого акту автором як способу вирішення певного комунікативного завдання, яке визначає вибір тих чи інших релевантних вербальних та невербальних засобів. Таким чином, вербальна комунікація визначається інтенцією мовця й комунікативною ситуацією, а формою її реалізації у мовленні є граматично, логічно й семантично структуроване висловлення або текст, мета якого – викликати певну реакцію реципієнта.

Вербальна комунікація у тріаді мовленнєвої дії як наміру, мовленнєвого акту й реалізованої у висловленні чи тексті мовленнєвої структури, стала об'єктом дослідження теорії мовленнєвих актів, започаткованої англійським філософом та логіком Д. Остіном та постульованій у його праці "Howto do things with words", яка вперше була опублікована у 1962 р. [1]. Науковець розглядав мову як знаряддя досягнення певної комунікативної мети, підкреслюючи у такий спосіб її інструктивність, а мовлення – як інструмент реалізації інтенції мовця (мети і/або наміру) в процесі мовленнєвої дії. Дж. Остін виокремив три складові мовленнєвого акту: 1) локуцію, 2) ілокуцію та 3) перлокуцію.

Локуція являє собою мовленнєву дію, яка реалізується в усному чи письмовому висловленні. Тому локуція складається з фонетичного чи графічного, лексичного, граматичного, смислового та логічного компонентів висловлення, за рахунок використання яких автор надає висловленню певного значення.

Перлокуція як можливість впливу на адресата, його свідомість та поведінку (напр., викликати подив, розуміння, співчуття тощо) передбачає досягнення мовцем поставленої мети відповідно до ілокуції автора й може класифікуватись як позитивна чи негативна реакція адресата на висловлення, що зумовлює успішну комунікацію чи комунікативний конфлікт. Тобто, перлокуція – це прогнозований результат мовленнєвого акту, який досягається за допомогою мовленнєвої дії. Подекуди мовленнєва дія зумовлює непередбачувану комунікативну ситуацію, напр.: викликає подив замість запланованого залякування. Таким чином, перлокутивний акт безпосередньо не пов'язаний із змістом висловлення і виходить а межі комунікативної дії (висловлення).

Основна відмінність ілокутивного та перлокутивного актів полягає у спрямованості першого на досягнення запланованої комунікативної мети, яка реалізується відповідно до ustalених у певній культурі конвенціоналізованих зразків, що визначають культурно зумовлені норми поведінки. Таким чином, правила ілокуції знаходяться в площині прагматики, а не лінгвістики, а інтенційний та конвенціональний компоненти ілокутивного акту унаочнюють протиріччя між суб'єктивним як інтенцією мовця та об'єктивним як незалежними від мовця способами розпізнавання інтенції учасниками комунікації.

Дослідження ілокуції як наміру і/або мети висловлення дозволила учневі Дж. Остіна Дж. Сьорлю створити класифікаційну модель мовленнєвих актів, у якій науковець виокремив п'ять класів: 1) репрезентиви (інформативні мовленнєві акти), 2) директиви, 3) комісиви (прийняття зобов'язань), 4) експресиви (акти, яві виражають емоційний стан мовця) та 5) декларативи (акти – встановлення) [5, с. 10].

До репрезентативів автор відносить мовленнєві акти, які характеризуються істинністю та несуперечливістю змісту висловлення, напр.: констатації фактів, описи, судження, твердження, які оцінюються за шкалою "істина-неправда".

Декларативи представлені мовленнєвими актами, мета яких полягає у спонуканні реципієнта до дії. Декларативи реалізуються у запрошеннях, пропозиціях, вимогах тощо.

Комісиви є мовленнєвими актами, мета яких – покласти на мовця зобов'язання щодо здійснення певної дії або примусу дотримуватись певних правил у майбутньому.

Експресиви виражають емоційний стан мовця, тому вони не передбачають пристосування мовця до комунікативної ситуації. За допомогою експресивів мовець виражає своє ставлення, настрої, побажання, оцінку чи під-

тримує соціальні контакти (через привітання, поздоровлення, співчуття тощо) з іншими учасниками комунікації згідно правил соціального етикету.

До декларативів автор відносить мовленнєві акти, які є втіленням відповідності між змістом висловлення та позамовною дійсністю. Основна ознака мовленнєвих актів декларативного типу в тому, що їх успішна реалізація змінює статус або умови, зазначених об'єктів. Декларативи передбачають володіння мовцем відповідною фаховою компетенцією й реалізуються у таких конвенціоналізованих мовленнєвих актах як хрещення, вінчання, публічне призначення на посаду, винесення вироку, присвоєння премій та нагород, офіційне та урочисте відкриття конференцій і т. ін.

Вибір того чи іншого мовленнєвого акту зумовлюється його функціональними характеристиками. Для технічної комунікації, наприклад, характерні репрезентативи, напр.:

Dieses Handbuch beschreibt die Bedienung und die Funktionen des Anwendungsprogramms UMMT (Utility for Mandate Management Tasks). UMMT ist ein leistungsfähiges Konfigurationswerkzeug, mit dem CLAT-Administratoren linguistische und programmtechnische Ressourcen für das IAI-Sprachprüfwerkzeug CLAT (Controlled Language Authoring Technology) definieren, generieren und verwalten können [2, с. 7].

Поширеними мовленнєвими актами інструкцій з експлуатації є директиви, напр.:

Wählen Sie im Menü "Datei" den Menüeintrag "Neues Projekt" [2, с. 15].

Гарантійні зобов'язання виробника репрезентують комісиви, напр.:

Wir gewähren auf alle Original-Teile 5 Jahre Garantie.

Рекламні тексти на продукцію представлені здебільшого комісивами.

С. Гьопреріх аналізуючи різного типу інструктивні тексти виокремила три основні помилки на рівні ілокуції, які допускають технічні редактори в процесі формулювання технічного тексту [3, с. 61-70]:

1. Помилки на рівні уживання невідповідного типу мовленнєвого акту чи уживання непрямих мовленнєвих актів, які вимагають від реципієнта додаткових ментальних зусиль для інтерпретації змісту повідомлення.

2. Використання індикаторів ілокуції неоднозначних в межах певного типу мовленнєвого акту.

3. Неправильність чи відсутність логіко-семантичних зв'язків між окремими реченнями тексту.

Помилки на рівні типу мовленнєвого акту часто допускають розробники продукту, які на підприємствах замість технічних редакторів створюють технічну документацію на продукти. Поширеною помилкою у текстах такого типу С. Гьопреріх вважає формулювання їх у формі репрезентативів, напр.: *Schalter Avertingt die Türen*, в той час, як функціонально вони повинні інструктувати користувача щодо виконання певної дії, яка забезпечує перебіг технічного процесу. Тому, згідно теорії мовленнєвих актів, інструктивні тексти необхідно формулювати у формі директивів, напр.: *Zum Veringelnder Türen Schalter Adrücken*. Цей тип помилки дослідниця пояснює перспективою бачення продукту. Так, розробників, в першу чергу, цікавить комплектація продукту, принцип його роботи, функціональність, можливості технічної оптимізації, що унаочнюється у дескриптивних текстах й репрезентативних мовленнєвих актах. Споживача й користувача більше цікавить правильна та безпечна експлуатація продукту та реакція системи на його дію, тобто – зворотний зв'язок між діями користувача та реакцією системи на ці дії. Це дозволяє відповісти на запитання: Чи правильно я експлуатую продукт? Тому користувач очікує на інструктивний текст у формі директиви. Отже, для забезпечення ефективної комунікації інструкції з експлуатації важливо формулювати з перспективи користувача, напр.:

ACHTUNG!

Das in dieser Maschine benutzte synthetische Schmieröl enthält Zusätze, die, wenn sie über einen längeren Zeitraum mit der Haut in Kontakt kommen, adsorbiert werden und dann giftig wirken [3, с. 62].

Цей сегмент тексту описує особливості мастила, але експліцитно не акцентує увагу споживача на наслідках для нього у випадку попадання мастила на шкіру. Тому оптимізувати його дослідниця пропонує варіантом, який чітко інформує користувача, чого необхідно уникати та чому це необхідно, напр.:

ACHTUNG!

Lassen Sie das giftige Schmieröl dieser Maschine keinesfalls länger als eine Stunde auf Ihrer Haut.

Das synthetische Schmieröl enthält Zusätze, die nach einer Stunde in Ihre Haut eindringen und dann als Gift wirken [3, с. 62].

Надзвичайно важливим, наприклад, у директивних текстах вважається уживання слів-маркерів, які інформують користувача щодо пропозиції (змісту) висловлення, напр.: застереження, заборона рекомендація (*Wichtig! Hinweis! Achtung! Vorsicht!* та ін.). Усталеними варіантами перекладу таких сигнальних слів у різних мовах, які попереджають про небезпеку, застерігають чи покликані привернути увагу реципієнта, є такі, напр.:

українська мова: НЕБЕЗПЕЧНО, ОБЕРЕЖНО, УВАГА

російська мова: ОПАСНО. ОСТОРОЖНО. ВНИМАНИЕ

англійська мова: DANGER, WARNING, CAUTION

німецька мова: GEFAHR, WARNUNG, VORSICHT

іспанська мова: PELIGRO, ADVERTENCIA, ATENCIO

французька мова: DANGER, ADVERTISSEMENT, ATTENTION

польська мова: NIEBEZPIESZENSTWO, OSTRZEZENIE, OSTROZNIE

Вибір неправильних маркерів ілокуції подекуди зумовлює невірну інтерпретацію користувачем семантики повідомлення та, як наслідок, – виведення продукту з ладу, травмування користувача тощо, напр.:

WICHTIG!

Der Projektname darf nicht schon für ein anderes Projekt vergeben sein. Er darf weder Leerzeichen noch Schrägstriche enthalten [2, с. 14].

Формулювати однозначні висловлення дозволяють відповідні ілокутивні дієслова та маркери ілокуції, які співвідносяться з мовленнєвими актами, серед яких виокремлюються такі:

- *funktionieren, arbeiten, bedienen* / *work, serve* (для репрезентативів);
- *lassen, machen* / *let, make* (для директивів);
- *gewähren, garantieren, besprechen* / *warranty, discuss* (для комісивів);
- *empfehlen, raten, grüßen, wünschen* / *recommend greet, wish* (для експресивів);
- *erklären, eröffnen, einstellen* / *declare open, adjust* (для декларативів).

Аналізуючи великі корпуси технічних текстів, С. Гьопферіх сформулювала конкретні рекомендації для інструкцій з експлуатації німецькою мовою [3, с. 70–74], напр.:

1. Формулювати інструкції та заборони необхідно у формі імперативних речень або конструкцій з імперативним інфінітивом, напр.:

Öffen Sie niemals Gehäuse (наказове речення).

Gehäuseniemal öffnen (конструкція з імперативним інфінітивом).

Оскільки, особовий займенник "Sie" створює враження опосередкованого діалогу з користувачем. Проте повторювання займенника "Sie" у наказових реченнях суттєво подовжує текст, тому, як правило, перевага у німецьких технічних текстах надається конструкціям з імперативним інфінітивом. Тестування користувачів щодо зрозумілості технічних текстів показало, що інструктивні тексти зрозуміліші реципієнтам, якщо перед конкретними пошаговими інструкціями з імперативним інфінітивом уживається наказове речення, яке створює ілюзію безпосереднього звертання до споживача, напр.:

Zum Ausdruck des Textes auf Endlospapier gehen Sie folgt vor:

2. *Drucker einschalten*

3. *Papier einlegen*

4. *Hebel auf Traktorantrieb umschalten*

5. *ONLINE-Taste drücken* [3, с. 71]

Інструкції й заборони бажано формулювати у формі конструкцій з імперативним інфінітивом, оскільки вони "звучать" авторитарніше порівняно з імперативними реченнями, а прислівники *nie, niemals, nicht, aufkeinenFall, keinesfalls* інтенсифікують авторитарність висловлення, напр.:

Öffnen Sie das Gehäuse nicht.

Das Gehäuse nicht öffnen.

Gehäuse keinesfalls öffnen [3, с. 71].

2. Рекомендації чи не рекомендовані дії радять формулювати експліцитно, тобто уживаючи ілокутивні дієслова *empfehlen, raten* (нім.)/ *recommend, suggest* (англ.), напр.:

Es empfiehlt sich (nicht) den Zierring zu Reinigungszwecken abzunehmen.

У директивних текстах слід надавати перевагу однозначним формулюванням й чітко розмежовувати рекомендовані та обов'язкові дії користувача. Формулювання у формі рекомендацій допускається виключно у тих випадках, коли недотримання рекомендацій не матиме негативних наслідків для нього й не призведе до пошкодження продукту. Тому висловлення у формі рекомендацій формулюється у тих випадку, якщо такі дії, наприклад, дозволяють продовжити термін експлуатації продукту. Для інтенсифікації рекомендацій експліцитно підкреслюється бажаність дотримання конкретних рекомендацій.

В інструкціях та рекомендаціях німецькою мовою необхідно уникати:

1. Модальних дієслів *müssen, können, sollen*, оскільки вони "звучать" авторитарно й немов би примушують користувача до виконання певної дії. Проте комунікативна мета інструктивного тексту полягає в його інформуванні щодо правильної експлуатації продукту, напр.:

Sie müssen die Abdeckplatte abschrauben.

Die Abdeckplatte soll abgeschraubt werden.

Крім того, уживання в директивному тексті модальних дієслів з інфінітивом у пасивному стані не пояснює користувачеві, хто повинен виконувати ту чи іншу дію.

2. Презенс кон'юнктив з неозначено особовим займенником *man* також уважається сьогодні не зовсім вдалою формою формулювання інструкцій, оскільки такі речення сприймаються радше як рекомендації, а не обов'язкові дії, напр.:

Man nehme die Abdeckplatte ab.

3. Конструкції з дієсловом *sein + zu + Infinitiv* асоціюються з канцелярським стилем німецької мови, тому часто сприймаються мовцями негативною подібно до речень у пасивному стані не вказують на особу, яка повинна виконувати дію, напр.:

Die Abdeckplatte ist abzunehmen.

4. Пасивний стан використовується переважно у природничих та технічних текстах для опису процесів. У пасивних конструкціях дієва особа теж, як правило, не згадується. Тому, технічні редактори радять уникати пасивних конструкцій в інструктивних текстах, напр.:

Die Abdeckplatte wird abgenommen.

Таким чином, залежно від типу мовленнєвого акту граматичними маркерами ілокуції можуть виступати:

- спосіб: дійсний, умовний чи наказовий, а також уживання імперативного інфінітиву в німецькій мові;
- стан: активний чи пасивний;
- тип речення: розповідне, питальне чи спонукальне;
- частки, напр.: *dann, nun, also, doch / then, well, then, but* та ін.

Проте відсутність граматичних маркерів, як правило, не заважає компетентним мовцям розуміти ілокуцію автора. Цей феномен пояснюють останні дослідження в галузі психології та когнітивної лінгвістики, у яких розуміння семантики повідомлення людиною розглядають як дихотомічний процес, що складається з двох взаємопов'язаних та взаємозумовлених процесів "bottom-up процес" (знизу вверх) та "top-down" (зверху вниз)

[3, с. 112]. Bottom-up процес передбачає екстракцію інформації в процесі рецепції повідомлення. На другому етапі– top-down процес– екстрагована інформація співвідноситься з фоновим знанням реципієнта, яке зберігається у його довготривалій пам'яті й активується для розуміння цієї інформації. Таким чином, семантика повідомлення не іманентна, а виводиться реципієнтом в процесі його когнітивного опрацювання через розуміння мовних одиниць тексту та їх інтерпретації залежно від рівня освіти, ментальних здібностей, вікової групи, соціального статусу тощо. Тому процес розуміння називають “когнітивним конструктивізмом” [4].

Таким чином, використання правильних та відповідних граматичних і лексичних маркерів ілокуції та прямих мовленнєвих актів дозволяє формувати однозначні висловлення й сприяє успішній комунікації дистанційно й темпорально віддалених її учасників. Залежно від ілокуції мовець обирає спосіб формулювання висловлення, яке інтерпретується реципієнтом відповідно до комунікативної ситуації, а вірна інтерпретація адресатом ілокуції висловлення є одним із визначних факторів успішної комунікації. Тому в процесі навчання мови та перекладу необхідно звертати особливу увагу на конвенціоналізовані експліцитно-виражені граматичні, лексичні та стилістичні засоби формулювання ілокуції, застосування яких гарантує її розуміння реципієнтами й дозволяє уникати комунікативного конфлікту через незрозумілість чи неоднозначну інтерпретацію змісту висловлення.

Література:

1. Austin, John L. : How to do things with words / J. L. Austin. – 2. rev. ed., repr. Cambridge, Mass. : Harvard Univ. Press, 2005. – 168 S.
2. CLAT-UMMT-Manual-DE. – Saarbrücken: IAI, 2010. – 104 S.
3. Göpferisch S. Textproduktion im Zeitalter der Globalisierung : Entwicklung einer Didaktik des Wissenstransfer / Susanne Göpferisch – 3. Aufl. – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 2008. – 497 S.
4. Hörmann H. Meinen und Verstehen : Grundzüge einer psychologischen Semantik / Hans Hörmann. – 1. Aufl. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1976. – 552 S.
5. Searle J. R. A Classification of Illocutionary Acts / J. R. Searle // Language in Society 5, 1976. – P. 1-23.

Ніколаєва Т. Д.,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ МІФОЛОГЕМ КОНСЕРВАТИВНОЇ ТА ЛІБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЙ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Стаття присвячена виявленню та дослідженню сучасних політичних міфологем консервативної та ліберал-демократичної партій Великобританії. Доведено, що дані міфологеми володіють великим маніпуляційним потенціалом та представлені у структурі колективної пам'яті нації.

Ключові слова: політичні міфологеми, партія, мовне маніпулювання, метафори.

Статья посвящена выявлению и исследованию современных политических мифологем консервативной и либерал-демократической партий Великобритании. Доказано, что данные мифологеми обладают большим манипуляционным потенциалом и представлены в структуре коллективной памяти нации.

Ключевые слова: политические мифологеми, партия, языковое манипулирование, метафоры.

The present article deals with the investigation of the modern political mythologems of the Conservative and Liberal-Democratic parties of Great Britain. It is proved that the mythologems are presented in the structure of the collective memory of the British nation.

Key words: political mythologems, party, language manipulation, metaphors.

Метою даного дослідження виявити та проаналізувати сучасні політичні міфологеми двох провідних партій Великобританії та виявити їхні маніпулятивні особливості.

Для сучасного британського політичного дискурсу ЗМІ характерними виявилися міфологеми – цитаті та ремінісценції політиків, документів, які так чи інакше опинилися в полі зору засобів масової інформації, оскільки вони заряджені значним потенціалом впливу. Наступні кластери міфологем найчастіше представлені у британському політичному дискурсі ЗМІ:

1) міфологеми, які представляють вербальний портрет кандидата з позитивними цитатами його превселюдних обіцянок для народу за умови його перемоги на виборах:

There is such a thing as society, it's just not the same thing as the state.

The right test for our policies is how they help the most disadvantaged in society, not the rich. We will stand up for the victims of state failure and ensure that social justice and equal opportunity are achieved by empowering people and communities – instead of thinking that only the state can guarantee fairness [5].

We have set out an ambitious agenda to build a Big Society based around social responsibility and community action [4].

Вживання метафоричної моделі будівлі (*to build a Big Society*) – одне з найбільш традиційних для політичного дискурсу. Як зазначає Н. Артюнова: "За часів Маркса стало прийнятним представляти собі суспільство як певну будівлю, конструкцію. Ця метафора дозволяє виокремити в суспільстві базис (фундамент), різноманітні структури (інфраструктури, надбудови), що несуть опір, блоки, ієрархічні драбини" [1, с.108]. Лексичне оточення ідеологемами *social responsibility and community action* активують ефект відповідальності і ціленаправленості політика:

"The Big Society slogan was the crystallisation of 'social responsibility' – a consistent Cameron theme, and an expression of his belief that 'we're all in this together'. The society it points towards is an ideal shared by One Nation Tories and smaller state liberals alike" [8].

Репрезентація програми політика формулюється у стислій і зрозумілій формі. Такі програмні тексти Д. Кемерона були створені за принципом: пропозиції кандидата, основні завдання, реалізовані і заплановані дії:

We will: strengthen Parliament so that it acts as a proper check on the power of ministers; reduce the number of MPs by 10 per cent as part of a wider series of reforms to cut the cost of politics; ensure each vote has equal value by reducing the wide discrepancies between constituency electorate sizes [4];

2) біографічні дані кандидату, оформлені у вигідному для його іміджу вигляді (акцентуалізація його походження, близькому для народу, перерахування параметрів його біографії, позитивно сприйнятими соціумом):

David's family has always been the starting point of everything he has wanted to achieve in politics. He is proud of the values that were instilled in him when he was young [3];

3) презентація негативного іміджу чи якостей його суперників, з демонстрацією протиріч в опозиційних публічних виступах:

"You cannot build a strong society without a strong economy." This is the big hole in the Tory manifesto. It's called economic credibility. They say they will reduce taxes, protect spending and lower the deficit. This is something-for-nothing 'Santa Claus' economics [6];

4) презентація основних цілей і завдань партії:

Our aims: to improve the quality of life for everyone through: a dynamic economy, where thriving businesses create jobs, wealth and opportunity, a strong society, where our families, our communities and our nation create secure foundations on which people can build their lives. A sustainable environment, where we enhance the beauty of our surroundings and protect the future of the planet [5]. Our values: the more we trust people, the stronger they and society become [5];

5) контрастне порівняння якісної політики своєї партії з конкурентною:

Labour, Mr Cameron said, were the "party of unemployment" whereas the Conservatives are the party of "jobs and opportunity". "They've never really bitten the bullet of proper welfare reform," he said of Labour [9];

6) дескрептивні характеристики неякісного життя народу за існуючої влади з цитатами передвиборчих обіцянок, які були виконані цією владою на минулих виборах:

“We recognise the jobs crisis is one of the most serious things we face as a country,” Mr Cameron told BBC1’s Andrew Marr Show. [9]. “Investment, quality leadership and management, ethos, positive relationships with local communities and support for social and family problems are the engines of improvement, not the status of a school [10];

7) пареміологічні цитати, що відображають мудрість народу, метою яких є маніпулювання громадянськими та національними почуттями електорату:

“If men were angels, no government would be necessary. If angels were to govern men, no controls on government would be necessary. In framing a government of men over men, the great difficulty lies in this: [11];

8) цитати документів компрометуючого характеру, раніше складених його суперниками чи соратниками:

“When the Tories say ‘we’re all in this together’, what they really mean is ‘you’re on your own’,” he said. “This is not an agenda for empowerment – it’s an agenda for abandonment. “Look behind the gloss and it’s the same old Tory message: sink or swim, you’re on your own”[7].

Отже, сучасні міфологеми консервативної та ліберал-демократичної партії Великобританії представлені наступним чином: встановлення контакту з слухачами (представлення політичної програми), акцентуація на національній проблемі; оцінювання сучасного стану речей у країні; звертання до минулого: пояснення причин, що призвели до цієї негативної ситуації в країні, методи та цілі вирішення даної проблеми. підтвердження сказаного за допомогою статистичних даних, успішних прикладів та аналогів, короткий висновок.

Література:

1. Михалева О. Л. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 265 с.
2. http://www.conservatives.com/Policy/Where_we_stand/Big_Society.aspx
3. http://www.conservatives.com/People/David_Cameron.aspx
4. http://www.conservatives.com/Policy/Where_we_stand/Cleaning_Up_Politics.aspx
5. <http://www.guardian.co.uk/politics/2006/feb/28/conservatives.uk>
6. [http://www.politics.co.uk/features/general-election-2010/conservative-manifesto-responses-\\$1371001.htm](http://www.politics.co.uk/features/general-election-2010/conservative-manifesto-responses-$1371001.htm)
7. [http://www.politics.co.uk/news/general-election-2010/-people-power-dominates-tory-manifesto-\\$1370785.htm](http://www.politics.co.uk/news/general-election-2010/-people-power-dominates-tory-manifesto-$1370785.htm)
8. [http://www.politics.co.uk/news/general-election-2010/tory-activists-campaign-not-good-enough-\\$21377306.htm](http://www.politics.co.uk/news/general-election-2010/tory-activists-campaign-not-good-enough-$21377306.htm)
9. [http://www.politics.co.uk/news/opinion-former-index/welfare-and-pensions/cameron-targets-jobless-britain--\\$1331776.htm](http://www.politics.co.uk/news/opinion-former-index/welfare-and-pensions/cameron-targets-jobless-britain--$1331776.htm)
10. [http://www.politics.co.uk/opinion-formers/press-releases/education/voice-statement-on-michael-gove-s-speech-to-conservative-party-conference-\\$1332461\\$366260.htm](http://www.politics.co.uk/opinion-formers/press-releases/education/voice-statement-on-michael-gove-s-speech-to-conservative-party-conference-$1332461$366260.htm)
11. [http://www.politics.co.uk/opinion-formers/party-politics/unlock-democracy-\\$365709.htm](http://www.politics.co.uk/opinion-formers/party-politics/unlock-democracy-$365709.htm)

Огієнко І.С.,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М.Т. Рильського НАН України

ДИСКУРС ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО АНАЛІЗУ: ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Стаття присвячена опису досліджень дискурсу та дискурсивного аналізу сучасних англомовних вчених. Проаналізовано прагматичний, етнографічний, когнітивний, наратологічний і функціональний підходи до його вивчення.

Ключові слова: дискурс, дискурсивний аналіз, прагматичний підхід, етнографічний підхід, когнітивний підхід, наратологічний підхід, функціональний підхід.

Статья посвящена описанию исследований дискурса и дискурсивного анализа современных англоязычных ученых. Проанализированы прагматичный, этнографический, когнитивный, наратологический и функциональный подходы к его изучению.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивный анализ, прагматический подход, этнографический подход, когнитивный подход, наратологический подход, функциональный подход.

The article is devoted to discourse and discourse analysis of modern English-speaking scholars. Pragmatic, ethnographic, cognitive, naratologic and functional approaches to its study are analyzed.

Keywords: discourse, discursive analysis, pragmatic approach, ethnographic approach, cognitive approach, naratologic approach, functional approach.

Термін “дискурс” привертає увагу дослідників різних наук (лінгвістики, літературознавства, філософії, соціології, психології, логіки та ін.), їх окремих напрямків (прагмалінгвістики, прагматистіки, лінгвістичної семантики, теорії комунікації, граматичної стилістики, лінгвістики тексту, граматики тексту), міждисциплінарних наук (психолінгвістики, соціолінгвістики та ін.). Надзвичайно широка сфера вживання поняття дискурсу призвела до полісемії цієї термінологічної одиниці як у різних науках, так і на різних рівнях власне лінгвістики. Проблема дослідження дискурсу і дискурсивного аналізу є актуальною як у сучасній світовій лінгвістиці, так і в українській, в якій активно розробляється лише 20-25 років і ще не набула загально визнаного статусу. Дослідження проблеми сутності, структури, функціонування і типології дискурсу є одним з основних напрямків світової лінгвістики.

На сьогодні існує велика кількість праць зарубіжних вчених, написаних англійською мовою, що присвячені висвітленню різних аспектів дослідження дискурсу: Р. Богранда, П. Верса, Л. Гренобл, Т. ван Дейка, Б. Делінжера, Я. Іфверсена, Г. Кука, Д. Нунана, Н. Ферклага, С. Стемброука, Б. Фрасера, Дж. Хобса, Т. Хуккіна та ін. Багатоаспектність змісту та форм дискурсу зумовлює різноманітність його теоретичних визначень і підходів до його дослідження. Мета статті – зробити критичний огляд теорій дискурсу і охарактеризувати деякі підходи до його аналізу на базі прочитаної англомовної літератури.

Л. Гренобл у статті “Discourseanalysis” зазначає, що спочатку термін “дискурс” у англійській науковій літературі позначав контрольований мисленнєвий процес, результат якого повинен бути впорядкованим і чітко вписуватися в ідейний контекст. Як термін лінгвістики поняття дискурсу вперше вжив З. Харрис у 1952 році у статті, що була присвячена аналізу мови реклами¹.

Термін “дискурс” найчастіше отожднюється з мовою у вживанні і служить для опису тексту у безпосередньому комунікативному контексті. Саме тому дискурсу належить важлива роль як у окремих науках², так і у різних напрямках лінгвістики, наприклад: у лінгвістиці тексту – для опису способу поєднання речень у єдине, зв’язне за змістом лінгвістичне ціле, яке є більше, ніж граматичне речення; у системній лінгвістиці – для зв’язку лінгвістичної організації дискурсу з окремими системними компонентами ситуативних типів; у психолінгвістиці – для визначення комунікативних стратегій, якими мовці користуються під час спілкування.

Значення дискурсу може варіюватися від вузького лінгвістичного опису, відповідно до якого дискурс визначається як “зв’язне мовленнєве висловлювання, більше, ніж речення (письмове або усне; належить одному мовцеві або декільком)” [13, с. 161-162], до макроконцепцій, у яких робиться спроба теоретичного визначення ідеологічних кластерів – дискурсивних формацій, що систематизують знання і досвід.

Деякі лінгвісти отожднюють поняття дискурсу з текстом. Інші дослідники розрізняють значення цих термінів за методологічною перспективою: текст – матеріальний продукт, дискурс – комунікативний процес. За Р. Бограндом, “текст і дискурс мають однакову часову протяжність у тому значенні, що походять від одного автора” [1, с. 46]. Дослідник пропонує сім стандартів текстуальності, наявність яких є обов’язковою для перетворення

¹ Л. Гренобл зауважує, що за З. Харрисом, дискурс – це аналіз тексту в контексті загальної соціокультурної ситуації.

² У одному з найбільш вагомих видань, присвячених проблемам сучасної англійської мови, “The Cambridge Encyclopedia of Language” у статті “Discourse and text” Девід Кристал зазначає, що пошук великих лінгвістичних одиниць і структур знаходиться в центрі уваги вчених, що репрезентують різні дисципліни. Наприклад, лінгвісти досліджують ті чинники мови, які зв’язують речення, коли вони використовуються в різній послідовності. Етнографи і соціологи вивчають структуру суспільної взаємодії, тобто, як вона проявляється у способі ведення діалогу. Антропологи аналізують структуру міфів і казок. Психологи проводять практичні заняття для з’ясування ментальних процесів, що лежать в основі розуміння. Важливий внесок роблять фахівці, які працюють у галузі штучного інтелекту, риторики, філософії і стилістики, а також когнітивістики, яка охоплює майже всі згадані сфери.

Розуміння і тлумачення поняття дискурсу змінюється залежно від напрямку досліджень. Поширення терміна “дискурс” у різних науках призвело до взаємонакладання і взаємопроникнення його окремих семантичних полів. Н. Ферклаг у статті “Critical discourse analysis in transdisciplinary research” зазначає, що теорія дискурсу незабаром буде охоплювати усі доступні розумінню наукової свідомості різноманітні види дискурсів зі звертанням до природи кожного типу, осягненням його логіки і організаційної структури.

тексту на комунікативний процес, тобто дискурс. Основними критеріями є когезія (зв'язність) і когерентність (цілісність). Ці характеристики пов'язані насамперед із граматичними формами, які позначають відношення між реченнями у тексті, і концептуальними зв'язками, що представлені у вигляді певних граматичних форм. Допоміжними критеріями є намір, припущення, інформаційність, ситуативність і інтертекстуальність. Ці сім стандартів текстуальності складають основу комунікації. Важливим є усвідомлення того, що значення дискурсу лежить поза граматичними формами, і що реципієнти повинні конструювати значення на основі висновків.

Д. Кристал вважає, що інтерес дослідників до аналізу того, як речення взаємодіють у певній послідовності для створення зв'язних уривків мовлення, розвивається у двох напрямках. Вчений виділяє, з одного боку, аналіз дискурсу, що зосереджується на структурі природної усної мови, яка виявляється у таких дискурсах як бесіда, інтерв'ю, коментар, мова, і, з іншого боку, – аналіз тексту, що вивчає структуру писемної мови, яку можна виявити в таких текстах, як нариси, примітки, дорожні знаки, розділи. Цей поділ не є остаточним і загальноприйнятим.

Інший підхід до цієї проблеми пропонується британським вченим Гаєм Куком у його книзі "Discourse". Він стверджує, що є два різні види мови. Один з них є певною абстракцією, яка створена для викладання мови, а також для дослідження функціонування мовних правил; інший використовується для передачі якої-небудь інформації і сприймається як зв'язний (він може відповідати або не відповідати правильному реченню або набору правильних речень). Цей останній вид мовлення – мова у використанні, мова для комунікації – і є, на думку Г. Кука, дискурсом, а пошук того, що додає дискурсу зв'язність, є дискурсивним аналізом. Автор вважає важливим зазначити, що відмінність між цими двома видами мови (штучно створеним і комунікативним) швидше зводиться до проблеми нашого сприйняття або використання конкретного відрізка мовлення, ніж до того, чим цей відрізок насправді є. Варто зазначити, що Гай Кук стверджує, що дискурсом може вважатися все: починаючи з викрику або вигуку, короткої бесіди або поміток на полях і закінчуючи романом або великою судовою справою. Вчений також наголошує, що для дискурсу необхідна наявність трьох контекстів: текстуального, соціального і психологічного. Оскільки чіткі визначення завжди важко підібрати, британський дослідник пропонує виділяти усний дискурс і письмовий текст.

Н. Ферклаг у статті "Critical discourse analysis in transdisciplinary research" розглядає дискурс як соціокультурний феномен. Автор вважає мовне використання дискурсу частиною суспільних відносин і процесів, які систематично визначають відмінності в його властивостях, включаючи лінгвістичні форми, що виникають у текстах. Одним з аспектів є суспільний, який виступає невід'ємною частиною поняття дискурсу і означає, на думку автора, що мова є матеріальною формою ідеології.

Т. ван Дейк вважає, що в дискурсі відтворюється ідеологія і культура. Однак дослідник зазначає, що не слід зводити увесь аналіз ідеології до дискурсу, незважаючи на те, що він займає тут особливе місце¹. Т. ван Дейк поняття дискурсу тлумачить у широкому і у вузькому значенні. Дискурс у широкому розумінні є комунікативною подією, що відбувається між тими, хто говорить, і тим, хто слухає, у процесі комунікативної дії у визначеному часовому, просторовому й іншому контекстах. Ця комунікативна дія може бути мовленнєвою, письмовою, мати вербальні і невербальні складники, наприклад: повсякденна розмова з другом, діалог між лікарем і пацієнтом, читання газети. У вузькому значенні дискурс позначає письмовий або мовленнєвий вербальний продукт комунікативної дії.

Т. ван Дейка зазначає, що дискурс може мати відповідні структури, які базуються на звичайних правилах, що не можуть з повним правом називатися лінгвістичними. Відповідно до цього підходу, лінгвістична теорія дискурсу пов'язана тільки із загальними умовами – граматичними, семантичними і прагматичними, що визначають правильну сформульованість, можливість інтерпретації, прийнятність будь-якого дискурсу в певній мові.

П. Верс у дослідженні "Text worlds: representing conceptual space in discourse" вважає, що дискурс як соціальна взаємодія складається з комунікативних актів на різноманітні теми, що об'єднані єдиною глобальною тематикою. Дискурс пов'язаний із вивченням мовлення як когнітивного процесу. За своїм характером він є необмеженим і динамічним, що виявляється в його асоціаціях з усним мовленням.

Дж. Хоббс у статті "The Problems of Discourse" дійшов висновку, що дискурс формується як спільне ціле, в якому кожен знак зафіксовано як момент, що поєднує його з іншими знаками. Знаки утворюють єдину систему значень. Посилаючись на працю Е. Лакло і Ш. Муффа, дослідник виділяє галузь дискурсивності, до якої входять ті можливості, які дискурс виключає. Ця галузь є своєрідним резервуаром для експлікації додаткових значень. Аналізуючи еволюційні процеси у системі дискурсу і дискурсивного аналізу, Дж. Хоббс наголошує, що у сучасній мові функціонує не одна система значень, як вважалось раніше, а низка систем, тобто дискурсів. Кількість цих систем зростає відповідно до збільшення видів дискурсу.

У. Мейнхоф стверджує, що дискурс – це сукупність тематично, культурно або ще якимось чином взаємопов'язаних текстів, що допускає розвиток і доповнення іншими текстами. Д. Нунан під терміном дискурс розуміє "інтерпретацію комунікативної події в контексті"². Аналізуючи дискурсивні слова англійської мови, Б. Фрасер розглядає дискурс як "неперервний уривок (переважно усного) мовлення, більшого за речення, який є зв'язною одиницею"³. Для Я. Іфверсена дискурс є послідовністю взаємопов'язаних висловлювань, що належать різним комунікантам. Л. Гренобл аналізом дискурсу вважає формулювання правил побудови його структури відповідно до текстових граматик і теорій, в основі яких лежить мовленнєвий акт.

У гуманітарних науках дискурс розглядається як багатозначний феномен, для аналізу якого використовуються різноманітні підходи: прагматичний, етнографічний, когнітивний, критичний дискурсивний аналіз, наратологічний і функціональний.

¹ Дискурс є ідеологічним тому, що він виникає між соціально організованими індивідами і не піддається розумінню поза його контекстом.

² Nunan David. Discourse analysis. Introducing. – London: Penguin Books Ltd. – P. 6.

³ Fraser Bruce. What are discourse markers? // Journal of pragmatics. – 1999. – №31. – P. 932.

Прагматичний підхід. Прагматичний підхід до аналізу дискурсу представлений у статті американської дослідниці Л. Гренобл “Discourse analysis”. В основі цього підходу лежить твердження про те, що мова використовується не лише для опису світу, але й для виконання певних дій. Теоретичною базою дослідження Л. Гренобл стала теорія мовленнєвих актів, що розглядає мову як соціальну дію і вводить поняття перформатива, контекстуальних умов успішності, локутивних та іллокутивних актів (серед яких виділяють п’ять основних – репрезентативи, директиви, комісиви, експресиви і декларативи), перлокутивної сили висловлювання, прямих і непрямих мовленнєвих актів, а також визначає систему правил, які використовують учасники дискурсу під час продукування та інтерпретації різних дій за допомогою одного чи кількох висловлювань. Одна дія спричиняє виникнення іншої. Відповідно дослідниця розглядає дискурс як послідовність зв’язків між діями. Такий підхід потребує використання певних правил для створення цілісності висловлювання. Прагматичний підхід до дослідження дискурсу Л. Гренобл базується на засадах загальної теорії кореляції між використанням мови та соціокультурними контекстами і на вивченні мовної комунікації як соціального і культурного феномена.

Для реалізації своєї мети Л. Гренобл використовує систему універсальних принципів (максим) комунікації Х. П. Грайса: максими кількості (оптимальна інформативність), якості (істинність і правдивість), способу дії (мінімізація потенційних непорозумінь, стисле і чітке висловлювання думки) і релевантності. У зв’язку з тим, що комуніканти часто не дотримуються цих принципів Х. П. Грайса вважав доречним запровадити поняття імплікатур – конвенціональних, що передають інформацію за допомогою слів; конверсаційних, що вказують на певне імпліцитне значення; і неконвенціональних, або імплікатур дискурсу, що зумовлені метою комунікативної співпраці, спільними знаннями комунікантів. Вживання принципів Грайса залежить від контексту спілкування, соціальних і культурних особливостей комунікації.

Крім цього, Л. Гренобл зазначає, що прагматичний аналіз дискурсу може відігравати важливу роль у дослідженнях контексту, до складу якого входять ситуація спілкування, ко-текст (мовленнєвий контекст) і загальний соціокультурний контекст. Наприклад, вагоме значення цей підхід становить для вивчення контекстуальної зумовленості прагматичних функцій висловлювання.

Етнографічний підхід. Методика етнографічного підходу до аналізу дискурсу детально описана у статті С. Стемброука “Whatismeanbydiscourseanalysis”. За допомогою етнографічного підходу досліджуються вербальні і невербальні елементи як складові культури. С. Стемброук зазначає, що ключовим поняттям цього підходу є комунікативна компетенція як знання про правила комунікації в певній мовленнєвій спільноті. Цей термін поєднує як мовну, так і культурну компетенцію. До мовної компетенції дослідник зараховує знання синтагматичних і парадигматичних властивостей мовних елементів, правил розгортання тексту і втілення в ньому комунікативних та інтерактивних задумів, знання правил інтерпретації тексту, принципів мовленнєвого спілкування, співвідношення між різними видами соціально-комунікативного контексту. Культурна компетенція включає комплекс знань про культуру, соціальні, психологічні правила функціонування мови і елементи лінгвістичного коду. У цьому підході дискурс є засобом для відворення соціальної та культурної реальності.

У межах етнографічного підходу до аналізу дискурсу С. Стемброук виділяє окремий напрям – етнографію комунікації. В основі етнографії комунікації лежить контекстуальний аналіз до вивчення дискурсу. Дискурс розглядається як частина культури, що визначає параметри комунікації. С. Стемброук наводить класифікацію складників комунікації Д. Хаймса, одного з основоположників етнографії комунікації, який наголошує на необхідності дослідження мовленнєвих подій різних культур. Класифікація складається з восьми компонентів: місце і час події, учасники, мета комунікантів, висловлені думки і зроблені дії, емоційне забарвлення, канал¹ і код (стиль) комунікації, норми поведінки, вид мовленнєвої події. На думку С. Стемброука, важливе значення етнографічного підходу полягає у можливості виявлення культурно маркованих стратегій дискурсу і поглибленні дослідження інтеркультурних та інтракультурних особливостей комунікації.

Когнітивний підхід. З точки зору когнітивного підходу дискурс аналізується Т. ван Дейком у статті “Discourse, context and cognition” і Б. Деллінджером у статті “Discourse analysis”. Для Т. ван Дейка дискурс є складним когнітивним утворенням, аналіз якого потребує структур для репрезентації знань, покладених у дискурс або зумовлених дискурсом, а також структур для репрезентації його концептуальної організації. Основним видом представлення знань Т. ван Дейк вибирає модель ситуації, в основі якої лежать особисті знання учасників комунікації чи адресатів тексту. Ці особисті знання акумулюють попередній індивідуальний досвід, наміри та настанови, думки, почуття та емоції. Модель ситуації є когнітивною основою, що формується конкретною особистістю, яка створює текст, і враховується реципієнтом для розуміння тексту.

Т. ван Дейк вважає, що людина розуміє текст тоді, коли вона ідентифікує ситуацію, про яку йдеться в тексті, у власному, суб’єктивному внутрішньому світі, на базі власного суб’єктивного досвіду, за допомогою власних, суб’єктивних моделей явищ та ситуацій. За допомогою цього дослідник пояснює індивідуальні і групові відмінності в осмисленні соціальної інформації, що ілюструються ван Дейком на матеріалі дискурсу новин у пресі, а також на моделях сприйняття етнічного дискурсу (інформації про міжетнічні конфлікти, формування сукупного образу етнічних меншин) пересічною людиною в умовах цілеспрямованого впливу мас-медіа на читачів. Модель ситуації Т. ван Дейка має нейрофізіологічне пояснення, яке ґрунтується на властивості мозку фіксувати послідовність подій, що повторюються, і зберігати їх у вигляді комбінації молекул. Це зумовлює утворення стійких структур – матриць, тобто програм дій у певних ситуаціях: людина починає діяти відповідно до програми.

Розглядаючи новини в мас-медіа як певний вид дискурсу, ван Дейк пропонує структуру побудови такого дискурсу, що охоплює кілька глибинних рівнів. Створення дискурсу визначається двома узагальнюючими пластами – структурами релевантності та риторичними операціями. Вони формують наступний рівень репрезентації дискурсу – стиль, що реалізує структури третього рівня, які поділяються на два види: локальні, або мікроструктури, та глобальні, або макроструктури. Локальні структури включають морфологічні, синтаксичні та лексичні засоби

¹ Мається на увазі усне або письмове джерело повідомлення.

формування фраз і деякі надсинтаксичні засоби утворення зв'язних текстів. До глобальних структур належать семантичні макроструктури – топіки і теми, а також формальні суперструктури – схеми взаємодії текстів у дискурсі.

Яскравий приклад аналізу дискурсу подається у статті Б. Деллінжера. Ця праця є продовженням когнітивного напрямку дослідження дискурсу, розпочатого Т. ван Дейком. Когнітивний підхід Б. Деллінжера зорієнтований на вивчення репрезентації знань у дискурсі у формі фреймів-скриптів. Дослідник представляє фрейм як мережу, що складається з вузлів та зв'язків між ними. Кожен вузол наповнений завданням, що репрезентує характерні риси певної ситуації. За своєю структурою фрейм складається з макропропозиції (теми) і слотів, що заповнюються пропозиціями. Отже, когнітивний підхід передбачає дослідження дискурсу на основі аналізу репрезентації знань у дискурсі у вигляді моделей ситуацій (Т. ван Дейк) або фреймів (Б. Деллінжер).

Критичний дискурсивний аналіз. Дослідження суспільних та прикладних аспектів дискурсу набуло значної поширеності у зв'язку з вимогами сучасності. Політичний та ідеологічний дискурси мають безпосередній вплив на нації, народи, країни і відносини між ними. Вивчення питань впливу ідеології, влади, соціальних відносин і статусу відбувається у межах критичного дискурсивного аналізу. За допомогою такого підходу визначається, як відбувається формування дискурсу через відношення влади та ідеологій. Вважається, що ідеологія знаходиться на рівні прагматики, а комунікація відбувається завдяки однаково розумінню учасниками дискурсу видів текстів і їх індексації. Будь-який текст є відображенням фрагменту реального світу, що прямо чи опосередковано пов'язаний з політикою. Влада, знання та істина стосуються конфігурації дискурсу. До того ж за допомогою певних дискурсивних практик можна вплинути на формування суспільної думки.

Представником критичного дискурсивного аналізу є Норман Ферклаг. У статті “Critical discourse analysis in transdisciplinary research” дослідник наголошує, що дискурс робить внесок у формування соціальних ідентичностей, соціальних відношень, системи знань і значень. Отже, дискурс може виконувати три функції – функцію ідентичності, функцію відношення і функцію називання.

На думку Н. Ферклага, для будь-якого аналізу важливими є два виміри дискурсу: 1. комунікативна подія – певний випадок використання мови (наприклад, стаття в газеті, виступ політичного діяча, фільм тощо); 2. порядок дискурсу – розташування усіх типів дискурсів, які використовуються у певному соціальному інституті чи соціальній сфері.

Види дискурсів складаються з жанрів. Жанром Н. Ферклага називає особливе використання мови, що складає частину певної соціальної практики (наприклад, жанр інтерв'ю, реклами тощо). У межах порядку дискурсу існують певні дискурсивні практики, через посередництво яких створюються, сприймаються і інтерпретуються тексти. У кожній дискурсивній практиці види дискурсів використовуються по-різному.

На думку Н. Ферклага, кожний мовленнєвий випадок є комунікативною подією, до складу якої входить три виміри: 1. текст (у широкому значенні цього терміна); 2. дискурсивна практика; 3. соціальна практика. Схема Н. Ферклага є аналітичною структурою для емпіричного аналізу дослідження способів комунікації. Всі три виміри входять до дискурсивного аналізу комунікативної події, що базується на лінгвістичних особливостях тексту; процесах, що відносяться до створення і сприйняття тексту і соціальній практиці, до якої належить комунікативна подія. Аналіз тексту складають такі формальні особливості як лексичне наповнення, граматики, синтаксис і зв'язність речень, за допомогою яких дискурси реалізуються лінгвістично. Аналіз дискурсивної практики зосереджується на тому, як автори текстів використовують дискурси і жанри, що вже існують, для створення нового тексту. Дискурсивна практика є посередником між текстами і соціальною практикою.

Критичний дискурсивний аналіз Н. Ферклага поєднує три підходи: 1. повний лінгвістичний аналіз тексту; 2. макро-соціологічний аналіз соціальної практики; 3. мікро-соціологічну, інтерпретаційну традицію соціології. Дослідник вважає, що для критичного дискурсивного аналізу слід використовувати міждисциплінарний підхід, що поєднує і текстовий, і соціальний аналіз. Для Н. Ферклага є недостатнім застосування лише аналізу тексту, оскільки так не можливо зв'язок між текстами, соціальними та культурними процесами і структурами. Н. Ферклаг створив комплексну систему для аналізу відношень між вживанням мови і соціальними практиками. В основі підходу Н. Ферклага лежить визначення дискурсу як важливої форми соціальної практики, яка не лише репрезентує, але й змінює знання, ідентичності і соціальні взаємовідношення.

Наратологічний підхід. Представником наратологічного підходу до аналізу дискурсу є Ян Іфверсен, який розкриває його основні особливості у статті “Text, Discourse, Concept: Approaches to Textual Analysis”. Дослідження наративу як одного з центральних жанрів зумовлює його важливе місце серед дискурсивних студій. У широкому значенні поняття наративу вживається щодо письмової, усної, художньої, музичної форм, у вузькому – щодо жанру розповіді. Я. Іфверсен вважає, що основу аналізу наративу формує вивчення питань часу, структури, побудови, рольової діяльності автора, наратора і аудиторії, фактор адресата. У літературній теорії концепція дискурсу позначає шлях зникнення розмежування між літературними і нелітературними текстами. Я. Іфверсен наративний аналіз використовує для дослідження художнього дискурсу. Вивчення художнього дискурсу вчений базує на засадах дослідження соціолінгвістичної та культурної ситуацій, визначення комунікативної домінанти культурної і мовленнєвої діяльності та її художнього втілення, метакомунікативної та метамовної діяльності, структурних і лексичних особливостей організації дискурсу. Отже, за Я. Іфверсоном, аналіз наративу є базовим у структурі вивчення художнього дискурсу, за допомогою якого моделюється культурно-лінгвістичний універсум відповідної епохи на основі встановлення комунікативних і стилістичних параметрів.

Функціональний підхід. Т. Хуккін досліджує дискурс з погляду функціонального підходу. Вчений вважає, що під час аналізу дискурсу обов'язково слід враховувати такі елементи мови: контекст, до складу якого входять поле – соціальна дія (що саме відбувається), тенор – рольова структура (статус, ролі учасників), спосіб – символічна організація тексту, роль мовних засобів; семантику, що складається з трьох компонентів – ідеаційної семантики (змісту пропозиції), інтерперсональної семантики (висловлення ставлення до змісту пропозиції), текстуальної семантики (тематичної і рематичної структури), а також графічні, фонологічні, лексичні і граматичні аспекти.

Т. Хуккін зосереджується на важливості звернення особливої уваги у цьому підході на соціальні аспекти мови і її комунікативну функцію, що є ключовими моментами, необхідними для розуміння граматики. Дослідник наголошує на сприйнятті інформації як адресантом, так і адресатом, передбачуваності інформації, розумінні мети, здатності не відхилитися від теми. До важливих питань функціонального підходу вчений зараховує проблему вибору структури і жанрів дискурсу, інтеракційних факторів, референтних форм. Дослідження Т. Хуккіна є важливим внеском у розвиток функціонального підходу до аналізу дискурсу.

Таким чином, у сучасній лінгвістиці існує значна кількість визначень поняття дискурсу. Це закономірно, адже відомо, що чим складніший об'єкт пізнання, тим більше він може мати ймовірних визначень. Жодна з дефініцій не охоплює усіх аспектів значення терміна, його походження і функціонування та потребує подальших практичних спостережень і теоретичних узагальнень. На основі аналізу опрацьованого матеріалу дискурс можна охарактеризувати як певне повідомлення різножанрової тематики з ознаками когерентності і когезії, єдністю змістових, тематичних і лінгвістичних компонентів, що подане в усній або письмовій формі у вигляді одного чи кількох висловлювань і живається як у мовному, так і у позамовному контекстах. У результаті опрацювання англійської літератури з теорії дискурсу виокремлено і проаналізовано такі підходи до його аналізу. Кожний з підходів сприяє всебічному аналізу, опису і осмисленню багатозначного терміна "дискурс", який має міждисциплінарний статус і є об'єктом дослідження багатьох наукових дисциплін та їх окремих напрямків. Цей огляд сучасних англійських публікацій, що стосується дискурсу і дискурсивного аналізу, показує надзвичайну широту використання цього терміна, а, отже, актуальну потребу уніфікації поняття дискурсу.

Література:

1. Beaugrande R. The story of Discourse Analysis // Introduction to Discourse Analysis / in Teun van Dijk (ed.). – London: Sage, 1996. – P. 35-62 – // <http://www.beaugrande.bizland.com/StoryDiscAnal.htm>
2. Cook G. Discourse. – Oxford: Oxford University Press, 1989. – P. 1-19.
3. Crystal D. Text and discourse // The Cambridge Encyclopedia of Language. Second edition. – Cambridge: Cambridge university press, 1997. – P. 116-117.
4. Dellinger B. Discourse Analysis // <http://www.users.utu.fi/breddelli/da.html>
5. Dijk T. A. van. Discourse, context and cognition // <http://www.discourse-in-society.org/teun.html>
6. Dijk T. A. van. From Text Grammar to Critical Discourse Analysis. A Brief academic autobiography // <http://www.discourse-in-society.org/teun.html>
7. Fairclough N. Critical discourse analysis in transdisciplinary research // <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/norman.htm>
8. Fraser B. What are discourse markers? // Journal of pragmatics. – 1999. – 31. – P. 931-952.
9. Grenoble L. A. Discourse Analysis // <http://www.indiana.edu/slavont/SLING2k/postpapers/grenoble.pdf>
10. Hobbs J. The Problems of Discourse // <http://www.isi.edu/hobbs/disinf-chap1/node2.html>
11. Huckin T. N. Discourse Analysis // http://www.exchanges.state.gov/education/engteaching/pubs/BR/functionalsec3_6.htm
12. Ifversen J. Text, Discourse, Concept: Approaches to Textual Analysis // Kontur, 2003. – №7. – P. 60-69 // <http://www.hum.au.dk/cek/contur/docs/kontur-07/pdf/filer/ji-text/pdf>
13. Meinhof U. Discourse // The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought / in Outhwaite W., Bottomore T. (eds.). – Oxford: Blackwell, 1993. – P.161-162 – // <http://www.dict101over.soc.uk/meinhof-d/ac/dc.co/html>
14. Nunan D. Discourse analysis. Introducing. – London: Penguin Books. – P.1-9.
15. Stembrouck S. What is meant by discourse analysis // <http://www.bank.rug.ac.be/da/da/html>
16. Werth P. Text worlds: representing conceptual space in discourse. – London: Longman, 1999. – P. 1-4, 46-51.

Остапович О. Я., Менів І. В.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЕКСПРЕСИВНО-МОДАЛЬНІ ФРАЗИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглянуто проблему текстового функціонування експресивно-модальних фраз у актах віртуальної комунікації німецькомовного інтернету. На матеріалі форумів, чатів та інформативних вебсайтів досліджено прагматичні ілокутивні функції даного розряду фразеологізмів, їх емотивні, фатичні та оцінкові потенції. Серед мовних засобів, якими досягається бажаний комунікативний ефект, виділено структурні трансформації, тавтологію, оксюморон, клімакс, актуалізацію дослівного прочитання ідіоми, поняттєвого сигніфікату та фреймово-сценарної семантики.

Ключові слова: експресивно-модальні фрази, віртуальна інтернет-комунікація, фразеологічний сигніфікат, подвійна актуалізація, сценарний фрейм.

В статье рассмотрена проблема текстового функционирования экспрессивно-модальных фраз в актах виртуальной коммуникации немецкоязычного интернета. На материале форумов, чатов и информативных вебсайтов исследованы прагматические иллокутивные функции данного разряда фразеологизмов, их эмотивные, фатические и оценочные потенции. Среди языковых средств, которыми достигается желаемый коммуникативный эффект, выделены структурные трансформации, тавтология, оксюморон, климакс, актуализация дословного прочтения идиомы, понятийного сигнификата и фреймово-сценарной семантики.

Ключевые слова: экспрессивно-модальные фразы, виртуальная интернет-коммуникация, фразеологический сигнификат, двойная актуализация, сценарный фрейм.

The article deals with the problem of the text functions of expressive modal phrases in the virtual communicative acts of the German internet. Based on materials of the forum chats and informative websites, the pragmatic illocutive functions as well as emotional, phatic and evaluating potential of the given idiom class are studied. Among the lingual means, that enable the expected communicative effect, the structural transformations, tautology, oxymoron, climax, actualization of literal meaning, conceptual significate, scenes and frames semantics are defined.

Key-words: expressive modal phrases, virtual internet communication, phraseological significate, double actualization, scenes, frames.

В наш час актуальне значення мають дослідження лінгвокомунікативних можливостей глобальної мережі Інтернет, зокрема форумів, чатів та інформаційних сайтів, які в ХХІ столітті стали потужним джерелом поширення та обміну інформацією, а також популярним простором для комунікативної діяльності [1]. Це стосується й німецьких сайтів, які є важливим мовотворчим фактором і чинником національного спілкування. З цієї точки зору вивчення фразеології в Інтернет-просторі є актуальним аспектом мовознавства.

Матеріалом для нашого дослідження стали німецькі чати, форуми та інформаційні сайти в глобальній мережі Інтернет. Дослідження мови цих ресурсів дає достатнє уявлення про вигуково-модальні фрази в засобах масової комунікації. Воно зумовлене насамперед значенням Інтернет-ресурсів для формування і збагачення фразеологічного складу німецької мови, а також недостатньою розробленістю цієї проблеми, відсутністю спеціальних робіт, присвячених дослідженню мови німецьких сайтів в мережі Інтернет на фразеологічному рівні та посиленням уваги сучасних лінгвістів до вивчення проблеми емотивності.

Метою роботи є виділення вигуково-модальних фраз як особливого структурного типу фразеологізмів, дослідження прагматичних комунікативних інтенцій таких фраз в глобальній мережі Інтернет та виявлення їх комунікативної специфіки.

Об'єктом дослідження є вигуково-модальні фрази у мові німецьких сайтів в мережі Інтернет, які вибрані методом суцільної вибірки з лексикографічних [7; 9; 10] та текстових електронних джерел. У процесі дослідження було виявлено та проаналізовано 200 німецьких вигуково-модальних фраз.

Предметом дослідження є комунікативно-прагматичні особливості німецьких вигуково-модальних фраз в актах віртуальної комунікації.

У даній роботі ми розглянули саме вигуково-модальні фразеологізми, яким притаманна велика образність, емоційність, оцінність та стилістична забарвленість; вони утворюють самобутність будь-якої мови: відображають специфіку мови, стратегії спілкування між людьми, рівень емоційності носіїв тієї чи іншої мови. Крім того, в сучасній мові існує тенденція до збільшення кількості вигуково-модальних фраз, що пояснюється такими характерними якостями, як економність, емоційність і високий рівень експресивності.

Вигукові фразеологічні одиниці неодноразово привертала увагу лінгвістів [3; 4; 5; 6; 8]. Особливо цінною для нас є робота О. Д. Райхштейна "Немецкие устойчивые фразы" [2]. В ній автор виділяє приказки як літературно-розмовні, побутово-розмовні і стійкі фрази. Вони не узагальнюють закономірні зв'язки з дійсністю, тому можуть застосовуватись лише в конкретних ситуаціях. Щоправда, ці ситуації настільки типові, що кожна приказка може без змін вживатися багатьма людьми в схожих ситуаціях безліч разів. За своєю структурою О. Д. Райхштейн виділяє наступні типи приказок: розповідні, питальні, спонукальні та емотивно-модальні. Всім їм притаманна оцінність, чітко виражене емоційне забарвлення, мотиваційність, відносна незмінність компонентного складу. Такі ж самі риси характерні і для вигуково-модальних фраз. А це дає нам змогу розглядати приказки саме як вигуково-модальні фрази, основною рисою яких є емотивність.

Емотивний тон вляє собою вираження різноманітних переживань людини, у яких відображається перебіг її взаємовідносин із зовнішнім світом та з іншими людьми. Фразеологізм виражає, як правило, не емоцію взагалі, а певне переживання чи комплекс переживань, що якісно відрізняються від інших, напр.: *j-m steht das Herz still* –

радість; *j-m geht das Herz hoch* – гнів; *Pfui Spinne!* – відразу. Фразеологічна система являє собою більшу градацію вираження емотивності порівняно з лексикою. Таким чином, фразеологізми здатні точніше ніж слова передавати шкалу почуттів людини.

Розглянемо контексти різнопланової тематики, взяті з глобальної мережі Інтернет та охарактеризуємо особливості вживання в них вигуків-модальних фраз для емоційного підсилення. Чим вищий рівень експресивності й емоційності фразеологізму, тим сильнішим є вплив на адресата комунікативного акту. Наприклад, за допомогою фразеологізмів можна створити іронічність або сатиричне забарвлення повідомлення. Так вигуків-модальна фраза *daskannjaheiterwerden!* має іронічний характер і тому автор повідомлення використовує її для емоційного підсилення: *O je! Das kann ja heiter werden! Montagmorgenstress ... Bibi und Boris müssen aus den Federn. Für Boris kein Problem, aber für unseren Morgenmuffel Bibi ... das kann ja heiter werden!*

Якщо автор хоче виразити огиду, він послуговується фразеологізмом *Pfui Spinne!* Наприклад, для позначення відрази, інтернет-користувач на форумі, присвяченому домашнім улюбленицям пише: *Pfui Spinne – Myrtheöl!!! Wer is denn auf die Idee gekommen, Myrtheöl gegen Pinkelgeruch als Tip zu geben?*

Деякі ж фразеологізми мають певним чином виражену негативну направленість, що свідчить про експресивну функцію таких фраз у мові. Вони можуть виражати погрозу (*das könnte dir so passen!*), обурення (*das kannst du deiner Großmutter erzählen!*) чи грізну вимогу (*rutsch mir den Buckel runter!*). Так, наприклад, в повідомленні *He da, wer behauptet, dass dieser Zauber nicht funktioniert???* *Der Scharlatan möge bei mir vorstellig werden! Ich werde Ihm zeigen was eine Harke ist!* автор має на меті створити погрозову атмосферу і чим вищий рівень експресивності й емоційності фразеологізму, тим сильнішим є вплив на адресата комунікативного акту.

Вигуків-модальні фрази мають здатність надавати повідомленню певного оцінного забарвлення. **В інтерв'ю з організатором кінофестивалю Роландом Рустом читаємо:** *"Wir sind alle sehr glücklich, denn ich glaube, es war das beste Festival, das wir je hatten. Und das will etwas heißen: Immerhin waren wir auch vorherschon nicht schlecht.* За допомогою фразеологізму *das will etwas heißen* він підводить підсумки сказаного та дає емотивну оцінку ситуації "А це щось-таки означає!"

Під час дослідження комунікативних функцій вигуків-модальних фраз на Інтернет-просторах були виявлені також і різноманітні трансформації фразеологізмів.

Наприклад, виявлено випадки розширення компонентного складу фразеологізму *eins zu Null für Dich*. В даному випадку допускається підстановка актантів як заголовку повідомлення: "Null punkt. Eins zu Null für Null" *Noch eine Krise kann wirklich niemand gebrauchen.* Для привернення уваги автор використовує тавтологічно-оксюморонну груслів "1:0 на користь нуля", за допомогою якої дає також оцінку ситуації, що склалась у зв'язку з кризою.

Привернуло нашу увагу і новоутворення *L.M.A.A.*, яким часто послуговуються у комунікативних повідомленнях Інтернет-простору. В початковому вигляді ця фраза має форму *Leck mich am Arsch!* і є емоційно забарвленою та стилістично зниженою. *L.M.A.A.* не має настільки різкого стилістичного забарвлення і вживається в повсякденних розмовах, піснях та навіть як нік: *L.M.A.A.ist kein Mitglied einer öffentlichen Benutzergruppe.*

Для привернення уваги та економії часу вживаються авторські новоутворення (адже це допомагає автору ліквідувати синтаксичне розчленування, громіздкість описових формулювань з метою точного визначення сутності того чи іншого явища). Авторські новоутворення мають сталий характер лише в межах контексту, частиною якого вони є:

Bierofka und das "Leck-mich-am-Arsch-Gefühl". "Nach dem 0:2", berichtete Bierofka, "da waren wir praktisch schon tot. Aber dann war da diesesLeck-mich-am-Arsch-Gefühl."

Заголовки – це спеціальні засоби, які являють собою опорні точки, що показують найбільш важливу текстову інформацію. Саме ці "висунуті" елементи тексту служать опорою для читача в зрозумінні змісту. Назви різних типів і врзи передають зміст тексту в сконденсованій, стислій формі. Виконуючи інформаційно-орієнтовну роль, вони є опорними пунктами, що виявляють зміст викладений в повідомленні. Отже, заголовки виступають результатом компресії і дають емоційну оцінку цілому тексту. Наприклад, вираз *wodenkstduhin?* виражає здивування, несхвалення, заперечення. В даному випадку його використали як емоційне узагальнення всієї ситуації:

Wo denkst du hin?

Oh nein, mein Mädchen, mach dir keine Sorgen.Das Götz-Zitat? Das wär ja fürchterlich...Jetzt weißt du es und mußt dich nicht mehr sorgen.Kein Götz-Zitat– und gar nicht fürchterlich.

Варто зазначити, що в періодичних інтернет виданнях фразеологізм*das lässt tief blicken!* часто вживається в прямому сигніфікативному ідіоматичному значенні. А в таких заголовках зі змінним компонентом на першому місці як: *Frau Fischer lässt tief blicken, Googlelässt tief blicken, Pelloni lässt tief blicken, Microsoft lässt tief blicken* чітко виражене ще й дослівне обігрування семантики. Це дає нам змогу робити висновки, що фразеологізм *etw. lässt tief blicken* є продуктивним образом для дослівного прочитання. В деяких контекстах його вживають для підсилення іронічного ефекту і навіть зневажливої оцінки, наприклад: *Lady Gaga lässt tief blicken... und enthüllt dabei fast eines ihrer beiden besten Stücke. Aber muss man denn die "Bommeln" wirklich fast rausfallen lassen ...*

Емоційна оцінка заголовку*das ist ja die HÖHE!* є і в повідомленні: *Diese Konzerne werden für hohe Preise und Gewinne belohnt und gelobt. Als die Produktpreise der landwirtschaftlichen Erzeugnisse im Vorjahr etwas gestiegen sind gab es sofort einen Aufschrei! Es wird eine Überprüfung gefordert ob diese Erhöhung gerechtfertigt ist und wer daran verdient ... Das nenne ich Gerechtigkeit!!!* Слова *gestiegen* та *Erhöhung* вживаються тут як гра слів навколо іменника "Höhe".

Для того, щоб підкреслити саме емотивну функцію фразеологізму, він часто вживається як оксюморон. Наприклад, комічний ефект проявляється уже в самому заголовку книги Ахіма Штосера, який є оксюморonom "Halt den Mund, und iss weiter".

В заголовках часто трапляються вигуково-модальні фрази з чітко вираженим **емоційно-експресивним характером**, що служить, як правило, для відображення позитивних чи негативних емоцій, оцінок. Так, наприклад, вигук *alles Scheisse!* відзначається грубим, емоційно забарвленим стилістично зниженим вживанням. У повідомленнях на форумі такий заголовок часто поєднується зі сленговими лексичними (американізмами), граматичними і навіть орфографічними елементами та іншими емоційно-модальними фразами того ж стильового реєстру: *Alles Scheisse!!!! Wasn los Alter, jetzt biste schon am Tage stoned oder high on "huntmaster"? Oder isses einfach mal wieder soweit? Grüße mir die FilosoFie.*

А повідомлення з заголовком *Halt die Klappe, Affe!* і текстом: *Scheisse! Ze comments on my latest article are quite extreme, Gottverdamm! I have been compared to a concentration camp guard, merely for saying that glorifying drug-related deaths is irresponsible...* написано англійською мовою і лише грубі, емоційно забарвлені стилістично знижені вирази *Halt die Klappe, Affe!*; *Scheisse!* та *Gottverdamm!* написані німецькою.

Для привертання уваги і яскравого емоційного забарвлення з елементом погрози, застосовується клімакс: *Drei Jugendliche zeigen euch wo der Hammer hängt, was 'ne Harkeist und werden rücksichtslos über den Tisch gezogen.* В заголовку до відео автор "конденсує" кілька фразеологічних одиниць для ще більшого емотивного навантаження, зацікавлення та короткого опису, про що йдеться в ролик.

Досліджуючи контексти, в яких фігурують фразеологізми ми помітили, що досить часто вигуково-модальні фрази вживаються в подвійному значенні, тобто людина, яка вживає цей фразеологізм, обігрує також його дослівне, буквальне значення. "Буквалізація" фразеологічного значення або "подвійна актуалізація" базується на подвійному сприйнятті: на обіграванні значення фразеологізму та буквального значення його змінного прототипу.

Можливість подвійної актуалізації закладена в самій природі фразеологізмів. Особливістю цих одиниць мови є їх семантична двоплановість. Компоненти більшості стійких виразів вживалися раніше як вільні словосполучення, тобто у своєму прямому значенні, потім вони метафоризувалися і згодом почали використовуватися з переносним (фразеологічним) значенням. Ця особливість фразеологізмів дозволяє користувачам чи автору статті на Інтернет-просторах з певною метою зводити і поєднувати в одному виразі як пряме, так і переносне значення.

Так обігравання дослівної семантики можна побачити у наступному прикладі:

Du kriegst die Tür nicht zu?! (Kühl-Gefrierkombi) Habe probleme mit meiner Liebherr Kühl-Gefrierkombi. KD3184. Die Tür hat beim Schließen seit neuestem im halb geschlossenem Zustand einen richtig starken Widerstand im Scharnier. Man getraut sich erst einmal nicht die Tür zu schließen.

Тут фразеологізм *du kriegst die Tür nicht zu!* служить заголовком повідомлення і виражає неприємне здивування, навіть обурення. Але в тексті повідомлення йдеться про поламку дверцят холодильника, слово "Tür" вживається в прямому, а не переносному значенні, як у фразеологізмі. Ми бачимо, як переносне значення в вигуково-модальній фразі набуває ще й дослівного значення, коли читаємо весь текст повідомлення.

Для того, щоб підкреслити саме емотивну функцію фразеологізму, він часто вживається як оксюморонне обігравання дослівного значення. Наприклад, *15-Zentimeter-Stiletto's? Das ist ja wohl die Höhe! Stimmt.*

Слово "Höhe" як компонент фрази *das ist ja wohl die Höhe!* вживається у фразеологізмі не тільки в переносному значенні, передаючи здивування, але і в дослівному значенні, вказуючи на 15-ти сантиметрову висоту підборів.

Досліджуючи вживання вигуково-модальної фрази *pfui, Spinne!* ми помітили, що подальший контекст в більшості випадків пов'язаний із павуками, тобто тут також обігрується дослівне значення одного з компонентів – слова "Spinne". А фразеологізм *pfui, Spinne!* використовується для позначення ставлення автора повідомлення до павуків, – в даних випадках це почуття відрази:

Pfui, Spinne! Wie könnte ein Text über Spinnen anders heißen als "Pfui, Spinne! "? Die meisten Menschen ekeln sich vor Spinnen – "eigentlich" grundlos!..

Аналізуючи контексти, в яких вживаються досліджені нами вигуково-модальні фрази, ми помітили, що автор повідомлення обігрує не тільки пряме значення фразеологізму, але й іноді його візуальний образ, тобто в людини, яка читає повідомлення можуть виникати образні асоціації, що пов'язані з зоровим сприйняттям об'єктів, тобто візуальним дослівним значенням компонентів фразеологізму.

Розглянемо такий приклад вживання вигуково-модальної фрази *du kriegst die Tür nicht zu!* в контексті :

Bei gutem Benehmen stehen alle Türen offen!

Wer die richtige Form wählt und wahr, dem stehen alle Türen offen. Attraktive Jobs und Aufträge wollen natürlich alle, weshalb sich bei bestimmten Firmen die Bewerber die Türklinke in die Hand geben, so viele gehen da ein und aus. Und wenn es gar zu viele sind, werden manchen die Türen eingerannt. Wer's übertreibt, wird vor die Tür gesetzt, was aber auch demjenigen passieren kann, der seine Miete nicht bezahlt. Wenn ihr gewünschter Chef ihre Unterlagen liest und ausruft: "Ach, du kriegst die Tür nicht zu", dann sollten sie selbstbewusst den nächsten Satz abwarten. В повідомленні спостерігаємо обігравання візуального образу з ключовим компонентом "Tür", що виступає в даному випадку цілісним сценарним динамічним фреймом. Можна припустити, що автор вживає фрейм для того, щоб зробити мовлення образним, використовує прийом візуалізації. Також автор дає нам зрозуміти, що він вживає фразеологізм *du kriegst die Tür nicht zu!* з різним емоційним навантаженням: фраза може виражати неприємний подив і означати "...das ist ja wohl das Allerletzte..." , або ж похвалу, одобрення, захоплення – "...beeindruckend, was Sie da zu bieten haben..."

В заголовку до газетної статті *Das bißchen Sympathie macht den Kohl auch nicht fett!* журналіст використовує гру слів. Проте ми розуміємо це тільки після прочитання перших рядків: *"Im studentischen Streikdiskurs wird mit diesem Spruch die Reaktion der Studierenden auf die ihnen von den Politikern entgegengebrachte Sympathie und das geäußerte Verständnis für die Streikaktionen ausgedrückt".* Гра слів ґрунтується на прізвищі Гельмута Коля, який є насправді товстим і огрядним. В такому випадку автор за допомогою фразеологізму обігрує візуальний образ канцлера Федеративної Республіки Німеччини та дає емоційну оцінку тексту.

На одному з німецьких форумів ми натрапили на фразу: *ist ne Giraffe siehdocheinBlinder mit der Harfe!!!!!!!* Автор обіграє в даному випадку візуальний образ сліпої людини (яка не бачить або не хоче бачити чогось явного), але щоб додати виразу експресивності та комічності, продовжує фразу словами *mit der Harfe* і тим самим створює абсурдний оксюморонний візуальний образ – "сліпець з арфою".

Отже, з наведених вище контекстів можна зробити висновок, що автори зумисно вживають вигуково-модальні фразеологізми, які піддаються не лише переносному, але й візуальному прочитанню, іноді навіть комічному. Все це привертає увагу до повідомлення, надає йому експресивності та подвійного значення.

Отже, ми помітили, що дуже часто в інтернет-комунікації автори повідомлень для емоційності, "оживлення" тексту послуговуються саме вигуково-модальними фразами, які здатні яскраво, лаконічно та виразно передають емоції адресата, його бажання чи думки.

Опираючись на вищевказані дослідження можна виділити вигуково-модальні фрази, які мають пряме сигніфікативне ідіоматичне значення, дослівне значення, візуальне значення та ті, які виступають як емоційне підсилення сказаного. За нашими спостереженнями, вигуково-модальні фрази, які мають пряме сигніфікативне ідіоматичне значення трапляються найчастіше, тобто умовно можна назвати цю групу домінуючою. Таким чином, автор не обіграє подвійне значення фрази, але надає їй яскравого емотивного забарвлення, виражає свої емоції, ставлення, оцінку до певного явища чи предмета. Вигуково-модальні фрази з дослівним та візуальним значенням трапляються рідше. Адресат розпізнає та ідентифікує фразеологізм, сприймаючи спочатку буквальне значення, а потім відповідне конотативне значення і приєднує його до буквального, отримуючи в сумі фразеологічне значення мовної одиниці. Ця особливість фразеологізмів дозволяє користувачам чи автору статті на Інтернет-просторах з певною метою зводити і поєднувати в одному виразі як пряме, так і переносне значення.

Отже, ми визначили, що послуговуються вигуково-модальними фразами в мережі Інтернет досить часто і на основі наших досліджень можна вивести таке процентне співвідношення: вигуково-модальні фрази, які мають дослівне значення 19,5%; вигуково-модальні фрази, які мають візуальне значення 10%; вигуково-модальні фрази, які мають пряме сигніфікативне ідіоматичне значення 43%; вигуково-модальні фрази, які виступають в тексті як емоційне підсилення 27,5%.

За допомогою вигуково-модальних фраз можуть відтворюватися найрізноманітніші емоції людей, які перебувають на даний момент в акті віртуальної комунікації: радість, здивування (приємне чи неприємне), іронія, образа, вимога, обурення, відроза і т.д.

Розглянувши всі особливості можна констатувати, що мова на Інтернет-форумах та в чатах відрізняється від звичної для нас мови в реальному спілкуванні. Очевидним є те, що саме в глобальній мережі Інтернет розвиваються основні тенденції розвитку сучасної мови, основу якої складає специфічна лексика, в тому числі і вигуково-модальні фрази.

Література:

1. Пережогин Л. О. Интернет-аддикция в подростковой среде: <http://www.rusmedserv.com/psychsex/main003.htm>
  2. Райхштейн А. Д. Немецкие устойчивые фразы. – Л.: Просвещение. Ленингр. отд-ние, 1971. – 184 с.
  3. Степанова М. Д., Чернышева И. И. Лексикология современного немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1986.
  4. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. – Изд. "Высшая школа", М., 1970.
  5. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – 2., durchges. und erg. Aufl. – Tübingen : Niemeyer, 1997.
  6. Palm C. Phraseologie : eine Einführung. – 2., durchges. Aufl.– Tübingen : Narr, 1997.
- Лексикографічна література:
7. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь. Под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: "Русский язык", 1975.
  8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990.
  9. Duden – Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten / Wörterbuch der deutschen Idiomatik / hrsg. u. bearb. von Günther Drosdowski und Werner Scholze–Stubenrecht. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1992.
  10. Duden Zitate und Aussprüche: Herkunft und aktueller Gebrauch / bearb. von Werner Scholze–Stubenrecht. Unter Mitarb. von Maria Dose – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1993.

Пасовец И. И.,

Полесский государственный университет, г. Пинск, Республика Беларусь

АПЕЛЛЯТИВНОСТЬ В ТЕКСТАХ МОЛИТВ (на материале немецкого языка)

У статті розглядаються характерні особливості апеллятивних текстів, об'єднаних функцією спонукання адресата до вчинення певної дії і відрізняються чіткою орієнтацією на Бога (чи конкретного читача). Аналізуються мовні засоби вираження апеллятивності, і робиться висновок, що вибір виду апеллятивності залежить від інтенції адресанта, від його комунікативного наміру.

Ключові слова: молитва, апеллятивність, звернення, прохання, заклик, вимога, спонукання, адресат, адресант.

В статье рассматриваются характерные особенности апеллятивных текстов (молитв), объединенных функцией побуждения адресата к совершению определенного действия и отличающихся четкой ориентацией на Бога (или конкретного читателя). Анализируются языковые средства выражения апеллятивности, и делается вывод, что выбор вида апеллятивности зависит от интенции адресанта, от его коммуникативного намерения.

Ключевые слова: молитва, апеллятивность, обращение, просьба, призыв, требование, побуждение, адресат, адресант.

The article is devoted to the characteristic features of appellative texts united by the general function of inducing the addressee to perform an action and possessing a strict orientation toward a God (or certain reader). The linguistic means of expression of the appellation are analyzed. It is concluded that selection of the appellation form depends on the intention of the addresser, his communicative intention.

Key words: prayer, appellation, appeal, request, claim, motivation, addressee, sender.

Исследованием сферы религиозной коммуникации и описанием обслуживающего ее церковно-религиозного стиля в отечественной лингвистике начали заниматься лишь в конце XX века. Однако за короткий период времени такими учеными как Л. П. Крысин, В. И. Карасик, Е. В. Грудева, О. А. Крылова и др. был выявлен целый ряд экстралингвистических и интралингвистических особенностей данной сферы коммуникации, обусловленных ее спецификой.

К экстралингвистическим параметрам, по мнению многих исследователей, прежде всего, относятся: присутствие в качестве одного из коммуникативных центров сверхъестественной силы (Бога), тематика, затрагивающая жизненные интересы верующего, опора на религиозное вероучение, глобальные религиозные концепты, моральные ценности и нормы поведения религиозного человека.

Интралингвистические особенности церковно-религиозного стиля заключаются в отборе и использовании лексических и синтаксических средств (конфессиональная лексика, экспрессивно окрашенная, возвышенная, архаичная лексика, образные перифразы, формы, свидетельствующие о прямом обращении говорящего к слушающему (-им), повторы, параллелизм и т.д.) [3, с. 221-230].

Религиозную сферу коммуникации обслуживают различные типы текстов, особое место среди которых занимает молитва. Н. Б. Мечковская относит молитву (наряду с откровением и проповедью) к функциональным, исходным жанрам религиозной коммуникации, а разнообразные другие жанры считает вторичными, последующими, производными [4, с. 225].

В этимологическом смысле молитва обозначает “обращение к богу”, “воззвание”, “просьба”, “мольба” (в древнееврейском *tefilah* – молитва, воззвание к богу, в греческом *deesis* – просьба, *proseucha* – молитва; в немецком языке сильно созвучие слов “bitten”/ “просить” и “beten”/ “молиться”) [5, с. 7].

У В. И. Даля дается широкое толкование слов “молитва” и “молить”: “смиряться, просить, благодарить; сознавая свое ничтожество перед Богом, Творцом; приносить Ему покаяние свое, любовь, благодарность и просьбы за будущее. Уважать Бога, ставить выше себя” [2].

Молитва позволяет верующему человеку обратиться непосредственно к Богу, высказать свои чаяния, желания и надежды. Мысленно человек преодолевает статусные, мистические и любые другие преграды и обращается непосредственно к Всевышнему.

Исходя из выше названных определений, совершенно естественным является тот факт, что в лингвистическом аспекте, целый ряд ученых рассматривает молитву в первую очередь как апеллятивный тип текста, так как ее важнейшими функциями являются функция обращения к Богу с целью побуждения его к выполнению волеизъявления адресанта, а также/или с целью выражения чувствований верующего (благодарения, восхваления, исповедания и т.п.).

К экстралингвистическим параметрам молитвы можно причислить следующие: 1) религиозная сфера коммуникации; 2) присутствие в денотативном содержании параллельного, не постигаемого разумом мира (адресат – лицо сверхъестественное: Бог, ангелы, святые); 3) социально-ролевые отношения между адресатом и адресантом характеризуются как неформальное неравенство, основанное на всемогуществе адресата; 4) характер воздействия молитв – эмоциональный, суггестивный, магический; 5) доминирующий тип побуждения – мольба; 6) код общения – письменный и устный.

По своей форме молитва представляет собой монолог, но вместе с тем она обладает признаками диалогичности, поскольку верующий находится в постоянном внутреннем диалоге с Богом. Обратной реакции не существует в традиционной вербальной форме, она не выражается непосредственно, а лишь предполагается, “кристаллизуется” в сознании адресата.

Обработка текстов молитв позволяет подразделить интенции адресанта, получающие реализацию в молитве, на несколько подклассов и провести на этом основании еще одну классификацию молитв:

1. Молитвы с вектором направленности "Бог – Человек". При векторе направленности "Бог – Человек" основной интенцией адресата является мольба, просьба, которая, в конечном счете, перерастает в ожидание получения чего-то от Бога, т.е. предполагается, что мольба даст конкретный результат, ответ "Бог – Человек".

2. Второй класс молитв составляют молитвы с направленностью "Человек – Бог". Это категория молитв, несколько выходящая за рамки традиционного понимания жанрового образца молитвы вообще. Если в молитвах первой группы человек обращается к Богу либо Святым с просьбой, мольбой, то в данном случае основной интенцией молитвы является "отдача" Богу – восхваление Всевышнего, выражение человеком благодарности ему.

3. Третий класс молитв образуют молитвы с вектором направленности "Человек – Бог – Человек". Этот класс как бы соединяет в себе черты предыдущих двух. Молитвы данной группы условно распадаются на две части, которые можно назвать "хвала Богу" и "мольба к Богу".

Тексты молитв строятся по определенным моделям, обладают определенными повторяющимися особенностями формы и содержания. Под влиянием прагматических особенностей содержание молитвы разделяется на ряд смысловых частей, последовательность которых определяется коммуникативной стратегией и тактикой адресанта.

И если П. Флоренский выделяет в структуре молитвы такие части, как: обращение, просьба, аргументация, скрепа "аминь" [6, с. 183], то, проанализировав канонические протестантские молитвы, можно сделать вывод о том, что композиционная структура молитвенного текста складывается из следующих элементов: 1) заголовок; 2) обращение к Богу; 3) прославление; 4) благодарение; 5) исповедание и перечисление заслуг просителя; 6) непосредственно просьба; 7) скрепа "аминь". Исследования показывают, что порядок следования этих частей большей частью строго фиксирован, а наличие некоторых частей облигаторно. Как правило, молитва развивается по определенному сценарию, но в качестве составных его элементов она называет: клятву верности Богу, прощение, просьбу, мольбу человека, выражение благодарности за все то, что Всевышний ниспослал, продолжает и будет посылать человеку.

Основными краеугольными концептами картины мира религиозного человека выступают "Бог" и "человек", "вера", "добро" и "зло", "грех" и "добродетель", "свои" и "чужие", "искупление", "спасение", "время", "пространство", "путь человека". При анализе молитвенных текстов свое подтверждение находит стабильность ценностных ориентаций в религиозной сфере коммуникации. Доминирующими категориями при выражении ценностной ориентации молитвенных текстов, основывающейся на отношении между адресатом и адресантом (Богом как высшей сакральной ценностью и человеком), а так же на отношении между человеком и окружающим, являются, по мнению многих исследователей, категории персональности и обращенности.

Прямое апеллирование, как показывает анализ конкретных текстов молитв, может быть выражено в тексте молитвы с помощью следующих форм:

а) побуждение (Anregen)

Важность исполнения является неотъемлемой чертой каждого побуждения. Это происходит с помощью различных форм постановки суждения (оценки, выраженной семантикой глаголов, прилагательных и существительных, с помощью пословиц, поговорок и т.д.), например: Barmherziger Gott,

du hast dem Tode die Macht genommen,
und du kannst mir die Todes angst nehmen,
daß ich lerne, an den Tod zu denken, an das Vergehen,
an mein Ende. [7, с. 1447]

При предложенном (а так же и при каждом советуемом) побуждении польза (выгода) в большинстве случаев не выражается, а мотивируется (т.е. мотивация – важнейший компонент!).

Действие же предполагает некую возможность действия. В этом случае указывается лишь на предпосылки, созданные отправителем для получателя с целью осуществления действия. В данном случае действие характеризуется с помощью различных языковых средств как желаемое и возможное. Например, как в приведённом выше примере, с помощью модальных глаголов или с помощью вопросительных предложений:

Ich sehe zum Skelett abgemagerte Kinder
und Straßenkinder.
Haben wir keine Zukunft für sie?
Muss der Gegensatz zwischen Reichen und Armen
immer noch schlimmer werden? [7, с. 1401]

б) просьба (Bitten)

Просьбой называют направленное на какое-либо лицо ярко выраженное желание. Просьба всегда более тесно связана с отправителем, в отличие от побуждения, которое имеет более сильную связь с получателем. При этом играют роль такие грамматические средства, как побудительное наклонение глагола (вежливая форма Imperativ) и лексические средства (ich bitte dich..., meine Bitte ist...), например:

Wir bitten dich,
geleite uns mit deiner Güte durch diesen Tag.
Gib, dass wir unser Werk mit Freuden anfangen,
und lass uns gelingen, was uns aufgetragen ist. [7, с.1423]
So bitten wir dich am Ende der Woche:
Sende in unser Leben deinen Frieden. [7, с. 1432]

в) призыв (Aufrufen)

Перед непосредственным призывом следует информация, которая имеет своей целью ужесточение убеждения следования этому призыву. Понимание этого убеждения, в зависимости от ситуации, может быть выражено в различной степени (имплицитно и эксплицитно):

Herr, ich bin arbeits los.

Zunächst war es wie Urlaub.
 Ich hatte Zeit, konnte erledigen,
 was ich schon lange tun wollte.
 Aber jetzt!?
 Ich versinke in der Zeit, sitze grübelnd da,
 tu, was keinen Sinn hat.
 Spannungen in der Familie
 und Geldsorgen bedrücken uns.
 Lass uns erkennen,
 wie du in dieser Zeit an uns arbeitest. [7, с. 1424]

В некоторых же ситуациях у отправителя нет необходимости в этом ужесточении с помощью дополнительной информации адресату:

Ewiger Gott, Komm und decke uns zu mit der Nacht,
 breite deine Gnade über uns, wie du verheißen hast. [7, с. 1412]
 Обращение в призывах может быть вынесено в отдельное предложение:
 Gütiger Gott, lieber Vater!
 Du schenkst mir mein Leben neu
 und gibst mir die Freude,
 wieder mit den Meinen zusammenzusein.
 Lass mich deine Wohltaten nicht vergessen.
 Gib mir Mut und Kraft, neu zu beginnen
 und dich zu preisen mit Wort und Tat. [7, с.1454]

г) **некатегоричное требование** (Fordern)

В отличие от призыва, в котором мы имеем дело с морально обоснованным убеждением, некатегоричное требование основывается на некотором принуждении к действию, которое чаще всего высказывается вместе с обоснованием, например:

Wenn ich einmal soll scheiden,
 so scheide nicht von mir,
 wenn ich den Tod soll leiden,
 so tritt du dann herfür;
 wenn mir am allerbängsten
 wird um das Herze sein,
 so reiß mich aus den Ängsten
 kraft deiner Angst und Pein.
 Erscheine mir zum Schilde,
 zum Trost in meinem Tod,
 und lass mich sehn dein Bilde
 in deiner Kreuzesnot.
 Da will ich nach dir blicken,
 da will ich glaubensvoll
 dich fest an mein Herz drücken.
 Wer so stirbt, der stirbt wohl. [7, с.1460]

д) **указание** (Anweisen)

Указание представляет собой настойчивое (часто в сжатой форме) побуждение, в котором отправитель опирается на право отдавать распоряжения, которое связано с определённой функцией руководства (Leitungsfunktion).

Указание в текстах молитв, касается, как правило, самого человека, его души и тела, т.е. всего того чем он волен распоряжаться:

In deine Hände befehle ich meinen Geist.
 Du hast mich erlöst, Herr, du treuer Gott. [7, с.1461]

Denn ich befehle mich, meinen Leib und Seele und alles in deine Hände. [7, с. 1395]

Lobe den Herrn, meine Seele,
 und was in mir ist, seinen heiligen Namen.
 Lobe den Herrn, meine Seele,
 und vergiss nicht, was er dir Gutes getan hat. [7, с. 1398]

Однако указание может также относиться и к силам природы, каким-либо другим сверхъестественным силам:

Möge dein Weg dir freundlich entgegenkommen,
 möge der Wind dir den Rücken stärken.
 Möge die Sonne dein Gesicht erhellen
 und der Regen um dich her die Felder tränken. [7, с.1468]
 Und der Friede Gottes, der höher ist als alle Vernunft,
 bewahre eure Herzen und Sinne in Christus Jesus. [7, с.1468]
 Sein Engel geleite uns auf dem Weg,
 dass wir wohlbehalten heimkehren
 in Frieden und Freude. [7, с.1468]

При этом важную роль играют такие грамматические средства, как повелительное наклонение глагола, PräsensKonjunktiv, лексические средства (ich *befehle* mich und ...) и модальные глаголы.

Выбор видов апеллятивности в текстах молитв – побуждение, просьба, призыв, требование зависят от интенции адресанта, от его коммуникативного намерения.

Литература:

1. Бобырева Е. В. Религиозный дискурс: ценности, жанры, стратегии / Е. В. Бобырева. – Волгоград: Перемена, 2007. – 307 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль // Интернет-портал “Яндекс” [Электронный ресурс]. – 2001. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/dal/article/dal/03110/62900.htm>. – Дата доступа: 12.01.2012.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Мечковская Н. Б. Язык и религия / Н. Б. Мечковская. – М.: Изд. – торговый дом “Гранд” : Агентство “ФАИР”, 1998. – 349 с.
5. Уразаева, Н. Р. Структурно-семантическая характеристика немецкоязычного молитвенного текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Н. Р. Уразаева. – М., 2003. – 24 с.
6. Флоренский, П. А. Влияние молитвы на смысловую работу переживания / П. А. Флоренский // Богословские труды. Сб. XVII. – М.: Издание московской патриархии, 1977. – С. 172-195.
7. Evangelisches Gesangbuch. – Bielefeld: Luther-Verlag GmbH, 1996 – 1648 S.

Перегінчук У. Д.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ЖАНРОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто питання жанрової класифікації економічного дискурсу. Зроблено спробу встановити типологію дискурсу та місце економічного дискурсу в ній, проаналізовано функціональну класифікацію текстів економічного дискурсу; виділено та охарактеризовано жанри англійського економічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, структура дискурсу, жанри економічного дискурсу, функціональна класифікація економічного дискурсу, мова для спеціального вжитку.

У статті рассмотрен вопрос жанровой классификации экономического дискурса. Предпринята попытка определить типологию дискурса и место экономического дискурса в ней, проанализировать функциональную классификацию текстов экономического дискурса и выделить жанры экономического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, структура дискурса, жанры экономического дискурса, функциональная классификация текстов, язык для специальных целей.

The article examines the genre classification of economic discourse. An attempt is made to determine the discourse typology and the place of economic discourse in it. The analysis of the functional text classification of economic discourse is undertaken; the characteristic features of the genres of English economic discourse are defined.

Key words: discourse, discourse structure, genres of economic discourse, functional classification of economic discourse, LSP.

Питання структури, семантики, прагматики та функціональної семантики дискурсу постійно знаходяться у фокусі сучасного мовознавства (Н. Д. Арутюнова (1981), Дж. Батлер (2000), Т. В. Грошко (2011), В. О. Звєгінцев (1973), М. Халідей (1979), О. С. Кубрякова (2001), В. В. Михайленко (2011), О. М. Мороховський (1989), Т. В. Черненко (2010)). Деякі аспекти функціональної класифікації текстів економічного дискурсу були розглянуті у роботах О. С. Кубрякової (2001), О. О. Акулової (2008). Проте, на сьогодні поза увагою дослідників усе ще залишається ціла низка невисвітлених, хоча й лінгвістично релевантних параметрів фахового (економічного) дискурсу, таких як його структурна організація та жанрова класифікація дискурсу.

Мета даної розвідки полягає у вирішенні та класифікації жанрів економічного дискурсу в англійській мові для виявлення їх типологічних та відмінних рис, що сприятиме розробці лінгвістичних основ формування іншомовної комунікативної компетенції в області професійного спілкування спеціалістів економічного профілю. Для розв'язання поставленої мети сформулюємо такі завдання:

- а) визначити поняття економічного дискурсу і його місце в типології дискурсу;
- б) встановити диференційні риси економічного дискурсу;
- в) дослідити принципи існуючих жанрової класифікації економічного дискурсу;

Актуальність нашої праці зумовлена необхідністю розробки жанрових моделей економічного дискурсу для подальшого коректного породження та об'єктивної інтерпретації різних видів англомовного економічного дискурсу. Лінгвісти (О. О. Акулова, О. С. Кубрякова, Н. А. Нечаєва) відзначають, що науковий текст представляє певні труднощі щодо його типологічного опису, оскільки він відрізняється варіабельністю з точки зору об'єму, тематики і змістової складності, структурної організації, мовних особливостей та жанрових характеристик.

У сучасній лінгвістиці поняття дискурсу трактується лінгвістами неоднозначно (О. С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова, О. І. Мороховський та ін.). Для робочого визначення дискурсу всі існуючі підходи можна звести до наступних: когнітивний (О. С. Кубрякова (2001), Є. О. Селіванова (2002)), лінгвокультурологічний (М. Л. Макаров (2003), З. Д. Попова (2007), Ю. С. Степанов (1995)), соціологічний (Г. Г. Почепцов (1998), М. Фуко (2003)), логічний (Л. Вітгенштейн (1994), П. Грайс (1985), Дж. Остін (1986), П. Ф. Стросон (1986), Дж. Сьорль (1986)), та лінгвістичний (В. О. Звєгінцев (1976), О. І. Мороховський (1989), Б. Палек (1978)).

Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок із концепції Е. Бенвеніста, який розмежував план дискурсу (discours) – мовлення, яке належить людині, яка говорить, і план оповідання (resit). Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє “всіляке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також наміри адресанта певним чином впливати на адресата” [7, с. 26].

О. С. Кубрякова вважає дискурс когнітивним процесом, пов'язаним з творенням мовленнєвої поведінки [5, с. 58]. О. І. Мороховський розглядає дискурс як послідовність взаємозв'язаних висловлювань, об'єднаних спільністю цільового завдання [6, с. 75]. Б. Палек вважає, що дискурс – це мовленнєве утворення, одиниця вищого, ніж речення, рівня [5, с. 63]. На думку Н. Д. Арутюнової, дискурс – це складна комунікативна подія [7, с. 25]. Г. Почепцов тлумачить дискурс як соціолінгвістичну структуру, яка створюється адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях [1, с. 134]. З вищенаведених визначень ми можемо вивести власне визначення дискурсу, а саме дискурс – це комунікативна подія, що обумовлюється комунікативним взаємозв'язком між мовцем та слухачем і передбачається мовленнєвою поведінкою останніх.

Кожен із вищезгаданих підходів, безперечно, сприяє всебічному аналізу, опису і осмисленню соціолінгвістичного феномена дискурсу, який все більше набуває міждисциплінарного статусу і стає об'єктом новітніх теоретичних напрямків та наукових дисциплін – теорії дискурсу, дискурс-аналізу, дискурсивної лінгвістики.

Наведені підходи вивчення поняття дискурсу зумовлюють різноманітність класифікацій його типів. Так, Т. В. Грошко [6, с. 394] вважає, що на основі комунікативного принципу, фундатором якого є Т. ван Дейк, реалізуються аргументативний (переговори, обмін думками), конфліктний (лайка, сварка, бійка тощо) та гармонійний (унісон) види дискурсу. За соціально-ситуативним параметром (сфери функціонування) виділяють такі підтипи

інституційного дискурсу, як політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс (за собів масової інформації) [4, с. 84]

Класифікацію дискурсу з урахуванням двох основних факторів – сфер функціонування та характеру комунікації – запропонувала А. В. Белова: академічний, бізнес-дискурс, дипломатичний, педагогічний, рекламний, релігійний, риторичний, сімейного спілкування, медичний, юридичний. За характером комунікації – спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, чоловічий, жіночий, дитячий, дискурс підлітків, людей похилого віку, аргументативний, конфліктний, лайливий [1, с. 12].

Г. Г. Почепцов виокремлює теле- і радіодискурси, газетний, театральний, кінодискурс, літературний дискурс, дискурс у сфері публік рілейшнз (ПР), рекламний дискурс, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси.

Отже, як бачимо, у лінгвістиці досі немає однастайності щодо визначення дискурсу та його типів. Систематизація видів дискурсу залежить від підходів та методів аналізу. Проаналізувавши вищенаведені типологічні класифікації, ми пропонуємо наступну будову дискурсу, яка допоможе нам встановити місце економічного дискурсу в загальній структурі:

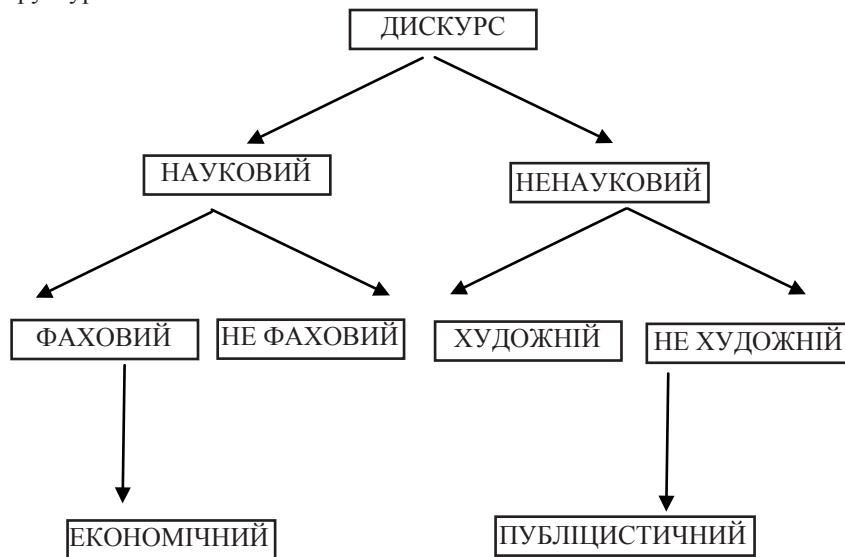

Схема 1. Структура дискурсу [6, с.418]

На основі принципу адресованості у даній схемі ми виділили два типи дискурсу – науковий та ненауковий [пор.: 2; 3; 8] Перший вид (науковий [1; 7]) ми поділяємо на фаховий та нефаховий. До фахового [3; 5] дискурсу відноситься економічний, який лежить в основі нашого дослідження.

О.О. Акулова пропонує функціональну класифікацію текстів економічного дискурсу, яка базується на тому, що головною диференційною ознакою при виділенні певного класу текстів є їхня основна функція, тобто комунікативне призначення у здійсненні зв'язків між адресантом та адресатом:

- 1) наукові економічні тексти;
- 2) тексти професійної економічної діяльності;
- 3) навчальні економічні тексти;
- 4) тексти непрофесійної економічної діяльності.

Навчальні економічні тексти і тексти спеціальної економічної комунікації (наукової та професійної) розрізняються за функцією, сферою застосування, характером адресації і відповідно до своїх комунікативно-прагматичних і структурно-семантичних характеристик [2, с. 9-10].

Фаховий (економічний) дискурс використовується для породження економічних документів, звітів тощо. Т. В. Черненко розглядає фаховий (економічний) дискурс як когнітивний процес представників певної (економічної) сфери, який реалізується сторонами у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях [6, с. 412]. Такий мовний реєстр характеризується вживанням термінів та розкриттям їхнього змісту, специфічною побудовою дискурсу, де переважають логічні, причиново-наслідкові відношення між конструкціями [3, с. 53]. На нашу думку, ще однією характерною рисою економічного дискурсу є його цілісність, тобто всі його поняття об'єднані у лексико-семантичне поле зі спільним компонентом “economy”.

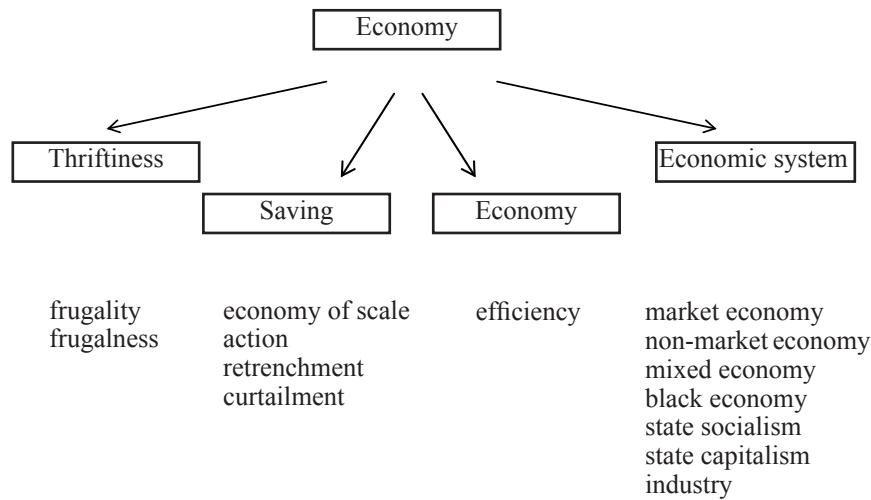
В англійській лексико-семантичне поле (lexicalsemanticfield) або лексичне поле є сукупністю споріднених слів і виразів у систему, яка показує їхні зв'язки один з одним [6, с. 419], наприклад, такі лексеми, як *liability, debt, balance sheet, equity* належать до лексико-семантичного поля, об'єданого спільним компонентом “economy”, наприклад:

– *balance sheet* – in economics a statement of the assets, liabilities, and capital of a business or other organization at a particular point in time, detailing the balance of income and expenditure over the preceding period [11, с.31];

– *budget* – (economy) the money that is available to an organization or person, or a plan of how it will be spent [11, с. 40].

Лексико-семантичне поле іменників зі спільним компонентом “economy” включає декілька лексико-семантичних груп таких, як: *saving, economic system, economy, thriftiness* та ін. У свою чергу лексико-семантична група складається з семантичних рядів, наприклад: *saving (economy of scale, action, retrenchment, curtailment)* [6, с. 418].

Схема 2. Відношення ЛСГ у межах семантичного поля “economy” [6, с.419]

Наведене поле семантизує концептосферу “economy”, де лексема “economy” є доміантною в англійській мові, що було доведено нами у процесі дефініційного аналізу.

1-ше коло: Найчастотнішими в групі виявилися такі номінації: *the economic system; the careful use of money, time.*

2-ге коло: Друге коло включає номінації: *economies of scale.*

3-тє коло: У третьому колі знаходяться такі номінації: *the ability of a country to generate wealth; the cheapest seats; the smallest number of words or movements.*

4-те коло: До четвертого кола віднесено: *a country’s business, industry, and trade; the state of a country or region; the management of household or private affairs; the mode of operation.*

Отже, економічний дискурс можна охарактеризувати як цільові висловлювання, насичені складною та специфічною термінологією, яка потребує володіння відповідними знаннями та мовленнєвою діяльністю економічної сфери [2, с. 5].

Б. Рінгел розрізняє наступні сфери дискурсу: аналіз ринку (*analyzing markets*), аналіз поведінки та прийняття рішення (*analyzing behavior and decision-making*), аналіз урядової та громадської політики (*analyzing government and public policy*) [13, с. 143]. Аналіз ринку включає обговорення злиття компаній, прийняття цінових рішень та інші ділові операції.

Наступною сферою економічного дискурсу, на думку Б. Рінгела, є аналіз поведінки та прийняття рішення. Біхевіористська економіка стає все більш розвиненим підрозділом економічної культури і розглядає питання, яким чином та чому ми робимо той чи інший вибір. Адже саме вибір має значний вплив на наше здоров’я, щастя і на те, як ми витрачаємо наші гроші [13, с. 145].

Аналіз урядової та громадської політики є, як вважає Б. Рінгел, найпоширенішим типом дискурсу. Ця сфера економічного дискурсу зосереджується на проблемах оподаткування, наданні фінансової допомоги, створенні робочих місць та ін. [13, с. 147].

П. Бьотке і Т. Ковен виділяють наступні типи дискурсу: технічна економіка (*technical economics*) – дискурс фахових журналів; політична економіка (*policy economics*) – дискурс видань урядових установ; громадська інтелектуальна економіка (*public intellectual economics*) – дискурс газет, журналів, радіо та телебачення [10, с. 95-99].

На основі наведених вище класифікацій ми спробуємо вивести жанри наукового економічного дискурсу, вивчення яких базується на вивченні основних напрямів економіки:

- економіка підприємства, яка вивчає види підприємств, аналіз затрат на виробництво, аналіз оборотних коштів на підприємстві, аналіз показників ліквідності підприємства, аналіз прибутку підприємств в умовах перехідної економіки, аналіз стану і використання основних фондів підприємства, аналіз та оцінка фінансової звітності суб’єктів господарювання, аналіз фінансового стану підприємств, аналіз чистого прибутку, баланс підприємства, банкрутство підприємства;

- основи маркетингу (комплексна система керування діяльністю підприємства по розробці, виробництву і збуту продукції на основі дослідження ринку й активного впливу на формування попиту.);

- бухгалтерський облік, основним завданням якого є формування повної і достовірної інформації про діяльність організації і її майнове положення, необхідною внутрішнім користувачам бухгалтерської звітності;

- менеджмент, який вивчає раціональний спосіб управління діловими організаціями;

- гроші та кредит (відомості про теоретичні аспекти щодо сутності та функцій таких категорій, як “гроші”, “кредит”; зміст основних теорій грошей, поняття про грошовий обіг, грошові потоки, грошовий ринок.)

- міжнародна економіка, предметом вивчення якої є: закономірності функціонування і розвитку в міжнародному масштабі ринкової системи організації господарського життя; інституційна структура регулювання міжнародної економіки.

- фінанси (система економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами, щодо акумуляції та використання грошових засобів).

На відміну від інших класифікацій, які базуються на аналізі сфер економічного дискурсу (Б. Рінгел), на прогрі економічної науки (П. Бьотке, Т. Ковен) функціональній класифікації економічних текстів (О. О. Акулова),

на нашу думку, така класифікація економічного дискурсу відображає диференційні ознаки різних типів економічних текстів, які характеризують ту чи іншу сферу економічного дискурсу. Наведені вище жанри економічного дискурсу відобразимо у схемі:

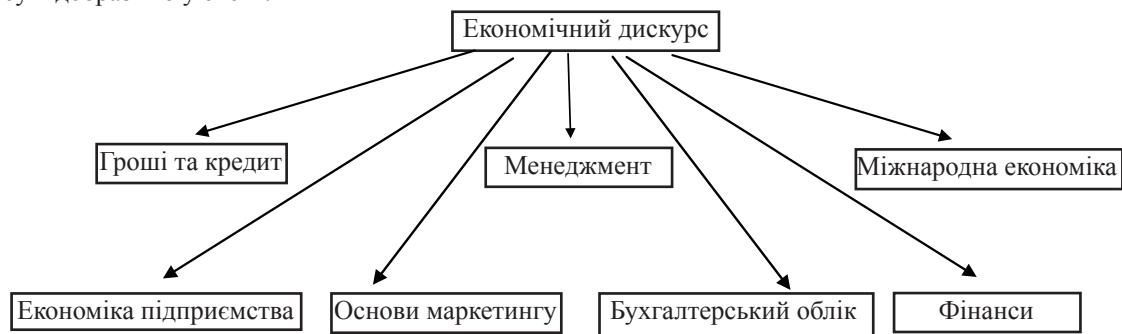

Схема 3. Жанрова класифікація економічного дискурсу

Кожному із наведених жанрів притаманна наявність особливих граматичних, морфологічних і синтаксичних структур, які не фігурують в будь-яких інших мовних підсистемах. А також специфічною ознакою спеціальної мови є особливі лексичні засоби, які не зустрічаються за їх межами [4, с. 8]. Наприклад: *merger –[countable] the joining together of two or more companies or organizations to form one larger one* [11, p. 304].

Отже, у результаті аналізу існуючих типів та жанрів економічного дискурсу нами було розроблено більш повну жанрову класифікацію економічного дискурсу: економіка підприємства, економіка промисловості, економічна статистика, основи маркетингу, бухгалтерський облік, менеджмент, гроші та кредит, міжнародна економіка, регіональна економіка, торгівля, фінанси. Дана класифікація економічного дискурсу зумовлена тим, що ці жанри поєднані між собою спільним компонентом лексико-семантичного поля “*economy*”. Проте спеціальній мові кожного із даних жанрів характерні лексичні особливості, що відрізняють їх одне від одного. Такі лексичні одиниці, як *deposit* та *demand*, можуть бути прикладом лексичних відмінностей відповідно між жанрами “Гроші та кредит” та “Маркетинг”.

Література:

1. Азнаурова Э. С. Прагматика текстов различных функциональных стилей / Э. С. Азнаурова. – М.: Наука, 1987. – 200 с.
2. Акулова О. О. Типологические характеристики англоязычных учебных экономических текстов : автореф. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / О. О. Акулова. – Санкт-Петербург, 2008. – 22 с.
3. Беженар І. В., Львова Н. Л. О макроструктуре научного текста / І. В. Беженар, Н. Л. Львова // Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції “Нові підходи до філології у вищій школі”. – Мелітополь: Мелітопольський державний університет. – 1996. – С. 53-54.
4. Калугина Ю. Е. Сопоставительный анализ лексики словообразовательного гнезда с корнем “эконом-” в английском и русском языках : автореф. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Ю. Е. Калугина. – М., 2006. – 24 с.
5. Колегаева И. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. Колегаева. – Одесса : Редакционно-издательский отдел областного управления по печати, 1991. – 122 с.
6. Методологія, методи та інструментарій фінансово-економічного та організаційно-правового регулювання відтворювальних процесів за інноваційно-інвестиційною моделлю: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 24-25 лист. 2011 р. / М-во фінансів України, Буковинська державна фінансова академія. – Чернівці: БДФА, 2011. – 428 с.
7. Михайленко В. В. Про семантичну динаміку дискурсу / В. В. Михайленко // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес: Матеріали Міжнародної наукової конференції, 24-25 листопада 2004 року. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 185-186.
8. Нечаева Н. А. Система единиц, специальной номинации в научном тексте (на примере французских экономических текстов) : автореф. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02. 05 “Романские языки” / Н. А. Нечаева. – Москва, 2010. – 35 с.
9. Юрьева Е. В. Английские субстантивно-субстантивные словосочетания в стилевой дифференциации языка : автореф. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Е. В. Юрьева. – Москва, 2009. – 33 с.
10. Boettke P., Cowen T. Progress in Economic Discourse? / Peter Boettke, Tyler Cowen // The Quarterly Journal of Economics. – 2010. – Vol. 122. – № 1. – P. 95-99.
11. Longman Dictionary of Language Teaching And Applied Linguistics [Richards Jack C., Platt John, Platt Heidi (Edt)]. – Harlow: Longman, 1992. – 423 p.
12. Mullaly R. Structural social work: Ideology, theory, and practice / Mullaly R. – OUP, 1997. – P. 154.
13. Ringel B. H. Economic Discourse: What you Need to Know and Why you Need to Care / B. H. Ringel // The Quarterly Journal of Economics. – 2011. – Vol. 126. – № 2. – P. 143-152.

Пільгуй (Колесник) Н. М.,

Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", м. Харків

НАУКОВИЙ АГРОТЕХНІЧНИЙ ДИСКУРС У ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ АСПЕКТІ

У статті досліджується науковий агротехнічний дискурс у прагматичному аспекті. Розглядається поняття прагматичної функції та аналізуються сучасні концепції прагматичних функцій. Виокремлюються основні прагматичні функції наукового агротехнічного дискурсу, які розподіляються між адресантом та адресатом.

Ключові слова: прагматика, прагматична функція, дискурс, адресант, адресат.

В статье исследуется научный агротехнический дискурс в прагматическом аспекте. Рассматривается понятие прагматической функции, и анализируются современные концепции прагматических функций. Выделяются основные прагматические функции научного агротехнического дискурса, которые распределяются между адресантом и адресатом.

Ключевые слова: прагматика, прагматическая функция, дискурс, адресант, адресат.

The article researches the scientific agrotechnical discourse from the pragmatic point of view. It considers the notion of the pragmatic function and analyses the contemporary approaches of pragmatic functions. It defines the main pragmatic functions of the scientific agrotechnical discourse that are allocated between an addresser and an addressee.

Key words: pragmatics, pragmatic function, discourse, addresser, addressee.

Актуальність дослідження обумовлена важливістю комплексного аналізу прагматичних характеристик наукового агротехнічного дискурсу, зокрема прагматичних функцій.

Об'єктом дослідження слугували наукові тексти агротехнічного дискурсу. Предмет дослідження – прагматичні функції у наукових текстах агротехнічного дискурсу. Мета – на основі вивчення наукових текстів агротехнічного дискурсу виокремити його основні прагматичні функції та розподілити їх між адресантом і адресатом.

Для дослідження прагматичних функцій наукового агротехнічного дискурсу застосовуємо функціональний підхід, який базується на дослідженні ефективності передачі / отримання інформації в процесі спілкування. Це дозволяє окреслити, яким чином та чи інша мовленнєва одиниця реалізує своє призначення в процесі висловлювання, а також забезпечує системний опис реально існуючих параметрів (знакових, категоріальних, синтаксичних, прагматичних) та співвідношення між ними [3; 7].

Функція – це роль, яку ті або інші класи одиниць виконують у побудові одиниць більш високих рівнів [2, с. 30].

Поняття прагматичної функції описано в роботі Л.А. Кисельової [6]. На її думку, в умовах поліфункціональності мови важливий момент у розумінні її суті полягає у побудові системи ієрархічно взаємопов'язаних підсистем, що розрізняються за характером заданих комунікативних властивостей. В залежності від цих властивостей всі підсистеми поділяються на дві основні групи: інформаційні та прагматичні [6, с. 13]. На думку Л.А. Кисельової, рівні такої системи слід називати ярусами. Перший вищий ярус займають такі функції, як функції пізнання, національно-культурна й акумулятивна функції. Перший ярус є єдністю евристичної (розумової) і комунікативної функцій. Другий ярус складають також дві функції: інтелектуально-інформативна і прагматична [6, с. 43]. До третього ярусу Л.А. Кисельова відносить такі функції, як номінативна, дійктивна і релятивна, висхідні до інтелектуально-інформаційної, а також емоційна, емоційно-оцінна, естетична, спонукальна, експресивна та контактна, які є складовими прагматичної функції. Досліджуючи функціональні мовні поля, Л.А. Кисельова зауважує, що подальше виокремлення ярусів є дуже складним і не завжди можливим.

Дещо по-іншому функцію розуміє М. Сільверштейн [10, 11]. Зокрема, під прагматичною функцією він розуміє цілеспрямоване використання сигналів для досягнення соціального ефекту. Така функція характеризує, яким чином адресант і адресат, які використовують міжособистісний канал, налаштовані на те чи інше завдання, кваліфікують свої мовленнєві дії: питання, оголошення, наказ, іменування тощо [10, с. 132].

Виокремлення прагматичних функцій у вітчизняній германістиці було здійснено на матеріалі текстів малих форм [4, с. 9].

Отже, попередні дослідники розглядали ряд функцій, а саме емоційну, емоційно-оцінну, естетичну, спонукальну, експресивну та контактну функції у якості складових прагматичної функції. Тобто прагматична функція вважалася складним явищем або системою, що включає в себе декілька компонентів. Але на нашу думку вказані функції є окремими прагматичними функціями, оскільки кожна з них зумовлена прагматичною настановою автора. Крім того, ми вважаємо, що кожна функція будь-якого тексту реалізує в собі певну прагматичну настанову.

Таким чином, експлікуючи підходи до аналізу прагматичних функцій, робимо висновок, що прагматична функція – це цілеспрямоване використання мовних одиниць для досягнення певного ефекту на адресата; це функція, яка сприяє встановленню умовного контакту між автором та реципієнтом за допомогою відповідних вербальних і невербальних засобів, вживання яких реалізує прагматичну настанову автора. Слід зауважити, що кожна функція, що реалізується в текстах наукового агротехнічного дискурсу зумовлена комунікативно-прагматичною настановою автора. Аналіз текстів досліджуваної сфери дозволив нам виокремити такі основні функції наукового агротехнічного дискурсу.

Комунікативна функція. Мова передає інформацію про світ, який пов'язаний з обробкою цієї інформації; він має пряме відношення до побудови, організації й удосконалення інформації та способів її представлення і забезпечує протікання комунікативних процесів, у ході яких передаються величезні шари знань [8, с. 6-7]. Комунікативна функція є основою для реалізації процесу спілкування між учасниками агротехнічного дискурсу.

Інформаційна функція наукового агротехнічного дискурсу полягає у передаванні певної інформації про екс-

тралінгвальну дійсність, а також у відображенні об'єктивної реальності. Автор дає зрозуміти реципієнту, що хоче повідомити (передати) йому нове знання, проінформувати його про що-небудь.

Пізнавальна функція. Науковий текст включає питання про здатність тексту передавати нюанси наукової думки; він є хранителем і транслятором наукового знання та задовольняє запити соціуму в отриманні інформації в умовах ускладнення й розширення наукової комунікації [8, с. 6-7]. Завдання винахідника не лише зробити відкриття і "загорнути" його належним чином у практичну оболонку, але повідомити про свій винахід громадськості, довести практичну значущість свого витвору в зрозумілій, доступній формі [5, с. 84].

Інформаційна та пізнавальна функція притаманна кожному тексту наукового агротехнічного дискурсу, тому що з його допомогою адресат отримує інформацію та пізнає нове знання.

Manures, like other organic residues that decompose easily and rapidly release nutrients, are usually applied to soils in quantities judged to supply sufficient nitrogen for the crop being grown in the current year. It might be better for building and maintaining soil organic matter to apply manure at higher rates, but doing so may cause undesirable nitrate accumulation in leafy crops and excess nitrate leaching to groundwater. High nitrate levels in leafy-vegetable crops are undesirable in terms of human health, and the leaves of many plants seem more attractive to insects. In addition, salt damage to crop plants can occur from high manure application rates, especially when there is insufficient leaching by rainfall or irrigation. Very high amounts of added manures, over a period of years, also lead to high soil phosphorus levels (table 9.2). It is a waste of money and resources to add unneeded nutrients to the soil, nutrients which will only be lost by leaching or runoff, instead of contributing to crop nutrition (Magdoff, Building Soils for Better Crops, 2000, P. 82).

Наприкладі показано, що основою інформаційної та пізнавальної функції є спеціальна лексика, зокрема агротехнічна термінологія. Саме вона несе в собі ту важливу інформацію, що необхідна адресату.

Функція доказовості істинності знань. Ця функція реалізується переважно у текстах дослідників або винахідників у аграрному секторі.

В умовах наукової комунікації інтенція суб'єкта мови реалізується в формі прагматичної установки тексту. Для наукового стилю мови – це доказ правильності наукового факту, що здійснюється за допомогою ряду логічних вербальних дій [1, с. 18]. Функція доказовості істинності знань реалізується, перш за все, в патентах (*Режим доступу*: <http://appft1.uspto.gov/>), де адресант виступає у кількох іпостасях: учений-дослідник, учений-винахідник, учений-експерт, причому адресат може мати однакові статусно-рольові характеристики з адресантом.

Функція аргументації. Функція наукової прози – послідовний й систематичний виклад та аргументований доказ або, навпаки, аргументоване спростування наукових концепцій і теорій [2, с. 114]. У науковій прозі аргументації відводиться особливе значення. Ніхто із винахідників не володіє монополією на істину, а безмежність пізнання змушує кожного вченого, дослідника, винахідника критично ставитись як до чужих, так і до своїх відкриттів [5, с. 84].

Експланаторна функція. Яскравим прикладом реалізації експланаторної функції є інструкції, підручники, методичні вказівки, деякі описи винаходів в патентах. Так, наприклад, експланаторна функція яскраво виражається в інструкції по експлуатації трактора (*Tractor Action, 2005*), де крок за кроком пояснюється, як працювати з трактором:

... – *Never drive a tractor or other machinery unless you have been trained to do so.*

– *Make sure you understand the controls before you operate the tractor.*

– *Before moving off, always check whether independent brakes are locked together. They should always be locked together for road and transport use.*

– *Make sure no one else is near before you start the engine (Tractor Action, 2005, P. 8).*

Крім того, експланаторна функція реалізується в невербальному матеріалі, наприклад, вона підтверджується рисунками, які демонструють або пояснюють, як і що виконувати.

Довідкова функція. Фактично вся література наукового агротехнічного дискурсу виконує довідкову функцію, проте особливу роль у реалізації цієї функції відіграють довідники, каталоги, словники – тексти, головна мета яких – надати довідку.

Дидактична функція. Науковий текст включає питання про здатність тексту передавати нюанси наукової думки, він є хранителем і транслятором наукового знання, він задовольняє потреби соціуму в отриманні інформації в умовах ускладнення й розширення наукової комунікації [8, с. 6-7]. Матеріали текстів агротехнічного дискурсу застосовують у навчальному процесі вищих спеціалізованих навчальних закладів, які готують фахівців відповідної галузі знань. Так, наприклад, підручник *Jihn H. Martin, Richard P. Waldren Principles of Field Crop Production* застосовується не тільки для підготовки інженерів-дослідників, інженерів-механізаторів, але й менеджерів і топ-менеджерів у галузі сільського господарства.

Можна умовно розподілити прагматичні функції між адресантом і адресатом, але слід зауважити, що жодна функція не буде реалізуватися за відсутності одного з комунікантів. Цей умовний розподіл базується лише на важливості та значущості ролі виконання певної функції у процесі комунікації одного з них. За нашими спостереженнями, більшість функцій виконує **адресант**, які є наступними: інформаційна, функція доказовості істинності знань, функція аргументації, довідкова, експланаторна, дидактична, комунікативна. Таким чином, за **адресатом** залишаються комунікативна, пізнавальна, яких достатньо для створення дискурсу.

У процесі реалізації комунікативної функції автор і реципієнт відіграють однаково важливу роль. Отже, науковий агротехнічний дискурс інформує й дає знання, доводить істинність нових знань, аргументує й пояснює, слугує довідковим матеріалом та є інструментом комунікації, а також відіграє важливу роль у навчальному процесі спеціалізованих навчальних закладів.

Перспективи подальшого дослідження. Одним із перспективних завдань є дослідження комунікативних стратегій і тактик англомовних наукових текстів агротехнічного дискурсу у взаємозв'язку з прагматичними функціями, перелік яких має бути доповненим.

Література:

1. Азнаурова Э. С. Прагматика текстов различных функциональных стилей / Э. С. Азнаурова // Сб. Общественно-политический и научный текст как предмет обучения иностранным языкам. Отв. ред. М. Я. Цвиллинг. – М. : Наука, 1987. – С. 3-29.
2. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: Учеб. пособие / И. В. Арнольд – М.: Высш. шк., 1991. – 140 с.
3. Денисенко С. Н. Функціоналізм – одна з найважливіших парадигмальних рис лінгвістики кінця ХХ-початку ХХІ ст. / С. Н. Денисенко // Інозмена філологія на межі тисячоліть / Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. № 471. – Харків : Константа, 2000. – С. 68-76.
4. Жук Л. Я. Приклад як тип тексту: лінгвостилістичні та прагматичні аспекти (на матеріалі англійської дидактичної літератури): Дис. канд. філол наук: 10.02.04/ Харківський національний університет ім. Каразіна. – Х., 2004. – 222 с.
5. Зуенко Т. М. Типологічні риси технічного дискурсу / Т. М. Зуенко // Нова філологія. Збірник наукових праць – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 35 – С. 83-85.
6. Киселева Л. А. Вопросы теори иречевого воздействия / Л. А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с.
7. Левицький А. Е. Функціональний підхід до аналізу системи номінативних одиниць сучасної англійської мови / А. Е. Левицький // Інозмена філологія на межі тисячоліть / Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. № 471. – Харків : Константа, 2000. – С. 137-143.
8. Шагеева А. А. Когнитивные функции цитаты в естественнонаучном тексте: На материале русского и английского языков : дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Екатеринбург, 2005. – 216 с. Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/92558.html>.
9. Sawtschenko Juri. Der Witz als Genre der kleineren Formen. Ukrainische Beiträge zur Germanistik / Juri Sawtschenko. – Bd. 1. – Shaker Verlag : Aachen, 2000.– 134 s.
10. Silverstein M. The culture of language in Chinookian narrative texts; or, On saying that... in Chinook / M. Silverstein // Grammar inside and outside the clause: Some approaches to theory from the field. – Cambr. etc.: Cambr. UP, 1985. – P. 132-142.
11. Silverstein M. The three faces of “function”: Preliminaries to a psychology of language / M. Silverstein // Social and functional approaches to language and thought. – Orlando: Acad. Press, 1987. – P. 17-18.

Побережник Н. О.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРТАННЯ НА “ТИ” / “ВИ” У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Розглянуто особливості звертання на “ти” / “Ви” в німецькій і українській мовах на матеріалі художніх творів та їх перекладів.

Ключові слова: етикет, ввічливість, звертання, займенники.

Рассмотрены особенности обращения на “ты” / “Вы” в немецком и украинском языках на материале художественных произведений и их переводов.

Ключевые слова: этикет, вежливость, обращение, местоимения.

The article dwells on peculiarities of the you-treatment in German and Ukrainian languages on materials of fiction and their translation.

Key words: etiquette, politeness, treatment, pronouns.

До однієї з найважливіших і актуальних проблем сучасного мовознавства належить насамперед прагнення розкрити сутність людської мови взагалі, її різноманітних аспектів та специфіки функціонування. Оскільки найсуттєвіші риси національних мовних культур зберігаються в лексиці, і зокрема в етикеті, то саме зіставні вивчення відкривають широкі можливості для знайомства з іншими мовними культурами світу, а також повнішого усвідомлення особливостей власної культури, виявляючи в ній закони, що регулюють мовну діяльність суспільства. Практичне значення етикету полягає в тому, що він дає можливість людям без особливих зусиль використати вже готові форми загальноприйнятої ввічливості для спілкування з різними групами людей і на різних рівнях.

Ввічливість як лінгвістичний феномен входить до стратегії уникнення конфліктів, соціальної індикації. Низка дослідників, зокрема, В. М. Алпатов [1], В. Є Гольдін [4; 5], Е. А. Земська [6], Н. І. Формановська [13], наводять характеристики порушень принципів ввічливості й звертають увагу на соціально-психологічні чинники, що визначають форми і функції ввічливої поведінки. Ввічливість знаходить віддзеркалення в різних типах дискурсу та інших способах мовного вираження. З іншого боку, ввічливість є також оцінкою адресантом самого себе як представника певної групи, соціуму, який дбає про збереження самоповаги. Взаємодіючи з учасниками спілкування, мовець, зазвичай, хоче отримати схвалення своїх дій і намагається усунути перешкоди, які виникають під час мовленнєвої діяльності.

Говорячи про мовленнєвий етикет, варто зазначити, що його “центральною одиницею” є звертання [11, с. 9]. Звідси впливає його безпосередній зв’язок з проблемами культури мови, зокрема, з таким важливим поняттям як ввічливість і, відповідно, з “досить представницьким класом непрямих мовленнєвих актів” [8, с. 345]. Стосовно структури, ключова роль у звертанні належить особовим займенникам, які є “відокремленим і досить своєрідним класом слів” [9, с. 140], “засобом індивідуалізації” [2, с. 24] і “найбільш різноплановою за семантикою, граматичними ознаками і синтаксичними функціями частиною мови” [10, с. 154], що ускладнює їх дослідження, особливо у компаративному плані. Хоча дослідження вживання звертань на “ти” / “Ви” має давню історію (аналогічне явище аналізував на початку XIX століття видатний германіст Я. Грімм [16, с. 16]), проте швидка зміна умов комунікації (поява Інтернету, електронної пошти, чатів, СМС-комунікації), посилене спілкування представників різних націй як в результаті падіння “залізної завіси”, так і глобалізаційних процесів зумовлюють постійне зростання інтересу до порівняльних студій вираження ввічливості. Так, до глобальних правил мовленнєвої поведінки і спілкування загалом, за твердженням Н. Формановської, належить “адекватне комплексу ситуативних і соціально-узувальних умов використання ти-/Ви-форм як дейктичних вказівників адресата” [12, с. 235]. Це й зумовило виникнення предмету нашого дослідження, а саме контрастивного порівняння вживання займенників “ти” / “Ви” у спілкуванні осіб у німецькій та українській мовах.

Основною метою дослідження є детальний опис та аналіз типових формул звертання на “ти” / “Ви” в німецько- та україномовному етикеті у прагматичному плані. Завдання нашого дослідження полягає у розробці класифікації випадків вживання звертань на “ти” / “Ви” в німецькій та українській мовах, тобто виявленні внутрішніх й зовнішніх відмінних ознак звертань на “ти” / “Ви” в досліджуваних мовах.

Методи дослідження визначалися відповідно до мети й завдань дослідження. У процесі дослідження використано наступні методи й прийоми: описовий, кількісний і контрастивно-порівняльний. Основним методом дослідження в роботі є описовий. Опис із залученням контрастивно-порівняльних синхронічних даних допомагає виявити спільні й відмінні риси розглянутих мовних формул звертання до співрозмовника.

Матеріалом дослідження слугує суцільна вибірка ситуацій, в яких використовуються звертання на “ти” / “Ви”, з творів сучасних німецькомовних письменників та їх перекладів українською мовою [3; 7; 14; 15]. Загальна кількість досліджуваних ситуацій становить 600 фразових єдностей. Додатково залучалися нестандартні приклади вживання звертань з віршів та рекламних оголошень. На основі цієї вибірки ми розробили власну класифікацію звертань на “ти” / “Ви”.

Обидві мови мають дві форми звертання до однієї особи: одну на “Ви” – ввічливу, іншу на “ти” – невимушену. Різні умови диктують вибір тієї або іншої форми за певними ознаками: ступінь знайомства з адресатом; офіційність або неофіційність обстановки спілкування; характер взаємин мовців і рольові позиції співрозмовників. Основна функція звертання на “ти” / “Ви” часто сполучається з експресивною оцінкою, що виражається по-різному: інтонацією, повторенням звертання, вигуками або частками, що супроводжують його.

На основі досліджуваної вибірки вибірки ми розробили власну класифікацію звертань на “ти/Ви”.

Всі проаналізовані випадки звертання на “ти”, які зустрілися у нашій вибірці, ми можемо розкласифікувати наступним чином:

1. Звертання родичів та добрих знайомих один до одного, напр.: “**Zeig mir einen Juden, der überlebt, hatte er [Cousin] einmal gesagt, ... und ich zeige dir einen Zauberer**“ [15, с. 188].–“**Покажи-но мені єврея, який вижив, сказав мені він одного разу, ... і я покажу тобі чарівника**” [7, с. 167].

2. Звертання дітей один до одного або маленьких дітей до дорослого: “**Ich möchte dir ein Geheimnis erzählen**“, *flüsterte Bird*. “**Weil du Geburtstag hast**“ [15, с. 75].–“**Я хочу розказати тобі таємницю**”, – *proshenomiv Берд*. “**Бо в тебе День народження**” [7, с. 68].

3. Звертання дорослих до дітей: “**Kennen Sie sich mit dem Überleben in der Wildnis aus?**“ *Sein [des Archivangestellten] Gesicht zuckte, er schob sich die Brille hoch*. “**Was meinst du damit?**“ [15, с. 206]. – “**Ви б змогли вижити серед диких тварин?**” *Його обличчя здригнулося, він поправив окуляри*. “**Що ти маєш на увазі?**” [7, с. 195].

4. Звертання на “ти” в спілкуванні незнайомих дорослих, що може бути показником як навмисної грубості, так і невихованості: “**Du hörst von mir**“, *sagte er drohend zu dem Staatsanwalt, der es ungerührt zur Kenntnis nahm* [14, с. 280].–“**Тю про мене ще почувши**”, – з погрозою в голосі сказав він прокуророві, що незворушно взяв його слова до відома” [3, с. 225].

5. Звертання начальника до підлеглого з метою підняття свого соціального статусу й зниження статусу адресата: “**Hier sind keine Bilder drin, Jurek. Hast du eine neue Kasette gekauft?** – *Sie haben nichts gesagt, Chef*.” [14, с.16].–“**Тут нема карток, Юреку. Тю купив нову касету?** – *Ви не казали, шефе*” [3, с.13].

6. Звертання на “ти” до тварин: *Catcher wird auf mich aufpassen*, *erwiderte Pasewald, und fügte, da Willenbrock ihn fragend ansah, hinzu: “Catcher, mein Hund. Catcher, komm!”* [14, с. 63]. – “**Мене глядітиме Кетчер, – відповів Пазевальд і на запитливий погляд Вілленброка додав: “Кетчер, мій собака. Кетчере, сюди!”**” [3, с.49].

7. Звертання до Бога: “**O Gott, sei mir, dem Sünder, gnädig**“, *flüsterte ich leise* [15, с.113].– “**Боже, будь милостивий мені, грішному**”, – *shenomiv я тихо* [7, с. 104].

8. Звертання до небіжчика: “**Ruhe in Frieden**“, *flüsterte ich* [15, с. 112]. – “**Хаї буде тобі земля пухом**”, – *proshenomiv я* [7, с. 103].

9. Поетичне звертання до музи або коханої: “**Ich freue mich, Dich zu sehen, Frau Doktor**“ [14, с. 81] – “**Радий бачити тебе, пані докторе**” [3, с. 63].

Крім того, можливе звертання на “ти” до сил природи при персоніфікації: “**Horch, von fern ein leiser Harfenton! Frühling, ja du bist's! Dich hab' ich vernommen!**“ (E. Mörike).

Рідше зустрічається звертання на “ти” в прислів'ях і приказках: “**Buchen sollst du suchen, aber Eichen sollst du weichen**” – “**Шукай бук, але уникай дуба**” (правила поведінки під час грози).

В українській мові можливе також узагальнене звертання на “ти” до споживачів, що не характерне для німецької мови: *Erleben Sie die neuesten Farbkreationen inspiriert von den Farbtrends führender Salons (Schwarzkopf) – Відкрий для себе фарбу для волосся прямо з подіуму (Schwarzkopf)*. У відповідних німецьких рекламних оголошеннях прийняте звертання до споживачів на “Ви”.

На відміну від різних видів звертання на “ти”, вживання ввічливої форми “Ви” більш уніфіковане. Воно показує, що співрозмовники мало знайомі, або між ними існує дистанція у віці, соціальному становищі тощо.

Перехід від “ти” до “Ви” можебути ознакою сварки, відчуження, напр.: “**Du hast mir erzählt, was du auf dem Herzen hast. Jetzt muss ich gehen**.” – “**Ich hoffe, wir sehen uns**.” – “**Sicher**“, *sagte sie kühl und fügte hinzu: “Rufen Sie mich an, ich rufe zurück”* [14, с. 126]. – “**Тю виклав мені все, що в тебе на душі. А менер я мушу йти**”. – “**Сподіваюся, ми ще побачимось**”.–“**Атож**”, – *холодно відповіла вона й додала: “He dzvonit'ь, я обізвуся”* [3, с. 99].

Перехід з “Ви” на “ти” тежмаркований, тобто є проявом грубості і невихованості або, навпаки, знаком близькості, зменшення дистанції між співрозмовниками: “**Entschuldigen Sie**“, *erwiderte sie*. “**Ich fürchte, ich habe vorhin zu heftig reagiert**“. *Sie stand vor ihm, er legte unvermittelt einen Arm um Ihre Hüfte, zog sie an sich heran und küsste. “Lass mich los*“, *bat sie* [14, с. 76]. – “**Вибачте, – сказала вона. – Я боюся, що зреагувала щойно занадто гостро**”. *Вона стояла перед ним. Зненацька він однією рукою охопив її стегна, а другою притяг її до себе і поцілував. “Пусту мене*”, – *попросила вона* [3, с. 59].

Аналіз звертань на “ти/Ви” свідчить про те, що категорія ввічливості в українській та німецькій мовах реалізується як градуйоване явище. На відміну від німецької мови, в українській можливе узагальнене звертання на “ти” до споживачів у мові реклами, щоне зафіксовано в німецькомовній вибірці.

Німецька та українська мови мають дві форми звертання до однієї особи: одну на “Ви” – ввічливу, іншу на “ти” – невимушену. Різні умови диктують вибір тієї або іншої форми за різними ознаками: ступінь знайомства з адресатом; офіційність або неофіційність обстановки спілкування; характер взаємин мовців і рольові позиції співрозмовників. Окремо виділяються звертання до Бога, небіжчика, поетичні звертання до музи, коханої, сил природи при персоніфікації, звертання в прислів'ях і приказках. В українській мові можливе також узагальнене звертання на “ти” до споживачів, що не зафіксовано в німецькомовній вибірці.

Крім того, перехід від “ти” до “Ви” можебути ознакою сварки, відчуження. Перехід з “Ви” на “ти” тежмаркований, тобто є проявом грубості і невихованості або, навпаки, знаком близькості, зменшення дистанції між співрозмовниками.

Аналіз звертань на “ти”/“Ви” свідчить про те, що категорія ввічливості в українській та німецькій мовах реалізується як градуйоване явище.

Перспективним вважаємо порівняльне дослідження вираження категорії ввічливості не лише на лексичному рівні, але й на рівні прагматики як мовленнєвих дій універсального характеру.

Літератури:

1. Алпатов В. М. Категория вежливости в современном японском языке / Алпатов В. М. – М.: Либроком, 2009. – 152 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Едиториал УРСС, 2006. – 280 с.
3. Гайн К. Вілленброк / Гайн К.; [пер. з нім. Є. Горевої]. – Київ: Юніверс, 2003. – 256 с.
4. Гольдин В. Е. Обращение: теоретические проблемы / Гольдин В. Е. – М.: Либроком, 2009. – 136 с.
5. Гольдин В. Е. Речь и этикет / Гольдин В. Е. – М.: Высшая школа, 1983. – 109с.
6. Земская Е. А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения / Земская Е. А. – М.: Русло, 1987. – 234 с.
7. Краус Н. Історія кохання / Краус Н.; [пер. з нім. І. Паненко]. – Харків: Книжк. клуб, 2006. – 288 с.
8. Кронгауз М. А. Обращение как способ моделирования коммуникативного пространства // Логический анализ языка : образ человека в культуре и языке / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания. – М.: Индрик, 1999. – С. 124-134.
9. Кузнецов П. С. Приемы сравнительно-исторического изучения фонетической системы // Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков. – М.: Изд. Академии наук СССР, 1956. – С. 87–158.
10. Селиванова Е. А. Функционально-семантическая характеристика категории притяжательности в русском языке (местоимение как ядерный компонент) // Рус. языкознание. – 1987. – № 15. – С. 109-114.
11. Фирсова Н. М. Обращение в современном испанском языке: [учебное пособие] / Фирсова Н. М., Чеснокова О. С. – М.: Изд-во Ун-та дружбы народов. – 1987. – 92 с.
12. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Формановская Н. И. – М.: ИКАР. – 2007. – 480 с.
13. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения. / Формановская Н. И. – М.: Высшая школа, 1989. – 159 с.
14. Hein Ch. Willenbrock / Hein Ch. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2001. – 320 S.
15. Krauss N. Die Geschichte der Liebe / Krauss N. – Reinbek: Rowohlt Verlag, 2006. – 350 S.
16. Pytel-Pandey D. System adresatywny współczesnego języka niemieckiego i rosyjskiego. Konfrontacja socjolingwistyczna. – Wrocław: ATUT, 2003. – 255 s.

Поліщук В. Л.,
Національний університет "Острозька академія"

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ НАСЛІДКІВ, ВИКЛИКАНИХ ВЖИВАННЯМ АЛКОГОЛЮ (на матеріалі німецької, англійської та української мов)

У статті досліджується фразео-тематична група "Наслідки, викликані вживанням алкоголю" у межах фразео-тематичного поля "Вживання алкоголю" у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови на матеріалі німецької, англійської та української мов.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразео-тематична група, фразео-тематичне поле.

В статье исследуется фразео-тематическая группа "Следствия, вызванные употреблением алкоголя" в плане идеографического описания языка на материале немецкого, английского и украинского языков.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразео-тематическая группа, фразео-семантическое поле

The article focuses on the research of phraseological microsystem "DRUNKENNESS" within the limits of ideographical description of phraseology composition of phraseological-semantic field "Consequences of alcohol drinking" in English, German and Ukrainian languages is examined.

Key words: phraseology composition, phraseological-semantic field.

Поглиблення досліджень фразеології, розширення сфер використання фразеологічного матеріалу – укладання словників, вивчення генези фразеологізмів, стильового та функціонального розшарування, лінгвогеографії й типології фразеологічних відмінностей, висвітлення фразеологічної системи під кутом зору культурно-національного компонента в її семантиці – приводять до необхідності проведення системного аналізу фразеосемантичних мікро- і макроструктур на основі моделей, схем, еталонів, полів, окремих сегментів, груп, рядів тощо. Існують різні форми (ідеографічні угруповання) систематизації фразеологічних одиниць – "тематичні класи" (Л. Ройзензон), "понятійні мікрополя" (А. Емірова), "значеннєві поля" (А. Кжижановський), "значеннєві групи" (О. Горбач). Загальноживаним у сучасному мовознавстві став термін "фразеологічна мікросистема", яким позначають порівняно невеликі за кількісним складом угруповання ФО. Так, наприклад, фразеологічною мікросистемою можна вважати синонімічний ряд, об'єднання двох і більше синонімічних рядів (семантичну групу), об'єднання двох і більше семантичних груп (семантичне поле) і т. д. [5, с. 21].

Актуальність теми статті визначається підвищеним інтересом науковців до опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; проблеми подальшого зіставно – типологічного вивчення фразеологічних мікро- та макросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Метою статті є дослідження фразео-тематичної групи "Наслідки, викликані вживанням алкоголю" у межах фразео-тематичного поля "Вживання алкоголю" у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови на матеріалі німецької, англійської та української мов, що передбачає вирішення таких завдань: 1) інвентаризувати та систематизувати основний корпус досліджуваних фразеологічних одиниць (ФО) у зіставлених мовах; 2) провести ідеографічний опис фразео-тематичної групи "Наслідки, викликані вживанням алкоголю".

Об'єктом дослідження є ФО фразео-тематичної групи "Наслідки, викликані вживанням алкоголю" німецької, англійської та української мов.

Предметом дослідження є семантико-ідеографічна та лінгвокультурологічна характеристика фразеологічних одиниць фразео-тематичної групи "Наслідки, викликані вживанням алкоголю" в німецькій, англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження стали дані фразеологічних, тлумачних, етимологічних словників.

Досліджувана фразео-тематична група "Наслідки, викликані вживанням алкоголю" складається з двох фразео-семантичних полів: ФСП1 "хворобливі, патологічні стани, викликані вживанням алкоголю" та ФСП2 "втра- та майна внаслідок систематичного вживання алкоголю".

Розглянемо детальніше ФСП1 "хворобливі, патологічні стани, викликані вживанням алкоголю". До цього ФСП відносяться три фразео-семантичні групи, які передають хворобливі, патологічні стани, викликані вживанням алкоголю, а саме: ФСГ1 "алкогольний психоз", ФСГ2 "алкогольно-абстинентний синдром", ФСГ3 "набуті хвороби внаслідок вживання алкоголю".

До ФСГ1 "Алкогольний психоз" відносимо ФО досліджуваних мов, що вказують на алкогольний психоз – стан, при якому в осіб у стані сп'яніння або хворих на алкоголізм виникають патологічні стани, розлади психіки, які супроводжуються галюцинаціями. Такі ФО знаходимо в усіх досліджуваних мовах: фразеологізми біла гарячка (білка, білочка, білуга, білянка [9, с.477]) в українській мові, *im Delirium sein* [15, с. 311], *Säufervahn* у німецькій та *barrel fever, a bottleache* [16, с. 18] в англійській. Наш фактичний матеріал показує, що ці галюцинації асоціюються насамперед з нечистою силою: укр. напиватися / допитися до чортиків / до зелених чортиків 'до повного сп'яніння' [12, т. 2, с. 956; 8, с. 771; 11], **аж чорти вздріваються** 'напитися', 'бачити те, чого насправді немає' [10, с.331], пор. рос. до чертиков [13, с. 174], допитися до чёртиков [3, с. 148], черти в глазах кажутся [3, с. 148], нім. *grüne Männchen sehen* [15, с. 590], англ. *to see the blue devils*; з тваринами з непригамним ім кольором, тобто такими, яких в природі не існує: англ. *to be seeing pink elephants* [16, с. 327], пор. рос. до **розовых слонов 'о состоянии крайнего опьянения'** [3, с. 127], англ. *to be seeing pink spiders* [16, с. 327], нім. *weiße Mäuse sehen* [15, с. 995]. Останній фразеологізм виник на основі поширеного в німецькому етносоціумі уявлення, що білих мишей в природі не існує, тому, якщо ви таких бачите, то знаходитесь в стані **сильного сп'яніння** і бачите галюцинації [15, с. 995]. Змії символізує пияцтво не тільки в українській та російській мовах [12, т. 1, с. 339]: допитися, упитися до зеленого / до блакитного змія [8, с. 268], до зеленого змія [13, с. 174], пор. англ. *to see snakes* [6], *to be seeing snakes* [16, с. 327], *to have snakes in one's boots* [2, с. 478].

Цікавим є той факт, що у німецькій фразеологічній системі стан галюцинацій пов'язується з колоронімами зелений та білий, в українській з колоронімами зелений, блакитний, білий та в англійській фразеологічній системі – рожевим та голубим: *drink till all's blue* 'допитися до **белой гарячки, до "зеленого змія"**' [6], [2, с. 290]. У

деяких ФО стан сп'яніння пов'язується з ентомомами: укр. напиться до білих мух [10, с.215], джмелики літають у кого [10, с.108], пор. рос. блох на стенке ловить <испытывать приступ белой горячки> [3, с. 24].

Як зазначалося, в українській фразеологічній картині світу алкогольні галюцинації асоціюються із зоонімом **білка**, **білочка** *жарг.* ← *білий* ← біла гарячка [10, с. 40]. Початок білої гарячки передають УФО *жарг. білочка напала / стрибає / наскочила на кого* [10, с. 41], *жарг. білка на плече скочилакому / в кого* [10, с. 40,41], *жарг. білочка на плечі сидить у кого* [10, с. 41], *жарг. білочка в очах стрибає в кого / у кого-н. почалася біла гарячка* [10, с. 40]. Деяко відмінне значення мають наступні фразеологізми-синоніми: *жарг. мол. білочка б'є / накриває кого* [9, с. 26], *жарг. білочку спіймати / уловити* [10, с. 41; 9, с. 26], *жарг. білка в гості завіталадо кого, жарг. білочка / білка б'є / накриває кого* 'хто-н. допився до білої гарячки' [10, с. 40], *жарг. білка напалана кого* 'кого-н. переслідують галюцинації' [10, с. 40].

ФО із зоонімом білка можуть передавати й інші стани, напр. **білки голову гризуть** кому 'хто-н. здурів' [10, с. 40], **білки прибігли до кого** 'хто-н. перебуває в поганому настрої' [10, с. 40], **білку ганяти** 'бути дурнуваним' [10, с. 40], **зняти білочку з лівого плеча** 'перестати брехати' [10, с. 41], але всі вони мають негативну конотацію. Особаю стани алкогольного психозу може перебувати як у стані істерики, так і істеричного сміху: амер. сленг. *to have a crying jag* 'мати п'яну істерику' [2, с. 249], амер. сленг. *to have a laughing jag* 'впасти в (п'яний) істеричний сміх' [2, с. 588].

Фразео-семантична група 2 "Алкогільно-абстинентний синдром" є найбільш розгалуженою і кількісно найбільшою у ФСП "Хворобливі, патологічні стани, викликані вживанням алкоголю". Вона презентована шістьма варіантно-семантичними рядами, які мають архісему 'погане самопочуття, нездужання після пияцтва' та різні значення диференційними семами: ВСР1 "похмілля", ВСР2 "похмілля при пробудженні", ВСР3 "головний біль", ВСР4 "шум у вухах", ВСР5 "психічний стан", ВСР6 "спрага після вживання алкоголю".

Після вживання великої кількості алкоголю або після вживання напоїв низької якості настає алкогільно-абстинентний синдром або похмілля – 'погане самопочуття, нездужання після пияцтва' [7, т. 7, с. 451], що зафіксовано у фразеологічних картинах світу трьох досліджуваних мов та підтверджують й приказки німецької та англійської мови: нім. *Katzenjammer, Schädelbrummer, noxmilla* – не весілля [4, т. 1, с. 374]. У німецькій мові цей стан номінується перш за все нейтральним, здавалося б, іменником *der Kater*. Цей компонент ФО трапляється в численних ФО німецької мови: *j-d hat einen Kater* [4, т. 1, с. 372], *j-d hat Katzenjammer* [4, т. 1, с. 374], *seinen Kater spazieren führen* [15, с. 816], *einen Kater ausführen* [15, с. 816], *j-m ist katerig* [4, т. 1, с. 372], які походять з жаргону студентів Лейпцига та мають значення 'мати похмілля', 'мати головний біль з похмілля'. За Фрідріхом Клуге, компонент *der Kater* був відомим у Саксонії вже у середині XIX ст. та мав значення не тільки 'кіт', а й '*Katarrh*' – 'нежить, головний біль, погане самопочуття', з лат. *catarrhus* '*Schnupfen*' ← грецьк. *katarrhos*, власне кажучи, '*Herabfluss*'. Згідно з античними уявленнями, причиною хвороби було витікання з мозку мокроти, слизи [14]. У даному випадку спостерігається явище паронімічної атракції, чи народної етимології: *Kater* ← *Katarrh*. Згодом саме значення 'головний біль, погане самопочуття' зумовило появу значення 'головний біль, погане самопочуття внаслідок споживання алкоголю' у студентській спільноті Лейпцига. Цікавим є відомий жарт серед студентів: нім. '*Immerwiederein (zoolog.) Wunder, wie sich ein Affe über Nacht in einen Kater verwandelt*' (букв. завжди одне й те саме диво, як за ніч мавпа перетворюється в кота) [15, с. 816]. Не погоджуючись з думкою Ф.Клуге, інше пояснення виникнення фразеологізмів дає Рьоріх. Він вважає, що, оскільки компаративна ФО *bes offen wieein Kater* була зафіксована між 1780 та 1790 рр., а до того існували ще інші компаративні ФО з компонентом *der Kater*: нім. *verliebt wieein Kater*, нім. *geil wieein Kater*, це механічно призвело до виникнення ще одного фразеологізму [15, с. 816]. Цікавим є також виникнення композиту *Katzenjammer* 'похмілля', який виник на основі поняття 'крики кішки у весільний період' [15, с. 608]. Аналогічне значення 'мати похмілля' має НФО *geschwollene Haare haben* [15, с. 608]. Номінації на позначення стану похмілля в англійській фразеологічній картині світу мають ширше значення та пов'язані з емоціями, в яких зберігаються алкогільні напої: амер. діал. *barrelfever* [16, с. 18] 'сп'яніння', 'похмілля', 'біла гарячка', *abottleache* 'похмілля', 'біла гарячка' [16, с. 46]. ФО *morning after (the night before)* [16, с. 246] та амер. діал. *touch of the brewer* [16, с. 406] є евфемізмами на позначення стану похмілля. У першій вказується на частину доби, в яку, як правило, починається цей синдром, пор. рос. *болезнь перепил* 'утреннее похмелье' [3, с. 25], *болезнь утрения* 'утреннее похмелье' [3, с. 25], а в другому перекладається провина за цей стан на людину, яка має пряме відношення до виготовлення алкогільних напоїв – пивовара, пор. англ. *the brewer's horse has bitten him* 'він алкогільник' [17, с. 447]. В українській мові компонент бодун передає 'погане самопочуття після пиятики: алкогільно-абстинентний синдром, похмілля' [9, с. 61]: ФО *жарг. з будуна* 'з похмілля' [10, с. 49], мол., жрм. з [важкого, великого] бодуна 'у стані похмілля, алкогільно-абстинентного синдрому' [9, с. 26; 9, с. 61; 9, с. 63], мол. на підсосі сидіти/бути 'у стані алкогільного похмілля', 'у скрутному фінансовому становищі', компонент підсос має значення 'відсутність засобів для існування', 'життя на подачках', 'надання матеріальної допомоги' [9, с. 259].

На початок абстинентного синдрому вказують ФО німецької мови з диференційною семою 'похмілля при пробудженні': нім. *mit einem Kater aufwachen* 'прокинутися з тяжкою головою (з похмілля)' [4, т. 1, с. 372] та нім. *mit einem Brummschädel aufwachen* 'прокинутися з головним болем', 'прокинутися з шумом у вухах (з похмілля)' [4, т. 1, с. 127], пор. рос. *птичья болезнь-перепел, болезнь перепил, болезнь утрения* 'утреннее похмелье' [3, с. 25].

Особа, що знаходиться у стані похмілля, має важку голову: амер. *to be big headed* 'самовпевнений', 'що має похмілля' [16, с. 28]. На це вказують ФО переважно англійської та німецької мов з диференційною семою 'головний біль після пиятики': амер. *to have a head* [16, с. 172; 2, с. 458], амер. *have a big head* 'головний біль, викликаний надмірним вживанням алкоголю' [16, с. 28], амер. розм. *to have a thick head* [2, с. 458], амер. *to have / have got a big head* 'бути самовдоволенним', 'мати головний біль після пиятики' [16, с. 172], нім. *einen dicken / schweren Kopf haben* (мати товсту / важку голову), нім. *j-d hat / bekommt / kriegteinen / den Moralischen* 'у кого-н. голова тріщить з похмілля' [4, т. 2, с. 57], АФО (*jim-)* *jams / jimmies* 'депресія', 'нервовий стан', 'головний біль після пиятики' [16, с. 202].

Крім фізичного самопочуття, деякі ФО передають поганий настрій, психічний стан у стані похмілля: укр. мол. бути в штопорі 'стан важкого похмілля після випитого, яке супроводжується поганим фізичним самопочуттям, гнітючим настроєм, відчуттям безвиході' [9, с. 382], нім. розм. *das graue / heulende / besoffene Elend haben / kriegen*, 'увадатися в розпач', 'нудити світом (часто на похмілля)' [4, т. 176].

Наступні ФО мають диференційну сему 'шум у вухах після пиятики': нім. *einen Brummschädel kriegen / haben*

‘мати головний біль’, ‘мати шум у вухах (з похмілля)’ [4, т. 1, с. 127], *to have jingle* ‘мати гудіння в голові від перепою’, укр. слухати чмелів ‘бути очманілим’ (чмелі – ‘очманілість після похмілля’) [9, с. 460]. Через поганий фізичний стан особа у стані похмілля не в змозі щось робити, тому за аналогією із церковними святами, коли не можна працювати, виникла УФО мол.день святого бодуна / будуна ‘день, коли нічого не робиш через похмілля’ [9, с. 61; 9, с. 477], пор. рос. **ловить отходняк** ‘отдыхать после пьянки’ [3, с. 101].

Диференційну сему ‘спрага після пиятики’ мають фразеологізми англійської та української мов: *hotcoppers* ‘горло, що пересохло (з похмілля)’ [2, с. 506], труби горять ‘стан наркотичного голоду’, ‘перевтома, виснаження, важкий фізичний стан (часто зумовлений похміллям)’, ‘ посилена спрага після алкогольних напоїв’ [9, с. 296], злітна смуга ‘язик після перепою’ [9, с. 477], пор. рос. **шланги горят** ‘мучает жажда с похмелья’ [3, с. 132], **сушняк давит/долбит/ бьёт** ‘мучает жажда с похмелья’ [3, с. 132], **бьёт сухой** ‘состояние после перепоя, когда очень хочется пить’ [3, с. 132], **кипят трубы** ‘об остром желании выпить’ [3, с. 136], **сохнут трубы** ‘о сильном желании опохмелиться’ [3, с. 136], **шланги горят** ‘желание выпить во время похмелья’ [3, с. 152], **труба горит** ‘физические ощущения, сопровождающие вторичное влечение’ [3, с. 136], **трубы горят у кого** ‘о сильной жажде при похмельном синдроме’ [3, с. 136], **желаемого накала нет** ‘о состоянии, когда человек хотел бы выпить’ [3, с. 91], клапана горят (засохли) ‘в состоянии похмелья, алкогольно-абстинентного синдрома’ [3, с. 74].

Диференційну сему ‘запах після пиятики’ містить сучасний вираз німецької мови *eineFahnehaben*зі значенням ‘пахнути на алкоголь’, який утворився за аналогією до складного іменника *Rauchfahne* [15, с.411] та вказує на запах, який мають особи після вживання великої кількості алкоголю, пор. рос. во рту кака, в глазах бяка [3, с. 122], во рту, как в кедах [3, с. 122], ночевала в орту конница Буденного [3, с. 122], кошка во рту нагадила [3, с. 122], кошки во рту накакали [3, с. 122].

Кожна фразео-семантична група ФСП ‘Хворобливі, патологічні стани, викликані вживанням алкоголю’ складається з різної кількості одиниць. ФСГ ‘Набуті хвороби внаслідок вживання алкоголю’ кількісно нечисленнаї немістить у своєму складі *синонімічні ряди*. Ця фразео-семантична група репрезентована лише трьома ФО німецької і англійської мов. Шлох у комедії ‘Comedia vom stud. Leben’ вже у 1657 р. вживає вираз *sichetw. anden Halssaufen*: ‘daher er ihm eine Krankheit an den Hals gesoffen’ [15, с.633]. Англійці вважають, що оскільки заможні люди можуть собі дозволити їсти та пити без обмежень, вони хворіють на особливу хворобу – *richman's gout* [1, с. 462], яка викликана об’їданням та пияцтвом. Захворіти міг й п’яниця, коли різко кидав пити: *der Wein zieht Pant* [15, с. 1132]. Компонент *Pant* цієї ФО походить від лат. *pannus* ‘ганчірка’, ‘шар плісняви на вині в не до кінця заповнених винних бочках’.

Зазначаємо, що проведене дослідження на матеріалі словників не відображає всього різноманіття номінацій досліджуваної фразео-тематичної групи. Вважаємо доцільним залучення матеріалів національних корпусів досліджуваних мов, текстів художньої літератури, текстів інтернет-форумів та чатів, даних психолінгвістичних експериментів для подальшого дослідження даної фразеологічної мікросистеми.

Література:

1. Англо-русский фразеологический словарь / [сост. Кунин А. В.]. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. – 1455 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Баранцев К. Т.]. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во ‘Знання’, КОО, 2005. – 1056 с.
3. Вальтер Х. Русский алкословарь-справочник или Веселая наука выпивать: учебная литература по социолінгвістике / [уклад. Х. Вальтер та ін.]. – Greifswald, 2005. – 162 с.
4. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – в 2 т. – К.: Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
5. Грозян Н. Ф. Фразеологічна мікросистема ‘Поведінка людини’ в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 ‘Українська мова’ / Н. Ф. Грозян. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
6. Електронні словники – [Електронний ресурс] // АBBYYLingvo x3 [Електронний ресурс] : електронний словник. – 4,7 Gb. – АBBYYSoftware, 2008. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 MbRam ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
7. Словник української мови : в 11 т. / [уклад. І. К. Білодід та ін.] – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 1-11.
8. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.] – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
9. Ставицька Л. Український жаргон: словник / [авт.-уклад. Леся Олексіївна Ставицька]. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
10. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / [уклад. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 348 с.
11. Фразеологічний словник. – [Електронний ресурс] // Словники України [Електронний ресурс] : електронний словник. – 700 Mb. – AlexSoft, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см.– Систем. вимоги : Pentium II/300 ; 64 MbRam ; CD-ROM Windows 2000/XP. – Назва з контейнеру.
12. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [уклад. : В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
13. Фразеологический словарь русского языка / [сост. Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров и др.]. – 4-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – 543с.
14. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache / [hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion]. – [Електронний ресурс] // DUDEN [Електронний ресурс] : електронний словник. – 700 Mb. – DUDEN Software, 1999. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнеру.
15. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / уклад. Lutz Röhrich. – Freiburg; Basel; Wien: Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.
16. Richard A. Spears Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions. Special Edition / A. Spears Richard. – Lincolnwood, Illinois, USA: National Textbook Company, 1991. – 528 p.
17. Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors / [Ed. P. Wilkinson.]. – London and New York : Routledge, 1992. – 777 p.

Попова О. В.,
Сумський державний університет

ДИНАМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ НОРМ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті вивчається співвідношення імперативних та диспозитивних характеристик норм літературної мови з актуалізацією домінуючої ролі останніх; ілюстративно обґрунтовується твердження про наявність варіативності в рамках мовної норми, матеріалом якої виступають як елементи даної мовної системи, так і ксенізовані елементи.

Ключові слова: мовна норма, літературна мова, імперативний, диспозитивний, узуальний, оказіональний, мовна система, структура мови.

В статье изучается соотношение императивных и диспозитивных характеристик норм литературного языка при актуализации доминирующей роли последних; иллюстративно обосновывается утверждение о наличии вариативности в рамках языковой нормы, материалом которой выступают как элементы данной языковой системы, так и ксенизированные элементы.

Ключевые слова: языковая норма, литературный язык, императивный, диспозитивный, узуальный, окказиональный, языковая система, структура языка.

The article deals with the correlation of imperative and dispositive characteristics of literary language norms by the prevailing role actualization of the last; with the illustrative exemplifying of variety existence within language norm, which can be formed both by means of the given language system elements and by xenitized elements.

Key words: language norm, literary language, imperative, dispositive, usual, occasional, language system, language structure.

Не зважаючи на різні підходи до вивчення поняття літературної норми, вчені-лінгвісти (як то Горбачевич К. С., Іцкович В. А., Пилинський М. М., Крисін Л. П., Валгіна Н. С., Бялик В. Д., Колоїз Ж. В. та інші) одноставні в тому, що норма – це складне діалектичне утворення.

Предметом дослідження даної статті виступає варіативність структурних елементів англійської мови, що є маркером виходу за межі вимог літературної норми, як один з чинників подальшої кодифікації узуального та оказіонального.

Об'єктом є мовна система як фундаментальний елемент існування національної мовної свідомості та базисна характеристика мовної норми.

Актуальність обраної тематики зумовлена сучасним соціальним, економічним, політичним спрямуванням до глобалізації, високими темпами науково-технічного розвитку суспільства, що вимагає вербалізації, максимального залучення можливостей мовної системи, використання ксенізованих утворень, які базуються на неминучій гетерогенності англійської літературної мови. Тож, завданням даної статті є вивчення аспекту стабільності, консервативності системи та структури мови; дослідження мовного матеріалу, що слугує будівельним елементом оказіональних та узуальних утворень; з'ясування місця мовної системи та норми в суто лінгвальному та антропоцентричному спрямуванні.

В.А. Іцкович в роботі “Языковая норма” називає два типи мовних норм (норми, зумовлені системою мови, та норми, зумовлені структурою мови [3]), які вчений виводить, орієнтуючись на суто лінгвальну будову. Таке розмежування дає змогу говорити про наявність імперативності та диспозитивності норм в рамках мовної системи. “Норми, зумовлені системою мови, – це норми, які визначаються системою конкретної мови, на відміну від інших мов. Ці норми обов'язкові, і їх порушення означає вихід за межі можливостей системи” [1, с. 167]. Тож, дотримання вимог, які ставить сама мовна система, виступає однією з основних умов, за наявності якої можна вести розмову про існування норм даної мови. “Норми, зумовлені структурою мови, накладають обмеження на можливості системи. Вони також є обов'язковими, але відступ від них не завжди є таким очевидним, як порушення першого типу” [1, с. 168]. Тому, норми, зумовлені структурою мови, виявляються менш категоричними. Більше того, саме структурні елементи, як складові мовної системи, допускають наявність варіантів за умов залучення когнітивно-синонімічних елементів в межах даної мовної системи і у такий спосіб виявляють “системні можливості мови”, які подаються з посиланням на плин часу і, як результат, виникають паралельні форми.

And I – I agree with many of the issues that she brings up. But I believe – I don't – I don't see her as running for president [13].

As the Republican campaign of running for the presidency begins to come into focus, a lot of attention is going to be paid to what the candidates say [13].

В двох прикладах вжито одну і ту ж конструкцію, в одному і тому ж лексичному значенні, але в дещо відмінних формах (*running for president – running for the presidency*), коли пріврівнюється абстрактне поняття *presidency* на позначення неживого до конкретного *president* на позначення живого.

“They are more interested in politics than they are in solving the problems,” Mr. Obama told CNN's Wolf Blitzer in an interview Wednesday [13].

President Obama pulled up to a bucolic community college here in his \$1.1 million black armored bus on Tuesday and ... [12http://www.nytimes.com/].

При використанні назв днів тижня в якості обставини часу відповідно до граматики англійської мови зазвичай вживається прийменник *on*, тим не менш, дане правило, як показує приклад, може ігноруватись.

The Obama administration keeps strangling businesses in red tape ... The Obama administration is hanging one regulatory albatross after another around the private sector's neck [11].

Два речення звернені до одного і того ж денотата (*businesses* чи *private sector*), наповнені експресією, мають схоже образне значення, оскільки сигніфікативне значення на рівні контенціонала у випадку лексем *to strangle* та *albatross around neck* перетинаються, проте за формою це значення набуває абсолютно різного втілення. Для досягнення такого ефекту у даному контексті адресант вдається до метафоричного вживання лексики із залученням стійких виразів *keeps strangling businesses in red tape* та *hanging one regulatory albatross after another around the private sector's neck*, причому в обох випадках спостерігаємо персоніфікацію економічного поняття “малий бізнес”.

На граматичному рівні в рамках варіативності можемо констатувати факт застосування морфологічних чи синтаксичних конструкцій за аналогією (родовий чи присвійний відмінок іменника на позначення неживого *world's*, що є властивістю синтетичних мов; чергування однини та множини в межах граматичного значення іменника на позначення збірного поняття *the U.S. is – our*), порушення існуючих граматичних правил, що демонструє наближення до розмовного варіанту мови:

The world's biggest bond investment fund PIMCO announced last month that it was dumping U.S. Treasury bonds. The head of PIMCO, Bill Gross, one of the world's preeminent debt investors, warned that the U.S. is in serious risk of default with our trillion dollar deficits and no end in sight [11].

У висловлюванні Сари Палін, претендента на посаду Президента США в 2012р., іде нівелювання правил вживання граматичної категорії узгодження часів, адже в першому реченні дотримання цих правил продемонстровано, а в другому – проігноровано.

Запропоновані приклади демонструють паралельне вживання варіантних лексико-граматичних форм, кожна з яких є зразком відхилення від вимог граматичних та лексичних норм чи зразком значеннєвого вторинного на шарування, але в будь-якому разі адресант діє в межах можливостей мовної системи.

Пилинський М.М. в аспекті даного питання дає своє схематичне бачення (схем. 1). Лінгвіст тлумачить поняття “норма” ширше за поняття “мовна система”, при цьому ставлячи мовну систему в основі, корені формування норми літературної мови: “Цілком природно, що “система” в такому розумінні повністю входить і в поняття “літературна норма”, бо всі основні, суттєві, “системні” ознаки в першу чергу неминуче будуть відібрані як “правильні і зразкові”” [5, с. 93].

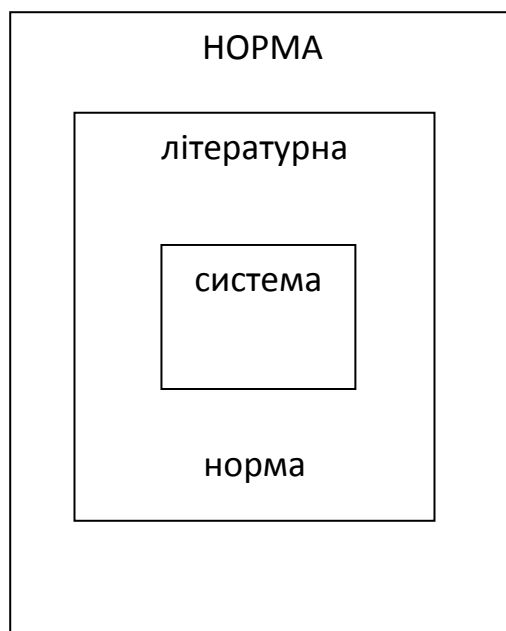

Схема 1

[5, с. 93].

У такий спосіб досліднику вдається пояснити багатство лінгвістичних явищ (на фонетичному, лексичному, граматичному рівнях), які залишаються в межах літературної (кодифікованої) норми чи норми в широкому сенсі розуміння, сягаючи своїм корінням мовної системи, функціонуючи в рамках даної системи, але при цьому відкритих до варіації, продиктованої екстралінгвістичними та інтерлінгвістичними факторами.

Разом з тим, зважаючи на історичні фактори, сучасну тенденцію до глобалізації, не варто виключати і явища ксенізації, проникнення структурних компонентів однієї мовної системи до іншої, в результаті чого з'являється потреба вести розмову про гетерогенність літературної мови.

I think every program needs to stand the sunshine of righteous scrutiny. Whether it's Social Security, whether it's Medicaid, whether it's Medicare. You've got \$115 trillion worth of unfunded liability in those three. They're bankrupt. They're a Ponzi scheme [10].

Слова *Medicaid*, *Medicare* демонструють специфіку американського варіанту англійської мови (*Medicare – a system by which the US government helps to pay for the medical treatment of old people; Medicaid – a system in the US by which the government helps to pay the cost of medical treatment for poor people* [9, с. 1025]). Словосполучення *Ponzi scheme* на позначення економічного поняття “фінансова піраміда” є вже утворенням від італійського прізвища *Ponzi* (after Charles Ponzi (1882 – 1949), Italian-born speculator who organized such a scheme [7]). Більше того, за своїм фонетичним складом та орфографією *Ponzi scheme* є типовим прикладом виходу за межі можливостей

системи англійської мови, оскільки буквосполучення “nzi” у кінці прізвища властиве мовам романської групи, а буквосполучення “sch” представляє запозичення з давньогрецької.

Тож, всебічно досліджуючи питання мовної норми та її варіантів, необхідно враховувати не лише внутрішньомовні чинники, а й екстралінгвістичні, як то економічний, політичний, культурний рівень розвитку народу, який є носієм даної літературної мови, та інтерлінгвальні, які можуть підштовхнути до варіювань, що виходять за межі системи даної літературної мови. Для підтвердження взаємодії різних чинників при утворенні лексичних одиниць достатньо проаналізувати американські географічні назви, хоча в такому разі мова не іде про варіативність, тим не менш вихід за межі системи англійської мови можна помітити:

Perry's three-day visit takes him to Waterloo today; the State Fair in Des Moines on Monday, in addition to visits to Iowa City and Cedar Rapids, and; stops in Cedar Rapids, Dubuque and Walcott on Tuesday[10].

У плані агітаційного туру кандидата на пост Президента США в 2012 Ріка Перрі подається перелік міст, фонетична, лексична і навіть граматична структура деяких (*Des Moines, Dubuque*) не збігається з вимогами відповідних рівнів в системі англійської мови, що свідчить про їх належність до лексичної групи варваризмів (*Des Moines – city in Iowa, U.S., named for French Rivière des Moines, the river that flows past it* [7]; *Dubuque – one of the oldest cities in the state, it was named for Julien Dubuque, the first permanent settler to what is now Dubuque who was a Quebecois pioneer, who arrived in 1785; the region was first explored and claimed for France* [8]). Враховуючи історичні умови, за яких формувалась американська англійська, наявність подібних варваризмів виявляється прийнятним і доволі розповсюдженим явищем.

Беручи до уваги усі запропоновані твердження та зважаючи на поліаспектність питання формування та функціонування мовної норми, вважається цілком доцільним переглянути схему взаємозалежності понять “система”, “літературна норма”, “норма”, запропоновану М. М. Пилинським:

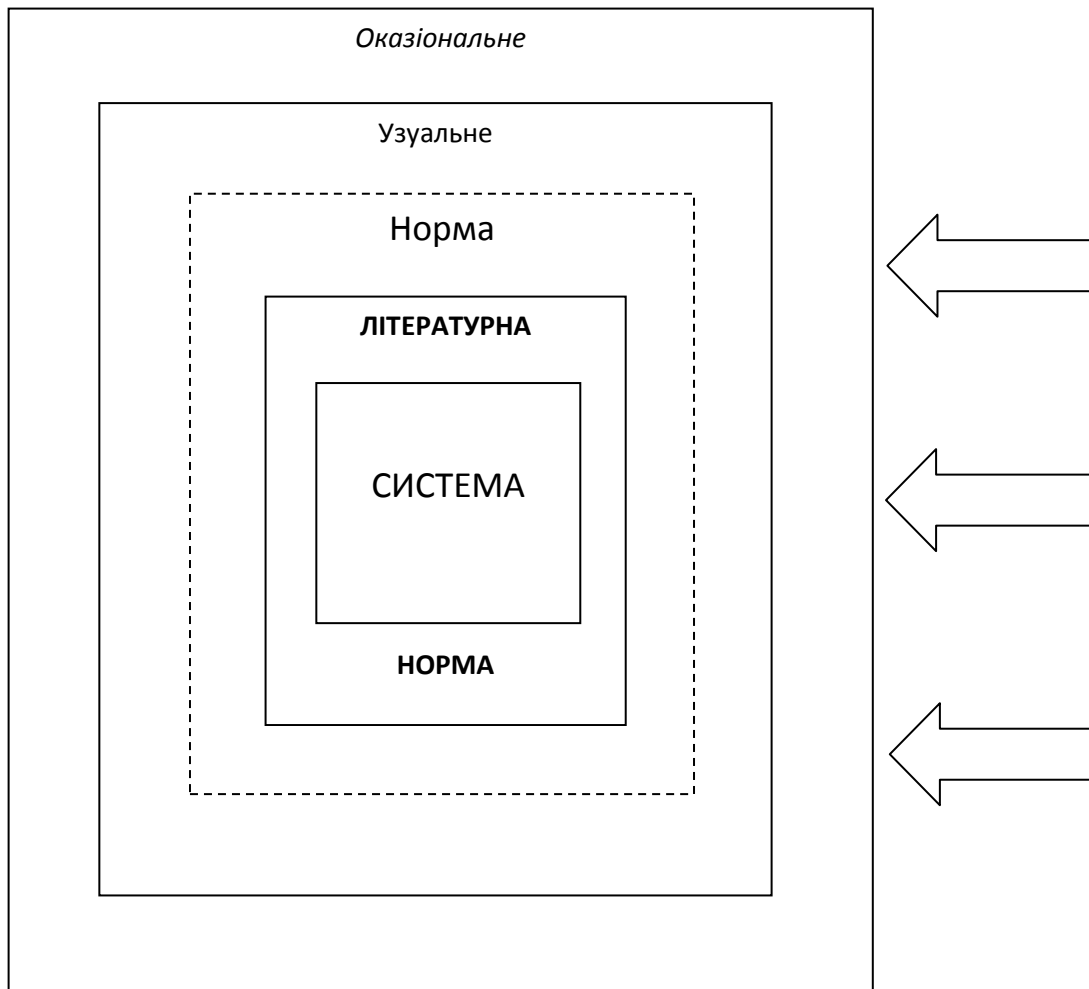

Схема 2

Таке схематичне зображення виявляється точнішим, адже враховує різношаровість чинників, які спричиняють появу варіантів, що, в свою чергу, надалі претендують на місце в рамках нормативних явищ в межах мовної системи. У поданій схемі мовна система залишається базисом існування будь-якої конкретно узятій мови, а літературна норма, норма, узואльне та оказіональне черпають будівельний матеріал саме з багатства можливостей, закладених в мовній системі. Шар “норма” узяті в широкому розумінні сенсу даного терміну, коли можна вести розмову про нормативність некодифікованих елементів за рахунок їх розповсюдженості та вживаності, коли мовна норма утворюється в реальній практиці мовленнєвого спілкування, відпрацьовується та закріплюється в сус-

пільному вживанні як узус [2]. Таке тлумачення дає підстави розділяти шари “норма” та “узуальне” пунктиром, адже вони надто тісно пов’язані один з одним. Тим не менш, ставити знак рівності між даними термінами буде неправильним, оскільки норма у мові, враховуючи широкий спектр розуміння, зберігає функції “фільтра” [6, с. 15], відбираючи найпоширеніші, визнані зразки із загальної узуальної практики. Останній шар представляють оказіоналізми, які і є першоджерелом виникнення будь-яких варіативних форм. А вже оказіональне утворюється під впливом найрізноманітніших чинників, які можуть бути породженими як екстралінгвістичними факторами, так і впливом іншої мовної системи, тобто інтерлінгвальними явищами, чи їх сукупністю.

Запропоноване схематичне пояснення дає змогу, з одного боку, оперувати виключно лінгвальними категоріями і показати ланцюговий взаємозв’язок “система” → “літературна норма” → “норма” → “узуальне” → “оказіональне”, з іншого боку, вбачаючи не лише мовні категорії, а й розуміючи когнітивну глибинність зазначених термінів, розглядати їх антропоцентрично, рухаючись у зворотному напрямку: “оказіональне” → “узуальне” → “норма” → “літературна норма” → “система”, – де кожен наступний крок символізує прагнення мовця до правильності мовлення, обмеження, що його накладає потреба життя в суспільстві. За словами Ж.В. Колоїз “норма нейтралізує індивідуальне свавілля в мовленні..., аби утримати мовлення, а разом з ним і мову у відносно стабільній однаковості, що гарантує загальнозрозумілість мовлення та мови” [4, с. 5]. Останньою ланкою у такому баченні виступає “мовна система”, яка в останню чергу переживає змін чи доповнень, коли варіантні форми чи новоутворення доведуть свою правомірність та значущість, пройшовши усі попередні шари.

Таким чином, ступінь стабільності норм літературної мови – це достатньо невизначена величина, що зумовлюється структурою мови, розмаїттям історичних ситуацій, в яких формується та функціонує дана літературна мова. Стабільність виявляється однією з характеристик норми поряд з тенденцією до диференціації варіантних реалізацій в функціонально-стилістичному та територіальному планах. У такому розумінні нормативність передбачає стабільність літературної норми; зберігає схильність до варіативності мовних засобів, в результаті чого мовна норма не стоїть на перешкоді функціональних та стилістичних відмінностей; не сприяє поглибленню відмінностей між усною та письмовою формами мови. Все це є доказом безперервності нормалізаційних процесів, що торкаються усіх рівнів мовної системи, адже злагодженість та взаємозв’язок структурних компонентів забезпечують гармонійне існування системи, в цілому. Тож, вивчення питання мовної норми потребує дослідження інтралінгвістичних аспектів мови з урахування позамовних факторів.

Література:

1. Бялик В.Д. Генезис лексичних інновацій як результат еволюції мовної норми / В. Д. Бялик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2007. – С. 167-170.
  2. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке : Учебное пособие / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2001. – 304 с. – Режим доступу: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/part-002.htm#i28>
  3. Ицкович В. А. Языковая норма / В. А. Ицкович. – М. : Просвещение, 1968. – 98 с.
  4. Колоїз Ж. В. Антиномія оказіональності / узуальності і мовна норма / Ж. В. Колоїд // Вісник Харківського національного університету зд. В. Н. Здари. Серія “Філологія”. – 2009. – № 846. – Випуск 56. – С. 3-6.
  5. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наук. Думка, 1976. – 288 с.
  6. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.
- Довідкова література:
7. Етимологічний електронний словник on-line – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>
  8. English on-line Encyclopedia – Режим доступу : <http://www.answers.com/topic/>
  9. Longman dictionary of contemporary English / [director Della Summers]. – 4th edition. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2005. – 1950 p.
- Ілюстративний матеріал:
10. Page of Rick Perry [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.rickperry.org/> Page of Sarah Palin [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.sarahpac.com/posts/conquering-the-storm>
  11. Page of Sarah Palin [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.sarahpac.com/posts/conquering-the-storm>
  12. The New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу до газети: <http://www.nytimes.com/>
  13. The New York Times Blog [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://thecaucus.blogs.nytimes.com/2011/04/25/best-political-quotes-of-the-weekend-9/>

Почепинская С. М.,
Измаильский государственный гуманитарный университет

ОНИМЫ В СТРУКТУРЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИАЛОГА

Статтю присвячено використанню власних назв в системі художнього тексту на матеріалі англійської мови. Вивчається вплив розглянутих номінативних одиниць на процес розуміння. У роботі здійснено аналіз засобів коригування нерозуміння, викликаного вживанням власних назв.

Ключові слова: оними, власні назви, художній діалог.

Настоящая статья посвящена употреблению имен собственных в системе художественного текста на материале английского языка. Изучается влияние рассматриваемых номинативных единиц на процесс понимания. В работе осуществлен анализ способов корректировки непонимания, вызванного употреблением имен собственных.

Ключевые слова: оними, именасобственные,художественныйдиалог.

The article deals with the study of proper nouns in the system of English-Language literary text. The influence of the discussed nominative units on the process of understanding is presented. The article contains the analysis of ways to correct misunderstanding caused by the use of proper nouns.

Key words: propernames, propernouns,literarydialogue.

Объектом работы выступают ситуации непонимания и способы их корректировки в англоязычном художественном диалоге. Предметом данного исследования являются *имена собственные*, которые встречаются с относительно большой частотностью в художественных диалогах. Цель нашего рассмотрения заключается в выявлении специфики функционирования онимов в художественных текстах и выявлении случаев непонимания, вызванного употреблением рассматриваемых номинативных единиц. Материалом послужили диалогические фрагменты, содержащие *имена собственные*, которые были отобраны методом сплошной выборки из англоязычных художественных произведений, преимущественно последних десятилетий. Актуальность исследования состоит в определении специфики функционирования *онимов* в художественных текстах и в установлении влияния рассматриваемых номинативных единиц на процесс понимания.

Имена собственные (онимы) “служат для выделения называемого объекта среди прочих, его индивидуализации и идентификации” [3, с. 426]. На первый взгляд, сказанное звучит парадоксально: означивая единичные объекты, онимы, казалось бы, гарантируют успех коммуникации, в которой задействованы. Действительно, *Париж* или *Лондон*, *Наполеон* или *Бисмарк* для обоих коммуникантов означают, соответственно, две европейские столицы и двух европейских государственных деятелей. При этом семантический объем называемого понятия может быть разным для разных коммуникантов, т.к. “использование имени не предполагает знания существенных и/или идентифицирующих свойств обозначаемого им объекта, знания подавляющего большинства свойств объекта вообще” [2, с. 61]. Именно “обозначение индивидуальных предметов безотносительно к их признакам, т.е. без установления соответствия между свойствами обозначаемого предмета и тем значением, которое имеет данное слово/словосочетание” [1, с. 175], выступает основой возможного возникновения непонимания. Главной языковой характеристикой имени собственного является его “всеядность” – возможность выделения одного объекта из диаметрально противоположных классов существительных: одушевленных/неодушевленных (*Fred* – мужское имя и *Fred* – название яхты у Дж. Апдайка); абстрактных/конкретных (*I met my Dream*. *She was not quite eighteen* ... (MU, 128); людей/животных (*Jerry, Michael* – имена лиц мужского пола и собак в одноименных романах Дж. Лондона); женщин/мужчин (*Chris/Jackie* с одинаковым успехом обслуживающие и тех, и других: *Jackie Collins, Jackie Kennedy* и *Jack(ie) London, Jackie Flint*) и т.д. Подобная легкость трансонимизации, т.е. перехода онима из одного класса в другой, поддерживается другой его особенностью – одновременно выделять в качестве индивидуальных (уникальных) объектов некоторое множество представителей класса этих объектов. Для их разграничения требуются дополнительные средства. Так, имя “Анна”, выделяя одну определенную представительницу женского пола, может относиться и к Анне Карениной, и к Анне Снегиной, и к Анне Австрийской. Оним без уточнителя, таким образом, всегда несет потенциальную возможность коммуникативного сбоя, ибо, сохраняя свою форму, может означивать разные объекты для разных коммуникантов.

Помимо этого, за общеизвестными онимами разных классов закрепляются разные импликационалы, объем и оценочность которых варьируются в зависимости от участников коммуникативного акта. При этом интенционал, например, топонимов, предположительно “застрахован” от коммуникативного сбоя. Оказывается, однако, этонетак:

“What we need almost as badly is character, stability. We need *Scandinavia*”.

“We need what?” MacVeagh felt an odd floating sensation.

“Sweden, Denmark, Norway, Finland will bring us the character and discipline we so sadly lack. I know these people, Jim” [BA, с. 421].

“I sent her back to *France*”.

“You can’t mean back to Normandy, can you?” [BA, с. 32].

Сказанное справедливо и для эргонимов – названий фирм, магазинов, ресторанов, даже широко известных в пространственном континууме проходящей коммуникации:

“And you don’t think they’ll want me to go out to *the Pink Horse*?”

“The Pink Horse?”

“Well, *the Pale Horse. Pubs, I mean*” [CP, с. 47].

“Isn’t there another pub round here? *The Pale Horse, didn’t you say*”, I asked turning to Mrs. Oliver.

"The Pale Horse isn't a pub, said Rhoda. I mean, not now".

"It was an old inn", said Despard. "Mostly sixteenth century I'd say. But it's just an ordinary house now" [CP, с. 58].

Использование сначала неверного, потом исправленного названия пивной ведет, через объяснение ошибки, к новой неудаче, которая, в свою очередь, детализируется через десять страниц текста.

В следующей иллюстрации непонимания, связанной с использованием названия одного из отделений известной сети магазинов, разъясняется за счет предполагаемого импликационала вопроса:

"Why do you work in a Computer Hut?"

"You mean, why am I wasting my life working for minimum wage in a mall?"

"No, but close".

"I'm a student" [GJ, с. 27].

Онимы всех приведенных выше иллюстраций, хотя и представленные в художественных текстах, называют реально существующие объекты, т.е. являются реалионимами. Как мы видели, непонимание не зависит от физического объема называемого объекта, его экстралингвистической (исторической, социальной, географической и пр.) значимости и семантической структуры.

Несколько иначе и в устной разговорной, и в художественной диалогической речи реализуются антропимы – имена людей и/или персонажей (мифонимов). Единичность их референции сохраняет свою релевантность только для более или менее ограниченного круга лиц, знакомых с носителем имени лично или понаслышке (из истории литературы и пр.). Для таких "посвященных" провербильные *Tom, Dick and Harry*, или *Иванов, Петров, Сидоров* действительно связаны с единственным, известным обоим коммуникантам, референтом. В противном случае возникает коммуникативная неудача, которую требуется устранить путем детализации:

"Guess who I met the other day?" Claire tried to keep her voice as neutral as possible.

"Who?"

"Tom".

"Who?"

"Tom from Galway" [MM, с. 183].

"It's Gladys. Gladys Holmes I mean, the second maid, rather an impertinent girl and far too pleased with herself, but really strictly honest" [CS, с. 160].

Благодаря кинематографу в англоязычный узус вошла фраза знакомства с героем "Бондианы". Агент 007 во всех романах и, соответственно, фильмах представляется: *"James. JamesBond" с ударением на дифференцирующей его фамилии, ибо именно она выделяет его из множества прочих Джеймсов и снимает возможность коммуникативного сбоя.*

Если представить некую референциально-ономасиологическую шкалу, на которой функции указания на объект и его номинации будут располагаться в порядке возрастания от 0 до 1, придется признать, что дейктики "вслепую" указывающие на объект потому, что последний принадлежит к множеству, и не номинирующие его, находятся на одном конце воображаемой шкалы, а имена собственные, номинирующие, выделяющие, но не дающие отсылки к множеству, – на противоположном.

Следовательно, источник непонимания следует искать в характеристиках, общих для указанных групп. Это – их заложенная в языке недостаточность, неспособность одновременного выполнения обеих функций – указания на конкретный объект коммуникации и называния его.

Литература:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Рябцева Н. К. Коммуникативный модус и метаречь // Логический анализ языка. – М.: Наука, 1992. – Вып. 7. – С. 82-92.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
4. BA – Brookner A. Hotel du Lac / A. Brookner. – L.: Flamingo, 1984. – 141 p.
5. CP – Christie A. The Pale Horse / A. Christie. – Harper Collins Publishers, 1994. – 234 p.
6. CS – Christie A. Selected Stories / A. Christie. – М.: Progress Publishers, 1976. – 334 p.
7. GJ – Grisham J. The Runaway Jury / J. Grisham. – N.Y.: Doubleday, 1996. – 401 p.
8. MM – Mackle M. Mr. Right for the Night / M. Mackle. – Great Britain: Town House, 2002. – 407 p.

Раду А. І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОГНІТОСФЕРА РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ: ПРОЦЕСИ МОВНОЇ ТА ЕКСТРАМОВНОЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ І ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню проблем мовної і екстрамовної індивідуалізації і глобалізації у когнітосфері сучасного англomовного рекламного дискурсу (РД). Представлено типологію вербальних і екстравербальних засобів актуалізації процесів індивідуалізації і глобалізації РД та проаналізовано прагмакомунікативні та когнітивно-дискурсивні особливості їхнього функціонування у РД.

Ключові слова: комунікація, рекламний дискурс, рекламний текст, глобалізація, макротопоніми.

Статья касается изучения проблем вербальной и экстравербальной индивидуализации и глобализации в когнитосфере современного англоязычного рекламного дискурса (РД). Представлено типологию вербальных и экстравербальных средств актуализации процессов индивидуализации и глобализации РД и проанализировано прагмакоммуникативные и когнитивно-дискурсивные особенности их функционирования в РД.

Ключевые слова: коммуникация, рекламный дискурс, рекламный текст, глобализация, макротопонимы.

The article deals with the research of verbal and extra-verbal individualization and globalization in the cognitive sphere of the modern English-language advertising discourse (AD). The typology of verbal and extra-verbal means of individualization and globalization of the AD is suggested, and pragmatic, communicative, cognitive, and discourse characteristics of their functioning in the AD are analyzed.

Key words: communication, advertising discourse, advertising text, globalization, macrotoponyms.

Когнітосфера сучасного англomовного рекламного дискурсу (РД) відображає як фахові особливості інституційонального середовища реклами, так і нові реалії суспільно-економічного та соціокультурного контексту, в якому функціонує реклама. Розвиток інформаційних технологій, створення глобальних комп'ютерних мереж призвели до створення нового глобального інформаційного суспільства з новими формами спілкування, розширили його когнітосферу та кардинально змінили просторові уявлення: далеко перестало бути недосяжним.

Глобалізація суспільства стала вагомим фактором трансформації простору РД. За умови дії глобалізаційних процесів у сфері економіки весь світ став єдиним ринком як виробництва, так і збуту. Інституційний простір реклами також набув глобальних характеристик. Якщо в минулому столітті це було справедливим тільки відносно потужних транснаціональних компаній, то у ХХІ ст. комп'ютерні технології допомогли й меншим компаніям вийти на глобальний ринок. Увесь світ став потенційним ринком збуту ідей, товарів і послуг, що є предметом рекламного дискурсу.

Розглядаючи комунікацію загалом як базовий елемент у структурі людської цивілізації, Г. Почепцов диференціює рекламу як новий тип прикладних комунікацій і наголошує на її важливій ролі в сучасному суспільстві [2, с. 24]. За Р. Якобсоном мовленнєва комунікація виконує з поміж інших когнітивну функцію, що орієнтована на контекст і вказує на об'єкт, про який йдеться у повідомленні [4, с. 198], а контекст сучасного англomовного рекламного дискурсу трансформувалася і став глобальним. Слід зазначити, що РД певною мірою сприяє трансферові знань у галузі географії, оскільки макротопоніми, вербальні та візуальні засоби з семою *глобальний* є активними компонентами структурно-тематичної організації рекламного тексту (РТ), що, за свідченням О. Кубрякової, надає дискурсові когнітивних властивостей [1, с. 13]. Отже, вивчення особливостей індивідуалізації і глобалізації когнітосфери англomовного рекламного дискурсу сприятиме подальшому вивченню когнітивно-дискурсивних і прагмакомунікативних властивостей комунікації у галузі реклами – в цьому актуальність і новизна цього дослідження.

Метою статті є вивчення особливостей актуалізації процесів мовної й екстрамовної індивідуалізації і глобалізації простору РД. Фактологічну базудослідження склали 348 РТ тижневика *The Economist* [5-7].

Власноназвна лексика, що акцентує увагу адресата РД на назвах країн, мегаполісів і відомих міст світу, у комплексі з вживанням вербальних і екстравербальних засобів із семою *глобальний* допомагає створити ефект присутності компанії-рекламодавця повсюдно в світі, залучивши до хронотопу РТ і його сюжетної лінії ці близькі та віддалені країни та міста, й розширивши сюжетний простір рекламного тексту до глобальних масштабів. Отже, вербальні та візуальні образи окремих міст, країн і світу загалом як добре зрозумілі сегменти зовнішнього світу або явища "зовнішньої сюжетності" стають вагомими компонентами "внутрішнього сюжету" (терміни Г. Почепцова: див.: [2, с. 17]) рекламного дискурсу.

Процеси індивідуалізації РД пов'язані як з ідентифікацією авторства, тобто зазначенням рекламодавця, так і з ідентифікацією місцезнаходження або місцепризначення предмету реклами, що імплементується за рахунок залучення до вербальної та екстравербальної структури РТ власноназвної складової (логотипу, торгової марки компанії-рекламодавця; топонімів і макротопонімів). Процеси глобалізації охоплюють включення до структури РТ вербальних і екстравербальних засобів із семою *глобальний*.

Простежується певна типологія засобів індивідуалізації і глобалізації простору рекламного дискурсу на лінгвістичному та екстралінгвістичному рівнях, а саме: 1) широке використання макротопонімів – власних назв (ВН) великих міст і столиць світу, країн, географічних регіонів, континентів, які наводяться окремо від головного тексту рекламного повідомлення та відзначаються автономним графічним оформленням; 2) активне залучення макротопонімів до лексичної структури основного тексту рекламного повідомлення; 3) вживання макротопонімів у назвах фірм-рекламодавців; 4) включення макротопонімів у рекламні слогани; 5) використання лексики з семою *глобальний* у лексичній структурі РД; 6) використання лексики з семою *глобальний* у назвах фірм-рекламодавців;

7) посилання на електронні засоби зв'язку з рекламодавцем; 8) визначення теми глобалізації як провідної теми рекламного слогану.

Зупинимось більш докладно на особливостях вживання макротопонімів, які наводяться окремо від основного вербального тексту рекламного повідомлення і відзначаються автономним графічним оформленням. Для прикладу, вживання 111 макротопонімів (5 ВН континентів, 106 ВН міст) у структурі РТ транснаціональної готельної корпорації *Інтер-Континенталь (Inter-Continental)* [6], допомагає у вирішенні прагмакомунікативних і структурно-семантичних завдань, оскільки ВН: 1) **розширюють простір РТ**, підтверджуючи тезу про успішну розбудову компанією-рекламодавцем планетарного спільного дому (*the global village*); 2) **опосередковано створюють привабливий імідж рекламодавця**, оскільки тільки потужна корпорація могла вибудувати таку широку мережу готелів у 106 містах п'яти континентів світу; 3) **виконують прагматичну функцію**, вказуючи адресатові, в яких містах світу він може скористатись послугами рекламодавця; 4) **виступають у ролі когезійного засобу: (а) структурного** – візуально поєднуючи невербальний і вербальний сегменти тексту (проаналізований РТ складається із двох рівних за площиною частин – невербальної /ілюстрації/ і вербальної, які розміщені по горизонталі, а топоніми, набрані шрифтом, відмінним від шрифту тексту і розміщені вертикально вздовж правого поля РТ, утворюють вісь, яка єднає обидві половини тексту); (б) **тематичного** – будуючи місток між вербальною і невербальною частинами РТ (з вербальною частиною тематичний зв'язок здійснюється шляхом розвитку теми глобалізації на рівні всього макротопонімичного комплексу, а з невербальною частиною – зв'язок на рівні одного топоніма – *Washington, D.C.*, оскільки на фотоколажі представлено зображення готелю *Інтер-Континенталь* у Вашингтоні); 5) **сприяють мовній економії**: автор РТ, беручи до уваги фонові знання адресата про діяльність готелів і його обізнаність із типологічними структурно-композиційними ознаками РД, подає топоніми поза вербальним контекстом; така структурна автономія топонімичного комплексу, по-перше, допомагає лаконізувати форму подання рекламного повідомлення, і, по-друге – посилює експресивність РТ, а, відтак, і його привабливість для адресата.

За аналогічною схемою утворено ще 25 РТ з проаналізованого матеріалу. Серед останньої групи текстів міститься РТ *The Economist Intelligence Unit Ltd* [7, с. 27], який включає найбільшу кількість макротопонімів – 180 ВН країн, що задекларовано вже в назві РТ: *What's the best source of intelligence for business on any one of 180 countries?*, а також 9 макротопонімів – назв регіонів та континентів.

ВН винесено у рекламну пропозицію, що сформульована у заголовку РТ "*Shangri-La International* [7]: *The Promise of Shangri-La in 14 great destinations*". Увесь текст власне і складається із 14 ВН: *Bali, Bangkok, Beijing, Fiji, Hangzhou, Hong Kong, Kota Kinabalu, Kuala Lumpur, Manila, Penang, Shanghai, Shenzhen, Singapore, Vancouver*. ВН розміщено по вертикалі на жовтому тлі, вони завершують тему *14 great destinations*. Друга тема "*The Promise of Shangri-La*" розвинута у візуальному сегменті, який займає 3/5 площини усього РТ. Візуальний текст продовжує колористику вербального тексту, відтворюючи у жовтих, золотистих і зелених тонах президентські апартаменти готелю *Shangri-Lay* Бангкоку. Кожний із структурно-композиційних компонентів РТ несе окрему інформацію, семантична когезія єднає вербальний і візуальний сегменти тексту, цілісний комплекс вербально-візуальних стилістичних засобів переконує адресата в тому, що в кожному готелі компанії на нього/неї чекають комфорт і затишок, а при потребі і розкіш.

Не менш цікавим є і інший РТ *Shangri-La International*. Цього разу комплекс вербально-візуальних стилістичних засобів спрямовано на одночасне вирішення тем індивідуалізації та глобалізації РД. Великий РТ, розміщений на двосторінковому звороті журналу [7], вигідно відрізняється від інших РТ цього випуску привабливістю своєї вербально-візуальної організації. Вербальний текст у формі лаконічного емоційно нейтрального фактуального твердження: *Award-winning hotels in 36 convenient locations across Asia Pacific* розміщено на тлі жанрової фотоілюстрації, яка домінує і за розмірами (2/3 площини РТ), і за кольором (широкий спектр кольорів від жовтаво-рожевого до болотно-зеленого та коричневого). Жанрова фотографія відображає сцени дружньої розмови двох молодих пар за чайним столиком, накритим в одному з номерів готелю *Shangri-La*. Позитивну емоційну тональність РТ створює привітна атмосфера візуального тексту, дружлюбність персонажів підкреслюють як їхні усміхнені обличчя, так і мова жестів: *гість та місцева дівчина тримають під час розмови долоні відкритими*. Попри свою стверджувальну форму вербальний текст на тлі візуального сприймається як питання: що ж це за відзначена нагородами готельна мережа, яка охоплює 36 країн тихоокеанського узбережжя Азії? Наведене нижче речення: *It must be Shangri-La* своєю модальністю (*it must be*) та графемікою (великий розмір шрифту, курсив) сприймається і як відповідь на непряме запитання, закодоване у головному вербально-візуальному тексті, і як заголовок РТ, а також служить когезійним засобом, що єднає головний вербально-візуальний текст із мозаїчним полотном, що складається з 36 вербально-візуальних мікро-текстів, скомпонованих за моделлю: *фотозображення готелю + ВН готелю + ВН міста + ВН країни*. Невеликі розміри цих текстів, кольорове рішення (33 візуальних мікро-тексти представлено в холодних блакитно-білих кольорах), дрібний шрифт вербальних сегментів підтверджують їхню підпорядкованість головному вербально-візуальному тексту і створюють разом з ним єдиний вербально-візуальний комплекс, у якому фотозображення готелів мережі *Shangri-La*, підкреслюючи неповторність їхнього архітектурного образу, є візуальним засобом індивідуалізації предмета РД, а ВН готелів (*Far Eastern Plaza Hotel, Portman Shangri-la, China World Hotel* тощо) – вербальним засобом. Залучення чисельних елементів екзотичного ландшафту та макротопонімів до структури РТ сприяє успішному візуально-вербальному вирішенню теми глобалізації.

Явище залучення макротопонімів до лексичної структури основного тексту рекламного повідомлення розглянемо на прикладі РТ компанії *Nippon Telegraph and Telephone Corporation (NTT)* [6, "Survey", с. 20]. Для РТ цієї компанії характерним є широке вживання географічних ВН, що значною мірою пов'язане з транснаціональним характером її діяльності. За частотністю вживання перше місце посідають топоніми, які виконують у реченні функцію обставини місця, наприклад: 1) ВН континентів – *from Asia, Europe, in the Americas*; 2) ВН географічного

регіону – *in the Asian-Pacific region*; 3) комбіновані ВН, розширені за допомогою уточнень: а) ВН континенту + ВН міст – *in Europe – London, Paris and Düsseldorf*; б) ВН континенту (у функції означення) + ВН країн – *in Asian countries, such as Thailand, the Philippines and Indonesia*. Друге місце належить топонімам у ролі додатку: "...[it connects] European countries, the U.S., and Asian countries, including Japan". Третє місце займають топоніми, які у ролі означення увійшли до складу антропонімів – назв бізнес-програм, наприклад: *the Malaysian Multimedia Super Corridor project, the Asian Multimedia Forum*.

Тенденцію до вживання макротопонімів у назвах фірм-рекламодавців спостерігаємо у назвах таких компаній: *Singapore Airlines, Singapore Telecom, China Airlines, Central Bank of Nigeria* [6]. **Вживання макротопонімів у рекламних слоганах:** *Italy's leading private bank (Banco Ambrosiano Veneto); More experience in Italian Banking (Banco di Sicilia); For the Fine Art of Swiss Banking (Bank Julius Baer)* [5] як і вживання макротопонімів у назвах компаній характеризується здебільшого зазначенням країни, де компанія-рекламодавець зареєстрована та функціонує або окремої частини цієї країни як у випадку з Банком Сицилії.

Використання лексики з семою *глобальний* у лексичній структурі РД, зокрема у РТ компанії *NTT*, згаданому вище, охоплює не тільки широке залучення макротопонімів, а й використання прикметника *global*, який вжито б разів – все це допомагає підкреслити глобальний характер діяльності компанії: *Global System Integration; Global Communication Services; a full range of global businesses; global information needs; to provide global end-to-end services; global communications services through worldwide subsidiaries*. У двох останніх випадках вживання означення *global* посилене за рахунок паралельного вживання синонімічних означень: *end-to-end, worldwide*. Крім того, у цьому РТ вжиті й іменники з семою *глобальний*: *theglobe, theworld*.

Використання лексики з семою глобальний у назвах фірм-рекламодавців – *Coms at World Systems, BT Global Communications, SABIC (Saudi Basic Industries Corporation) Global Ltd, Hotel Inter-Continental Seoul, International Finance Corporation, International Bank for Reconstruction and Development* – з поступом глобалізаційних процесів стає все більш характерним для багатьох компаній, що включають у свої логотипи та торгові марки лексику з семою *глобальний*.

Тема глобалізації домінує у таких рекламних слоганах: *International. For First-Class Business; Local knowledge, global expertise; cross-border capability; from the newest world; Bringing out the best in the world* [5]; *The most modern fleet in the world; World Leaders in insurance and financial services; Probably the best beer in the world; One World. One Hotel; Made in Malaysia for the world* [6]; *Worldwide leader in bearings and steel; Asian Focus. Global Distribution; Building a Better World Through Value Management* [7].

Посилання на електронні засоби зв'язку з рекламодавцем також включають лексеми з семою *глобальний*. Глобалізація внесла зміни в написання адреси рекламодавця, що здебільшого розміщується наприкінці РТ: крім традиційної поштової адреси зазначається й адреса електронної пошти та Web-сторінка рекламодавця – це забезпечує можливість зворотнього зв'язку між автором і адресатом РД. Про цю особливість комунікації в інформаційному суспільстві говорить Г. Г. Почепцов, коли наголошує на все більшій залежності суспільства від комунікації й актуальності вивчення як прямого, так і зворотнього зв'язку між відправником інформації та адресатом [2, с. 12-13].

У таких посиланнях також прослідковується тенденція до залучення у структурно-семантичну структуру ВН макротопонімів і лексики з семою *глобальний*: 1) **власні назви електронних засобів зв'язку, утворені на основі лексики з семою глобальний:** а) *editrans@worldbank*, в електронній адресі Світового банку (*The World Bank*) дублюється його ВН у традиційному для електронної пошти стилі – без зазначення великих букв та інтервалів; б) *worldpressgroup@msn.com*; в) *http://www.bt.global.com*, електронна адреса Web-сторінки *BT (British Telecommunications)* включає лексему *global*, яка входить до рекламного слогану компанії *Global Communications*, є її торговою маркою та міститься у РТ компанії на його третьому структурно-композиційному рівні – рівні ідентифікатора авторства у єдиному вербально-візуальному комплексі з ідентифікатором авторства – абрєвіатурою *BT*; 2) **власні назви електронних засобів зв'язку, утворені на основі ВН континентів, географічних регіонів:** а) *http://www.cathawayair.com*, Web-сторінка авіакомпанії *Cathaway Pacific*, яка, як видно з назви, здійснює авіап перевезення у Тихоокеанському регіоні. Маркер глобалізації РД *Pacific* є водночас елементом вербалізації двох фреймів: автора РД та предмета РД; б) *http://www.the-european.com*, адреса газети *The European* у всесвітньому кіберпросторі. Маркер *the-european*, як і у попередньому прикладі, сприяє вербалізації фреймів автора та предмета РД; 3) **власні назви електронних засобів зв'язку, утворені на основі ВН країн:** а) *http://www.bancobrasil.com.br*, адреса Web-сторінки Банку Бразилії (*Banco do Brasil*) містить ідентифікатори авторства з ВН країни *banco brasil*; б) *http://www.tourismthailand.org*, адреса Web-сторінки Комітету у справах туризму Таїланду (*Tourism Authority of Thailand*) та електронна адреса його французької філії *Office.du.Tourisme. Thailandais@wanadoo.fr*, тому в останній ВН збережено французьке написання ІА та макротопоніму у його складі – *Tourisme. Thailandais*, крапка між двома лексемами позначає інтервал, оскільки інтервали між словами в е-адресах не допускаються; 4) **власні назви електронних засобів зв'язку, утворені на основі ВН міст:** *http://www.messefrankfurt.de* (РТ міжнародного торгового ярмарку *Messe Frankfurt*); *http://www.zurich.com* (РТ фінансової групи *The Zurich Group*).

Прослідкуємо дію мовних та екстремовних засобів індивідуалізації та глобалізації РД на прикладі РТ *World Press Group* [7, с. 112].

In the global village we are the local press.

*BusinessWeek With seven prestigious publications distributed across five
The Economist continents and over two hundred countries, there can be
European little doubting the reach and the power of the*

*Fortune World Press Group.
Herald Tribune Our titles are required reading for all the people at the top. So,
Newsweek if you really want to get your message over to them, place it
Time in the pages with more power.*

Find us on +44(0) 181840 5882 or worldpressgroup@msn.com

Прикметник *local* набуває у цьому контексті позитивного значення “свій”, “невід’ємний”, “краще від інших обізнаний”, водночас він є і контекстуальним синонімом прикметника *global: the local press of the global village = the global press*, що посилюється цілим комплексом стилістичних засобів: 1) глобальний характер діяльності рекламодавця лаконічно, однак вагомо підкреслено за допомогою цифр: продукція міжнародної видавничої групи розповсюджується у більше ніж 200 країнах 5 континентів світу (*distributed across 5 continents and over two hundred countries*); worldpressgroup@msn.com

2) видання компанії потребують усі впливові особи (*our titles are required reading for all the people at the top*), отож не виникає сумніву у впливовості цих семи видань (*there can be little doubting the reach and the power of the World Press Group; the pages with more power*); престижність адресата кваліфікує престижність рекламодавця, про що відразу зазначено на початку тексту: *seven prestigious publications*; 3) значення “сім престижних видань” розкрито за допомогою органічного введення у структуру вербального тексту логотипів семи видавничих груп (*Business Week, The Economist, European, Fortune, Herald Tribune, Newsweek, Time*).

Назви видань розміщено по вертикалі зліва та графічно об’єднано фігурною дужкою, яка у свою чергу вказує на логотип транснаціональної видавничої групи, що утворена на їхній основі – *WorldPressGroup*. Цей логотип набрано найбільшим за розміром і жирним шрифтом, сам же вербальний текст – найменшим шрифтом і розміщено над і під цим логотипом. Таким чином, логотип *World Press Group* графічно і тематично домінує над всім текстом. Подібний графічний акцент на ідентифікаторі авторства не тільки безпомилково представляє автора РТ, але і розкриває значення *we* у назві РТ: *In the global village we are the local press*. Глобоцентричність діяльності автора РТ відображає і наявність електронної адреси, яка традиційно включає ідентифікатор авторства (*worldpressgroup@msn.com*).

Отже, когнітосфера сучасного англомовного рекламного дискурсу відображає процеси трансформації простору РД, який набув глобальних характеристик. Результати дослідження свідчать про те, що особливості актуалізації процесів мовної й екстремовної індивідуалізації і глобалізації простору РД пов’язані з використанням: 1) макротопонімів як у складі вербального, так і візуального текстів РД; 2) макротопонімів у назвах фірм-рекламодавців; 3) макротопонімів у рекламних слоганах; 4) лексики з семою *глобальний* у лексичній структурі РД; 5) *лексики з семою глобальний у назвах фірм-рекламодавців*; 6) посилань на електронні засоби зв’язку з рекламодавцем; 7) візуальних символів із семою *глобальний*; 8) теми глобалізації як провідної теми рекламного слогану.

Перспективи дослідження пов’язані з подальшим вивченням особливостей індивідуалізації і глобалізації когнітосфери англомовного рекламного дискурсу, що сприятиме комплексному дослідженню когнітивно-дискурсивних і прагмакомунікативних характеристик реклами як окремого типу комунікації і визначенню провідних тенденцій у комунікативному просторі сучасного інформаційного світу.

Література:

1. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М.: РАН, 1997. – 331 с.
2. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер”, 2006. – 656 с.
3. Радуга А.І. Типологія та лінгвостилістичні особливості функціонування ділової реклами (на матеріалі англомовної рекламної продукції): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “германські мови”. / Радуга Алла Іванівна. – Запоріжжя, 2004. – 20 с.
4. Якобсон Р. Лінгвістика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: “за” и “против”. – М., 1975.
5. The Economist. – 1992. – Vol. 324. – No 7777. – 184 p.
6. The Economist. – 1997. – Vol. 344. – No 8034. – 168 p.
7. The Economist. – 1997. – Vol. 344. – No 8035. – 198 p.

*Рибіна Н. В., Кошіль Н. Є.,
Тернопільський національний економічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ РИТМІЧНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЛІНГВІВ

The article focuses on the study of prosodic interference in the process of rhythmical structure actualization. As a result of phonetic research it has been considered leading and outlying features of Ukrainian bilingual's speech.

Key words: *prosodic interference, rhythmical structure, bilinguals.*

Стаття присвячена вивченню просодичної інтерференції в процесі актуалізації ритмічної структури англійського мовлення. У результаті фонетичного дослідження було визначено провідні та периферійні ознаки мовлення українських білінгвів.

Ключові слова: *просодична інтерференція, ритмічна структура, білінгви*

Статья посвящена изучению просодической интерференции в процессе актуализации ритмической структуры английской речи. В результате фонетического исследования было установлено основные та второстепенные характеристики речи украинских билингвов.

Ключевые слова: *просодическая интерференция, ритмическая структура, билингвы.*

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується поглибленим вивченням проблеми міжмовних контактів та динаміки взаємодії мов у міжкультурному спілкуванні. Відомо, що загальні питання мовної компетенції білінгвів, особливостей фонетичної інтерференції досить широко розроблені в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Проте, фонетична наука ще не має у своєму розпорядженні досить повних уявлень про характер та взаємодію фонетичних підсистем у мовленні білінгва на матеріалі англійської та української мов.

Мета статті полягає в обґрунтуванні основних закономірностей актуалізації ритмічної структури інтерферованого англійського мовлення українських білінгвів, шляхом проведення відповідного аудитивного аналізу.

Відомо, що ритм як регулярне циклічне чергування співвіднесених явищ, атрибут руху, спосіб існування матерії, є однією з просодичних характеристик усного чи писемного тексту [2, с. 75]. Це цілісна структурно-стійка система складної взаємодії стабільності та змінності, дискретності й безперервності. Існування концепції ритму відбиває різні напрямки у вивченні цього явища, які ми спробували узагальнити з погляду поставленої у статті мети.

Ритм досліджувався і досліджується у різних напрямках та відповідним чином у різних підходах. Відомо, що найбільш глибокого вивчення набули три основних аспекти вивчення ритму: фізіологічний, психологічний та, звичайно, лінгвістичний.

З фізіологічного погляду ритм розглядається як чергування напружень і розслаблень різних органів артикуляції, які породжують адекватне утворення наголошених і ненаголошених складів [1, с. 17] або як певна послідовність м'язових рухів [2, с. 19]. Людське мовлення ритмічне, в його основі лежить рівномірність дихання, що визначає паузи, які природно виникають у мовленні в момент вдиху. Цими паузами мовлення поділяється на рівні групи слів (дихальні групи), які промовляються під час видиху і відокремлюються один від одного паузами (вдих). Цей найпростіший, фізіологічно зумовлений ритм сполучається зі змістовим ритмом (змістовими групами), оскільки в людському мовленні завжди є потяг до відносної змістової викінченості мовленнєвих відрізків, що розташовані між паузами. Отже, фізіологічною основою ритму є ємність оперативної пам'яті мозку [2, с. 18] та регуляція дихання, що коректується змістовою викінченістю фраз [1, с. 151]. Фізіологічну основу ритму опановують разом з вмінням говорити, і лише змістовий аспект додається на певному етапі розвитку мовлення і мислення.

Психологічні концепції ритмічних утворень у мовленні базуються на припущенні про існування певних психічних тенденцій, які спричиняють ту чи іншу ритмічну послідовність або її сприйняття. Мовленнєвий ритм не існує поза сприйняттям: це властивість мовлення, яку неможливо відокремити від значення висловлювання [4, с. 13].

Зрозуміло, що фізіологічні та інтелектуальні основи ритму є спільними для всіх форм мовлення. Це проявляється в тому, що як елемент звучання мовлення спирається на фізіологічні основи, на ритм дихання, а як елемент форми мовлення, що виконує комунікативну функцію, ритм співвідноситься зі змістом, тобто коректується, керується і організується інтелектуально [5, с. 70]. Отже, взаємодія рідної та іншомовної просодичних систем загалом та ритмічної структури зокрема, відбувається на всіх мовних рівнях і характеризується певними спільними ознаками.

Як уже було зазначено, суть фізіологічної зумовленості мовленнєвого ритму полягає, перш за все, в тому, що ритм мовлення значною мірою визначається ритмом дихання. Зміни ритму дихання спонукають і зміни ритму мовлення. Інтелектуальне коректування "природного", "дихального" ритму мовлення є можливим завдяки тому, що між диханням й інтелектом існує зворотній зв'язок, що дозволяє регулювати тривалість видиху в залежності від завдань повідомлення. Таке коректування не знімає значення дихального ритму для ритму мовлення, тому що не може бути ритму мовлення, який суперечить законам дихання. Ось чому саме ритм дихання диктує якісну межу можливого для подовження видиху, і ця межа обумовлена індивідуальним запасом дихального повітря.

Отже, ритм дихання існує не відокремлено, а у взаємозв'язку з інтелектуальним фактором, визначає і регулює ритм мовлення. Різноманітність природних ритмів дихання у різних людей і залежно від ряду факторів визначає і різноманітність ритмів мовлення. Але за даними певних досліджень [1; 3; 4] індивідуальні і ситуативні особливості ритму не знімають значення середніх ритмічних показників, що притаманні ритму мовлення будь-якої людини.

Лінгвістичні концепції розглядають ритм атрибутивно та функціонально. Атрибутивний підхід пропонує вивчати внутрішні властивості ритму, а саме його періодичність, структурність, інтонаційну оформленість тощо; функціональний – вивчає ритм у процесі спілкування та функції, які він при цьому виконує. Саме лінгвістичні особливості ритму намагаються опанувати білінгви, що вивчають будь-яку іноземну мову.

Лінгвістичні уявлення щодо ритму тісно пов'язані з розглядом його, з одного боку, як форми сприйняття мовленнєвого потоку та, з іншого – як механізму, що поділяє цей потік на ритмічні одиниці і об'єднує їх у структури, ідентичні для мовця і слухача у певній мовній спільності. Подальший розгляд проблемивиявив, що більшість дослідників приходять до спільної думки про те, що ритм є імманентною властивістю людського мовлення і відтворюється носіями мови з моменту усвідомленого говоріння [2, с. 119]. Крім того, ритм – основа хроноструктури мовленнєвого потоку і служить мірою часу в мовленні. Поняття ізохронності (рівночасності поділу на ритмічні відрізки, рівні між собою за кількістю часу, потрібною для їх читання) є одним з фундаментальних у теорії мовленнєвого ритму. Саме воно лежить в основі поділу мов на такторахуючі і складорахуючі [2, с. 16]. Питання ізохронності в англійській мові було розглянуто ще 1775 року Дж. Стилем, який помітив рівність часових інтервалів між пульсаціями (каденціями) на перцептивному рівні, тобто відзначив рівність не лише міжударних інтервалів, але і ритмічних фраз (каденцій, за термінологією автора). В основі існуючих тоді теорій лежав або принцип рівності міжударних інтервалів (теорії рівності такту цього інтервалу), або принцип нерівності розподілу складової тривалості в ритмічному такті. Отже, думка про компресію складів у ритмічному такті, яка витікає з рівності міжударного інтервалу і полягає у зменшенні тривалості голосного в ненаголошеному положенні, вперше була висловлена 200 років тому.

Логічно припустити, що мовні та позамовні аспекти ритму існують у тісному взаємозв'язку. Фізіологічні та психологічні процеси допомагають зрозуміти характер функціонування ритму як лінгвістичного явища. Результати, отримані у дослідженнях, що були здійснені під керівництвом Л. Чистович [1, с. 16-18], довели, що ритмічна послідовність складів генерується внаслідок власної ритмічної активності певних нервових центрів. Це означає, що для синтезу програми мовлення використовується дві системи. Перша з них містить вказівки про те, коли потрібно здійснити рух, а друга перераховує необхідні рухи та виявляє їхню послідовність. Це положення підтверджує необхідність розгляду ритму в лінгвістичному аспекті з погляду просторової та часової організації ритмічних одиниць. Ритм – основа хроноструктури мовленнєвого потоку і служить мірою часу в мовленні, проте ця структура повинна існувати за певними правилами, які й вивчаються через дослідження її внутрішньої організації у просторовій екзистенції.

Незаперечним є той факт, що мовленнєвий ритм виконує динамічну функцію [1, с. 26], тобто слугує вираженню різних смислових відтінків значень. К. Баришнікова сформулювала і визначила функції ритму як явища мови і мовлення, наголосивши, що вияв такої властивості ритму як періодичності тісно зв'язаний зі статичною функцією ритму, яка полягає у збереженні синхронно-стійких темпоральних чергувань, що склалися історично. Статична функція надає ритму специфічних національних ознак, закріплених узусом звукової системи (факт мови). Ієрархічний розподіл складів, який сприяє вирішенню ритмічної інерції і, отже, бере участь у реалізації контрастно-кульмінаторної функції інтонації, визначається динамічною функцією інтонації (факт мовлення). За справедливим зауваженням Г. Торсуєва, “чітко виражена ритмічна структура володіє разом з тим, більшою гнучкістю і може варіювати залежно від змістових і експресивно-стилістичних завдань мовлення” [2, с. 44] Отже, у фонетичних дослідженнях доцільно говорити саме про мовленнєвий ритм.

Хоча просодична форма одиниць ритму сама по собі не несе якої-небудь змістовної інформації, вона здатна активно сприяти формуванню цілісності тексту тим, що може приводити різні “полярні” змістові відношення до відповідної естетичної рівноваги, яка характерна для тієї чи іншої групи текстів. Просодичний аспект формування ритмічних одиниць розглядається на всіх рівнях побудови тексту і у безпосередньому зв'язку з категоріями цілісності та зв'язності. Більшість лінгвістів розглядаючи інтонацію та ритм, останній вважають компонентом інтонації [1; 4; 5]. Інший погляд висловлюють дослідники, котрі стверджують, що мова маніфестується в звуці, тобто лише в чотирьох якостях, що сприймаються: тривалості (темпі), силі, висоті тону і тембрі [2, с. 28]. Інших сприйманих якостей звуку, на думку російської дослідниці, немає, тому доцільно, називаючи компоненти інтонації, ставити ритм в один ряд з тривалістю, частотою основного тону, інтенсивністю та тембром, оскільки “... ритм... не є чимось додатковим до якостей звуку, він виявляється в них і лише в них” [там само, с. 41].

Усі лінгвістичні та нелінгвістичні дослідження повинні мати прагматичний характер, а головна функція ритму в мові – зробити інформацію недвозначною та зрозумілою, з одного боку, та полегшити її звукове сприйняття, з іншого. Для експериментальної перевірки особливостей актуалізації ритмічної структури англійського мовлення україномовними білінгвами нами було проведено аудитивний аналіз. Дослідження виконувалося на матеріалі монологічних текстів підручників та діалогічних текстів розмовно-побутової тематики, добраних з лінгафонних курсів сучасної англійської прози.

Результати зіставного аналізу ритмічних одиниць підтвердили, що англійський еталон та інтерферований варіант суттєво відрізняється в обох текстових групах. Була помічена надмірна кількість сильно наголошених складів, оскільки українській мові притаманне виділення сильним наголосом усіх слів в синтагмі і, відповідно, роль семантичного та граматичного чинників акцентуації є вагомішою, в той час як в англійській мові у такому випадку визначальним є чинник ритму. Помітною була і заміна акцентних і темпоральних структур ритмічних одиниць, заміна наголошуваних моделей англійської мови відповідними моделями української мови. Цікаво також зазначити, що були помічені ритмічні структури нехарактерні ні для англійської, ні для української мов – україномовні білінгви “створювали” свої штучні моделі актуалізації ритмічної структури тексту. Проте на рівні висловлювань діалогічних текстів інтерференція відзначалася в меншій мірі, що, на думку інших дослідників, пояснюється більшої типізованості просодичних структур і, як наслідок, збільшується вірогідність сприйняття незначних відхилень [1, с. 149].

У досліджуваних мовленнєвих фрагментах було зафіксовано також неадекватну паузацію всередині інтонаційних груп, некоректного поділу на ритмогрупи внаслідок труднощів швидкого охоплення тексту, правильного його розуміння та інтерпретації.

Отримані результати підтвердили результати теоретичного дослідження англійського дослідника П. Баума, котрий вважає, що ритм прозового мовлення, а отже і всіх прозових текстів, виявляє себе у трьох аспектах:

1) у поділі та організації складових частин тексту, що виражають окремі ідеї, почуття, думки, які автор хоче передати слухачеві (читачеві);

2) в оформленні цих смислових частин за правилами мови;

3) у мистецтві з'єднання всіх мовленнєвих компонентів в ритмічно єдине ціле [1, с. 78]. Неважко побачити, що ці положення відображають всі сторони мовленнєвого ритму: від смислового поділу тексту (абзац) до оформлення цих смислових частин за мовними законами (речення, слово) та засобів з'єднання одиниць мовлення в ритмічне ціле (склад, слово, речення, абзац).

Враховуючи вже зазначене, не можна заперечувати факту, що всі ритмічні одиниці виражаються взаємодією просодичних засобів мовлення, певна впорядкованість яких зумовлює характер ритму і членування мовленнєвого потоку, закладене в змісті висловлювання мовця і визначене сприйняттям слухача [5, с. 78]. Розглядаючи актуалізацію будь-якого тексту як явище мовленнєво-розумового процесу, завдяки якому відбувається перехід від орфографічного до орфоепічного коду, зауважимо його орієнтацію на сприйняття та декодування закладеної в мовленнєвому потоці інформації, що передається на різних мовних рівнях: лексичному, синтаксичному й фонетичному. Оскільки звукова реалізація художнього тексту складається з двох основних елементів: звука та над сегментної структури, то для правильної інтерпретації смислової інформації тексту важливе розуміння і лексико-граматичної, і просодичної його організації. Процес переходу з однієї мови на іншу не може відбуватися миттєво, а лише через стадію опосередкованого володіння іноземною мовою. Це пов'язано з тим, що індивід починає вивчати іноземну мову, маючи вже сформовані акустичні й артикуляційні механізми мовлення, властиві його рідній мові, і просодична система іноземної мови засвоюється ним опосередковано через звернення до умінь і навичок первинної мови та крізь призму фонологічного слуху. Завершальним етапом такого засвоєння є досконале володіння іноземною мовою, що стає можливим завдяки сформованому в мовній свідомості білінгва алгоритму усвідомлення структури рідної мови.

Література:

1. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: Монографія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 288 с.
2. Abercrombie D. *Studies in Phonetics and Linguistics*. – London: Oxford University Press, 1965. – 151 p.
3. Adams C. *English Speech Rhythm and the Foreign Learner*. – Paris, New York : Moulton Publishers: The Hague, 1979. – P. 86-90.
4. Best C. T. *Nonnative and Second language speech perception // Language experience in second language speech learning*. – Amsterdam: John Benjamins, 2007. – P. 13-14.
5. Major R. C. *Transfer in Second Language Phonology: A review*. – Amsterdam & Philadelphia: JB Publ. Comp., 2008. – P. 63-94.

Романова О. О.,

Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТА У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

Статтю присвячено проблемі навчання фахової української мови у ВНЗ. Розглянуто визначення понять “компетентність” та “компетенція”. Проаналізовано ключові компетентності та фактори формування комунікативних компетентностей студентів.

Ключові слова: мовна компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, ключові компетентності.

Статья посвящена проблеме обучения профессиональному украинскому языку в ВУЗах. Рассмотрены определения понятий “компетентность” и “компетенция”. Проанализированы ключевые компетентности и факторы формирования коммуникативных компетентностей студентов.

Ключевые слова: языковая компетентность, коммуникативные компетентности, компетенция, компетентностный подход, ключевые компетентности.

The article covers the problem of professional Ukrainian language teaching in higher educational establishments and definitions of “competence” and “capacity” concepts. Key capacities and formulation factors students’ communicative competence of are analyzed.

Key words: linguistic competence, communicative competence, capacity, competence approach, key capacities.

Розвиток мови як засобу спілкування залежить, безумовно, від ставлення до мови в суспільстві, від оволодіння нею всіма її членами.

Підготовці студентів до використання знань з української мови в реальних життєвих ситуаціях сприяє методика комунікативно орієнтованого викладання мови.

Комунікативно орієнтоване навчання мови має на меті не тільки дати практичні знання, а й розвинути розуміння того, як ці знання використовуються для спілкування. Вищими навчальними закладами України прийнята мовна концепція, яка передбачає глибоке оволодіння основами ділового спілкування, досягнення високого рівня комунікативної компетенції (мовленнєвої, мовної та соціокультурної), запроваджене вивчення курсу “Українська мова (за професійним спрямуванням)”.

Курс “Українська мова (за професійним спрямуванням)” направлений на підвищення мовної освіченості студентів, культурного рівня майбутньої української інтелігенції та сприянню гуманізації освіти. У рамках цього курсу відбувається формування комунікативних компетентностей студентів.

Мета статті – проаналізувати проблеми формування комунікативних компетентностей студента.

Сьогодні соціуму потрібні не всезнайки та базики, а фахівці готові до включення в подальшу життєдіяльність, здатні практично вирішувати життєві та професійні проблеми, що виникають перед ними. Головним завданням є підготовка випускника такого рівня, який потрапивши в проблемну ситуацію міг знайти декілька варіантів її вирішення, обрати раціональний спосіб, обґрунтувавши своє рішення. Потрібно створити умови для якісного навчання. Впровадження компетентнісного підходу – це важлива умова підвищення якості освіти. Придбання життєво важливих компетентностей дає людині можливість орієнтуватися в сучасному суспільстві, формує здатність особи швидко реагувати на запити часу.

Компетентнісний підхід в освіті залежить від особово-орієнтованого підходу до освіти, оскільки торкається особи студента і може бути реалізованим і перевіреном тільки у процесі виконання конкретним студентом певного комплексу дій.

Що таке “компетенція” і “компетентність”? Поняття “компетенція” та “компетентність” не є тотожними. Компетенція означає коло питань, в яких людина добре поінформована, має знання та певний досвід. Наприклад: освітня компетенція студентів, педагогічна компетенція викладача, медична компетенція лікаря і так далі. Компетентний – 1) що знає, обізнаний; авторитетний в певній галузі; 2) фахівець, що володіє компетентністю. Іншими словами, компетентність – це здатність встановити і реалізувати зв’язок між “знаннями – уміннями” і ситуацією. Компетенції – це мета (поставлена перед людиною), а компетентності – це результати. Компетентний фахівець, компетентна людина – це дуже вигідна перспектива. Отже, “компетенція” є похідним від поняття “компетентність” й визначає сферу застосування знань, умінь і навичок людини, в той час як “компетентність” є семантично первинною категорією й представляє собою їх сукупність, систему, певні знання.

Поняття “компетентність” знаходиться нині в епіцентрі світової думки тому що, воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності знаходиться ідея виховання компетентної людини й працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність.

О. Селіванова поняття “комунікативна компетенція” окреслює як “здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях” [5, с. 233].

Отже, компетентність = мобільність знань + гнучкість методу + критичність мислення. Формування у студентів ключових компетентностей у навчальному процесі називається компетентнісним підходом. Із позицій компетентнісного підходу основним безпосереднім результатом освітньої діяльності стає формування ключових компетентностей.

Під ключовими компетентностями розуміється багатомірне утворення, яке належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості. Ключові компетентності визначають основний склад найбільш загальних понять, які повинні бути деталізованими у комплексі знань, вмінь, спроможностей, цінностей та відносин у загальногалузевих структурах та життєвих сферах студентів. За своїм характером ключові компетентності є наскрізними й формуються у процесі вивчення загальноосвітніх і фахових дисциплін та у процесі виховання [3, с. 23].

До ключових компетентностей відносяться: пізнавальна, особова, самоосвітня, соціальна компетентність та компетентне відношення до власного здоров'я.

Л. Мацько на користь комунікативного навчання проголошує: "Нині постає проблема інтенсифікації навчального процесу і зокрема навчання мови як основного каналу інформації, яким користується уся освітньо-виховна система" [2, с. 11]. С. Пассов також визнає комунікативний метод провідним у практичній мовленнєвій освіті, оскільки він "допомагає засвоїти мову як засіб спілкування на основі практичного застосування мовного матеріалу, розширення та поглиблення пізнавальних здібностей студентів. Саме комунікативний метод передбачає, що процес навчання спілкування відбувається як моделювання самої комунікації" [3, с. 114].

Розв'язання будь-якої проблеми потребує синтезу дисциплінарних знань, набутих на основі міжпредметності. Однак не можна розглядати проблему міжпредметних зв'язків тільки як співвідношення між двома та більше навчальними дисциплінами, які передбачають взаємне використання і збагачення загальних для них знань, умінь та навичок. Здійснення цих зв'язків передбачає цілеспрямоване використання всього арсеналу форм, методів, прийомів, педагогічних засобів, які допомагають виявити нові можливості кожного з них, а також визначити спільне й специфічне у їх використанні при викладанні різних навчальних предметів.

Українська мова (за професійним спрямуванням) як навчальна дисципліна певною мірою пов'язана практично з усіма навчальними дисциплінами. Така міждисциплінарна інтеграція є умовою розвитку пізнавальної діяльності студентів і відкриває шлях до отримання професійно значущої інформації, а отже створює передумови для усвідомлення необхідності оволодіння українською мовою (за професійним спрямуванням) в економічному закладі, що є важливим стимулятором підвищення інтересу до цього предмета.

На основі комунікативних умінь і навичок встановлюється комунікативна компетентність як здатність користуватися мовою залежно від ситуації. На заняттях доцільними будуть такі форми і методи роботи зі студентами: оглядові та евристичні лекції, семінари-коловіуми, самостійне вивчення навчальної літератури та виконання індивідуальних контрольних робіт, передбачених навчальним планом; робота з довідниковими джерелами, зокрема з Інтернет-ресурсами; завдання на мовне вправління (різноманітні вправи (значною мірою для самостійної роботи), тести, складання конспектів, анотацій, рецензій); завдання дослідницько-пошукового характеру, спрямовані на розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь; корекція та редагування текстів; моделювання ситуацій; виконання проблемно-пошукових завдань; підготовка повідомлень, доповідей, рефератів, виступів у науковому стилі; участь у предметних олімпіадах, конкурсах. Вправи творчого спрямування повинні бути складними і передбачати більшу самостійність студента при їх виконанні. Доцільним є застосування вправ порівняльно-зіставного типу, що допомагають студентам відчути специфіку понять, ілюструють особливості нормативного фахового мовлення порівняно з розмовно-побутовим. Найбільш доцільним для формування мовленнєвої фахової компетенції є використання текстів зі спеціальності. Бо на рівні тексту професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в певних робочих ситуаціях, а не як сукупність розпорошених лексем та синтагм.

Студентська молодь Харкова спілкується переважно російською мовою. Використовуючи українську мову в окремих ситуаціях спілкування, мовці допускають ряд мовленнєвих помилок. На жаль, місцеві ЗМІ не є прикладом для наслідування: уже кілька років телереклама переконує харків'ян, що в будівельному супермаркеті встановлено "самі низькі ціни", тексти реклам, розміщені в метро, у магазинах і на постерах міста Харкова теж свідчать про безграмотність, наприклад, "В магазині представлений широкий асортимент, У нас самі низькі ціни, Відкрит новий автосалон тощо". Студенти фотографують, приносять такі реклами на заняття, редагують їх і підсумовують, що реклами такого типу вказують на непрофесійність керівників підприємств, які дозволили надрукувати тексти із грубими помилками. "Найпопулярнішою" помилкою є неправильне відмінювання українських прізвищ тощо.

Професійна сфера є найбільш сприятливою для функціонування української мови. Нею студенти-харків'яни найчастіше послуговуються під час спілкування на навчально-професійні теми, що зумовлено тенденціями, які почали порівняно недавно виявлятися у вищих навчальних закладах у зв'язку з переведенням викладання навчальних дисциплін українською мовою. Це знаходить підтвердження і в матеріалах, зібраних методом інтерв'ю. Так, студенти економічного факультету ХТЕІ КНТЕУ, які однаково добре володіють українською та російською мовами, зазначають, що, спілкуючись в основному російською, відповідають на практичних заняттях, семінарах, коловіумах, екзаменах тією мовою, якою читається відповідний теоретичний курс. Російськомовні студенти зазначали, що спочатку намагалися, конспектуючи лекцію, перекладати її з української мови російською. Але оскільки ця робота вимагала додаткового часу, частина речень записувалася українською мовою, у результаті чого в конспекті запанував своєрідний суржик у письмовому варіанті. Це стимулювало студентів до запису лекцій українською мовою й одразу зняло психологічне напруження. Наступним логічним кроком стало україномовне спілкування з викладачем на семінарах та коловіумах. Як бачимо, одержані результати засвідчують певну залежність мовної поведінки інформанта від теми розмови в тому випадку, якщо у свідомості закріплюється зв'язок "тема – мова". Таким чином, можна зі значною долею впевненості стверджувати, що дисципліна "Українська мова (за професійним спрямуванням)" дозволяє не лише підтримати наявні україномовні тенденції у навчально-професійному спілкуванні, а й сприяє засвоєнню оптимальних способів оперування мовою як рядком досягнення успіху в професійній сфері.

Для успіху сучасній людині потрібно володіти мистецтвом комунікації, тобто мати відповідну комунікативну компетентність. Лише зацікавивши студентів їх майбутньою спеціальністю, ми зможемо привити любов до української мови та отримати національно свідомих, мовленнєво компетентних фахівців, що зможуть досягти особистісного і професійного самовизначення та домогтися самореалізації.

Отже, застосування в навчальному процесі розглянутих методів і прийомів формування комунікативних компетентностей дасть змогу студентам нефілологічних спеціальностей розширити, активізувати й закріпити словниковий запас фахових лексем, що водночас інтенсифікує навчальний процес, наблизить його до умов реальної професійної діяльності, підвищить ефективність формування культури фахової мови майбутніх спеціалістів нефілологічних спеціальностей на практичних заняттях.

Література:

1. Махмутов М. И. Современный урок / М. И. Махмутов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Педагогика, 1985. – 184 с.
2. Мацько Л. І. Текст як об'єкт лінгводидактики в аспекті проблеми мовної освіти / Л. І. Мацько // Вісник Черк. нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. – Вип. 54. – Черкаси: Черкас. нац. ун-т, 2004. – С. 12-18.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1991. – 233 с.
4. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

Румянцева Е. А.,

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова

ГИПЕРТЕКСТ КАК СПОСОБ КОММУНИКАЦИИ НА ЭЛЕКТРОННОЙ БИРЖЕ

В статье определяется понятие биржевого гипертекста, а также исследуются базовые категории, определяющие специфику электронного биржевого гипертекста.

Ключевые слова: электронный гипертекст, биржевой гипертекст, мультимедийность, нелинейность, интерактивность, гипертекстуальность, дисперсность структуры.

У статті визначається поняття біржового гіпертексту, а також досліджуються базові категорії, що визначають специфіку електронного біржового гіпертексту.

Ключові слова: електронний гіпертекст, біржовий гіпертекст, мультимедійність, нелінійність, інтерактивність, гіпертекстуальність, дисперсність структури.

The article determines the concept of exchange hypertext, and also investigates basic categories forming the specificity of electronic exchange hypertext.

Keywords: electronic hypertext, exchange hypertext, multi-mediality, non-linearity, interactivity, hypertextuality, dispersion of structure.

Компьютеризация современного общества и внедрение электронных информационных технологий происходит практически во всех областях человеческой деятельности, и в первую очередь в профессиональных сферах. Биржевая коммуникация на современном этапе своего развития претерпевает значительные изменения. Стремясь повысить свою эффективность, биржи все чаще обращаются к таким технологиям, как виртуализация, высокопроизводительные вычисления и платформы коллективной работы, что позволяет достичь рекордной скорости обработки операций и стабильности торгов. Голосовые торги заменяются электронными системами или сосуществуют с электронными биржевыми платформами.

Возникновение нового средства профессиональной коммуникации – электронной биржи (т.е. биржи, ведущей торги с использованием информационной сети; операции купли-продажи осуществляются брокерами с помощью абонентских систем, включенных в информационную сеть) приводит к необходимости изучения *виртуального биржевого коммуникативного пространства, в котором* коммуникация на электронной бирже может реализоваться в новой форме – в виде гипертекста.

Объектом изучения данной статьи являются основные категории гипертекста профессиональной направленности. Предметом исследования служат биржевые гипертексты, а также вербальные и невербальные знаки, являющиеся средством внутренней когезии гипертекстов.

Гипертекст – термин, введенный Тедом Нельсоном в 1965 году для обозначения “non-sequential writing” – “непоследовательного произведения”, “текста ветвящегося или выполняющего действия по запросу” [11]. Сайт “The Electronic Labyrinth”, созданный целью исследования гипертекстов, следующим образом определяет гипертекст: “Hypertext is the presentation of information as a linked network of nodes which readers are free to navigate in a non-linear fashion. It allows for multiple authors, a blurring of the author and reader functions, extended works with diffuse boundaries, and multiple reading paths” [12], т.е. гипертекст – это способ представления информации в виде сети, состоящей из связанных между собой самостоятельных единиц информации (*nodes*), между которыми читатель способен прокладывать путь нелинейным способом. Он предусматривает существование многочисленных авторов, размывание границ между функциями автора и читателя, существование пространственных произведений с нечеткими границами и множественность путей прочтения.

Общеизвестным и ярко выраженным примером гипертекстов служат веб-страницы, размещенные в сети. В более широком понимании термина, гипертекстом является любая повесть, словарь или энциклопедия, где встречаются отсылки к другим частям данного текста, имеющие отношения к данному термину. В компьютерной терминологии, гипертекст – текст, сформированный с помощью языка разметки, потенциально содержащий в себе гиперссылки.

В семиотике гипертекст рассматривают как форму организации текстового материала, при которой его единицы представлены не в линейной последовательности, а как система явно указанных возможных переходов, связей между ними. Следуя этим связям, можно читать материал в любом порядке, образуя разные линейные тексты [5, с. 22-27]. Дж. Ландоу определяет гипертекст как “представление информации в виде связанной сети структурных элементов, в которых читатели способны прокладывать путь нелинейным образом” [10].

“Гипертекст позволяет связывать текст, аудио, фотографии, чертежи, карты, движущиеся картинки и другие формы информации в осмысленное целое, к которому может осуществляться доступ при помощи системы индексации, ориентированной на конкретные идеи, а не на конкретные слова в тексте” [8]. И.Р. Купер пишет: “Гипертекст как новая текстуальная парадигма может рассматриваться как способ коммуникации в обществе, ориентированном на множественные, одновременные потоки информации, которые не могут быть восприняты и усвоены субъектом ... Знание организуется в гипертекст, в сеть относительно свободных сообщений, которые могут объединяться и распадаться в процессе производства и потребления знания... Гипертекст переходит в Интернет в качестве общедоступного средства создания, хранения и передачи данных” [3].

Анализ биржевых гипертекстов, функционирующих на сайтах мировых бирж: Лондонской фондовой биржи (London Stock Exchange) [13], Нью-Йоркской биржи (New York Stock Exchange, NYSE) [14], Чикагской товарной биржи (Chicago Board of Trade, CBOT) [15] позволил выделить функции биржевого гипертекста: 1) коммуникативную, 2) когнитивную, 3) семиотическую.

В ходе дальнейшего исследования были выявлены следующие основные категории биржевого гипертекста: 1) мультимедийность, 2) нелинейность, 3) интерактивность, 4) гипертекстуальность, 5) дисперсность структуры.

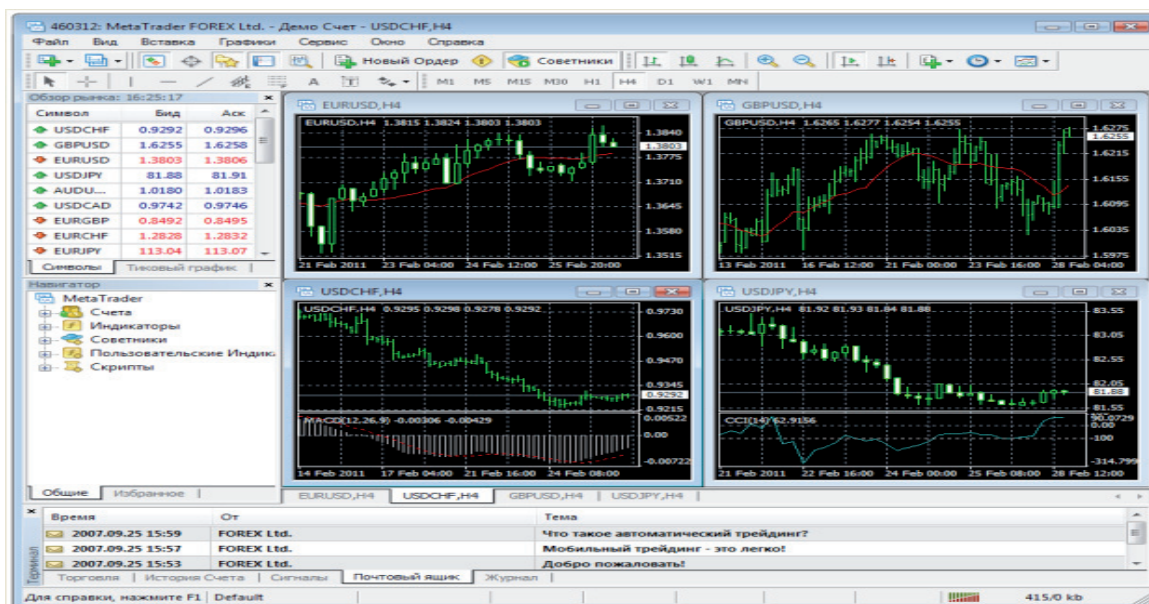
1) Мультимедийность. Это свойство определяет возможность интеграции текста с другими семиотическими системами, т. е. параллельного функционирования информации в различных коммуникативных средах. В этом контексте можно рассматривать биржевые веб-страницы в качестве примера поликодового гипертекста.

Информация на биржевой веб-странице может быть представлена в различных формах:

1) вербальная, т. е. текстовая форма представления – в виде разножанровых биржевых текстов: информационно-аналитические тексты, биржевая документация (электронное представление текстов, изначально существовавших в бумажном варианте), биржевые рекламные тексты, биржевые научные тексты, справочные и обучающие тексты.

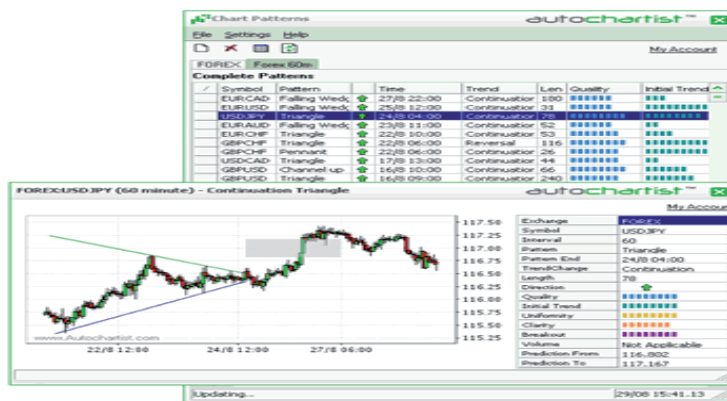
2) невербальная форма представления: числовая – в виде биржевых цифровых таблиц; графическая – в виде статических и динамических биржевых графиков (статический гипертекст не изменяется в процессе функционирования, для динамического гипертекста изменение является нормальной формой существования); биржевая аудио и видео презентация.

Поликодовые гипертексты электронной биржи являются ярким примером динамических гипертекстов с полной креолизацией. Основным элементом таких текстов являются биржевые графики различных типов, функционирующие в реальном времени и играющие основную роль в процессе биржевой коммуникации типа: человек – компьютер. Современные Интернет-технологии позволяют включать в гипертекст звук, видеоизображение, анимацию, большую роль играет цветообозначение (красный, зеленый цвета) на биржевых графиках. Таким образом, интенсивность использования мультимедийных элементов в тексте не может не влиять на жанр: мультимедия могут поддерживать текст, быть в него интегрированными или полностью его заменять [6, с. 385]. В гипертекстах, включающих в себя биржевые графики, функционирующие в реальном времени, невербальная форма является основной формой представления, хранения, обработки и обмена информации (Рис. 1)

Рис. 1. Невербальный блок в биржевом гипертексте как основная форма репрезентации информации

Поликодовость представляемой информации и возможность перехода с одного кода на другой внутри одного биржевого гипертекста продемонстрирована на Рис. 2.

Рис. 2. Поликодовый биржевой гипертекст

2) Нелинейность. Способы прочтения гипертекста подразделяются на два типа: навигационный (нелинейный) и обычный (линейный). Электронный гипертекст предполагает нелинейное развертывание и восприятие информации. Он организован по принципу иерархической связанности с другими фрагментами текста и предоставляет возможность выбора сюжетно-тематической линии по усмотрению читателя путем перехода по гиперссылкам.

При прочтении текста нелинейным образом читатель переходит от одной гиперссылки к другой, а затем может вернуться к исходному тексту. Подобная гипертекстовая навигация приводит к тому, что гипертекст становится полижанровым. **Е. И. Горошко называет данный феномен полижанровостью гипертекста и определяет его как “совокупность всех жанров текстов, образующих гипертекстовый сегмент в сети” [2].**

Биржевая таблица рынка FOREX позволяет не только проследить изменения курса валют в реальном времени, но и при активации любой из ссылок в разделе *Event*, предоставляется возможность получить экономический прогноз финансовых показателей. В представленной ниже Таблице 1 активированы ссылки *Event* по следующим валютам: GBP – английский фунт стерлингов; AUD – австралийский доллар, таким образом осуществляется нелинейное прочтение информации.

Таблица 2.
Economiccalendar(ссылки активированы)

	Currency	Value	Event	Prev.	Forecast	Real
23:01	GBP	low	BRC Retail Sales Monitor – All (YoY)	-0.6%		-1.6%
The British Retail Consortium (BRC) Retail Sales Monitor measures changes in the actual value of retail sales from participating companies with invaluable management information on a regular and reliable basis. It shows the performance of the retail sector. A high reading is seen as positive (or bullish) for the GBP, while a low reading is seen as negative.						
23:30	AUD	average	Current Account Balance	-6.7B	-5.5B	-5.6B
The Current Account Balance released by the Australian Bureau of Statistics is a net flow of current transactions, including goods, services, and interest payments into and out of Australia. A current account surplus indicates that the flow of capital into Australia exceeds the capital reduction. A high reading is seen as positive (or Bullish) for the AUD, whereas a low reading is seen as negative (or Bearish).						
02:30	AUD	high	RBA Interest Rate Decision	4.5%	4.25%	4.25%
07:15	CHF	average	Consumer Price Index (MoM)	-0.1%		-0.2%

3) Интерактивность. Технические возможности биржевых электронных систем колоссальны, например электронная система Millennium Exchange, функционирующая на Лондонской бирже, может передавать сообщения и обрабатывать транзакции со скоростью 126 микросекунд. Для финансовых рынков графики курсов финансовых активов строятся на основании выборочных данных в стандартный промежуток времени – timeframe. Стандартными таймфреймами для биржевых электронных программ являются промежутки от одной минуты до месяца, т.е. информация обновляется периодически. Экономические и политические события, природные катаклизмы или просто изменения погоды в любой точке мира могут влиять на изменения биржевых курсов и котировок, а значит, вся эта информация должна быть оперативно предоставлена на биржевых сайтах. Возможность осуществления различных манипуляций в электронных гипертекстах, таких как создание, обновление, изменение, удаление данных, возможно только благодаря Интернет-пространству, в котором гипертексты существуют. С данным техническим свойством связывают тенденцию к усилению адресованности (или диалогичности) изложения, выражающуюся, с одной стороны, в экспликации своего “я”, с другой – в обращенности к адресату [7, с. 414].

4) Гипертекстуальность обеспечивается ссылками, указателями, связями между текстами, интегрирующими разные типы компонентов в единый информационный массив. Сетевая структура гипертекста включает в себя звенья (рубрики и подрубрики), при этом каждая рубрика задает стандартную тему и выполняет тем самым роль начального тематического ядра, степень информационной нагрузки которого крайне низка, ибо не содержит новых для пользователя сведений. Звенья сетевой структуры соединены друг с другом не линейным отношением в одномерном пространстве (отношением следования как в обычном тексте естественного языка), а множеством информационных отношений, представляемых в многомерном пространстве гипертекста во внешних сигналах связи (гиперссылках). В результате взаимосвязи отдельных сегментов (гипотекстов) образуется “над” или “гипер” текст – семантическая сеть текстов, содержащая перекрестные ссылки и обладающая специфическими средствами навигации. Такая сеть обладает возможностью непрерывного разрастания и создает особую информационно-коммуникативную среду [4, с. 7].

5) **Дисперсность (фрагментарность) структуры.** Информация представляется в виде небольших фрагментов (звеньев, частей, рубрик, блоков) текста, и начать читать гипертекст можно с любого фрагмента.

В основе организации гипертекста лежит идея семантической сети, узлами которой являются части текста (блоки), т.е. отдельные информационные единицы, а петлями – смысловые связи между текстовыми блоками. Это влечет за собой изменение соотношения целого текста и его частей: каждая часть становится более самостоятельной и краткой. Важными становятся заголовки этих частей, выступающие как гиперссылки. Гипертекстовая организация обуславливает “мозаичный”, “кластерный” характер текста в интернете [7, с. 413].

По мнению М. Визеля: “Ссылка в гипертексте – это “материализовавшаяся” коннотация, аллюзия в тексте обычном” [1]. Гипертекстовая ссылка может быть представлена как вербальными, так и невербальными знаками в гипертексте, и считается основным средством реализации когезии и обеспечения когерентности в электронном гипертексте. Таким образом, гиперссылки играют двоякую роль в гипертекстах. С одной стороны, выступая в качестве заголовка информационной рубрики, обеспечивают смысловое единство информации и объединяют ее в определенном блоке, с другой стороны способствуют разделению этой же информации и выступают средством членения информации в соответствии с необходимостью осуществлять навигацию в веб-пространстве. На сайте Чикагской товарной биржи –Chicago Mercantile Exchange, CME [www.cmegroup.com] (Рис. 3) информация блоков гипертекста разделена по следующим основным рубрикам (ссылкам): ElectronicTrading, Clearing, CMEClearPort, MarketDataServices, MarketRegulation, Education, Resources, Agriculture, Energy, EquityIndex, FX, InterestRates, Metals, Real Estate, Weather.

Product Name	Code	Contract	Charts	Last	Change	Open	High	Low	Globex Volume
Light Sweet Crude Oil (WTI)	CLF2	Jan 12	[PDF]	99.40	-0.96	100.51	101.17	99.05	140881
E-mini Light Sweet Crude (WTI)	GMF2	Jan 12		99.325	-1.025	100.550	101.150	99.050	3110
Brent Crude Last Day (BZ)	BZ02	Feb 12	[PDF]	108.24	-1.74	109.00	110.01	108.00	402
REBOD Fin	REBF2	Jan 12		-	-	-	-	-	-
ASCF Fin	ADXF2	Jan 12		-	-	-	-	-	-
Gulf Coast Sour Crude Oil	MBF2	Jan 12		-	-	-	-	-	-
Crude Oil Volatility Index	CVF02	Feb 12	[PDF]	-	-	-	-	-	-

Рис. 3. Полицодовый биржевой гипертекст

Анализ гипертекстов, функционирующих на сайтах мировых бирж, позволил выделить основополагающие категории профессионального электронного гипертекста, в том числе и биржевого: 1) мультимедийность, 2) нелинейность, 3) интерактивность, 4) гипертекстуальность, 5) дисперсность структуры. Итак, электронный биржевой гипертекст – это семиотическая система информационных блоков, представленных в виде вербальных, невербальных или полицодовых текстов, данная система обладает следующими характеристиками:

- погруженность в профессиональную коммуникативную ситуацию посредством электронных средств связи, т.е. посредством компьютера (в нашем случае процесс биржевых электронных торгов);
- множественность вербальных и невербальных компонентов, упорядоченных и структурно взаимодействующих, причем интеграция текстовой и графической информации в информационном блоке предполагает привлечение дополнительных когнитивных ресурсов профессионалов определенной области (биржевой деятельности);
- четкая внутренняя структурированность невербальных блоков информации (биржевые графики и таблицы) во времени и в пространстве;
- разнородность и вариативность (отсутствие внешних четких границ и центра, возможность множества маршрутов прохождения в зависимости от целей получателя информации);
- нелинейность репрезентации (множественность переходов и связей между блоками информации);
- дисперсность (фрагментарность), т.е. гипертекст имеет фрагментарную структуру, чтение гипертекста можно начать, открыв любой фрагмент;
- гипертекст является единицей дискурса и коммуникации в определенной семиосфере, в нашем случае в семиосфере “Биржевая деятельность”.

Литература:

1. Визель М. Поздние романы Итало Кальвино как образцы гипертекста // Сетевая словесность / Михаил Визель. – URL: <http://www.litera.ru/slova/viesel/visel-ht.html>, 02.11.1998 (04.01.2004).
2. Горошко Е. И., Саенко Н. А. Жанровая экология Интернета // Наукові записки Луганського національного університету. Вип. 6. – Т. 3. – Серія “Філологічні науки”: Зб. наук. праць / Луган. Нац. Пед. Ун-т ім. Тараса Шевченка / Е. И. Горошко, Н. А. Саенко. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С. 312-331.

3. Купер И. Р. Гипертекст как способ коммуникации // Социологический журнал. 2000.N1/2/ И. Р. Купер. – URL: <http://www.nir.ru/socio/scipubl/sj/sj1-2-00kuper.html>
  4. Рязанцева Т. И. Гипертекст и электронная коммуникация. – М., 2009. – 256 с.
  5. Субботин М. М. Гипертекст. Новая форма письменной коммуникации / М. М. Субботин // ВИНТИ. Сер. Информатика. Т. 18 / М. М. Субботин. – М., 1994. – С. 22-27.
  6. Щипицина Л. Ю. Дигитальные жанры: проблема дифференциации и критерии описания // Коммуникация и конструирование социальных реальностей. Часть. 1. Сб. науч. ст. / Л. Ю. Щипицина. – СПб., 2006. – С. 377-378.
  7. Щипицина Л. Ю. Технические особенности компьютерно-опосредованной коммуникации их лингвистическое преломление // Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования / Л. Ю. Щипицина. – М., 2008. – С. 413-415.
  8. Эпштейн В. Л. Введение в гипертекст и гипертекстовые системы / В. Л. Эпштейн. – URL: <http://www.ipu.rssi.ru/publ/epstn.htm>
  9. Crystal D., Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
  10. Landow, G-P. Hypertext/Text/Theory [Текст] / G-P. Landow – Baltimore, 1992.
  11. Nelson, T. H. Literary Machines. Swarthmore, PA: Self-published, 1981.
- Иллюстративные Интернет-источники:
12. <http://www2.iath.virginia.edu/elab/hfl0037.html>
  13. <http://www.londonstockexchange.com/>
  14. <http://www.nyse.com/>
  15. <http://www.cmegroup.com/>

Руснак К. С.,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

У статті розглянуто мовну концептуалізацію економічної кризи за допомогою когнітивної метафори. Виділено основні метафоричні моделі, описано специфіку їх вербалізації. Установлено прагматичний та аксіологічний потенціал відповідних метафоричних структур.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітивна метафора, когнітивна модель, сфера-мішень, сфера-донор, експресивність, оцінність.

В статье рассмотрена языковая концептуализация экономического кризиса с помощью когнитивной метафоры. Выделены основные метафорические модели, описана специфика их вербализации. Установлен прагматический и аксиологический потенциал соответствующих метафорических структур.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, когнитивная метафора, когнитивная модель, сфера-мишень, сфера-донор, экспрессивность, оценочность.

The article is devoted to the conceptualization of the economic crisis by cognitive metaphor. The basic metaphorical models are found out, the specificity of their verbalization is described. Axiological and pragmatic potential of relevant metaphorical structures is determined.

Keywords: cognitive linguistics, cognitive metaphor, cognitive model, target domain, source domain, expressivity, evaluation.

Когнітивний підхід до вивчення мови, який став провідним у сучасній лінгвістиці, викликав зміну поглядів на ряд мовних явищ. Зокрема, переосмисленню підлягають і такі, здавалося б, детально досліджені вербальні феномени, як метафора.

Актуальність теми зумовлена посиленням інтересом науковців до когнітивного потенціалу метафори. Нагальними видаються проблеми концептуалізації різноманітних фрагментів дійсності за допомогою метафор. Малодослідженою в цьому аспекті є концептосфера матеріального боку життя соціуму, зокрема вербалізація феномену економічної кризи.

Метою дослідження є визначення основних розрядів та моделей метафор, які концептуалізують явище економічної кризи в мовній картині світу вітчизняної преси, аналіз лексичного наповнення таких утворень, виявлення їх аксіологічного та прагматичного навантаження.

Матеріалом для роботи стали українські загальнодержавні періодичні видання “Газета по-українськи” (інтернет-версія gazeta.ua), “Дзеркало тижня”, “День”, “Україна молода”, “Українська правда”, “Український тиждень” за 2008-2011 роки.

Когнітивна революція в поглядах на сутність метафори пов’язана перш за все з появою програмової праці Дж. Лакоффа та М. Джонсона “Метафори, якими ми живемо” [3]. Дослідники розглядають метафору не як засіб надання образності мовленню, а як механізм пізнавальної діяльності людини. Процеси категоризації та концептуалізації дійсності в нашій свідомості ґрунтуються на здатності людського мислення до пізнання всього нового шляхом структурування старого досвіду [4]. Відповідно, у когнітивістиці розглядають *сферу-мішень* і *сферу-донор*. Услід за Н.Д. Арутюновою [1] когнітивну метафору розглядаємо як один із різновидів метафори взагалі. Базовими ознаками такої метафори є здатність до розгорпання і висока продуктивність. У дослідженні ми використовуємо класифікацію когнітивних метафор, запропоновану А.П. Чудіновим [5]. Залежно від семантики сфери-донору, дослідник виділяє такі види метафор: антропоморфна, натуроморфна, соціоморфна, артефактна.

Економічна криза 2008 і 2011 років помітно вплинула на життя українського соціуму, про що свідчить велика кількість мовних одиниць для номінації цього явища. Одним з основних інструментів концептуалізації аналізованого феномену є когнітивна метафора.

Антропоморфні метафори широко репрезентовані в структурі концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА. Ці моделі ґрунтуються на схильності людського мислення до структурування абстрактних понять у вигляді сутностей, істот. Така ментальна операція полегшує сприйняття складних явищ і допомагає зрозуміти їхню природу. Метафори цього типу нерідко можуть бути представлені атрибутивами. Так, криза буває *нещадною*, *жорсткою*, *всесильною*: “*Безжалісна фінансова криза розвіяла будь-які надії України на євроінтеграцію*” [Український тиждень. – 2008. – № 25]. Антропоморфні метафори реалізуються також у дієсловах-предикатах, тому криза може “*стукати в кожні двері*”, “*оселятися у хатах українців*”, “*трусити кишені*”, наприклад: “*Не пошкодувала криза і багатіїв, змусивши їх затагти паски*” [Український тиждень. – 2008. – № 74]. У таких утвореннях криза постає як людина, живий організм, якому властиві відповідні процеси та дії.

Морбальна метафора представлена лексичними одиницями, які є номенами хвороб, фізичних або психічних відхилень. Такі утворення характеризуються великим аксіологічним потенціалом. Оскільки все, що пов’язане з хворобами, традиційно закріплюється у свідомості людини зі знаком “мінус”, метафора “криза – хвороба” має найчастіше негативну оцінність. Наприклад: “*Економічна криза стала чумою останніх років*” [День. – 2011. – № 45], “*Вірус кризи підкосив і без того слабку економіку України*” [День. – 2011. – № 45], “*Українська економіка не має імунітету проти економічної кризи*” [Дзеркало тижня. – 2011. – № 64].

Досить продуктивною є модель “криза – хворобливий стан”: “*Через кризу весь світ добряче лихоманить*” [День. – 2011. – № 45], “*З огляду на зовнішньополітичні поразки режиму, взяти в борг, аби ще трошки про-*

довжити **агонію**, швидше за все, також не вийде” [Українська правда. – 2011. – № 53]. Лексеми *лихоманить*, *агонія*, що метафорично вказують на нездоровий стан економіки, набувають додаткового семантичного відтінку нестабільності. Такі одиниці надають висловлюванню образності й експресивності.

Нерідко морбіальна метафора актуалізується шляхом використання лексики на позначення засобів і процесу лікування, наприклад: “*Наша ж країна ось уже третій рік поглинає колосальні позикові кошти (близько 15 млрд. дол. щорічних ін’єкцій)*” [Дзеркало тижня. – 2011. – № 64], “*Шоковою терапією за європейським зразком, тобто розв’язанням проблеми насамперед за рахунок надбагатих співвітчизників, схоже, також ніхто не має наміру займатися*” [gazeta.ua. – 2011. – № 123], “*До слова, є один дієвий “народний” засіб, щоб передбачити економічні катаклізми*” [gazeta.ua. – 2011. – № 146], “*Альтернатива європейському рецепту від кризи в нас поки що тільки одна – нарощувати борг*” [День. – 2011. – № 37]. Такі когнітивні моделі найчастіше вживаються у контекстах, у яких ідеться про можливі шляхи виходу із кризи.

Концептуальні метафори, які мають донорську понятійну сферу “хвороба”, тяжіють до розгортання: “*Трохи парадоксально, але світову економіку почали лікувати засобами, які, власне кажучи, викликали економічну й фінансову кризу – збільшенням кредитування і нарощуванням грошової пропозиції. По суті, це те ж саме що лікувати хронічного алкоголіка або наркомана введенням у його раціон ще більшої кількості алкоголю або наркотиків*” [День. – 2011. – № 37]. Метафора *лікувати економіку* поширюється шляхом актуалізації іншої метафоричної моделі – “кризова економіка – хворобливо залежна людина”. Остання має більший експресивний потенціал через безпосереднє зіставлення економічних процесів і лікування хронічних хворих.

Натуроморфна метафора – це один із способів метафоричного проектування дійсності, де сферою-донором є концептосфера природи. Найбільш плідним доменом-джерелом виявилася сукупність уявлень людини про неживу природу, зокрема водну стихію. Однією з продуктивних є метафора “економічна криза – хвиля”: “*3 початку першої хвилі економічної кризи в країні минуло три роки*” [Дзеркало тижня. – 2011. – № 64]. У контексті ця модель може виявлятися імпліцитно, наприклад: “*Експерти заявляють, що друга фінансова криза насправді нас уже накрила*” [Дзеркало тижня. – 2011. – № 45], “*Нова криза хлинула на Європу*” [День. – 2011. – № 107]. Як видно з наведених прикладів, лексема *хвиля* може не вживатися, натомість маємо метафоричні дієслова відповідної поняттєвої сфери (*накрила*, *хлинула*). Аналізована модель може розгортатися також за рахунок синонімів: “*Паперове цунамі накриває Україну. Експерти прогнозують другу хвилю інфляції*” [Українська правда. – 2010. – № 146]. Перифраз *паперове цунамі* вжито на позначення інфляції. Цей варіант метафори є більш експресивним і має додатковий відтінок у значенні, вказуючи на масштабність кризи.

Показовою є метафора “криза – неконтрольована стихія”. Наприклад: “*І все це було б ще не так трагічно, але на біду корабля нашої економіки знову наближається шторм*” [Українська правда. – 2011. – № 78]. У наведеному контексті поєднано натуроморфну (*криза – шторм*) і артефактну (*економіка – корабель*) метафори, які образно передають невідворотність кризи.

Модель “криза – стихія” може експлікуватися шляхом сполучення лексеми *криза* з метафоричними одиницями, що виконують предикативну функцію: “*Фінансова криза вже достатньо потріпала Україну, але й перспективи на 2012 рік виглядають не дуже райдужними*” [Дзеркало тижня. – 2011. – № 45], “*Якщо криза дійсно розіграється*” [Українська правда. – 2011. – № 93].

Для соціоморфної метафори сферою-донором є різноманітні явища суспільного життя. За нашими спростереженнями, серед цього розряду метафор найпродуктивнішою в концептуалізації економічної кризи є мілітарна. Її об’єктивує лексика, пов’язана з війною, боротьбою, протистоянням узагалі. Мілітарна метафора є одним із найдавніших способів репрезентації чогось ворожого людині. В основі цих ментальних утворень лежить опозиція “свій – ворог”. Криза в таких моделях постає як ворожа сторона або агресор: “*Розпочалася справжня війна із кризою*” [gazeta.ua. – 2011. – № 33], “*Настав вирішальний момент у боротьбі з кризою*” [Українська правда. – 2011. – № 123], “*Криза атакує*” [День. – 2011. – № 123].

Метафорична модель з донорською сферою “війна” нерідко ґрунтується на використанні військових термінів, наприклад: “*Неконкуренстоспроможна економіка країни знаходиться в затяжному піке*” [Україна молода. – 2011. – № 146], “*Економіка Європи капітулювала перед кризою*” [Україна молода. – 2011. – № 146]. Відповідні утворення актуалізують концептуальні вектори агресивності, тривожності тощо.

Мілітарна метафора реалізується й за допомогою мовних маркерів дискурсу воєнної ідеології: “*Криза розпочала свою переможну ходу автозаправками й супермаркетами практично всіх країн світу*” [Українська правда. – 2009. – № 93], “*Криза нещадно підкосила курс гривні. Мінфін обіцяє нанести удар у відповідь*” [День. – 2010. – № 118].

Отже, у концептуалізації економічної кризи провідну роль відіграють такі семантичні розряди метафор, як антропоморфна, натуроморфна та соціоморфна. Морбіальна метафора, що відображає негативне ставлення до хвороб і фізичних страждань, розкриває шкідливий вплив економічної кризи на життя соціуму. Стихийність, неконтрольованість та масштабність кризи зафіксовані в натуроморфних моделях. Мілітарна метафора актуалізує сприйняття кризи як ворога, а заходи, спрямовані на боротьбу з нею, як воєнні дії. У структурі концепту ЕКОНОМІЧНА КРИЗА можна виділити такі усталені метафори, як “криза – хвороба”, “криза – хвиля”, “криза – ворог”. Сфери-донори метафоричної експансії дозволяють розкрити негативне ставлення до економічної кризи та її наслідків.

Концептуальна метафора є одним із найпродуктивніших інструментів структурування дійсності у свідомості людини. Перспективним видається дослідження метафоричних моделей інших концептосфер, пов’язаних із матеріальною сферою життя суспільства.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Будаев Э. В. Становление когнитивной теории метафоры / Э. В. Будаев // Лингвокультурология. – Вып. 1. – Екатеринбург, 2007. – С. 16-32.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры : сборник. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387-415.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры / Чудинов А. П. – Екатеринбург, 2001. – 238 с.

Садовник-Чучвага Н. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА СЕГМЕНТНОЇ СТРУКТУРИ РОДОВОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ ЕПІЧНОЇ ПОЕЗІЇ (КВАНТИТАТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджуються особливості жанрової специфіки сегментної структури родової концептосфери давньоанглійської епічної поезії за допомогою квантитативних методів.

Ключові слова: концептосфера, картина світу, концептуальний сегмент, епічна поезія, вибіркове розходження частот.

В статье исследуются особенности жанровой специфики сегментной структуры родової концептосферы древнеанглийской эпической поэзии при помощи квантитативных методов.

Ключевые слова: концептосфера, картина мира, концептуальный сегмент, эпическая поэзия, выборочное расхождение частот.

The article outlines the peculiarities of genre differences in the segment structure of the conceptual system of gender in the Old English epic poetry with the help of quantitative methods.

Key words: conceptual system, worldview, conceptual segment, epic poetry, selective divergence of frequencies.

У статті пропонується діахронічний підхід у галузі когнітивних досліджень, що є актуальним і задовольняє назрілу потребу в розширенні сучасних синхронічних досліджень концепту на область діахронії. Звернення до цієї теми зумовлене актуальністю дослідження характеру кореляції між типом мислення, культурою та мовними засобами відтворення універсальних категорій в етнокультурному аспекті. Проявляються такі кореляції у системах концептів, що репрезентують певну картину світу. У картині світу фіксується як індивідуальний, так і колективний, історично набутий досвід. Формування концептуальної системи тієї чи іншої мови значною мірою визначається умовами існування мовної спільноти [1, с. 24]. Актуальність дослідження визначається інтересом до історичних проблем моделювання концептуальної картини світу і до діахронічних змін у мові.

Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань та є результатом пізнання людиною оточуючого світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси (В. З. Дем'яков, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанський, О. С. Кубрякова) [1, с. 28]. Закоріненість національної концептуальної картини світу у системі архетипних образів дозволяє розглядати її як міфологічно орієнтовану. Метою нашого дослідження є комплексне вивчення зв'язків між фрагментом концептуальної картини світу та його відображенням у мовній картині світу на різних рівнях сегментної структури родової концептосфери.

Базовим концептом, представленим практично в будь-якій культурі та відображенням її культурно-мовними одиницями, є концепт роду (мовну категорію роду ми визначаємо як систему поділу лексичних одиниць на чоловічий, жіночий та середній роди за сукупністю певних лексичних та граматичних ознак). Досліджені давньоанглійські номінації були згруповані у сегменти за відповідними ознаками. Сегменту цьому випадку розуміється як структурна складова концептосфери; сегменти виділяються умовно і мають дифузні кордони [4, с. 8]. На даному етапі дослідження маємо на меті прослідкувати особливості сегментної структури родової концептосфери у різних жанрах давньоанглійської епічної поезії.

Найбільш очевидна ознака, на підставі якої зазвичай виділяються окремі групи літературних пам'яток, – це сюжет і його орієнтація на відображення певного кола подій та явищ. У нашому дослідженні ми дотримуємося класифікації епічних жанрів О. А. Мельникової [3]: а) героїчний епос – центральне місце займають боротьба з чудовиськами, племінні чвари (*Beowulf, The Battle of Finnesburh, Widsith, Waldere A* та *B*); б) героїчні елегії – центральне місце займає психологічний стан людини, яка втратила свого короля чи близьких і гостро відчуває свою самотність (*Deor, Seafarer, Wanderer, Ruin, Husband's Message, Wife's Lament, Wulf and Eadwacer*); в) релігійний епос – обробка сюжетів біблійних легенд і життя святих (з надзвичайно великої кількості пам'яток цього жанру ми обрали *Juliana, Judith, Dream of the Rood, Fortunes of Men, Gifts of Men, Caedmon's Hymn, Fates of Apostles*); г) історичні пісні – присвячені поетичній розповіді про реальні події (*The Battle of Brunanburh, The Battle of Maldon*).

Розмежування тем і сюжетів підкріплюються рядом інших суттєвих ознак, сукупність яких і дозволяє розглядати виділені групи як самостійні жанри в системі англосаксонського епосу. Деякі відмінності є і в соціальному функціонуванні різних жанрів, в їх призначенні для певної аудиторії, хоча ця обставина не завжди достатньою мірою очевидна [3, с. 63].

Комплексне діахронічне дослідження родової концептосфери спонукало до комбінування різних лінгвістичних методів дослідження. Хоча лінгвістичні методи спрямовані на дослідження лише мовних явищ, продуктів мовлення та мовленнєвої діяльності, останнім часом досить популярне вкраплення методів інших наук, а саме математики, у лінгвістику. Такі методи отримали назву квантитативні методи в лінгвістиці [2, с. 11]. Точні розрахунки дають змогу обмежити суб'єктивний характер лінгвістичних досліджень і одержати достовірні та обґрунтовані результати.

Наявність значущих відношень встановлюємо за допомогою критерію χ^2 . Цей критерій визначає наявність відповідностей і розбіжностей між розподілом частот аналізованих величин. Найпоширеніша формула для підрахунку χ^2 така:

$$(1.1);$$

де O – фактичні величини, а E – теоретично очікувані [2, с. 88].

Для інтерпретації результатів обчислення потрібно встановити значущість одержаної суми χ^2 . Значення суми χ^2 при різній кількості ступенів свободи df подають у спеціальних таблицях [2, с. 172].

Сума χ^2 дає змогу встановити лише наявність зв'язку та відмежувати стандартні зв'язки від нестандартних, а ступінь і характер зафіксованих зв'язків можна встановити за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова K [2, с. 91]. Коли одержані величини суми χ^2 перевищують критичні при визначених ступенях свободи, у статистиці прийнято відкидати так звану нульову гіпотезу (наприклад, щодо відсутності розбіжностей між певними рядами частот). Що більше емпіричні величини відхиляються від теоретичних, то вища сума χ^2 .

Відбір лексичних одиниць, що репрезентують родову концептосферу давньоанглійського періоду, виконувався методом суцільної вибірки з вищевказаних творів чотирьох жанрів. Загальний обсяг слововживань у проаналізованих нами текстах становить 32997 одиниць; у межах даної вибірки було зафіксовано 9772 прикладів уживання маркованих родом номінацій. Аналізовані лексичні одиниці підлягали лематизації, тобто всі іменники, незалежно від того, в якій формі, в якому числі і в якому відмінку вони вживалися в тексті, зафіксовано у формі, яка прийнята в словниках.

Розглянуті номінації виражають концепти, на основі певних ознак об'єднані в 29 сегментів частотністю від 57 до 741 слововживань. У нашій статті ми не подаємо їх повного списку, а наводимо лише сегменти зі статистично значущою сумою χ^2 . Визначення частоти вживання лексичних одиниць не є достатнім, адже в цьому випадку ми не знаємо, чи дійсно частота вживання сегментів у тому чи іншому жанрі суттєво перевищує деяку теоретично очікувану величину. Тому для достовірного квантитативного аналізу даних ми використовуємо описаний вище критерій χ^2 -квдрат (χ^2). Якщо вибіркоче розходження частот дає величину χ^2 , що не перевищує 3,84 при $df=1$, то вимірювані розходження частот вважаються випадковими. Якщо вибіркочі дані при $df=1$ більші від величини 3,84, то розходження частот визнається суттєвим, тобто таким, що вказує на певні закономірні явища. На основі цих даних ми встановлюємо, які з сегментів використовуються в одному жанрі частіше, ніж у інших.

Для героїчного епосу було зафіксовано статистично значущу суму в семи сегментах: МІФІЧНА ІСТОТА ($\chi^2=44,39$ $K=0,07$), СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ ($\chi^2=22,00$ $K=0,05$), КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА ($\chi^2=41,46$ $K=0,07$), ЗБРОЯ ($\chi^2=40,78$ $K=0,06$), МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ ($\chi^2=17,69$ $K=0,04$), МОРЕПЛАВСТВО ($\chi^2=14,68$ $K=0,04$), ЛАНДШАФТ ($\chi^2=14,35$ $K=0,04$).

Для героїчних елегій було зафіксовано статистично значущу суму в п'яти сегментах: ПРИРОДНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ ($\chi^2=38,31$ $K=0,06$), МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ($\chi^2=36,98$ $K=0,06$), РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=27,52$ $K=0,05$), ЕМОЦІЇ ($\chi^2=24,23$ $K=0,05$), МОРЕПЛАВСТВО ($\chi^2=12,12$ $K=0,04$), ЛАНДШАФТ ($\chi^2=5,33$ $K=0,02$).

Для релігійного епосу було зафіксовано статистично значущу суму в семи сегментах: РЕЛІГІЙНА СФЕРА ($\chi^2=698,92$ $K=0,27$), ЯКОСТІ / РИСИ ($\chi^2=33,15$ $K=0,06$), СУСПІЛЬНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ ($\chi^2=17,43$ $K=0,04$), РІД ЗАНЯТЬ ($\chi^2=15,00$ $K=0,04$), РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=13,73$ $K=0,04$), МОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=9,67$ $K=0,03$), ВЧИНКИ / ДІЇ ($\chi^2=5,59$ $K=0,02$).

Для історичних пісень було зафіксовано статистично значущу суму в п'яти сегментах: ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=91,73$ $K=0,10$), ЗБРОЯ ($\chi^2=57,62$ $K=0,08$), ГЕРОЙ / ВОЇН ($\chi^2=40,51$ $K=0,06$), МОРЕПЛАВСТВО ($\chi^2=20,06$ $K=0,02$), СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ ($\chi^2=5,26$ $K=0,02$).

Бачимо, що жанри виявляють як певні подібності у вживанні номінацій, так і відмінності. Найбільшу подібність між собою виявили героїчний епос та історичні пісні (3 спільні сегменти – ЗБРОЯ, МОРЕПЛАВСТВО, СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ), хоча можемо помітити, що, наприклад, для героїчного епосу сегмент СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ показує набагато більшу величину χ^2 , ніж для історичних пісень, оскільки у героїчному епосі людина не мислиться поза суспільством, з яким вона зв'язана родинними зв'язками, родовід героя служить додатковим засобом героїзації, тоді як для історичних пісень таке контекстуальне зображення є менш важливим.

Розглянемо також сегменти, що виявили найбільше розходження частот для кожного жанру. Для героїчного епосу це сегмент МІФІЧНА ІСТОТА, оскільки саме фантастичний елемент відрізняє цей жанр від усіх інших. Для героїчних елегій таким сегментом є ПРИРОДНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ, оскільки основним художнім засобом елегій є зображення резонансу внутрішнього стану героя та його природного оточення, особливо велику роль при цьому відіграє погода. У релігійному епосі найчастіше вживалися номінації сегменту РЕЛІГІЙНА СФЕРА, що не потребує додаткового пояснення. Номінації сегменту ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ найчастіше вживалися в історичних піснях, основним сюжетом яких і є власне опис двох великих битв.

Звернемо увагу також на те, що для певних жанрів, зокрема, героїчного епосу, частотні сегменти, наприклад, ГЕРОЙ / ВОЇН (495), СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС (221) чи САКРАЛЬНА СФЕРА (741) не перевищили 3,84 у своїх значеннях χ^2 , хоча ми й розглядаємо героїку та високий мімезис. Однак відсутність зафіксованих статистично значущих сум для таких сегментів свідчить не про те, що їх номінації не були важливими чи частотними, а лише про те, що їх частота вживання не перевищує теоретично очікувані величини.

Перспективою подальшого дослідження бачимо виявлення закономірностей вживання маркованих родом одиниць для кожного роду та встановлення відповідностей між морфологічним родом аналізованих номінацій та їх концептуальним наповненням.

Література:

1. Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : Монографія. / О. С. Колесник. – Чернівці : РВВ ЧНПУ, 2011. – 312 с.
2. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. / В. В. Левицкий. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.
3. Мельникова Е. А. Меч и лира: англосаксонское общество в истории и эпосе. / Е. А. Мельникова. – М: Мысль, 1987. – 203 с.
4. Палаева И. В. Гендерная концептосфера в картине мира среднеанглийского периода. Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / И. В. Палаева, Дальневосточный гос. ун-т. – Владивосток, 2005. – 16 с.

Саєнко Н. С.,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"

РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглянуто гуманізацію вищої технічної освіти як ефективний шлях підготовки творчої особистості, представлені різні моделі структури інтелекту, проаналізована доцільність впровадження проблемного методу навчання іноземних мов для розвитку пізнавальних здібностей студентів.

Ключові слова: гуманістичні цінності, культурологічний підхід міжкультурне спілкування, пізнавальні процеси, активна дослідницька діяльність.

В статье рассматривается гуманизация высшего технического образования как эффективный путь подготовки творческой личности, представлены разные модели структуры интеллекта, анализируется целесообразность использования проблемного метода в обучении иностранным языкам для развития познавательных способностей студентов.

Ключевые слова: гуманистические ценности, культурологический подход, межкультурное общение, познавательные процессы, активная исследовательская деятельность.

The paper presents the humanization of high technical education as the important means of creative personality development, analyses different models of intellect structure, discusses the effectiveness of problem-solving method for students' cognitive development.

Key words: humanistic values, cultural approach, intercultural communication, cognitive processes, active research work.

У системі сучасної вищої освіти України значного, якщо не найбільшого, реформування потребує інженерна освіта. Вища технічна освіта була запроваджена і почала широко розповсюджуватися на теренах колишньої Російської імперії у кінці XIX сторіччя. Важливим кроком у цьому напрямі було створення трьох споріднених, подібних за завданнями і структурою, політехнічних інститутів: Київського (1898), Петербургського (1899) і Варшавського. Період, що охоплює останню чверть XIX-го і першу чверть XX-го століть, характеризувався найвищим злетом теоретичних досягнень і геніальних фундаментальних відкриттів у фізиці, хімії, математиці, згодом в біології. Головною метою у створенні політехнічних інститутів того часу була підготовка висококваліфікованих в технічному і науковому плані кадрів, здатних осягати і розуміти значення і перспективи наукових здобутків для того, щоб: 1) продовжувати теоретичні наукові дослідження; 2) знаходити практичне застосування фундаментальних теоретичних відкриттів у вигляді нових конструкторських ідей і рішень.

Характерним для педагогічної думки того часу було розуміння важливості підготовки, навчання, виховання кожного окремого студента як майбутнього творця. Це позначалось в першу чергу на кількості студентів і кількості викладачів. В 1898 році на чотири відділення Київського політехнічного інституту (механічне, інженерне, хімічне, сільськогосподарське), які включали 35 кафедр, було прийнято лише 360 студентів. В 1903 році перші дипломи отримало 93 випускника. І це не пояснювалось нестачею бажаючих. На той час в Україні існувала велика кількість середніх навчальних закладів, повна освіта яких була достатньою для вступу в політехнічний інститут. Більш того, престижність професії інженера була дуже високою завдяки великій потребі суспільства у таких фахівцях, а відтак, це позначалось на фінансовому положенні й соціальному статусі особи. Невелика кількість студентів пояснювалась ретельністю відбору на основі спеціальних критеріїв. Окрім базових знань в студентах намагались розгледіти майбутню здатність до продукування нового, яка та тому етапі й в тому віці могла проявитися у самостійності та незалежності думки, вмінні аналізувати, узагальнювати, тобто оцінювались когнітивні здібності юнаків. Невипадково до складу екзаменаційних комісій залучались найвидатніші вчені того часу. Достатньо сказати, що першою головою Державної екзаменаційної комісії на хімічному факультеті КПІ в 1898 році був Дмитро Менделєєв, що свідчить про надзвичайну важливість, яка надавалась підготовці обдарованої, творчої молоді.

Педагогічна наука того часу не була розвинута настільки, щоб виділити компоненти когнітивних здібностей як критерії відбору абітурієнтів, а тим більше як об'єкти розвитку у студентів. Видатні вчені й викладачі частково інтуїтивно, частково свідомо, покладаючись на власний досвід і власні спостереження, орієнтувалися на ті індивідуальні якості та здібності, які були необхідні для продуктивної науково-технічної діяльності.

З позиції сьогодення зрозуміло, що вже в той період для педагогічної науки існували підстави звернутися до розгляду питання когнітивних здібностей студентства. Проте історичний розвиток наукової думки залежить від багатьох факторів, головними з яких виступають соціально-політичні явища. І тому тестування, як засіб діагностики, почало впроваджуватись з 20-років XX століття, а активно розвиватися і застосовуватись в психолого-педагогічних дослідженнях лише в останній треті минулого століття. Когнітивна психологія, сучасний напрямок в дослідженні пізнавальних процесів, виникла як альтернатива біхевіоризму в 1960-х роках. Вивчення проблеми здібностей спочатку в психології, а далі в педагогічній психології й педагогіці також активізувалось лише у другій половині минулого століття.

На початку XX століття під впливом соціально-політичних подій педагогічна думка, як органічна складова суспільної свідомості народу і країни, була спрямована на активний пошук нових шляхів у зовсім протилежному напрямі. Нівелювання особистісних відмінностей, сприйняття людей як однакових частинок загального цілого, яке становить єдину цінність суспільства, побудованому на колективному розумі, націлювало педагогічну науку на створення програм підготовки кваліфікованих виконавців, в тому числі в інженерній галузі. Велике позитивне значення такого напрямку педагогічної діяльності полягало в підвищенні загально-освітнього рівня нації. Негативним наслідком такого спрямування педагогіки вищої технічної школи стала недостатня увага до підготовки

окремих творчих особистостей, націлених на нестандартні рішення, на самостійність в науці на основі власної уяви, що виховує здатність до генерування нових ідей.

Формування соціального замовлення на педагогічні дослідження когнітивних здібностей студентів значною мірою гальмувалось також особливостями процесу інженерної освіти, який теж зазнав суттєвих змін протягом ХХ століття під впливом соціально-політичних подій. Акцент у вищій технічній освіті чітко робився на знання, а не на особистість й освіта була переважно центрована на виробництві, а не на світі культури. Таке спрямування призвело до сциентизму і технократизму, екологічної кризи і роботизації людини, зведення її до рівня кваліфікованого виконавця запрограмованого процесу. Це позначилось на темпах науково-технічного розвитку цивілізації в останній чверті минулого століття. В інженерній галузі відчутно бракує нових, креативних ідей. В першу чергу це пояснюється тим, що інженерна освіта не готує спеціалістів, здатних до саморозвитку і творчості. Несприятливим фактором виступає інформаційний підхід до навчання, спрямований на передачу студентам певної суми знань, яких їм має вистачити на весь період трудової діяльності за фахом. Така позиція була виправдана в попередні роки. Проте наразі, зокрема завдяки повсюдному впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій і комп'ютеризації виробництва, інженерні знання застарівають дуже швидко. Випускники вищої технічної школи часто не можуть використовувати знання, отримані на початкових курсах, не тільки тому що за шість років їхнього навчання науково-технічна думка вже сягнула дальших висот, а й тому що завдяки інтеграції та міждисциплінарності сучасних досліджень складно заздалегідь прогнозувати нові напрямки розвитку традиційних технічних галузей. Інформаційний підхід в інженерній освіті виконує важливу функцію – озброює випускників базовими знаннями і навичками й вміннями, розвинутими на основі таких знань. Проте такий підхід не є достатнім, оскільки не формує вміння вирішувати інженерні задачі комплексного характеру, що потребує фундаментальної підготовки на основі різних наук і розвитку особистісних якостей, когнітивних здібностей й ціннісних орієнтацій молодих спеціалістів, здатних до постійного саморозвитку, самоосвіти і самостійного пошуку інформації. Педагогічна система має ставити на перше місце освіту а не вузькоспеціалізоване навчання. Недоліки сучасної інженерної освіти, які призвели до її кризи, пояснюються, таким чином, недостатньою гуманізацією і гуманітаризацією.

Гуманізація освіти у вищій технічній школі передбачає поєднання, з одного боку, інженерної підготовки, пов'язаної з задачами і цілями науково-технічного прогресу, а з іншого – гуманістичних цінностей, а саме, розвитку особистості. Мета педагогічного процесу полягає у створенні діалектичної єдності професійного і загальнокультурного. Значний потенціал можливостей для досягнення такої мети мають дисципліни гуманітарного циклу, в першу чергу, іноземні мови. Завдання іншомовної освіти майбутніх інженерів полягає не тільки у формуванні іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетенції як складової широкої діяльнісної компетенції, а у підготовці до міжкультурного спілкування, що потребує всебічного особистісного розвитку студентів.

Це повністю узгоджується із аксіоматичною тезою про те, що освіта означає розвиток особистості, а навчання, в тому числі професійне, – засіб досягнення такої мети. Студент з об'єкту навчального процесу, реципієнта суми інформації й знань перетворюється на суб'єкт навчальної діяльності, і разом з викладачем утворює сукупний суб'єкт навчання. Серед основних напрямків розвитку особистості найважливішими можна вважати розвиток ціннісних орієнтацій та розвиток когнітивних процесів і когнітивних здібностей.

Когнітивні або пізнавальні процеси людської свідомості пов'язані з питаннями сприйняття, розпізнання образів, пам'яті, уваги, почуттів, представлення інформації, логічного мислення, уяви, мовлення, здатності до прийняття рішень. Когнітивна психологія, як сучасний напрям в дослідженні пізнавальних процесів, виникла в 1960-ті роки. Представники когнітивної психології (Джордж Міллер, Джером Брунер, Ульрік Найссер та ін.) звернулися до поняття психіки як предмету наукового дослідження, розглядаючи поведінку як опосередковану пізнавальними (когнітивними) факторами.

Базові положення когнітивної психології лежать в основі сучасної психолінгвістики. Цей напрямок виник під впливом інформаційного підходу. Когнітивна психологія багато в чому базується на аналогії між переробкою інформації в обчислювальному пристрої і функціонуванням пізнавальних процесів у людини. Комп'ютер виконує такі дії: отримання або прийом інформації, маніпуляції з символами, збереження в пам'яті елементів інформації, витяг їх з пам'яті та ін. За аналогією когнітивна система людини розглядається як система, яка має пристрої уводу, збереження, виводу інформації з урахуванням її пропускнуої спроможності. Так були виділені численні структурні складові або блоки пізнавальних і виконавчих процесів, насамперед пам'яті.

Когнітивна або пізнавальна активність – це активність, яка пов'язана із здобуттям, організацією і використанням знань. Вивчення когнітивних здібностей студентів має відбуватися на основі аксіоматичних положень когнітивної психології:

1) в психіці людини існує поетапна переробка інформації, отриманої ззовні;

2) система переробки інформації має обмежену ємність/місткість. Когнітивні здібності людини в інформаційних одиницях невеликі, за експериментальними даними В. М. Лившиця вони складають 120 бит/л.год. Саме обмеженість здатності людини опанувати нову інформацію і перетворювати вже існуючу змушує шукати найбільш ефективні і адекватні способи роботи з нею. Когнітивний процес або процес пізнання діє за гносеологічним або епістемологічним принципом А. Н. Колмогорова, який базується на твердженні, що в мисленні й творчості людини проявляється тільки тенденція до пошуку більш простих (оптимальних) рішень;

3) в психіці відбувається кодування інформації, тобто фізичний світ відбивається в психіці в особливій формі.

Дослідження когнітивної психології охоплюють як свідомі, так і підсвідомі процеси психіки, при цьому всі вони розглядаються як різні способи переробки інформації. Варіантом когнітивної психології, яка здобуває все більшу популярність останніми роками, є теорія рівнів переробки інформації (Ф. Крейк, Р. Локхард).

Дослідження когнітивних здібностей студентів в останні десятиліття продемонстрували обмеженість інформаційного підходу, особливо під час аналізу мовленнєвої діяльності, мислення, довготривалої пам'яті і структу-

ри інтелекту. Цим пояснюється активне звертання когнітивістів до генетичної психології, культурно-історичної психології і особливо діяльнісного підходу (А. Н. Леонтьєв та ін.).

Для спрямування навчального процесу з іноземних мов на інтелектуальний розвиток студентів необхідно чітко виділити структуру інтелекту. В науці під структурою розуміють сукупність тривалих зв'язків і відношень об'єкта, які забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних якостей за різних внутрішніх і зовнішніх змін. Структура або модель інтелекту та елементи такої структури завжди були предметом уваги науковців і серед найбільш відомих й визнаних моделей в літературі наводяться структури інтелекту, розроблені Х. Айзенком, Х. Гарднером, Р. Кеттелом, Р. Стернбергом, Е. П. Торренсом, Ч. Спірменом, Дж. Гілфордом, Р. Амтхауером та ін. [4; 3] і структура творчої обдарованості А. М. Матюшкіна [2]. Відрізняються ці моделі набором компонентів і модулів.

В теорії Х. Айзенка рівень IQ студента залежить від ступеня сформованості: а) швидкості інтелектуальних операцій; б) наполегливості; в) схильності до перевірки помилок. На відміну від цього Х. Гарднер вважає, що інтелект утворюється на основі розвитку незалежних модулів: формально-лінгвістичного, просторового, логіко-математичного, музичного, рухового, міжособистісного, особистісного. До того ж кожен модуль передбачає існування в трьох рівнях: сприйняття, запам'ятовування і навчання. Більш узагальненою представляється факторно-аналітична теорія двох видів інтелекту Р. Кеттела: а) плинного або мінливого інтелекту, який залежить від спадковості та визначає здатність адаптуватися до нових ситуацій; б) кристалізованого інтелекту, що акумулює минулий досвід. В роботах Р. Стернберга структура інтелекту представлена у вигляді класифікації трьох видів мисленнєвих процесів: а) вербальний інтелект, який характеризується запасом слів, ерудицією, вмінням розуміти прочитане; б) здатність вирішувати проблеми; в) практичний інтелект як вміння досягати визначених цілей. В моделі інтелекту Е. П. Торренса виділено сім елементів: вербальне розуміння, просторове уявлення, індуктивні міркування, розрахункова здатність, пам'ять, перцептивна швидкість, мовленнєва здібність. Згідно факторно-аналітичної теорії Ч. Спірмена інтелект включає: а) генеральний фактор як розумову енергію; б) групові фактори, до яких належать три види компетентності – механічна, лінгвістична і математична; в) спеціальні фактори. Дж. Гілфорд аналізує компонентний склад структури інтелекту і виділяє п'ять груп інтелектуальних здібностей:

- 1) пізнання, яке означає відкриття, повторне відкриття або впізнання;
- 2) пам'ять, що зберігає матеріал пізнання;
- 3) дивергентне мислення, як продуктивне мислення, векторно спрямоване в різних напрямках для дослідження і визначення відмінностей;
- 4) конвергентне мислення, як продуктивне мислення, яке призводить до однієї правильної або кращої відповіді;
- 5) оцінка, під час якої ми намагаємось вирішити, якою є якість, правильність, відповідність або адекватність того, що ми знаємо, пам'ятаємо і створюємо за допомогою дивергентного і конвергентного продуктивного мислення.

Особливе місце серед споріднених досліджень займає структура творчої обдарованості А. М. Матюшкіна [2], в яку включені такі компоненти:

- домінуюча роль пізнавальної мотивації;
- дослідницька творча активність, яка проявляється у знаходженні нового, в постановці і рішенні проблем;
- здатність досягнення оригінальних рішень;
- здатність прогнозування і передбачення;
- здатність до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

Аналіз наведених моделей свідчить, що завдання реформування інженерної освіти в напрямку особистісного розвитку студентів, може вирішуватись більш ефективно в опорі на структуру, запропоновану А. М. Матюшкіним. Це дає змогу розвивати засобами іншомовної освіти творче мислення; інтелектуальні здібності; здатність набувати знань, які мають стати джерелом творчої активності спеціаліста; здатність опрацьовувати інформаційні потоки високої щільності з високою швидкістю; здатність формувати дослідницьке ставлення до навчальних дисциплін. Постає питання про ефективні загальні педагогічні прийоми, необхідні для реалізації таких завдань на занятті з іноземної мови. До таких сучасна педагогіка відносить:

- активізацію пошукової діяльності в процесі рішення навчальних і практичних задач;
- наближення до реальної моделі майбутньої професійної діяльності з її проблематикою і предметним та соціальним контекстами, в тому числі контекстом міжкультурного спілкування, що сприятиме формуванню професійних здібностей;
- використання особистісного іншомовного спілкування між студентами і викладачами як засіб формування особистості професіонала.

Застосування таких педагогічних прийомів потребує широкого впровадження оновлених форм і методів навчання іноземних мов, які мають бути проблемними, активними, розвиваючими, інтенсивними [1]. Теорія А. М. Матюшкіна доводить, що найбільш ефективним методом можна вважати проблемне навчання, яке забезпечує розвиток творчих здібностей, оскільки вихід за межі стандартної ситуації зазвичай пов'язаний із знаходженням нового, як це відбувається в творчому процесі. Проблема ситуація виникає в структурі запланованої цілеспрямованої діяльності у вигляді раптової перешкоди на шляху досягнення цілі. Існують об'єктивні характеристики проблемної ситуації: мета, засоби досягнення, програма внутрішніх і зовнішніх дій. Раптова перешкода виступає об'єктивним протиріччям між необхідністю досягти мети і відсутністю можливості для цього. Саме неможливість вирішення певної задачі відомими, звичними способами й засобами і призводить до виникнення пізнавальної і особистої проблеми. Людська поведінка в проблемній ситуації включає декілька етапів: виявлення, мотивування, цілеполагання, постановка задач, прийняття рішення, формування принципів, їх реалізація, виконання. Виявлення невідомого в проблемній ситуації являє собою процес знаходження нового знання в умо-

вах, коли людина відкриває знання через існуючу в ньому потребу. В діяльності студентів під час проблемного навчання можна виділити три фази:

- когнітивно-пошукова, яка забезпечує виявлення проблеми; пошук і знаходження нового знання у вигляді нових способів дії та їх засвоєння;
- комунікативна, яка забезпечує інформаційну взаємодію, засвоєння і відтворення засвоєного;
- регулятивно-оціночна, яка забезпечує організацію процесу виходу з проблемної ситуації, оцінку, реалізацію і прийняття рішення.

Застосування проблемного навчання дозволяє формувати основні компоненти творчих здібностей [1]: самостійне бачення проблеми, формулювання проблеми, висування гіпотези, знаходження способів її перевірки, збір і аналіз даних, формулювання висновків, самостійний пошук можливостей використання отриманих результатів.

Таким чином, широке впровадження елементів проблемного методу в навчання іноземних мов у вищій технічній школі дозволить більш ефективно розвивати особистісні характеристики, когнітивні здібності студентів, що сприятиме формуванню творчих, креативних особистостей в інженерній галузі.

Література:

1. Вербицкий А. А., Нечаев Н. Н. Педагогика, психология и задача совершенствования учебного процесса в вузе // Основы педагогики и психологии высшей школы / Под ред. А. В. Петровского. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – С. 161-169.
2. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. – 1989. – № 6, – С. 29-33.
3. Общая психодиагностика. Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С. 60-65.
4. Пинильос Х. Л. Человеческий потенциал и его реализация // Перспективы. – 1990. – № 1. – С. 136-142.
5. Понукалин А. А. Психологическая подготовка к труду в условиях проблемных ситуаций // Проблемы формирования профессионала. – М., 1987. – С. 262-265.

Семегин Т. С.,
Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І СЬОГОДЕННЯ

У статті розглянуто історичні передумови та чинники формування когнітивної лінгвістики як нової парадигми мовознавства.

Ключові слова: наукова парадигма, когнітивізм, когнітивна революція, когнітивна лінгвістика.

В статье рассмотрены исторические предпосылки и факторы формирования когнитивной лингвистики как новой парадигмы языкознания.

Ключевые слова: научная парадигма, когнитивизм, когнитивная революция, когнитивная лингвистика.

The article deals with the historical background and factors of formation of cognitive linguistics as a new linguistic paradigm.

Keywords: scientific paradigm, cognitivism, cognitive revolution, cognitive linguistics.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність. Сучасний етап розвитку лінгвістичної думки як в Україні, так і далеко за її межами характеризується домінуванням когнітивного підходу до трактування мовних явищ на всіх рівнях мовної системи: фонетичному [8], морфологічному [6], лексико-семантичному [1] та синтаксичному [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Разом із тим у наукових студіях когнітивний вектор ще й досі не знайшов однозначного висвітлення як в аспекті оцінки, так і визначення сутності та природи даного феномена. По-перше, оцінка когнітивної лінгвістики варіюється від різко позитивної [12, с. 96-98] до негативної [3, с. 20]. По-друге, когнітивну лінгвістику розглядають не тільки як складову частину антропоцентричної парадигми [7, с. 14], але як і нову, самостійну парадигму (когнітивно-комунікативну [11, с. 202], когнітивно-дискурсивну [10, с. 16]) мовознавства.

Мета даної статті – проаналізувати особливості становлення когнітивної парадигми у мовознавстві та визначити подальші перспективи її розвитку. Завдання статті: 1) здійснити критичний аналіз досліджень присвячених розгляду когнітивної лінгвістики; 2) простежити історичні засади та чинники формування когнітивної лінгвістики.

Наукові результати. Загальний бурхливий розвиток когнітивізму, насамперед у США, після другої світової війни спричинив уведення таких метафоричних термінів як “**когнітивна революція**” і “**друга когнітивна революція**” [4, с. 69; 20, с. 1266]. Когнітивну лінгвістику при цьому розглядають як чи не найголовнішу галузь знань другого покоління когнітивних наук [20, с. 1266]. Самі ж когнітивні науки отримали атрибутивну характеристику парасолькові, оскільки об’єднують ряд дисциплін і сприяють створенню на їх основі міждисциплінарних, а також інтегрують зусилля учених різних спеціальностей із метою адекватнішого та повнішого представлення одного з найскладніших феноменів природи – людської свідомості та розуму [4, с. 58].

Зарубіжні дослідники виокремлюють дві хвилі у процесі формування когнітивної лінгвістики. Перший етап (друга половина 1980 і початок 1990) пов’язана з ключовими фігурами даного напрямку знання, із батьками-засновниками: Р. Ленекер, Л. Талмі, Дж. Лакофф, котрі заклали основу когнітивної лінгвістики. Цей часовий проміжок включає теж значну частину людей у Західній і Центральній Європі, котрі перейнялися ідеями когнітивізму і вплинули на його подальше поширення. Другий етап (від середини 1990 і далі) об’єднує друге покоління лінгвістів і передбачає поширення когнітивізму на інші території, зокрема Азію і Південну Європу [14, с. 24; 15, с. 7].

Офіційною датою формування когнітивної лінгвістики є 1989 рік, коли Рене Дірвен організував симпозиум у м. Дуйсбург. Прийнято вважати, що саме протягом 1990-х років когнітивна лінгвістика змінює свій статус із революційного до офіційно визнаного [19, с. 592]. До цього часу становлення когнітивної лінгвістики зазнавало опору, адже вона не була тепло сприйнята більшістю американських науковців. Як зазначає Л. Джанда, спочатку роботи, що використовували базу когнітивної лінгвістики, зазвичай відхилялися американською асоціацією лінгвістів, пропозиції на отримання грантів були обмежені, а видавництва уникали книг із когнітивної тематики [18].

Задовільного тлумачення когнітивної лінгвістики не існує ще й сьогодні. Під когнітивною лінгвістикою розуміють не чітко визначену простору територію, конгломерат активних центрів мовознавчих досліджень, що тісно пов’язані спільною метою, але які не об’єднані під загальним правилом чітко визначеної теорії [14, с. 2]. Саме тому Д. Герартс порівнює когнітивну лінгвістику з архіпелагом, а її розділи – з островами [14, с. 2].

Завдання когнітивної лінгвістики вбачаються у поясненні “постійних кореляцій і зв’язків між мовою, мовними продуктами, з одного боку, і структурами знань, операціями мислення та свідомості, з іншого” [10, с. 16].

Не мало протиріч викликав і сам термін “когнітивний”. В окремих працях таке позначення визнається невдалим, оскільки “не існує не когнітивної лінгвістики” [3, с. 20]. Однак у більшості робіт [5; 16, с. 49] номінація “когнітивний” вважається виправданою, бо когнітивна лінгвістика активно шукає відповідності між думкою, власним досвідом і лінгвістичною структурою, а також намагається з’ясувати дійсний зміст людської свідомості.

Ще одним чинником виникнення когнітивного напрямку стала методологічна криза мовознавства і необхідність пошуку нових підходів, методів до розгляду явищ мови. На думку М. М. Болдирева, когнітивна лінгвістика власне і здобула свою самостійність розробкою цілої серії методів і прийомів аналізу. Серед яких дослідник виокремлює концептуальний аналіз, аналіз фреймової і прототипічної семантики, когнітивного і концептуального моделювання, особливої значущості при цьому надаючи концептуально-таксономічному і когнітивно-матричному аналізу [2].

Серед перспективних шляхів розвитку когнітивної лінгвістики видається її інтеграція із корпусною лінгвістикою або, як зазначає Ч. Філлмор [13], об’єднання зусиль корпусного лінгвіста, який вивчає факти, і лінгвіста,

який сидить у кріслі та розмірковує. “Корпусна лінгвістика і когнітивна не тільки є суміжними, але і взаємодоповнюючими. Вони мають різний статус і підходять до мови з протилежних перспектив, але ці відмінності не є суперечливими. Навпаки, корпусна і когнітивна лінгвістика збагачують один одного і створюють всеохоплюючу й ґрунтовну модель” [17, с. 17]. Корпусна лінгвістика часто обмежується кількісним аналізом, описовою метою, їй не вдається узагальнити на стільки, щоб додати пояснювальний вимір. Тому когнітивна лінгвістика повинна виконувати функції теоретичної бази, методології, а корпусна – забезпечити дослідження фактичним матеріалом [17, с. 23].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, до основних чинників та історичних передумов, що сприяли розвитку та виокремленню когнітивної лінгвістики, відносимо: загальні (загальний бурхливий розвиток когнітивізму, міждисциплінарний характер досліджень) та лінгвістичні (методологічна криза мовознавства). Перспективи розвитку даного напрямку знання убачаються в інтеграції когнітивної і корпусної лінгвістики, що дозволить максимально об’єктивізувати результати досліджень.

Література:

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 28 с.
2. Болдырев Н. Н. Методологические проблемы когнитивных исследований в лингвистике / Николай Николаевич Болдырев // Филология и культура: мат-лы VII Междунар. науч. конф. 14-16 окт. 2009 г. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. – С. 35-41.
3. Касевич В. Б. О когнитивной лингвистике / В. Б. Касевич // Общее языкознание и теория грамматики. М-лы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения С. Д. Кацнельсона. – СПб.: Наука, 1998. – С. 14-21.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / [ред.-сост. Елена Самойловна Кубрякова]. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Кубрякова Е. С. О когнитивной лингвистике и семантике термина “когнитивный” / Е. С. Кубрякова // Вестник ВГУ. Серия “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. – 2001. – № 1. – С. 4-10.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
7. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : [учеб. пособ.] / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
8. Поляева Ю. С. Когнитивна фонетика : постановка проблеми / Ю. С. Поляева // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 111-115.
9. Попова З. Д. Сложное предложение и синтаксическая концептуализация / З. Д. Попова // Международный конгресс по когнитивной лингвистике : Сб. мат-лов. – Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. – С. 499-502.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Шевченко И. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202-205.
12. Fauconnier J. Methods and generalizations / J. Fauconnier // Cognitive linguistics : foundation, scope, methodology. – Berlin, New-York : Mouton de Gruyter, 1999. – P. 95-128. – (Cognitive linguistics research ; 15).
13. Fillmore C. J. “Corpus linguistics” vs “Computer-aided armchair linguistics” / C. J. Fillmore // Directions in corpus linguistics. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1992. – P. 35-60.
14. Geeraerts D. Introduction. A rough guide to cognitive linguistics / D. Geeraerts // Cognitive linguistics : basic readings. – Berlin, New-York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 1-28. – (Cognitive linguistics research ; 34).
15. Geeraerts D. Introducing cognitive linguistics / D. Geeraerts, H. Cuyckens // The Oxford handbook of cognitive linguistics. – Oxford, New York : Oxford University Press, 2007. – P. 3-21.
16. Gibbs R. W. What’s cognitive about cognitive linguistics / R. W. Gibbs // Cognitive linguistics in the redwoods : the expansion of the new paradigm in linguistics. – Berlin, New-York : Mouton de Gruyter, 1995. – P. 27-116. – (Cognitive linguistics research ; 6).
17. Gilquin G. Corpus, cognition and causative constructions / Gaeltanelle Gilquin. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2010. – 326 p. – (Studies in Corpus Linguistics ; V. 39).
18. Janda A. L. Cognitive Linguistics in the Year 2010 / Laura A. Janda // International Journal of Cognitive Linguistics. – N. Y. : Nova Science Publishers, 2010. – V. 1. – №1. – P. 1-30.
19. Nerlich B. Cognitive linguistics and the history of linguistics / B. Nerlich, D. Clarke // The Oxford handbook of cognitive linguistics. – Oxford, New York : Oxford University Press, 2007. – P. 589-607.
20. Sihna C. Cognitive linguistics, psychology, and cognitive science / C. Sihna // The Oxford handbook of cognitive linguistics. – Oxford, New York : Oxford University Press, 2007. – P. 1266-1294.

Сидельникова Л. В.,
Київський національний лінгвістичний університет

СИМВОЛІЧНА ПРИРОДА АЛФАВІТНОГО ПИСЬМА

Стаття присвячена вивченню символічного значення літер різних алфавітних систем, дослідженню взаємозв'язку літерного знаку й цифри, аналізу ідеографічного аспекту єврейського, арабського, грецького, російського письма.

Ключові слова: літерний знак, символ, алфавіт, графоніміка, число, писемність.

Статья посвящена изучению символического значения букв разных алфавитных систем, исследованию взаимосвязи между буквенным знаком и числом, анализу идеографического аспекта еврейского, арабского, греческого, русского письма.

Ключевые слова: буквенный знак, символ, алфавит, графонимика, число, письменность.

The article deals with the research of symbolic letter's meaning in different alphabetic systems, the study of interconnection between the literal sign and the number, the analysis of ideographic aspect of Jewish, Arabic, Greek, Russian systems of writing.

Key words: literal sign, symbol alphabet, graphonimic, number, written language.

Останні десятиліття ХХ і початок ХХІ ст. характеризуються виникненням нового метафізичного етапу у розвитку теорій і моделей пізнання світу через вивчення властивостей мови. Насамперед, це роботи зарубіжних та вітчизняних дослідників, передусім, Н. Н. Налімова [10], Г. Я. Узилевського [13], Г. Г. Крючкова [8], які здійснили істотний вплив у розвиток металінгвістики взагалі.

Усі культури спираються на використанні символічного значення літер – у їх графічному та фонетичному значенні. Літерний символізм уможливує краще розуміння понятійної системи будь-якої мови. Загальновідомо, що у міфах, казках, в текстах Біблії закладено понад 12 шарів інформації, отже, без відповідного трактування символіки неможливо зрозуміти Святе Письмо, де кожне слово, притча є алегорично зображеним символом. На думку О. П. Блаватської, літерний символізм будується на теорії космічних збігів, де літера – це символ небесного прообразу земних реалій [1, с. 305]. У ряді алфавітів літера була представлена за принципом схожості з предметами і речами, у формі яких вгадувалося її обрис.

Таким чином, актуальність представленої статті визначається загальною спрямованістю сучасних культурологічних та лінгвістичних студій на вивчення символічної природи мовних явищ, зокрема, різних типів письма. Метою статті є встановлення метафоричного значення літерних знаків різних типів письма, виявлення символізму деяких алфавітних систем, вивчення співвідношення між літерою та цифрою у різних системах алфавітного письма.

Об'єктом роботи є літерні знаки алфавітних систем, а предметом – символічні, ідеографічні особливості літер та алфавітних систем різних культур, зокрема, єврейської, грецької, арабської, російської тощо.

Алфавіт – один з візуально-графічних засобів, за допомогою якого людство намагається глибоко осмислити світ і наше місце в ньому. Правильно складений алфавіт, – а всі стародавні алфавіти, безсумнівно, такі, – метафоричний за своєю природою. Мова сам по собі є метафора, оскільки вона представляє предмети і поняття, але при цьому сама не є цими предметами або поняттями. Отже, алфавіт, подібно до мови, є метафізичним описом реальності. Найважливіша метафізична функція алфавіту полягає в тому, щоб допомогти людині пізнати на досвіді процеси перетворення. Алфавіт надає нам ряд доступних образів реальності, які, в деяких випадках не піддається осягненню за допомогою інших засобів. Вони можуть бути використані для подолання зовнішньої видимої оболонки речей і проникнення в глибші межі реальності.

Літери будь-якого алфавіту – метафори реальності; самі по собі вони, в більшості випадків, представляють собою символи або формальні знаки, які не володіють трансцендентним зовнішнім значенням, – але це значення перебуває у розумі тих, хто користується літерами або осягає їх зміст. Крім того, літери, вигляд яких нагадує природні геометричні структури, самі по собі є трансцендентними формами. Але, як правило, букви різних алфавітів є складними символічними будовами, які мають окремі функціональні ознаки всередині конкретної алфавітної системи. Зокрема, абсолютно однакові за своєю формою букви в різних алфавітах можуть використовуватися для передачі різних звуків або різних концепцій. Таким чином, тільки через встановлення внутрішнього значення можна підходити до розуміння кожної окремої літери в кожному окремо взятому алфавіті.

Розтлумачити символізм літер дозволяють деякі графонімічні методики (графоніміка – розділ ономастики, що вивчає назви букв в алфавітах, історію їх виникнення, становлення і мотиви номінації), зокрема, через вивчення символіки геометричних форм, з яких складаються літери. Так, наприклад, ще у ХVІ ст. відомий французький графіст Ж. Торі у книзі “Розмальоване поле античних літер дійсного розміру” (“Champ fleuri de la vraie proportion des lettres antiques”), припускав, що літери – це божественний винахід, які склалися з прямих та кривих ліній та окружностей. У традиційній символіці, підкреслював вчений, пряма лінія пов'язана з чоловічим початком, а крива – з жіночим. Такі, так би мовити, “статеві” особливості літер та цифр Ж. Торі вважав невідповідними, оскільки все в природі упорядковано законами та певними кодами, а отже, випадковість є оманною [16, с. 286].

Інша методика розкриває символічне значення літер через встановлення подібності з об'єктами та предметами, які містять у своєму графічному відтворенні ту чи іншу літеру. І, нарешті, роз'яснити значення та значущість літер дозволить цифровий аналіз літер, який набув широкого розповсюдження у кабалістичній теорії. Отже, застосовуючи представлені методики, пропонуємо встановити символічні значення та властивості деяких алфавітних систем.

В основі графіки єврейського, арабського та грецького алфавітів лежить символічна теорія форм, обумовлена прогресуючою зміною форм Місяця. Розглянемо деякі металінгвістичні властивості єврейської, грецької, арабської, російської та латинської алфавітної систем.

Таємниці давньоєврейського алфавіту обґрунтовуються в логічно побудованій філософській системі Каббали, яка розвивалася протягом тривалого часу. Книга, відома як “Сефер Ієціра”, вважається багатьма каббалістами наріжним каменем вчення Каббали. Написана між III-VI ст. н. е., вона викладає подробиці доктрини, яка, за переказами, була вперше відкрита праотцю Аврааму і присвячена єврейській космогонії і космології. Книга поділяється на 2 частини: перша розглядає значення десяти чисел, друга – охоплює 22 букви давньоєврейського алфавіту. У представленою писанні стверджується, що 22 букви давньоєврейського алфавіту є основою всіх явищ. З цих 22 символів три вважаються “материнськими”, сім – “подвійними” і дванадцять – “простими”. Три “матері” – це букви Алеф (A), Мем (M) і Шин (Sh), якими представлені три елементи: повітря, вода і вогонь. Вважалось, що все створене виходить з цих трьох елементів. Земля складається з води, а небеса – з вогню. Повітря символізує дух, встановлює рівновагу між ними. Частини людського тіла також співвідносилися з цими трьома буквами як мікрокосмічні відображення макрокосму. Алеф (A) керує грудною кліткою (тобто диханням), Мем (M) – животом, а Шин (Sh) – головою (вогонь, інтелект). Ці три основні елементарні літери також пов’язані з часом: Алеф представляє весну, осінь та час рівнодення; Шин символізує літо, а Мем – зимовий час. У давньоєврейському алфавіті після цих трьох “материнських” букв найбільш важливими вважаються сім “подвійних”, які символізують дві фонетичні якості: твердість і м’якість. Отримали вони таку назву за аналогією з парами протилежностей, які складають існування (життя / смерть – літера Бет, згода / конфлікт – Гімел, знання / неосвіченість – Далет, достаток / нестача – Каф, гідність / гріх – Пі, родючість / безплідність – Реш, могутність / безсилля – Тау). Згідно із “Сефер Ієціра”, з цих букв Бог створив сім напрямків світу: чотири географічних – північ, схід, захід, південь, три астрономічних – верх, низ і центр, а також сім планет і сім днів тижня. Решта 12 букв давньоєврейського алфавіту – “прості” літери. Вони відповідають знакам Зодіаку і, певною мірою, присутні в людському тілі.

Грецький алфавіт представлений 24-ма літерами, кожна з яких володіє повною системою значень, як символічних, так і цифрових. Подібно фінікійській і давньоєврейській мовам, грецькі літери також позначають цифри. Будучи серією універсальних метафор, що описують весь світ, літери грецького алфавіту співвідносяться також із окремими елементами царства Природи та частин людського тіла. Взагалі грецький алфавіт містить 38 знаків: 24 літери, 11 двооголосних і три цифри: шість, дев’яносто і дев’яцот. Отже, представляє собою з’єднання голосних і приголосних, духу і матерії та символізує універсальність та досконалість космосу.

28 знаків арабського алфавіту розуміються арабськими містиками як дихання Бога, через яке передається мова Божественного слова, а також відповідають 28 великим будинкам Місяця в Зодіаку та дорівнюють 28 дням місячного календаря.

50 літер санскриту (акшари, буквально “нетлінні”) поділяються на п’ять класів, кожен з яких є одним з елементів стихій. Знаки письма діляться на комбінації 2-х, 3-х і 4-х одиниць, які порівнюються з 12-ма знаками зодіаку. Буквосполучення представляють аспект фізичного всесвіту (макркосму), який відображається в “тонкому тілі” людини. Санскритські літери – відображення універсальної енергії, нескінченної Мантріка-Шакті (Сили Заклинання). Мова та алфавіт – це міні-мантри, вторинні форми певної універсальної формули. За допомогою санскритських букв індуїсти вираховували тривалість чотирьох світових періодів – Югів.

Цікавою на нашу думку, є символіка абетки російської мови. Російські вчені Е. Мелікян [9], С. Шестопалов [14] вбачають у кирилиці не тільки простий збіг за кількістю елементів, але й повну структурну відповідність із хребтом людини. Шийний відділ хребта містить 7 хребців – в алфавіті 7 непарних приголосних (л, м, н, р, ц, ч, щ). Потім йдуть 12 грудних хребців, до яких кріпляться 12 пар ребер. У алфавіті – 12 парних приголосних (б-п, в-ф, г-к, д-т, ж-ш, з-с). Далі – 5 вільних поперекових хребців та 5 зрощених хребців крижів. У алфавіті – 5 пар голосних (а-а, е-е, о-е, у-у, и-и). І, нарешті, 4 хребця куприка, рудимента хвоста – відповідно 4 літери: ь, ы, й, х. Збіг структури алфавіту і будови хребта свідчить про глибокий зв’язок між енергетичними центрами і звуками. З цієї точки зору, будь-яке слово, будучи певною комбінацією звуків, буде діяти на певні енергетичні центри. Отримані числа – 7, 12, 5, 5 і 4 – самі по собі дуже цікаві й відповідають в астрології 7 світилам першої октави (Венера, Місяць, Меркурій, Марс, Сонце, Сатурн, Юпітер), 12 знакам зодіаку, 5 першоелементам в стані янь та 5 першоелементам в стані інь і 4 стихіям (вогонь, повітря, земля, вода).

Звернемося до мови чисел, дослідження різних аспектів якої займали уми як еллінських мудреців (Піфагор, Геракліт, Платон, Аристотель, Плотін, Прокл), так і сучасних мислителів і математиків (А. Ф. Лосев, Н. Н. Моїсеєв, А. А. Зенкин та ін.), які пов’язували сутність і прояви числа з Природою, Космосом і Людиною. Особливої уваги заслуговує наукова спадщина В. В. Налімова, який, вивчаючи роль і місце числа в еволюції фізичного та семантичного Всесвіту, вказував на те, що “текстова роздруковка вихідної семантики відбувається через число” [10, с. 83]. Учений чітко проводить відмінність між фізичним і духовним світами у плані використання числа як організуючого початку. Автор наголошує, що “Всесвіт управляється” фундаментальними безрозмірними константами, що задаються числами. Проте, на думку дослідника, числа за своєю природою належать свідомості, а не фізичному світі [10, с. 25].

Словесне висловлювання у писемній формі й обчислення – це одночасно різні та подібні способи співвідношення знаків за укладеннями в них значеннями слів, що позначаються буквами, і чисел, що виражаються цифрами. Сенс і величина – це різні форми значення. Звідси випливає правомірність зіставлення двох площин – слів та чисел [4, с. 28]. Із семіотичної точки зору у числі знак і значення нероздільні, як дві сторони однієї медалі. Натомість, таке твердження могло б викликати заперечення, оскільки цифра 5 має значення “п’ять одиниць”, тоді як в числі 50 вона ж означає “п’ять десятків”. Насправді це заперечення ґрунтується на відмінності понять цифра (знак) та число (значення): позначаючи числа, кількість яких нескінченно велике, ми обходимося лише десятками знаками. Цифр могло б бути стільки, скільки чисел – нескінченна кількість, як в суворо послідовної ідеографічної

писемності [5]. На відміну від чисел, в словах немає стійкого зв'язку між знаком і значенням за рахунок омонімії та синонімії. Варто відзначити, що так звана "гра слів" можлива лише тому, що між звучанням (написанням) слів, тобто знаками, і їх змістом, немає сталого зв'язку. На відміну від чисел, що зберігають свою величину незмінною в будь-яких співвідношеннях, коло смислових значень окремих слів, хоча й чітко окреслених в тлумачних словниках, не залишається незмінним залежно від контексту та ситуації для сучасної людини, наділеної неоднаковим життєвим досвідом, природним розумом, уявою, освіченістю тощо, та змінюється і в певний історичний період. Принципово важливо, що смислове поле кожного слова і його тлумачення в герменевтиці не замкнуті, а відкриті в майбутнє як для окремої особистості, так і в житті суспільства. Існуючий в гуманітарній літературі вираз "живе слово" не слід вважати лише метафорою. Сенс слова залишається живим, поки жива думка про сенс слова: сенс життя людини імплантований в сенс слів у тій же мірі, в якій сенс слова живе в духовному світі людини [4, с. 34]. У Новому Завіті сенс життя – це сенс слів.

Загальновідомо, що в мові слів існують частини мови, у мові чисел щось-подібне відсутнє. Іменники, прикметники і займенники позначають речі й поняття. Показово, що до іменників відносяться і числівники, словесні назви чисел. Дієслова позначають дії і тимчасові стани речей і понять. Перші утворюють "універсум Простору", другі – "універсум Часу" [2]. Літерні знаки не тільки зображують звучання ("грим гримить"), або наочність, як римська цифра III візуально зображує величину кількістю рисок, але й виражають наше переживання простору і часу: час – "швидкоплинний", "невблаганний", простір – "неосяжний", "загадковий". У коло понять, до яких виражається ставлення, потрапляють і числа – "ірраціональні", "прості", "складні", "магічні" та ін. Між тим, у математиці вони залишаються лише умовними назвами певних класів чисел, і позначений в їх назвах сенс, наші переживання і почуття, викликані числами, не мають ніякого значення для математики. Загальна "турбулентність" мови слів [2] зумовлює гнучкий статистичний зв'язок знака зі значенням [10]. Іншими словами, мінливий і рухомий зв'язок між ними пропонується визначати за допомогою незмінних чисел з чітким зв'язком між знаком і значенням. До такого аналізу літер залучалися вчені різних ідеологій та культурно-історичних напрямів.

Варто зауважити, що звернення до числового аналізу у лінгвістиці належить й відомому французькому лінгвофілософу Е. Б. Кондільяку [6]. В історії теоретичного мовознавства XVIII ст. його вчення про числа розглядається як найбільш достовірне, найбільш ясне і просте знання про відносини у мові, що підпорядковується фундаментальним і вічним законам математики. Дослідник доводить, що форму чистого аналізу, в якому він вбачає засіб вираження мови і мислення, становить число. Він вважає, що в простому реченні $2 = 1 + 1$ міститься вся таємниця мислення, яке за своєю суттю є тільки безперервний ряд рівнянь. У мові обчислень Е. Б. Кондільяк розкриває наявність чотирьох "діалектів": 1) мова пальців, вперше підготовляють нас до обчислення; 2) мова імен, 3) мова чисел у власному розумінні слова і 4) мова літерних знаків [7]. Виходячи з допущення розуму людини, числовий аналіз розуміється вченим як фундаментальний принцип пояснення речей, який формує онтологічну модель будь-якої дослідної науки. Е. Б. Кондільяк стверджував, що наукове знання повинно орієнтуватися на виявлення вищих першоджерел для встановлення загальних тенденцій розвитку [11, с. 69].

Кожна літера співвідноситься з певним числом, символом і навіть кольором. Зауважимо, що спочатку не існувало окремих символів для чисел, а буквам надавали числові значення, особливо у грецькій, єврейській та слов'янській культурах. Наприклад, загальновідомо, що основу свого алфавіту слов'яни разом з християнською релігією запозичили від середньовічних греків – візантійців. Спосіб запису цифр літерами із спеціальними знаками – "титлами" – вони теж взяли від греків [3, с. 59].

Саме тому, числовий і лінгвістичний види свідомості протягом багатьох століть були об'єднані способом, який сьогодні вважається недоступним для сучасного розуму [15, с. 192].

Зокрема, згідно зі вченням Каббали, теології Сокровенної Мудрості іудейських Рабинів середньовіччя, що стосується створення божественних предметів і космогонії, за суто зовнішнім значенням чисел та літер ховається їх важливе, таємне призначення. Саме тому, каббалісти (за І. Регарді, Дж. Шульман та інші) розробили складну науку про числові поняття, яка абсолютно відрізняється від математики як такої. Вони винайшли різні методи тлумачення чисел для того, щоб розкрити, в першу чергу, таємний зміст свого священного писання. Так, відомий каббаліст І. Регарді у своїй праці "Каббала" [12, с. 143-175] розкриває концепцію універсального філософського алфавіту та представляє три основні методи аналізу взаємовідносин числа та літери.

Один із таких методів називається "гематрія", від грецького кореня, зміст якого: "значення чисел, які представлені буквами". Отже, гематрія – це спосіб розкриття таємного змісту за допомогою числових еквівалентів кожної літери. Другий метод отримав назву "нотарікон", від латинського *notarius*, що позначає "скорписець". Завдяки цьому методу утворюються абсолютно нові слова з декількох вже існуючих, використовуючи початкові або кінцеві літери слів, комбінуючи їх. І, навпаки, беручи окремо кожну літеру цього слова та утворюючи нове, можна скласти ціле речення. Третій метод називається "темура", що означає "перестановка". Літери в слові переставляються за певними схемами і замінюються іншими, що стоять до або після них в алфавіті, в результаті чого утворюється абсолютно нове слово. Алфавіт ділили навпіл і розташовували половинки одну навпроти іншої. При цьому один ряд мав зворотний порядок, а букви розташовувалися парами. Завдяки темура деякі неясні біблійні імена були обгрунтовані від більш зрозумілих.

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок, що літерні знаки будь-якого алфавітного письма, будучи природними геометричними формами, усередині графічної системи репрезентують певний символічний образ або відтворюють окремі числові значення, функція яких полягає у розкритті та усвідомленні найважливіших для конкретної культурно-історичної спільноти понять буття. Отже, алфавітне письмо підкреслює діалектику прагнення візуально-графічної форми мови відтворювати не лише звукову будову, але й понятійну систему знань.

Література:

1. Блаватская Е. П. Тайная доктрина. Синтез науки, религии и философии / Елена Петровна Блаватская. – М.: АСТ, 2005. – 718 с.
2. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Гюстав Гийом. – М., 1992. – 307 с.
3. Демпман И. Мир чисел / И. Демпман. – М.: Высшая школа, 1966. – 72 с.
4. Заренков Н. А. Слово, число и семиотическая теория жизни / Н. А. Заренков. – М., 1999. – 84 с.
5. Истрин В. А. Возникновение и развитие письма / В. А. Истрин. – М.: Наука, 1965. – 380 с.
6. Кондильяк де Э. Б. Трактат о системах / Этьен Бонно де Кондильяк. – М., 1938. – 180 с.
7. Краткий очерк истории философии // Под ред. М. Т. Иовчука, Т. И. Ойзермана, И. Я. Щипанова. – М.: Мысль, 1971. – 98 с.
8. Крючков Г. Г. Езотеричність французької графіки / Георгій Георгійович Крючков // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. статей / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т Вип. 5/ відп. Ред. Н. М. Корбозерова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2001. – С. 107-109.
9. Меликян Е. Алфавит и история мироздания [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://oculus.ru/stat.php?id=45>
10. Налимов В. В. Вероятностная модель языка / В. В. Налимов. – М.: Просвещение, 1979. – 98 с.
11. Огурцов А. П. Философия науки эпохи Просвещения / А. П. Огурцов. – М.: Наука, 1993. – 213 с.
12. Регарди И. Каббала / Израэль Регарди / Пер. с англ. В. Нугатов. – М.: Энигма, 2005. – 304 с.
13. Узилевский Г. Я. Человеческий род и индивид в XXI веке: метафизические и феноменологические аспекты / Геннадий Яковлевич Узилевский. – Орел: ОРАГС. – 328 с.
14. Шестопалов С. Магия имен в астрологии [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.astros.narod.ru/number.html>
15. Шульман Дж. Каббала исцеление: Путь к пробужденной душе / Джейсон Шульман. – М.: София, 2006. – 224 с.
16. ВйһarP. Les langues occultes de la Renaissance / Pierre Вйһar. – Desjonquières, 1996. – 286 p.

Семенюк І. С., Хорошун О. О.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ДИСКУРСНА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті акцентується увага на тому, що лише усвідомлюючи тісний зв'язок лінгвістичного й психологічного аспектів у структурах особистості та визначивши корелятивну сутність мовно-імплікативної й дискурсивної характерології можна моделювати медійні тексти. Автори наголошують на актуальності усвідомлення феноменів мислення й мови, необхідності комплексного підходу до аналізу структури медійного тексту.

Ключові слова: медійний дискурс, медійний текст, медіалінгвістика, ознаки медійного тексту, тематична організація медійного тексту.

В статье акцентируется внимание на том, что только осознавая тесную связь лингвистического и психологического аспектов в структурах личности и определит коррелятивную суть языково-имплицативной и дискурсивной характерологии можно моделировать медийные тексты. Авторы подчеркивают актуальность осознания феноменов мышления и языка, необходимость комплексного подхода к анализу структур медийного текста.

Ключевые слова: медийный дискурс, медийный текст, медиалингвистика, признаки медийного текста, тематическая организация медийного текста.

In the article authors emphasize that only understanding of close connection of linguistic and psychological features in the structures of personality and defining of correlative essence of functionality of linguistic and discursive characteristics will make modeling of media texts possible. The attention is accented on actuality of awareness of thought and language phenomena, necessity of complex approach to the analysis of media text.

Key words: media discourse, media text, medialogistics, media text features, media text theme structure.

Актуальність цієї статті зумовлено необхідністю вироблення адекватних і релевантних механізмів розуміння та пояснення сучасних процесів формування медійного мовлення в сучасному світі. Новизна такої роботи полягає у спробі представлення одного з центральних понять масмедіа – медійного тексту – як багатоаспектного об'єкта в рамках дискурс-аналітичного підходу. Метою дослідження є опис і характеристика медійного тексту як особливого дискурсивного феномена. Головними завданнями на шляху до досягнення такої мети є: характеристика ролі медійного тексту для політики і політичної науки, опис його вербальної, семіотичної складової та формулювання базових визначень понять дискурсу та положень дискурс-аналізу з погляду їхньої релевантності та продуктивності.

Масмедіа як багаторівневий феномен вимагає для свого дослідження створення і застосування адекватних підходів та процедур, що спрямовані на розуміння, пояснення та осмислення форми, змісту та процесів, які відбуваються на різних рівнях медійного простору країни [2, с. 152].

Серед сучасних комунікативних жанрів на особливу увагу мовознавців заслуговує медійний дискурс, оскільки в його гетерогенній семіотичі, скерованій на штучне утворення гіпотетичної спозитивованої реальності, домінує лінгвальна символіка [16, с. 44-52.]. Ураховуючи ж природну впливову інтенційність мови (Г. Клаус, О. Леонтьєв, Б. Поршнев та ін.) й наскрізну мету медійних текстів, що полягає у "програмуванні людей на виконання певних дій" [14, с. 30], наголошуємо на подвійній сугестивності таких дискурсів. У такому разі ідентифікація й аналіз мовних сенсibilізаційних ефектів медійного інформаційного впливу, вкорінених у глибинні колективно-особистісні психоструктури, становлять одне з найактуальніших завдань у колі лінгвістичних досліджень, орієнтованих не лише на усвідомлення архітекtonіки загальних психонетичних властивостей мови, а й на конструювання адекватних контекстів.

Лише усвідомлюючи тісний зв'язок лінгвістичного й психологічного у породжувально-сприйняттєвих структурах особистості та визначивши корелятивну сутність функціональності мовно-імплікованого й дискурсивної характерології можна адекватно кваліфікувати загальну та лінгвістичну специфіку відповідних жанрових масивів, а також моделювати толерантні медійні контексти. Саме це пояснює підвищену увагу зарубіжних і вітчизняних науковців до вивчення медійних текстів. Цей термін вперше з'явився наприкінці ХХ століття і почав широко використовуватись у вітчизняних і зарубіжних наукових роботах присвячених проблемі масової комунікації (Т. ван Дайк [4; 5], М. Монтгомері [20], А. Белл [19], Д. М. Шмелев [18], В. Г. Костомаров [9], Т. Г. Добросклонская [6] та ін.). На початку ХХІ століття дослідження такого типу було виділено в окрему дисципліну – медіалінгвістику, межі якої забезпечують системний науковий підхід до вивчення мови ЗМІ. Увагу лінгвістів привертають функціонально-стильові особливості мови засобів масової комунікації (ЗМК), типологія медійних текстів і лінгвомедійні технології [6].

Медійним текстом прийнято вважати будь-який текст, що існує в системі масмедіа. Він є своєрідною проекцією культурного простору і має цілий ряд особливостей стосовно своєї структури, змісту і мовного наповнення [7, с. 29-30]. Центральним елементом масової комунікації є поняття соціального спілкування, що включає в себе пошук, створення, обробку і розповсюдження суспільно важливої інформації за допомогою текстів і дискурсів, які в свою чергу формують медійні комунікативні акти і процеси [13, с. 312]. Отже основним завданням медійного тексту є передача великої кількості інформації у найкоротший проміжок часу без безпосереднього контакту з адресатом [8, с. 97].

На сучасному етапі розвитку масмедіа головними системоутворюючими ознаками вербалізованого медійного тексту є:

- авторська ціль;
- інформаційно-орієнтований і переконуючий (агітуючий) зміст висловлювання;

- внутрішня діалогічність і полемічність медійного тексту, націленого на встановлення “зворотного зв’язку”;
- підвищена емоційна експресивність висловлювання [17, с. 17].

Підтримуючи думку Т. Добросклонської ми виділяємо чотири основних типи медійних текстів: новини, інформаційна аналітика і коментарі, текст-нарис – будь-який тематичний матеріал (англ. *features*), реклама [6, с. 38].

За визначенням Ю. Д. Артамонової медійний текст – це постійне і безкінечне посилання текстів один на одного і безкінечне цитування; тут немає базових текстів [1, с. 110]. Серед загальних ознак медійних текстів виділяють наступні:

- популярність (популяризація доступної інформації в ЗМІ);
- актуальність (презентація важливої інформації, що може мати вплив на майбутнє);
- релевантність (відповідність інформаційним вимогам аудиторії);
- контекстуальність (представлення подій у певному контексті (напр., політичні новини, кримінальна хроніка);
- інтертекстуальність (текстуальна взаємодія);
- стереотипність (оперування зафіксованими в суспільстві стереотипами, їх підтримка або спростування);
- стандартизованість (створення медійних текстів згідно певних стандартів (мовні, жанрові тощо) [10, с. 178-179].

Масовість аудиторії обумовлює комплекс мовних рис медійних текстів, а саме: посередність мовної норми і відмова від індивідуальних засобів вираження; особливий тип автора медійного тексту, наслідком чого є такі якості, як нова, віртуальна за своєю суттю, реальність фактів, ідей, думок соціально-політичного, світоглядного характеру; документальність, емоційність медіамови; специфічна текстова модальність, для якої характерно відкрите і безпосереднє вираження авторських думок, почуттів, оцінок, відносин до подій і фактів [12, с. 219]. Названі вище характеристики носять найбільш загальний характер і стосуються, загалом, всіх медіатекстів незалежно від жанру, змісту, тематики.

З точки зору когнітивної лінгвістики суттєвого значення набуває тематична організація медійного тексту [6, с. 50], адже саме послідовність темутворює так званий каркас тексту [11, с. 1403-1404]. У сучасній лінгвістиці тематична будова тексту зображується як ієрархічна структура. Загальна тема тексту реалізується за допомогою більш конкретних тем тексту, які розкриваються з допомогою підтем (тематичних ліній), а ті в свою чергу поділяються на мікротемі [4, с. 154].

Для прикладу розглянемо статтю Дулі МакМанус *New president, new battlefield*:

(1) *Fixing Afghanistan and Pakistan will be harder than fixing Iraq, and the penalties for failure are greater. In his presidential campaign, Barack Obama sometimes made foreign policy sound like a simple matter of changing the tone, turning the page – and moving 10,000 troops from Iraq to Afghanistan.*

(2) *“Rather than fight a war that does not need to be fought, we need to start fighting the battles that need to be won on the central front against Al Qaeda, in Afghanistan and Pakistan,” he said in a March speech on foreign policy.*

(3) *In his first two weeks in the White House, Obama has succeeded in changing the tone of U.S. policy, at least on the surface. He gave a television interview to the Saudi-owned Al Arabiya station in which he promised the Muslim world “a new partnership.” He offered Iran “an extended hand.” And he dispatched a new envoy to renew peace efforts between Israel and the Palestinians...*

(4) *“Our primary goal is to prevent Afghanistan from being used as a base for terrorists and extremists to attack the United States and our allies,” he said. “If we set ourselves the objective of creating some sort of Central Asian Valhalla over there, we will lose, because nobody in the world has that kind of time, patience and money [22].”*

Початковим тематичним елементом медійного тексту є заголовок, який експліцитно чи імпліцитно вміщує головну пропозитивну і оцінну інформацію тексту [3, с. 15]. Тому ми розглядаємо заголовок як макропропозицію, яка являє собою когнітивну одиницю і відображає найбільш значущу, з точки зору автора тексту, інформацію. Так в заголовку *New president, new battlefield* простежується експліцитно виражена тема, що формує відповідне очікування у читача, який намагається визначити ймовірний розвиток теми. Виділені частини прикладу маркують розгалуження основної теми статті.

Основна тема запропонованої статті репрезентується у першому абзаці (1) який ми вважаємо базовим. Абзаци (2), (3), (4) мають інші тематичні лінії. Так у (2) абзаці чітко простежується заклик до боротьби проти тероризму в цілому і проти аль-Каїди зокрема, у (3) – йдеться про зміну зовнішньої політики США, а в (4) окреслюється головна мета держави щодо Афганістану і боротьби з тероризмом.

Аналізуючи медійний текст його тематичну структуру, можна виділити лексико-семантичні (повторні номінації, субститути) і структурно-синтаксичні (пасивні і паралельні конструкції, інвертований порядок слів, єдина часова система та ін.) конструкції які визначають основну тему тексту і є важливими для передачі самого змісту. Слова та словосполучення, що є близькими за значенням з словами, що визначають основну тему тексту, утворюють лексичні ланцюги які пронизують увесь текст [21, с. 25].

У сформульованій темі тексту згадуються поняття і конкретні об’єкти тексту. Тематичні лінії (підтеми) даного тексту розкривають взаємозв’язки між цими поняттями, посилаючись на них. З цією метою у текстах використовуються повтори, синоніми або слова які семантично пов’язані з поняттями основної теми. Таким чином поняття основної теми співвідносяться з певною кількістю слів, які використовуються для посилання на ці поняття. Сукупність основних понять тексту та слів, що слугують посиланнями на дані поняття формують основні тематичні вузли (ТВ) [4, с. 155].

Щоб проілюструвати вищесказане розглянемо статтю Річарда Вульфа і Мімі Холл “*Obama: America’s enemy is al-Qaeda, not Islam*”:

President Obama on Friday issued a passionate plea for tolerance on the eve of the ninth anniversary of the 9/11 terrorist attacks, urging anxious Americans not to allow themselves to be divided by religion and ethnicity.

“We have to make sure we don’t start turning on each other,” Obama said. His comments came at the end of a week that saw tensions flare over a Florida preacher’s threat to burn a Muslim holy book and continued controversy over plans in New York City to build an Islamic community center and mosque near the Ground Zero site of the 2001 attacks.

In a wide-ranging news conference in the East Room of the White House, Obama also defended his efforts to stimulate the economy and create jobs, said he is “hopeful” about the prospects for new negotiations between Israelis and Palestinians and said capturing or killing *Osama bin Laden* remains a high priority for his administration.

The solo news conference, his first since May when the BP oil spill was dominating the news, lasted an hour and 16 minutes. Obama took questions from 13 correspondents and often gave answers that stretched more than five minutes.

He was most animated when asked why there seems to be more anti-Muslim sentiment in the country now and when asked to weigh in on the ongoing mosque debate.

Obama attributed recent flare-ups over *Islam* partly to the bad economy. “When the country is anxious generally and going through a tough time, then, you know, fears can surface – suspicions, divisions can surface in a society. And so I think that plays a role in it”.

He said he admired his predecessor, *George W. Bush*, for stating clearly after 9/11 that the United States was not at war with *Islam*. Today, Obama said, Americans must have “clarity” that the nation’s enemies are a small group of terrorists who have distorted *Islam* and must remember that the overwhelming majority of Muslims live, work, go to school and worship in peace.

“We are not at war against *Islam*. We are at war against terrorist organizations that have distorted *Islam*,” he said. “If we’re going to successfully reduce the terrorist threat then we need all the allies we can get.”

As for the proposed mosque in *New York City*, he asked that people remember the nation’s heritage and long-held freedoms...[23].

Назва тексту, яка в цілому відображає основну тему статті, включає в себе три основних поняття: *America*, *enemy*, *Islam*, відповідно підтеми даного тексту повинні розкривати взаємозв’язок цих понять. Розглянемо слова і словосполучення, які входять до ТВ запропонованих понять, тобто вживається як посилання на них. Кожне з цих понять являє собою ядро ТВ яке репрезентується у тексті номінативними одиницями, що прямо чи опосередковано вказують на нього.

ТВ I *America* у тексті представлений наступними лексичними одиницями (ЛЮ): *president*, *Americans*, *country*, *society*, *New York City*, *the United States*, *Florida* які, на нашу думку, є прямим посиланням на ядро ТВ, а такі ЛЮ як: *Obama*, *White House*, *Georg W. Bush* є опосередкованим посиланням. Схематично це можна зобразити наступним чином.

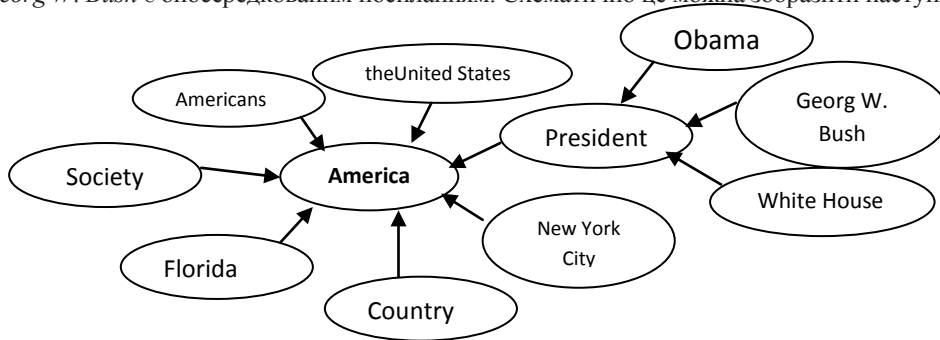

Рис. 1. Тематичний вузол “America”

ТВ II *Enemy* розкривається у тексті через наступні номінативні одиниці: *terrorist organization*, *group of terrorists*, *war*, *terrorist attacks* – пряме посилання, *al-Queda*, *Osama bin Laden* – опосередковане.

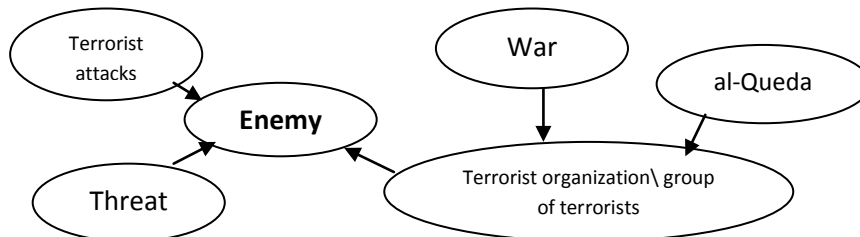

Рис. 2. Тематичний вузол “Enemy”

ТВ III *Islam* представлений у тексті ЛЮ, що є прямим посиланням: *Muslims\Islamic community*, *religion*, а опосередковане посилання виражене через такі ЛЮ: *Muslim Holy Book*, *Mosque*.

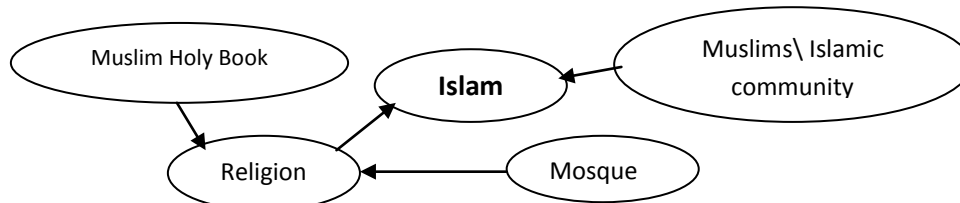

Рис. 3. Тематичний вузол “Islam”

Власне функціонування в тексті слів, що входять до вищевказаних тематичних вузлів і створюють лексичні ланцюги.

На основі вищесказаного медійний текст можна визначити як лінгвістичний продукт медіа культури, якому притаманні певні характеристики, до яких належать: мовна специфіка медійних текстів як результат їх орієнтації на масову аудиторію; динамічний характер медійних текстів; соціально-регулятивна природа медійних текстів, обумовлена їх прагматичною спрямованістю. В своїй сукупності ці характеристики визначають сутність медійного тексту як нового комунікативного продукту.

Література:

1. Артамонова Ю. Д., Кузнецова В. Г. Герменевтический аспект языка СМИ / Ю. Д. Артамонова, В. Г. Кузнецова // Язык средств массовой информации: учеб. Пособие для вузов / под ред. М. Н. Володиной. – М., 2008. – С. 110.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
3. Давыдова А. Р. Тема-рематическая организация текста газетных сообщений : на материале английского языка : автореф. дис. на соискание науч. степени кан. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А. Р. Давыдова – Пятигорск, 2009. – 24 с.
4. Дейк Т. А. ван, Кинч В. Стратегии понимания связного текста / Т. А. Дейк ван, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. – М.: Прогресс, 1988. – С.153-211.
5. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ / Т. Г. Добросклонская. – Москва, 2008. – 182 с.
7. Иванова С. В. Политический медиадискурс в фокусе лингвокультурологии / С. В. Иванова // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2008. – Вып. 1 (24). – С. 29-33.
8. Косова И. О. Система текстов массовой информации / И. О. Косова // Лингводидактические проблемы межкультурной коммуникации: сб. науч. Статей: юбилейное издание. – Волгоград, 2003. – С. 96-103.
9. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе / В. Г. Костомаров. – М.: Моск. ун-т, 1971. – 266 с.
10. Красноярова О. В. Медийный текст: его особенности и виды / О. В. Красноярова // Известия ИГЭА. – № 3 (71). – 2010. – С. 177-181.
11. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия. – М.: Росмэн. Под редакцией проф. Горкина А.П. – 2006. – 1683 с.
12. Пименова Г. В. К вопросу определения основных характеристик медиатекста как основной (базовой) единицы е-медиалингвистики / Г. В. Пименова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, 2009. № 96. – С. 218-221.
13. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер” – 2001. – 656 с.
14. Русакова О. Ф. Политическая дискурсология: предметное поле, теоретические подходы и структурная модель / О. Ф. Русакова, Д. А. Максимов // ПОЛИС. – 2006. – № 4. – С. 26–44.
15. Семенюк І. С. Мовні засоби відтворення концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у сучасній американській художній прозі та публіцистиці: Монографія / І. С. Семенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 256 с.
16. Трахтенберг А. Д. Дискурсивный анализ массовой коммуникации и парадоксы левого сознания / А. Д. Трахтенберг // ПОЛИС. – 2006. – № 4. – С. 44-52.
17. Хорольский В. В. Культурологический метод изучения дискурса / В. В. Хорольский // Акценты. Воронеж, 2001. Вып. 3–4. С. 13-22.
18. Шмелёв Д. Н. Современный русский язык в его функциональных разновидностях / Д. Н. Шмелев. – М.: Просвещение 1977. – 264 с.
19. Bell A. The language of News Media / A. Bell. – Oxford, Blackwell, 1991. – 183 p.
20. Montgomery M. Introduction to Language and Society / M. Montgomery. – OUP, 1992. – 121 p.
21. Morris J., Hirst G. Lexical cohesion computed by thesaural relations as an indicator of the structure of a text. / J. Morris, G. Hirst // Computational Linguistics, 17 (1), 1991. p. 21-48.
22. New president, new battlefield 02/01/2009 http://www.latimes.com/news/opinion/la-oe-mcmanus1-2009feb01_0,7419400.story
23. Obama: America's enemy is al-Qaeda, not Islam Updated 9/10/2010 http://www.usatoday.com/news/washington/2010-09-10-obama_N.htm

Сорокіна Л. Є.,
Київський національний лінгвістичний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ ТА КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИХ АСПЕКТІВ МОВЛЕННЄВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРУ

Стаття присвячується аналізу методики вивчення комунікативно-прагматичних, когнітивно-дискурсивних та гендерних особливостей мовленнєвої маніпуляції.

Ключові слова: мовленнєва маніпуляція, релевантність, когнітивний дисонанс, гендер, маніпулятивна стратегія.

Статья посвящена анализу методики изучения коммуникативно-прагматических, когнитивно-дискурсивных и гендерных особенностей речевой манипуляции.

Ключевые слова: речевая манипуляция, релевантность, когнитивный диссонанс, гендер, манипулятивная стратегия.

The article deals with the analysis of the methods of communicative, pragmatic, cognitive and discursive peculiarities of verbal manipulation. Gender aspect is in the focus of the study.

Key words: manipulation, relevance, cognitive dissonance, gender, manipulative strategy

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовленнєве маніпулювання досить універсальне явище, яке можна виявити в усіх соціально значимих сферах життєдіяльності людини. На сучасному етапі розвитку мовознавчих студій поняття маніпуляції активно вивчається лише в окремих видах дискурсу, а саме політичному, мас-медійному, рекламному. Актуальність розвідки полягає у здійсненні комплексного аналізу методологічних засад дискурсивних та комунікативно-прагматичних властивостей маніпуляції, враховуючи гендерні характеристики, оскільки вказані феномени знаходили часткове висвітлення лише у медійному, політичному та рекламному дискурсах, але не є достатньо вивченими в діалогічному дискурсі. За об'єкт дослідження взято фрагменти англомовного діалогічного дискурсу, що містять висловлення маніпулятивного характеру. Метою статті є дослідження загальної методики вивчення комунікативно-прагматичних та когнітивно-дискурсивних властивостей мовленнєвої маніпуляції. Серед основних завдань нашої розвідки – аналіз теоретичних і методологічних засад сучасних досліджень мовлення та гендера.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Сучасні лінгвістичні студіювання маніпулятивного впливу, як правило, застосовують прагматичний підхід [3; 4; 6], що дозволяє виявити комунікативно-функціональні особливості маніпулятивних висловлень у дискурсивній взаємодії мовців та **дискурсивний аналіз** [13; 15; 4], який уможливує розкриття основних стратегій і тактик мовленнєвої маніпуляції. До вказаних підходів ми долучили концептуальні засади теорії релевантності Д. Спербера та Д. Уілсона [19], теорію когнітивного дисонансу Л. Фестінгера [10], а також когнітивно-прагматичні дослідження маніпуляції групою швейцарських та нідерландських вчених [18; 17]. Вивчення гендерних аспектів мовленнєвої маніпуляції базувалося на основі лінгвістичних розвідок гендеру як інтерактивного соціокультурного конструкта [7; 12; 14; 16].

Вихідною є думка про те, що в основі реалізації мовленнєвої маніпуляції полягає тенденція мислення до пошуку релевантності. Згідно з цією концепцією, людське мислення прагне до максимізації релевантності стимулів. Мислення людини почало так працювати в результаті постійної необхідності у збільшенні ефективності комунікації. Тому наші механізми сприйняття мають тенденцію автоматично обирати потенційно релевантні стимули, механізми пам'яті схильні автоматично активізувати потенційно релевантні припущення, а механізми здійснення умовиводів мають тенденцію спонтанно опрацьовувати їх найефективнішим способом [19, с. 1-2]. Універсальна когнітивна тенденція максимально збільшити релевантність робить можливим (до певної міри) передбачити та зманіпулювати ментальні стани інших [19, с. 18]. Дослідження мовленнєвої маніпуляції кризь призму теорії релевантності дало змогу розглянути останню як спосіб блокування когнітивних механізмів адресата, що задіяні в процесі сприйняття та обробки інформації.

Іншим ключовим елементом у поясненні когнітивних особливостей маніпулятивного процесу в нашій роботі стала теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера, яка дозволила дослідити механізм зміни установок і вироблення пристосувальних поведінкових реакцій у відповідь на прийняття мотиваційно складного рішення. За Л. Фестінгером, когнітивні елементи пізнання (думки, цінності) людини можуть бути взаємопов'язаними або не взаємопов'язаними; відповідати (бути консонантними) або суперечити (бути дисонантними). Наявність дисонансу породжує прагнення частково або повністю усунути його. Повне усунення можливе лише за умови зміни когнітивних компонентів, часткове – породжує в адресата ухильність від прийняття запропонованих знань, думок і / або уявлень [10, с. 24-29].

Аналіз методики комунікативно-прагматичних та когнітивно-дискурсивних аспектів мовленнєвої маніпуляції дозволяє виявити зміст та обсяг цього поняття і того, яким чином остання реалізується в конкретних комунікативних ситуаціях. Оскільки мета дослідження має два складники, її досягнення, відповідно, здійснюється у два етапи.

Перший етап дослідження стосується з'ясування особливостей реалізації мовленнєвої маніпуляції (ММ) в дискурсі, тобто мовленнєва маніпуляція розглядається в її динамічному й ідентифікаційному модусі. Одиницею аналізу на цьому етапі є маніпулятивні висловлення. Досліджуючи маніпулятивні висловлення, ми розглядаємо діалоги маніпулятивного характеру, взяті з сучасної англомовної художньої літератури та популярної американської телевізійної драми з елементами комедії "Відчайдушні домогосподарки", що відображають наближену до життя реальну маніпулятивну комунікацію на соціально-побутову тематику. Оскільки характерною рисою наукових пошуків, що мають дискурсивну спрямованість, є теза про пріоритет природних даних [8, с. 157], доцільність використання художніх творів як джерела емпіричного матеріалу для вивчення ММ вимагає обґрунтування. Звернення до аналізу природного матеріалу, фіксованого у вигляді аудіозаписів, ставить перед дослідником проблему, що полягає

у відсутності надійної процедури ідентифікації маніпулятивних висловлень. Дослідник, по суті, опиняється в ролі третьої особи, яка присутня під час розмови: від нього приховані думки й мотиви мовця; отже, він не здатний розпізнати мовленнєву маніпуляцію з достатньою мірою впевненості. Таким чином, перевага звернення до літературних творів та телесеріалу як джерела матеріалу полягає в тому, що для ідентифікації ММ дослідник має у своєму розпорядженні не лише дані про широкий контекст художнього твору / телесеріалу, але й коментарі оповідача, повну картину поведінки героїв, що дозволяють дослідникові проникнути в думки та наміри учасників діалогу.

При виборі ілюстративного матеріалу ми враховували: 1) контекст взаємодії, який відбиває специфіку маніпулятивної взаємодії мовців та соціальну ситуацію інтеракції, що розглядається як структура всіх властивостей соціальних ситуацій; 2) визначенням показником у встановленні інтенціональної структури ММ є як мовлення самих комунікантів, так і слова автора, що розцінюється нами як об'єктивне та адекватне відображення реальної комунікації. Розглянемо, як перераховані чинники працюють на конкретному прикладі.

(1) **(a)** *Freddie held his wife, knowing that the more he was with her the more chance she would believe his side of the story. Also, love her or loathe her, Jackie wouldn't blank him even if she had seen him do it with her own eyes. Whatever he said she took on board.* **(b)** *'You didn't do it deliberately, did you, Freddie?'* **(c)** *He had been expecting this question, it meant that he was nearly home and dry. This was where she convinced herself he was telling her the truth. He had been there, done that so many times that he could have nodded off and still given the correct responses.* **(d)** *He pushed her away from him, making sure she felt vulnerable, making sure she felt his upset by his anger. Felt rejected. He looked as innocent as the day was long, he was all wide eyes and broken heart.* **(e)** *'Please, Jackie, are you trying to hurt me or what? Are you deliberately trying to make me feel even worse than I do already?'* (Cole M., The Take. 251)

В цьому фрагменті діалогічного дискурсу контекст та слова автора на першому етапі аналізу дозволяють визначити інтенціональність адресанта і, таким чином, розглядати цей діалог як такий, що містить ММ. Крім того, за допомогою контексту можемо стверджувати, що мовленнєва маніпуляція була заздалегідь спланована (a, d), а поведінка адресата прогнозована (c). Мовлення комунікантів дає змогу визначити комунікативно-прагматичні особливості реалізації мовленнєвої маніпуляції, а саме – проміжну (ПМ1) та справжню (ПМ2) прагматичні цілі, а також тактику докору (e) як засіб здійснення маніпулятивного впливу. Отже, ключовими рисами мовленнєвої маніпуляції визнано стратегічність, спланованість та прогнозованість.

Для систематизації гетерогенних ознак ММ здійснюється моделювання структури маніпулятивної ситуації (МС), з урахуванням не тільки соціальних ролей адресанта й адресата, але й беручи до уваги когнітивно-прагматичні характеристики їхньої міжсуб'єктної інтеракції в межах дискурсу (імплікації, пресупозиції, гендерні стереотипи), типи соціальних ситуацій (флірт, судовий допит). Соціальний складник маніпулятивного висловлення розглядається відповідно до дискурсивних ролей головних учасників МС, що визначаються комунікативними ролями: гендерними (чоловічими/жіночими), стандартними (інституційними, індивідуальними) та ініціативними (пасивними/активними). Проаналізуємо такий фрагмент: (2) **(a)** *'Maggie, do you think you could come tomorrow? (...)' It's not really very convenient, Mam. Couldn't you make any other arrangements?' she asked, trying to hide her irritation.* **(b)** *'Don't you think I would have, if I could. And then I wouldn't have had to bother you,' her mother snapped.* **(c)** *'I should have known, of course. You're always up to your eyes these days now that you're a famous author.'* *The last was said with dripping sarcasm.* **(d)** *'But I thought you might be able to oblige me. It's not much I ask of you, God knows.'* *Nelsie gave martyred sniff.* **(e)** *'Well if you can't come down I'll just have to miss the fete and that's the end of it.* **(f)** *'I'll go, Maggie, and not take up any more of your time.'*

'Hold on, Mother,' Maggie ordered. 'Look, I'll give Terry a ring just to make sure he's got nothing fortomorrow, and I'll phone you back and make the arrangements.' *'Sure what would he be doing tomorrow, it's Saturday?'* **(g)** *Oh and if you're coming down would you be able to get me a couple of those sponges out of the bakery in Superquinn. They're very tasty and I could brim them with me for our cup of tea. Thanks, Maggie. I have to go'* (Scanlan P., City Lives.21-22)

Провідну роль в розвитку маніпулятивної ситуації відіграє параметр “адресант–адресат”, адже саме роль матері дозволяє маніпулятору успішно здійснити вплив на адресата. Зауважимо, що така поведінка адресанта відповідає активно-конфліктному типу маніпулятора. Особливе значення мають мовні механізми організації маніпулятивного висловлення, тобто імплікативний зміст (параметр повідомлення). Завдяки імплікативним докорам (b, c, e) й тактиці мінімізації (c, d, f) мати змушує доньку діяти відповідно до власного задуму. Причому, реалізувавши прагматичну мету, маніпулятор не зупиняється, а продовжує давати завдання адресату (g). Такий поведінці сприяє не тільки стандартна роль маніпулятора (мати), але й стандартна роль адресата (донька). Аналіз інших складників структурної моделі МС дозволяє зробити висновок, що вони не відіграють вирішальну роль, а лише доповнюють картину реалізації мовленнєвої маніпуляції.

Розгляд МС в динаміці її розвитку здійснюється на підставі моделі, що передбачає виокремлення трьох етапів мовленнєвої події [2, с. 40-41; 8, с. 224; 9, с. 249] – домовленнєвого, мовленнєвого та постмовленнєвого. Особлива увага зосереджена на мовленнєвому етапі, ознакою якого є промовляння маніпулятивних висловлень.

На другому етапі дослідження підкреслюється стратегічний характер мовленнєвої маніпуляції, а саме, аналізуються стратегії і тактики, що виокремлено в структурі маніпулятивних макростратегій. Відповідно до градації фатичи спілкування [1], а також на основі емпіричних даних, нами виокремлено три основні стратегічні лінії поведінки в маніпулятивній ситуації, тобто маніпулятивні макростратегії: кооперативна, регулятивна та конфліктна. Виходячи із розмежування комунікативних дій на комунікативну та стратегічну [11, с. 63], ми визнаємо, що основна інтенція усіх маніпулятивних стратегій суперечить намірам та цілям реципієнта, тому на глибинному рівні (стратегічному – за терміном Ю. Хабермаса) більшість з них націлені проти партнера по комунікації, але на поверхневому рівні (комунікативний рівень (термін Ю. Хабермаса) маніпулятивні стратегії й тактики суттєво відрізняються, а саме, їхня варіативність може змінюватись від дисонансу до кооперації (пор. кооперативна – регулятивна – конфліктна макростратегії).

В структурі кожної макростратегії нами виокремлено маніпулятивні стратегії і тактики. Головна властивість таких стратегій і тактик – це їхня гнучкість, здатність до узгодження між собою. При проведенні прагматич-

ного аналізу ми розглянули вплив цілей мовця на прагматичний зміст маніпулятивного висловлення. Суттєву відмінність маніпулятивного спілкування вбачаємо у подвійності комунікативної установки маніпулятора, що формує аналогічну подвійність прагматичної мети, одна з яких лише функціонально виконує роль такої, тобто є проміжною (ПМ1), інша є справжньою метою маніпулятора (ПМ2). Завдання маніпулятора – приховати ПМ2, видавши її за ПМ1. Проведення комунікативно-прагматичного аналізу вимагало враховування інших позамовних факторів: умови перебігу комунікативної взаємодії, статус та ролі комунікантів, їхні стосунки та результат імплементації маніпулятивних стратегій і тактик.

Аналіз теоретичних і методологічних засад сучасних досліджень мовлення та гендеру дозволяє умовно розділити їх на дві групи. З одного боку, виділяються роботи, в яких аналізується відношення між гендером індивіда і конкретними рисами його / її мовлення. Такий підхід (парадигми гомогенності, аналогії) передбачає, що більшість людей інтуїтивно погоджуються з тим, що означають гендерні категорії, й поділяють загальне уявлення про гендер. З іншого боку, виділяються дослідження, що базуються на більш чіткому конструктивному підході (парадигма гетерогенності). В контексті цієї парадигми автори [7; 12; 16], як правило, піддають сумніву поняття гендера як апріорної соціальної категорії й трактують соціальну та гендерну ідентичності як соціальні конструкти, а не "заздалегідь задані" параметри класифікації людей. В нашій роботі ми враховуємо результати розвідок парадигм гомогенності та аналогії, проте основу складає досягнення інтерактивного підходу (парадигма гетерогенності). Гендер у такому трактуванні стає продуктом соціальної інтеракції, тобто виникає в процесі спілкування, такий собі "плаваючий" параметр [5], стабільний з одного боку, і контекстуально варіативний, з іншого.

Висновки. Основу методики вивчення мовленнєвої маніпуляції складають метод комунікативно-функціонального аналізу, який застосовано для виявлення ролі маніпулятивних висловлень в дискурсивній взаємодії мовців; пресупозиційний і контекстуальний аналізи, що задіяні в розкритті специфіки складників маніпулятивної ситуації; **дискурсивний аналіз уможливив виокремлення основних макростратегій, стратегій і тактик**. Вивчення гендерного аспекту мовленнєвої маніпуляції базується на інтерактивному підході, який враховує стабільність гендеру, з одного боку, і припускає його контекстуально варіативність, з іншого.

Література:

1. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Татьяна Григорьевна Винокур. – М.: Наука, 1993. – 172 с.
2. Гулакова И. И. Коммуникативные стратегии и тактики речевого поведения в конфликтной ситуации общения: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Ирина Ивановна Гулакова. – Орел, 2004. – 150 с.
3. Денисюк Е. В. Маніпулятивне речеве вплив: комунікативно-прагматичний аспект : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Елена Викторовна Денисюк. – Екатеринбург, 2003. – 200 с.
4. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англійській комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000-2005 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. В. Дмитрук. – Київ, 2006. – 19 с.
5. Кирилина А., Томская М. Лингвистические гендерные исследования / А. Кирилина, М. Томская // Отечественные записки. – 2005 – №2 (22). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=23&oznumber=2> – Назва з титул. екрану.
6. Копнина Г. А. Речевое манипулирование / Галина Анатольевна Копнина. – М.: Флинта, Наука, 2010. – 170 с.
7. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англійській мовній дискурсі / Алла Петрівна Мартинюк. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.
8. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення: дис. ... доктора філол. наук: 10. 02. 04 / Олена Іванівна Морозова. – Харків, 2007. – 477 с.
9. Степанов Ю. С. Семіотическа структура языка: три функции, три формальных аппарата языка / Ю. С. Степанов // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1973. – Т. 32. – Вып. 4. – С. 5-17.
10. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Леон Фестингер ; [пер. с англ. А. Анистратенко, И. Знаешева]. – СПб.: Ювента, 1999. – 318 с.
11. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Юрген Хабермас. – СПб.: Наука, 2001. – 380 с.
12. Cameron D. Sex / Gender, Language and the New Biologism / D. Cameron // Applied Linguistics. – 2010. – Vol. 31. – № 2. – P. 173-192.
13. Dijk T. A., van. Discourse and Manipulation / T. A. van Dijk // Discourse & Society. – 2006. – Vol. 17, № 2. – P. 359-383.
14. Eckert P., McConnell-Ginet S. Think Practically and Look Locally: Language and Gender as Community-Based Practice / P. Eckert, S. McConnell-Ginet. – Annual Review of Anthropology. – 1992. – Vol. 21. – P. 461-490.
15. Fairlough N. Language and Power / Norman Fairlough. – New York, 1989. – 259 p.
16. Kotthoff H. New Perspectives on Gender Studies in Discourse Analysis / H. Kotthoff // Доклады Первой Международной конференции "Гендер: язык, культура, коммуникация" 25-26 ноября 1999. – М.: МГЛУ, 2001. – С. 11-32.
17. Maillat D., Oswald S. Defining Manipulative Discourse: The Pragmatics of Cognitive Illusions / D. Maillat, S. Oswald // International Review of Pragmatics. – 2009. – №1. – P. 348-370.
18. Saussure L. de Manipulation and cognitive pragmatics: Preliminary hypotheses / L. de Saussure // Manipulation in the totalitarian Ideologies of the XXth century: Discourse, Language, Mind / [ed. L. de Saussure, P. Schulz]. – Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 2005. – P. 113-146.
19. Sperber D., Wilson, D. Relevance: Communication and Cognition / Dan Sperber, Deidre Wilson. – Oxford: Blackwell, 1995. – 326 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Cole M. The Take / Martina Cole. – London: Headline, 2006. – 661 p.
2. Scanlan P. City Lives / Patricia Scanlan. – London: Bantam Books, 2000. – 474 p.

Стецик Т. С.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ДО КАТЕГОРІЙ РИТОРИКИ ЯК ЗАСОБІВ ПЕРЕКОНАННЯ ЕЛЕКТОРАТУ.

У статті розглядається та аналізується персуазивна сторона промови, виголошеної Б.Обамою в лютому 2008 року на базі трьох основних категорій риторики, запропонованої Аристотелем. Дається змістовна характеристика даних аспектів риторики, описується їх тісна взаємодія, розкривається зміст стратегій, застосованих Б.Обамою.

Ключові слова: етос, пафос, логос, промова, риторика.

В статье рассматривается и анализируется персуазивная сторона речи, произнесенной Б.Обамой в феврале 2008 года на базе трех основных категорий риторики, предложенной Аристотелем. Предлагается содержательная характеристика данных аспектов риторики, описывается их тесное взаимодействие, раскрывается содержание стратегий, применяемых Б. Обамой.

Ключевые слова: этос, пафос, логос, речь, риторика.

This article examines the persuasive side of language in a speech given by Senator Barack Obama in February 2008 on the basis of Aristotle's three main categories of rhetoric; gives the factful characteristic of the given aspects of rhetoric, describes their close interaction and opens the content of strategies, used by B.Obama.

Key words: ethos, pathos, logos, speech, rhetoric.

У статті розглядається та аналізується персуазивна сторона промови, виголошеної Б.Обамою, діючим президентом Сполучених Штатів Америки в лютому 2008 року у супервівторок (“Super Tuesday” –in the United States, Super Tuesday, in general, refers to the Tuesday in February or March of a presidential election year when the greatest number of states hold primary elections to select delegates to national conventions at which each party’s presidential candidates are officially nominated [8]), на основі трьох основних категорій риторики, запропонованої грецьким ученим Аристотелем – етосу (відноситься до тієї частини повідомлення, яка зосереджена в основному на джерелі повідомлення – на тому, хто повідомляє, а не на самому повідомленні [10]), пафосу (риторична категорія, що відповідає стилю поведінки, манері або способу передавання відчуттів, які характеризуються емоційним піднесенням, натхненням [9]) та логосу (поняття “логос” включає в себе розумність, здоровий глузд, розумне міркування [10]).

Етос (моральний кодекс) визначає зразкову суспільну й особисту морально-етичну поведінку оратора, сприяє його впливу на аудиторію. За Аристотелем, промовець має сприйматися слухачами як гідний звертатися до їхніх сердець і розуму. Електорат складає уявлення про етос оратора, аналізуючи його промову. Промовець здатен виступити в ролі переконливої особистості завдяки демонстрації практичного інтелекту, добродісного характеру та доброї волі.

Пафос – це процес “creating positive emotions and connotations in the minds of the listeners” (створення позитивних емоцій та конотації у свідомості слухачів”) [5, с. 116]. Використовуючи дану стратегію, процес переконання слухачів в своїй правоті стає набагато легшим для самого ратора. Слід пам’ятати, що для її успішного використання, важливого значення набуває визначення саме тих емоцій, які слід викликати в аудиторії. Довести чи сенатор Барака Обама володіє такою технікою, чи ні надзвичайно складно. Тим не менш, можна розглянути ситуації, на основі прикладів, які будуть наведені нижче, коли він навмисне апелює до певних почуттів аудиторії.

Використання даної техніки в Америці, в порівнянні з іншими країнами, має свої специфічні переваги. Це можна помітити в багатьох голлівудських блокбастерах, де пропагується американська мрія, простежити в ідеї Америки і американського народу як єдиного цілого, республіки свободи, ідеї Америки як країни і домівки вільних та хоробрих людей. Сама ідея національного духу є типово Американською. Звертаючись до пересічних американських громадян з закликом до виконання Американської мрії, ритор спроможний сколихнути глибоко вкорінені емоції. Більш того, сам Обама “speaks in the uplifting rhetoric of hope” [4, с. 18], а ідея “надії”, це основа Американського суспільства ще з часів перших кроків поселенців на новій землі. З цієї причини звертання до надії простих американців та обіцянки світлого майбутнього можуть розглядатися як рушійні фактори переконання, так як саме ці сподівання глибоко вкоренилися в американському дусі. Наступні приклади (1-6) дають змогу це побачити:

1) *They reached the coast of South Carolina, when people said that maybe we don't have to be divided by race and regions and gender [...] that we can come together and build **an America that gives every child everywhere the opportunity to live out their dreams.** This time can be different.*

2) *So tonight, I want to speak directly to all those Americans who have yet to join this movement, but still hunger for change. [...] We need you to stand with us. We need you to work with us. We need you to help us prove that together ordinary people can still do **extraordinary things in the United States of America.***

3) *We are the change that we seek. **We are the hope** of those boys who have so little, who've been told that they cannot have what they dreamed, that they cannot be what they imagine. Yes, they can.*

4) ***We are the hope** of the father who goes to work before dawn and lies awake with doubt that tells him he cannot give his children the same opportunities that someone gave him. Yes, he can.*

5) ***We are the hope** of the woman who hears that her city will not be rebuilt, that she cannot somehow claim the life that was swept away in a terrible storm. Yes, she can.*

6) ***We are the hope** of the future, the answer to the cynics who tell us our house must stand divided, that we cannot come together, that we cannot remake this world as it should be. We know that we have seen something happen over the last several weeks, over the past several months. We know that what began as a whisper has now swelled to a chorus that*

cannot be ignored, that will not be deterred, that will ring out across this land as a hymn that will heal this nation, repair this world, make this time different than all the rest.

Пробудження національного духу в наведених вище прикладах відбувається за допомогою створення образів, уявних фотографій в умах слухачів [4, с. 18]. Приклад 4 є досить яскравим, оскільки містить ідею єдності "we-ness" та багату образність, яка звертається прямо до однієї з базових людських емоцій: бути в змозі забезпечити своїх дітей. Слова *goes to work before dawn* створюють уявну картину чесної, працьовитої людини, яка ходить на роботу рано, щоб звести кінці з кінцями, але яка *lies awake*, бо її діти не будуть мати тих же можливостей, що були в неї самої. Слово *opportunity*, яке також з'являється і в прикладі 1, в певному сенсі пов'язане з ідеєю американської мрії, концепцією важкої роботи. В основі американської мрії закладене переконання, що кожна людина має рівні можливості, і тільки багато працюючи, можна чогось досягти.

Під *father lies awake with doubt* (приклад 4) мається на увазі, що досягнення мрії не можливе до того моменту, аж поки сенатор Обама, а з ним і вся нація (we), не стане президентом, оскільки в такому випадку, *Yes, he can* [батько зможе дати своїм дітям рівні можливості]. Ту ж схему можна простежити і в інших наведених вище прикладах. Ймовірно, такі звернення викликають певні, потрібні промовцю емоції в аудиторії, яка, разом з відчуттям *we-ness between the audience and the speaker*, безумовно, сама допомагає риторі успішно застосовувати пафос.

Логос виступає в ролі "persuasion through reasoning" (переконання через аргументацію) [1, с. 37], тобто принципом переконання аудиторії, завдяки використанню аргументів, які є логічними, або такими здаються. Аристотель говорить про ентимему ("In modern times, the *enthymeme* has come to be regarded as an abbreviated syllogism – that is, an argumentative statement that contains a conclusion and one of the premises, the other premise being implied" [2], "In an enthymeme, the speaker builds an argument with one element removed, leading listeners to fill in the missing piece" [6]) як риторичний силіогізм, which does not have to include all the premises for deduction, or even true ones (який не повинен містити в собі усіх чи навіть правдивих умовиводів для дедукції) [3, с. 26]. Таким чином, звертаючись до логіки, промовець обирає найбільш ефективний спосіб переконання, оскільки, якщо аргумент здається логічним, просто нелогічно його заперечувати. Наведемо кілька прикладів, коли сенатор Б. Обама звертається до даного методу в своїх промовах:

7) *And while Washington is consumed with the same drama and divisions and distractions, another family puts up a "for sale" sign in their front yard, another factory shuts its doors, another soldier waves goodbye as he leaves on another tour of duty in a war that should have never been authorized and should have never been waged... and goes on and on and on. But in this election, at this moment, you are standing up all across this country to say "not this time, not this year." The stakes are too high and the challenges too great to play the same Washington game with the same Washington players and somehow expect a different result. This time must be different. This time we have to turn the page. This time we have to write a new chapter in American history. This time we have to seize the moment.*

Звернення до логічних міркувань аудиторії є основною персуазивною особливістю промови. На прикладі 7, наведеному вище, показано, як сенатор Обама використовує цей елемент переконання, заявивши спочатку (через припущення), що правлячий уряд, маючи на увазі Вашингтон, не справляється з проблемами країни, в результаті чого росте безробіття, сім'ї мусять переїжджати в дешевше житло, а то й розпадаються. Потім він доходить до логічного висновку, що люди не можуть очікувати змін на краще, якщо не змінити саму основу, а саме уряд. Через метафору, пов'язану з спортом (*game, players*), йому вдається ще більше підкреслити резонанс такого висновку. А за допомогою ще пари метафор *turn the page, write a new chapter in American history*, фокусує на майбутньому, він дає людям логічні рішення національних проблем в ситуації, коли минуле марковане як час розпаду сімей та безробіття.

Даний приклад також містить багато повторів, які можуть бути використані з метою підсилення логічного та емоційного заклик, демонструючи в той самий час і мовні навички ратора. "It is well known that the exposure to the same information again and again invites the addressee" [7, с. 174]. У цьому сенсі, повторення може розглядатися як засіб переконання. На початку прикладу 7 неодноразово повторюється прикметник *another*, який використовується для демонстрації того, що відбувається в той час як Вашингтон (правлячий уряд) займається вирішенням НЕважливих питань (*drama, divisions and distractions*). Далі йде ще більш яскравий приклад: *a war that should have never been authorized and should have never been waged ... and goes on and on and on*. Дане повторення, яке складається з трьох частин є досить поширеним методом переконання:

Whatever the nature of the speech act, political speech or casual conversation, the three-part list is attractive to the speaker and listener because it is embedded in certain cultures as giving a sense of unity and completeness: 'on your marks, get set, go!' is the traditional way to start a race; omit either of the first two components and the runners are unlikely to respond [1, с. 38].

Які б повторення не використовував сенатор, всі вони служать одній й тій ж меті, а саме: переконати людей в потребі змін. Остання фраза, що повторюється в прикладі 7, *This time*, вживається в поєднанні з дієслівною фразою, яка спонукає, практично вимагає рішучих дій з боку аудиторії: *this time must be different, this time we have to ...*

Два наступних приклади (8 та 9) ілюструють необхідність зосередитись на майбутньому, яке представлено сенатором Обамою в ролі президента, натякаючи на негативність минулого.

8) *We have to choose between looking backwards and looking forwards. We have to choose between our future and our past.*

9) *The Republicans running for president have already tied themselves to the past. They speak of 100-year war in Iraq. They talk about billions more in tax breaks for the wealthiest few, who don't need them and didn't even ask them, tax breaks that mortgage our children's future on a mountain of debt, at a time when there are families who can't pay their medical bills and students who can't pay their tuition. Those Republicans are running on the politics of yesterday and that is why our party must be the party of tomorrow, and that is the party I intend to lead as president of the United States of America.*

В прикладі 8 ми знову бачимо, як завдяки займеннику *we*, визначається, хто саме повинен діяти – *to choose*. Людям дається вибір між *looking backwards* та *looking forwards*, між *to our future* та *our past*. Логічно, що потрібно дивитися вперед, в майбутнє. В наступному прикладі показані дві опозиційні партії, одна з яких – Республіканці (the Republicans/they) – *are tied to the past tarunning on the politics of yesterday*, щорозглядається як негативна характеристика дій, а інша – Демократична партія (The Democratic Party) – *must be the party of tomorrow*, яка, в свою чергу, зображається з позитивної точки зору. Сам же Барака Обама збирається очолити цю партію (*intend to lead*) на посаді президента на шляху у світле майбутнє. Логічне прагнення зосередитися на майбутньому очевидне.

Крім того, вивчаючи промови американських президентів, можна побачити, як слово “heal” викликає позитивні асоціації, в той же час показуючи, що те, що потребує “зцілення” перебуває в поганій формі. “The logical thing to do is to support the process of healing” [5, с. 120]. Сенатор Обама використовує це слово і його аналог *repair* наприкінці своєї промови.

10) *We know that what began as a whisper has now swelled to a chorus that cannot be ignored, that will not be deterred, that will ring out across this land as a hymn that will heal this nation, repair this world, make this time different than all the rest.*

Наведений вище приклад – це яскравий зразок поєднання Аристотелевих засобів переконання – етосу, пафосу та логосу – в одне ціле, в могутню “зброю” заставити виборців діяти та мислити в потрібному ритори напрямку: особовий займенник *we*, який споріднює промовця з аудиторією, логічні умовиводи, та сам надихаючий тон промови, який повинен сколихнути національний дух американців.

Звичайно, наскільки дані методи є переконливими залежить в першу чергу від вміння оратора успішно їх поєднувати, оскільки всі три аспекти риторики щільно взаємодіють, доповнюючи одне одного.

Література:

1. Beard, A. 2000. The language of Politics. Florence, KY, USA.
2. Edward P. J. Corbett and Robert J. Connors, Classical Rhetoric for the Modern Student, 4th ed. Oxford Univ. Press, 1999.
3. Flogel, S. 2005. Rhetoric of Philosophy. Philadelphia, PA, USA.
4. Gallo, C. 3 April 2008. How to Inspire People Like Obama Does. Business Week Online. –P. 18-19.
5. Halmari, H (Editor). 2004. Persuasion Across Genres. A linguistic approach. Philadelphia, PA, USA.
6. Paul Waldman, Washington Post, Sep. 2003.
7. Saussurede, L. 2006. Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind. Amsterdam, NLD.
8. Див. інтернет сторінку: http://en.wikipedia.org/wiki/Super_Tuesday
9. Див. інтернет сторінку: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Пафос>
10. Див. інтернет сторінку: <http://www.profic.com.ua/epl.html>

Сукаленко Т. М.,

Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ “ЧИНОВНИК”: ПРИНЦИПИ ВИДІЛЕННЯ Й ОПИСУ

У статті розроблено модель опису лінгвокультурного типу “чиновник”, зафіксованого в українському художньому дискурсі XIX століття з урахуванням його поняттєвих, образних і ціннісних характеристик.

Ключові слова: лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, лінгвоперсонологія, лінгвокультурний типаж “чиновник”.

В статті розроблена модель опису лінгвокультурного типу “чиновник”, зафіксованого в українському художньому дискурсі XIX століття з урахуванням його поняттєвих, образних і ціннісних характеристик.

Ключевые слова: лингвокультурология, лингвоконцептология, лингвоперсоналогия, лингвокультурный типаж “чиновник”.

The article suggests the model of description of the linguistic-cultural type “official” introduced in Ukrainian artistic discourse of XIX century with due regard for its conceptual, image-bearing and value characteristics.

Key words: linguistic culturology, linguistic conceptology, linguistic personology, the linguistic-cultural type “official”.

Лінгвокультурний типаж – це міждисциплінарне поняття лінгвокультурології, лінгвоконцептології, а також лінгвоперсонології.

Неабиякий досвід моделювання лінгвокультурних типажів накопичено в російському мовознавстві: [В. І. Карасик, 2005; 2010]; [О. О. Дмитрієва, 2005; 2007]; [В. В. Дерев'янська, 2008]; [Є. А. Єліна, 2005]; [М. В. Мироненко, 2005]; [М. В. Міщенко, 2005]; [В. М. Радван, 2005]; [О. Ю. Скачко, 2005]; [О. А. Ярмахова, 2005]; [Л. І. Макарова, 2006]; [Л. П. Селіверстова, 2007]; [Г. Ю. Коровіна, 2008]; [І. О. Мурзінова, 2009]; [Л. А. Васильєва, 2010]; [І. С. Шильнікова, 2010]; [І. В. Щеглова, 2010].

В українській мові таких праць майже немає. Можна назвати тільки статтю В. М. Стуліної, яка виділила ряд лінгвокультурних типажів німецького постмодерністського дискурсу: божевільний геній, номад, чоловік-андрогін, фригідна жінка, мати-тиран, проаналізувала лінгвістичні особливості їх актуалізації.

Це дає підстави для висновку, що проблема взаємозв'язку мови й особистості в українському мовознавстві залишається однією з найменш розроблених. До розв'язання цієї інтердисциплінарної проблеми ми підійшли на основі аналізу лінгвокультурного та соціокультурного моделювання лінгвокультурного типу “чиновник”, зафіксованого в українському художньому дискурсі XIX століття.

У роботі лінгвокультурний типаж **визначено як** узагальнені уявлення про осіб, релевантних для тієї чи іншої лінгвокультури [5].

Мета статті – описати лінгвокультурний типаж “чиновник”.

Об'єктом дослідження є лінгвокультурний типаж – узагальнений образ особистості, чия поведінка й чії ціннісні орієнтації істотно впливають на українську лінгвокультуру в цілому та є показниками етнічної та соціальної своєрідності суспільства.

Предметом дослідження є вивчення поняттєвих, образних і ціннісних характеристик типу “чиновник”, зафіксованих в українському художньому дискурсі XIX століття.

Матеріал дослідження: картотека лінгвокультурних типажів, сформована шляхом суцільної вибірки з словників і довідників української мови, різножанрові художні дискурси XIX століття (українська драматургія, проза й психологічна драма, повісті, оповідання, поезія тощо).

Розгляд типу “чиновник” засвідчує його широке представлення в літературі XIX ст., зокрема у творчості М. В. Гоголя, характеристика чиновництва XIX ст. зустрічається в багатьох літературознавчих працях, зокрема в дослідженнях О. Белого, В. В. Гіппіус, В. В. Виноградова, В. В. Кожінова, Г. А. Гуковського, С. І. Машинського, Г. П. Макогоненко, М. Б. Храпченко, Ю. М. Лотмана, Ю. В. Манна, І. П. Золотуського, О. Г. Ділакторської, С. Г. Бочарова, В. Марковича, Є. А. Купріянова, М. М. Скатова та ін. Чиновний світ в їх інтерпретації постає як “замкнуте й мертве бюрократичне царство”, породжене “електрикою чину”, “відгороджене від понять честі, совісті, співчуття”, світ зловживань і свавілля, а чиновник – як пересічна, аморальна, безвідповідальна людина, “бездумний гвинтик величезного бюрократичного механізму”. У зв'язку з дослідженням процесів типізації в літературознавстві побічно відображена стереотипність в індивідуальному і колективному сприйнятті чиновника [6, с. 4-5].

У російському мовознавстві відомі такі праці з цієї проблеми: [О. Г. Назаренко, 2007] (концепт “чиновник” у текстах вітчизняної культури); [В. І. Карасик, 2008; 2010] (лінгвокультурний типаж “російський чиновник”); [І. В. Щеглова, 2010] (лінгвокультурний типаж “чиновник”).

Лінгвокультурний типаж “чиновник” належить до числа соціально-класових типізованих особистостей.

І. В. Щеглова в ряду лінгвокультурних типажів виділяє соціально-класові типи – “узагальнені впізнавані особистості, головною характеристикою яких є їх належність до певної соціальної групи і що впливає звідси їх ставлення до влади і решти населення” [9].

На думку В. І. Карасика, “суспільство є ієрархічно організованою структурою. Найпростіша модель соціальної ієрархії включає керівника й підлеглих, при цьому між ними існує прошарок людей, що забезпечують нормальне функціонування соціального організму на користь влади. Ці люди зайняті в різних сферах суспільного життя – у силових структурах (армія, поліція, державна безпека), у виробництві (керівники державних підприємств), в ідеологічних інститутах (установи освіти, масової інформації, культури), у центральних і місцевих органах влади (міністерства, муніципалітети, громадські організації). Незважаючи на істотні відмінності в їх функ-

ціональних обов'язках, ці люди мають спільні соціокультурні ознаки, зумовлені їх роллю в ієрархічній структурі суспільства, з одного боку, і національно-культурною специфікою соціуму, з іншого боку. Типовим утіленням відповідної ролі є типаж “чиновник” [4; 5].

У різні історичні періоди чиновник мав різні особливості, які зазнавали змін, але є й більш-менш постійні. Так, узагальнюючи наукові знання про російське чиновництво дожовтневого періоду, дослідники виділяють такі його особливості, що відображені в понятті “чиновник”: чиновники розрізнялися за матеріальним становищем, якістю виконання службових функцій, моральним виглядом (вищі й нижчі чини). Чиновники вирізнялися невисоким рівнем освіти, що позначалося на якості їх діяльності. Зазначені особливості вплинули на формування найважливіших якостей чиновництва того часу: “влада над іншими верствами суспільства, залежність від начальника та очікування від нього винагороди, хабарництво, малоосвіченість, низький рівень професіоналізму, консерватизм, клановість, корупція, конформізм, перевага особистих і відомчих інтересів на шкоду державним, надмірна формалізація діяльності” [4; 5].

Незважаючи на те, що в російській мові типаж “чиновник” знайшов своє відбиття, висловимо припущення, що на певних етапах розвитку суспільства, а саме в XIX столітті, поняття “чиновник” у російській та українській етнокультурах не збіглося. Це зумовлено тим, що в описі типажу важливими є не тільки поняттєві характеристики, а й образно-перцептивні й ціннісні риси.

Основою визначення поняттєвого компоненту типажу “чиновник” є дані словникових дефініцій:

У словнику В. І. Даля чиновник XIX століття визначається як “той, що служить государеві й жалуваний чином” [3, IV, с. 605]. За денотативним значенням виявляється референт – людина, яка служить государю та яку за це шанують чином. Саме “чин” лежить в основі найменування. Етимологічно “чиновник” трактується через давньоруський “чин” – “порядок, підпорядкування, певне місце, посада, сан” [8, с. 484].

Сучасні словники відзначають певні зміни в слові “чиновник”: зберігається денотативне значення “державний службовець”, значення “чин” не фіксується, зважаючи на втрату чину в реальності [6, с. 16].

У СУМі знаходимо слово чиновник – 1) державний службовець певного рангу в дореволюційній Росії й за кордоном: [Панас:] Бідові у нас були чиновники: *там такі були, що й з мертвого здеруть!* (Кропивницький, І, 1958, с. 134); 2) перен. Людина, яка обмежується в якій-небудь справі формальним виконанням своїх обов'язків [7, XI, с. 327], тобто спостерігається розвиток вторинного значення номінації “чиновник”, яке є основою для образно-перцептивних і ціннісних характеристик.

Вільна енциклопедія також фіксує лексему чиновник, яка в Російській імперії означала “державний службовець, що мав чин. У широкому значенні – назва й нижчих державних службовців, які не мали чинів (канцеляристи, копіїсти)”.

В українській мові, як і в російській, дуже варіативно виражена переважно негативна оцінка лінгвокультурного типажу “чиновник” і закладена в значеннях спільнокоренових слів або синонімічно уточнюючих його номінантів: чинний – 1) який діє за певних умов, має юридичну силу; 2) заст. Діяльний, активний; статечний, гордий, з почуттям власної гідності [7, XI, с. 326]; чиновний, заст. – 1) який перебуває в якому-небудь чині на державній службі: Незабаром наїхало в село чиновного панства. Питають-розпитують, пишуть-записують (П. Мирний, II, 1954, с. 42) || Те саме, що чиновник 1); 2) який має великий чин, ранг [7, XI, с. 327]: [Мартин:] Ще спить. Сказано, чиновний чоловік, *не те, що простий шляхтич: ще й чорти навкулачки не бились, а він схопиться і засає по хазяйству!*. (К.-Карий, І, 1960, с. 349); – Гарний твій зять, хоч і не дуже чиновний, *говорили батюшки о. Хведорові* (Н.-Лев., I, 1956, с. 144); чиновничок, зневажл. – зменш. до чиновник [7, XI, с. 327]; чинолюбний – який любить чини, прагне будь-що їх мати, намагається вислужитися до високого рангу і т. ін. Чинолюбна людина [7, XI, с. 327]; чинодрал, розм., зневажл. – те саме, що чиновник [СУМ, XI, с. 327]; чинуша, розм., зневажл. – те саме, що чиновник [7, XI, с. 327]; *службист*, розм. – той, хто старанно, але формально ставиться до своїх службових обов'язків [7, IX, с. 378]; *бюрократ* – 1) службова особа, яка, на шкоду справі та інтересам громадян, неухильно додержується формальностей у справах; 2) заст. представник бюрократичної системи управління; великий урядовець [7, I, с. 269]; формаліст – 1) той, хто виявляє формалізм в якій-небудь справі [7, X, с. 620]; *кар'єрист* – той, хто пройнятий *кар'єризмом* [7, IV, с. 105]; *Фесенкова голова була вільна од усяких ідей, окрім отих, які панували в вищих кружках [гуртках]... Він підлаштувався під погляди тих кружків, бо був кар'єрист* (Н.-Лев., V, 1966, с. 141); *функціонер*, зах. – 1) службовець якої-небудь установи, підприємства; 2) партійний або профспілковий діяч, що виконує певні функції [7, X, с. 652].

У художніх дискурсах XIX століття нами було зафіксовано такі видові вияви родового поняття чиновник:

Губернський секретар-у дореволюційній Росії – цивільний чин (звання державного службовця за табелем про ранги) дванадцятого класу [1]:

[Степан:] Націєвський.

[Мартин:] Еге-ге! Націєвський! Ти, здається, казав, що йому Марися уподобалась?

[Степан:] Він питав мене, чи багато за нею приданого дасте, то, певно, уподобалась.

[Мартин:] А він же сам має який чин чи так ще – канцелярист?

[Степан:] Ні, він уже губернський секретар.

[Мартин:] О, чин має немалий!

[Степан:] Давно веде ісходящу.

[Мартин:] Ісходящу? А що то за штука та ісходяща?

[Степан:] Така книга. Через його руки всі бумаги ісходять: він їх і в розносі записує, і печата пакети. Без нього ні одна бумага не вийде з ратуші.

[Мартин:] Виходить, важна птиця (І. Карпенко-Карий, “Мартин Боруля”, с. 34-35).

Реєстратор – 1) особа, яка здійснює реєстрацію кого-, чого-небудь. || Юридична особа, яка має дозвіл на ведення реєстру власників іменних цінних паперів [1]:

[Степан:] Скоро і вступаючі йому поручать.

[Мартин:] Вступаючі?

[Степан:] Тоді вже всі бумаги і в ратушу, і з ратуші будуть іти через його руки.

[Мартин:] Яка ж це должность?

[Степан:] Регістратор.

[Мартин:] Губернський секретар, ще й регістратор!.. *Якраз для нашої Марисі жених, а за придане нехай не турбується. Скажи, щоб приїздив. Коли хоче, то нехай на наших же конях і приїде, я його і звідціля одвезу в город на своїх. Побалакай з ним... так, знаєш, політично, і коли тепер не приїде, то напиши мені, що скаже* (І. Карпенко-Карий, “Мартин Боруля”, с. 35).

Канцелярист— 1) дрібний службовець канцелярії; писар. 2) працівник апарату, що формально, по бюрократичному ставиться до виконання своїх обов’язків [1]:

[Мартин:] Чула: папаша, мамаша... треба так казати, як дворянські діти кажуть.

[Марися:] Я так і не вимовлю.

[Мартин:] Привчайся, ти на такій лінії. (До Степана). Ходім! (Обніма його за стан). Канцелярист! (І. Карпенко-Карий, “Мартин Боруля”, с. 35);

[Мартин:] ... глянь на себе і глянь на Миколу. То таки мужик репаний, а ти канцелярист!.. (І. Карпенко-Карий, “Мартин Боруля”, с.38-39).

Столоначальник – у дореволюційній Росії – урядовець, начальник стола (установи або відділу установи, що займається певними канцелярськими справами) [1]:

[Степан:] А які є бумаги! Ай, ай, ай! Особливо як заведеться переріканіє: кому діло треба зробити. Тут один другого бриє так... що аж пальці знать!.. наш секретар пише: “Прошу не вдаватися в ізлішню, обремінительную, безпользную і для времені разорвітельную перепіску, ібо 215, 216 і 217 ст. XV тома 11 часті іздання 1857 года научают, как следует сіе дело направитъ”. А нам отвічають: “Єслі категоричеські виникнуть в указанніє статї, то оніє к делу не относятся, ібо”... чудесно!

[Микола:] Ти їх, як молитви, знаєш...

[Степан:] Напам’ять завучую. *Мені Антон Спиридонович совітують* виучувати бумагу напам’ять. *Він теж виучував, а тепер* столоначальником по уголовній часті.

[Микола:] Ну, як собі хочеш, а я б скорій рови копав, ніж таку роботу робить (І. Карпенко-Карий, “Мартин Боруля”, с. 37).

Письмоводитель— службовець, обов’язком якого було ведення канцелярських справ; діловод [1]:

[Мартин:] Іди здоров!

Микола пішов.

Чого він до тебе в’язне, які ви товариші? Мало чого, що з одного села, що однолітки, та у кожного з вас інша дорога! Ти, сину, не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з нижчими. Яка тобі компанія – Микола? Мужик – одно слово, а ти на такій лінії, трешся між людьми іншого коліна... *Може, бог дасть, і столоначальником будеш або й письменником у станового. Це не то що: “щоб, половий!”, “цабе, перістий!”, а ніт йому ле, а пил припада на лице і смуги по всій тварі, та дьогтем смердить від нього, як від мазниці. А у тебе друга лінія! Одно те, що не сьогодні-завтра утвдять в дворянстві, та от тобі й чин на той рік дадуть; атестат з уездного училища нужно, казав мені секретар, то ми достанемо; а друге, хоч би її зараз, глянь на себе і глянь на Миколу* (І. Карпенко-Карий, “Мартин Боруля”, с. 37).

Варто зазначити, що опис типу “чиновник” передбачає визначення не тільки його поняттєвого обсягу, що досягається переважно зверненням до різноманітних словників української мови, але й наданням типу образних і ціннісних характеристик. Виявлення останніх стає можливим завдяки аналізу контекстів різножанрових художніх дискурсів XIX ст.

Оскільки типаж “чиновник” був описаний на матеріалі російської мови, то в рамках розділу буде проведений зіставний аналіз поняттєвих, образних і ціннісних характеристик типу “чиновник” із метою виявлення спільного та відмінного в його сприйнятті в російській та українській культурах.

Типаж “чиновник” варто описувати як з точки зору соціально-історичних умов, у межах яких виділяється певний типаж, так і з боку перцептивно-образних уявлень про нього, що включає зовнішність, вік, стать, соціальне походження, місце існування, мовні особливості, манери поведінки, види діяльності та дозвілля.

Як показує матеріал дослідження, в українській художній літературі XIX століття типаж “чиновник”, як правило, отримує негативну оцінку.

Слід зазначити, що функціональні, комунікативні, інтелектуальні характеристики, а також характеристики зовнішнього вигляду лінгвокультурного типу “чиновник” протягом певного часу змінювалися. Одна з причин еволюції ознак типу полягає в тому, що окремі функції чиновників були анульовані у зв’язку зі змінами державного ладу й ідеології.

За матеріалами українських художніх текстів XIX ст., мова чиновників є макаронічною, тобто наявна механічна суміш слів чи висловів із різних мов або переінакшення їх на іноземний лад. У художніх дискурсах макаронічна мова імітує мову чужинців, пародіює тих, хто захоплюється запозиченнями та як мовний засіб гумору й сатири вжита у творчості І. Когляревського, Г. Квітки-Основ’яненка, М. Старицького та ін. письменників. (Пор.: мова російського чиновника представляє собою розгорнутий логічний текст, побудований за зразком офіційного документа. Канцелярський стиль мови явно недоречний в усному повсякденному спілкуванні, і промовець навмисно користується довгими періодами, щоб поставити адресата в становище нижчестоящего. Почасти це відбувається за інерцією: чиновник звик так говорити на службі, але разом з тим він отримує безперечно задоволення, принижуючи людину) [4].

Оцінні характеристики чиновників здебільшого полягають у різкому осуді цієї соціальної групи за властиву

цим людям корумпованість. У нашій картотеці прикладів висловлювання, у яких викривається хабарництво й злочинство серед чиновників, складають значну частину ілюстративного матеріалу:

[Мартин:] От бач! Де ж йому рівняться? Коли б, господи, тільки утвердили у дворянстві мерщій. Ти кажеш, що Кастан Іванович завіря, що коли вже депутатське зібрання признало, то й сенат признає?

[Степан:] Кастан Іванович казав мені: поклонись батькові і скажи, що от-от буде не доказующий, а настояний дворянин, тепер безперемінно утвердять, бо діло в сенаті вже шостий місяць!..

[Мартин:] Треба йому четвертей п'ять вівса послать. Там, як побачиш Кастана Івановича, нагадай йому про мендаль, він вже знає. Скажи, папінька просили за мендаль. Не забудь (І. Карпенко-Карий, "Мартин Боруля", с. 38-39).

Хабарництво поширене серед чиновників, що займають відповідальні пости й мають повноваження приймати ті чи інші рішення.

Типажу "чиновник" притаманні такі риси характеру: низький рівень освіченості, нерозумність у прийнятті рішень; лінь, байдужість, жорстокість. Головними вадами типуажу, згідно з художніми текстами ХІХ ст., є корумпованість, зверхнє ставлення до інших соціальних груп, схильність до корпоративних відносин, зловживання службовим становищем, неналежне виконання функціональних обов'язків.

Отже, моделювання лінгвокультурних типуажів – упізнаваних представників суспільства, поведінка яких визначає й ілюструє культурні домінанти соціуму, – дозволяє виділити напрями типізації особистості, релевантні для лінгвокультурології.

Запропонована модель аналізу лінгвокультурного типуажу "чиновник", який зафіксований в українському художньому дискурсі ХІХ століття, може бути застосована для детальнішого дослідження лінгвокультурних типуажів на ширшому текстовому матеріалі чи матеріалі певного історичного періоду, а також може прислужитися для реалізації порівняльно-зіставного підходу до вивчення лінгвокультурних типуажів на матеріалі кількох мов.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: В'ячеслав Тимофійович Бусел (уклад. та голов. ред.). – К.: Перун, 2005. – 1728 с.
2. Вікіпедія //uk.wikipedia.org.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. Даль. – М.: Рус. яз., 1989.
4. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж "русский чиновник" // Авторитетность и коммуникация. Серия "Аспекты языка и коммуникации". – Вып. 4. – Воронеж: Воронежский государственный университет; Издательский дом Алейниковых, 2008. – С. 38-51.
5. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2010. – 422 с.
6. Назаренко О. Г. Концепт "чиновник" в текстах отечественной культуры: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. культурол. Наук: 24.00.01 "Теория и история культуры" / О. Г. Назаренко. – Владивосток, 2007. – 28 с.
7. Словник української мови: у 11т. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
8. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка : Более 5 000 слов. – 2-е изд., перераб. и доп. / Г. П. Цыганенко. – К.: Рад. шк., 1989. – 511 с.
9. Щеглова И. В. Лингвокультурный типаж "чиновник" (на материале русского языка): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: 10.02.19 "Теория языка" / И. В. Щеглова. – Волгоград, 2010. – 25 с.

Сутуліна Л. Г.,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЛІНГВОМЕТАФОРОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ

Розглянуто феномен метафори з позиції різних лінгвометафорологічних парадигм, окреслено перспективи впровадження сучасних методик теорії метафори.

Ключові слова: метафора, моделювання реальності, метафорологія.

Рассмотрен феномен метафоры с позиции различных лингвометафорологических парадигм, очерчены перспективы внедрения современных методик теории метафоры.

Ключевые слова: метафора, моделирование реальности, метафорология.

The phenomenon of metaphor defined from the point of view of different linguistic metaphorology paradigms. The perspective of introduction of modern methods of metaphor studies is submitted.

Key words: metaphor, modeling reality, linguistic metaphorology.

Поняття метафори як “фігури мови”, “перенесення властивостей одного явища на інше на підставі загальної ознаки” [1, с. 38], яке благополучно проіснувало у філософії та літературознавстві понад дві тисячі років, вже не в змозі відбити всієї суті даного тропу. Сьогодні метафора розуміється набагато суттєвіше ніж “стилістична декорація”, вона постає як один із найважливіших типів людського мислення. Її активна участь у побудові концептуальної й вербальної антропосистеми задекларована у численних дослідженнях таких провідних теоретиків Ф. Ніцше, Ж. Дерріда, У. Еко та багатьох інших. Однак карколомним етапом у становленні загальної теорії метафори закономірно постає ХХ ст. Властива йому зміна наукової парадигми, що відбулася, зокрема, у появі та становленні когнітивної лінгвістики, дозволила Дж. Лакоффу зробити висновок про те, що метафоричною є, по суті, вся повсякденна понятійна система людини. Беззаперечним свідченням еволюції уявлень про природу метафори є становлення спеціальної міждисциплінарної науки – метафорології, яка дозволяє вивчити окреслений феномен в єдності всіх його аспектів – лінгвістичного, когнітивного, логіко-семантичного, семіотичного, психологічного, стилістичного, літературознавчого, культурологічного, історичного і соціологічного. Все більшу увагу привертає властивість метафори відображати те, що ми вважаємо реальним, тобто, створювати, або, точніше сказати, моделювати нову реальність. Ця властивість поступово стає підґрунтям для нової методики дослідження метафори як мовного засобу моделювання реальності, окреслення перспектив впровадження якої сьогодні є надзвичайно важливим та актуальним. Мета даної статті – продемонструвати доцільність впровадження сучасних підходів та теорій дослідження метафори. Цим зумовлена постановка наступних завдань: дослідити теорію метафори у синхронічному зрізі, окреслити передумови впровадження сучасних методик її дослідження та проілюструвати зазначені теорії за допомогою конкретних прикладів.

Точка зору на метафору як мовний засіб представлена переважно в енциклопедіях, словниках, посібниках зі стилістики, літератури тощо. Такі дефініції базуються на визначенні метафори як великої за обсягом форми тропу, риторичної фігури, що являє собою уподібнення одного поняття або уявлення іншому: річ, яка має власне ім'я, називається чужим ім'ям. Мета такого переносу – принцип економії, контролювання надання назв новим речам чи ідеям або стилістична прикраса, форма художньо-поетичного бачення світу.

З точки зору семіотики, кодифікація метафори проводиться за принципом паралелізму між знаком і об'єктом. Метафора “виступає як схема, що організує мислення і визначає створення об'єкта, заданого цією схемою” [12]. Так, У. Еко визначає метафору як особливий нестабільний або динамічний знак [цит. по 12], М. Бірділі [11, с. 206] та Ч. Пірс [11, с. 421], як різновид іконічного знаку.

Проблема подібності отримує нове осмислення в рамках семантичної теорії. Носієм метафоричного сенсу виявляється тепер не слово, а речення в цілому. На думку М. Блека, “віднести речення до розряду метафоричних – означає сказати щось про його значення, а не про орфографію, фонетику або граматику. У рамках відмінності між синтаксисом і семантикою метафора повинна бути віднесена саме до області семантики і, звичайно, не до області досліджень фізичного аспекту мови” [11, с.156]. Взаємодія “фокусу” и “рамки” метафори, термінів, запропонованим М. Блеком, тяжіє до теорії референції, вивченням якої займається логічний напрямок дослідження метафори. Предметом вивчення метафори з цієї позиції постає невідповідність між семантичними зв'язками метафори й очевидними логічними зв'язками, які існують між предметами і явищами дійсності.

Загадкою, яку можна розгадати за допомогою семантичного аналізу, вважає метафору А. Вежбицька [11, с. 142]. Процесом “семантичним раг excellence в області мови” називає метафору П. Рікьор [11, с. 443]. Н. Д. Арутюнова роздивляється категорії мовної семантики як підсумок процесу метафоризації: “створюючи образ і апелюючи до уяви, метафора породжує смисл, який сприймається розумом”. Акт метафоричної творчості лежить в основі багатьох семантичних процесів – розвитку синонімічних засобів, створення полісемії, розвитку систем термінології та емоційно-експресивної лексики. “Метафора доцентрова, але є в ній і відцентрові сили, що реалізуються через семантичну іррадіацію, семантичне розгортання” [11, с. 32].

Дослідження, що виконуються в аспекті метафори – “категоріальна помилка”, “семантична аномалія”, “синтаксичний okazionalizm” О. Н. Лагута позначає терміном девіатологічний підхід [5], що входить до формально-логічних досліджень. Так, К. М. Тербеїн помічає, що явище, яке лежить в основі метафоричного висловлення, схоже на те, яке Г. Райл, Н. Д. Арутюнова і П. Рікьор називають категоріальною помилкою (представлення об'єктів однієї категорії в термінах іншої): “чим далі метафора “відстоїть” від рівня буквального сенсу, тобто чим вона абсурдніше, тим більшим є її евристичний потенціал” [цит. по 5]. Девіатологічний підхід може бути опи-

саний як асемантичний, оскільки заперечується саме поняття семантики метафори, яка з цієї точки зору, постає або нісенітницею або підміною прямого значення у прагматичних цілях. Відтак, перенос значення за аналогією замінено на логічний абсурд. На думку О. Н. Лагути, порушення логічних законів призводить, з одного боку, до виникнення мовних лексико-стилістичних помилок (абсурду, алогізмам, тавтології, мовленнєвої недостатності), а з іншого, служить основою для виникнення стилістичних тропів [цит. по 5]. Отже, метафора є результатом позитивної логічної, а відтак і мовної, девіації. Але не всі дослідники вважають доцільним застосувати логічний підхід до вивчення природи мовного знаку. Як писав Р. Гійом, “логіка – це уявна порожнеча. Не знаю, якою була б мова, побудована по цій уявній лінії” [3, с. 18].

На думку С. Левіна “семантична теорія мовних відхилень (відхилення виникає в результаті “неправильного” поєднання лексичних одиниць) і та роль, яку вона відіграє в експлікації метафор, в принципі, зводяться до прагматичної теорії відхилень [11, с. 356]. Мовленнєві акти, у яких відбувається відхилення, є фігуральними, оскільки, для розуміння їх дійсного змісту необхідне особливе тлумачення. “При інтерпретації метафори в живій мові велику допомогу нам надають інтонація, словесне оточення, емфазі. Але в письмовому тексті відсутні навіть ці мінімальні показники. Отже, існують такі особливості метафори, які відносяться скоріше до “прагматики”, ніж до “семантики” [11, с. 157]. Цим окреслюється наступний підхід, де метафора розглядається як мовленнєвий акт. “Про метафоричне значення ми говоримо, при з’ясуванні значення, у вираженні якого можливо було б вжити висловлювання, коли воно має розбіжності з тим, що дане висловлювання означає насправді. А відтак, ми говоримо про можливі наміри того, хто говорить. Навіть коли ми з’ясуємо, яким чином такий безглуздий вираз, як “зелені ідеї люто сплять” Н. Хомського, міг би отримати метафоричну інтерпретацію, ми насправді міркуємо про те, за яких умов той, хто говорить міг би промовити цей вираз у якому-небудь метафоричному сенсі” [11, с. 308]. Але і тут Дж. Серль, справедливо критикуючи таку пояснювальну суть, як “метафоричне значення”, пропонує замінити її “наміром того, хто говорить” – ця сутність “живе” вже не в світі мови, а в світі ментальних станів. Але на цьому їх відмінність закінчується – оскільки відносно “намірів того, хто говорить” мають місце ті ж самі аргументи, що і відносно “метафоричного значення”: ці обидві сутності є результатом онтологізації тих або інших феноменів, пов’язаних із ситуацією породження та сприйняття метафори, і Дж. Серль фактично потрапляє у ту саму пастку, яку йому вдалося оминати на попередньому кроці [цит. по 6]. У рамках прагматичного підходу окремо виділяється погляд на метафору як на мовленнєву інтенцію брехні. На думку Д. Девідсона, метафора не створює нових змістів і “означає лише те, що означають слова з яких вона складається у своєму буквальному значенні”. Оскільки брехня потребує не того, щоб змістповідомлення був хибним, а того, щоб мовець думав, що змістповідомлення хибний, одне й те саме речення може бути використано в двох випадках. Відтак повідомляючи хибну інформацію, завжди можна уникнути відповідальності, посилаючись на те, що вжите висловлення є метафорою [11, с. 186]. Недарма саме дослідження концепту “брехня” дозволило Н. Н. Панченко виявити наявність зв’язку між різними типами метафоричного значення та когнітивними структурами, які лежать у їх основі [8]. Але подібні погляди потребують більшої уваги. Відтак, услід за Є. МакКормаком в рамках даного підходу окремо виділяємо: теорію порівняння (метафора – це аналогія) і теорію контроверзи (метафора являє собою протиріччя, якщо її розуміти буквально).

Дж. Міллер, прихильник порівняльної точки зору, досліджуючи природу метафори, залучає термін “апперцепція” (ментальний процес, за допомогою якого інформація, що надходить співвідносилась з вже збудованою раніше понятійною системою – фондом знань). Відтак, “ясне відчуття доречності у контексті та істини-у-світі є необхідним для розпізнання метафор”, без нього “буквальна інтерпретація метафори є хибною” [11, с. 236]. Прихильником теорії контроверзи є Р. Музиль: “Метафора містить і правду і неправду. Метафора вміє витягувати правду з брехні, перетворювати завідомо неправдиве висловлювання якщо не в істинне, то у вірне” [цит. по 11, с. 18]. Противником теорії контроверзи є Н. Гудмен: “Метафорична істинність співіснує з буквальною хибністю: речення, помилкове в буквальному застосуванні, може бути істинним у застосуванні метафоричному, є одним з найглибших оман в теорії метафори” [11, с. 194].

Основна проблема вивчення метафори у лінгвокультурологічному зрізі полягає в усвідомленні складних механізмів метафори як засобу відображення картини світу. Метафора розглядається у контексті проблем концептуальної та мовної картин світу та як компонент метафоричною картини світу. Люблінська етнолінгвістична школа пропонує розробку лінгвокогнітивної теорії метафори, яка б поєднала антропологічний та когнітивний ракурси з аналізом національних стереотипів та широкого культурного контексту. О.С. Кубрякова, В.З. Дем’янов лінгвокультурну метафору також називають “лінгвокогнітивним концептом”, “який пояснює одиниці ментальних або психічних ресурсів розуму та тої інформаційної структури, яка віддзеркалює знання та досвід людини; оперативною одиницею пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу, відображеної у людській психіці” [[цит. по 4, с. 4]]. “Перш за все лінгвокультурна метафора – ментальне утворення в якому відображається “дух народу” та визначається її антропоцентрична орієнтованість на духовність, суб’єктивність, соціальність, та особистісну сферу носія етнічного знання. В лінгвокультурних метафорах концепти вбирають в себе вербалізований культурний сенс. Метафора виконує роль призми, через яку людина бачить світ, оскільки вона проявляється національно-специфічним чином у фразеологічних одиницях мови, у філологемах, архетипах” [цит. по 10, с. 91].

Попередній аналіз визначень терміну підводить нас до думки, що традиційна критика метафори пов’язана із неповним уявленням про її епістемологічний потенціал, який стає очевидним у світлі розвитку сучасної теорії пізнання. Цю інформаційну лаку певним чином заповнюють дефініції, у яких робляться спроби узгодити когнітивну природу метафори із її мовленнєвою оболонкою та підкреслюється природа метафори як способу пізнання світу – когнітивного механізму. “Когнітивна теорія метафори розглядає метафору передусім як когнітивну операцію над поняттями і вбачає у ній засіб концептуалізації, що дозволяє осмислити ту чи іншу ділянку дійсності в термінах понятійних структур, які спершу склалися на базі досвіду, отриманого в інших областях.

Відповідно до цієї теорії, “переносу” піддається не ізольоване ім’я, а цілісна концептуальна структура (схема, фрейм, модель, сценарій), що активується фокусом метафори у свідомості носія мови завдяки конвенціональному зв’язку даного слова із даною концептуальною структурою” [13]. Метафора бере участь у членуванні світу і в репрезентації дійсності. Вона є одним із способів організації пізнавальної діяльності. Вивчення метафори може виявитися ключем до розуміння багатьох проблем сучасної науки, зокрема проблеми репрезентації нового знання. Подібні висновки є підставою для виокремлення гносеологічного напрямку вивчення метафори. В рамках когнітивного підходу до вивчення метафори можна виділити кілька взаємодіючих, лінгвістичних теорій: класична теорія концептуальної метафори, теорія концептуальної інтеграції, теорія первинних і складних метафор, когерентна модель метафори, конективна теорія метафоричної інтерпретації, дескрипторна теорія метафори, теорія метафоричного моделювання.

На відміну від Ніцше, – “лише завдяки тому, що людина приймає їх (метафори) за самі речі, вона живе в деякому спокої, упевненості і послідовності; якби вона на мить могла б вийти зі стін в’язниці, в яку її заточила ця віра, негайно б зникла її “самосвідомість”” [7, с. 398]. – Е. Кассирер не зводить до метафори всі способи мислення. Він розрізняє два види ментальної діяльності: метафоричне (дологічне мислення, властиве міфології, релігії, мистецтву) і дискурсивно-логічне мислення. “Форма метафори безпосередньо походить від духовної сутності міфу. Але в міфі йдеться про щось зовсім відмінне і набагато більше, ніж просто “заміна”, ніж риторико-мовна фігура. У результаті вотум недовіри метафорі винесений Ніцше – “Що таке істина? – Рухомий натовп метафор, метонімій, антропоморфізмів, ... які були піднесені, перенесені і прикрашені поезією і риторикою і після довгого живання здаються людям канонічними і обов’язковими” [7, с. 399], – обернувся надією на її евристичні можливості [11, с. 14]. Було звернено увагу на здатність метафори до створення (моделювання) реальності: “метафоричні поняття, які характеризують види діяльності визначають структуру нашої реальності” [6, с. 25]. Дж. Лакоффа і М. Джонсона, які одними з перших помітили цю здатність, у своїй програмній роботі “Метафори, якими ми живемо” піддали осуду більшість традиційних бачень метафори, які розглядали її лише як приналежність мови, а не як засіб структурування понятійної системи. “Наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми міркуємо і діємо, є метафоричною за самою своєю суттю. Відтак, наше мислення, повсякденний досвід, поведінка і контакти з людьми у значній мірі обумовлюються метафорою” [6, с. 26]. Теорія Лакоффа-Джонсона спирається на лінгвістичні дані: “ми не просто говоримо про суперечки в термінах війни, багато з того, що ми реально робимо в суперечках, частково осмислюється в понятійних термінах війни. Уявимо іншу культуру, в якій суперечки не трактуються в термінах війни, а трактуються як танок. У такій культурі люди розглядатимуть суперечки інакше, будуть вести їх інакше і говоритимуть про них інакше” [6, с. 27]. “Цілком розумно допустити, що одні лише слова не змінюють реальність. Але зміни в нашій понятійній системі змінюють те, що є для нас реально, і впливають на наші уявлення про світ і вчинки, що здійснюються відповідно до них. Відтак, метафори визначають те, що ми вважаємо реальним. Ми робимо висновки, визначаємо цілі, приймаємо зобов’язання, реалізуємо плани – і все це на основі часткової структуризації досвіду, який ... здійснюється нами за допомогою метафор. Метафори стають орієнтиром для майбутніх дій, самоздійсненними пророцтвами. Нові метафори мають здатність творити нову реальність” [6, с. 184]. Відтак, лінгвістичні розвідки Дж. Лакоффа підтвердили інтуїції філософів романтичної традиції В. Гумбольдта, Ф. Шлейєрмахера, Ф. Ніцше щодо метафоричної основи природної мови.

Е. МакКормак зазначає, що “метафори змінюють повсякденну мову і одночасно змінюють способи нашого сприйняття і розуміння світу, а відтак вони відіграють певну роль у культурній і в біологічній еволюції” [11, с. 360]. Г. Н. Складєвська підсумовує, що “метафора відіграє певну роль у систематичній дійсності. Вона створює не лише фрагмент мовної картини світу, але заповнює весь її простір” [9, с. 79]. О. П. Воробйова звертає увагу на “приписування метафорі потенціалу антропоморфного світотворення і моделювання дійсності” [2, с. 80]. Отже, сучасні дослідники спромоглися побачити у метафорі засіб не лише пізнання й відображення реальності, а й зробити ще більш сміливіші висновки про здатність метафори до створення реальності. Теоретичною основою опису методики метафоричного моделювання дійсності стали два наукові напрями: теорія регулярної багатозначності, що розробляється в рамках структурно-семантичного опису мови (Ю. Д. Апресян, Д. Н. Шмелев, А. П. Чудинов), і теорія концептуальної метафори Лакоффа-Джонсона.

Серед таких функцій метафори як когнітивна, номінативна, комунікативна, прагматична, образотворча, інструментальна, гіпотетична, евфемістична, популяризаторська, А.П. Чудинов називає моделюючу функцію, суть якої полягає у переструктуруванні фрагменту картини світу та створенні певної моделі світу [13]. Метафоричне моделювання – це засіб осягнення, рубрикації, уявлення і оцінки деякого фрагменту дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів і слотів, які відносяться до абсолютно іншої понятійної області, який відображає національне, соціальне та особистісне самоусвідомлення [13]. Метафора може бути потужним засобом переконцептуалізації суспільної свідомості, тобто зміни системи базисних уявлень народу про себе, про свою країну і свою роль в її розвитку. Така переконцептуалізація світу відбувається за допомогою метафоричної моделі, яка дозволяє або виділити певний аспект проблеми, зробити його більш значимим, чи, навпаки, відвернути від нього увагу суспільства [13].

Проте, серед проблем методики метафоричного моделювання дійсності можна назвати детермінологізацію понять “модель”, “моделювання”, значення яких виявляється настільки “розмитим”, що їх термінологічна цінність в гуманітарних науках взагалі, і в лінгвістиці зокрема, втрачається повністю [5]. Іншою проблемою є залучення метафор до опису окресленої методики. Відтак, вислів-персоніфікація “природна мова моделює навколишній світ” сьогодні для багатьох лінгвістів набуває статусу онтологічного постулату [5].

Яскравою ілюстрацією метафоричної моделі є термін-деперсоніфікація “комп’ютерна метафора” через яку описуються дослідження, що порівнюють мозок і розум людини з комп’ютерними програмами. Як приклад такої можна навести відому метафору-модель М. Уельбека “Світ як супермаркет”, тобто, світ, де панує комерціалізація життя і людина постає як пасивний споживач розрекламованої продукції. У сучасних дослідженнях із культурології, економіки, соціології зустрічається ще одна надзвичайно цікава метафора-модель ЗОМБІ – СУ-

ЧАСНЕ НАСЕЛЕННЯ ПЛАНЕТИ: “в поп-культурі зомбі є монстрами ХХІ століття, вони тісно пов’язані з явищами масового характеру: масове виробництво, масове споживання, масова культура. Відтак, зомбі постає як позбавлена душі парадигма праці, втілення марксистської теорії “споживача”: капітал з’їдає тіло і розум працівника” [15]. Великої мірою популяризації метафоричних моделей потойбічних істот сприяє готична метафора, яка збуджує уяву вже не одне століття. Це метафора з “Маніфесту Комуністичної партії” 1848 року **К. Маркса та Ф. Енгельса**. Саме її взяв Ж. Дерріда за основу своєї книги “Привиди Маркса”, щоб висвітлити різноманітність та гетерогенність того, що називається привидами марксизму, які продовжують невідступно блукати по Європі і зараз: “Ein Gespenst geht um in Europa – das Gespenst des Kommunismus”. Відтак, постмодернізм, постструктуралізм, постколоніалізм, постіндустріалізм метафорично можна вважати тінню, привидами, а сам префікс “пост” можна тлумачити як те, що існує *postmortem*.

Запропонований Ж. Дерріда концепт ПРИВИД наслідує Х. Лабануй, А. Фалек, Ф. Шутен, Б. Грела, А. Гордон та інші сучасні науковці щодо періоду постфранкізму Іспанії. Метафорична модель ПРИВИДИ – ВІДБИТКИ ІДЕЙ МИНУЛОГО призводить до появи нового жанру “романів спогадів” у сучасній іспанській літературі. Відтак, новий дискурс спогадів успішно зламає постфранкістську політику мовчання, адже наявність фантазмагоричного у творах таких іспанських письменників як К. Лола, А. Моліна, Х. Серкас, Х. Маріас, Х. Наварро має на меті актуалізувати маргінальні голоси, які недавня історія країни воліла замовчувати. Міфічна постать Ф. Г. Лорки, тіло якого досі не знайдено, є символом національного великомученика фашистського режиму Іспанії. “Як привид, тінь письменника проектує образ нації, сповненої привидів, що досі не втрачають надію на повернення втраченого” [14].

Відтак, коріння окреслених метафор-деперсоніфікацій лежить у творчості філософів теоретиків постмодернізму – Ф.-Ж. Ліотара, Ж. Дерріда, Ж. Бодрієра. Але це дуже вагома проблема, яка не вкладається в рамки запропонованого дослідження, в чому вбачаються його подальші перспективи.

Література:

1. Аристотель. Поэтика: соч. в 4-т. – М.: Просвещение, 1984. – Т. 4. – 211 с.
2. Воробйова О. П. Метафори про метафору: дидактичний сценарій // Записки з романо-германської філології. Зб. наук. статей / Відп. ред. Колегаєва І. М. – вип. 25. — Одеса.: Фенікс, 2010. – С. 76-83.
3. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Гюстав Гийом: Пер. с франц. П. А. Скрелина; общ. ред., Л. М. Скрелиной. – М.: Прогресс: Культура, 1992. – 217 с.
4. Гірц К. Інтерпретація культур: вибрані есе. / Кліфорд Гірц. – Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2001. – 542 с.
5. Лагута О. Н. Метафорология : теоретические аспекты : в 2 ч. Ч. 2. Лингвометафорология : основные подходы / О. Н. Лагута. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 2003. – 208 с. [електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.russian.slavica.org/printout319.html>
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: пер. с англ./под ред.и с предисловием А.Н. Баранова 2004.
7. Ницше Ф. Об истине и лжи во нравственном смысле / Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни; Сумерки кумиров; Утренняя заря: Сборник. – Мн.: ООО “Попурри”, 1997. – 512 с.
8. Панченко Н. Н. Средства объективации концепта “обман” (на материале английского и русского языков): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20. “сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Н. Н. Панченко. – Волгоград, 1999. – 20 с.
9. Складаревская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складаревская. – СПб.: Наука, 1993. – 152 с.
10. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Степанов Юрий Сергеевич. – М.: Академический проект, 1997. – 824 с.
11. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.
12. Уфимцев Р. Искусство метафоры / Роман Уфимцев. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://metaphor.narod.ru/review/eco.htm>
13. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000): монография / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2001. – 238 с. [електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#130>
14. Colmeiro J. ¿Una nación de fantasmas?: apariciones, memoria histórica y olvido en la España posfranquista // 452°F. Revista electrónica de teoría de la literatura y literatura comparada, 452°F. #04 (2011) 17-34. Режим доступу до журн.: <<http://www.452f.com/index.php/es/jose-colmeiro.html> >
15. Larsen L. B. Zombies of Immaterial Labor: the Modern Monster and the Death of Death // e-flux journal # 15 – april 2010 Режим доступу до журн.: <<http://www.e-flux.com/journal/zombies-of-immaterial-labor-the-modern-monster-and-the-death-of-death/>>

Tarnavska O. M.,
Volyn Lesya Ukrainka National University, Lutsk

AGE AS A SOCIAL INTERACTION FACTOR

У статті розглядається вік як важливий соціолінгвістичний фактор, виявляються елементи вікової стратифікації суспільства, визначається вікова структура ролей в сім'ї та суспільстві, аналізується мовленнєва поведінка типова для певної вікової групи.

Ключові слова: вік, вікова стратифікація суспільства, вікова структура ролей у суспільстві та сім'ї, вікові маркери, вікові стратегії.

В статье рассматривается возраст как важный социолингвистический фактор, выявляются элементы возрастной стратификации общества, определяется возрастная структура ролей в семье и обществе, анализируется речевое поведение, типичное для определенной возрастной группы.

Ключевые слова: возраст, возрастная стратификация общества, возрастная структура ролей в обществе и семье, возрастные маркеры, возрастные стратегии.

Article deals with age as sociolinguistic factor. Importance of age in terms of status is revealed. Age stratification pattern is defined. Family roles are investigated from the perspective of age-appropriateness. Young-to-elderly language strategies are highlighted.

Key words: age, age stratification, age structure of roles, family roles, age markers, young-to-elderly language strategies.

The article is devoted to the analysis of age as sociolinguistic factor.

Topicality is predetermined by the growing interest of linguists in this country and abroad to the development of the communicative competence of children (W. Labov, A. Halliday, B. Ackerman, M. Swain), age gradation and linguistic peculiarities of a certain age group (Ch. Hockett, H. Helfrich, N. Coupland, O. Halapchuk, M. Olikova), discourse organization of children (H. Sacks, J. Gerhard), age peculiarities of bilinguals speech (J. Ferguson, B. Spolsky).

Age is an important factor for social interaction and social organization. Since age groups form social strata with particular obligations and resources, we can speak of an age stratification system as a component of social structure.

Contrary to popular belief, the life span or the biological limits to which our species is able to survive has not increased or decreased since ancient times. What has changed is life expectancy. When Julius Caesar was born some 2,000 years ago, the average life expectancy was only twenty-two years. In reality, it was not much longer by the time George Washington became president, at which time people on the average could expect to live to the age of thirty-five. Although Washington himself lived to an old age, infant and childhood diseases, childbirth mortality, and epidemics took their toll among his playmates.

In terms of status, age is important in three different ways. First, like gender, age is an ascribed characteristic. At any particular moment, we are a specific age (though we may try to look younger or older) so that age provides a very clear basis for the division of labor.

Every society contains some elements of age stratification that affect opportunities, experiences, and relationships. Age stratification results from two factors – the age structure of the population, or the number of people of various ages within the society; and the role structure, or number of roles available to be filled. The age structure and the role structure of any society always have the potential to be in balance or out of balance with one another, depending on the number of people available to fill the needed roles.

Every society is composed of an age structure of persons and an age structure of roles. The age structure of persons (or *age strata*) is the number of people in each age category, such as from age fifteen to twenty, twenty-five to thirty-five, thirty-five to forty-five, and so forth. The age structure of a society may be illustrated as a population pyramid which summarizes the distribution of the population by age and sex.

Age becomes a criterion according to which a certain status is automatically assigned to us at every stage in our lives. Age may be formalized as a basis for possessing a certain status: for example, in the United States and other industrialized nations, laws control the age associated with school attendance, employment, military service, voting, election to public office, and marriage. Even the circumstances related to such apparently individual behaviors as driving a car, buying liquor or cigarettes, or responsibilities for criminal behavior are governed by our age status. Persons are assumed to be incapable of making moral choices until they reach a certain age and, therefore, cannot be held responsible for conduct that would be either tolerated or considered criminal if committed by someone above that age.

A second point consists of the fact that age, unlike gender, is always a transitional status. We are constantly moving from one age to another. Age provides a kind of cultural roadmap of our lives—a notion of where we should be going and what we should be doing at a particular point in our life. Every culture contains norms about what is appropriate behavior at various periods in the course of life, and defines the usual set of passages or transitions from one age to another. Moving from one age status to another is accomplished by socialization to age-appropriate behavior. The expression *act your age* means precisely that: conform to age-related expectations.

The age structure of roles in a society is made up of the statuses and opportunities that are open to people of a given age. For example, as the number of jobs available either expands during periods of economic growth or contracts during a recession, one way to control the flow of workers is to change the age requirements for entering the labor force (by lengthening the period of schooling), or for leaving it (by raising or lowering the age when one receives Social Security).

Family roles are also subject to changing definitions of age-appropriateness. Countries that are trying to control the growth of their population can reduce the birth rate by rising the age of legal marriage, as in the People's Republic of China

today. Conversely, where high birth rates are encouraged, as in Eastern Europe, the legal age for marriage will be lowered.

Third, although in every society some age groups are more powerful, more wealthy, and have more prestige than others, the unique aspect of age as a status is that during our lives each of us can expect to occupy positions of varying dominance based on age.

The balance between age and role structures determines the age stratification pattern of any society. Age is a relative concept, constructed both personally and socially. Age is not only a number but a social construct, defined by norms specific to a given society at a particular time in history. In many societies, the line between childhood and adulthood is marked by a public celebration – *a rite of passage*. This is a ritual or ceremony that symbolizes the movement from one age status to another; it defines the meaning of this movement or transition and establishes cultural markers both for the society and the individuals involved.

Age is associated with the role structure in the family and in social groups, with the assignment of authority and with the attribution of different levels of communication. It is highly likely that the social category of age is reflected in speech behaviour. Older and younger members within a single community differ with respect to the linguistic devices they use. Age markers include phonological, syntactic, semantic, extralinguistic and paralinguistic factors.

Young-to-elderly language strategies had been highlighted in many sociolinguistic studies. The following strategies are distinguished within the framework of the Speech Accommodation Theory:

- *speech convergence*—adaptation to each other’s speech at several communicative levels: the phonological level (speech rate, pause and utterance length), the lexical level (using familiar vocabulary) and the syntactic level (low complexity in terms of the number of consistent and coding rules);

- *speech divergence*—accentuation of believed linguistic differences between the target individuals and others through psychological factors (address forms); on the phonological level (careful articulation); and on the lexical level (slang or dialects);

- *speech maintenance*—an attempt to neutralize a convergent or a divergent strategy;

- *speech complementarity*—modifications that accentuate valued sociolinguistic differences between interlocutors occupying different social roles.

Speech can mark stages of age through the total life span. The most important principles governing the acquisition process are the principles of progression from maximal to minimal contrasts. H. Helfrich believes that three stages can be distinguished in syntactical development: (1) single-word utterances (at one year of age); (2) two-word utterances (18-20 months); and (3) three-word phrases (from 20 months up). At least five dimensions of syntactical usage in speech of children aged 5-13 can be seen: general fluency, embeddedness, finite-verb structure, noun-phrase structure and qualified speech [2].

Still more interestingly, a phenomenon called *age-grading* [3] exists in many societies. It means that there are linguistic forms which are used only by children at the peer-oriented stage and which are transmitted from one generation of children to the next without being used by adults.

Age-grading of the elderly has not yet been marked successfully and uniformly. For instance, N. Coupland and his co-authors operationalize *the elderly* as those over sixty-five years of age, while recognizing the tremendous diversity inherent in the category, especially in terms of psychological age. What they mean by *the young* can cover a very wide age range and for their purposes include adolescents up to even the so-called *ageing* (that is those of around fifty-five years) [1].

In mainstream sociolinguistic studies, age has figured as a variable only to the extent that it may show patterns of dialectal variation within communities [4].

However, there seem to be two synchronic possibilities across the full range of age-related speech behaviour: first, that many elders, in dialectal and other communication respects, may not only be responsive to changing norms but actually contribute to their establishment and second, that elderly speech may have its own “intrinsic” stylistic qualities which reflect elderly speakers’ communicative needs and their social, psychological and other circumstances.

Potentially important differences exist with relation to situational perceptions, interaction goals, and various language devices between the young and the elderly.

A speaker’s verbal and non-verbal behaviour is affected not only by his or her own age but by that of the addressee. Old people are spoken to in a different way than young people are. Baby talk is used by adults and even by other children when speaking to infants.

A speaker marks the age of the person he is addressing in his speech. As the study of address forms in various contexts shows, there are markers which indicate both the age of the listener and the age of the speaker.

For Helfric, a distinction will be made in terms of “sender age marker” and “receiver age marker” [2]. A single linguistic feature may function both as a sender age marker and a receiver age marker. For instance, if an elderly person user speaks in a high-pitched voice only when speaking to young children, the high pitch will be a possible receiver marker of age. The first kinds of sender markers are static, whereas the second are dynamic.

This kind of relationship between marker and age may be either invariant or probabilistic. An *age-exclusive* marker would be a linguistic feature which is used only by members of a specific age class. *Age-preferential* usage refers to differences in the relative frequency with which specific features occur in a certain age class.

Analysing the speech samples of different ages, some linguists found a decrease in the verb-adjective ratio with increasing age. Older people tend to define more situations as formal and therefore prefer a more quantitative style.

References:

1. Coupland N., Coupland J., Giles H., Henwood K. Accomodating the Elderly: Invoking and Extending a Theory / N. Coupland et al // *Language in Society*, 1988. – N 17. – P. 1–41.
2. Helfric H. Age Makers in Speech / H. Helfric // *Social Markers in Speech* / Ed. by R.Klaus, K.Scherer and H.Giles. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1979. – P. 63–108.
3. Hockett C. F. Age-Grouping and Linguistic Continuity / C. F. Hockett // *Language*. – 1950. – Vol. 26. – P. 44–59.
4. Labov W. *Sociolinguistic Patterns* / W. Labov. – Philadelphia: – University of Pennsylvania Press, 1972. – 344 p.

Тимінська Х. В.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА НІМЕЦЬКИХ ЕКСПРЕСИВІВ

Стаття присвячена функції та семантиці експресива у німецькому художньому дискурсі. Виокремлено експресивне речення та його диференційні риси у системі німецької мови та структурі авторського дискурсу Т. Манна та Й.В. Гете.

Ключові слова: експресив, експресивне речення, лінгвопрагматика, ілокутивний акт, речення, структура, функція, семантика, авторський дискурс.

Статья посвящена вопросам структуры, функции и семантики экспрессива в художественном дискурсе. Выделено экспрессивное предложение и его дифференциальные черты в системе немецкого языка и структуре авторского дискурса Т. Манна и И.В. Гёте.

Ключевые слова: экспрессив, экспрессивное предложение, лингвопрагматика, иллокутивный акт, структура, функция, семантика, авторский дискурс.

The article deals with the issues of structure, function and semantics of the expressive in the discourse of fiction. The expressive sentence and its differential features are singled out in the German language system and the author's discourse structure.

Keywords: expressive, expressive sentence, linguistic pragmatics, illocutionary act, structure, function, semantics, author's discourse.

Методологія дослідження мовленнєвої діяльності у мовознавстві пов'язана перш за все з розвитком лінгвістичної прагматики. Лінгвопрагматика як галузь лінгвістичних досліджень встановлює в ролі свого об'єкта відношення між мовними одиницями та реальними умовами їх застосування в комунікативному просторі, в якому взаємодіють той, хто говорить/пише і той, хто слухає/читає [4, с. 106]. Такий підхід реалізує аналіз та пояснення мовної взаємодії у комунікативній ситуації. Дослідження мінімальних одиниць мовлення спирається на теорію мовленнєвих актів та теорію дискурсу. Це уможливило розгляд **експресивів** в поєднанні його мовних та поза-мовних чинників [3, с. 426].

Філософсько-лінгвістичні та лінгвопрагматичні праці вітчизняних і зарубіжних вчених (В. Гумбольдт (1999), Д. Хаймз (1975), Г.П. Грайс (1985), Т.А. ван Дейк (1989), В.И. Заботкіна (1989), Дж. Ліч (1992), Л.П. Чахоян (1999), И.М. Кобозева (2000), И.П. Сусов (2000), Г.Г. Почепцов (2001), В.В. Богданов (2006), М.Л. Макаров (2008), Дж. Лакофф (2008)) слугують теоретично-методологічною базою для даної праці.

Актуальним залишається питання семантико-синтаксичних засобів вираження експресивності у німецькій літературній мові. Основною метою нашого аналізу є порівняння експресивів як синтактико-семантичних структур у системі німецької мови та двох авторських дискурсах для подальшого встановлення сталих і змінних рис експресивів. Поставлена мета визначила необхідність вирішення таких завдань: здійснити опис експресивів як синтаксичних конструкцій та здійснити класифікацію за метою та способом висловлювання експресивності у художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – експресиви в авторському дискурсі Т. Манна та Й. В. Гете. Твори цих авторів є вершиною німецької літератури на межі XVIII-XIX ст., відзначаються особливим експресивно насиченим змістом. Предмет дослідження – структурні, семантичні та функціональні відношення експресивних висловлювань в авторському дискурсі.

Матеріалом дослідження послуговували художні твори Т. Манна "Будденброки" та Й.В. Гете "Страждання молодого Вертера". Кількість словоморф у творі "Будденброки" складає 1083863. Об'єм словоморф "Страждання молодого Вертера" – 179033. Нами було вибрано по 70 експресивних речень з кожного твору для забезпечення відповідного аналізу.

Перша класифікація мовних актів була запропонована засновником теорії мовних актів Дж. Остіном (1955). Пізніше Дж. Серль (1986) запропонував власну класифікацію, основою якої є ілокутивна мета: репрезентативи – висловлювання, спрямовані на те, щоб зафіксувати відповідальність мовця за повідомлення, за істинність виражається судження; директиви, ілокутивна спрямованість яких полягає в прагненні мовця домогтися того, щоб слухач щось зробив; комісиви – ілокутивні акти, спрямовані на те, щоб вже не слухач, а мовець виконав якусь дію; декларативи – це такі мовні акти, результатом яких є здійснення представлених в їх змісті положення справ; експресиви – акти, ілокутивна мета яких висловити психологічний стан, що задається умовою ширості відносно положення речей, визначеного в рамках пропозиційного змісту. Пропозиційний зміст висловлювань даного класу має надавати деяку властивість (не обов'язково дію) тому, хто говорить або слухає [5, с. 170].

Структура речення в німецькій мові має різноманітні варіанти, які у своїй сукупності можуть бути стилістично релевантними та повинні відповідати інтенції автора, жанру дискурсу та ситуації або контексту. Практично всі елементи синтаксису мають формальну експресивність. Різні можливості побудови речення формують основу функціонально-семантичної значущості, тому що тільки в структурі зміст та інформація, як результат цілеспрямованої діяльності людини, можуть знайти своє повне вираження. Класична синтаксична модель, яка на перший погляд не містить нічого незвичайного, може використовуватися в різних контекстах для вираження широкого діапазону емоцій і почуттів [7, с. 5].

Під синтаксично-експресивними засобами розуміють з одного боку, нормативні структури, чия експресивність визначається контекстом, стилем, та формою їх реалізації, а з іншого боку це синтаксичні структури, які мають абстрактний характер, наприклад довжина речення, порядок слів у ньому, тип речення. Цей різновид

синтаксичних засобів вираження носить атрибутивний характер, тому що засоби належать не до контексту, а до конструкції, хоча й набувають свого визначення саме в контексті [6, с. 25].

Граматично німецька мова – це мова з сталим порядком слів. Положення відмінюваного дієслова характеризує комунікативно-граматичні типи речення: речення з дієсловом на другому місці (просте розповідне або питальне з питальним словом); речення з дієсловом на початку речення (питальне або спонукальне речення) [2, с. 5].

Ці типи речень є структурно-семантичними варіантами загального німецького інваріанта. Наводимо моделі будови експресивних речень: N + V + Erg; V + N + Erg; Erg + N + V (N – іменник, V – дієслово, Erg – доповнення).

Класифікація експресивних речень:

1. Розповідні експресивні речення: (1) “Die Einsamkeit ist meinem Herzen köstlicher Balsam in dieser paradiesischen Gegend, und diese Jahreszeit der Jugend wärmt mit aller Fülle mein oft schauerndes Herz.“ (J. W. Goethe S.8). У даному розповідному реченні спостерігаємо емпатичний порядок слів, автор робить наголос на експресивні іменники, висуваючи їх на перше місце, модель N + V + Erg.

2. Питальні експресивні речення: (2) “Sehe ich es nicht schon, wie glücklich du ihn machst?“ (T. Mann, S. 281) – це речення з дієсловом на першому місці, тобто питальне без сполучного слова. Герой запитує сам себе і цим автор привертає увагу читача, модель V + N + Erg.

3. Оклічні експресивні речення: (3) “Oder Engel!“ (J. W. Goethe, S. 375). Оклічне речення побудоване за моделлю Erg + N + V, з опущенням дієслова, що є підсилювальним фактором експресивності, виділяється саме те, що є основним, а саме слово “ангел”.

4. Спонукальні експресивні речення: (4) “Seien Sie doch verständig um des Himmels willen!“ (T. Mann, S. 198). Наведений приклад має модель V + N + Erg, де дієслово займає першу позицію і виражає імператив – наказовий спосіб.

Отже, прямий порядок слів також може виражати експресію, тобто всі чотири типа німецького речення, а саме розповідне, питальне, оклічне та спонукальне можуть бути експресивними.

Чим далі зміщується член речення від своєї регулярної позиції, тим більшої експресивності отримує речення [6, с. 6]. Функції порядку слів у граматиці та стилістиці представлено у таблиці 2:

Таблиця 2
Функції порядку слів

У граматиці	У стилістиці
Структурна організація речення (розповідне, питальне, спонукальне, оклічне речення; прямий або зворотній порядок слів)	Ритмічна організація висловлення (нейтральний або емпатичний порядок слів)

На рівні дискурсу, як вищої одиниці мовлення, експресивне речення є дискурсотвірним засобом реалізації експресивного стану мовця (адресанта), оскільки саме в дискурсі воно реалізує свій потенціал [1, с. 92].

Здійснивши аналіз частоти вживання розповідних, питальних, оклічних та спонукальних експресивних речень у творі Й.В. Гете “Страждання молодого Вертера”, можна зробити такі висновки, що оклічні експресивні речення у творі становлять переважну більшість – 60%. Розповідні експресивні речення у творі Й.В. Гете складають – 24%, а спонукальні – 10%. Найменш вживаними є питальні експресивні речення – 6%. Дані підрахунків наведені на діаграмі 1.

Діаграма 1. Частота вживання експресивних речень в авторському дискурсі Й. В. Гете

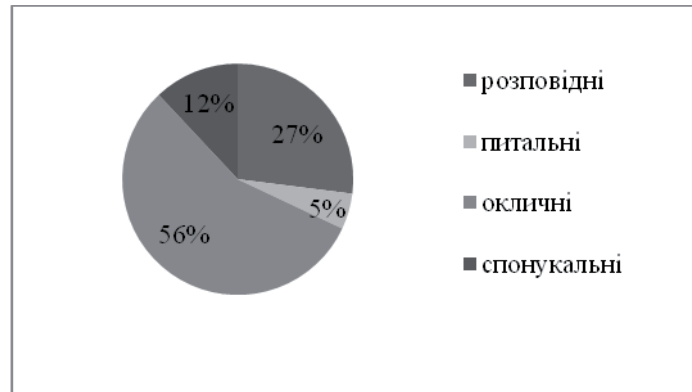
Результати аналізу вживання розповідних, питальних, оклічних та спонукальних експресивів у творі Т. Манна “Будденброки” подані на діаграмі 2.

Діаграма 2. Частота вживання експресивних речень в авторському дискурсі Т. Манна

Отже, Діаграма 2 вказує на те, що окличні експресивні речення у творі “Будденброки” переважають – 52%. Розповідні експресивні речення твору становлять – 30%, спонукальні – 14%, та питальні – 4% і є найменш вживаними експресивними реченнями.

Діаграма 3 показує загальну частоту вживання експресивних речень обома авторами.

Діаграма 3. Частота вживання експресивних речень в авторських дискурсах Й. В. Гете та Т. Манна

Таким чином, можемо зробити наступні висновки: експресивно-синтаксичні засоби є складовими мовної системи; була зроблена класифікація експресивних речень; навмисна зміна конструкції експресивного речення надає висловлюванню більшого експресивного ефекту.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес – М.: Высшая школа, 1990. – 320 с.
2. Гончарова М. А. Порядок слов как средство создания экспрессивности в современном немецком языке (синтез генеративного и функционального подходов) / М. А. Гончарова. – автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. филол. наук. – Самара, 1999. – 32 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство [Текст]: Підручник / М. П. Кочерган. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Академія, 2006. – 463 с.
4. Олешков М. Ю. Основы функциональной лингвистики: дискурсивный аспект: учеб. пособие для студентов фак. рус. яз. и лит. / авт. – сост. М. Ю. Олешков. – Нижний Тагил: Нижне-Тагильская государственная социально-педагогическая академия, 2006. – 146 с.
5. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. XVII. – М.: Прогрес, 1986. – С. 170-194.
6. Durscheid C. Syntax: Grundlagen und Theorien / C. Durscheid – Wiesbaden: GmbH Westdeutscher Verlag, 2000. – 260 S.
7. Galik I. Deutsche Grammatik im europäischen Dialog / I. Galik. – Kraków / Berlin: Antoni Dębski & Norbert Fries, 2009. – 200 S.
8. Goethe J. W. Die Leidendenes jungen Werthers / J. W. Goethe. – Düsseldorf: Artemis & Winkler Verlag, 2004. – 384 S.
9. Mann T. Buddenbrooks / T. Mann. – Berlin: S. Fischer Verlag, 1930. – 730 S.

Топчий О. Ю.,
Измаильский государственный гуманитарный университет

АКТУАЛИЗАЦИЯ РЕФЕРЕНЦИИ В ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья на материале английского языка рассматривает проблему непонимания референции в диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: коммуникация, референция, диалогический дискурс.

У статті на матеріалі англійської мови розглядається проблема нерозуміння референції в діалогічному дискурсі.

Ключові слова: комунікація, референція, діалогічний дискурс.

This article deals with one of the problems of referention misunderstanding in the English dialogue discourse.

Keywords: communication, referention, dialogue discourse.

Объектом работы выступают ситуации непонимания в англоязычном диалогическом дискурсе. Предметом данного исследования являются определение референциальных границ высказывания в диалогической речи. Цель нашего рассмотрения заключается в выявлении влияния референциальных границ высказывания на успешность коммуникативного акта. Материалом послужили диалогические фрагменты, которые были отобраны методом сплошной выборки из англоязычных художественных произведений. Актуальность исследования состоит в определении специфики функционирования референциальных границ и влияния на процесс понимания.

В процессе коммуникации говорящий осуществляет акт референции. Референция определяется как «соотнесение и соотнесенность языковых выражений с внеязыковыми объектами и ситуациями. Референция как действие (соотнесение) осуществляется говорящим: это отдельная составляющая речевого акта. Референция как результат (соотнесенность) – это отношение, в которое вступают языковые выражения в контексте речевого акта» [5, с. 244]. Вместе с тем, референцией называют «мыслительную операцию соотнесения обозначающего слова с тем, что им обозначается, т.е. с его денотатом, или референтом» [4, с.71].

Теория референции начала складываться в языкознании под влиянием идей английского философа Б. Рассела. В настоящее время выделяют следующие теории референции:

1. Тезис – классическая теория (Фреге, Черч, К. Льюис, Карнап, Серль, Доннеллан), в которой значение считают основой референции;

2. Антитезис – критика «классической» теории (Крипке, Патнэм), отрицание того, что значение включает критерии уместного употребления.

3. Синтез – «неоклассическая теория» (Кац), в центре внимания которой – объяснение референции на основе «семантической компетенции» говорящего, включающей разнородные факторы [3, с. 161-165].

Референцию считают свойством: а) целого предложения (употребленного в составе высказывания); б) пропозициональных компонентов, входящих в состав такого предложения; в) именных групп предложения (тоже актуализованного в высказывании) [5, с. 8]. Референцию рассматривают как абстрактное семантическое отношение; конкретный прагматический акт; кооперативный процесс в вербальной интеракции коммуникантов [1, с. 86-87] и как когнитивную операцию [7, с. 283].

Выделяют внеязыковые сущности, к которым может производиться референция: 1) абстрактные классы (открытые множества) объектов; 2) индивидуальные объекты, взятые в отвлечении от конкретных пространственно-временных манифестаций; 3) конкретные пространственно-временные «срезы» объектов [2, с. 51].

Говорящий, производя референцию к какому-либо объекту, выбирает один из трех способов осуществления референции с помощью: 1) дейктических местоимений; 2) имен собственных; 3) дескрипций, иными словами, выражений, состав которых может включать имя нарицательное и детерминатив: местоимение либо артикль. Выбирая один из способов осуществления референции, говорящему следует принимать во внимание, обеспечивает ли тот или иной способ правильное нахождение его собеседником соответствующего референта, ведь каждый из способов таит в себе возможность возникновения неудач при коммуникации, не гарантируя однозначную референцию. Референция всегда соотносит высказывания с индивидуальными, и каждый раз новыми объектами и ситуациями, т.к. существование референта тесно связано с семантикой конкретного коммуникативного акта.

Неудачное продуцирование или неадекватное восприятие, а также ошибочное понимание передаваемого сообщения приводят к проблемам, связанным с невозможностью правильного понимания высказываний. Наличие или отсутствие информации о событиях, ситуации или контексте влияют на референцию высказываний и, соответственно, на успешность коммуникативного акта. Приведем пример:

Siegfried came away from the telephone; his face was expressionless. "That was Mrs. Pumphrey. She wants you to see her pig."

"Peke, you mean?" I said.

"No, pig. She has a six-week-old pig. She wants you to examine for soundness" [HC, 226].

Как видно из этого отрывка, отклонение в коммуникации произошло по вине адресата, который не верно соотнес дескрипцию *her pig* с ее референтом.

Заметим, что к нарушению взаимопонимания может приводить то, что референциальные границы являются произвольными и неопределенными.

"Is this Beverly Monk?" Swanson asked, in his best imitation of Nicholas Easter. He'd listened to his recorded voice many times.

"It is. Who is this?"

"The Beverly Monk who once worked at Mulligan's in Lawrence?"

A pause, then, "Yes. Who is this?"

"This is Jeff Kerr, Beverly. It's been a long time." Swanson and Fitch were gambling that after Claire and Jeff left Lawrence they had not kept in touch with Beverly.

"Who?" she asked and Swanson was relieved.

"Jeff Kerr. You know, I went with Claire. I was a law student."

"Oh yeah", she said as if maybe she remembered him and maybe she didn't.

"Look, I'm in the city, and I was wondering if you've heard from Claire recently."

"I don't understand," she said slowly, obviously trying to place the name with the face and figure out who was who and why was he here.

"Yeah, it's a long story, but Claire and I split six month ago. I'm sort a looking for her."

"I haven't talked to Claire in four years."

"Oh, I see."

"Look I'm real busy. Maybe some other time" [GJ, c. 300-301].

Причиной непонимания послужила невозможность соотнесения одного из субъектов речи с каким-либо референтом. Как совершенно очевидно из приведенного примера, получатель сообщения *Beverly* не имеет не малейшего понятия, о том, с кем она говорит, вследствие чего дальнейшее продолжение интеракции не имеет смысла.

Референция зависит от конкретного употребления предложения в речи и коммуникативных намерений говорящего. Осуществляя референцию, говорящий должен быть уверен, что адресат будет в состоянии определить упоминаемые референты. "Успех общения зависит от того, обладают ли люди общими референтами: даже если смысл высказывания понятен, а референт неизвестен, коммуникация не имеет места" [3, с. 160]. Например:

"By the way," he asked, as they went along, "can you tell me where I shall find Mr. Edward Barnard?"

"Barnard?" said the youth. "I seem to know the name".

"He's an American. A tall fellow with light brown hair and blue eyes. He's been here over two years".

"Of course. Now I know who you mean. You mean Mr. Jackson's nephew" [MC, c. 60].

В данном эпизоде причиной непонимания в процессе диалогической речи является невозможность соотнести имя собственное *Barnard* с каким-либо референтом. Понимание достигается после уточняющего высказывания собеседника, содержащего описание молодого человека. Как видно, до тех пор, пока адресант не перечислил признаки объекта, адресат не смог идентифицировать имя собственное *Mr. Edward Barnard*.

Таким образом, можно сделать вывод, что адекватность установления референциальных границ высказывания существенно влияет на успешность коммуникативного акта.

Литература:

1. Geiger Richard A. The Problem of Reference and the Indeterminacy of Refer // Understanding the Lexicon / Ed. by W. Hüllen and R. Schulze. – Zübingen: Niemeyer, 1988. – P. 85-96.
2. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Пространственно-временная локализация как суперкатегория предложения // Вопросы языкознания. – 1989. – № 3. – С. 51-61.
3. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Филол. фак. МГУ, 1996. – 245с.
4. Никитин М. В. Знак – значение – язык. / М. В. Никитин. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 226 с.
5. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. В. Кубрякова. – М.: Наука, 1985. – 271 с.
6. Падучева Е. В. Семантические исследования. / Е. В. Падучева. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
7. Толдова С.Ю. О когнитивном подходе к некоторым проблемам референции / Отв. ред. А. С. Нариньяни. – М., 2000. – С. 282-289.
8. HC – Herriot J. All Creatures Great and Small. – NY: Bantam Books, 1975. – 504 p.
9. GJ – Grisham J. The Runaway Jury. – NY: Doubleday, 1996. – 401 p.
10. MC – Maugham W. Somerset. Collected Short Stories. – Pan Books, 1980. – Vol.4. – 478 p.

Трубіцина О. С.,

Інститут східознавства ім. А.Ю. Кримського, НАН України, м. Київ

ПЕРЦЕПЦІЯ АВТОРСЬКОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ГАЗЕТНОГО ТЕКСТУ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ ЯК РІЗНОВИД МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглядається когнітивний аспект міжкультурної комунікації у рамках публіцистичного дискурсу на прикладі взаємодії автора іноземного газетного тексту та читача. Проаналізовано форми перцепції читачем авторського самопредставлення в публікаціях основних газетних жанрів, причини та способи їхньої взаємодії у процесі міжлінгвістичної інтеракції.

Ключові слова: сучасна китайська мова, міжкультурна комунікація, газетний текст, рецепція.

Рассматривается когнитивный аспект межкультурной коммуникации в рамках публицистического текста на примере взаимодействия автора иноязычного газетного текста и читателя. Проанализировано формы восприятия читателем авторской индивидуальности в публикациях основных газетных жанров, причины и способы их взаимодействия в процессе межлингвистической интеракции.

Ключевые слова: современный китайский язык, межкультурная коммуникация, газетный текст, рецепция.

In the paper, the author considers the cognitive aspect of intercultural communication in terms of a publicist text and on the example of the interaction between an author and a reader. The forms of a reader's perception of an author's individuality in the texts of major newspaper genres, reasons and ways of their interaction in the interlingual communication process are analyzed.

Key words: the modern Chinese language, intercultural communication, a newspaper text, reception.

Міжкультурна комунікація виникає як результат взаємодії культур. Як зазначає І.Ю. М'язова, на основі аналізу основних концептуальних підходів до проблеми міжкультурної комунікації останню, зокрема, визначено як соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур [7].

Міжкультурна комунікація – це адекватне взаєморозумінні двох учасників комунікативного процесу, які належать до різних національних культур [3, с. 362]. Газетний текст – поле комунікативного акту, учасниками якого є автор публікації та реципієнт, або читач, що у процесі творення тексту журналістом є орієнтиром для написання, а згодом – цільовою аудиторією представлення тексту. У ході написання, журналіст керується не лише власним розумінням особи читача, але й набором стилістичних та загальноновживаних лексико-синтаксичних особливостей, авторський спосіб використання, добору та комбінування яких забезпечують текстову організацію публіцистичного дискурсу.

Автор журналістського тексту, як правило, – реальна особа. Саме ця обставина багато в чому є визначальною при творенні образу автора в журналістиці. Адже журналіст як носій ідейного замислу твору повинен чітко окреслити світоглядну позицію щодо описуваних подій та намагатись проявити творчу індивідуальність. Дослідник М.Н. Кім зазначає, що публіцистична відкритість автора у тому й полягає, що журналіст сміливо ділиться з читачами власними судженнями без усякої опосередкованості, як це має місце у художніх творах, де автор власні ідеї захищує у образі героїв [6].

Мовлення не може бути в нікуди, воно звертається й адресується до суб'єкта сприйняття. Дотримання концепції певної зверненості й адресності потребує від журналіста вживання таких мовних засобів, які б створювали потрібне перцептивне тло, тобто робили його доступним для сприймання адресатом, особливо, якщо він – представник іншої культури. Тобто зверненість та адресність тексту є його конститутивною особливістю. Суб'єктивні уявлення про читача виступають для автора складовим внутрішнього “я”. Саме на цій основі створюється певний образ людини, з яким публіцист як з цілком реальною особою вступає у комунікативний акт. При цьому, так званий, уявний читач може виступити і в ролі опонента, з яким автор веде заочну дискусію з того чи іншого питання, і в якості співчуваючого слухача, і як особа, до чієї думки автор апелює.

Попередньо проаналізувавши шляхи прояву авторської індивідуальності у рамках газетного тексту сучасної китайської мови (на прикладі статей із газети “Женьмінь Жибао”), ми дослідили, що в інформативних жанрах автор газетної публікації постає перед читачем як інформатор, джерело достовірної інформації, що подає фактологічний матеріал та аргументацію. Цим пояснюється відсутність авторської емоційної експресії та ствердження власної позиції щодо сказаного. У репортажі автору відведена важливіша роль: для читача він – розпорядник усієї дії, свідок або учасник подій, від нього залежить порядок подачі фактологічного матеріалу, деталізація картини дійсності, побудова сюжетно-композиційної структури. Читач простежує авторську присутність через внутрішні монологи, роздуми, ремарки, відступи, репліки характеристики тощо. У інформативному жанрі газетного тексту журналіст орієнтується на читача зацікавленого, допитливого, вимогливого до точності та достовірності, тому реципієнт вбачає у журналістові безпристрасного свідка подій, що подає достовірну інформацію на широкий загальний оперативний та деталізований.

Прикладом репортажу китайською мовою як зразка інформативного жанру газетних публікацій слугує стаття Цюй Чанчжун та У Чуньсіня “Бібліотека: наразі й у селян під боком” [1]. Оскільки репортаж покликаний відтворити певну подію таким чином, аби читач зміг відчути себе її учасником або безпосереднім свідком, автор статті у деталях і водночас стисло, документально точно зображує дійсність, факти і людей безпосередньо з місця подій. Спершу Цюй Чанжун та У Чуньсінь подають картину, на тлі якої розгортаються події, вводять візуальний ряд і лише згодом подають інформативне ядро:

“灰色的外墙，蓝色的房顶，丰富的藏书，信息化管理...城里才看得到的现代化图书馆出现在河南省信阳市

平桥区的19个乡镇，并向农民群众免费开放。据介绍，这些图书馆共投资2000多万元，每座图书馆占地面积不低于3亩，上下两层，建筑面积800平方米”。

“Сірі стіни з надвору, блакитний дах, багата колекція книг, інформативне управління ... У 19 селах району Пінцян (місто Сіньянши, провінція Хенань) з'явилися модернізовані бібліотеки, куди можуть завітати селяни цілком безкоштовно. Повідомляється, що у бібліотеки було інвестовано більш, як 20 млн юанів, площа, відведена під кожну, сягає близько 0,4 га, загальна ж площа двоповерхових приміщень дорівнює 800 кв м”.

Аби залучити читача до активної співпраці, автори статті вдаються до запитання. Це засвідчує більшу свободу журналіста у рамках репортажу, а також те, що автор постійно пам'ятає про читача як орієнтир:

“然而，这些耗巨资建设的图书馆会不会成为“摆设”，成为地方政府的形象工程，如何提高利用率呢？”

“Проте чи не стануть ці бібліотеки, у які вкладено величезні кошти, лише “декорацією”, плановим об'єктом місцевих органів влади? Яким чином сприяти підвищенню їхньої рентабельності?”

Як відомо, особливістю репортажу є відображення подій через особисте сприйняття журналіста. Читач сприймає інформацію опосередковано, очима журналіста. Особа автора (виражена 3-ю особою однини) у цьому випадку засвідчує очевидця:

“记者来到位于平桥区中心的一家公共图书馆。这个图书馆占地800多平方米，设有成人借阅室、少儿借阅室、报刊阅览室、采访编目室和电子阅览室。”

“Наш кореспондент відвідав Центральну пінцянську районну бібліотеку. Сама будівля займає близько 800 квадратних метрів та має декілька залів: зал для дорослих читачів, зал дитячої літератури, зал періодики, каталогів та читальний зал електронних ресурсів”.

Автори завершують репортаж на зразок традиційної моделі інформативних жанрів за допомогою інтерпретованої відповіді респондентів. Обрана синтаксична структура є авторським способом організації висловлювання, що засвідчує авторську позицію та вплив на читацьку аудиторію:

“华东师范大学教授、博士生导师陶康华说，农村图书馆作为最贴近农民的基层图书馆，是农村文化建设的重要窗口，有助于提高乡镇农民的文化素质，促进农民知识更新。”

“Професор Східно-китайського педагогічного університету, керівник аспірантів, які претендують на здобуття наукового ступеня кандидата наук, Тао Канхуа зауважує, що сільська бібліотека – це бібліотека, що найкраще відповідає рівню сільського населення, шлях до розбудови культури у селі, допомога у підвищенні культурних якостей людей, а отже й передумова до розширення знань”.

У контексті аналітичних жанрів газетної публіцистики автор тексту виступає для читача аналітиком, що з'ясовує факти та зв'язки між ними, умови та обставини їх перебігу, вплив, що вони справляють довкола. Набір даних, зібраних у авторському матеріалі, постає перед читачем чіткою і стрункою системою, що виявляє їхні стосунки і взаємозалежності [5, с.9]. Рецепція тексту відбувається попередньо підготовленою аудиторією (автор зважає на це у ході написання публікації), однак не применшує важливості та доказовості інформації, адже в силу обізнаності читацької аудиторії щодо запропонованої журналістом теми вимоги до матеріалу тільки зростають. Аналітичні жанри – це широке полотно фактів, які трактуються, узагальнюються автором, слугують для постановки певної проблематики, усестороннього розгляду та тлумачення за допомогою традиційних засобів газетного мовлення.

Прикладом статті, у якій автор виступає у ролі не лише інформатора, але й аналітика, який синтезує матеріал і підводить читача до логічного висновку, вважаємо статтю Дун Цзіна “Все ще чути сигнал атомної тривоги” [2]. Автор обирає подію як ключовий елемент проблематики статті. Практично одразу, з перших рядків журналіст висловлює власну думку, надає їй більшої доказовості обраною цитатою:

“4月26日是乌克兰切尔诺贝利核事故25周年纪念日，刺耳的警钟再次在该国境内敲响。如果不是日本福岛核泄漏事故的新痛，世人可能已经逐渐淡忘了这一“黑色的往事”。正如联合国秘书长潘基文26日发表在“纽约时报”上的一篇文章中指出：“核事故无国界，到了我们应该好好全面思索该问题的时候了。”

“26 квітня відбулась 25-річниця атомної аварії на Чорнобильській АЕС. І знову над країною пролунала пронизлива сирена. Якби не останні тривожні дані про викид радіації на “Фукусіма 1”, світ, напевно, вже потроху почав би забувати про “темні” моменти минулого. Як зауважив Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун на сторінках видання “Нью-Йорк Таймс” за 26 квітня цього року, “атомна аварія не має меж, і якщо з нами це вже відбулось, значить настав час ретельно і всесторонньо проаналізувати проблему”.

Читач констатує попередню авторську роботу над вивченням проблеми: автор наводить дані, підкріплює їхню достовірність, вказуючи джерело інформації, обирає матеріал, що засвідчує аналітичну роботу. Журналіст вводить у статтю елемент репортажу: перебуваючи на місці подій, він засвідчує сказане як очевидець, передає читачеві власні емоції та враження щодо побаченого:

“记者曾先后三次进入切尔诺贝利核电站地区进行采访。尽管以核电站为中心的30公里以内的“无人区”草木郁郁葱葱，景色美不胜收，但一想到核污染，给人的感觉就只有痛惜和恐惧。由于核污染的特性是看不见、摸不到、嗅不着的，所以很容易使人产生一种怀疑一切的不正常心理。”

“Наш кореспондент тричі побував у районі ЧАЕС. Не дивлячись на те, що 30-кілометровая зона навколо об'єкта – зона евакуації, природа довкола невимовно гарна, але варто лише згадати про забруднення, як перше враження змінюють відчуття жалю та страху. Забруднення неможливо ні побачити, ні відчуття на дотик чи запах, тому психіка людина досить легко набуває відчуття ілюзорності”.

Традиційно для китайської журналістики автор наводить цитату фахівця як авторитетне джерело серед широкого загалу, що неодмінно справить вплив на громадську думку ще й у силу піднесеного тону, який апелює до емоційного стану аудиторії читачів:

“俄罗斯核能公司总裁基里延科认为，安全问题始终是发展核能的首要问题，必须加快新技术研究，设计出核反应堆的“自动销毁”功能，以进一步提高核电站的安全性。此外，提升国际核能组织的作用和职能以及加强各国核能信息的透明性对确保安全有着重要意义。”

“На думку директора однієї з російських атомних компаній, вирішення проблеми безпеки атомної енергетики є першочерговим у процесі його розвитку. Слід прискорити нові технічні дослідження, спроектувати функцію самознищення атомних реакторів і, таким чином, сприяти прогресу та покращенню безпеки атомних станцій. Більше того, підвищення ролі й значення міжнародних атомних організацій, підтримка прозорості інформації щодо атомної ситуації в кожній країні мають ключове значення щодо гарантії безпеки”.

У художньо-публіцистичних жанрах для читача помітною стає громадянська позиція публіциста як вияв концентрації логічного мислення, внутрішніх переконань і глибоких емоцій, що відображають ступінь власного співпереживання і моральних начал. Художня публіцистика для реципієнта виконує виховну функцію, розкриваючи силу та красу глибокого, аргументованого і водночас яскравого, образного слова. Нічого не домислюючи, публіцист піддає факти осмисленню, ділиться особистими враженнями, висловлює власне ставлення до проблеми, на основі наявних даних прогнозує розвиток ситуації тощо. Автор художньо-публіцистичного тексту через ланцюг асоціативних зв'язків та образних уявлень створює документальний образ [8, с.7]. Тому авторське самопредставлення для читача проявляється не лише у змістовій організації тексту, однак через образне слово, що покликане створити асоціативні зв'язки, не просто подати факти, а саме авторське враження від фактів. Публікації цього жанру вважаються тією сферою газетних публікацій, де засоби вираження авторської індивідуальності у ході взаємодії із реципієнтом представлені чи не найяскравіше.

У статті Ван Дачжао “Зберегти традицію” автор публікації звертається до актуальної для сучасного Китаю проблеми розумного поєднання сучасних тенденцій розвитку та набутих віками традицій [4]. Журналіст пише напередодні проведення у Пекіні Олімпійських ігор 2008 року. Зважаючи на усю відповідальність, що постала перед китайським народом, аналізує, яким видаватиметься Китай чисельним іноземним гостям. Цікавим є те, що на відміну від аналітичних та інформаційних жанрів, у рамках нарису авторське “я” подано у 2-ій формі однини, що передає пряму адресність автора до реципієнта, апелює безпосередньо до нього:

“体育与旅游联手，早不是新鲜事，更是奥运经济的主要内容。2008年外国旅人来到北京，参与奥运会，图的就是时尚与传统兼得。”

“Спорт і туризм ідуть пліч-о-пліч. На Олімпійських іграх цей добревідомий факт набуває ще й важливого економічного змісту. У 2008 році іноземні гості приїдуть до Пекіну, аби стати учасниками спортивних змагань. Перед нами ж стоїть завдання поєднати тенденції сучасності та традиції доброго минулого”.

Виразні картини та живе образне слово – невід’ємний атрибут тексту художньо-публіцистичного жанру, що є свідченням добору автором яскравих мовних засобів (епітетів, редуплікованих рахівних слів для образного відтворення картини), його естетичних уподобань, індивідуальної актуалізації дійсності, що постає у рамках публікації, створюючи для читача зорову картину подій, невід’ємним атрибутом якої виступають реалії:

“看不够的名胜，逛不完的老字号，遛不尽的胡同，老北京是历史上一座文化名城。添上一处处拔地而起的楼宇大厦和奥林匹克运动场馆，一条条宽阔的大马路和盘绕的立交桥，新北京未来仍然是一座文化内函。”

“Пекін – визначне місто культурних надбань, тому навряд комусь під силу побачити усі незліченні історичні місця, відвідати усі традиційні китайські крамниці лаодзихао, пройтись поміж чисельних хутунів. Один за одним постають будинки-хмарочоси, олімпійські стадіони, широчезні проспекти, звиєсті автомобільні мости. Нехай Пекін і став новим, але в майбутньому, як і раніше, залишатиметься осередком культури”.

Журналіст використовує художньо-обраний метод “перетворення” об’єктивної реальності: авторська фантазія та вигадка надають свободу творенню художнього образу. Обраним жанром для написання продиктоване використання експресивних мовних засобів, деталізації, умовності зображуваного. Авторське “я” у формі 2-ої особи однини не лише акумулює увагу читачької аудиторії, однак вказує на адресність, а отже його прямий вплив:

“年月的奥运盛会将北京推进到一个历史的新起点。北京在建设过去没有的东西，也在保护已有的好东西，特别是作为城市标志的历史文化遗产。认识到成功举办一届奥运会可以留下宝贵的精神，物质财富，就应该对已经存在的那么多文化遗产格外珍视”。

“Масштабне проведення Олімпійських ігор підводить Пекін до нового етапу в історії. Культурним та історичним надбанням міста стане те, що створили сьогодні поряд із тим, що берегли до тепер. Успішне проведення перших на теренах Китаю Олімпійських ігор залишить після себе дух свята та матеріальні здобутки. Саме тому ми повинні цінувати передану у спадок культурну спадщину ще більше”.

Отже, проаналізувавши форми перцепції читачем авторського самопредставлення в публікаціях основних газетних жанрів сучасної китайської мови, ми дійшли висновку, що іншомовний газетний дискурс – площина міжкультурної комунікації, учасниками якої є автор тексту та читачька аудиторія. Форми реценції авторської індивідуальності у рамках газетного тексту китайських ЗМІ різняться в силу текстових жанрово-формуючих факторів.

У межах інформаційних жанрів творча діяльність журналіста повністю підпорядкована меті лаконічно, чітко та змістовно повідомляти про події, дотримуючись об’єктивного способу подачі, яким не передбачене авторське “я”, коментарі, судження чи оцінка журналіста. Автор для читача виступає “безпристрасним” інформатором, який структурує матеріал у відповідності до загальноприйнятих жанрово-стилістичних особливостей. Журналіст, з одного боку, намагається об’єктивно інформувати про те, що сталося, однак деталі та подача фактів набувають суб’єктивності представлення, тому читач сприймає інформацію опосередковано – через автора.

У рамках аналітичного жанру журналіст обирає тему або ситуацію як предмет дослідження. Автор публікації проводить аналіз для виявлення закономірностей розвитку подій. Факт для журналіста у межах цього жанру – не тільки основа тексту, але й привід для його інтерпретації, адже відповідно до авторського задуму відбувається синтез фактів – об’єктивних і тих, що є результатом власного авторського спостереження. Автор-аналітик робить акцент на причинно-наслідкових зв'язках, орієнтується на попередньо підготовленого реципієнта, що виступає опонентом або критиком сказаного.

У художньо-публіцистичному жанрі автор надає можливість читачеві сприймати проблему в образній формі. Журналіст у рамках тексту виступає одним із дієвих осіб, позакадровим спостерігачем або коментатором. Об-

раз автора-оповідача вносить у текст особливе емоційне навантаження у силу авторської оцінки, що виражена у доборі яскравих, промовистих деталей. Оскільки завдання художньо-публіцистичної публікації – створення емоційно-образного впливу на читача, відбувається вираження власного авторського світу через добір художніх засобів. Тому образ автора – це інформована духовно-багата людина, що прагне розділити власну точку зору із читачем та вплинути на його думку. Завдання ж читача – проникнути у суть того, про що йдеться, розібратись в авторській позиції.

Література:

1. Бібліотека: наразі й у селян під боком / Цюй Чанжун, У Чуньсінь // Женьмінь Жибао. – 2011. – № 13135. – С. 9.
2. Все ще чути сигнал атомної тривоги / Цзін Дун // Женьмінь Жибао. – 2011. – № 13137. – С. 4.
3. Жолоб І. Л. Когнітивні аспекти міжкультурної ділової комунікації у сучасній лінгводидактиці / І. Л. Жолоб // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: 2007. – С. 362.
4. Зберегти традицію / Ван Дачжао // Женьмінь Жибао. – 2007. – № 9053. – С. 12.
5. Калачинский А. В. Аргументация публицистического текста : [текст] / А. В. Калачинский. – Владивосток : Издательство Дальневосточного университета, 1989. – С. 9.
6. Ким М. Н. Технология создания журналистского произведения [Электронный ресурс] / М. Н. Ким. – Режим доступа : <http://evartist.narod.ru/text/71.htm>.
7. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" [Електронний ресурс] / І. Ю. М'язова. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/344371.html>.
8. Палагіна Н. Н. Воображение у самого истока: Психология и механизмы формирования : [текст] / Н. Н. Палагіна. – Бишкек : Илим, 1992. – С. 7.
9. Се Лівей. Китайська преса в умовах ринкової економіки [Електронний ресурс] / Се Лівей. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=269>.

Хомік О. Є.,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ОБЕРЕГОВИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті розглянуто тексти українських оберегових замовлянь як структурно-композиційне і смислове ціле, складники якого відбивають особливості комунікативної ситуації. Для їхньої характеристики важливим є прикметна для міфопоетичної свідомості система опозицій. Визначення специфіки апотропеїчної ситуації здійснено з урахуванням тематичного різноманіття оберегових замовлянь. Основна увага приділяється виконавцеві оберегового тексту і меті апотропеїчної ситуації.

Ключові слова: апотропеїчна ситуація, виконавець, комунікативна ситуація, вербальний оберег, замовляння, ілюкутивна мета.

В статье рассмотрены тексты украинских оберегових заговоров как структурно-композиционное и смысловое целое, составляющие которого отражают особенности коммуникативной ситуации. Для их описания важной является мифопоэтическая система оппозиций. Определение специфики апотропеической ситуации осуществлено на основе тематического разнообразия оберегових заговоров. Основное внимание уделяется исполнителю оберегового текста и цели апотропеической ситуации.

Ключевые слова: апотропеическая ситуация, исполнитель, коммуникативная ситуация, вербальный оберег, заговоры, иллюкутивна цель.

In the article the texts of Ukrainian charms as the structural, compositional and notional whole, components of which reflect peculiarities of communicative situation are examined. To describe them the system of oppositions for mythical-poetic perception is important. Determination of specific features of charm situation is realized considering subject variety of incantations.

Key words: charm situation, communicative situation, verbal charm, incantation, illocative purpose.

Останнім часом в українському та зарубіжному мовознавстві посилена увага приділяється аналізу замовлянь. У поле зору дослідників потрапляють такі питання, як тематичні групи замовлянь, їх структура та семантика, зв'язок з обрядом, мовні особливості текстів тощо [2; 3; 4 та інші].

Апотропеїчні (оберегові) тексти є одним із різновидів українських замовлянь. З огляду на те, що апотропеї зберігають ознаки і прикметні риси давніх текстів, яскраво відбивають особливості міфологічних уявлень про світ, містять численні давні за походженням образи, їх дослідження видається актуальним і своєчасним. Мета статті полягає в тому, щоб виявити особливості маніфестації в обереговому тексті окремих складників комунікативної ситуації.

У роботах, присвячених аналізу вербальних оберегів, поняття апотропеїчна ситуація вживається для характеристики ситуації мовленнєвого акту. “Вона (апотропеїчна ситуація), – зазначає О. Левкієвська, – має всі ознаки прагматичної організації, властиві комунікативній ситуації: мету проголошення тексту, наявність учасників ситуації: відправника тексту й адресата, час і місце, додаткові обставини. Проте на відміну від комунікативних ситуацій, що виникають у побутовому мовленні, апотропеїчна ситуація належить традиційній народній культурі й є ситуацією застосування оберега” [3, с. 16]. Таким чином, назване поняття характеризує екстралінгвальні умови, що визначають функціонування тексту замовляння. Водночас у самому тексті замовляння з усією очевидністю (при всіх можливих трансформаціях і видозмінах) відображаються основні координати апотропеїчної ситуації. Відтак структуру оберегового тексту можна розглядати як маніфестант апотропеїчної ситуації, визначаючи при цьому її основні складники, а саме: виконавця, мету оберега, носія небезпеки, проти якого спрямований оберег; об'єкт, що захищається; мовну стратегію, необхідну для досягнення відповідної мети. Зупинимось на перших двох складниках комунікативної ситуації.

Образ виконавця надзвичайно важливий для розуміння як специфіки самих аналізованих текстів, так і семантики тих засобів, які він використовує. Між тим дослідники не завжди приділяють належну увагу аналізу образу виконавця. У жанровому просторі українських оберегових замовлянь можна виділити кілька структурно-семантичних різновидів текстів, у яких образ виконавця представлений по-різному. Образ виконавця доцільно аналізувати, виходячи з означених у тексті оберегового замовляння особливостей встановлення суб'єкта дії, зв'язку зі світом, а також характером виконання дії. Залежно від цього можна виділити кілька прикметних для українських апотропеїв випадків. Виконавець тексту замовляння маніфестується у його структурі як особа, що діє самостійно. Найчастіше для її позначення вживається займенник “я”: “Іду я на суд: сонце в лице, місяць в плече. Зорею підпережуся – нікого не боюся. Вхоплю в суд. В суді чотири стіни і всі чотири німі. Стоїть стіл. На столі відро крові. За столом чотири судді. Хто мене неправильно буде судити, Той цю кров буде їсти й пити” [1, с. 309]. Самостійність і дійовість виконавця виявляється й у використанні в тексті оберегових замовлянь особових дієслів теперішнього і майбутнього часу: “Як стану я на воротах ...” [1, с. 324]; “Іду я каменною дорогою ...” [1, с. 315], “Іду я між люди ...” [5, с. 312] тощо.

Виконавець замовляння встановлює контакти з міфопоетичними помічниками (зорі, сонце, вода, земля, християнські святі та ін.) і його дія підтримується всемогутністю цих вищих сил: “Водице-здравице! Викликаю тебе із гір, із моря, з-за моря, із каміння! Як не може той камінь вийти із моря, з-під моря, Так суд ворога (...) не може вийти наверх! Як сонце праведне, як місяць, як зорі світять, Так щоб правда цього хрещеного (...) була ...” [1, с. 31].

Іноді виконавець замовляння може бути не представлений у його структурі на вербальному рівні, тоді сама оберегова дія немовби виконується іншою особою, найчастіше вищими сакральними істотами: “Іхав св. Юрій на

на червоній горі, на червоному коні, червоні поводи. Його Мати Божя зустрічала, св. Юра питала: “Куди їдеши, св. Юрію?” – “Іду я до народженої, молитвенної раби божої (ім’я корови), її коровицю Господню благословляю оберегати, остерегати, злих товарів не допускати, бо я буду злим тварам золотим мечем голови рубати, золотим ключем роти замикати, й зуби, й губи, й очі одвертати, щоб на мою коровицю, Господню благословицю, ніщо очей не витріщало, рота не роззявляло, зубів не вишкіряло, молока в неї однині й довіку не відбирало, бо то був св. Смеркачу, ти Господній Замикачу, замикаєш ти по білому світу церкви, монастирі, замкни мою хвіртку й не пусти до моєї коровиці злого духу од нині й довіку” [1, с. 267].

Обереговий текст може мати на меті як досягнення однієї практичної мети (наприклад, захист бджіл, худоби тощо), так і мети, що містить у собі власне апотропеїчні цілі і продукувальні. В останньому випадку синкретичність оберегового тексту підкреслюється й увиразнюється актуалізацією таких міфопоетичних констант, що, згідно з архаїчною свідомістю, можуть виконувати подвійну функцію – захисну і продукувальну. За нашими спостереженнями, найчастіше до таких міфопоетичних констант належать вода, криниця, земля, місяць, сонце, зорі та інші: “Добрідень, кринице-вдовице! Земля Тетяна, вода Уляна! Ти очищаєш каміння, креміння, Луги, береги. Я буду води на поміч набирати, Своє тіло обмивати Від ворогів, від напасті, від хвороб. Хлюпаю я на свою землю – Хто на цю землю ступає, Радість і славу мені посилає. Сонце, місяць, зорі Весь мир освятають, Радість і славу нам посилають. Пошли, Боже, мені щастя, Щоб я не знала погані, метушині, хвороб” [1, с. 14]. Особливої значущості набувають оберегові замовляння із синкретичною семантикою у перехідні періоди життя людини. Наприклад, при народженні, коли зав’язували дитині пуповину, то за першим вузликом говорили: “Першим разом, лучшим часом, за божою поміччу, за Божим благословенням, щоб був багатий, щасливий, довголітній, доступний до панів, до жидів, до дяків, до попів. Зав’язую тобі вік довгий, розум добрий, в щасті, в здоров’ї, в миру прожити” [1, с. 185]. У купіль, яка, за давніми уявленнями, символізує силу, здоров’я і чистоту, лили свячену воду, клали зілля, квіти, хліб (в інших місцевостях України вважали, що купіль повинна бути з відвару вівса: щоб дитина була багата і плідна), і виголошували замовляння: “Баба тобі пуп в’яже, а Господь нехай дає щастя, и здоров’я, и вик довгий, и розум добрий, из отцової молитви, из материної и бабиної” [5, с. 1:63] або “Здоровий був, мій синочку (донечка), з далекої доріженьки!” Намучився, поки до світу Божого ясного дістався. Рости здоровий та кріпкий, як дуб, гнучкий, як лоза, бистрий, як вода” [1, с. 186].

У зв’язку зі сказаним значний інтерес викликають наведені вище замовляння, в яких берегова семантика імпліцитно містить указівку на апотропеїчні функції відповідного тексту.

Для досягнення однієї мети (ураховуючи, що ця мета водночас може розглядатися і в більш широкому плані – з точки зору встановлення гармонії між людиною і світом) найчастіше використовуються засоби, які тісно пов’язані саме із видом небезпеки і характеризуються вузькою семантикою і функціональною спеціалізацією. Тут можна виділити два випадки. У загальнооберегових замовляннях часто використовуються імена різних святих, сукупна дія яких попереджає загрозу від усіх можливих небезпек: “Господи Боже, помози мені І Божая мати. Ангели-хранителі будуть мене охороняти. Я всередині із своїм чадом Горя не знати. Пресвятая Богородице, спаси і помилуй! Святий Петро, Павло, Миколай, Гавріїл, Ілля, Григорій, Віра, Надія, Любов, Варвара, Катерина, Параска, Килина, Хведора, Сорочка святих ангелів! Де я йду в путі-дорозі, І мої діти, і мої онуки і правнуки, Будете охороняти! В путі-дорозі, де йтимете і їхатимете, Від наглої смерті охоронятимете! Від меча, від огня, від потопу, Від змія, від звіра, Від вішалниці, від в’язниці, Від мимоходів, від переходів, Від глухоти, від німоти, Від сліпоти, від паралічу. Охороняйте: днями, ночами, опівночі, Досвітками, ранками і на сон грядущий, Охороняйте!” [1, с. 21]. Звертання до багатьох християнських святих як своєрідний обереговий засіб, що визначає характерну синтагматику оберегового тексту, зустрічається також у текстах від якоїсь однієї злої сили, наприклад від вітру: “... До святого отця Миколая, до Івана Хрестителя, до святого спасителя, до святого Митрофана, до святого Іллі – великого пророка, до святого Пантелеймона – великого врача, до святого Михайла, до святого Гавріїла, до святого Григорія Побідоносця, до святого Серафима Сарського, до святого Владимира Острозького, до святого Віцентого, до святого Антонія, до святого Феодосія, печерських чудотворців, до святого Іви преподобного почаївського, до святого Константина, до святого Петра, до святого Павла, до святого Гурія, до святого Самона, до святого Авраама, до святого Ісаака, до святого Якіма, до святого Захарія, до святого Ярмолая-великомученика, до святого Кирила і Мефодія, до святого Івана Золотоустого, до святого Івана милостивого, до святого Василя, до святого Йосипа, до святого Луки, до святого Андрея, до святого Федора, до святого Матвія, до святого Пилипа, до всіх угодників Хрестових, великих заступників. Бо ти, ляхпереляк, бо ти, вітер-сквозняк, і я тебе прошу, і я тебе молю, і я тебе вимовляю, на жовток, на білок тебе викликаю ...” [1, с. 303-305].

За наявності різних вербальних оберегових засобів і відсутності однозначної зумовленості цих засобів характером небезпеки все-таки можна виділити найбільш типові випадки використання тих чи інших образів, які осмислюються у міфопоетичному просторі української свідомості і відображають типове, часто зумовлене впливом християнства розуміння апотропеїчної семантики того чи іншого святого. Зокрема, у замовлянні від вовків активно використовуються номінації Георгій, Юрій: “Святий Юрій і Ягорій! Вийдять на Юросолымську гору, крикнють своїмъ гласомъ, склычте своїи хорты, позатыкайте йимъ роты. О вики аминь” [1, с. 92]; у замовлянні на охорону бджіл – Зосим: “Як тая овна не може вийти з моєи пасики і з тоєи земли, так мої пчолы не могли б вийти з моєи пасики від мене, раба Божого; не сами собою, но поміщию Божию и святого Зосыма” [5, с. 1:84].

Ім’я Архангела Михайла зустрічається у різних тематичних групах оберегових українських замовлянь, оскільки він у релігійній традиції є головним серед серафимів, херувимів і небесних сил, ав народній – уважається винищувачем усієї нечисті, чортів, також він оберігає все живе від нечистої сили і вважається захисником православної віри:

- в оберегових замовляннях від усього лихого: “Коло нашого двора камньина гора, осиковий кіл, огненна вода; шо буде лихви йти на гору – сі ўбе, на осиковий кіл сі пріє, в огнені вогі згорит! Сидит на наших воротъих

Михайло, Козьма, Єлия в червоних чоботях, з ясним мечем: що буде лихви йте, то буде стинати, а добре, то буде ид нам пускати”[1, с. 34]. У цьому замовлянні на архангела Михаїла вказує меч, а також те, що святий сидить на воротах, адже і в народному уявленні, і в християнській традиції архангел Михаїл охороняє вхід до царства небесного, зберігає ключі від раю. Незмінні атрибути святого – ясний меч та червоні чоботи – вказують на належність його до вищого позитивного простору. Крім того, червоний колір – обереговий, додає апотропеїчних властивостей.

• У замовлянні від зубного болю: “Архангел Михаїл, місяць праведний, був на тому світі?” – “Був!” – “Бачив мертвих людей?” – “Бачив”. – “Не болять їх зуби, не болить їх жовта кость?” – “Не болить і чорная кров Івана, раба Божого: щоб же зуби не боліли й не щеміли у хрещеного, народженого, молитвяного!” [1, с. 78].

• У замовлянні-оберегові худоби від хижих звірів (поряд із іншими архангелами): – “Святії архангели і ангели, Михаїл, Гавриїл, Уриїл і Сарафаїл, ізідіте на святую гору і затрубіте во святую трубу, ізберіте своя слуги і замовте їм губи і зуби, щоки і пащоки, леву й левиці... Як бояться лева й левиці ті звірі, так щоб боялись моего скоту (мастю такою-то)!” [1, с. 144].

Отже, у структурі та семантиці текстів українських оберегових замовлянь знаходять своє своєрідне відбиття такі складники комунікативно-апотропеїчної ситуації, як виконавець замовляння та мета апотропеїчної ситуації, а самі тексти відзначаються наявністю різних мовних засобів для досягнення відповідної ілюктивної мети.

Проведене дослідження накреслює перспективи подальшого аналізу різних типів замовлянь, текстів малих жанрово-композиційних форм.

Література:

1. Ви, зорі-зориці: Українська народна магічна поезія (Замовляння). – К. : Молодь, 1991.–334с.
2. Завьялова М. Балто-славянський заговорний текст: лінгвістический анализ и картина мира (на материале литовских и белорусских лечебных заговоров) : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / М. Завьялова. – М., 1999. – 19 с.
3. Левкиевская Е. Е. Славянский вербальный оберег. Семантика и структура / Е. Е. Левкиевская.– М.: Индрик, 2002. – 336 с.
4. Остроушко О. А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. А. Остроушко. – Дніпропетровськ, 2002. – 22 с.
5. Чубинський П. П. Мудрість віків. Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського / П. П. Чубинський: У 2-кн. – К. : Мистецтво, 1995.

Чайка Л. В.,

Центр наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України, м. Київ

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ВЕРБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

*У статті розглядаються основні аспекти аналізу вербальних конфліктів, чинником яких є гендер комунікантів.
Ключові слова: конфлікт, гендер, комунікація, методологія, лінгвістичні методики.*

В статье рассматриваются основные аспекты анализа вербальных конфликтов, порождаемых гендерной принадлежностью коммуникантов.

Ключевые слова: конфликт, гендер, коммуникация, методология, лингвистические методики.

The article deals with the main aspects of analysing verbal conflicts which are generated by gender of communicators.

Keywords: conflict, gender, communication, methodology, linguistic methods.

Існують досить узагальнені соціально-психологічні категорії, що можуть бути застосовані до будь-якого типу конфліктів. Тому необхідно виявити специфіку вербального конфлікту як феномена, чинником якого слугує природна людська мова. Серед них – конфліктогенний фактор; структура та динаміка ситуації вербального конфлікту; функціональність і тип вербального конфлікту. При цьому сам вербальний конфлікт розуміється широко – як таке порушення процесу людського спілкування за допомогою природної мови, за якого один із комунікантів не повністю або взагалі не розуміє іншого, негативно ставиться до його манери мовленнєвої поведінки, вербально-когнітивної бази чи до знаків, що використовуються в акті спілкування.

Слід з'ясувати, як саме мовні знаки та їх сполучення у різних типах комунікативних актів та у різних видах та формах мовлення здатні маркувати екстремовні якості комунікантів, враховуючи той факт, що комуніканти є 1) членами певного соціуму; 2) індивідами, які наділені свідомістю та мисленням, у тому числі й мовним; 3) носіями певних мов та їх форм існування, якими володіють різною мірою. Крім того, сам комунікативний акт має свою структуру, кожний з компонентів якої специфічно відображається у перебігу вербального конфлікту.

Виникає необхідність поглянути на вербальні конфлікти з позицій відбиття у них особливостей комунікативного та пізнавального процесу загалом та з погляду відображення і навіть структурування ними певної картини світу як системи інтуїтивних уявлень про реальність “можливого світу” із своєю семантикою або його фрагмента [19, с. 172-173; 20]. Цей підхід жодною мірою не спростовує традиційних методик опису граматичних явищ, проте він надає можливості точніше моделювати зовнішню форму та внутрішній зміст вербальних конфліктів. “Мова підготовлює річище, яким тече потік людської думки” [15, с. 5], а, з іншого боку, “зabarвлює ознаки, що належать дійсності” [22, с. 32]. Саме тому такий підхід видається найприйнятнішим для опису та аналізу об'єкта дослідження.

Важливим для соціокомунікативного аналізу вербальних конфліктів є розмежування понять “соціальна роль” і “соціальний статус” особистості. Первинним за значимістю протиставленням в соціолекті слідом за В. І. Карасиком ми визнаємо протиставлення двох площин соціально обумовленої варіативності мови – стратифікаційної та ситуативної. Перша – відображає соціально-класову структуру суспільства. Одиницею стратифікаційного виміру мови є мовні колективи з їх соціально-комунікативними ресурсами, ситуативного – соціальні ролі, в яких відображені соціально обумовлені відносини між учасниками комунікативного акту. До поняттєвого ряду, пов'язаного зі стратифікаційною варіативністю мови, відноситься соціальний статус людини, і разом з тим він визначає ситуативний вимір мови через соціально-рольові відносини [12, с. 17]. Якщо під “соціальним статусом” розуміється співвідносна з положенням людини позиція в соціальній системі, що включає права та обов'язки і взаємні очікування комунікантів, які випливають з їхніх соціальних ролей, то “соціальна роль” – це функція, що її виконує людина як елемент суспільства; деякий зразок поведінки, в тому числі і мовної, визнаний доцільним для людей цього статусу в певному суспільстві. До рольових відносин особистості залучаються лише в силу того, що вони мають певний соціальний статус, який може узагальнювати безліч соціальних ролей, які також є варіантами участі особистості у певних типах діяльності.

Сучасна соціальна наука розрізняє поняття “стать” та “гендер”, традиційно позначаючи через перше з них анатомо-фізіологічні особливості людей, на яких базується визначення людської істоти як чоловіка або жінки, а через друге – наявний розподіл чоловіків та жінок за соціальними ролями, формами діяльності, поведінкою та емоційними характеристиками, тобто сукупність соціальних та культурних норм, які суспільство “зобов'язує” людей виконувати залежно від їх біологічної статі [23, с. 32-39]. Вважається, що гендер є своєрідним підсумком соціалізації людини в суспільстві відповідно до його статевої приналежності: чоловіки та жінки є культурними продуктами своїх суспільств, а вирішальним параметром у формуванні розбіжностей є культура [25, с. 61-62].

Категорія “гендер” увійшла до системи понять сучасної філологічної парадигми значно пізніше, ніж до структури інших наук про людину, а гендерний аналіз у мовознавстві виник унаслідок рефлексій над феміністською літературною критикою, що виникла наприкінці ХХ ст. у США й Західній Європі. Серед основних принципів гуманітарного, у тому числі лінгвістичного, фемінізму слід назвати орієнтацію на розкриття специфічного способу жіночого буття-у-світі й, отже, своєрідність жіночих способів і тактик художнього письма (пізніше – і мовлення взагалі). У цьому зв'язку знаковими стали розвідки Е. Грош [26, с. 9-24], Е. Морс [27], Е. Шоултер [29]. Вітчизняні дослідження в галузі гендерного аналізу розпочалися значно пізніше, ніж на Заході, що дозволило їм уникнути багатьох пасток інтуїтивізму й апеляцій до “незбагненої жіночої сутності”. Об'єктом аналізу для цих студій стають “жіночі тексти” літератури, тобто корпус творів (включаючи щоденники, епістолярій тощо) письменників-жінок. До пошуку “жіночих орієнтирів” звертаються не тільки представники “чистої” феміністської

критики, зокрема В. Агеєва [1; 2], Н. Зборовська та М. Ільницька [10; 11], О. Забужко [9], а й дослідниці українського модернізму й постмодернізму, такі як С. Павличко [18], Т. Гундорова [7], Н. Шумило [8]. У цьому сенсі вербальні конфлікти виступають благодатним матеріалом для зіставлення “чоловічого” й “жіночого” мовлення і далі, можливо, – для далекоюсяжних висновків рівня соціології та психології мовлення. Причому лінгвістичний аналіз вербальних конфліктів, чинником яких є гендер, лежить, як видається, у площині психіко-психологічних ресурсів особистості, серед яких – комплекс переконань, вірувань, підходів, очікувань та залежностей, що зумовлюють реакцію на ситуації.

Отже, зважаючи на те, що диференціація “чоловіче – жіноче” базується на первинній розбіжності чоловічих та жіночих видів діяльності (що, у свою чергу, призводить до розбіжностей у комунікативній поведінці) та сигналізує про біологічну статево різницю, у суспільствах, де такий розподіл комунікативної діяльності освячений авторитетами й традиціями, його невиконання є конфліктогенним: “В адигів чоловік, що використовує в своєму мовленні елементи жіночої мови, сприймається як жінкоподібний (*физифе*), а жінка, у вустах якої звучать слова й вирази чоловічої мови, оцінюється як чоловікоподібна, вульгарна” [17, с. 70-71]. Так само у “сільській” російській мові вживання грубої інвективи вважається диференційною ознакою чоловічого мовлення, у той час як жіноче використання вульгарної лексики й фразеології вважається неприпустимим і засуджується [13; 16; 24; 28].

Вербальні конфлікти, що мають своїм чинником гендер, виникають передусім через розбіжності когнітивних інформаційних моделей, що містяться у психіці учасників комунікативного акту та мають соціокультурний характер. Так, чоловіки та жінки по-різному сприймають “повідомлення” один від одного, а результатом помилок такого сприйняття є конфлікт: оповідь про неприємності для жінок є передусім спробою викликати співчуття без очікування конкретних дій, у той час як чоловіки почуваються винними та реагують справами на висловлені проблеми [5; 6]; якщо для жінок обмін дрібними деталями є засіб та свідчення інтимізації спілкування, то чоловіки зазвичай не вдаються у незначні деталі [3; 4; 14] тощо. Тобто, гендер завжди маніфестований в мовленні, а тому його можна розглядати як змінну функцію комунікативного акту, зважаючи на те, що усі знання, необхідні для гендерного аналізу, вже наявні в комунікантів. У цьому разі передбачається, що чоловіки та жінки усвідомлюють власну гендерну належність, але неадекватно моделюють гендерні стереотипи своїх опонентів, проте моделювання гендерної дійсності в комунікативному акті може розглядатися як досвід її аналізу та як прагнення віднайти потенціал до позитивної динаміки спілкування.

Оскільки дослідженню гендерних аспектів мовних явищ має передувати їхній аналіз як одиниць мови/мовлення, напрям дослідницької думки розгортається від виділення та класифікації мовних елементів до побудови їх системних моделей. Для безпосереднього дослідження гендерних аспектів одиниць конфліктної комунікації використовуються лінгвістичні методи та методики мовознавчих напрямів і галузей (психолінгвістичні, соціолінгвістичні, лінгвокультурологічні, квалітативні, квантитативні тощо). На основі подібних припущень можливо коректно згрупувати вербальні конфлікти, чинниками яких є гендерні розбіжності, не тільки за структурним принципом, а й за гендерним, визначити принципи вибору тих чи інших комунікативних стратегій і тактик залежно від соціокультурної статі мовця, враховуючи й ступінь їхнього емоційно-експресивного забарвлення. Відштовхуючись від цього, можна зрозуміти, які гендерні розбіжності у мовленні чоловіків чи жінок носять функціональний характер, які пріоритети у виборі мовленнєвих ресурсів має той чи інший мовний соціум.

Таким чином, екстралінгвістичні фактори – параметри ситуації спілкування, тональність, соціальні та психологічні особливості комунікантів, їхня мовна та комунікативна компетенція – відіграють досить велику роль для правильного розуміння вербальних конфліктів і їх адекватної інтерпретації. Тому можна стверджувати, що вербальні конфлікти – це своєрідні соціально та психологічно позначені одиниці дискурсу, що віддзеркалюють соціальні та психологічні характеристики адресата й адресанта, їх рольові, у тому числі гендерні, відносини. Це призводить до висновку, що комунікативний акт не є ізольованою одиницею: він завжди виступає частиною дискурсу, а вербальний конфлікт завжди цілеспрямований і співвіднесений із конкретною ситуацією. Дискурс ведуть особистості. Від особистостей залежить вибір форми звертання і реалізація певної мовної стратегії для досягнення своїх інтенцій. Реалізуючи себе як елемент дискурсу, звертання безпосередньо пов’язано з темою, регістром, принципами ведення діалогу, ввічливістю, іронією та іншими параметрами дискурсу, серед яких, як виявляється, значне місце посідає гендер.

Література:

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / Віра Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
2. Агеєва В. Поетеса зламау століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / Віра Агеєва. – К. : Либідь, 1999. – 263 с.
3. Андреева Г. М. Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 376 с.
4. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: Учебник для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 551 с.
5. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – М. : Прайм-Еврознак, 2004. – 320 с. – (Секреты психологии).
6. Гидденс Э. Социология / Энтони Гидденс. – М. : Эдиториал УРСС, 1999. – 704 с.
7. Гундорова Т. Літературний міф і канон / Т. Гундорова // Слово і Час. – 2001. – № 5. – С. 15–29.
8. Гундорова Т., Шумило Н. Тенденції розвитку художнього мислення (початок ХХ ст.) / Т. Гундорова, Н. Шумило // Слово і Час. – 1993. – № 1. – С. 55–67.
9. Забужко О. Une princesse lointaine: Леся Українка як культурно-інтерпретаційна проблема / О. Забужко // Слово і час. – 2001. – № 2. – С. 6–18.
10. Зборовська Н. В. Психологічний аналіз і літературознавство : Посібник / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с.

11. Зборовська Н., Ільницька М. Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Ільницька. – Л. : Літопис, 1999. – 336 с.
12. Карасик В. И. Язык социального статуса : монография / В. И. Карасик. – М. : Ин-т языкознания РАН ; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. – 330 с.
13. Ковалев Г. Ф. Русский мат – следствие уничтожения табу / Г. Ф. Ковалев // Культурные табу и их влияние на результат коммуникации : сб. науч. трудов. – Воронеж : ВГУ, 2005. – С. 184–197.
14. Конфликтология: Учебник / Под ред. А. С. Кармина. – СПб. : ЛАНЬ, 2000. – 448 с.
15. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – ("Язык. Семиотика. Культура").
16. Михайлин В. Русский мат как мужской обценный код: Проблема происхождения и эволюция статуса / В. Михайлин // Тропа звериных слов: Пространственно ориентированные культурные коды в индоевропейской традиции. – М. : НЛЮ, 2005. – С. 331–360.
17. Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР / Ред. коллегия Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева. – М. : Наука, 1982. – 150 с.
18. Павличко С. Д. Теорія літератури / С. Д. Павличко. – К. : Основи, 2002. – 679 с.
19. Руднев В. П. Картина мира / В. П. Руднев // Словарь культуры XX века. – М. : Аграф, 1997. – С. 172–173.
20. Соколовская Ж. П. "Картина мира" в значениях слов: "семантические фантазии" или катехизис семантики? / Ж. П. Соколовская. – Симферополь : Таврия, 1993. – 231 с.
21. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер / Под ред. В. А. Ядова. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.
22. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия; Отв. ред. А. А. Уфимцева; АН СССР, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
23. Трофимова Е. И. О концептуальных понятиях и терминах в гендерных исследованиях и феминистской теории / Е. И. Трофимова // Женщина в российском обществе. – 2000. – № 4. – С. 32–39.
24. Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии / Б. А. Успенский // Анти-мир русской культуры. – М. : Ладомир. 1996. – 409 с. – С. 9–107.
25. Чикалова И., Янчук Е. Гендер: введение в понятие: авторские методические разработки / И. Чикалова, Е. Янчук // Иной взгляд. – Минск, 2003. – № 2. – С. 61–62.
26. Grosz E. Space, Time and Perversion / E. Grosz // Essay on the Politics of Bodies. – NY.; Lnd. : Routledge, 1995. – P. 9–24.
27. Moers E. Literary Women / E. Moers. – Lnd. : The Women's Press, 1978. – 336 p.
28. Plahn J. X-я-м-я и тому подобное / J. Plahn // RussianLinguistics. – Vol. 11. – 1987. – P. 37–41.
29. Showalter E. A. Literature of Their Own. The British Women Novelists from Bronte to Lessing / E. A Showalter. – Princeton; NY : Princeton University Press, 1977. – 392 p.

Чепіль О. Я.,
Національний університет "Острозька академія"

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ТЕОРІЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз зв'язку та особливостей загальної теорії комунікації із теорією мовної комунікації, подано характеристику комунікації та її основних компонентів, виокремлено та описано базові моделі мовної комунікації.

Ключові слова: загальна теорія комунікації, теорія мовної комунікації, комунікація, моделі мовної комунікації.

В статті представлено глибокий аналіз зв'язку та особливостей загальної теорії комунікації з теорією мовної комунікації, подано характеристику комунікації та її основних компонентів, описано базові моделі мовної комунікації.

Ключевые слова: общая теория коммуникации, теория языковой коммуникации, коммуникация, модели языковой коммуникации.

A thorough analysis of relations and peculiarities of Communication Theory as a Field versus Language Communication Theory, characteristics of communication and its key components, the description of the language communication key models have been made in this article.

Key words: Communication Theory, Language Communication Theory, communication, language communication key models.

Успіх професійної діяльності людини та її особистого життя значною мірою визначається рівнем комунікативної культури. Мовна комунікація є складною інформаційно-знаковою системою, у якій взаємодіють індивідуальні, національні та інтернаціональні мовні компоненти. Функціонування цієї системи зумовлено історично та має соціально-культурні засади. Людина – є центральною ланкою, що безпосередньо творить мовлення. Сучасні глобалізаційні процеси, невпинне зростання міжнародних зв'язків, нові інформаційні технології, доступність надбань світової цивілізації істотно впливають на ставлення людини до комунікації. Розвинена мовна особистість знає й ефективно використовує лінгвістичні, соціолінгвістичні, прагматичні аспекти комунікації, правила комунікативної поведінки в різних ситуаціях.

Впродовж останнього десятиріччя ХХ століття відбулося поглиблення розриву не лише між країнами колишнього Радянського Союзу та Заходом, але й відбулася диференціація й у межах пострадянського простору. У російській лінгвістиці вже починають говорити про кризу ідей у лінгвістичній генології. Існує певний вакуум свіжих ідей, пов'язаних з когнітивізмом, комунікативною лінгвістикою, прагмалінгвістикою, лінгвокібернетикою тощо. У Росії наукових доробок, які пов'язані з комунікативістикою, з теорією комунікації, з практикою комунікативних явищ значно більше опрацьовано та оцінено. Україна лише виходить на цей рівень.

З початком нового ХХІ століття можна спостерігати позитивні тенденції в українській лінгвістиці, зокрема з'являється чимало досліджень теорії комунікації, законів руху інформації в суспільстві. Дослідження теорії мовної комунікації, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики пов'язане з іменами сучасних українських дослідників – Флорія Бацевича [1], Ольги Яшенкової [10], Олени Селіванової [8], Георгія Почепцова [6].

Лінгвістика ХХ – ХХІ століття інтегрувала різні гуманітарні знання у певну цілісність, стимулюючи стрімкий розвиток науки про людину і суспільство. Домінантною ознакою вивчення сучасної лінгвістики стає антропоцентризм. У такій площині організацію мовленнєвих повідомлень досліджують та аналізують у контексті прагматичної діяльності мовця і слухача.

У рамках сучасної методологічної платформи мова виступає як поліфункціональна знакова система, що виконує дві головні функції: когнітивну і комунікативну. На думку Ф. Бацевича, системно-структурний підхід до мови вичерпав себе, проте дослідження всіх рівнів мовної системи в межах інших підходів є дуже актуальним [1, с. 8-18].

Актуальність дослідження полягає у тому, що воно орієнтує сучасну лінгвістику на функціонально-комунікативний опис мови та її інтеграцію із загальною теорією комунікації, яка опосередковує зв'язки з філософією, логікою, риторикою, теорією інформації, кібернетикою, психологією, культурологією, соціологією тощо і водночас спирається на теоретичні доробки споріднених напрямів лінгвістики, насамперед прагмалінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, паралінгвістики, дискурсології, етнолінгвістики тощо.

Об'єктом нашого дослідження є природна людська мова у всіх її проявах.

Предмет дослідження – класифікація моделей мовної комунікації.

Основні завдання статті: аналіз зв'язку та особливостей загальної теорії комунікації із теорією мовної комунікації, характеристика комунікації, виокремлення та описання моделей мовної комунікації.

Проблематика, пов'язана з динамічним аспектом мови, її антропоцентричними виявами, на Заході розвивається активніше. Деякою мірою це зумовлено стрімким розвитком аналітичної філософії у США та Європі, яка в певний момент досягла стану, який називається прагматичним поворотом у лінгвофілософії. Тобто вчені, класичні філософи, логіки, звернувшись до живої природної мови, помітили, що людина не може існувати без єдності з нею. Вперше цей феномен було зафіксовано в працях Остіна, Серля, Вандервекера, Грайса. На Заході раніше помітили величезну роль вивчення способів руху інформації, законів її породження, а інформація, безумовно, не може бути відірваною від мови, її носіїв. Цей комплекс, цей синтез філософського, лінгвофілософського привів до того, що в США та Західній Європі дуже активно зацікавилися проблемами комунікативної лінгвістики. В Україну, через певні об'єктивні обставини, це прийшло пізніше.

Як наголошує Ф. Бацевич, на теренах колишнього Радянського Союзу ми маємо певне відставання в дослідженні мови саме як засобу комунікації [1].

У США є всесвітньо відома Бостонська школа, яка здійснює дослідження комунікації в малих соціальних групах. Мала соціальна група – це спілкування декількох осіб (зазвичай більше трьох). Виявляється, дослідити мовлення в такій групі дуже складно, тому що воно підпорядковане своїм внутрішнім законам. Існують закони подання інформації, зв'язності реплік, зв'язку між мовними та позамовними чинниками. Саме їх дослідженням і займається Бостонська школа дискурс-аналізу.

Україна поступово перетворюється на ринок, який вимагає якісних теоретичних праць, пов'язаних з проблемами руху інформації, її створенням, зародженням, зникненням, втіленням у засоби мови.

Актуальним стає вивчення проблеми функціонування мови, особливості її використання у різних ситуаціях спілкування, різних соціальних групах і культурах.

Усі види взаємозв'язків у системі “природа – людина – соціум – діяльність – знання – культура” існують та безпосередньо зумовлені комунікаціями (від лат. *Communicatio* – передавати, пов'язувати), які трактуються як контакти, зв'язок, спілкування, повідомлення, інформація, засоби її донесення та використання з метою управління.

Значну увагу дослідники зосереджують на ролі мови у життєдіяльності людей, пізнанні людиною світу, передаванні повідомлень за допомогою новітніх технологій. Так з'являються численні наукові теорії, зокрема теорія мовної комунікації.

За визначенням О. Яшенкової, теорія мовної комунікації (лат. *Communicatio* – зв'язок, повідомлення) – напрям сучасної лінгвістики, спрямований на вивчення закономірностей, складників і чинників комунікативної діяльності людини, яка здійснюється на основі природної мови [10, с. 8].

Вивчення мовної комунікації головним чином ґрунтується на загальній теорії комунікації.

Теорія комунікації – галузь наукових досліджень, яка вивчає універсальні механізми та закономірності інформаційного обміну в природі і суспільстві [10, с. 10].

Як самостійна наукова галузь, теорія комунікації зародилася у середині ХХ століття і, передусім пов'язана із працями К. Шенона, В. Вівера “Математична теорія комунікації” (1949) та “Кібернетика” (1948) Н. Вінера. Тривалий час теорія комунікації перебувала під впливом різноманітних наукових традицій та напрямів. У світлі сучасних досліджень, теорія комунікації продовжує розвиватися як міждисциплінарна галузь, проте предмет її дослідження не вдалося сформулювати однозначно.

Комунікація має чітку структуру та підпорядкована визначеній організації та зв'язків її компонентів. Основними її елементами є адресант (відправник), адресат (отримувач), кодування, декодування, канал, медіум, повідомлення, ситуативний контекст, комунікативний шум (перешкоди), зворотний зв'язок.

Комунікація починається з джерела інформації, яким є адресант.

Адресант (франц. *adresser* – надсилати) – комунікант, який створює та передає повідомлення.

Адресант може бути *індивідуальним* (одна людина) і *колективним* (двоє і більше людей). Він визначає тип повідомлення і спосіб його передавання, враховуючи потреби отримувача. Адресант кодує своє повідомлення за допомогою певних символів (коду).

Кодування (лат. *codex* – список настанов) – *втілення задуму адресанта в певну символічну форму (мовну, звукову, графічну тощо).*

Від кодування залежить сприйняття повідомлення. **Повідомлення** – інформація, втілена у конкретний код, яка передається адресатові по відповідному каналу комунікації. Повідомлення реалізуються засобами різних семіотичних систем і можуть складатися з *вербальних* (мовних) та/або *невербальних* (наприклад, жести, міміка, графічні зображення) символів. Передавання повідомлення відбувається за допомогою каналів, які обирає адресант.

Канал – спосіб передавання повідомлення, що враховує фізіологічні можливості людини.

Канали комунікації спираються на п'ять органів чуття (слух, зір, дотик, нюх, смак). У зв'язку з цим виокремлюють *слуховий* (вокальний/звуковий), *зоровий* (візуальний), *тактильний* (дотиковий), *нюховий* і *смаковий канали*. У багатьох випадках повідомлення передають кількома каналами одночасно, що свідчить про багатоканальність природи комунікації.

Адресат – за визначенням Ф. Бацевича, кінцевий “споживач” повідомлення, який сприймає повідомлення і відповідно до своїх когнітивних стратегій і умов інтерпретує повідомлення адресата [1, с. 52].

Адресат як і адресант може бути *індивідуальним* (окрема людина) або *колективним* (група людей). Після отримання повідомлення адресат має його декодувати.

Декодування – процес розшифрування повідомлення, перетворення символів на значення.

Отримане повідомлення переважно викликає зворотний зв'язок. **Зворотний зв'язок** – будь-яка реакція адресата на отримане повідомлення.

Інформаційний (комунікативний шум) – перешкоди різного типу (фізичні, психологічні, фізіологічні, семантичні), які погіршують ефективність комунікації.

Процес комунікації відбувається за умов ситуативного контексту.

Ситуативний контекст – обставини, за яких відбувається комунікація.

Отже, здійснення комунікативного акту відбувається при умові використання основних компонентів комунікації, які взаємопов'язані і взаємодіють в процесі комунікації.

В історії розвитку різних наук, у тому числі і теорії комунікації було створено значну кількість моделей комунікації. Зокрема, сучасний американський науковець Д. Андерсон у своїй праці “Комунікативна теорія: епістемологічні основи” (1996) зробив аналіз 249 видів теорій комунікації.

Будь-яка модель комунікації, як правило, відтворює її сутність, складові елементи, основні функціональні характеристики комунікації загалом та її елементів, зокрема. Розглянемо найпоширеніші види цих моделей, перш за все з погляду їх універсальності (з позиції широти практики застосування для різних форм комунікацій), а також з позиції історичності.

Лінійна модель. Вона представляє комунікацію як дію, односторонній процес передавання інформації від джерела адресатові. Такий спосіб передавання повідомлень характерний переважно для писемної комунікації, ЗМІ або усного спілкування. Адресат фігурує як пасивний учасник комунікації, що дає підстави сприймати його як об'єкт навмисного впливу. Як відзначає О. Яшенкова, недоліком лінійної моделі є те, що вона лише частково охоплює особливості процесу міжособистісного спілкування [10, с. 41].

Існує думка, що першу лінійну модель комунікації розробив давньогрецький філософ Арістотель, який розглядав складові ланцюга “оратор – промова – аудиторія” як основні елементи комунікативного акту. Однак класичною моделлю комунікації вважають лінійну модель американського політолога та теоретика комунікації, засновника політичної психології Гарольда Лассвелла (1902–1978). Виведена ним формула визначає формат опису комунікації: хто говорить? що говорить? за допомогою якого каналу? до кого говорить? з яким результатом? Максимальна простота такої моделі сприяла її широкому розповсюдженню. Виведена ним формула п'яти запитань виникла в рамках рокфеллерівського семінару з комунікацій, який проводився з вересня 1939 по червень 1940 р. [7, с. 60].

Представлена модель позбавлена інтерактивності учасників комунікації, тобто коли адресат стає адресантом, і навпаки.

Модель К. Е. Шеннона. Головним досягненням К. Шеннона є візуалізація цифрових комунікацій. Модель комунікації Шеннона включає в себе такі елементи, які розташовані у лінійній послідовності: джерело інформації, передавач, канал (джерело шуму), одержувач, адресат. У цій моделі було взято до уваги наявність комунікативного шуму, спричиненого зовнішніми чинниками, зокрема каналом комунікації. Як і в моделі Лассвелла, процес комунікації подано як односторонній – від джерела інформації до її адресата.

Модель Р. Якобсона. Модель, запропонована Романом Якобсоном є по суті інтерпретацією ідей К. Шеннона. Аналізуючи процеси комунікації, вчений скеровував свою увагу на особи учасників спілкування і засоби мови, які ними використовуються. Вона виглядає так:

Контекст

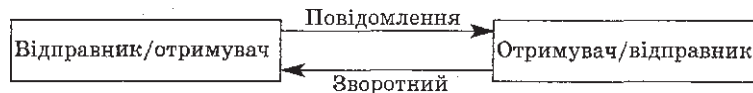
Адресант → Повідомлення → Адресат

Контакт

Код

Представлена модель інтерпретується так: адресант, використовуючи засоби мовного коду, формує повідомлення, за допомогою якого у межах певного контексту встановлює контакт з адресатом.

Інтеракційна модель. Назва моделі вказує на активність всіх учасників спілкування, та її обов'язковим компонентом є зворотний зв'язок. Вона виглядає так:

Авторами цієї моделі комунікації є російський лінгвіст М.Бахтін, французький філософ Р.Барт та ін.

Ідея діалогізму, яка була представлена у працях М. Бахтіна вказує на інтерактивний процес породження нових смислів, що формуються внаслідок активної взаємодії усіх комунікантів.

Контекст повідомлення

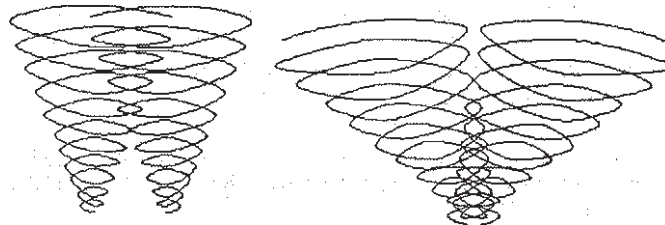
Комунікант 1 – (Спільні смисли) – Комунікант 2

Незважаючи на певну універсальність розглянутої моделі, та можливість зворотного зв'язку, вона не враховує психологічних, соціальних, культурних та інших чинників, які можуть впливати на перебіг спілкування.

Трансакційна модель. На противагу лінійній та інтеракційній моделям, які є дискретними в сенсі комунікації, трансакційна модель – характеризується взаємодією, яка триває. Комунікант будує своє повідомлення залежно від його попереднього досвіду соціальних взаємодій, який безперервно накопичується впродовж всього життя.

Окремо слід зупинитися на моделі комунікації американського лінгвіста Френка Денса. Ця модель демонструє як відбувається еволюція комунікації індивіда впродовж всього життя, починаючи від народження, і що його поведінка залежить від його попереднього досвіду соціальної взаємодії.

Важливим постулатом такої теорії можна вважати, що комунікація є динамічним і тривалим процесом. Вона виглядає так:

Місця перетину спіралей вказують на наявність контакту між комунікантами (надсилання та отримання повідомлень). Деякі спіралі перетинаються лише один раз або кілька разів за життя, інші взаємодіють протягом тривалого часу.

Отже, комунікація – це процес взаємодії людей з використанням засобів мовного коду, що відбувається за певними законами та має чітку організацію. Представлені моделі розкривають сутність комунікативного процесу та полегшують розуміння природи комунікації.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що теорія мовної комунікації інтегрована до системи наук, є відносно

самостійною дисципліною, яка знаходиться у постійному розвитку. Актуальними та перспективними в такому контексті вважаємо теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса, комунікативного повідомлення Карла-Отто Апеля, комунікативної раціональності Хабермаса, Апеля і М. Лумана.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Бацевич Ф. С. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Дейк Т. А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; пер. с англ.: сб. работ / сост. В. В. Петров под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Де Соссюр Ф. Курс общей лингвистики / Фердинанд де Соссюр. – М.: Соцэкгиз, 1993. – 125 с.
4. Красних В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2001. – 270 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 464 с.
6. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – 2-ге вид. доп. – К.: Видавничий центр “Київський університет”, 1999. – 308 с.
7. Романов А. А., Васильев Г. А. Массовые коммуникации / А. А. Романов, Г. А. Васильев. Москва, Вузовский учебник, 2009. – 235 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Селіванова О. О.– Підручник. – Полтава, 2008. – 712 с.
9. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Хабермас Ю. – СПб.: Питер, 2000. – 224 с.
10. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації / Яшенкова О. В. – Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2010. – 312 с.

Черниш Л. З.,
НУ "Львівська політехніка"

DAS WIENERISCHE IM KONTEXT DER INTERKULTURELLEN KOMMUNIKATION

У статті розглянуто віденський діалект, його історію, походження та роль у міжкультурному спілкуванні. Обговорюється проблема спілкування різними мовами та, як наслідок, між народами. В цій статті на прикладі голосних визначено та продемонстровано різницю між літературною німецькою мовою та віденським діалектом, як різновидом даної мови.

Ключові слова: говірка, діалект, діалектне наповнення, лексичні та фонетичні особливості, регіональна ідентичність, спосіб спілкування, дієслово.

В статье рассматривается венский диалект, его история, происхождение и роль в межкультурном общении. Обсуждается проблема общения на разных языках, и между разными народами. В статье продемонстрирована разница между литературным немецким языком и венским диалектом, как одним из видов этой темы.

Ключевые слова: говор, диалект, диалектное наполнения, лексические и фонетические особенности, региональная идентичность, способ общения, глагол.

The article deals with the Viennese dialect, its history, origin and role in intercultural communication. The problem of communicating in different languages and, consequently, among the nations is discussed. In this article is defined and show the difference between the literary German language and Viennese dialect, as a form of the German language.

Keywords: chronology of word, dialect, dialectical fillings, lexical and phonetic features, manner of speaking, method of communication, regional identity.

Ein Dialekt (gr. διαλέγομαι, dialegome "miteinander reden") gehört zur regionalen Identität eines Menschen und ist zuallererst seine Muttersprache. Es gibt verschiedene Aspekte, die einen Unterschied zwischen reiner Sprache und einem Dialekt bestimmen. Dazu gehören auch die Vokale.

Die Frage des Wienerischen hat schon ein großes Interesse bei den Sprachwissenschaftlern geweckt. Es haben solche Wissenschaftler wie Beppo Beyerl, Kalus Hirtner, Gerald Jatzek, Karl Oetinger, Leopold Stieböck geforscht.

Das Ziel dieses Artikels ist, diejenigen Vokale zu verdeutlichen, die das Wienerische von dem Deutsch besonders unterscheiden.

Die wissenschaftliche Neuheit dieses Artikels besteht darin, dass hier der Wiener Dialekt ganz detailliert in phonetischen und lexikalischen Besonderheiten und Kleinigkeiten auf Basis der Vokale vorgelegt ist.

Das Forschungsobjekt dieser Arbeit sind Vokale, die besonders deutsche Sprache beeinflussen und sie vom Wienerischen unterscheiden.

Der Forschungsgegenstand dieses Artikels ist Analyse der obengenannten Vokale in verschiedenen lexikalischen Elementen.

Die Aktualität dieses Artikels klärt sich davon, dass bei der interkulturellen Kommunikation diejenigen Vokale, die besonders reine deutsche Sprache beeinflussen, schon einige Probleme bei der Übersetzung schaffen.

Also, das Wienerische ist die in Wien gesprochene Stadtmundart und zählt zum ostmittelbairischen Dialekt http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=uk&langpair=en%7Cuk&u=http://de.wikipedia.org/wiki/Bairische_Dialekte&rurl=translate.google.com&usg=ALkJrhiPPqOHKW64skJewmxj2H6g0OypFA – Mittelbairisch. Seine Eigenheiten liegen vor allem im Bereich des Wortschatzes.

Das Wienerische wurde von den Gebildetesten unter den Norddeutschen aufgefasst, dann darf man sich nicht wundern, wenn man glaubt, richtig wienerisch zu reden, indem man überall statt A ein O, statt O ein U, statt U ein A und statt Ei ein A verwendet.

Das dunkle A kommt zwar dem O sehr nahe, ohne aber, im Gegensatz zur Bauernsprache, mit ihm zusammenzufallen. Zwischen "Grab" und "grob", "verzag'n" und "verzog'n", "Gass'n" und „goss'n" ist ein großer Unterschied. Im allgemeinen kann man sagen, daß diesen Laut jene Wörter haben, die im Hochdeutschen ein stimmhaftes A besitzen, wie "Wag'n, stark, brat'n, Fäß".

Das Zeitwort "weiß", zum Beispiel, wurde mittelhochdeutsch mit Ei geschrieben, darum sagt man "i waas", die Farbe hieß "wiz", daher wienerisch "weis".

Wie diese Beispiele zeigen, gibt es Regel, dass an Stelle des hochdeutschen Umlautes nicht das dunkle, sondern das helle A eintritt [3, s. 75]. Ausnahmen sind äußerst selten und selbst dort, wo man auf solche stößt und sie werden sich meistens als bloß scheinbare herausstellen. Eine solche liegt bei "Näherin" vor; "nähen" wird nach dem mittelhochdeutschen "naejen" ganz richtig "nah'n" gesprochen. Das Wort "Haupt" in natürlicher Bedeutung kennt man fast nur in der Verkleinerung, auch hier wird aus Krauthäuptel und Häuptelsalat "Krauthapp'l" und "Happ'lsalat". Eine merkwürdige Ausnahme bildet es, dass trotz der Verkleinerung das A dunkel bleibt, wenn es sich um die Bezeichnung einer Person handelt.

Das A weist in den Fremdwörtern den hellen Klang auf und hierbei hat man eine sehr feine Empfindung. Norddeutsch spricht man von einem "Theater", wienerisch aber geht man immer nur in das "Teater".

Das E ist, könnte man bildlich sagen, der Laut der Charakterlosigkeit; daraus ergibt sich von selbst die Stellung, die es im Wienerischen einnimmt. Der charaktervolle Wiener behandelt diesen Laut, wie er es verdient: mit Verachtung. Die meisten Vorsilben wie "be-, ge-, er-, ver-, ent-, emp-" und alle für Biegung und Abwandlung scheinbar unentbehrlichen Nachsilben auf „-e, -en, -er, -es" haben sämtlich das unleidliche E.

Bei der Vorsilbe "ge-" ist ein Selbstlaut fast nie zu hören, bei "be" mindestens kein reines E, sondern, höchstens ein solches mit deutlicher Hinneigung zu I. Man sagt: "Gott biwahr", man antwortet "b'suacht an' Bikennt'n".

Man braucht auch einfaches E am Ende nicht und es ist selbstverständlich. In der Schriftsprache haben es viele

Hauptwörter schon im ersten Fall, andere brauchen es zur Bildung der Mehrzahl. Man sagt: "die Red", die Klag", der Russ", der Franzos", der Türk". Bei der Mehrzahlbildung spielt das E im Hochdeutschen eine große Rolle, im Wienerischen gar keine; bei der Endung "er" wird aus dem ganzen ein A, bei der Endung "en" wird das E verschluckt, und wenn es allein vorgeschrieben ist, lässt man es einfach weg. Man sagt "die Hand – die Hänt, der Stoog – die Steck", der Hual – die Hiät", der Schwamm – die Schwämm".

Bei höheren Zahlen war das nicht der Fall, man darf daher auch auf Wienerisch nicht "vierzig" oder "hundert" sagen.

Auch bei den Nachsilben "en" und "el" duldet die wienerische Aussprache kein E. In den Wörtern "dunk'l, Schlank'l, wag'ln" ist es unhörbar.

In anderen Fällen wird wieder das E zu I. Man sagt also "in Vatern sei" Huat" oder "nimm in Schirm mit".

Selbst in einsilbigen Wörtern wie "es" und "wenn" geht man dem E aus dem Wege. Bei dem "es" lässt er es entweder fallen, zum Beispiel: "s geht schon" und "so is's", oder verwandelt es in A: "sikst as, da hast as". Statt "wenn" gebraucht er regelmäßig "wann"; will man ausdrücken, dass irgendwie ein Hindernis besteht, so sagt man: "ja, wann der Wann net war".

Eine auffallende Erscheinung ist das Wienerische "eh". Seine Herkunft ist nicht zweifelhaft; auch im Hochdeutschen heißt "ehe" so viel wie "bevor", und "ehedem" bedeutet "in früherer Zeit".

Das I ist ein der klangvollsten Laute und deshalb ist beim Wiener besonders beliebt. Man sagt "i gib, i nimm, i siech, i trif, i vergieß". Nur selten fällt er dabei aus der Rolle aus, so bei "lesen", für das er diese Abwandlung überhaupt nicht kennt, obwohl das Wort im Althochdeutschen schon in der Nennform *lisan* hatte; man sagt "i les", du lest, er lest".

In zahlreichen Wörtern verwandelt man das E vor R in I; man sagt statt "stärker, merken, fertig, sperren, Kerze" weitaus wohlklingender "stiaka, miak'n, fiati, spia'n, Kiaz'n". Der Wiener sagt nicht "scheuern", sondern er "schiert" das Feuer und spricht von einem "Schierhag'n". Die umgekehrte Erscheinung, dass für I ein anderer Laut gesetzt wird, ist seltener.

Ein Abgehen vom I zeigt sich auch bei dem Wort "sind"; der Wiener sagt "sein" oder "san". Bei allen Zeitwörtern gleicht die Mehrzahl der Nennform. Der Wiener sagt also auch hier "mir sein, sie sein".

Auch die Endsilbe "ieren" ist sehr beliebt und mit ihrer Hilfe werden zahlreiche Fremdwörter zurechtgelegt. Man spricht von "schappier'n, regadier'n, menaschier'n, blamier'n, gustiegr'n, moderier'n" und so weiter schier in das Unendliche, wobei der ursprüngliche Sinn nicht immer beibehalten wird.

Das O wird manchmal in A verwandelt, so in der "Apotheke" – die "Apadek'n" heißt. Auch "das Eingetropfte" – der Teig, der tropfenweise in die Suppe gegeben wird, heißt "an Eihtrapft's". In dem Wort "also" wird das O dadurch beseitigt, dass dafür regelmäßig "alsdann" gebraucht wird, und zwar mit einer eigentümlichen Aussprache, die sich in der Schrift mit "aisstan" nur annähernd wiedergeben lässt. Merkwürdig behandelt man mit dem "Humor"; da behält man zwar das U der ersten Silbe, steckt es aber in die zweite und verwirft das O zu Gunsten des hellen A. So wird ein "Hamur" daraus.

Am häufigsten wird statt des hochdeutschen O ein U angewendet und das ist geradezu Regel dort, wo dieses im Alt- und Mittelhochdeutschen stand, nämlich vor M und N. So heißt die Sonne "Sun", "Sonntag und Donnerstag" – "Sundach" und "Duna'sdach". Nur zum Teil gilt das von "kommen", das im Mittelhochdeutschen in der Nennform *kommen* hat, doch in der Abwandlung meist *ich kumme, du kummst*; man sagt aber schon in der Nennform "kummen". Im Wienerischen heißt es ursprünglicher: "i kum", sie kummen" [10].

Merkwürdig sind einige Verkleinerungen, die eine ganz verschiedene Bedeutung haben, je nachdem sie das O der Stammsilbe behalten oder in E umlauten [5, s. 38]. So heißt der kleine Stock "Steckerl", während das "Stockerl" ein Stuhl ohne Lehne ist.

Wie sehr das O für den Ausdruck des Unerwarteten geeignet ist, zeigt ein Ausruf, der gebraucht wird, wenn man mit etwas nicht einverstanden ist; er heißt "no". Es wird gebraucht, wenn man gedrängt oder gestoßen wird, oder wenn sich jemand ungeschickt benimmt. Verstärkt wird es noch durch den Nasenklang; so wird das "Non" zum Ausdruck der höchsten Unzufriedenheit, also im gewissen Sinn zu einer echt wienerischen Verneinung, die merkwürdigerweise der französischen fast gleichlautet. Aber mag dieses "Non" noch so lang gezogen sein, noch so fragend und drohend klingen, es wird niemals so grob ausfallen, wie das kurze scharfe norddeutsche "Na!" "Non" ist zwar eine Mahnung, aber eine freundschaftliche, liebenswürdige, mit einem Wort, eine wienerische Mahnung.

Das U ist vorwiegend der Laut für das Übermäßige und für das Unheimliche. Das zeigt sich auch im Wienerischen. Wienerisch nennt man das mächtige Große ein "Trum", welches alte deutsche Wort die vornehme hochdeutsche Rede in der Einzahl gar nicht gebraucht, sie kennt nur "Trümmer". Will der Wiener noch weiter gehen, sagt er "Mugltrum"; die "Mugl" war einst in Wien ein dickes, kurzes Gebäck [10].

Oft wird dort, wo das Hochdeutsche den Umlaut Ü hat, stattdessen U verwendet. Das ist wieder ein Beweis für das hohe Alter des Wienerischen, das hier an dem Mittelhochdeutschen festhält [8, s. 66].

Daß umgekehrt das U einem Selbstlaut weichen muss, ist weniger häufig. Wenn es in nicht betonten Silben in das unbestimmte A verwandelt wird, so ist das ein Schicksal, das es mit den anderen Selbstlauten teilt.

Es gibt auch Fälle, in denen das U ganz unterdrückt wird. So ist die Behandlung des "zu" ein Beispiel für die feine, an den alten Sprachgebrauch anschließende Unterscheidungskunst des Wieners. Im Hochdeutschen lautet es immer gleich, mag es was immer bedeuten: "zu geben, zu schön, zu mir, zufällig, die Tür ist zu", überall heißt es "zu". Ganz anders im Wienerischen. Bei dem Umstandswort, das im Mittelhochdeutschen *ze* hieß, ist das U niemals zu hören: "i häb' nix z'essen, mir häm was z'red'n, z'laut, z'weni, z'dumm".

Aber das sind seltene Ausnahmen; im Allgemeinen wird das U bevorzugt. Das zeigt sich auch bei der Aufnahme vieler Fremdwörter, in denen es vorkommt, wobei freilich die Anwendung nicht immer ganz richtig ist. Sie stimmt, wenn von einem Eifersüchtigen gesagt wird, er sei "schalu", oder wenn man sich vornimmt, einen "Kup" auszuführen.

Also, um alles zusammenzufassen, möchten wir sagen, dass die Sprache, die gerade in Wien gesprochen wird, viele Unformen hat. Es darf ruhig behauptet werden, dass die österreichische und insbesondere auch die wienerische Mundart weitaus mehr im Zusammenhang mit der alten deutschen Sprache geblieben ist, als die meisten anderen. Namentlich

der als fein gebildeten geltenden norddeutschen Sprache fehlt diese feste geschichtliche Grundlage, sie ist viel mehr ein Mischgebilde aus mehreren deutschen Mundarten, setzt mit fremden Einschüben viel weniger echt deutsche als die österreichische Volkssprache durch. Der Lebenslauf einer Sprache, wie er sich in langen, Jahrhunderte umfassenden, Zeiträumen entwickelt, führt zunächst vom Einfachen zu Verwickelten. Alle Sprachen zeigen bei den Hauptwörtern eine ganze Anzahl verschiedener Fälle, bei denen Zeitwörtern eine Menge von Abwandlungsformen haben; dann gibt es Präfixe, Suffixe und dergleichen, so dass den Schwierigkeiten kein Ende ist.

Mit der Forschung, die in diesem Artikel dargestellt ist, haben wir vor das Wienerische nicht nur mit Vokalen, sondern auch mit Konsonanten, Doppellauten und anderen Phonemen zu forschen und ein spezielles Wienerisch-Ukrainisches Wörterbuch zu schaffen.

Література:

1. Beyerl B., Hirtner K., Jatzek G. Wienerisch – das andere Deutsch/Beppo Beyerl, Klaus Hirtner, Gerald Jatzek.–Wien: Bielefeld, 2006.– 96 S.
2. Hügel S. Der Wiener Dialekt /Susanne Hügel.–Wien: Bielefeld, 1847. – 56 S.
3. Mayr M. Das Wienerische/ Max Mayr – Wien, München: Amalthea, 1980.– 240 S.
4. Oetinger K. Das Wienerische in der bildenden Kunst / Karl Oetinger. – Salzburg: Müller, 1948.–167 S.
5. Sonnleithner J. Von A bis Z./Josef Sonnleithner. –Wien: Amalthea,1811.– 188 S.
6. Schmeller J. Bayrisches Wörterbuch/ Johann Schmeller – Stuttgart: München, 1837-1872.–134 S.
7. Stieböck L. Der Wiener Dialekt und seine hochdeutsche Stiefschwester/ Leopold Stieböck.–Wien: Alt-Wien, 1890. – 88 S.
8. Wehle P. Sprechen Sie Wienerisch?/Peter Wehle –Wien, Heidelberg: Ueberreuter, 1980. –82 S.
9. Wörterbuch: Deutsch als Fremdsprache – Berlin: Langescheidt, 2010 – 500 S.

Четова Н. Й.,
Карпатський інститут підприємництва, м. Хуст

ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР УЯВНОГО У ПОЕТИЦІ АНГЛОМОВНОГО КЛАСИЧНОГО ФЕНТЕЗИ: МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалі творів Дж. Р. Р. Толкіна)

У статті розглянуто проблему реконструкції лінгвоконцептуального простору уявного у творах Толкіна, описано методикою поетико-когнітивного аналізу та лінгвокогнітивні процедури моделювання фентезійної картини світу, а також концептуального простору уявного як комплексної когнітивної структури авторської свідомості.

Ключові слова: уявне, фентезійна картина світу, концептуальний простір уявного, поетико-когнітивний аналіз.

В статье рассмотрена проблема реконструкции лингвоконцептуального пространства воображаемого в произведениях Толкина, описана методика поэтико-когнитивного анализа и лингвокогнитивные процедуры моделирования фэнтезийной картины мира, а также концептуального пространства воображаемого как комплексной когнитивной структуры авторского сознания.

Ключевые слова: воображаемое, фэнтезийная картина мира, концептуальное пространство воображаемого, поэтико-когнитивный анализ.

The investigation deals with the problem of reconstruction of linguo-conceptual space of imaginary in Tolkien's works. Method of poetic-cognitive analysis and linguo-cognitive procedures of modelling of the fantasy world picture along with the conceptual space of imaginary as a complex cognitive structure of author's consciousness are described.

Key words: imaginary, fantasy world picture, conceptual space of imaginary, poetic-cognitive analysis.

Актуальність обраної теми визначається спрямованістю сучасного мовознавства на осягнення глибинних процесів мовної творчості, у тому числі художньої, на розкриття специфіки художнього тексту, який створює “особливий світ”, що може інтерпретуватись шляхом аналізу окремих значущих елементів та їх сукупностей. Нове осмислення традиційних проблем семантики тексту з позицій когнітивного підходу зумовило актуальність звернення до аналізу лінгвокогнітивних механізмів вербалізації категорії уявного, що є стрижневим компонентом творів жанру фентезі. У ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми відкрилися нові перспективи осмислення і творів Толкіна, зокрема природи уявного в його творах.

Мета статті – розглянути проблему реконструкції картини світу, якою вона постає в толкінівських творах, і описати лінгвокогнітивні процедури моделювання фентезійної картини світу як спосіб реконструкції поетичного світобачення в творах Толкіна. Зазначена мета зумовлює розв’язання таких завдань: 1) показати специфіку фентезійної картини світу; 2) розкрити процедури поетико-когнітивного аналізу фентезійної картини світу, спрямовані на з’ясування природи та статусу уявного в поетиці Толкіна.

Осмислення уявного в творах Толкіна на якісно новому рівні стає можливим у зв’язку з поширенням у когнітивних дослідженнях художньої семантики (О. Воробйова, Л. Белехова, О. Кагановська, В. Ніконова) ідеї про існування *концептуальної картини світу* як системи знань окремої особистості та її вираження через внутрішній лексикон у *мовній картині світу* (О. Кубрякова, В. Телія, Ю. Апресян). В основу розуміння мовної та концептуальної картин світу покладено тлумачення, запропоноване О. Кубряковою: мовна картина світу – це проекція концептуальної системи нашого знання, яка утворена вродженими та набутими у процесі пізнавальної діяльності концептами [1, с. 47]. Отже, **фентезійна картина світу** (ФКС) – це різновид картини світу, відтвореної у творах жанру фентезі. Висуваючи гіпотезу про те, що аспектами реалізації **багаторівневої структури** фентезійної картини світу в творах Толкіна є жанровий, текстовий, мовний і концептуальний модулі, вважаємо *концептуальний простір уявного* одним з аспектів фентезійної картини світу.

Така багатоаспектність фентезійної картини світу в поетиці Толкіна потребує різнобічного філологічного аналізу авторського тексту, який би поєднував лінгвістичні методи, що охоплюють всі рівні аналізу самого художнього тексту, з літературознавчими, які пов’язані з виходом за межі тексту в область філософії, історії, культурології, естетики. Оскільки аналіз фентезійної картини світу є неможливим без досліджень з психології та психоаналізу, з соціології та етнології, з філософії та історії, з культурології та міфології, з лінгвістики та риторики, пропонуємо комплексний поетико-когнітивний підхід до аналізу авторського тексту [2], тому що поетика співвідноситься з кожною із цих дисциплін. Основою такого підходу є положення лінгвопоетики, що поєднують різні методики літературознавчого й лінгвістичного аналізів художнього тексту, переломлені крізь призму когнітивної парадигми. Такий підхід передбачає проведення дослідження у двох векторах: перший – поетологічний – дає змогу розглядати особливості фентезійної картини світу на жанровому, текстовому і мовному рівнях, другий – когнітивний – уможливує виявлення концептуальних пріоритетів письменника і веде до глибшого розуміння твору і позиції автора.

Жанровий аспект ФКС визначається поетикою англійського модернізму; колективною етнічною свідомістю людей Англії в міжвоєнний період, що зумовила характер світорозуміння Толкіна; тими літературними напрямками (романтизм, критичний реалізм, модернізм), які синтезовано у творчості Толкіна (О. Тихомирова, В. Бойницький), специфікою жанру фентезі (С. Кошелєв, Н. Мамаєва, О. Колесник, Н. Ситник) як складного і водночас надзвичайного органічного злиття багатьох жанрів: філософсько-фантастичного епосу (“Іліада” й “Одісея” фантастичної літератури), який охоплює всю світобудову, космологію й історію; сюжетно насиченого пригодницького “роману пошуку” (the quest novel) і запозиченого в міфології “подорожі-кільця”; алегоричної притчі про розтліваючу природу Влади та місце індивідууму в Історії; з любов’ю та професійним знанням створеного фантастичного світу – Середзем’я, населеного як людьми, так і різними міфологічними істотами; оригінальною

“лінгвістичною фантазією”; ескапістським фентезі, що містить потужний релігійно-моральний заряд; квазіісторичних хронік, які охоплюють період у десятки сторіч та стосуються долі сотень персонажів; своєрідної “консервативної утопії”; містичного Апокаліпсису, що розуміється в канонічному християнстві (як кінець старого світу та поява світу нового); фольклорної казки, яка використовує мотиви скандинавської, англо-саксонської та інших міфологій [3, с. 556-558]. Саме синтез всіх цих літературних жанрів знаходить своє відображення в поезиці Толкіна.

Текстовий аспект ФКС – це її реалізація у ключових фрагментах тексту фентезі – *контекстах уявного*. Їх виділення зумовлено як змістовим (наявність теми контексту), так і формальним (обсяг контексту) показниками. Семантико-змістові вияви контекстів уявного в нашому дослідженні зумовлені переключенням текстовим світом ситуацій і становища справ, що існують у світі реальному, іншими словами, порушення онтологічних відповідностей за рахунок *фізичної несумісності* світів (закони природи в актуальному світі й у можливому світі тексту різні) або *логічної несумісності* (в можливому світі тексту не дотримується принцип несуперечливості, при дотриманні цього принципу в актуальному світі) є причиною *когнітивного дисонансу* (Л. Короткова), під яким розуміється інтелектуальний конфлікт, що виникає, коли традиційно усталеним думкам і уявленям суперечить нова інформація (А. Белова).

Мовний аспект ФКС – це вираження засобами мовної і мовленнєвої репрезентації у контексті уявного. Семантика мовних одиниць, що позначають уявне, утворює поняттєві сфери, компоненти яких характеризуються спільністю значення та об'єднані певним змістовним стрижнем незалежно від того, належать вони до однієї чи до різних частин мови. Вербалізація категорії уявного зумовлена реалізацією трьох субкатегоріальних ознак – “магічне”, “містичне” та “хімерне”. Інвентар лексичних засобів на позначення уявного виконують переважно номінативну та дескриптивну функції.

Концептуальний аспект ФКС базується на трьох попередніх і як найвищий рівень абстракції репрезентується сукупністю художніх концептів уявного як ментальних утворень у свідомості Толкіна, системна взаємодія яких формує концептуальний простір уявного в його творах.

Алгоритм аналізу фентезійної картини світу на фоновому, жанровому, текстовому, мовному та концептуальному рівнях складається із восьми кроків:

1. Експлікація змісту уявного та його статусу в поезиці фентезі.
2. Диференціація вербальне кодування уявного – визначення інвентару мовних засобів на позначення уявного в поезиці англomовного класичного фентезі на прикладі творів Дж.Р.Р. Толкіна.
3. Виокремлення у творах Толкіна контекстів уявного.
4. Виділення серед мовних засобів тематичних угруповань вербалізаторів уявного та їх тематичних домінант-ідентифікаторів.
5. Ідентифікація концептів уявного на основі тематичних ідентифікаторів.
6. Реконструкція з ключових концептів уявного концептуальної системи уявного, яка у контекстах уявного експлікується у тематичних домінантах і смислових релятах.
7. Асоціативне осмислення інформації, представлені у контекстах уявного, що дозволяє реконструювати архітектоніку ключових концептів уявного з предметно-поняттєвим та інтенціональним шарами (своєрідність розуміння та підсвідоме інтерпретування Толкіном категорії уявного виявляється в інтенціональному шарі ключових концептів уявного).
8. Побудова лінгвокогнітивної моделі уявного в англomовному класичному фентезі.

Таким чином, фентезійна картина світу, інтерпретована з позицій когнітивної парадигми, є сукупністю мовних і ментальних структур художнього світу письменника. Застосування запропонованої методики поетико-когнітивного аналізу фентезійної картини світу в поезиці Толкіна вимагає урахування як авторської, так і колективної етнічної свідомості того часу, стилістичних умовностей жанру фентезі, особливостей літературних напрямів (романтизм, критичний реалізм, модернізм), що синтезовані у творчості Толкіна. Розкриття зазначених аспектів уможливило розуміння вербальних засобів, що створюють уявно марковані контексти, виявлення системи концептів, що є характерними як для творів даного жанру, так і для ідіостилію письменника, усвідомлення ієрархії концептів у фентезійній картині світу та визначення закономірностей її організації, що веде, врешті-решт, до побудови більш складного ментального утворення – концептуального простору уявного – комплексної когнітивної структури авторської свідомості, дослідження якої й становить подальшу перспективу наукових розвідок.

Література:

1. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34-47.
2. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... док. філол. Наук: 10.02.04 / В. Г. Ніконова. – Київ, 2008. – 558 с.
3. Толкін Дж. Р. Р. (1892-1973) / Вл. Гаков // Енциклопедія фантастики. / Под ред. Вл. Гакова. – Минск: ИКО “Галаксиас”, 1995. – С. 556-558.

Шевченко М. Ю.,

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЛЬ ФАКТОРУ АДРЕСАТА В ДИСКУРСІ ПРЕСИ

У статті розглядаються основні характеристики аудиторії масової комунікації, роль фактору адресата у медійному дискурсі, а також застосування схеми мовленнєвого акту, яка розроблена П. Шародо, до ситуації газетної комунікації.

Ключові слова: фактор адресата, газетна комунікація, автор масового повідомлення, комунікативний портрет аудиторії.

В статье рассматриваются основные характеристики аудитории массовой коммуникации, роль фактора адресата в медийном дискурсе, а также применение схемы речевого акта, разработанной П. Шародо, к ситуации газетной коммуникации.

Ключевые слова: фактор адресата, газетная коммуникация, автор массового сообщения, коммуникативный портрет аудитории.

The paper discusses main characteristics of the audience in mass-media communication, Addressee's role in the media discourse and the application of P. Charaudeau's speech act diagram to the situation of newspaper communication.

Key words: Addressee's role, newspaper communication, massive message's author, audience's communicative portrait.

Сучасне уявлення про масову комунікацію обов'язково включає поряд із іншими факторами і фактор адресата. Вивчення ролей читачів у сфері масової комунікації постає досить актуальним в аспекті цього фактору.

У даній статті ми маємо на меті визначити роль адресата в газетній комунікації, розглянути основні характеристики аудиторії масової комунікації, проаналізувати схему механізму породження та сприйняття мовленнєвого акту, запропоновану французьким лінгвістом П. Шародо, та застосувати її до ситуації газетної комунікації.

Об'єктом дослідження є дискурс преси.

Предметом дослідження є фактор адресата в дискурсі преси.

Наукову новизну обраної проблеми обумовлено необхідністю створення цілісного уявлення про адресата газетної комунікації, а також необхідністю уточнення відношень автора й аудиторії у процесі продукування й інтерпретації масового письмового повідомлення.

Ролі учасників ситуації комунікації стали об'єкт аналізу для багатьох дослідників таких як Р.С. Столнейкер, Н.Д. Арутюнова, Є.В. Падучева, З. Вендлер, Д. Остін, Г. Г. Кларк і Т.Б. Карлсон та ін.

У лінгвістиці взаємодія комунікантів деякий час розглядалася як односпрямований вплив, під час якого автор передає адресату інформацію та активно діє на його свідомість, погляди, політичні й ідеологічні установки тощо. Тобто, адресату відводилася пасивна роль, як, наприклад, у теорії мовленнєвих актів, де зазвичай роль отримувача включає лише сприйняття та інтерпретацію повідомлення, залишаючи поза увагою прагматичний контекст та аспекти можливого реагування адресата.

Проблеми, пов'язані з вивченням фактора адресата, отримали особливу актуальність у результаті активізації інтересу дослідників до прагматики. Грунтовну характеристику категорія адресата саме як активна інстанція процесу комунікації отримала у роботах Н.Д. Арутюнової. Дослідниця показала, що правильне ведення комунікації спирається на такі критерії: узгодженість параметрів співбесідників, пріоритетність точки зору адресата при інтерпретації висловлювання, задоволення пресупозицій адресата, яке, у свою чергу, є запорукою ефективної комунікації [2, с. 357-359].

У роботах У. Шрамма і Ч. Осгуда було запропоновано циркулярну (циклічну) модель комунікації, що передбачала реакцію комуніканта на повідомлення у вигляді зворотного зв'язку. У рамках даного дослідження стосунки автора і адресата сучасних ЗМІ розглядаються саме як взаємодія, інтерактивний процес, під час якого адресат не просто пасивно сприймає інформацію, яка передається, а й активно її інтерпретує. У площині когнітивно-мовленнєвої взаємодії учасників газетної комунікації адресат є співучасником спілкування й активним інтерпретатором мовленнєвих дій адресанта.

Учасниками газетного дискурсу є автор і реципієнт, а інформаційний газетний текст є посередником між мовленнєво-мисленнєвою діяльністю автора і реципієнта. Функцією газетних ЗМІ є не тільки інформувати суспільство про події, а й інтерпретувати реальну подію, переводячи її за допомогою різних мовленнєвих структур у факт вербальний, факт-коментар і даючи йому певну оцінку [13]. Інтерпретуючи реальну подію, автор не може не брати до уваги фігуру адресата, який, на думку багатьох дослідників, визначає ціль будь-якого комунікативного акту, в тому числі й акту газетної комунікації. Урахування фактору адресата дозволяє автору найбільш повно реалізувати свої інтенції й комунікативне завдання.

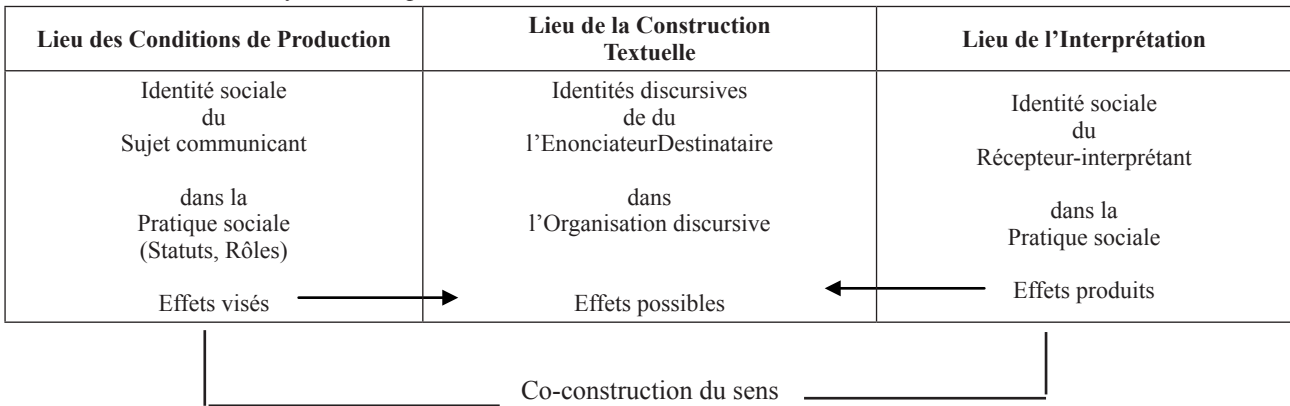
За Мар'янчик В.О., під адресованістю медіатексту розуміється свідомо установка на цільову аудиторію, реалізована на текстовому і на дискурсивному рівнях. Найбільш розробленим аспектом категорії взаємодії автора і адресата медіатексту є комунікативний аспект, що пропонує вивчення цієї категорії як відбиття в тексті реальної комунікації адресанта і адресата в конкретних умовах їх спілкування. Автор-журналіст розглядається як учасник подій і як суб'єкт діяльності: він створює реальність соціальну і одну з її форм – медіареальність [7, с. 41].

Для позначення моделі потенційного отримувача інформації Г.Г. Кларк і Т.Б. Карлсон [5, с. 320] увели поняття ескіз аудиторії, яке характеризує важливий фактор конструювання висловлювання мовцем в залежності від ролей, які він відводить різним слухачам. Те, що говорить, призначене перш за все для адресатів, стосовно яких у мовця при моделюванні висловлювання є найбільш прямі та очевидні цілі. Розподіляючи ролі, мовець конструює ескіз аудиторії, що складається з ескізу учасників, адресатів та випадкових слухачів. О.Л. Каменська називає це поняття комунікативним портретом, або квазіпортретом адресата [4].

Успіх комунікації забезпечується максимальним зближенням моделі адресата, створеної в тексті, і реальної аудиторії.

Досліджуючи інтеракцію між адресатом і адресантом в процесі передачі інформації, французький лінгвіст Патрік Шародо запропонував наступну схему, що представляє механізм породження та сприйняття мовленнєвого акту [14]:

Production   Produit fini   Réception

Базовий постулат, що лежить в основі цієї схеми, полягає в тому, що в основі будь-якого мовленнєвого акту зазвичай лежить взаємодія чотирьох суб'єктів. Мовленнєвий акт більше не сприймається як комунікативний акт, результативний від простої передачі повідомлення від адресанта до адресата, а становить діалектичну єдність двох процесів:

- а) процесу продукування, який відбувається від адресанта (énonciateur) до адресата (destinataire);
- б) процесу інтерпретації, який розпочинає не ідеальний адресат, а реальний інтерпретатор (récepteur-interprétant), вибудовуючи для себе образ мовця (sujetcommunicant), який не обов'язково співпадає з образом адресанта.

За П. Шародо, якщо мовець та інтерпретатор соціально ідентичні в рамках комунікативної ситуації, то адресант і адресат набувають дискурсивної ідентичності завдяки акту висловлювання.

Як зазначає французький лінгвіст, дана схема представляє три складові будь-якого мовленнєвого механізму конструювання смислу. Цей смисл є, насамперед, результатом процесу його спільної конструкції обома учасниками комунікації (co-constructiondesens). Адже мовець може розраховувати справити лише передбачувані ним ефекти (effetsvisés), будуючи для себе ідеальний образ отримувача, а інтерпретатор, в свою чергу, відчуває ефекти, з яких лише деякі відповідають передбачуваним мовцем, а деякі уявлені ним самим (effetsproduits). Результат мовленнєвого обміну – це сума, комбінація передбачуваного мовцем і отриманого насправді смислу. Текст, який іде від одного суб'єкту акту до іншого, називається завершеним продуктом (produitfini), що породжує дані смисли (effetspossibles).

Ця схема П. Шародо може бути застосована до аналізу процесу газетної медіакомунікації. Журналіст, пишучи статтю, передбачає ефект, який його повідомлення має справити на аудиторію. Цей процес відбувається в залежності від гіпотез, які він для себе виводить щодо образу своїх читачів, тобто в залежності від ескізу аудиторії. Споживачі медіаінформації, знаходяться в умовах рецепції завершеного продукту. Ним може бути газетна стаття, репортаж, що породжує різноманітні можливі ефекти, які є результатом зустрічі передбачуваних автором та дійсно справлених на аудиторію прагматичних ефектів (co-construction dusens).

Фактор адресата змушує автора так організувати зміст і форму тексту, щоб вони забезпечили оптимальний вплив цього тексту на адресата. Перед автором стоїть задача – максимально наблизити своє повідомлення як в плані змісту, так і в плані вираження до рівня освіти, підготовленості і характеру своєї аудиторії в цілому. Також перед автором постає питання привертання уваги цієї масової різноманітної аудиторії до свого матеріалу, що знаходиться у величезній масі конкуруючих статей і видань.

На думку Н. Рябової, характерною особливістю процесу масової комунікації, пов'язаною з фактором адресата, є відсутність зворотного зв'язку на момент інформаційного процесу, яка є наслідком одного з аспектів специфічного характеру отримувача – віддаленості у просторі чи / та часі, і це обумовлює відсутність безпосереднього контакту з ним. Це вираження діалектичного протиріччя, закладеного в самій природі технічних засобів зв'язку: масова комунікація перемагає простір і час лише ціною втрати комунікатором безпосереднього контакту з аудиторією.

Вивчаючи специфіку масової комунікації, неможливо ігнорувати численні особливості категорії адресата. Дослідники визначають аудиторію засобів масової інформації наступним чином: масова, розосереджена, відносно анонімна та різноманітна за багатьма ознаками (культура, досвід, вік, професія) [6, с. 129]; кількісно велика аудиторія, але розмежована на невеликі групи, що за розміром, як правило, не перевищують сім'ю [10, с. 115]; невизначена, непередбачена, гіпотетична, різноманітна за віком, статтю, поглядами, інтересами, освітою тощо [1, с. 123]; розташована у різних місцях, неоднорідна й анонімна, її інформування здійснюється з метою утвердження духовних цінностей і здійснення ідеологічного, політичного, економічного і організаційного впливу на оцінки, думки і поведінку людей [12, с. 348].

Отже, аудиторія масової інформації має такі характеристики: масовість, розосередженість, неоднорідність за багатьма ознаками (вік, стать, освіта, релігійні погляди тощо), віддаленість у просторі й часі, велика чисельність,

розмежованість на групи, невизначеність, непередбачуваність, гіпотетичність, поліадресантність, анонімність.

Москаленко А.З., Губерський Л.В., Іванов В.Ф. вважають, що сутність аудиторії полягає не в тому, що вона складається з окремих людей, а в тому, що вона відбиває їх взаємозв'язки між собою, з суспільством в цілому в процесі масового спілкування. Тому аудиторію вони визначають як стійку сукупність людей, яка виникає на підставі спільності їх інформаційних потреб. Чим глибше і краще будь-який орган масової комунікації відповідає на запити людей, тим ширша і більш стала його аудиторія [8, с. 139].

Аудиторію масової інформації об'єднано тільки елементарним знанням мови, у складі якої виробляються засоби мислення й мовлення, що характеризують ідеологію масової інформації на кожному етапі її розвитку.

Таким чином, адресат дискурсу преси постає активною інстанцією, яка сприймає та інтерпретує повідомлення і якій властиві численні характеристики, на підставі яких автор письмового масового повідомлення малює у своєму уявленні квазіпортрет адресата або ескіз аудиторії. Прагматичний ефект повідомлення залежить від ступеню збігу даної моделі адресата, створеної автором під час написання тексту, і реальної аудиторії.

Перспективою даного дослідження може стати розробка моделі письмової мас-медійної комунікації, яка б детально відображала усю специфіку стосунків між автором і реципієнтом у дискурсі преси.

Література:

1. Артамонова І. М. Медіатекст сучасних ЗМІ / Інса Михайлівна Артамонова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія "Філологія". – Харків: Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – С. 120-123.
2. Арутюнова Н. Д. Истоки, категории и проблемы прагматики / Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева // Новое в зарубежной лингвистике / ред. Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 21-38.
3. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство / Зено Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике / ред. Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 238-250.
4. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / Ольга Львовна Каменская. – М.: Высшая школа, 1990. – 152 с.
5. Кларк Г. Г. Слушающие и речевой акт / Г. Г. Кларк, Т.Б. Карлсон // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 270-321.
6. Луканина М. В. Газетный текст через призму теории коммуникации / М. В. Луканина // Вестник Московского университета. – Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М. : Издательство Московского университета, 2003. – № 2. – С. 123-133.
7. Марьянчик В. А. Стиль медиатекста как реализация взаимодействия автора и адресата / Вера Александровна Марьянчик // Вестник Московского национального университета. – Серия "Филология". – М. : Издательство Московского ун-та, 2010. – № 2. – С. 40-49.
8. Москаленко А. З. Основи масово-інформаційної діяльності: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов]; за заг. ред. А. З. Москаленко. – К.: ІМПЕ ім. О.С. Грибоєдова, 1999. – 634 с.
9. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVII: Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 2-129.
10. Рябова Н. Проблема визначення масової комунікації / Н. Рябова // Південний архів (Філологічні науки). – Херсон : ХДПУ, 2003. – С. 114-116.
11. Столнейкер Р. С. Прагматика / Р. С. Столнейкер; [пер. с англ.] // Новое в зарубежной лингвистике / ред. Нина Давидовна Арутюнова, Елена Викторовна Падучева. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 429-438.
12. Философский энциклопедический словарь. – М.: Политиздат, 1983. – с. 348.
13. Чернышова Т. В. Тексты СМИ в ментально-языковом пространстве современной России: дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Н. Д. Голев; Алтайский гос.ун-т. – Барнаул, 2005. – 577 с.
14. Charaudeau P. La justification d'une approche interdisciplinaire de l'étude des médias / Patrick Charaudeau // Communication. L'analyse linguistique des discours des médias : apports, limites et enjeux. – Québec: Éditions Nota Bene, 2008.

Щерба О. В., Желіско В. Ю.,

Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

МОВА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

У статті розглядаються різноманітні підходи до визначення ключових термінів: мова, комунікація. Детально охарактеризовано сутність поняття “міжкультурна комунікація”, окреслено коло проблем у навчанні іноземним мовам як засобу комунікації між представниками різних народів і культур.

Ключові слова: мова, культура, комунікація, міжкультурна комунікація, лінгвокраїнознавство.

В статье рассматриваются различные подходы к определению ключевых терминов: язык, коммуникация. Подробно охарактеризованы сущность понятия “межкультурная коммуникация”, очерчен круг проблем в обучении иностранным языкам как средству коммуникации между представителями разных народов и культур.

Ключевые слова: язык, культура, коммуникация, межкультурная коммуникация.

The article reviews various approaches to the definition of key terms: language, communication. Described in detail the essence of the concept of “intercultural communication”, problems raised in learning foreign languages as means of communication between different peoples and cultures.

Key words: language, culture, communication, intercultural communication, culture-through-language studies.

Актуальність та постановка проблеми. Людина – істота суспільна. Вона живе в суспільстві, отже, може і повинна спілкуватись з іншими членами цього суспільства, використовуючи те, що їх може зв'язувати – спільну мову. Мова складається із слів, які об'єднують людей через їх спілкування. Без спілкування немає суспільства, без суспільства немає людини соціальної, культурної, немає людини розумної, *homo sapiens*.

Люди не можуть існувати без спілкування. Завдяки спілкуванню вони живуть, розвиваються, пізнають світ і знаходять своє місце в цьому світі. Історія знає чимало прикладів, коли, опинившись на безлюдному острові, через деякий час людина втрачала людські риси і перетворювалась на тварину. Вітається всяка спроба зрозуміти з чого складається комунікація між людьми, що сприяє і що їй заважає, оскільки, як стверджує доктор філологічних С. Г. Тер-Минасова, “спілкування – це стовп, стрижень, основа існування людини” [5].

В сучасному світі, коли відбувається постійне змішування народів, мов, культур повсталала проблема виховання терпимості до чужих культур, викликання цікавості і поваги до них, подолання в собі почуття роздратованості від несхожості інших культур. Саме цим викликано загальна увага до питань міжкультурної, міжнародної комунікації.

Необхідно усвідомлювати, що помилки культурної поведінки можуть викликати непорозуміння і навіть конфлікти. Отже, нові умови життя радикально змінили завдання, які стоять перед викладачами іноземних мов, а саме, перед викладачами військових навчальних закладів: вони повинні випускати широких спеціалістів зі знанням не тільки іноземної мови, але і володінням навиками міжнародного і міжкультурного спілкування, яких потребує сучасне суспільство. *Опанувавши мову, людина починає любити культуру і традиції тієї мови, яку вона знає, на вивчення якої вона потратила час і свої зусилля. Мова перестає бути чужою. Отже, вивчення мов веде до миру між народами.*

Ступінь вивчення проблеми. Українські та зарубіжні філологи, вчені, дослідники приділяють значну увагу вивченню питань міжкультурної, міжнародної комунікації [2; 3; 4; 6]. Зважаючи на актуальність проблеми автори поставили за мету – розкрити сутність поняття “міжкультурна комунікація”, висвітлити різноманітні підходи до визначення ключових термінів. Предметом дослідження є культура та комунікація як єдине ціле у вивченні та навчанні іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Перш за все дамо визначення ключовим словам, які ми використовуємо в цій статті: мова, культура, комунікація. Почнемо з визначення поняття “мова”. Звернемося до Академічного тлумачного словника української мови (1970-1980).

“**Мова**” – 1. Здатність людини говорити, висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок. 3. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити. 4. Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови. 5. Публічний виступ на яку-небудь тему: промова.

Якщо ми для порівняння візьмемо визначення поняття “мови” в інших країнах і культурах (напр. англійській), то побачимо, що головне в чому сходяться представники різних шкіл у визначенні цього терміну є те, що мова – це засіб спілкування, засіб висловлення думок. Отак, мова служить комунікації між людьми і народами.

“Language” – A system of communication consisting of a set of small parts and a set of rules which decide the ways in which these parts can be combined to produce messages that have meaning. Human language consists of words that are usually spoken or written. (Мова – система спілкування, яка складається з дрібних фрагментів і набору правил для складання висловлювань, які мають зміст. Людська мова складається з слів, які використовуються в усній і письмовій формі [10].

Якщо ми знову звернемося до Академічного тлумачного словника української мови (1970-1980), то побачимо, що він дає всього два визначення терміну “комунікація”: 1. спец. шляхи сполучення, лінії зв'язку тощо. Одна її лекція завела мене в один із найглухіших закутків наших гір, до села, позбавленого всякої комунікації; Водні комунікації. Вузол комунікацій – місце, де сходяться, перетинаються шляхи сполучення, лінії зв'язку тощо. 2. лінгв., рідко. Те саме, що спілкування: зв'язок. Речення як засіб комунікації [8].

Слід відзначити, що тлумачення терміну “комунікація” як спілкування автори словника дають з позначкою “рідко”. Однак, за останні 30 років поняття “комунікація” значно розширилось і тепер все частіше під цим тер-

міном в Україні розуміють ще і "акт спілкування, зв'язок між двома чи більше індивідами, оснований на взаєморозумінні" [7].

Communications are: 1. the various methods of sending information between people and places, esp. official systems such as post systems, radio, telephone, etc.: *Less than 2% of all overseas aid is going to improve communications.* (**Комунікації** – різноманітні методи передачі інформації між людьми, особливо офіційні системи – пошта, радіо, телефон і т.д.; Менш 2% міжнародної допомоги піде на покращення комунікацій). 2. also the ways which people use to form relationships with each other and understand each other's feelings: *Communications between parents and children are often difficult.*

Комунікації – це також засоби, за допомогою яких люди будують відносини один з одним і розуміють почуття один одного; Відносини (досл. комунікації) між батьками і дітьми часто дуже складні [10].

Однак, справа в тому, що, як стверджують С. М. Верещагін і В. Г. Костомаров, навіть при умові володіння однією і тою самою мовою, люди не завжди можуть правильно зрозуміти один одного, і причиною часто є саме відмінності їхніх культур [3].

Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) дає п'ять визначень цього слова, але нас цікавить тільки перших три (два останніх – спеціальні терміни). Культура: 1) сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Він, купець, що раз у раз мав діло з різним народом, їздив по чужих землях, ..., *захопився блиском та багатством європейської культури, правда*; 2) освіченість, вихованість. – Вона дуже відрізняється від своїх ровесниць. Здається мені, що вона має культуру і в серці; – Культури йому бракує. Ой як бракує – вирішив зять, обмацуючи руками лисніючу під оком гулю; 3) чого. Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності. Культура мови і слова в деяких театрах перебуває в загрозливому стані, в чому винні перш за все керівники театрів і його майстри [8].

Визначення англійського слова *culture*: Culture – the way of life, especially general customs and beliefs of a particular group of people at a particular time. *Youth / working-class / Russian / Roman / mass culture* (**Культура** – стиль життя, особливо спільні звичаї і вірування певної групи людей в певний час.) Молодіжна/робоча/українська/римська/масова культура. (11). Culture – the customs, beliefs, art, music, and all the other products of human thought made by a particular group of people at a particular time (*ancient Greek culture, a tribal culture, pop culture*) **Культура** – звичаї, вірування, мистецтво, музика та інші плоди людського мислення певної групи людей в певний час (древньогрецька культура, культура племені, поп-культура) [11]. В англійському визначенні слова *culture* ключовими словами є *customs* 'звичаї', *traditions* 'традиції', *beliefs* 'вірування', а також вираз *the way of life* 'стиль життя'.

Отже, визначення міжкультурної комунікації видно з самого терміну: це спілкування людей, які представляють різні культури. С.М. Верещагін і В.І. Костомаров в своїй книзі дають таке визначення цього терміну: "адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних культур".(5)

За останні роки соціальні, політичні і економічні потрясіння світового масштабу призвели до надзвичайної міграції народів, їх переселенню, зіткненню, змішуванню і висунули питання міжкультурного спілкування на передній план. Як вчить народна приказка: В чужий монастирзі своїм статутом не ходять. Або її англійський аналог: *When in Rome, do as Romans do* (Приїхав до Риму, роби, як римляни). Обидві народні приказки намагаються застерегти від конфліктів, які можуть спалахнути між рідною і чужою культурою на базі непорозуміння, неповаги або елементарного невігластва.

Весь світ таким чином ділиться на своїх людей, які об'єднані мовою і культурою, і чужих, які не знають мови і культури. Яскраві приклади зіткнення культур дає просте спілкування з іноземцями як в їхній країні, так і в своїй рідній.

На початку роботи Британської ради в Україні, культурні конфлікти відбувались між українськими офіцерами, які вчилися по британській програмі і здавали тести, і викладачами з Британії. Помітивши, що деякі слухачі списують, британці попросили і останніх, і тих в кого вони списували, залишити аудиторію: британці були обурені і тими, хто списував, і тими хто давав списувати. Офіцери в результаті не пройшли тест і не змогли поїхати на стажування за кордон.

В місті Умань під час традиційного з'їзду хасидів у 1996 році почався безлад через те, що один з хасидів бризнув сльозоточивим газом із балончика в обличчя одній з глядачок на вулиці. Згідно зі звичаями хасидів, жінки не повинні бути поблизу мужчин, які зайняті релігійним обрядом. Очевидно, українка підійшла занадто близько – ближче, ніж дозволяла релігійна традиція. Хвилювання продовжувались декілька днів.

Актуальним є висловлювання доктора філологічних наук, заслуженого професора МГУ ім. М.В. Ломоносова, почесного доктора філології Бірмінгемського університету (Великобританії) С.Г. Тер-Мінасової: "Люди! Будьте терплячі, поважайте "чужі", не свої культури і жити стане легше і спокійніше. Три "Т" – Терпіння, Терпимість, Толерантність – ось формула міжкультурної комунікації" [5].

В такій ситуації перед освітою, а саме викладачами іноземних мов гостро стоять задачі навчити людей міжкультурної комунікації, терпимості, поваги, розумінню інших культур. Очевидно, що існує тісний зв'язок між вивченням іноземних мов і міжкультурною комунікацією. Кожен урок іноземної мови – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне іноземне слово відображає іноземний світ і іноземну культуру.

Україна входить в світове суспільство, намагається впливати на світову політику і економіку, бере активну участь в розвитку світової культури і історії. Міняються відносини між іноземцями і українцями, які прагнуть заявити про себе як передову, культурну націю, що розвивається. Новий час, нові умови вимагають негайного і корінного перегляду як загальної методології, так і конкретних методів і прийомів викладання іноземних мов.

Несподівано для себе викладачі іноземних мов опинились в центрі суспільної уваги: тисячі спеціалістів в різних галузях науки, культури, бізнесу, політики, техніки і всіх інших сфер людської діяльності почали вимагати негайного навчання іноземних мов як засобу виробництва. Їх не цікавить ні теорія, ні історія мови – іноземні

мови, в першу чергу англійська, як мова світового спілкування, їм потрібні функціонально, для використання в різних сферах суспільства в якості реального спілкування з людьми з інших країн.

Максимальний розвиток комунікативних здібностей слухачів – ось основне, перспективне, але дуже нелегке завдання, яке стоїть перед викладачами іноземних мов. Для його рішення необхідно оволодіти і новими методами викладання, які направлені на розвиток всіх чотирьох видів володіння мовою, і зовсім нові навчальні матеріали, за допомогою яких можна навчити людей ефективно спілкуватись. При цьому, певна річ, не можна відмовлятися від всіх старих методик, а брати з них все найкраще, корисне, яке пройшло практику викладання. Головна відповідь на питання про рішення актуальної проблеми навчання іноземним мовам як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що мови повинні вивчатись в невід'ємній єдності зі світом і культурою народів, які спілкуються цими мовами.

Мова “не існує поза культурою, тобто поза соціально успадкованої сукупності практичних навичок і ідей, які характеризують наш стиль життя” [6].

Знати значення слів і правила граматики явно недостатньо для того, щоб активно користуватись мовою як засобом спілкування. Необхідно знати якомога більше про світ мови, яку вивчаєш, тобто потрібно знати:

1) коли сказати / написати, як, кому, де;

2) як це поняття, цей предмет думки існує в реальності світі мови, яка вивчається.

Мова – живий організм, який міняється і розвивається. Ще донедавна активним словом в розмовній англійській мові було слово “cool”, що в словниках перекладається, як щось середнє між теплим і холодним, тобто прохолодне. В повсякденному ж спілкуванні слово “cool” звучить в ті моменти, коли ми маємо на увазі “здорово!”, “клас”! Останнім часом частіше можна почути інше слово “awesome”, що в класичному перекладі означає “той, хто вселяє страх, викликає тремтіння, страхітливий”. Але воно стало популярним в англійському середовищі в значенні “приголомшливий, фантастичний” і в залежності від того, хто його говорить, перекладається по-різному: якщо це слово вимовляє пристойно вдягнута людина, с хорошими манерами, то слово буде перекладатись як “грандіозно!”, “чудово!”, “неперевершено!”; якщо підліток або студент, то “відпадно!”, “клас!” або одним із тих слів, які відповідають їхньому сленгу.

Саме тому в навчальному плані кафедри іноземних мов Академії сухопутних військ вивчається предмет лінгвокраїнознавство.

Лінгвокраїнознавство – сфера теорії і практики навчання мови як іноземної, яка складається з визначення шляхів ознайомлення слухачів з культурою країни, мова якої вивчається, її традиціями і історією.

В англійському еквіваленті терміну “лінгвокраїнознавство” відповідає термін *culture-through-language studies*, тобто вивчення культури через мову. Ця назва чітко проводить зв'язок між мовою і культурою в процесі навчання.

Є.М. Верещагін і В.Г. Костомаров сформулювали цей важливий аспект навчання мов наступним чином: “Дві національні культури ніколи не співпадають повністю, – це випливає з того, що кожна складається з національних і інтернаціональних елементів. Сукупність одиниць, які співпадають (інтернаціональних) і тих, які не співпадають (національних) одиниць для кожної пари культур, які порівнюються, будуть відрізнятися... Тому не дивно, що ми змушені не тільки тратити час і енергію на засвоєння плану вираження певного мовного явища, але і плану змісту, тобто треба виробляти в свідомості слухачів поняття про нові предмети і явища, аналогів яких немає ні в їхній рідній культурі, ні в їхній рідній мові. Отже, мова йде про включення елементів країнознавства у викладання мови, але це включення якісно іншого плану у порівнянні з загальним країнознавством. Так як ми говоримо про об'єднання в учбовому процесі мови і відомостей із сфери національної культури, такий вид викладацької роботи пропонується назвати лінгвокраїнознавчим викладанням” [3].

Висновок. Картина світу, який оточує носія мови, не просто відображається в мові, вона формує мову і його носія, визначає особливості використання мови. Ось чому без знання світу мови, яка вивчається, неможливо вивчати мову як засіб спілкування. Її можна вивчати як скарбничку, засіб зберігання і передачі культури, тобто мертву мову. Жива мова існує в світі його носіїв, і вивчення її без знання цього світу перетворює живу мову в мертву, тобто не дає людям, які вивчають мову, можливості користуватись цією мовою як засобом спілкування.

Літератури:

1. Антонович-Давиденко Б. Як ми говоримо / Б. Антонович-Давиденко. – К.: Либідь, 1991. – 158 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 204 с.
3. Верещагін Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура / Е. М. Верещагін, В. Г. Костомаров. – М., 1990. – 146 с.
4. Желіско В. Ю., Петрухін В. С., Черник П. П., Шумка А. В. Сполучені Штати Америки (Лінгвокраїнознавство): Навчальний посібник для ВНЗ / В. Ю. Желіско, В. С. Петрухін, П. П. Черник, А. В. Шумка. – Львів: АСВ, 2010. – 313 с.
5. Лекции доктора филологических наук С. Г. Тер-Минасовой, канал Культура.
6. Сепир Э. Коммуникация / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С. 185, 211.
7. Словарь иностранных слов. – Изд. 14-е. – М., 1987. – 608 с.
8. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наукова думка, 1970–1980.
9. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Збір. пед. творів: У 2 т. – К., 1963. – Т. I.
10. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1995.
11. Dictionary of English Language and Culture. – Longman Group Ltd., 1993.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman Group Ltd., 1995.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 4th Ed. – Oxford University Press, s. a.
14. Zakharova L., Chernyk P., Shumka A. Great Britain: Textbook / L. Zakharova, P. Chernyk, A. Shumka. – L'viv: LAI, 2009. – 226 p.

Шикиринська О. Б.,
 Ізмаїльський державний гуманітарний університет

НАПРЯМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЙ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВОЇ

У статті розглядається історичний розвиток та функціонування міждисциплінарних студій. Аналізуються дослідницькі надбання вчених у тлумаченні терміна “синтез мистецтв”, починаючи з архаїчного періоду й до сьогодні. Відображається поява та еволюція поняття “теорії інтермедіальності”. Автор спирається на праці Шарля Баттьо, Івана Франка, Оскара Вальцеля, Стівена Поля Шера, Освальда Шпенглера, Вернера Вольфа, Єнса Шрёттера та інших учених.

Ключові слова: мистецтво, міждисциплінарні студії, взаємодія мистецтв, інтермедіальність.

В статье рассматривается историческое развитие и функционирование междисциплинарных студий. Анализируются исследовательские открытия учёных в толковании термина “синтез искусств”, начиная с архаичного периода и до сегодняшнего дня. Отображается появление и эволюция понятия “теории интермедиальности”. Автор опирается на труды Шарля Баттё, Ивана Франка, Оскара Вальцеля, Стивена Поля Шера, Освальда Шпенглера, Вернера Вольфа, Йенса Шрётера и других учёных.

Ключевые слова: искусство, междисциплинарные студии, взаимодействие искусств, интермедиальность.

The article deals with the historical development and functioning of the interdisciplinary studies. The scientists' discoveries of the definition of the concept “synthesis of the arts” are analysed, beginning with the archaic period up to our days. The appearance and evolution of the term “intermedial theory” is represented in this work. The research is based on the works of Charl Batteux, Ivan Franko, Oscar Walzel, Steven Paul Scher, Oswald Spengler, Werner Wolf, Jens Schröter and others.

Key words: art, interdisciplinary studios, cooperation of the arts, intermediality.

Розвиток сучасної мови, літератури та мистецтва дає поштовх до появи нових явищ, феноменів і способів їх методологічного аналізу. В умовах глобалізації сучасної культури міждисциплінарні праці посідають усе більш вагоме місце з огляду на потребу глибшого розуміння синкретичного характеру художньої творчості, який найповніше виявляється в контексті теорії взаємодії різних видів мистецтв. Дмитро Наливайко у дослідженні “Література в системі мистецтв як галузь компаративістики” зазначає: “Мистецтва різняться і за своїм “будівельним матеріалом”, і за структурою художньої мови, але в кожен епоху вони створюють ансамбль, якому властива спільна векторність руху, спільні закономірності й інтенції як на епістемологічному, так і на естетико-художньому рівнях. Без цього було б неможливим саме поняття художнього процесу, що охоплює і в певному розумінні об’єднує всі мистецтва” [12, с. 19].

Міждисциплінарні студії розкриваються на перетині гуманітарних дисциплін: філології, мистецтвознавства, філософії та культурології. Першими працями, присвяченими вивченню літератури в системі мистецтв, стали дослідження зарубіжних (Оскар Вальцель (Oscar Walzel), Арнольд Хаузер (Arnold Hauser), Освальд Шпенглер (Oswald Spengler), Єнс Шрёттер (Jens Schröter)), російських та українських теоретиків літератури (Михайло Алексєєв, Дмитро Наливайко, Іван Франко, Ірина Хангельдієва, Кіра Шахова). Розвідки останніх років переважно фокусуються на ідеї інтермедіального контексту художніх творів, а пропонувані ученими методологічний апарат дає більш глибоке розуміння цілого ряду культурних феноменів, кінцевою метою чого є розуміння “мови культури” окремого історичного часу.

Актуальність заявленої теми зумовлена необхідністю систематизації існуючих уявлень про основоположні засади теорії синтезу різних видів мистецтв у літературі з опорою на новітні праці в цьому річці. Мета статті – встановити типологію наукових напрямів історичного розвитку міждисциплінарних студій. Поставлена мета передбачає розв’язання низки завдань, зокрема, визначення методологічної бази наукових досліджень і виявлення пріоритетних напрямів подальших розвідок. Наукова новизна полягає в окресленні стадіального характеру теоретичних положень існуючих нині міждисциплінарних досліджень, з’ясуванні перспективних напрямів їх розвитку.

Донауковий період функціонування міждисциплінарних студій. Історія мистецтва невід’ємна від взаємодії різних видів естетичного сприйняття дійсності. Живопис і скульптура віддавна були і залишаються складниками архітектурного комплексу; розвиток музики тісно переплетений з мистецтвом танку; неможливо не відзначити щільний зв’язок літератури й образотворчого мистецтва (живопис, графіка, емблематика).

В архаїчний період розвитку літератури уявлення про сутність мистецтва знайшли відображення у міфі про Аполлона та його дев’ять муз, які символізували види, жанри і роди мистецтва. Художнє слово було тісно пов’язане з музичним супроводом, відобразившись у мистецьких формах первісного синкретизму. Олександр Веселовський визначив сутність античного синкретизму як “поєднання ритмізованих, оркестричних рухів з піснєю-музикою й елементами слова” [6, с. 115].

За часів “риторичної епохи”, яка, за твердженням знаного російського теоретика літератури Сергія Аверинцева, охоплює період з V по XVIII ст.ст. включно, головними віхами осмислення сутності синтезу мистецтв як художнього явища стали визначення живопису та поезії Симонідом Кеоським, Платоном, Аристотелем. Але за доби античності та середньовіччя не виробилося чіткого уявлення про систему та взаємозв’язок різних видів мистецтв. 1719 року Жан Батіст Дюбо (Jean-Baptiste Dubos) у трактаті “Критичні роздуми про поезію та живопис” доходить висновку, що за допомогою “природних знаків” мистецтво впливає на свідомість людини інтенсивніше, тоді як знаки-слова носять більш абстрактний характер. Ось чому поезія торкається глибин душі людини тільки з розвитком сюжету в часі. Спробу сформулювати закон художнього синтезу мистецтв у середині XVIII ст. зробив французький учений Шарль Баттьо (Charl Batteux). У праці “Витончені мистецтва, зведені до єдиного

принципу” (1746 р.) він виділив п’ять “витончених” мистецтв: живопис, скульптуру, музику, поезію, танок, а також два близькі до них – архітектуру та вимову. Теоретик наголошував на тому, що музика й танок повинні мати значення та сенс.

Тільки наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. відбуваються суттєві зрушення щодо вивчення поняття “системи мистецтв”. Для доби Просвітництва вагоме значення має трактат Джона Брауна (John Brown) “Роздуми про поезію і музику, їхнє зростання, поєднання та потужність, їхній розвиток, а також їхні розходження та занепад” (1763 р.). Теоретик вказав на визначальну єдність мистецтва поезії та музики, поставив за мету дослідити причини їх відокремлення та апіорну можливість поєднання і функціонування в майбутньому. В епоху Просвітництва й романтизму мистецтво розуміють як систему взаємопов’язаних видів мистецтв. Основна увага приділяється літературі, її спільним і відмінним рисам з живописом та музикою. Важливе теоретичне значення у вирішенні цього питання має трактат Готтольда Лессінга (Gotthold Lessing) “Лаоокон, або про межі живопису та поезії” (1765 р.). Автор підкреслює відмінності між живописом та поезією і наголошує на тому, що обидва види мистецтва можуть існувати разом на підставі створення єдиної ідеальної художньої форми.

Взаємодія і синтез мистецтв в науковій рецепції XIX – другої половини XX ст. Науковий період осмислення питання синтезу мистецтв розпочинається на початку XX ст., але це питання певним чином ще 1899 року порушує Іван Франко у знаменитому літературознавчому трактаті “Із секретів поетичної творчості” (1898 р.), в якому містяться розділи “Поезія і музика” та “Поезія і малярство”, присвячені аналізу спільних та відмінних рис цих мистецтв. На думку теоретика, малярство апелює тільки до зору людини, а поезія – до зору і слуху, викликаючи створення образів у нашій душі, зливаючись у гармонійну цілість. Іван Франко підкреслює, що поезія та малярство об’єднані однією метою – відновити якісь моменти життя. Поезія спонукає читача до інтелектуальної праці, коли музика впливає тільки на настрої слухача, але початок цих двох мистецтв був однаковим, первісна поезія була співом, оповіданням.

Найбільш інтенсивно вивчення взаємодії літератури з іншими видами мистецтва розвивається в XIX – першій половині XX ст. Для цього періоду важливе значення має праця Оскара Вальцеля (Oscar Walzel) “Взаємовисвітлення мистецтв” (1917 р.), теоретичним підґрунтям якої стали дослідження Вільгельма Воррінгера (Wilhelm Worringner) та Хайнріха Вольфліна (Heinrich Wollflin). Автор увів термін “висвітлення” стосовно мистецтва, який дозволив йому говорити про один вид мистецтва за допомогою термінів іншого виду. Він стверджував можливість “висвітлення” сутності поезії за допомогою категоріального апарату образотворчого мистецтва. Теоретик вказував на протилежність пластичної та музичної поезії, оскільки перша впливає на уяву читача, а друга замикається на слуховому сприйнятті засобами гармонії та мелодики звуків. “Взаємовисвітлення” Оскар Вальцель відстежує на прикладі інших видів мистецтв: скульптурні й архітектурні твори періоду бароко, на його думку, залежать від досягнень мистецтва епохи Ренесансу й античних сюжетів.

Не менш важливою і масштабною є книга німецького філософа та історика, теоретика філософії життя Освальда Шпенглера “Смеркання Заходу” (1918-1922 рр.). Він говорить про культуру як про безліч “організмів”, котрі згодом переходять у цивілізацію. На погляд ученого, мистецтво також є “організмом”, а не системою, воно не є вічним, але ж витвір мистецтва являє собою мікрокосм, “... має душу. Воно взагалі є чимось духовним, поза межами простору, кордонів та числа” [19, с. 297]. Виходячи з тези, що кожна культура має свої види мистецтва, філософ виділяє кілька історичних груп мистецтва: “аполлонівська група”, до якої належать вазовий живопис, фреска, рельєф, архітектура колонад, антична драма, танок; і “фаустівська група”, представлена контрапунктичною музикою. Освальд Шпенглер стверджує, що музика є образотворчим мистецтвом, а масляний живопис та інструментальна музика ідентичні.

Вагомий внесок у розвиток теорії взаємодії мистецтв зробив Келвін С. Браун (Calvin S. Brown) у праці “Музика та література. Порівняння мистецтв” (1948 р.). Автор розглядав спільні й відмінні риси музики та літератури, починаючи з моменту появи цих мистецтв. Він стверджував, що в основі літератури лежить компроміс, вона має свою структуру, яка виконує інтелектуальну функцію та несе читачеві якусь інформацію, у той же час узгоджуючись з моделлю літературного твору. Для інструментальної музики, навпаки, основою є її структура, що впливає тільки на настрої слухача. Література намагалася створити “абсолютну поезію”, яка була б концептуально аналогічною абсолютній музиці, коли за допомогою слів можна було б створити звуки. На думку вченого, музика і література продовжують розвиватися у двох напрямках: музика – у пошуках компромісу між формою та її презентацією, а література – у створенні досконалих форм.

У середині XX ст. німецький учений Арнольд Хаузер (Arnold Hauser) написав дві найбільш відомі праці “Соціальна історія мистецтва” (1951 р.) та “Філософія історії мистецтва” (1958 р.). Дослідник розвивав ідеї необхідності комплексного аналізу різних видів мистецтв. Він відзначив, що у творі мистецтва є і тільки художні, і нехудожні елементи, які виконують функцію неестетичного напрямку. Арнольд Хаузер створив свій соціологічний метод, котрий розкриває філософію функціонування та історичного розвитку мистецтва. Головною ідеєю вченого є думка про те, що мистецтво відображає історію та соціальні відносини.

В Росії поняття взаємодії мистецтв у порівняльному літературознавстві почав вивчати Михайло Алексєєв (поч. XX ст.). Дослідник вивчав зв’язок літератури з образотворчим мистецтвом. Це питання було висвітлено теоретиком у критичному есе “Теккерей-малювальник” (1936 р.). З позицій науковця, живопис говорить мовою зорової наочності, а слово звертається до образів [2]. Михайла Алексєєва завжди цікавила проблема взаємозв’язку німецької музики та російської літератури. Цій темі присвячена його стаття “Бетховен у російській літературі” (1927 р.).

1972 року виходить книга Мойсея Кагана “Морфологія мистецтва”, в якій автор замислюється над внутрішнім світом мистецтва та способами взаємодії його частин. У цей же час з’являються праці Юрія Лотмана про структуру тексту та поліглотизм культури. На його погляд, культура поліглотична, всі її тексти реалізуються щонайменше у двох семіотичних системах. Власне, й слово “текст” як знакова система, що містить семіотичну інфор-

мацію, з’явилося в гуманітарній науці у 1970-х роках. У працях структуралістів текст вивчається з точки зору його ототожнення з цілісністю художнього твору. Проголошена Юрієм Лотманом ідея поліглотизму культури виходить з того, що існують не тільки словесні тексти, але й такі, що впливають на зір (образотворче мистецтво), слух (музичний твір) або зір і слух одночасно (театральне мистецтво, телеінформація), тобто текст є поняттям як семіотичним, так і культурологічним.

Теорія інтермедіальності в контексті міждисциплінарних досліджень. Найбільш адекватно поняття взаємодії мистецтв, яке відбувається за допомогою різних семіотичних рядів, розкривається через сформульоване у другій половині ХХ ст. поняття “інтермедіальності”, що згодом виокремилася в самостійну галузь досліджень. Теорія інтермедіальності передбачає вивчення змістової й образної взаємодії різних видів мистецтв у тексті художнього твору. Вона визначається як особливий спосіб організації художнього твору і як специфічна методологія. Феномен інтермедіальності полягає у розширенні можливостей інтерпретації літературного твору не тільки за допомогою літературознавчого інструментарію, але й збагачення його мистецтвознавчою термінологією.

Термін “інтермедіальність” уперше був запропонований німецьким літературознавцем О. Хансен-Льове (O. Hansen-Löve) 1983 року в статті “Проблема кореляції словесного та образотворчого мистецтв на прикладі російського модерну”. В ній учений дав характеристику двом поняттям “інтертекстуальність” та “інтермедіальність”. З появою терміна “інтермедіальність” та його еволюцією виникають різноманітні підходи щодо його вивчення та розкриття сутності. Вчені тлумачать його з двох точок зору: семіотичної та технологічної. Щодо семіотичного розуміння терміна, то, з одного боку, воно дещо співпадає з технологічним (як взаємодія та інтеграція), а з іншого боку, відрізняється. Ця відмінність була з’ясована в статті Єнса Шрёттера (Jens Schröter) “Інтермедіальність”. Дослідник виокремлює чотири підходи стосовно семіотичного трактування поняття “інтермедіальність”:

1. Синтетична інтермедіальність – перша частина текстів, які відносяться до цієї групи, визначає інтермедіальність як поєднання деяких засобів масової інформації, що призводить до створення нового медіуму. З появою нових синтетичних “мономедіальних” форм стає можливим розмежування “мистецтва” та “життя”. Інтермедіальність як синтез медіа, що в результаті дає єдність, котра повертає цілісність буття. Приблизниками цього підходу є американські дослідники Дік Хіггінс (Dick Higgins), Юд Ялкупт (Jud Yalkut).

2. Формальна або трансмедіальна інтермедіальність ґрунтується на наявності формальних структур, характерних для різних медіа. Йохим Печнаголошував на невід’ємності медіуму і форми, оскільки форма з’являється тільки у медіумі. Вчений зауважив, що між літературою та кіно не існує інтермедіальності, вона виявляється тільки між літературним медіа та екранізованим оповіданням або нарративом. Наприклад, один і той же сюжет може бути втілений засобами різних видів мистецтва. Наративи є досить незалежними від медіа, тим самим даючи змогу виявити схожі та відмінні риси у взаємовідносинах з медіа. Йохим Печ (Joachim Peach), Івон Шпільман (Yvonne Spielmann) підтверджували та розвивали цю думку.

3. Трансформаційна інтермедіальність – це модель, що заснована на репрезентації одного медіа іншим з перекладом з однієї знакової системи в іншу з трансформацією інформації при переході в інший медіум. Цей вид інтермедіальності виявляється у процесі репрезентації, таким чином він стає його зворотним боком (наприклад, живопис у кіно, архітектура на фото). Представниками цього підходу є Філіп Хейворд (Philip Hayward), Маурен Турім (Maureen Turim), Девід Болтер (David Bolter), Річард Грузін (Richard Grusin).

4. Онтологічна інтермедіальність або онтомедіалітет – медіа завжди існує у зв’язку з іншим медіа. Не існує жодної медіа, яка може бути самостійною, вона має системний характер. Прикладом може слугувати музичність поезії, театральність прози. Цей вид інтермедіальності вивчається в працях Юргена Мюллера (Jürgen Müller).

5. Віртуальна інтермедіальність – перспективний напрям інтермедіальних досліджень, який потребує додаткового обґрунтування й розробки.

Окреслені підходи об’єднують переконання в тому, що різноманітні види мистецького дискурсу утворюють художню єдність. Інтермедіальні відносини виявляються не в рамках одного тексту, а у взаємовідношенні текстів різних видів мистецтва.

Стівен Пол Шер (Steven Paul Scher), відомий дослідник у галузі зв’язку музики та літератури, в праці “Розповіді про літературу та музику” (1967-2004 pp.), висвітлює можливість поєднання музичних і літературних дослідницьких надбань у вивченні музики та літератури загалом на основі сучасної теорії літератури та інтерпретації. У традиційній класифікації образотворчих мистецтв музика і література є спільними видами мистецтв, оскільки вони є слуховими, тимчасовими та динамічними. Стівен Пол Шер заявляє про ще одну спільну рису цих двох мистецтв: “музика та література є діяльністю, яка повинна бути виконана; вони створюють речі для подальшого виконання (сцена, яка повинна бути поставлена, або книга, яка повинна бути прочитана, процеси, які треба декодувати)” [28, с. 182]. Вчений уводить у науковий обіг поняття “вербальна музика” (verbal music), маючи на увазі поетичний твір, у якому присутня імітація музики за допомогою слів. Цей термін є найбільш літературним серед усіх музично-літературних явищ. Теоретик знаходить три типи зв’язку музики та літератури:

1) література в музиці (програмна музика);

2) музика та література (вокальна музика);

3) музика в літературі (словесна музика, музичні структури та прийоми, які можуть бути використані в літературному творі, вербальна музика) [28]. Наприкінці ХХ століття Вернер Вольф (Werner Wolf) доповнив класифікацію Стівена Поля Шера, ставши в результаті одним із основних теоретиків інтермедіальних кореляцій. Групування інтермедіальних зв’язків, за Вернером Вольфом, передбачає таку послідовність: екстракомпозиційна інтермедіальність та інтракомпозиційна (у вузькому сенсі) інтермедіальність. У свою чергу автор розділяє екстракомпозиційну інтермедіальність на:

1) трансмедіальність (наприклад, варіації у музиці та літературі, розповідний характер музики та літератури);

2) Інтермедіальна транспозиція (перехід роману в оперу).

Інтракомпозиційна інтермедіальність поділяється на такі види, у яких вчений виділяє кілька різновидів:

- 1) інтермедіальне посилання (використання однієї семіотичної системи):
  - а) явне посилання або інтермедіальна імітація (музикалізація художньої літератури, програмна музика);
  - б) неявне посилання або інтермедіальна лематизація (обговорення музики в літературі, характер композитора в художній літературі);
- 2) плюральна інтермедіальність (використання понад одного символу, які належать до кількох семіотичних систем):
  - а) інтермедіальне злиття (постановка опери);
  - б) інтермедіальна комбінація (текстуальна основа опери).

Вернер Вольф зауважує, що попередні дослідження були сфокусовані на “інтракомпозиційній інтермедіальності” або “інтермедіальності у вузькому сенсі” та її видах. Типологія, запропонована теоретиком, починається з більш широкого тлумачення цього терміна, а саме з “екстракомпозиційної інтермедіальності” та її видів.

Поняття інтермедіальності є об’єктом пильної уваги сучасних науковців (Ксенія Антонова, Ірина Борисова, Рута Брузгене, Наталя Тішуніна, Анастасія Хамінова, Віра Чуқанцова), котрі термін “інтермедіальність” трактують багатоаспектно. Так, Наталя Тішуніна в дослідженні “Методологія інтермедіального аналізу у світлі міждисциплінарних досліджень” (2001) виводить низку визначень цього поняття, представляючи інтермедіальність як [14, с. 152]:

- створення цілісного поліхудожнього простору в системі культури (або створення художньої метамови культури);
- особливий спосіб організації художнього тексту;
- специфічна форма діалогу культур, здійснена за допомогою взаємодії художніх референцій;
- специфічна методологія аналізу як окремого художнього твору, так і мови художньої культури в цілому.

Олексій Тімашков поняття інтермедіальності розглядає “як процес синтезу окремих медіа, трансформації медіа та передачі інформації у процесі мульти– або інтермедіальної комунікації, а також як авторефлексії медіа та винахід ними власних меж” [13, с. 25].

Зацікавленість учених інтердискурсивними дослідженнями призвела до появи великої кількості публікацій і кандидатських дисертацій, у фокусі яких знаходяться питання інтермедіальності на прикладі творчості тих чи інших митців. Так, у коло зору українських науковців потрапили Леся Українка [10], Микола Хвильовий [7]. В російській науковій літературі з’явилися дослідження, присвячені вивченню інтермедіального простору у творчості Оскара Уайльда (Oscar Wilde) [18], Тоні Моррісона (Toni Morrison) [9], Девіда Лоуренса (David Lawrence) [3], Володимира Одоєвського [16]. Зарубіжні дослідники пишуть про функції інтермедіальних досліджень в культурі [26], медіа та інтермедіа [23], інтермедіальність у кіно та її методологічні засади [27], моделі інтермедіальних відношень [22].

Актуалізація інтермедіальних студій свідчить про назрілу потребу в розробці адекватного категоріального апарату й методологічних обґрунтувань для розв’язання проблематики міждисциплінарних питань.

Література:

1. Алексеев М. П. Из истории английской литературы. Этюды. Очерки. Исследования. – М.-Л.: Гослитиздат, 1960. – С. 419-452.
2. Алексеев М. П. Теккрей-рисовальщик // Ученые записки пед. ин-та им. А. И. Герцена. – Л., 1936. – Т. 2. – С. 356-380.
3. Антонова К. Н. Художественный мир Д. Г. Лорренса 1910-х годов: интермедиаальный аспект: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук по спец. 10.01.03 – “Литература народов стран зарубежья” // Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2011. – 24 с.
4. Борисова И. Перевод и граница: перспективы интермедиаальной поэтики // Academic electronic journal “Toronto Slavic Quarterly”. – Режим доступа: [http // www.utoronto.ca](http://www.utoronto.ca).
5. Брузгене Рута. Литература и музыка: О классификациях взаимодействия // Вестник Пермского университета. – Вып. 6. – Пермь, 2009. – С. 93-99.
6. Веселовский А. Н. Три главы из исторической поэтики // Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989. – С. 115-117.
7. Драч І. Д. Інтермедіальні маркери в малій прозі Миколи Хвильового як ознака елітаризму // Літературознавство. – Вип. 12. – Тернопіль, 2009. – С. 65-69.
8. Каган М. Морфология искусства. Историко-теоретическое исследование внутреннего строения мира искусств. – Л.: Искусство, 1972. – 440 с.
9. Каркавина О. В. Языковая реализация интермедиаальных отношений в творчестве Тони Моррисон: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук по спец. 10.02.04 – “Германские языки” // Алтайская государственная педагогическая академия. – Барнаул, 2011. – 19 с.
10. Кочерга С. Асоціативне поле “італійського інтермедіального тексту в драматичній поемі Лесі Українки “У пуші” // Південний архів: Збірник наукових праць. Філологічні науки. – Вип. XLVII. – Херсон: видавництво ХДУ, 2009. – С. 44-50.
11. Лотман Ю. М. Текст и полиглотизм культуры. // Избранные статьи в 3-х т. – Таллин, 1996. – Т. 1. – С. 145.
12. Наливайко Д. С. Література в системі мистецтв як галузь компаративістики // Теорія літератури й компаративістики. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 9-37.
13. Тімашков А. К истории понятия интермедиаальности в российской и зарубежной науке // Zmogosirzodias. – Вып. 2. – Вильнюс, 2007. – С. 21-26.
14. Тишуніна Н. В. Методологія інтермедіального аналізу в світлі міждисциплінарних досліджень // Методологія гуманітарного знання в перспективі ХХІ століття. К 80-літтю професора Моїсея Самойловича Кагана: матеріали Міжнарод. науч. конф. 18 мая 2001 г., Санкт-Петербург. – Сер. “Symposium”. – Вип. 12. – СПб.: Санкт-Петербург. философ. общество, 2001. – С. 149-154.

15. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості [Підг. А. В. Кабайда, І. С. Михайлюк]. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. – 144 с.
16. Хамина А. А. Роман В. Ф. Одоєвського "Русские ночи" в аспекте інтермедіального аналізу // Научная редакция "Филология". – Томск, 2010. – С. 23-26.
17. Хангельдиева И. Г. Взаимодействие и синтез искусств. – М.: Знание, 1982. – 62 с.
18. Чуванцова В. О. Проблема інтермедіальності в повістувальній прозі Оскара Уайльда: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук по спец.: 10.01.03 – "Литература народів країн зарубіжжя" // Російський державний педагогічний університет ім. А. І. Герцена. – Санкт-Петербург, 2011. – 17 с.
19. Шпенглер О. Закат Европы. – Новосибирск: ВО: "Наука", 1993. – Т. 1. Образ и действительность. – 672 с.
20. Brown, Calvin S. Music and Literature: A Comparison of the Arts. – Athens : The University of Georgia Press, 1948. – 313 p.
21. Chaple, Freda and Chiel Kattenbelt. Intermediality in Theatre and Performance. – Amsterdam / New York, 2006. – 266 p.
22. Elleström L. The Modalities of Media. A Model for Understanding Intermedial Relations. Media Borders, Multimodality and Intermediality // Palgrave Macmillan. – Houndmills, 2010. – P. 11-48.
23. Glaser S. Media inter Media. – Amsterdam / New York, 2009. – 556 p.
24. Hauser A. Philosophie der Kunstgeschichte. – C. H. Beck, 1958. – 463 s.
25. Hauser A. Sozialgeschichte der Kunst und Literatur. – C. H. Beck, 1953. – 1119 s.
26. Hedding, Erik and Ulla-Britta Lagerroth. Cultural Functions of Intermedial Exploration. – Amsterdam / New York, 2006. – 302 p.
27. Petho A. Intermediality in Film: A Historiography of Methodologies // Film and Media Studies. – Ed. 2. – Sapientiae, 2010. – P. 39-72.
28. Scher S. P. Einleitung: Literatur und Musikentwicklung und Stand der Forschung // Literatur und Musik: Ein Handbuch zur Theorie und Praxis eines komparatistischen Grenzgebietes. Berlin: E. Schmidt, 1984. – s.9-26.
29. Schröter J. Discourses and Models of Intermediality // Comparative Literature and Culture. – Purdue University Press, 2011. – 8 p.
30. Walzel O. Wechselseitige Erhellung der Künste. – Berlin : Verlag von Reuther und Reichard, 1920. – 92 s.
31. Wolf W. Intermediality Revisited: Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality // Word and Music Studies, Vol.4: Essays in Honor of Steven Paul Scher and on Cultural Identity and the Musical Stage. Amsterdam – N. Y.: Rodopi, 2002. – P. 13-34.

Яким З. М.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛІНГВО-КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ XVI-XIX СТ. ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЇХНЬОГО ВИНЕКНЕННЯ

У статті досліджується формування та розвиток німецько-українських лінгвокультурних відносин XIV – кінця XIX ст. У взаємозв'язках з німецьким культурним світом розкриваються суспільно-історичні причини їх виникнення.

Ключові слова: лінгвокультурні взаємини, міжкультурна комунікація, німецька колонізація, лексична одиниця

В статье прослеживается формирование и развитие немецко-украинских лингвокультурных отношений XVI-XIX ст. Во взаимосвязях с немецким культурным миром раскрываются общественно-исторические причины их возникновения.

Ключевые слова: лингвокультурные отношения, межкультурная коммуникация, немецкая колонизация, лексическая единица.

In the article the formation and development of German-Ukrainian linguo-cultural relations of the XVI-XIX centuries are studied, the socio-historical causes of their rise are defined, the main literary monuments of the time are analysed.

Key words: linguo-cultural relations, intercultural communication, German colonization, lexeme.

З отриманням Україною незалежності в 1991р. на карті Європи виникла нова європейська держава, яка привернула до себе увагу світової аудиторії, в тому числі і німецької. Протягом століть німецькомовна громадськість¹ перебувала у тісних взаємовідносинах з українським населенням, що знайшло своє відображення у культурах та мовах обох народів. Адже німецько-українські лінгво-культурні відносини давні і тривкі, і протягом століть вони складались по-різному, відзначаючись то особливою активністю, то відносним затишшям. Дослідження цих зв'язків могло б підняти на поверхню не лише факти мовної історії, а й дати поживу теорії мовних контактів у гетерогенному двомовному середовищі, чого ми досі не маємо. І це при тому, що з-поміж інших чужих мов саме німецька залишила чи не найвідчутніший відбиток у лексиці української мови від найдавніших часів їх контактування (від давньогерманського шару до ремісничої й торговельної термінології, засвоєної в XII-XIV ст., а також суспільно-юридична термінологія, пов'язаної із запровадженням статей Магдебурзького права в українських містах) [9, с. 131, 137-138].

Дослідити розвиток цих зв'язків, починаючи від XIV і закінчуючи початком XIX ст., а також їхній взаємовплив у мові, та різноманітних галузях культури і є основними завданнями даної наукової розвідки. Таким чином, широким колам громадськості в Україні мають стати доступнішими причини зародження, шляхи розвитку німецько-українських мовних контактів, які дотепер були відомі тільки спеціалістам.

Вивченням цієї проблеми в цілому, а також окремих її аспектів займалися як вітчизняні так і закордонні мовознавці. Германологія слов'янські мовні контакти у зарубіжному мовознавстві досліджували Г. Гольцер, К. Уленбек, А. Стендер-Петерсен, В. Кіпарський, укладаючи списки германських запозичень у слов'янських мовах до IX ст. Окремі сторони цієї проблематики вивчали також Г. Бідер, Е.Вінтер, Х.-В. Хегельмайер, Ю. Бестерс-Дільгер та ряд інших. Серед праць українських мовознавців, які провели перші ґрунтовні дослідження у сфері німецько-українських лінгво-культурних відносин варто відзначити праці І. Шаровольського [11] та Д. Шелудька [12]. Згодом проблема міжкультурних та міжмовних німецько-українських взаємозв'язків стала предметом наукових пошуків цілої плеяди українських вчених: Р. Смаль-Стоцького, М. Возняка, Д. Чижевського, В. Кміцикевича, В. Сімовича, В. Німчука, О. Муромцевої, М. Онишкевича, Ф. Погребенника, І. Яцюка, В. Акуленка, Є. Тимченко, Т. Пица та ін.

Мовні контакти вчені класифікують за різними ознаками: мовною, територіальною, за ознакою домінантності та субординатності, за часом тривалості контактів, за ознакою мовного узусу. Таким чином проблема мовних контактів є сукупністю цілої низки соціальних, психологічних і лінгвістичних аспектів, центральне місце у якій займає питання двомовності. Вивчаючи різноманітні шляхи розвитку німецько-українських лінгво-культурних взаємин, варто взяти до уваги роль запозиченої лексики, як реалії "чужої" культури. Адже основною умовою запозичення, в ув'язненні учених початку XX ст., стали культурні, економічні та військово-політичні зв'язки між народами. І. О. Бодуен де Куртене, В. М. Жирмунський підкреслювали неможливість аналізу запозичень без урахування соціолінгвістичного характеру цього явища і необхідності пояснення лінгвістичних змін у зв'язку з історичними, психологічними фактами, навіть фізіологією людини [1; 3].

Хронологія запозичень з німецької мови в українську (вони відбуваються на різних мовних рівнях, але найвиразніше в лексиці), їх тематичний склад демонструє зв'язок з певними історичними подіями, фактами в житті народу. Адже, як відомо з історичних джерел, предки українців, східні слов'яни, ще до утворення Київської держави вступали у мовні та культурні контакти з германо-норманськими племенами. Це були переважно торговельні або воєнні стосунки. У діалектах цього часу, а пізніше і в писемних пам'ятках фіксуються давньоверхньонімецькі та готські запозичення (бук, князь, котел та ін) [4, с. 12].

У часи феодальної роздробленості Київської держави зросла роль окремих князівств як політичних та культурних центрів. У пам'ятках цієї доби засвідчені факти знайомства русинів-українців із німецькою мовою. Наприклад, у так званій Рязанській кормчій 1284 р., переписаній із київського оригіналу, фіксується кілька слів із німецьким коренем *spiel-*: *шпильмань* (із давньоверхньонім. *spilaman, spiliman*) 'актор, танцівник': "Ни шпильманомъ быти,

¹ Маються на увазі також і представники Австро-Угорської імперії, оскільки у зв'язку з історичними фактами вже у кінці XVII ст. німецько-українські відносини поступово трансформуються у австрійсько-українські.

ни позорищ глатати”; *шпильманьськь*: От шпильманьскы моудрости на потьщаливое житие” [8, с. 1598]. А в Слові про багатого й Лазаря в складі Трійцького збірника XII ст. маємо термін *шпиль* ‘актор’ [8, с. 1598].

Історія й шляхи проникнення таких лексем у церковнослов'янські тексти давньоруської редакції потрібно ще вивчати. Проте лексичні свідчення в оригінальних творах безсумнівно вказують на знайомство мешканців України-Руси з мовою та культурою німецькомовних земель. Після спустошення Києва монголотатарами у 1240 р. особливого значення набуло Галицько-Волинське князівство, яке за своїм територіальним положенням не могло не мати зв'язків із Західною Європою. У Галицько-Волинському літописі описується зустріч князя Данила (1252 р.) з німецькими послами і фіксуються слова герцог (герцюкь), біскуп (пискоупь) [7, с. 814].

Прийняття магдебурзького права відкривало дорогу для німецької колонізації, що посилювало українсько-німецькі контакти. Поява німецькомовних поселень була детермінована перш за все ходом історичного розвитку і особливо активно прослідковувалось у західній частині України: Закарпатті, Галичині, Буковині. Розглянемо детальніше історичні процеси заселення кожного краю, атакож ті мовні процеси, які вони зумовлювали. Для всіх трьох регіонів характерні дві хвилі німецького заселення: середньовічна та хвиля нового часу [13, с. 12-16].

Під час першого періоду (XII-XIV ст.) перші німецькі колонії виникають у 1141-1196 рр. на Закарпатті (від Попрада до Семигороддя). Дещо пізніше виникають німецькі колонії у Галичині: з'являються ряд міст таких як, наприклад, Краків, 1257, Нове Місто-Корчин, 1258, Бялаталь, близько 1330 р. та ін. Перші відомості, які ми маємо про присутність німців на Буковині, походять з кінця XIII–початку XIV ст. Це були ті сакси з Трансільванії, які поселялися головним чином у містах. За час першого періоду в південній частині Буковини виникли розвинуті економічно міцні на той час міста Родна, Мольде, Нямц, які були засновані німецькими колоністами, а також велика кількість сільських поселень.

В XIV ст. німці-саксонці поселилися також у Сасові, Вишкові, Хусті й Тячеві (Закарпаття). У кінці XIV і в першій половині XV ст. німецька колонізація проникає на схід Галичини, у міста Самбір, Мостиська, Гродек та ін. Майже все середньовічне німецтво Галичини походило із сілезької мовної області, включаючи північні судетські землі. У середині XV ст. в містах Буковини (Сучава і Серет), відтак у багатьох містах Молдови виникають сильні німецькі общини, які проіснували до середини XVI ст. [13, с. 15].

XVI ст. характеризується відносним застоєм у розширенні німецьких колоній. Відтак, на початку XVI ст. практично повністю асимілювалися в автохтонному населенні німці на Закарпатті та в Галичині, куди з кінця XV ст. німецьке населення майже не прибувало.

У XVI ст. наступив регрес і середньовічні німці Буковини практично зникли з поселень краю. До переходу Буковини до складу Австро-Угорської імперії у 1775 р. німецьких населених пунктів у краї не фіксувалось, за винятком двох епізодичних поселень: 1760 року поблизу с. Прилипче граф Август Понятовський поселив німецьких ткачів з околиць Бреслау і Ельбінгу для забезпечення існування своєї фабрики у Заліщиках. Однак це поселення не розвивалося і на час окупації знаходилося у стані занепаду. Не набагато краще вийшло з німецькими колоністами, яких барон Петер фон Гартенберг у 1770 р. поселив у Садагурі. Коли створений ним монетний двір у 1774 р. був ліквідований і він із німецькими робітниками покинув Буковину, в Садагурі залишилося лише декілька німецьких ремісників, які згодом розсіялися у краї [5, с. 135].

Розширення німецьких колоній, поступове зміцнення Магдебурзького права в містах, були тими чинниками, які зумовили проникнення німецьких лексем в українську мову. На поширення німецькомовної лексики, разом із Магдебурзьким правом, на думку Д. Шелудька, впливали західна торгівля та високорозвинений західний промисел, в результаті чого “українська мова засвоїла не тільки чимало висловів на поняття, що прийшли із заходу, але вона запозичила їх для тих предметів, що вивозилися з України на захід (наприклад, фúтро, пóташ, блям, вáнчос, лúнтвар та ін.). Свідченням помітного впливу торгівельної галузі виступає велика кількість запозичених лексичних одиниць на позначення міри, ваги, грошових одиниць (грéйцар, морг, пуд, рахувáти, тальяр, ринок, шеляг, ярмарок, фунт). Крім цього, на початку XVII ст. в українську мову активно проникають терміни друкарської справи (друк, фальш, штемпель, штафт), із галузі музики (арфа, флейта, лютня) та образотворчого мистецтва (маляр, барва, ландшафт) [12, с. 14].

Не залишилась без впливу і промислова сфера. За Д. Шелудьком, німецькі терміни проникли у кожен галузь тодішньої промисловості. Більша частина передалась через мову німецьких ремісничих організацій, які вже у XIV ст. існували у Галичині (цех, цехмістер, штрапувáти) [12, с. 15].

Досить активно живилися німецькомовні лексичні одиниці на позначення предметів побуту. І хоч деякі із побутових германізмів починають виходити з вжитку у зв'язку з новими формами господарювання, у порівнянні із військовими германізмами, вони досі використовуються населенням західноукраїнських регіонів (щоправда переважно сільським). Із 248 побутових загальноживаних германізмів, виділяємо, як запозичення властиві суто буковинському населенню (гóкерло – “табуретка” – нім. Hocker; ціха – “наволочка, напірник” – свн. zische; оберфлек – “нашивка на колінах” – нім. Oberfleck; шрiмпфлі – “панчохи, шкарпетки” – нім. Schrümpfe; кльоцок, кльоцки – “галушки” – нім. Kloss; вішвіцуватися – “вигрітися” – нім. ausschwitzen), так і німецькомовні лексичні одиниці, поширені також і на території галицького краю (шпанувати – “натягувати” – нім. spannen; варуватися, варуватиси – “остерігатися” – нім. sichwahren; обцас – “каблук” – нім. Absatz; коц – “вовняна ковдра” – нім. Kotze; дзигар, дзигарок – “годинник” – Seiger; гальба – “кухоль” – нім. Halbe).

Другий період заселення німцями західноукраїнських земель був пов'язаний із переходом цих територій до складу Австро-Угорської імперії, яка, об'єднавши 11 країн, у 1772 р. заволоділа Галичиною, а в 1774 р. – Буковиною.

Після переходу Галичини та Буковини до складу Австро-Угорщини відчувалася велика нестача робочої сили для обробки землі; органи державного управління намагалися залучити у край німецьких колоністів. З іншого боку, відкриття багатих покладів корисних копалин (наприклад, руди у Південній Буковині, нафтових родовищ у Східній Галичині) стало причиною залучати необхідну німецьку робочу силу. Німецькі гірничі робітники походили переважно із Ціпса і Трансільванії, склярі і лісоруби – з Північної Богемії, жителі сільськогосподарських колоній, так звані “шваби”, із південно-західної Німеччини, деякі з Північної Богемії і трохи з Долішньої Австрії

[5, 135]. Наслідком активної політики переселення німецьких ремісників на західноукраїнські землі стало значне поповнення ремісничого словника німецькими лексичними одиницями: нют – “рівчик, паз” – нім. Nut; згимблювати – “зістругувати рубанком” – нім. hobeln; шпрайцувати, шпраювати – “ставити опори” – нім. spreizen; шмигувати – “вимірювати величину кута” – нім. schmiegen; гартмайзіль – “зубило” – нім. Hartmeißel; цонглі – “обцецьки” – нім. Zange; шрубстак, шрупштак – “лещата” – нім. Schraubstock та інші [4, с. 27-44].

У тематичному плані лексичний склад української мови в цей період збагатився також німецькими запозиченнями із галузі військової справи. І не випадково, адже саме військова повинність, яку відбувала чоловіча частина населення Галичини, Буковини та частково Закарпаття у польській, а згодом у австрійській армії стала одним із шляхів проникнення германізмів у західноукраїнські говори. Це наказово-комондні слова (Файр! – Вогонь! – від нім. Feuer! Цурик! – Назад! – від нім. Zurück! Еб-тех! – Струнко! – від нім. Habt Acht! Форвиц! – Вперед! – від нім. Vorwärts!), назви предметів солдатського обладнання (патронташ – набійниця від нім. Patronentasche; вафенрок – мундир – від нім. Waffenrock; анграната – ручна граната – від нім. Handgranate; кольба – приклад гвинтівки – від нім. Kolben; ібунк – військова вправа – від нім. Übung), ступенів військової ієрархії (тромпетер – трубач – від нім. Trompeter; пуцер – денщик – від нім. Putzer; фельдфебель, фирфібель – фельдфебель – від нім. Feldwebel; фрайтер – сфрейтор – від нім. Gefreite; фенріх, фендрік – прапорщик – від нім. Fähnrich; обершт – полковник – від нім. Oberst), назви військових вправ і дій (рихтай – військова дисципліна, Направо! – від нім. Richteteuch!; гальтувати – затримувати – від нім. anhalten; Ауф – підйом – від нім. Auf!; абрихтувати – навчити військової справи, муштри – від нім. abrichten; вербувати – агітувати на військову службу – від нім. werben; (за)мельдувати – доповісти – від нім. melden) тощо. Виходячи із праці В. Лопушанського та Т. Пица військові германізми налічують 127 слів та виразів [4, с. 21-27]. Ще один із дослідників М.Онишкевич у своїй мовознавчій статті “Германізми у бойківському діалекті” виокремив 82 військові германізми, характерні для населення Галичини, зауваживши при цьому, що переважна їхня більшість (абрихтирка, асентерунок, байнет, лецтий, регімент, комісник, штелюнок тощо) “архаїзми”, які “повністю відмирають разом із найстаршим поколінням, що воювало на австрійських фронтах під час світової війни 1914-1918 рр.” [6, с. 39]. Однак цілком очевидно, що в результаті німецької окупації 1941-1945 рр., майже відмерлі архаїзми замінились новими, більш “молодшими” німецькими словами, такі як аусвайс, бліцкриг, бункер, вермах, гетто, обершт, пуцер та інші.

Та слід зауважити, що крім міжмовної взаємодії, вище наведені факти із суспільно-політичного життя не могли не спричинитися до резонансних процесів у культурному житті українських земель. Починаючи із XVIст. українська вченість поступово починає входити в орбіту західнохристиянської культури. І це викликане не тільки занепадом Візантії, а й суспільно-релігійними рухами в Європі. Українсько-німецькі зв’язки в галузі науки більш-менш чітко прослідковуються з доби Реформації. Активнішими стають німецько-українські взаємини у галузі філології, граматичного вчення. Дослідженню українсько-німецьких контактів у галузі граматичної думки присвячена праця німецького дослідника Й. Бестерс-Дільгера [15].

У майбутньому доречно було б ґрунтовніше дослідити німецько-українські міжкультурні взаємини, а також детальніше вивчити інтерференційні процеси в українській та німецькій мовах, враховуючи посередництво окремих мов (польської, румунської, угорської), провести кількісне вивчення ступеня взаємовпливу мов на основі попередньо проаналізованих фонетичних, морфологічних, лексичних та синтаксичних інтерференцій. Усі ці вище перелічені завдання створюють широку арену подальших досліджень цієї дуже актуальної проблеми.

Література:

1. Бодуэн де Куртене И. А. Проблемы языкового юродства // Избранные труды по общему языкознанию. – М., 1963, – Т. 2. – С. 342-347.
2. Вільперт Х. Німецькі запозичення в гуцульських говірках // Мова в часі та просторі. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича, 2003. – С. 282-290.
3. Жирмунский В. М. История немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1995. – 408 с.
4. Лопушанський В. М., Пиц Т. Б. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України. – Дрогобич: Посвіт, 2011. – 124 с.
5. Населення Буковини / Переклад з нім. Ф. С. Андрійця, А. Т. Квасецького. – Чернівці: Зелена Буковина, 2000. – 160 с.
6. Онишкевич М. Й. Германізми в бойківському діалекті // Іноземна філологія. – 1970. – Вип. 21. – С. 38-45.
7. Полное собрание русских летописей. – М.: Изд. вост. лит., 1962. – Т. 2. – Ипатьевская летопись. [Воспроизведение текста издания 1908 г.]. – 1962.
8. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. – М., 1958. – Т. 3. – 1684 с.
9. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 440 с.
10. Тимченко Є. П. Германізми в українській мові // Українське мовознавство. – Випуск 29-30. – Київ: Вид. дім. Дм. Бураго, 2004. – С. 117-120.
11. Шаровольський І. В. Німецькі позичені слова в українській мові // Зап. Київ. ін-ту освіти. – К., 1926. – Т. 1. – С. 62-79. – Т. 2, 1927. – С. 27-44.
12. Шелудько Д. Німецькі елементи в українській мові // Зб. комісії для дослідження історії української мови; т. I. – К., 1931. – С. 1-60.
13. Яцюк І. Я. Німецькі діалекти Карпатського регіону України та Рومунії. Синхронія та діахронія: Автореферат... дис. канд. філол. наук. – Київ, 1996. – 24 с.
14. Besters-Dilger J. Deutschelexikalische Entlehnungen im Ukrainischen // Crossroads of Cultures: Central Europe. – Brno, 2002. – S. 25-49.
15. Besters-Dilger J. Zwei Kiever Handschriften der Dogmatik-Übersetzung Kurbskijs, in: Anzeige für slavische Philologie XXV Graz, 1998.

Янко Н. А.,
НТУУ "КПІ", м. Київ

ПРО ПРАГМАТИЧНУ СПРЯМОВАНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ (на матеріалі "The Moscow Club" Дж. Файндера)

У статті йдеться про прагматичне спрямування політичного трилера на рівні лексичної прагматики. Визначаються комунікативні інтенції автора та прагматичне надзавдання. Транскрипція та транслітерація у поєднанні з описовою парафразою обрані автором як специфічні засоби відтворення життя віддаленої культури. Вони виявились ефективними в досягненні комунікативних цілей.

Ключові слова: політичний трилер, прагматичний (намір, вплив, надзавдання), транскрипція і транслітерація, описова парафраза, різні культури.

Стаття посвячена прагматичній направленості політичного трилера на рівні лексичної прагматики, определены коммуникативные интенции автора и прагматическое сверхзадание. Транскрипция и транслитерация, в сочетании с описательной парафразой использованы автором как специфические средства изображения жизни иной культуры и оказались эффективными в достижении коммуникативных целей.

Ключевые слова: политический триллер, прагматическое (намерения, влияние, сверхзадание), транскрипция и транслитерация, описательная парафраза, разные культуры.

The article touches upon some problems of pragmatics and presents pragmatic analysis of lexical means in the above mentioned political thriller. It points out to the author's communicative intentions and emphasizes the main message (pragmatic supertask). Transcription and transliteration combined with descriptive explanation, depicting the life of different culture, have proved to be effective means to achieve communicative aims.

Key words: political thriller, pragmatic (intention, influence, supertask), transcription and transliteration, descriptive explanation, different cultures.

Характерною рисою політичного детективу як художнього піджанру є те, що він має чітко спрямоване прагматичне надзавдання. В цьому випадку таким прагматичним надзавданням виступає переважаюча роль співпраці замість ворожечі між народами, які знаходяться у різних соціально-політичних умовах.

Роман Дж. Файндера "The Moscow Club" став по суті першим політичним трилером після холодної війни, в якому завдяки спільним зусиллям раніше ворогуючих сторін вдається уникнути терористичного акту. Цей роман має надзвичайно динамічний сюжет "spy-on-the run intrigue" та "heart-stopping suspense". Такий коментар від літературних критиків є результатом вдалого використання автором різноманітних засобів для вираження прагматичної спрямованості в тому числі і на лексичному рівні.

Характер прагматичного впливу визначається трьома основними факторами. По-перше, це зміст вислову. По-друге, сприйняття повідомлення, що залежить від властивостей знаків, з яких воно складається. По-третє, прагматичний вплив, який залежить також від характеристик рецептора, який сприймає повідомлення [2, с. 138].

Прагматичне ставлення читача до тексту твору визначається як його належністю до певної національної, соціальної та професійної групи, так і використанням в тексті різних експресивних засобів, що відтворюють прагматичну інтенцію автора. В романі протиставляються дві різні культури, соціальні і політичні системи, етнічні ментальності. Це якраз і створює необхідний прагматичний ефект.

Терміну "культура" все частіше надається більш широка інтерпретація, як категорія досвіду етносу та експлікатору його концептуалізації навколишнього світу. Нижче наведено, на наш погляд, яскравий приклад вживання лексичної одиниці "культура" в її широкому значенні: "... живучи в епоху інформації, ми все ж змушені констатувати, як мало різні народи і культури знають одне про одного і як рідко відчувається між ними справжній діалог" [1, с. 12]. Такий діалог включає і особливості історичного розвитку, соціальні особливості суспільства, психологічні риси даного етносу, його традиції, цінності, поведінку, побут та інше. Інакше кажучи, в поняття "культура" входять практично всі аспекти буття та свідомості етносу [3; 6]. Ці особливості можуть виявлятися на різних рівнях мовної структури в правилах вербальної комунікації, а також в способах опису навколишньої реальності.

Діалог культур містить в собі й прагматичний аспект. В даному політичному трилері американський розвідник з численними пригодами пересувається Західною Європою з тим, щоб якнайшвидше дістатися Москви і запобігти терористичному акту. Прагматичне надзавдання цього твору полягає також і в тому, щоб показати англослов'янському читачеві роль відважного розвідника і всієї американської розвідки в цілому в запобіганні вибуху на Красній Площі. Хоча період холодної війни вже минув, але уявлення про Росію не могли так швидко змінитися, вона все ще є для англослов'янського читача невідомою та загадковою. І тут автор твору обирає засоби прагматичного впливу, які підкреслюють існуючі розбіжності в сприйнятті довколишньої реальності та ментальності. Англослов'янський читач сам робить зіставлення, спираючись на цілий арсенал наданих письменником незвичних та загадкових слів, словосполучень і цілих речень з спілкування іншомовного віддаленого етносу.

Відомо, що мета комунікації є головним компонентом змісту вислову. Виходячи з цього Дж. Файндер досягає розуміння читачем змісту свого твору і, що є головним, прагматичного ефекту тим, що майже за кожним іншомовним висловом подається описова парафраза англійською мовою. Практично, автор використовує перекладацькі трансформації в канві англослов'янського тексту. В цій ситуації доцільними виступають переважно дві трансформації: 1) транскрипція та транслітерація; 2) транскрипція та транслітерація з описовою парафразою або перекладом. Застосування названих прагматичних засобів вказують на те, що художній текст роману є орієнтованим на масову читачську аудиторію.

Мова є настільки невід’ємною від умов існування людини, що вона завжди присутня в будь-яких спробах охарактеризувати її [4, с.164]. Тут можна додати й те, що вона присутня і в характеристиці суспільства в цілому як носія мови. Мовна картина світу базується на декількох компонентах, а саме: лексиці, граматиці, ідеології мовної спільноти, історичній та соціальній формах існування мови, а також характеристиках самої людини [5, с. 115]. У Дж. Файндера на перший план виступають саме ідеологія і лексика, яка є прагматично насиченою, як наприклад “... try to worm the information out of him” [p. 23], “his mind was spinning” [p. 54]; “The meeting is sealed” (не просто “secret” а саме “sealed”), “the entire Communist Party apparatus” [p. 182] та інші. Однак в таких випадках лексика не є безпосередньо взятою з іншої мови, вона, завдяки комбінації названих вище трансформацій з дескриптивними поясненнями є адаптованою до рівня адекватного сприйняття рецептором твору. Приклади, наведені нижче, ілюструють це достатньо, а саме:

А. Транскрипція та транслітерація

Why don't you use the chyorny knod? [p. 277]; mokriye dela [p. 32]. Psikhkushka [p. 122];– Dobriy vecher. – Dobriy vecher, tovarishch [p. 162]. Ne plokho [p. 162]; militsiya, militsoneri [p. 223-224]; solyanka soup [p. 121];... the two zeks... had splashed acid in his face [p. 172]; millions of zeks were suddenly released [p. 173]; with their control in the rezidentura [p. 272]; I was guided by one of his secretaries into a shkaf and the back of the shkaf opened into the chairman's office. [p. 360]; he would be notified by ... fresh black smudges on the whiteinterior wall of the banya [p.393] та інші. У наступному прикладі “She wore a tattered overcoat, her blond hair covered in a babushka” [p. 465] спостерігаємо процес лексичної, точніше, семантичної асиміляції російського запозичення “babushka” шляхом метонімічного переносу значення. Це запозичення в англійській мові зазнає й лексичної асиміляції, вже утворені і похідні слова babushkaphobia [8]. Цей дериват означає страх, який відчувають деякі жінки, що онуки зіпсують їм кар’єру і світське життя.

Б. Транскрипція та транслітерація з дескриптивною перифразою або перекладом

У багатьох випадках, щоб уникнути порушення комунікативного акту, автор додає до транскрипції з транслітерацією ще й дескриптивну парафразу, як наприклад: nyekulturni, anunculturedpoor [p. 105]; pora, hurry, itistime [p. 134]. Цікаво, що при повторному вживанні пояснення зберігаються, щоб зняти можливі труднощі, які виникають у сприйнятті тексту (див. стор. 167: – speshi, – Pora (hurry, itistime)). В окремих випадках Дж. Файндер вдається до транслітерування в поєднанні з транскрибуванням цілих речень, що не є звичним: “Izvinitye” – he told the woman, “prostitute, ya ochen opazdivayu”. Forgive me I am running terribly late [p. 405]. У наступних прикладах ми бачимо, що російські слова транслітеруються навіть у відповідних граматичних формах, а саме: you get a foreigner around and then you get the cops and the GeBezhniki – and there is trouble [p. 465]; The National had a back staircase, used mostly by the maids and the dezhurnayas, the women who kept the keys on the floor [p. 477]. They were called the VV soldiers, the Vnutrennyaya Voiska or internal troops [p. 505]; a bottle of stolichnaya, Pertsovka, a pepper vodka [p. 462, 465]. “Privyet, Charlotte”, he said, – Privyet – Nu? – Vy byli pravy, you were right [p. 347]; I hear, they are the Staroobriatsy, the old Believers [p. 365]. Зображення цілих речень як іншомовних посилює ідею етнічної віддаленості мовних спільнот, про які йдеться.

Слід також відзначити, що транслітеруються саме ті слова, які відображають важливі поняття в суспільному житті та самому його устрою, як, наприклад, у таких реченнях: It is here that members of the Soviet nomenclature, the elite, receive their treatment [p. 431]; It was as she had expected, a spetzkhran, a locked secret collection [p. 435]. Ми бачимо, що Дж. Файндер транскодує також й індивідуальні поняття “Dochmoya” – Zehman said. “My daughter”. “Skoro budget”. It will be soon;... now is the site of the Hosteleradio, the state television and radio headquarters [p. 262].

Іноколи автор уникає транслітерації заради того, щоб відтворити поняття описово. Цікаво, що опис може бути досягнутим навіть і одним словом, як у випадку з відтворенням поняття легендарної радянської “авоськи”. Дж. Файндер знайшов блискуче рішення, назвати її “stringbag” (babushkas with their stringbags) [p. 234]. Якщо певною мірою емоційно забарвленій російській назві надана додаткова риса значення даного предмету (елемент несподіваності, випадковості), то в англійському еквіваленті ця суттєва риса не знайшла відтворення. В російському слові відчувається прагматична насиченість. Однак на початку 90-х років минулого століття, час в який розгортаються події, авоськи вже давно вийшли з побуту і тут зображення автора не зовсім відповідає дійсності. Теж саме стосується і лексичної одиниці “tovarishch”, яка нібито вживається у підпільній діяльності терористами. Це слово вживалось підпільниками на початку ХХ століття, а не в його кінці.

В окремих випадках протягом сюжету роману наводяться два варіанти відтворення одного і того ж поняття: наприклад, як вже згадане вище mokriyedela [p. 32], яке відтворюється також і за допомогою перекладу-запозичення: “... these particular illegals had to carry out “wet affairs”” [p. 272]. Мабуть, саме вузький лінгвістичний контекст підштовхнув автора до такого рішення, а не ситуативний контекст, як в першому випадку. Комплексне застосування перекладацьких трансформацій спостерігаємо і в наступному прикладі: there has been a Cheh Peh, “Malarek said, using the Centers Slang” for chrezvychainoye proisshestviye, anextraordinary incident [p.451]. Тут у першому випадку явною є транскрипція відомої російської аббревіатури “ЧП”, за якою подано далі транслітерацією повне поняття, а потім вже і його англійське тлумачення.

В тексті роману також трапляються запозичення, так звані “радянськи”, які за способом запозичення належать до “translationloans”, наприклад: communalapartment [p. 121]; labor-camp [p. 134]; а також акроніми “gulags” [p.235], Zil, як у такому реченні: “The three Zillimosines pulled past the do-not-enter signs” [p. 80]. В останньому прикладі “the do-not-enter signs” можна також віднести до запозичень типу “translation-loans”.

Таким чином, Дж. Файндер завдяки зазначеним вище засобам досягає виконання прагматичного надзавдання. Він надає достатньо достовірний, живий і яскравий опис умов життя іншої етнічної спільноти з розстановкою необхідних акцентів. Насиченість іншомовними загадковими або незвичними словами є своєрідним інтенсифікатором напруженості подій, що і відповідає вимогам трилера як жанру. Головна прагматична мета полягає, як це довів автор, у створенні переконання в тому, що співпраця між різними етнічними і соціально-політичними спільнотами здатна подолати існуюче або потенційне протистояння заради гуманістичних цілей.

Література:

1. Бориско Н. Ф. Діалог культур: необхідність, можливість і межі / Н. Ф. Бориско // Innovative Approaches to Teaching Foreign Languages and Cultures in the New Millennium. International Conference. Abstracts of Papers. Dnipropetrovsk, 2002. – С. 12-15.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / Комиссаров В. Н. – М.: ЭТС, 2000. – 188 с.
3. Максимов С. Є. Культура, слово та переклад / С. Є. Максимов // Вісник Сумського державного університету. Серія “Філологічні Науки”. – 2001. – № 5. – С. 100-104.
4. Рамишвили Г. В. Языкознание в кругу наук о языке // Вопросы философии. – 1981. – № 6. – С. 104-110.
5. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности // Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 108-172.
6. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988 – 215 с.
7. Funder J. The Moscow Club. N.Y., 1993. – 544 p.
8. The Longman Register of New Words. – L.: Longman, 1990. – 425 p.

Яремко М. В.,
Львівський національний університет імені Івана Франка

МОВЧАННЯ У МОВЛЕННЄВІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається комунікативно значуще та комунікативно незначуще мовчання, а також подається аналіз мовчання на основі максим Грайса. Досліджується акт мовчання, компоненти його структури та їхнє функціонування. Розкривається поняття паузи та тиші, їхнє розмежування від мовчання. Зазначається естетична функція мовчання у структурі художнього тексту.

Ключові слова: комунікативно значуще, комунікативно незначуще мовчання, пауза, тиша.

В статье рассматривается коммуникативно значимое и коммуникативно незначимое молчание, а также анализируется молчание на основе постулатов Грайса. Исследуется акт молчания, компоненты его структуры и их функционирование. Раскрывается понятие паузы и тишины, их разграничение от молчания. Отмечается эстетическая функция молчания в структуре художественного текста.

Ключевые слова: коммуникативно значимое, коммуникативно незначимое молчание, пауза, тишина.

The article discusses the significance of communicative and non-communicative silence. Silence is analyzed on the basis of the postulates of Grice. Silence, the components of its structure and functioning are also investigated. The concept of pause and quiet and how they differ from silence are portrayed. The aesthetic function of silence in a literary text is examined.

Key words: communicative silence, non-communicative silence, quiet, pause.

Займаючись дослідженням вербальної комунікації, лінгвісти все більше приділяють увагу невербальним компонентам мовлення, які супроводжують не лише процес спілкування та відображають емоційний стан комунікантів, а й репрезентують певну смислову інформацію. Одним із невербальних засобів комунікації є мовчання, лінгвістичний інтерес до якого зріс наприкінці ХХ ст. і не втрачає своєї актуальності до сих пір.

Метою даної статті є простежити головні концепції дослідження мовчання у мовленнєвій комунікації, розглянути та проаналізувати комунікативну значущість мовчання, а також охарактеризувати його як знак і як мовленнєвий акт.

Семантичне навантаження мовчання відзначив у своєму трактаті ще Л. Вітгенштайн. Відома теза філософа: “Про що не можна говорити, про те слід мовчати”, – порушує проблему існування невиражального у мові та засвідчує можливість використання мовчання як альтернативної форми висловлювання [11, с. 178].

Не кожне мовчання може бути комунікативним та інформативним. В. Богданов пропонує розрізнити комунікативно значуще та комунікативно незначуще мовчання [2, с. 174-175]. Об’єктом лінгвістичних досліджень виступає комунікативно значуще мовчання, яке “у вербальній комунікації виконує певну знакову функцію”, передає інформацію та містить “значну кількість найрізноманітніших комунікативних смислів семантико-прагматичного характеру” [2, с. 174-175; 4, с. 204]. Мовчання, яке позбавлене функціонального навантаження та засвідчує фізіологічний стан людини (наприклад, мовчання під час виконання роботи, сну чи прогулянки), вважається комунікативно незначущим [2, с. 175].

Дослідник виділяє такі три типи комунікативно значущого мовчання:

- 1) “мовчання адресата” або “мовчання слухання”;
- 2) “мовчання мовця” або “мовчання замість говоріння”;
- 3) “еліптичне мовчання”, яке зумовлене синтаксичною побудовою тексту та виражене еліпсом [2, с. 202].

Перший тип мовчання (“мовчання адресата”) пов’язаний зі зміною комунікативних ролей у процесі спілкування. Під час діалогу адресат опрацьовує протягом свого мовчання слова співрозмовника та формулює власну думку, яку він згодом висловлює, помінявшись із мовцем комунікативними ролями. Іноді адресат перериває своє мовчання вербальними або невербальними вставками, які засвідчують його інтерес чи незацікавленість, демонструють згоду чи спротив щодо висловленого [2, с. 202].

У синтаксичній структурі тексту зустрічаємо третій тип мовчання, виражений еліпсом. Стилїстична фігура еліпс, за допомогою якої опускаються певні, легко відновлювані на основі контексту елементи мовлення, позначає, на думку В. Богданова, не зовсім мовчання, а у першу чергу щось невисловлене, тобто йдеться про “пропуск синтагматично надлишкового компонента” [2, с. 202; 4, с. 205].

Детального розгляду у лінгвістичних дослідженнях знає другий тип комунікативно значущого мовчання – “мовчання мовця”. В. Богданов дає йому визначення “нульового замісника вербальної реакції”, оскільки тут мовчання постає на місці очікуваного мовлення [2, с. 202]. Інтерпретація “мовчання мовця” залежить від конкретної ситуації, смислу та ілюкції попереднього висловлювання, а також відповідає максимам Г. П. Грайса, а саме: максими повноти інформації, адже мовчання у мовленнєвому акті завжди інформативне; максими якості інформації – мовчання зазвичай не буває брехнею; максими релевантності (відношення) – мовчання може бути доцільним і недоцільним; максими манери (способу) – у конкретному мовленнєвому акті мовчання може зазнати однозначного або неоднозначного тлумачення [2, с. 178].

Запропонований В. Богдановим аналіз актів мовчання на основі максим Грайса може бути одним із способів їхньої інтерпретації, тобто мовчання має такі ж комунікативні властивості, як і мовленнєвий акт. Однак, на думку іншого дослідника мовчання у структурі мовлення С. Крестінського, потрібно звернути увагу на декілька характерних ознак акту мовчання. Під максимою повноти інформації Грайса розуміємо кількість інформації, яка міститься в комунікативному акті. При цьому висловлювання повинно мати не менше і не більше інформації, ніж потрібно [3, с. 143]. Розглядаючи акт мовчання, не можемо говорити про кількість інформації, яку він містить, а лише про наявність якоїсь інформації [6, с. 40]. Зміст цієї інформації, за В. Богдановим, потрібно розуміти як ім-

лікатуру, оскільки за межами мовленнєвого акту мовчання нічого не значить, тоді як слово чи речення зберігає свій зміст і за його межами, а у мовленнєвому акті лише його актуалізує [2, с. 178].

Істинність висловлювання, яку передбачає максима якості інформації, реалізується і в акті мовчання. Але суперечливим видається твердження В. Богданова, що мовчання зазвичай не буває брехнею. Мовчання може передавати правдиву і неправдиву інформацію. Якщо мовець оминає мовчанкою певний відомий йому факт, то для адресата це свідчить про відсутність його існування та призводить до дезінформації [9, с. 71]. Тут, на думку С. Крестінського, йдеться про стратегічну функцію мовчання не розголошувати певних фактів, тобто замовчувати їх [6, с. 42-43]. Дослідження мовчання та замовчування потребують розмежування, але їхня природа єдина – нічого не говорити та про щось не говорити [6, с. 42-43].

Найповніше в акті мовчання реалізуються дві останні максими Грайса – релевантності та манери. Відповідно до комунікативної ситуації, мовчання співрозмовника виявляється доречним або недоречним. Наприклад, мовчання дітей у присутності дорослих. У цьому випадку йдеться про релевантне мовчання. Та якщо відповісти мовчанкою на привітання, то “принцип Ввічливості” буде порушено, а мовчання у цій ситуації буде нерелевантним [6, с. 43]. Щодо максими манери, то однозначність інтерпретації акту мовчання залежить від способу передавання інформації та контексту спілкування, а також від спільного фонду знань комунікантів.

Розглядаючи мовчання як комунікативну одиницю, дослідники інтерпретують його не лише як нульовий мовленнєвий акт, але й як знак [8]. Виділяють такі умови знаковості мовчання, як “усвідомлене і навмисне використання мовчання з боку його відправника”, “поінформованість одержувача про навмисний характер мовчання” та “наявність у адресанта й адресата спільного знання стосовно значення мовчання” [5, с. 93]. Мовчання може бути знаком і мовленнєвим актом, ці дві його характерні властивості взаємопов’язані [5, с. 93]. За мовчанням ховається певне значення, що дозволяє говорити про знакову природу цього феномену [5, с. 94; 1, с. 433]. Але недостатньо розглядати мовчання лише як знак, оскільки для нього характерна структура та головні функції мовленнєвого акту.

Структура мовленнєвого акту складається із локуції, іллокуції та перлокуції. Отже, для цілісності висловлювання важливими є його правильна побудова, комунікативна спрямованість та здійснення впливу на адресата. Складовими структури акту мовчання є також іллокутивний та перлокутивний акти, тобто мовчання містить певну комунікативну інтенцію та здійснює вплив на співрозмовника. На відміну від мовленнєвого акту, акт мовчання не має локуції. С. Крестінський пропонує замінити терміни іллокуції та перлокуції на “інтрасиленціальний зміст” та “постсиленціальний ефект”, які засвідчують спільні із мовленнєвим актом властивості акту мовчання, але розкривають при цьому його специфіку [7, с. 60]. Крім того, до структури акту мовчання дослідник відносить “пресупозиційний”, “пропозиційний” та “імплікативний зміст” [7, с. 60]. Таким чином, акт мовчання має п’ятирівневу структуру.

Під пресупозицією розуміємо “зону перетину когнітивних просторів учасників комунікації, яка актуалізується в процесі спілкування” [3, с. 352]. У межах конкретного акту пресупозицією є спільний фонд знань комунікантів. Якщо когнітивний простір адресанта не співпадає із простором адресата, тобто відсутнє спільне знання конкретної ситуації, то відбувається зіткнення двох пресупозицій. У такому випадку може виникнути ситуація мовчання як реакція одного комуніканта на незнайому йому пресупозицію іншого [7, с. 60].

Терміном пропозиція позначається “смісловий інваріант висловлювання”, тому говорячи про пропозиційний зміст, маємо на увазі думки, котрі невисловлені на момент мовчання [3, с. 352]. У дослідженні С. Крестінського знаходимо, що “будь-який акт комунікативно значущого мовчання може мати і має пропозицію”, оскільки людина навіть під час мовчання не перестає мислити [7, с. 61]. Таким чином, пропозиційний зміст акту мовчання становлять невербалізовані на момент мовчання думки комуніканта, які за інших умов чи у другій ситуації стали б мовленнєвим актом. Отже, акт мовчання – це потенційний, але з певних причин нереалізований мовленнєвий акт [7, с. 61].

Як вже зазначалося, замість терміну іллокуції С. Крестінський пропонує говорити про інтрасиленціальний зміст акту мовчання, який у свою чергу складається із таких компонентів, як інтенція, стратегія, модальність, психологічний стан і соціальний статус [7, с. 62]. Інтенцію акту мовчання становить вербально нереалізований намір комуніканта. Мовчання як стратегія використовується для досягнення певної мети або заради впливу на співрозмовника. Модальність мовчання виражає відношення комуніканта до ситуації. Із цими трьома компонентами пов’язані психологічний стан і соціальний статус комуніканта, які спричиняють ситуацію мовчання [7, с. 62]. Такі емоційні стани, як здивування, захоплення, переляк, зворушення, зніяковілість і ряд інших, можуть призвести у процесі спілкування до замовчання комуніканта. Крім того, мовчання часто обумовлене прийнятими у суспільстві соціальними правилами (мовчання підлеглого перед начальником, учня перед вчителем, дитини перед батьками).

Центральним компонентом структури акту мовчання є його імплікативний зміст, який виводиться на основі трьох попередніх рівнів та виражає актуальне значення акту мовчання у конкретній ситуації. С. Крестінський розглядає три види імплікатури, які характерні для акту мовчання, а саме конвенціональні, стандартні та комунікативні [7, с. 64].

Імплікатура конвенціонального акту мовчання, яказумовлена “соціально-культурними традиціями” суспільства і не залежить від контексту, сприймається однозначно та виводиться на інтуїтивному рівні [5, с. 93]. Наприклад, “хвилина мовчання” має ритуальний зміст і застосовується у суспільстві з метою вшанування пам’яті померлого. Цей акт мовчання, за С. Крестінським, став знаком, оскільки за його імплікатурою закріплене конкретне значення [7, с. 64].

У стереотипних ситуаціях, як “образа”, “зняйковіння”, “питання-здивування”, відбувається стандартизація імплікатури, яку дослідник пов’язує із “фреймовим характером” комунікативної діяльності людини [7, с. 64]. Стандартною є ситуація використання мовчання, тому і стандартна його імплікатура, яку можна вивести із контексту або ж інтуїтивно [7, с. 64-65].

Комунікативні імплікатури акту мовчання потребують логічного виведення із контексту. Для цього потрібно звернути увагу на “контекст використання мовчання”, “принцип Кооперації”, “фонові знання” та “спільне знання комунікантами всієї релевантної інформації” [7, с. 65].

Останній компонент п'ятирівневої структури акту мовчання постсиленціальний ефект позначає вплив акту мовчання на комуніканта та виражає його реакцію. При успішній інтерпретації акту мовчання здійснюється наступний вербальний хід. Мовчання може викликати і негативну реакцію у комуніканта та сприйматися як ігнорування співрозмовника чи небажання відповідати.

Досліджена С. Крестінським п'ятирівнева структура акту мовчання свідчить про його спільні властивості із мовленнєвим актом. Але визначальну роль в інтерпретації мовчання відіграє контекст. Саме від конкретної ситуації залежать значення і функції мовчання. Відповідно до контексту мовчання позначає уникнення певної мовленнєвої дії: не вітатися, не запитувати, не відповідати, не вибачатися і т. д. Тому потрібно відрізняти мовчання від паузи, оскільки пауза зумовлює лише призупинення певної дії, але не позначає її уникнення, в той час як акт мовчання заміняє у процесі спілкування мовленнєвий акт [12, с. 41]. Мовчання не слід також ототожнювати із поняттям тиші. Тиша позначає відсутність будь-яких звуків і належить до явищ природи. На відміну від мовчання, тиша не становить дію, а є “станом буття” [10, с. 179].

Перспективним вважаємо дослідження мовчання у структурі художнього тексту, яке виконує тут естетичну функцію. Мовчання на різних рівнях літературної комунікації залишає у структурі тексту пусті місця, лакуни, які, будучи відкритими для читацького заповнення, дають змогу адресату добудовувати написане та відчутти себе учасником комунікації. Відкрита структура художнього твору засвідчує, що мовчання є необхідним елементом художнього мовлення та здатне провокувати інтерпретаційну множинність прочитаного. Залежно від життєвого досвіду, особистих міркувань та інтересів кожен читач буде по-своєму заповнювати текстові лакуни та індивідуально конструювати загальну змістовно-сміслову картину твору.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Феномен молчания / Н. Д. Арутюнова // Язык о языке: Сб. статей. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 417-436.
2. Богданов В. В. Предложение и текст в содержательном аспекте / В. В. Богданов. – СПб. : Филологический фак. СПбГУ, 2007. – 280 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К. : Академія, 2009. – 376 с.
4. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
5. Крестинский С. В. Коммуникативная нагрузка молчания в диалоге / С. В. Крестинский // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Изд-во Кал.ун., 1989. – С. 92-97.
6. Крестинский С. В. Интерпретация актов молчания в дискурсе / С. В. Крестинский // Язык, дискурс, личность: сб. науч. тр. – Тверь, 1990. – С. 38-45.
7. Крестинский С. В. Коммуникативно-прагматическая структура акта молчания / С. В. Крестинский // Коммуникативно-функциональный аспект языковых единиц : Сб. науч. тр. – Тверь : ТГУ, 1993. – С. 59-67.
8. Почепцов Г. Г. Молчание как знак / Г. Г. Почепцов // Анализ знаковых систем: История логики и методологии науки. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 90.
9. Свинцов В. И. Отсутствие сообщения как возможный источник информации: логико-гносеологический аспект / В. И. Свинцов // Философские науки. – 1983. – № 3. – С. 69-75.
10. Эпштейн М. Н. Слово и молчание: Метафизика русской литературы: Учеб. пособие для вузов / М. Н. Эпштейн. – М. : Высшая школа, 2006. – 559 с.
11. Wittgenstein L. Logisch-philosophische Abhandlung : kritische Edition / L. Wittgenstein. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1989. – 310 S.
12. Zimmermann K. Überlegungen zu einer Theorie des Schweigens / K. Zimmermann // Sprache und Pragmatik. – Stockholm, 1983. – S. 37-45.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

УДК 378.147:82 И

Барабанова Г. В.,

Севастопольский национальный университет ядерной энергии и промышленности

К ПОНЯТИЮ КОГНИТИВНОЙ ВИЗУАЛИЗАЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА ИНОЯЗЫЧНОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ ЧТЕНИЮ

Стаття присвячена уточненню порівняно нової методичної категорії візуалізація в додатку до формування мовленнєвої діяльності читання у студентів немовних ВНЗ на матеріалі англійських автентичних професійно орієнтованих текстів.

Ключові слова: візуалізація, професійно орієнтоване читання, технічний ВНЗ.

Статья посвящена уточнению сравнительно новой методической категории визуализация в приложении к формированию речевой деятельности чтения у студентов неязыковых вузов на материале английских аутентичных профессионально-ориентированных текстов.

Ключевые слова: визуализация, профессионально-ориентированное чтение, технический вуз.

An article is devoted to specification of rather new methodical category of visualization applying to formation of speech activity of students of non-philological higher schools in L2 reading of authentic professionally oriented texts.

Keywords: visualization, professionally oriented reading, technical university.

Ничто так не способствует появлению новых идей, теорий, подходов в методике обучения иностранным языкам (ИЯ), как технический и технологический прогресс в современном обществе. Развитие информационных технологий, телекоммуникаций, Интернета, производство видеопродукции меняет на наших глазах стиль освоения социального опыта новыми поколениями общества.

Ведущим способом передачи знаний, умений и способов деятельности от поколения к поколению был до XXI века вербальный, устно-словесная трансляция знаний (“вначале было слово”). Знаковая визуализация, появление письменной речи коренным образом изменили и ускорили процесс обучения новых членов общества, предоставили возможности индивидуализации обучения и самообучения, “оторвали” знания, информацию от живого носителя (учителя).

Но прогресс неостановим. И вот уже тысячи родителей и учителей с горечью констатируют свершившийся факт: дети не читают, дети “играют”, вначале в компьютерные игры, а затем в виртуальную жизнь (знаменательный факт: в Украине более 25% семейных пар образовалось через знакомство по Интернету). Психологи всего мира рассматривают развитие визуального (образного) мышления у подрастающего поколения, образную презентацию информации и учебных действий как предпосылку овладения новой реальностью, начиная от приобретения знаний и заканчивая формированием разных видов деятельности.

Мы полагаем, что роль высшей школы учесть эти новые тенденции в обучении, интегрировать компьютерное восприятие информации студентами в технологию обучения.

Цель данной работы: на примере обучения иноязычному профессионально-ориентированному чтению раскрыть явление визуализации как принцип и метод современного овладения знаниями, показать, что широкое использование визуального ряда в методике обучения ИЯ способствует повышению качества обучения будущих инженеров.

Под визуализацией в настоящее время понимается метод, способ представления информации в виде оптического изображения, ведущий к созданию визуальных образов в воспринимающем сознании. Впервые термин “визуализация” был предложен швейцарским психологом К. Г. Юнгом как явление, присущее человеческой психике, основанное на способности личности мыслить образами. Следует различать компьютерный термин визуализация информации и визуализацию знаний, или **когнитивную визуализацию**. Визуализация информации – это использование компьютерных приложений для графического представления абстрактных данных.

Зрение обеспечивает человеку около 90% информации, неудивительно, что у человека в процессе эволюции развилась способность мыслить образами, которые хранятся во внутреннем плане личности, в бессознательной части ее психики.

Визуализация как принцип обучения использовалась уже давно в методике и педагогике как принцип наглядности (Я. А. Коменский, И. Г. Песталоцци, К. Д. Ушинский и др.).

Я. А. Коменский понимал наглядность как основополагающий принцип обучения, как “восприятие предметов или явлений органами чувств (видимое – для зрения, слышимое – слухом, запахи – обонянием, что можно вкусить – вкусом, доступное осязанию – путем осязания). Наглядность – создание внешних опор в процессе овладения знаниями. Принято считать в психологии, что наглядно-образное мышление более всего присуще младшему школьному возрасту и характеризуется конструированием воображаемых моделей воспринимающего сознания из данных чувственного опыта при ведущей роли мышления. Создаваемый образ воспроизводит объект и его свойства в иной форме, чем реальный. Визуальный образ, возникающий в сознании, предстает вначале

материально как картинка, символ, предмет, и т.д., и воспринимается зрительными, слуховыми, тактильными, обонятельными рецепторами как ощущения.

Мы видим здесь, что наглядность и визуализация, несмотря на, психологическую связь, не одно и то же. Наглядность ведет к визуализации, это способ восприятия объекта, ведущий к созданию визуальных образов, а визуализация – результат этого восприятия. Смысл визуализации – в адаптации новой информации, что позволяет ее легко усвоить, создать картину мира.

Попытка переоценки понятия методической категории наглядности в свете появления информационного общества была сделана в России С. В. Титовой. Она рассматривает наглядность как визуальную презентацию учебной информации на базе страноведческого материала и доказывает ее эффективность не только при восприятии видеоматериалов, но и в когнитивных процессах понимания и запоминания. Природа средств передачи информации несомненно интенсифицирует мыслительную деятельность студента, так как требует свертывание мыслительных операций и практических действий в наглядный образ. “При ознакомлении с образной информацией человек стремится перевести ее в словесное поле, а услышанное представить в образах [7, с. 197].

В современной западной методике эта особенность восприятия информации была предложена, в первую очередь, в чтении. В. Томлинсон вообще рассматривал визуализацию как способность к построению ментальных картин, образов в процессе чтения (“visualization is the ability to build mental pictures or images while reading”).

Ряд исследователей (Д. Макнамара, М. Пресли) считают визуализацию читаемого одним из метакогнитивных умений, на базе которых функционирует чтение, а именно такие когнитивные процессы как построение гипотез, осмысление, обобщение, актуализация фоновых знаний.

В настоящее время общепризнанным являются следующие положения: 1) понимание читаемого – процесс активный, интерактивный и продуктивный, 2) понимание текста читателем не является адекватным построением авторского, его буквальным воспроизведением в воспринимающем сознании. Но есть диалог между читателем и автором, в результате которого читатель строит свой собственный (текст – “лишь условие для мыслительной деятельности”, по С. Л. Рубинштейну).

Чтение – активный процесс, так как актуализирует у читателя весь его жизненный и лингвистический опыт, представленный в виде фоновых знаний.

Чтение – процесс интерактивный, так как конструирование значений в процессе чтения протекает как диалог с автором, формируя тем самым свое собственное понимание.

И чтение – процесс продуктивный, так как это понимание в учебных условиях должно быть так или иначе передано читателем как вторичный текст (пересказ, аннотация, цитирование и т.д.), что невозможно без образования ментальных образов.

Если читатель может строить ментальные образы как результат читаемого, это и есть доказательство понимания. Эти образы должны создаваться до, в процессе чтения и после. И это углубляет понимание, так как визуализация связывает фоновые знания с новой информацией.

В конечном итоге, понимание текста сведется к созданию в голове читателя образа текста, или как писала еще А. Э. Бабайлова-Венделанд “образ текста есть сложный многомерный феномен, продукт, средство и объект текстовой коммуникации, текстовой деятельности, носитель инвариантных (представленных в тексте – модели) и варьируемых признаков, который проявляется в виде материального образа конкретного текста и его идеального, психического образа, возникающего как результат процесса отражения в сознании коммуникантов замещенный знаками реальной действительности и самого текста как продукта знаковой системы” [1, с. 14].

Текст предстает перед читателем как материальная система знаков в вербальной форме. В результате активной текстовой деятельности читателя материальное для конкретной личности превращается в идеальное, психическое, что проявится в создании в голове читателя внутреннего образа. А. Э. Бабайлова выделяет два типа образов: **образы-представления**, первичные образы, создаваемые благодаря зрительному и слуховому восприятию читателя, и **образы-воображения**, формируемые содержанием текста.

Работы Е. А. Макаровой, Д. С. Макнамары, Н. Н. Манько, Б. Томлинсона, и др. обобщают технологию педагогического процесса при формировании речевой деятельности через визуализацию педагогических объектов.

Основная же цель визуализации знаний – стимулировать когнитивные процессы при передаче знаний. Уже много сделано в психологии и лингводидактике по созданию средств визуализации (опорные конспекты, структурно-логические схемы, логико-смысловые модели, лексические карты, таблицы, опорные сигналы и т.д.), задача которых эксплицировать ключевые понятия учебной темы, ее обобщение, поддержка умственных операций обучаемого (Р. В. Гурина, Ю. В. Дегтярева, Е. Е. Соколова, В. Ф. Шаталов).

Наглядные схемы представления знаний в виде конструкторов позволяют правильно включать их в учебную деятельность в зависимости от учебных целей (мозговой штурм, презентация лексики, закрепление и т.д.).

Анализ этапов аудиторного занятия, учебных приемов, используемых для активизации текстовой деятельности показывает, что визуализация используется при презентации лексики, компрессии текста, активизации, в основном, как работа с терминологией. В психологическом же плане визуализацию можно рассматривать как принцип интериоризации (Л. С. Выготский). Напомним, что интериоризация – преобразование структуры предметной деятельности в структуры внутреннего плана сознания. Это то, что А. Бабайлова называет образами-представлениями. Несомненно, этот этап обязателен при чтении, но еще более важно создание образов-воображений, вызываемых содержанием прочитанного, т.е. когнитивная визуализация.

Однако работа с аутентичным текстом пока остается вне поля деятельности современных методик. Мы можем назвать только работу Ю. В. Дегтяревой, которая предложила использовать видеофонограммы для делового чтения. Принципы использования визуальных средств в условиях мультимедийного класса не исследованы. Первые опыты в смысловой компрессии текста (А. А. Вейзе, Р. В. Гурина, Е. Е. Соколовой и др.) не идут дальше набора схем и символов, как опор восприятия.

Целью обучения иноязычному профессионально-ориентированному чтению аутентичных текстов есть понимание. Читатель не просто переводит сочетание знаков в значения, но строит образы, от образов-представлений к образам-воображениям. Если визуализация для создания образов-представлений стимулируется, как правило, самим преподавателем, то визуализация, результатом которой являются образы-воображения, создаваемых самими студентами, представляют собой значительную методическую трудность из-за недостатка времени, аудиторных возможностей, преподавательского опыта и т.д. В технологии обучения профессионально-ориентированному чтению мы встречаем крайне мало приемов, ведущих к созданию у студентов образов-воображений, как результат понимания читаемого. Например Морильен в качестве одного из приемов предлагает громкое чтение с остановками, во время которых студенты рассказывают, что они представили по содержанию прочитанных кусков текста [10].

Выводы к вышеизложенному:

1. Компьютерное восприятие информации является нормой в среде подрастающего поколения и должно включаться в технологию обучения ИЯ.
2. Текст воспринимается не зеркально, это не воспроизведение подобного, а определенная формализация исходного, результат абстрагирования, и, в конечном итоге, создание мыслеобраза как результат учебно-познавательной активности.
3. Когнитивная визуализация в иноязычном чтении – создание образов-воображений в сознании в процессе чтения и осмысления прочитанного на основе имеющихся фоновых знаний, коммуникативной компетенции читателя.
4. Формированию когнитивной визуализации как одного из наиболее экономных способов смыслового восприятия читаемого при обучении профессионально-ориентированному чтению начинается с создания читательских образов-представлений, что возможно благодаря использованию видеоряда (видеофонограмм), позволяющего задействовать все основные каналы восприятия обучающихся (зрительный, слуховой).
5. Визуальное осмысление читаемого через набор видеообразов несомненно будет способствовать как более качественному запоминанию лингвистических единиц, так и созданию четкой картины мира будущими специалистами.

Литература:

1. Бабайлова А. Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку // А. Э. Бабайлова. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1987. – 152 с.
2. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ / Г. В. Барабанова. – Київ : ІНККОС, 2005. – 315 с.
3. Дегтярева Ю. В. Методика навчання студентів вищих немовних навчальних закладів читання англійською мовою для ділового спілкування // Ю. В. Дегтярева. – АҚД Київ, – 2006 – 22 с.
4. Макарова Е. А. Применение теории схем в преподавании иностранных языков для формирования культурных фоновых знаний студентов // Е. А. Макарова. – Ростов н/Д : Изд-во СКНЦ ВШ, 2005. – 132 с.
5. Манько Н. Н. Когнитивная визуализация – базовый психолого-педагогический механизм дидактического дизайна // Вестн. учеб.-метод. объединения по профессионально-педагогическому образованию: Спец. выпуск. // Н. Н. Манько. – Екатеринбург: Изд-во ГОУ ВПО "Рос. Гос. Проф.-пед. ун-т", 2007, Вып.2 (41). – С.224-234.
6. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
7. Титова С. В. Роль визуализации учебной информации в процессе обучения иностранному языку // С. В. Титова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету, Вип. 23, серія: Педагогічні науки, Чернігів 2009. – С. 196-201.
8. Erfani S. M., Iranmehr A., Dovari H. Deepening ESP Reading Comprehension through visualization // S. M. Erfani, A. Iranmehr, H. Dovari. – Journal of Language Teaching and Research, Vol.2, No.1, P. 270-273, January 2011.
9. McNamara, D. S. Reading Comprehension Strategies: Theories, Interventions, and Technologies Mahwah, NJ // D. S. McNamara. – Lawrence Erlbaum Associates, Inc. – 2007.
10. Moreillon. Collaborative Strategies for Teaching Reading Comprehension: Maximize Your Impact // Moreillon. – American Library Association, Chicago. – 2007.
11. Pressley, M. What should comprehension instruction be the instruction of? // M. Pressley. – In: M. L. Kamil, P. B. Mossenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Eds.). Handbook of reading research: Volume III. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. P. 545-561. – 2000.
12. Tomlinson, B. Seeing what they mean: helping L2 readers to visualize // B. Tomlinson. – Materials development in language teaching. – Cambridge University Press, P.265-78. – 1998.

Биконя О. П.,
Київський національний лінгвістичний університет

МЕТА ТА ЗМІСТ САМОСТІЙНОГО ОВОЛОДІННЯ АНГЛОМОВНИМ ДІЛОВИМ ПИСЕМНИМ МОВЛЕННЯМ МАЙБУТНІМИ ЕКОНОМІСТАМИ

У статті досліджується мета та зміст самостійного оволодіння англomовним діловим писемним мовленням при навчанні студентів економічних спеціальностей ділової англійської мови.

Ключові слова: самостійна робота, ділова англійська мова, англomовне ділове писемне мовлення, студенти економічних спеціальностей.

В статье исследуется цель и содержание самостоятельной работы при обучении студентов экономических специальностей английскому деловому письму.

Ключевые слова: самостоятельная работа, деловой английский язык, английское деловое письмо, студенты неязыковых специальностей.

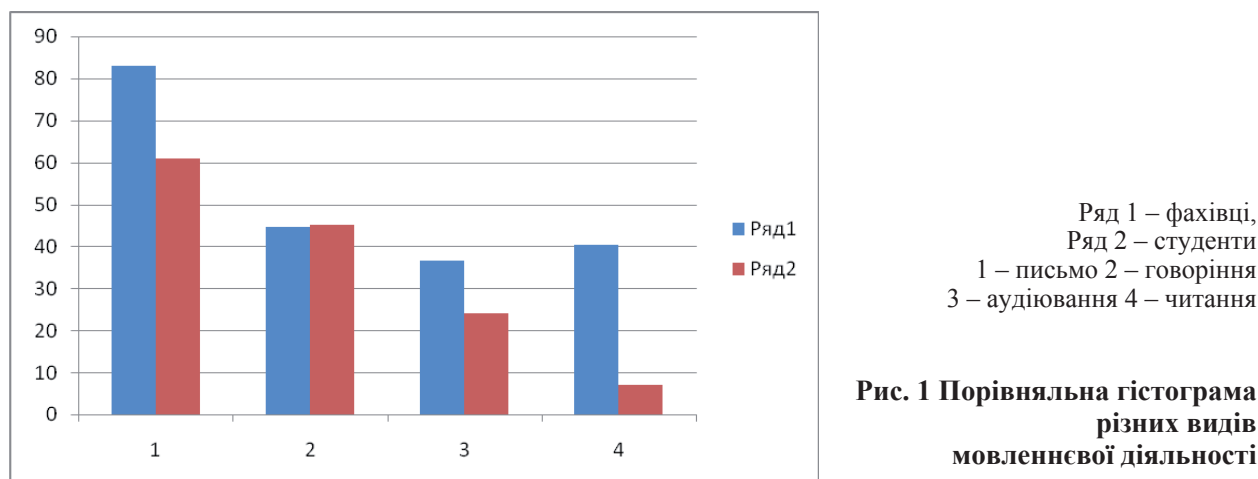
The article deals with the aim and content of future economists' self-study course in English Business Writing.

Key words: self-study, Business English, English Business Writing, students of economic specialties.

Аналіз наукової літератури дає можливість виділити праці, які стосуються проблемам навчання іншомовного професійно спрямованого письма. У методиці розглядалися різні аспекти навчання писемного мовлення: особливості організації навчання писемного мовлення на початковому етапі ВНЗ (Т. В. Глазунова, Г. Ф. Демиденко, О. А. Долгіна, Т. М. Єналієва, Р. І. Похмелкіна); навчання написання конкретних жанрів: твір-роздум, твір-опис, твір-пояснення, твір-аргументація, твір-розповідь (Х. Р. Арміян, Є. С. Бабушис, О. В. Горбунов, М. Н. Захаренкова, Є. П. Калініна, К. П. Ященко та ін.); навчання певних умінь писемного мовлення: конспектування (В.В. Мишечкіна), рецензування (О.О. Сальнікова), корекції помилок та їх попередження (Л. І. Назіна, В. І. Татієва), самоконтролю (С. П. Тищенко); послідовність навчання письмового висловлення думок (Я. М. Колкер); методика самостійного оволодіння франкомовним діловим писемним спілкуванням майбутніми документознавцями з використанням дистанційних технологій (Н. В. Майєр).

У зарубіжній методиці досліджувалися питання організації роботи з текстом на різних етапах його написання (С. А. Boardman, J. Frydenberg, D. Hall, A. Hogue, R. R. Jordan, A. Oshima, S. A. Pastva, J. M. Reid, A. M. Salak та ін.), методики корегування і редагування писемних висловлювань (D. R. Ferris, J. Lane, E. Lange, V. R. Ruggiero, A. C. Winkler та ін.), використання інтерактивних форм навчання писемного мовлення (W. Bishop, D. Byrne, D. George, T. Haring-Smith, A. Rothkegel, P. Ur та ін.) тощо.

Результати анкетних опитувань фахівців та студентів економічних спеціальностей (понад 1200 осіб) доводять, що для професійного зростання фахівця в галузі сучасного бізнесу та менеджменту найбільш професійно значущим видом мовленнєвої діяльності (АМ) стає *писемне мовлення* в конкретних ситуаціях *ділового спілкування*. На рис.1 ми наводимо порівняльну гістограму щодо оцінювання респондентами різних видів мовленнєвої діяльності для їх професійної діяльності.

Рис. 1 Порівняльна гістограма різних видів мовленнєвої діяльності

Зазначимо, що з анкети фахівців ми підраховали середнє арифметичне й отримали такі дані: на перше місце фахівці відвели – письмо (83,08%), друге – говоріння (44,52%), третє – читання (40,3%), а останнє – аудіювання (36,7%).

Отже, **актуальність дослідження** обумовлена сучасними вимогами суспільства щодо високого рівня майбутнього економіста з достатнім володінням англomовною комунікативною компетентністю (АКК) у діловому письмі (ДП), й дослідження мети та змісту самостійного оволодіння англomовним діловим писемним мовленням (АДПМ) фахівцями економічної галузі. Звідси, **метою** статті є обґрунтування мети та змісту самостійного оволодіння АДПМ майбутніми економістами.

Підвищення ролі писемного мовлення, яке за визначенням Л. К. Мазунової, є процесом “цілеспрямованої і контекстуально залежної взаємодії комунікантів, спрямованої на створення писемного тексту і передачі за допомогою його певної інформації”, пов’язано з економічною ситуацією в Україні, постійним збільшенням кількості та обсягу письмових контактів як через електронну пошту, так і традиційними засобами [6, с. 151]. Значущість цього виду мовленнєвої діяльності у професійному навчанні АМ можна розглядати в різних аспектах, а саме: як

засіб набуття професійного досвіду певного соціуму, що матеріалізовано в писемних текстах за розробленими цим соціумом канонами; як спосіб дистанційної взаємодії, який потребує вмінь смислоорганізації, текстоорганізації і формально-технічної організації; як інструмент інтелектуального, морального, етичного розвитку особистості; як "технологію ... формування індивідуальної стратегії самонавчання" [6, с. 196].

Згідно з Рекомендаціями Ради Європи з питань мовної освіти якісними параметрами мети навчання ділового писемного спілкування АМ прийнято вважати перелік комунікативно значущих умінь створення та розуміння письмових текстів [2]. Безумовно, означений перелік умінь надає практичні базові орієнтири для організації навчання ділового писемного спілкування АМ у ВНЗ. Проте, він потребує уточнення відповідно до специфічних *комунікативних потреб* майбутніх економістів у сфері їх професійного спілкування (ПС) [3, с. 11; с. 14; 11]. Саме вони визначають цілі та зміст спеціалізованого курсу з дисципліни "Ділова англійська мова".

У сфері ПС економістів умовах широких міжнародних контактів вагоме місце посідає *контрактно-договірна діяльність*, яка передбачає підготовку комюніке, доповідей та звітів; формулярів та розпоряджень; рекламних записів та службових інструкцій; угод і контрактів та інших ділових документів на АМ [1, с. 30–33; 6, с. 82, с. 273; 4, с. 66]. Контрактно-договірна сфера спілкування економістів розуміється в нашому дослідженні як форма співробітництва, що спрямовано на формування узгодженої системи колективних дій між сторонами ділової угоди і здійснюється завдяки *встановленню, регулюванню та коригуванню ділових відносин* з міжнародними партнерами [8, с. 34; 4]. Як кожна сфера спілкування контрактно-договірна сфера має такі загальні компоненти спільної діяльності: функціональну мету, дійові особи у їхніх соціальних та професійних ролях, міжособистісний контакт, установи між якими відбувається спілкування, канали комунікації [5, с. 17; 7, с. 11].

Серед усіх жанрів писемної комунікації в контрактно-договірній діяльності економістів *діловий лист* є найбільш поширеним видом документації, тому привертає увагу багатьох дослідників [1; 3–6; 8]. О.Б. Тарнопольський і С.П. Кожушко відзначають той факт, що для майбутнього фахівця у сфері ділового англійського ПС найважливішими є вміння ділового листування [8, с. 47].

Для задоволення специфічних професійних потреб електронного листування у контактано-договірній діяльності економістів набувають значущості когнітивні, лінгвістичні та лінгвосціокультурні вміння, за формування та розвиток яких відповідає *процесуальний компонент* змісту навчання АДПМ.

На основі аналізу акту писемної комунікації електронною поштою, слідом за Т.М. Каменєвою, ми визначаємо *зміст навчання* майбутніх економістів АДПМ як сукупність *предметно-проблемного, комунікативно-функціонального, лінгвосціокультурного, лінгвістичного та процесуального* компонентів [4].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що систематизація головних функціональних цілей електронного листування дозволили нам конкретизувати практичні цілі навчання майбутніх економістів АДПМ при організації самостійної роботи *є розвиток вмінь вирішення комунікативних завдань засобами текстів електронних листів різної функціональної спрямованості та їх адекватному комунікативно-функціональному, логіко-смісловому, структурно-композиційному та лінгвістичному оформленню для встановлення, регулювання та коригування ділових відносин з міжнародними партнерами.*

На думку С. В. Фоломкиної, розробка методики навчання писемного мовлення в певному жанрі спілкування тісно пов'язано з визначенням типологічних особливостей текстів, створення яких приймається за мету навчання АДПМ [9, с. 18–22].

Наступним етапом нашого дослідження буде аналіз лінгвістичних особливостей англійського ділового письма у навчанні студентів економічних спеціальностей ділової англійської мови.

Література:

1. Гуринович В. В. Деловая переписка на английском языке : Учебно-метод. пособие / Гуринович В. В. – Мн. : Харвест, 2004. – 256 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Зінуква Н. В. Навчання студентів-економістів написання англійською мовою довідково-інформаційної документації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наталія Вікторівна Зінуква. – К. : 2004. – 289 с.
4. Каменєва Т. М. Методика навчання майбутніх менеджерів ділового писемного спілкування англійською мовою з використанням електронного підручника : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Каменєва Тетяна Миколаївна. – К., 2010. – 258 с.
5. Коломиец С. С. Обучение специалистов профессионально ориентированному общению с зарубежными партнерами (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Коломиец С. С. – К., 1994. – 21 с.
6. Мазунова Л. К. Система овладения культурой иноязычного письма в языковом вузе : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. – Защищена 09.12.2005 ; Затв. 09.03.2005. / Мазунова Л. К. – Уфа, 2005. – 318 с.
7. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Колектив авторів : Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
8. Тарнопольський О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения : Учебное пособие / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К. : Ленвіт, 2004. – 192 с.
9. Фоломкина С. К. Текст в обучении иностранным языкам / С. К. Фоломкина // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 3. – С. 18 – 22.
10. Ягельська Н. В. Методика організації самостійної роботи студентів над англійською мовою з використанням мовного портфеля : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ягельська Наталія Валеріївна. – К., 2005. – 248 с.
11. Hutchinson Tom, Waters Alan. English for specific purposes : A learner-centred approach. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 183 p.
12. Remley Dirk. Intersectional Computer-Supported Collaboration in Business Writing : Learning through Challenged Performance // Writing Technologies and Writing Across the Curriculum: Current Lessons and Future Trends [online]. – Режим доступу: <http://wac.colostate.edu/atd/technologies/remley.cfm/>

Білозерська Т. В.,
Херсонський національний технічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ОДНА З ФОРМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті досліджуються особливості самостійної роботи як однієї із форм професійної іноземної підготовки студентів-перекладачів та показано, яким чином можна організувати цей вид навчальної діяльності. Стаття містить практичні рекомендації щодо варіантів реалізації самостійної роботи студентів перекладацького відділення із залученням інноваційних технологій навчання.

Ключові слова: самостійна робота, професійна іноземна підготовка.

В статье исследуются особенности самостоятельной работы как одной из форм профессиональной иноязычной подготовки студентов-переводчиков и показано, каким образом можно организовать этот вид учебной деятельности. Статья содержит практические рекомендации относительно реализации самостоятельной работы студентов переводческого отделения с применением инновационных технологий обучения.

Ключевые слова: самостоятельная работа, профессиональная иноязычная подготовка.

The article deals with specialities of an unassisted work as a form of professional foreign language training for students-translators, and it is shown how this art of educational activity may be organized. The article contains practical advice about the implementation of the unassisted work for students at a translation department with use of innovative educational technologies.

Key words: unassisted work, professional foreign language training.

Праця перекладача була та лишається засобом історичного та сучасного діалогу культур та цивілізацій, а також інструментом розширення інформаційного поля суспільства, створення фонду світової культури та науки, збереження світового художнього та наукового спадку. Переклад також вніс свій суттєвий внесок у розвиток культури спілкування в бізнесі, на виробництві, в академічній середі та в міжкультурній комунікації.

Сьогодні в Україні стрімко розвиваються міжнародні ділові та політичні контакти, створюються численні міжнародні організації, спільноти, асоціації, спільні підприємства, фірми, банки. До того ж у зв'язку з розвитком глобальних комп'ютерних мереж виникла можливість спілкування з закордонними колегами, внаслідок чого виникла потреба у професійних перекладах, що веде до підвищення стандартів професійних знань.

Процес підготовки високопрофесійного перекладача передбачає забезпечити формування сукупності необхідних професійно-особистісних якостей, серед яких однією з головних є пізнавальна самостійність. Задача ВНЗ полягає в підготовці висококомпетентного спеціаліста, здатного до постійного професійного самовдосконалення та саморозвитку, який володів би тими інформаційно-пізнавальними компетенціями, що дозволили б йому увійти в самостійну пізнавальну діяльність не тільки у ВНЗ, але який би був здатний використовувати свої вміння у післяосвітній діяльності з метою постійного прогресуючого творчого та професійного саморозвитку.

Проблема розвитку самостійності у галузі перекладу набуває значущості з тієї причини, що готовність спеціалістів до самостійної професійної діяльності та розвитку власного потенціалу та якостей доволі низька. Теоретична сторона цієї проблеми недостатньо розроблена, відсутня необхідна кількість практичних навчальних посібників.

Ще Т. Аквінський (1225-1274) запитував: "Чи може учень бути одночасно і своїм власними вчителем?" [8, с. 131]. Організацією самостійної роботи студентів займаються і сучасні вчені. О. В. Головань відмічає, що основне значення у самостійній роботі над мовою, що вивчається, має не тільки розширення та поглиблення знань, отриманих в аудиторії, але й підтримка та вдосконалення іноземних комунікативних вмінь на адаптивному рівні [2]. На думку Н. В. Яценко, значущість вмінь організувати самостійну діяльність найяскравіше визначається у процесі усної та письмової іноземної мовленнєвої практики, де потрібен постійний самостійний аналіз мовних фактів [7]. Основними компонентами самостійної роботи є її зміст, об'єкт навчання (учбова та наукова діяльність студента) та навчальна діяльність викладача. Існують і інші визначення самостійної роботи. В. І. Загвязинський бачить самостійну роботу як "діяльність студентів з засвоєння знань та вмінь, котра протікає без безпосереднього керівництва викладача, хоча і спрямовується ним" [3, с. 155]. П. І. Підкасистий, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов вважають, що самостійна діяльність є засобом організації навчального чи наукового пізнання студентів [5]. І. О. Зимня відмічає діяльний характер самостійної роботи, тобто студент організує своє навчання згідно з "його внутрішніми пізнавальними мотивами, у найбільш зручний, раціональний, з його точки зору, час" [4, с. 252], він контролює себе сам у процесі і за результатом діяльності, спираючись на керівництво вчителя. С. І. Архангельський трактує поняття "самостійна робота" як самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, використання цих знань для вирішення навчальних, наукових та професійних завдань. [1]. У свою чергу Т. Ю. Тамбовкіна у дослідженні самонавчання іноземним мовам орієнтується на європейську систему рівнів: "В" – базовий модуль (Basic) – введення у предмет; "І" – модуль проміжного рівня для поглиблення базового знання (Intermediate); "А" – модуль просунутого рівня (Advanced); "S" – модуль спеціалізації знань (Special) [6, с. 82]. Для кожного модулю існують свої форми роботи та контролю. Так, наприклад, на базовому модулі студентам пропонується самостійна робота з джерелами у бібліотеці, пошук інформації в Інтернеті, написання рефератів, виступ з доповідями на конференціях та семінарах, складання тематичних книжкових та журнальних оглядів, рецензій, анотацій, довідок, бібліографічних списків, робота за словниками різних видів [6, с. 83]. У той час, як на найвищому рівні "S" студенти самостійно повинні складати огляд наукової літератури з окремих проблем, вивчати теоретичні та емпіричні методи дослідження, виступати на семінарах з науковими доповідями, проводити апробацію проектів, які вони розробля-

ють, аналізувати та узагальнювати результати. Іншими формами роботи на даному рівні можуть бути: наукове стажування, робота у науковій бібліотеці, індивідуальні консультації з керівником наукового проекту, вивчення особливостей наукового стилю письмового мовлення, виступи із лекціями [6, с. 83].

Аналіз наукової літератури з проблематики, яка вивчається, дозволив визначити самостійну роботу студентів як важливу форму організації навчального процесу у ВНЗ, котра виконується без безпосередньої участі, але під загальним керівництвом педагога. У ході цієї форми організації навчального процесу виявляються такі необхідні сучасному спеціалісту особистісні якості, як активність, ініціативність, відповідальність за хід та результати процесу діяльності, а також формуються навички самоорганізації та самоконтролю.

Як показує практика, при складанні завдань для самостійної роботи студентів варто брати до уваги наступні аспекти: самостійна робота повинна формувати навички перекладацької практики; завдання мають бути направлені на професійну освіту майбутнього перекладача; самостійна робота повинна формувати навички роботи з картотеками, базами даних, словниками; робота перекладача нерозривно пов'язана з умінням користуватися комп'ютерною мережею Інтернет та пошуком у ній необхідної інформації. Для того, щоб відповідати вимогам до професії, перекладач має постійно розширювати свій запас знань з суспільно-політичних дисциплін, економіки, політики і культури країн мови, яку він вивчає, з дисциплін його майбутньої спеціалізації, а також приділяти увагу подальшому вдосконаленню володіння образно-виразними ресурсами іноземної мови. Все це складає основну частину самостійної роботи позааудиторної роботи майбутнього перекладача. Для нього важливо глибоко зрозуміти дух та традиції мови, необхідно вміти розрізняти стилістичні конотації, відчувати гумор. Бажано, щоб завдання для самостійної роботи містили вправи на розпізнавання крилатих виразів, переклад цитат з класичних творів, біблійних висловів, латинських прислів'їв.

У ході нашого дослідження ми виявили пріоритетні задачі самостійної роботи для студента-перекладача. Такими є: вдосконалення мови перекладу (поповнення вокабуляру, спостереження за новими тенденціями розвитку мови), вдосконалення знань рідної мови, тренування пам'яті, тренування уваги, тренування техніки мовлення та розширення фонових знань.

Самостійно вдосконалити знання іноземної мови допоможуть вправи на переклад культурологічної лексики, фразеологізмів, неологізмів, історизмів, реалій, географічних назв. Важливо також включати у самостійну роботу студентів завдання на переклад “фальшивих друзів перекладачів”. Крім того, корисними будуть вправи, які містять переклад метафор, цитат та алюзій, передачу гумору та жаргонізмів. Самостійна робота повинна вдосконалювати прийоми майбутніх спеціалістів. Тексти слід пропонувати такі, при перекладі яких можливо застосовувати перестановки компонентів слів, функціональні заміни, антонімічний, нульовий, описовий переклад, генералізацію та конкретизацію.

Суттєву роль у самостійній роботі студентів відіграє тренування пам'яті, адже ця психічна функція організму та вид розумової діяльності, покликана зберігати, накопичувати та відтворювати інформацію, вкрай необхідна перекладачу. Для цієї професії пам'ять має бути гнучкою, тренованою, вона повинна дозволяти як вбирати великий об'єм знань, так і швидко забувати непотрібну інформацію. Пам'ять перекладача повинна вирізнятися здатністю вміщувати великий обсяг лексики в активному запасі як з рідної мови, так і з іноземної. Пропонуємо наступні вправи на розвиток пам'яті: записати під диктовку дати у числовому форматі; прочитати вголос текст та переказати його; прочитати повідомлення та записати його на папері, використовуючи тільки символи; прочитати текст тільки один раз, записуючи лише ключові слова, потім переказати текст, спираючись на ці слова.

Самостійно студенти можуть розвивати власну техніку мовлення, яка вкрай важлива для перекладача. Це вміння дозволяє виступати на публіці, ефективно спілкуватися у діловому оточенні, використовувати мовні конструкції, створені на основі певних правил ораторської майстерності, пов'язані із силою, висотою, милозвучністю, рухомістю, тоном голосу та дикцією. Ясна та чітка дикція – це обов'язкова умова гарного мовлення перекладача, неприпустимим є зневажливість у вимові, “ковтання” кінцевого голосного або звуку у середині слова, промовляння “крізь зуби”. Студентам потрібно засвоїти, що говорити вони мають ясно, правильно та користуватися артикуляційним апаратом відповідно до правил іноземної мови. Під час самостійної роботи над професійними навичками перекладачу необхідно займатися тренуванням дикції, адже чітке, красиве мовлення є однією з головних передумов та професійних вимог. На самостійне опрацювання варто виносити роботу над скоромовками, вправи на вимову фраз з різною інтонацією, важких для вимови речень, словосполучень та звукових сполучень у різних темпах. Бажано мати візирець для наслідування, це може бути автентичний аудіозапис на касеті чи диску. Крім того, майбутньому перекладачу варто розвивати увагу, фокусуючись на одній задачі, намагаючись сконцентруватися у рівній мірі на двох задачах, тренуючи обидві півкулі (наприклад, малюючи обома руками).

Самостійна робота перекладача – процес безперервний, властивості людської пам'яті передбачають віднесення певної інформації на другий чи третій план, що ускладнює постійне утримання активного словникового запасу перекладача на найвищому рівні. Окрім того, мова лишається живою, постійно змінюється та оновлюється, прогресивні та регресивні процеси в ній важливо відслідковувати як студенту, так і практикуючому перекладачу. Кожному спеціалісту, який працює з іноземними мовами, рекомендовано самостійно складати картотеки та глосарії за певними темами, до яких oprіч окремих слів також бажано додавати переліки найбільш вживаних словосполучень з їхніми еквівалентами іншою мовою. Варто складати єдиний термінологічний список, яким можна користуватися самостійно для заучування та тренування термінологічних одиниць. Під час самостійної роботи варто укладати переліки крилатих фраз та виразів, прислів'їв та приказок – такі матеріали слід повторювати якомога частіше через їхню не дуже активну вживаність та значну важливість при перекладі. Крилаті вирази доволі часто стають смисловим центром висловлювання, і неправильний переклад чи тлумачення призводить до викривлення всього змісту. Завдання для самостійної роботи можуть пропонувати скласти картотеку ідіоматичних виразів, варіантів слів німецькою мовою та їх австрійських і швейцарських відповідників, прикладів британського та американського варіантів англійської мови, а також різноманітні синонімічні та стилістичні словники.

Не варто забувати і про фонові знання. Нажаль, об'єм аудиторних занять обмежений, тому саме під час самостійної роботи вдома студентам вкрай бажано розширювати такий вид знань та закріплювати їх, опрацьовуючи як наукові, так і художні тексти. Чим ширша ерудиція спеціаліста, тим більше у нього шансів стати справжнім професіоналом своєї справи.

Таким чином, значення самостійної роботи для студента-перекладача величезна. Наше дослідження довело, що даний вид навчальної діяльності не повинен обмежуватися лише написанням реферату чи вивченням лексичного мінімуму до теми. Крім закріплення та тренування вивчених на занятті правил, студенти набувають важливих фундаментальних навичок, необхідних для успішної роботи перекладача.

Слід зазначити, що завдання для самостійної роботи мають бути складені викладачем грамотно, послідовно, з урахуванням індивідуальних потреб та здібностей студентів, відповідно до програми дисципліни та з обов'язковим контролем виконання самостійної роботи та аналізом успіхів та помилок.

Одним із перспективних напрямів подальшої наукової діяльності з цієї проблеми є визначення найефективніших вправ для самостійної роботи студентів, а також шляхів рефлексії та аналізу виконання цієї форми навчальної діяльності.

Література:

1. Архангельский С. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 368 с.
2. Головань О. О различных формах самостоятельной работы в системе непрерывного образования / О. Головань // Проблемы модернизации высшего профессионального образования. – Барнаул : АлтГТУ, 2004. – С. 139-140.
3. Загвязинский В. Теория обучения / В. Загвязинский. – М. : Академия, 2007. – 192 с.
4. Зимняя И. Педагогическая психология / И. Зимняя. – М. : Логос, 2003. – 383 с.
5. Пидкасистый П., Фридман Л., Гарунов М. Психолого-педагогический справочник преподавателя высшей школы / П. Пидкасистый, Л. Фридман, М. Гарунов. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.
6. Тамбовкина Т. Самообучение иностранным языкам в языковом вузе: концепция учебного курса / Т. Тамбовкина // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 7. – С. 77-84.
7. Яценко Н. Преимущество в организации самостоятельной деятельности студентов (на материале иностранного языка) : автореф. дис. канд. на соиск. учен. степени канд. пед. наук. / Н. Яценко. – Барнаул, 2001. – 16 с.
8. Asselmeyer H. Autodidaktik / Herbert Asselmeyer // Pädagogische Grundbegriffe. Bd. 1. – Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1989. – S. 130-135.

Бовкіт Х. І., Мельник М. М.,
Львівський державний університет фізичної культури

ВИКОРИСТАННЯ СПОРТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ЗАНЯТТЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСОБУ РОЗШИРЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗАПАСУ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗІВ

У статті розглядається питання доцільності вивчення, вживання та перекладу німецьких спортивних фразеологізмів студентами-спортсменами для кращого оволодіння ними іноземної мови та культури.

Ключові слова: спортивні фразеологізми, мова і культура, переклад ФО.

В статье рассматривается вопрос целесообразности употребления, перевода и изучения немецких спортивных фразеологизмов студентами-спортсменами для лучшего овладения ими иностранного языка и культуры.

Ключевые слова: спортивные фразеологизмы, язык и культура, перевод ФЕ.

The article deals with appropriateness of studying, use and translation of German sport phraseology by student-athletes for better mastery of their foreign language skills and culture.

Key words: sport phrasal verbs, language and culture, translation of phrasiological units.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність теми полягає у тому, що фразеологічний фонд є відкритою системою мови, оскільки він постійно поповнюється за рахунок відомих афоризмів літераторів, митців, науковців та журналістів. Тому дана тема хоч і багато досліджувана, але існує ще низка спірних питань, які потрібно детально розглянути та дослідити. *Практична цінність* роботи визначається тим, що її результати можна застосовувати для розв'язання практичних проблем на заняттях німецької мови, пов'язаних з вивченням мови та перекладом фразеологізмів, а також можуть бути використані для проведення подальших досліджень у даній сфері.

Мета дослідження: дослідження особливостей використання та перекладу лише однієї окремої групи фразеології – спортивної фразеології, як специфічного явища будь-якої мови у контексті її яскравого етнокультурологічного і менталітетного забарвлення. Предметом дослідження є спортивні фразеологічні одиниці німецької мови, які можуть активно застосовуватися при вивченні іноземної мови у спортивних ВНЗах, а також бути носієм інформації про етнос, до якого належать.

Аналіз джерел дослідження. Останніми десятиріччями жодна галузь лінгвістичної науки не привертала до себе такої уваги мовознавців, як фразеологія. Якщо у 50 роки про неї писали, що вона ще перебуває у стані “прихованого” розвитку, то нині можна сказати, що фразеологія по праву зайняла місце самостійної лінгвістичної дисципліни. Становленню фразеології як галузі лінгвістики сприяло здійснене у працях таких мовознавців як: М. Т. Демський, В. С. Виноградов, С. П. Флорин, В. Н. Комісаров, О. Ф. Арсентьєва, А. В. Федоров, М. Л. Шадрін, Л. Г. Скрипник, В. С. Ващенко. Найдокладніше труднощі, які пов'язані з перекладом фразеологічних одиниць (далі – ФО) розглядаються у розвідках Ю. П. Солодуба (етнокультурне значення при перекладі ФО), Л. Ф. Дмитрієвої, О. О. Мартинкевич, Н. Ф. Смирнової (асоціативна схожість фразеологізмів), Ж. А. Голікова (схожість фразеологізмів і вільних сполучень).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На сьогодні в лінгвістиці велика увага приділяється питанню взаємодії мови і культури. Культура, як і мова, є формою свідомості, що відображає світогляд людини. Дослідження взаємозв'язку мови і культури набуває нового ракурсу розгляду у зв'язку з вивченням картини світу і, зокрема, мовної картини світу. Мова – це знакова система, де зафіксована не тільки реальність, але і символічний всесвіт. Особливу роль, на наш погляд, у формуванні мовної картини світу відіграє фразеологія.

Німецька мова має тисячолітню історію. За цей час у ній накопилася велика кількість фразеологічних висловів, які люди визнали вдалими, гарними і влучними. З допомогою фразеологічних одиниць, які не перекладаються дослівно, а сприймаються переосмислено, посилюється естетичний аспект мови. В образному змісті складу фразеологізмів мови втілене культурно-національне світосприйняття. Адже недаремно ці образи закріпилися в словниках і свідомості людей, зберегли своє значення і актуальність. Ймовірно, цьому послужили близькість образів фразеологічних одиниць до поглядів народу, їх точність і яскравість. Як відзначає В. Н. Телія, “сами фразеологические единицы приобретают роль культурных стереотипов” [8, с. 48].

Вивчення іноземної мови у немовному ВНЗі має свою специфіку. Головне завдання викладачів – навчити студента зорієнтуватися у іноземному середовищі та зможти користуватися спеціалізованою літературою. Робота зі спеціалізованими текстами є часто складною та “сухою”, що може призвести до втрати зацікавленості студента у вивченні іноземної мови. Увесь навчальний процес повинен бути направлений на розвиток творчих здібностей студентів, самостійного мислення, вміння працювати самостійно і охоплювати всі види мовленнєвої діяльності. Тому навчальний процес потрібно урізноманітнювати. А використання фразеологізмів, на наш погляд, може сприяти розвитку особливої образності як спеціалізованої так і розмовної мови у студентів.

Для знання іноземної мови та комунікації необхідно знати не тільки іноземну мову, але і володіти так званими “фоновими знаннями”, які визначаються як обопільне знання реалій і тим хто говорить і тим слухає, що є основою мовного спілкування. Звідси цілком зрозумілі прагнення і необхідність вивчати національні менталітети, що знайшли своє найбільш значуще і яскраве віддзеркалення в першу чергу в національній мові. “Нельзя понять язык, не имея представления об условиях, в которых живет народность, говорящая на этом языке”, – підкреслював А. Мейє [6, с. 8].

Саме популяризація масових видів спорту (футбол, хокей, баскетбол, бокс, теніс та ін.) дала поштовх на створення досить молоді групи фразеології – спортивної. Відповідно до класифікації А. В. Куніна фразеологія

складається із трьох розділів: ідіоматика, ідіофразеоматика і фразеоматика. До ідіоматики зараховуються фразеологічні одиниці спортивної фразеології, тобто стійкі сполучення лексем з повністю або частково переосмисленим значенням, за умови високої питомої ваги конотативного аспекту, тобто його експресивних, емоційних, образних та інших компонентів. До ідіофразеоматики зараховуються ідіофразеоматичні одиниці, тобто сталі словосполучення, у перших фразеоматичних варіантах яких компоненти мають буквальні, але ускладнені значення, а в других, ідіоматичних варіантах повністю переосмислені. До фразеоматики зараховуються фразеоматичні одиниці, або одиниці неідіоматичного характеру. У них немає переосмисленого значення, а лише є не образне його перетворення [4, с. 7].

Треба також відзначити високу вмотивованість фразеологічних значень спортивних фразеологічних одиниць німецької мови, їхній синхронний зв'язок з буквальними значеннями компонентів. Це пояснюється тим, що зникнення з реалії – порушує дериваційний зв'язок між фразеологічною одиницею і її прототипом, що в цьому випадку виводить фразеологічну одиницю із уживання, тому що слухачий не зрозуміє значення фразеологізму не знаючи правил видів спорту, з яким фразеологічна одиниця зв'язана дериваційно. От, наприклад, фразеологічний вираз (*im Absatz sein – вийти за межі поля*).

Подібно словам, фразеологізми вступають в антонімічні і синонімічні відносини між собою. Це явище характерне і для фразеологічних одиниць спортивної фразеології. Найбільш розвинено у спортивній фразеології явище антонімії (*links und rechts – туди-сюди; noch im Rennen sein – мати шанси на перемогу, виграти; aus dem Rennen sein – не мати шансів на перемогу, програти; durch dick und dünn – всіма засобами досягти перемоги; Krumm und Zahn – в пух і прах розбити противника*). Явище синонімії фразеологічних одиниць у спортивній фразеології розвинено менш (*am Ball sein – am Ball bleiben – вести м'яч; zwei Punkte abstauben, beide Punkte holen – отримати перемогу*).

Як правило, при класифікації фразеологізмів вітчизняні учені використовують систему виділення з-посеред фразеологічних одиниць трьох основних класів фразеологізмів за ознакою їх вмотивованості чи то збереження словами-компонентами в тій чи іншій мірі значень слів-компонентів, запропоновану В. В. Виноградовим. Вчений пропонує виділяти [1, с. 143]:

1) фразеологічні зрощення (ідіоми) – семантично неподільні одиниці, значення яких не впливає зі значень їх компонентів (*am Ball sein – бути активним; k.o. sein – бути придатним; ein Eigentor schießen – допустити помилку; eine rote Karte zeigen – критикувати, забороняти; den Libero spielen – бути першим; eine Hürde nehmen – долати труднощі; den Handtuch werfen – припинити боротьбу; einen Treffer erzielen – досягнути успіху; j-m matt setzen – перемогти; j-n nass machen – перемогти; sich am Riemen reißen – не здаватися; den roten Faden verlieren – втратити перемогу; Punkte sammeln – перемогти; einen Treffer erzielen – den Libero spielen – досягнути успіху, бути першим;*

2) фразеологічні єдності – семантично неподільні ФО, цілісне значення яких умотивоване значенням їх компонентів і виникає внаслідок узагальненого переносного значення вільного словосполучення як результат образного метафоричного переосмислення; *einen Alleingang machen – самотійно долати труднощі, перешкоди; die Kraft nehmen – позбавити сил; Schlag unter die Gurtellinie – удар нижче пояса; die Zähne zusammenbeißen – зціпити зуби; Als Favorit an den Start gehen – перемогти; das Spiel abbrechen – перервати гру; die Führung übernehmen – перейняти керування; einen Ball über etwas heben – перекинути м'яч; das Tempo durchhalten – тримати темп; sich in Form bringen – привести себе в форму; den Ball fischen – впіймати м'яч; j-m den Ball servieren – передати м'яч;*

3) фразеологічні вирази – стійкі за складом і вживанням семантично поділені звороти, які складаються повністю зі слів із вільним значенням. Це прислів'я, приказки, афоризми. Наприклад:

Dem Mutigen gehört die Welt – Світ належить сильним

Wer wagt, der gewinnt – Чия відвага, того перемога

Aller Anfang ist schwer – Кожен початок є важким

Langsam, aber sicher – Поволі, але певно

Eile mit Weile – Поволі їдь, даліше будеш

Nur ein kann immer der Erste sein – Переможець лише один

Das nächste Spiel ist immer das Schwerste – Найважче – попереду

Hals- und Beinbruch – Ні пуху, ні пера

Freundschaft ist Freundschaft. Sport ist Sport – Дружба – дружбою, а служба-службою

Die Beharrlichkeit führt zum Ziel – Наполегливість веде до успіху

Ohne Fleiss – kein Preis – Без труда нема плода

In einem gesunden Körper ein gesunder Geist – В здоровому тілі здоровий дух

Слід зазначити той факт, що норми фразовикористання спортивних фразеологічних одиниць постійно змінюються, так само, як і межі різних стилістичних груп спортивної фразеології. Одиниці спортивної фразеології з жаргону переходять у розмовну мову, що і ускладнює визначення стилістичного статусу спортивних фразеологізмів.

Для позначення терміну "Ball" використовують такі фразеологічні одиниці, як *Birne, Ei, Kirsche, Pflaume, Pille, Scheibe*. Замість поняття "*Fußballschuhe*" – *Gurken, Latschen, Pantoffeln, Schlappen, Schluffen*. Для позначення терміну "*Fuß*" або "*Schuh*" використовують: *Socken, Klebe*. Ці слова знаходять своє відображення у сталих виразах: *Er brauchte nur den Socken hinzuhalten, um ein Tor zu erzielen*. Замість спортивного терміну "*Tor*" часто вживається – *Bude, Nest*. Наприклад: *dem Tormann ein Ei ins Nest legen* – забити гол.

Варто також зауважити, що стилістично спортивні фразеологічні одиниці відносяться до жаргону, розмовної сфери або є стилістично нейтральні. Архаїзми, поетична лексика й інші у спортивній фразеології не відбиті або відбиті у дуже обмежених обсягах.

Висновки: Фразеологізми займають особливе місце в словниковому складі німецької мови. Їх специфічна структура приваблює і викликає неабияку зацікавленість науковців, а з іншого боку вимагає серйозного аналізу змісту та форми мовних одиниць.

Важливим завданням викладача іноземної мови немовного вузу є розширення мовного кругозору студентів, одним з шляхів вирішення якого може бути ознайомлення їх із фразеологією німецької мови. Слід зауважити, що у ВНЗі завершується формування активного словника студента і продовжується робота з формування рецептивного словника. Тому фразеологізми та прислів'я, які являють собою художні твори в мініатюрі, узагальнюють і типізують кожен окремий вияв суспільного та особистого життя у досвіді цілих поколінь, є прекрасним засобом для розширення продуктивного лексичного запасу студентів. Прислів'я допомагають краще познайомитися з культурою країни і знайомство з цим надбанням поколінь викликає у студентів позитивні емоції, що суттєво впливає на мотивацію використання німецької мови як засобу міжкультурної комунікації. Сенека говорив: "Навчання людини повинне розпочинатися прислів'ями, а закінчуватися – думками".

Література:

1. Виноградов В. В. Вопросы изучения словосочетаний (на материале русского языка) : Основные вопросы синтаксиса предложения // Избр. Труды : исследования по русской грамматике. – М., 2005.
2. Віталіш Л. П. Фразеологія німецької мови : Практикум – Львів. ПАІС, 2007. – 140 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : Підручник / М. П. Кочерган. – Вид. 2-ге. – К. : Академія, 2008. – 368 с.
4. Кунин А. В. Курс фразеології сучасного англійського мови. Видання друге, перероблене. – М., 2006.
5. Кунин А. В. Англо-російський фразеологічний словар. – М. : Російський мови, 2005. – 356 с.
6. Мейє А. Сравнительный метод в историческом языкознании // Серия "Лингвистические наследия XX века". – 2-е изд. – М., 2004 – 104 с.
7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993 – С. 181-183.
8. Телія В. Н. Фразеологія в контексті культури. Научне видання / Отв. ред. – М. : "Язика Російської культури", 1999. – 115 с.
9. Der Große Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Государственное педагогическое издательство. – Л., 1962 – 766 с.
10. Der Große Duden. Redewendungen und sprichwortliche Redensarten Mannheim / Leipzig : Meyers Lexikoverlag, 1992 – 748 с.
11. Der Große Duden. Stilwörterbuch der deutschen Sprache, 5 Aufl., Mannheim, 1992 – 816 с.

Вікторова Л. В.,

Національна академія Служби безпеки України, м. Київ

КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З РУМУНСЬКОЇ МОВИ ТА ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СБ УКРАЇНИ

У статті розглядається проблема оцінювання іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. Визначені критерії та показники сформованості іншомовної комунікативної компетентності курсантів і подана їх характеристика. Показаний діалектичний зв'язок між фоновими знаннями та відбором змісту навчального матеріалу з румунської мови.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, критерії, показники, фонові знання, курсанти.

В статье рассматривается проблема оценки коммуникативной компетентности студентов высших учебных заведений нефилологического профиля. Определены критерии оценки коммуникативной компетентности студентов нефилологических специальностей и дана их характеристика.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, критерии, показатели, фоновые знания, курсанты.

Article deals with a problem of evaluation of the communicative competence of the students language of non-linguistic studies. The criteria of students' communicative competence are defined and characterized.

Keywords: communicative competence, criteria, indicators, cadets.

Вивчаючи стан іншомовної підготовки майбутніх офіцерів Служби безпеки України не можна не погодитись, що на сьогодні постає необхідність враховувати нові тенденції та реалії у зв'язку з формуванням загального Європейського освітнього простору і реалізації положень Болонської декларації. Незважаючи на наявні досягнення у вирішенні проблеми навчання іншомовного мовлення за фахом у вищих військових навчальних закладах виникають певні труднощі, пов'язані з недостатньою розвиненістю у випускників мовленнєво-комунікативних умінь та здібностей щодо ефективної інформаційно-професійної діяльності. Зазначене зумовлює потребу у вдосконаленні різних аспектів іншомовної підготовки майбутніх офіцерів, спрямованої як на вирішення окремих питань практичного оволодіння іноземними мовами, так і на усунення суперечностей, що існують між потребою в фахівцях, які володіють іноземними мовами і здатні орієнтуватися в соціокультурному середовищі та недостатнім рівнем володіння випускниками вищих військових навчальних закладів іншомовною комунікативною компетентністю. Паралельно, наприкінці ХХ століття назріло питання про невідповідність існуючої системи освіти, так званої триєдності "знання – уміння – навички" шаленим темпам глобалізації та варіативності парадигми знань як таких, які на сьогодні не є метою навчання, адже темпи розвитку цих знань є шаленими. Характер освіти стає все більше функціонально орієнтованим, тобто направленим на результат – розвиток творчої ініціативи, самостійність тих, хто навчається, конкурентоздатність, цілеспрямований розвиток особистості, отже з'явилась чітка орієнтація навчально-виховного процесу на замовлення ринку праці. Йдеться насамперед про так званий компетентнісний підхід до навчання, який, на відміну від давно відомого знаннєвого підходу, не звужує володіння певними знаннями та навичками до рівня конкретної галузі. Максимальний розвиток комунікативних здібностей є основним завданням, яке постає перед викладачами будь-якої іноземної мови. Для його розв'язання, з одного боку, необхідно освоїти нові методи навчання, які будуть направлені на розвиток всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо) та формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів (як інтегративної якості особистості, що включає в себе вміння адекватно реагувати на національно-культурний код країни та успішно здійснювати комунікацію) а з іншого боку, створити принципово нові навчальні матеріали, за допомогою яких можна навчити ефективно спілкуватися іноземною, зокрема румунською мовою майбутніх офіцерів.

Підвищення вимог суспільства до рівня володіння іноземною мовою випускниками вищих військових навчальних закладів зумовлює потребу у вдосконаленні різних аспектів іншомовної підготовки майбутніх офіцерів Служби безпеки України, пошуку нових підходів і методик навчання іноземної мови, перегляду й оновлення форм контролю та критеріїв оцінювання, які б забезпечили реальну готовність випускників з вищою освітою до міжкультурного спілкування та взаємодії.

Мета дослідження полягає у розробці критеріїв та показників сформованості іншомовної комунікативної компетентності курсантів та з'ясування ролі фонових знань у відборі змісту і структуруванні навчального матеріалу з румунської мови.

Відомо, що оцінювання педагогічного явища чи процесу вважається найскладнішим завданням будь-якого педагогічного дослідження. І на відміну від традиційної практики оцінювання, нині постає завдання визначення якості освіти, де основним критерієм є рівень компетентності фахівця. Таким чином, одним із шляхів оновлення змісту освіти та узгодження його із сучасними потребами інтеграції до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчальних програм на набуття ключових компетентностей та вироблення ефективних механізмів їх досягнення. Вчені переконані [4, с. 124], що запровадження готових загальноєвропейських моделей оцінювання результатів сформованості певних рівнів компетентностей дає змогу забезпечити прозорість оцінювання досягнень студентами та варіативність, гнучкість процесу вивчення іноземної мови. Одночасно, спрощення та уніфікація процесу оцінювання результатів навчання є ще однією перевагою використання загальноєвропейських моделей оцінювання.

Методологія вивчення закономірностей формування іншомовної комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей передбачає врахування цілісності системної детермінації критеріїв, показників і рівнів її становлення в процесі навчання іноземних мов. Розробка таких критеріїв забезпечує реалізацію індивідуального підходу в навчанні студентів, можливість підготовки різнорівневих завдань або тестів для контролю,

які максимально відповідають здібностям та схильностям студента. Разом з тим такі критерії дадуть змогу реалізувати більш тісний міжпредметний зв'язок протягом усього навчання.

Проблеми оцінки рівнів, критеріїв та показників сформованості певних явищ, традиційно приділяється велика увага: І. Аветісова, В. Зоріна, В. Жукова, Н. Дмитрієва, О. Горшкова, Н. Белякова, О. Колгатін, В. Курило. Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, можна стверджувати, що ряд аспектів опису критеріїв формування та оцінювання рівнів сформованості іншомовної компетентності майбутніх офіцерів Служби безпеки України вимагають подальшого вивчення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури переконує, що наявним є факт варіативності запропонованих у дослідженнях критеріїв та показників для оцінювання сформованості у студентів іншомовної комунікативної компетентності. Науковці в питанні розмежування рівнів сформованості згаданих наукових понять керуються різними ознаками. Зазначена обставина детермінує певні труднощі і при атестації студентів нефілологічних спеціальностей. Як слушно зазначають дослідники [7, с. 3], в критеріях оцінювання інтегрованого поняття компетентності закладена певна суперечність. З одного боку, пропонується оцінити рівень компетенції, який не зводиться ні до знань, ні до навичок, а з іншого – "об'єктом оцінювання навчальних досягнень є знання, вміння та навички, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу..." [5, с. 9]. Не випадково, що популярні нині компетентності вимірюються та оцінюються значною мірою за екстенсивним принципом без необхідного у такому випадку обґрунтування та розробленого методичного інструментарію.

Зазначене дозволяє стверджувати, що проблема оцінювання комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів нефілологічного профілю є актуальною як для теорії, так і для педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. У результаті теоретичного пошуку встановлено, що діагностику сформованості рівнів комунікативної компетентності варто проводити за допомогою критеріїв та показників, для визначення яких потрібне серйозне наукове обґрунтування не тільки в теоретичному, а й у практичному плані. Крім того, розробляючи методичний інструментарій оцінювання іншомовної комунікативної компетентності студентів потрібно враховувати основні вимоги та обставини до відбору критеріїв і показників.

Згідно з теоретичними положеннями В. Безпалька [1, с. 57] розглянемо докладніше характеристику критеріїв. Якщо під критерієм (П) розуміти об'єктивну кількісну міру деякого явища А або В, то критерій можна подати у вигляді: $P(AB)=P(A)+P(B)$. Якщо виділити ряд показників 1, 2, 3, 4, то критерій можна виразити формулою $P = f(1, 2, 3, 4...)$.

Отже, вивчення системи поглядів та уявлень про критерії потребує ранжування, систематизації та впорядкування відповідних показників, які мають найменування, позначення і значення. Зокрема, розрізняють кількісні показники (значення – числова величина) і якісні (значення – словесне, не кількісний опис міри вияву певної якості). Використання кількісних і якісних показників оцінки зумовлене необхідністю встановлення співвідношення виявлених характеристик досліджуваної компетентності з ідеалом, еталоном, метою формування іншомовної комунікативної компетентності, визначення рівня реалізації цих ідеалів, етalonів, мети.

У нашому дослідженні кожний критерій досліджуваної компетентності має свою систему показників, яка характеризує якісні та кількісні зміни критерію. Отже, показник – це чіткий прояв критерію на певному етапі формування іншомовної комунікативної компетентності студентів. Такий підхід до поняття сутності критерію і його характеристики використано у працях Ю. Бабанського, В. Беспалько, В. Вергасова, В. Лозова та ін.

Під час оцінювання компетентності майбутніх фахівців більшість дослідників звертають увагу на недоліки традиційного "знанневого" підходу [8, с. 48]. Вивчаючи професійний рівень випускників, Г. Лапіна [6, с. 15] наголошувала на переході від знань до творчості; від контролю процесу оволодіння системою знань до контролю і оцінки кінцевого результату. На нашу думку, критерії та показники ефективності формування комунікативної компетентності мають охоплювати всі характеристики досліджуваної компетентності, бути взаємопов'язані та в своїй єдності зумовлювати саму організацію цього процесу.

Наявні наукові праці, які б повною мірою відповідали такому погляду, свідчать про складність вивчення різних типів компетентностей, зважаючи як на критерії, за якими вони будуть оцінюватися, так і на фактори впливу на досліджуване явище. Так, розробляючи критерії і показники, як стверджують вчені, необхідно враховувати такі обставини [2, с. 75]: розробка критеріїв та показників має виходити з мети дослідження; сформовані критерії мають відображати ознаки, притаманні предмету, який вивчається, незалежно від волі та свідомості суб'єктів; ознаки мають бути сталими, вони мають повторюватись та відображати сутність явища; система взаємопов'язаних ознак повинна розкривати основний зміст критеріїв. Інші дослідники [3, с. 235] визначили вимоги до використання критеріїв. Зокрема, критерії встановлюються за певними підходами, головними з яких є: критерії визначаються в дискусіях, а не з чіткої волі; встановлення критерію незалежно від процедури вимагає експертних висновків; за наявності фіксованої кількості "вакантних місць" перевага віддається критерію, що ґрунтується на рівні оволодіння предметом; до визначення критеріїв залучаються різнобічно інформовані експерти (різні погляди знижують ефект суворості або поблажливості); для встановлення критеріїв експерти мають одержувати дані результатів іспитів.

Отже, критерії, які встановлені без урахування таких даних, будуть неінформативними та призведуть до необґрунтованих результатів. Крім того, потрібно враховувати об'єктивність критеріїв. Розраховуючи рівень об'єктивності, зупинимось на таких показниках: 1) кваліфікації експертів – чим вона вища, тим компетентніший спеціаліст і тим об'єктивнішою є його думка; 2) кількості експертів – колегіальна думка більшою мірою може бути визнана об'єктивною, ніж індивідуальна; 3) збіг думок експертів – співпадання думок частіше свідчить про істинність колегіальної оцінки, ніж про хибні погляди колективу.

Ураховуючи зазначені положення, результати бесід, інтерв'ю та анкетування серед викладачів вищих навчальних закладів, були визначені такі критерії іншомовної комунікативної компетентності: когнітивно-комунікативний, мотиваційний, діяльнісний.

Основними показниками для оцінки сформованості за когнітивно-комунікативним критерієм є знання мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, синтаксичних, орфографічних, стилістичних тощо); розуміння змісту висловлювання (визначити основну думку, тему, передавати його зміст); здатність адекватно сприймати на слух діалог і монолог, що передбачає зосередження уваги на осмисленні висловлення (фактів, доказів головної і другорядного, логіки викладу), використання різних прийомів фіксації почутого (запис ключових слів, плану висловлення, статистичних даних); здатність чітко й логічно будувати висловлювання (складати план, визначити композицію, здійснювати послідовний перехід від однієї мікротеми до іншої, дотримуючись відповідних засобів зв'язку в тексті, послуговуючись офіційно-діловим, науковим, розмовним стилями), висловлюватися експромтом, без попередньої підготовки.

Для мотиваційного критерію були означені такі показники: наявність внутрішніх мотивів засвоєння іноземної мови; наявність пізнавально-комунікативних потреб; бажання удосконалити, шліфувати власне мовлення (володіти екстралінгвістичними засобами спілкування (мелодикою, фразовим наголосом, ритмом, тембром, темпом і силою голосу)); прагнення підвищити якість власної мовленнєвої культури (використовувати мовні засоби відповідно до мети, умов, ситуації спілкування).

До показників діяльсного критерію іншомовної комунікативної компетентності слід віднести здатність створювати усні монологічні висловлення; виявлення комунікативно-мовленнєвої творчої активності (умінням відібрати із співіснуючих варіантів найточніший у семантичному, стилістичному, експресивному відношенні, такий, що відповідає комунікативним намірам мовця); практичну діяльність, спрямовану на оформлення писемного іншомовного висловлення (створювати письмові тексти різних стилів і типів, різних жанрів).

Реалізація окремих показників означеної тріади критеріїв під час навчання студентів відбувається по-різному, що дозволяє виділити рівні сформованості комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей.

Слід зазначити, що послідовність розміщення критеріїв не має принципового значення, оскільки процес формування іншомовної комунікативної компетентності являє собою замкнений цикл без чітко вираженого початку і кінця, тому застосування відповідних педагогічних методів узгоджується з кінцевими або проміжними його результатами. На цій основі процес формування іншомовної комунікативної компетентності має постійно коригуватися з урахуванням інформації про його окремі компоненти. Запропоновані критерії відповідають такому випадку багатокритеріального підходу, коли процес оцінюється поетапно, в динаміці, і на кожному етапі вводиться самостійний критерій або його показник.

Володіння будь-якою мовою передбачає певний рівень сформованості іншомовної компетентності в усій її комплексній структурі. Сформованість одиниці вищого рівня зумовлене певним рівнем готовності одиниць нижчого рівня, якщо виходити з того, що комунікативна компетентність складається із мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенцій. Навчитися об'єктивно оцінювати результати педагогічних впливів, особливо коли йдеться про опис критеріїв та рівнів сформованості іншомовної компетентності майбутніх офіцерів Служби безпеки України.

Однією з умов ефективного оволодіння курсантами зокрема румунської мови є лінгводидактичний відбір навчального матеріалу. Відбираючи матеріал шляхом логічного структурування, необхідно зважати на принципи та критерії його відбору. Як зазначають науковці [4, с. 120], лексичний матеріал відбирається з урахуванням таких критеріїв: комунікативної цінності, професійної орієнтованості, частотності відібраної лексики, семантичної й словотвірної цінності, сполучуваності та зразковості, доступності навчального матеріалу для курсантів із різним рівнем базової підготовки; адекватного співвідношення рівня складності навчального матеріалу та індивідуальних можливостей студентів. Відібраний матеріал має відображати національно-культурну специфіку країни, мова якої вивчається.

Суттєво підвищити рівень відбору мовного навчального матеріалу можна шляхом раціонального врахування принципів відбору: загальнодидактичних принципів (науковості, систематичності й послідовності, зв'язку теорії й практики, наочності, наступності та перспективності, доступності, свідомості та активності, міцності засвоєння знань і навичок) та специфічних принципів (системності відібраного змісту, його модельності, міжпредметної координації). Говорячи про особливості формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів хотілося б особливо підкреслити діалектичний зв'язок фонових знань у відборі змісту і структуруванні навчального матеріалу з румунської мови.

Вивчення системи будь-якої іноземної мови неможливе без апелювання до аспектів її культури, історії, особливостей побуту, суспільного життя, які імпліцитно присутні в фонових знаннях носіїв мови і оволодіння якими неможливе без активної участі суб'єкта навчання. Викладач як об'єкт навчання має зосередити свою увагу не лише на таких прийомах, як відбір та структурування змісту навчального матеріалу на підставі актуальності та важливості представлених в ньому фонових знань, що є важливою умовою активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів та формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. Провідну роль у формуванні фонових компетенцій курсанта мають відігравати елементи імітаційно-ігрової діяльності, тобто такі форми та прийоми навчання, які дозволяють якнайповніше представити парадигму фонових знань через спілкування з викладачем, як головним репрезентантом культури та мови, яка вивчається. На основі соціолінгвістичних дослідів вченими було запропоновано розрізнити чотири групи фонових знань. Першу групу складають так звані "загальнолюдські" знання. Це такі поняття, як "сонце", "любов", "вітер" тощо. Ці поняття характерні для всіх народів і відрізняються лише звуковим та графічним виглядом. До другої групи відносять регіональні відомості, які пов'язані з особливостями місцевості та діалектні словарні одиниці. Третю групу складають соціально-групові фонові знання, які використовуються в межах окремих професійних груп: в середовищі лікарів, автомобілістів, моряків тощо. Зрештою, четверту групу складають знання, які відомі всім членам певної мовної та етнічної групи. Це відомості, які відображають особливості культури, звичаєв, побуту і т.п. певного народу. Ці

знання – частина національної культури, вони являють собою інформацію, які відома всім членам національної спільноти.

Отже, оволодіння румунською мовою неможливе без вивчення соціокультурних реалій румунського суспільства, занурення в атмосферу культурних аспектів, традицій, звичаїв тощо. З одного боку, мова відображає специфіку мислення народу, з іншого – вона змінює світогляд особистості, особливості її мислення та поведінки.

На наш погляд, формування високого рівня іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів неможливе без систематичної, цілеспрямованої роботи. Складність і масштабність цього завдання унеможливує його реалізацію засобами дисципліни “Румунська мова”, яка лише побічно і фрагментарно торкається окремих аспектів іншомовної комунікативної компетентності.

Висновки. Розвиток системи іншомовної підготовки майбутніх фахівців повинен враховувати компетентнісний підхід. Аналітичні дослідження з проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Служби безпеки України вказують на необхідності визначення чітких критеріїв та показників її сформованості. У нашій роботі встановлено, що ефективним процес формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів є тоді, коли поряд із створенням відповідних умов буде розроблено раціональний інструментарій для його діагностування, який на основі надійних та уніфікованих критеріїв і показників дасть змогу оцінювати результати педагогічного процесу на будь-якому темпоральному відрізку, давати йому якісну і кількісну характеристику, а також коригувати навчальні програми, зіставляючи їх з розробленим еталоном.

Загальні підходи до вирішення визначеної проблеми, з огляду на результати психолого-педагогічних досліджень, спрямовані на аналіз тріади критеріїв (когнітивно-комунікативного, мотиваційного і діяльнісного) та відповідних показників, що охоплюють всі суттєві характеристики процесу формування іншомовної комунікативної компетентності курсантів.

Хоча вищезазначені критерії характеризуються великою кількістю показників, достатньо обмежитися головними показниками, перелік яких і їх значимість можна встановлювати методом експертних оцінок. Викладене визначило логіку подальшої експериментальної роботи, її напрями, зумовило пошук шляхів реалізації поставленої мети та необхідність об'єктивної оцінки міри впливовості показників досліджуваної компетентності. Тому, перспективами подальших досліджень є визначення методом рангової кореляції найвпливовіших показників, що в своїй сукупності охоплюють всі критерії сформованості іншомовної комунікативної компетентності курсантів. А також дослідження ефективності вивчення румунської мови та доцільністю застосування різних підходів (когнітивного, комунікативного, прагматичного, компетентнісного, особистісного, аксіологічного, психологічного, лінгвістичного тощо) для формування необхідного рівня іншомовної комунікативної компетентності, конкретизації та деталізації змісту проміжних рівнів, що забезпечить прозорість оцінювання досягнень курсантів у процесі вивчення румунської мови.

Література:

1. Беспалько В. П. Программированное обучение / В. П. Беспалько. – М., 1970. – 299 с.
2. Блощинський І. Г. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів у навчальному процесі ВВЗО / І. Г. Блощинський // Наукові записки. – Вінниця : ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – Вип. 4. – С. 74–76. – (Педагогіка і психологія).
3. Булах І. Є. Сучасні підходи до встановлення критерію “склав / не склав” у системі американських медичних ліцензійних іспитів / І. Є. Булах, І. М. Шило // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 230-236.
4. Вікторова Л. В. Рівні сформованості комунікативної компетентності студентів-іноземців / Л. В. Вікторова // Вісн. Київ. нац. ун. ім. Т. Шевченка. – Серія “Соціологія. Психологія. Педагогіка” – Додаток 4, том III (15) – 2009. – Тем. вип. №3. – “Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – С. 119-124.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти // Освіта. – 2000. – 8-15 листопада. – С. 9.
6. Лапина Г. Л. Критерии оценки деятельности студентов / Г. Л. Лапина // Специалист. – 1997. – № 3. – С. 14-16.
7. Сікорський П. До проблеми визначення критеріїв педагогічного оцінювання / П. Сікорський, С. Сікорський // Рідна школа. – 2001. – № 8. – С. 3-6.
8. Шершнёва В. Как оценить междисциплинарные компетентности студента / В. Шершнёва // Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 48-50.

Володько А. М.,
Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

У статті розглянуто компетентісний підхід до навчання студентів-перекладачів усному перекладу науково-технічних текстів. Виявлено компетенції, формування яких є важливим для професійної перекладацької компетенції та досліджено взаємозв'язок компетенцій та видів перекладу, які застосовуються в навчальному процесі, залежно від його етапу.

Ключові слова: усний переклад, компетенції, компетентісний підхід, професійна перекладацька компетенція, науково-технічний текст.

В статье рассмотрен компетентеский подход к обучению студентов-переводчиков усному переводу научно-технических текстов. Выделены компетенции, формирование которых является важным для профессиональной переводческой компетенции и исследована взаимосвязь компетенций и видов перевода, которые применяются в учебном процессе, в зависимости от его этапа.

Ключевые слова: усный перевод, компетенции, компетентеский подход, профессиональная переводческая компетенция, научно-технический текст.

This article deals with the competency approach to training future interpreters to interpret of scientific-technical text. The competences, the formation of which is important for future development of professional competences of the interpreters have been considered. The interrelation between types of translation used in the process of training, and interpreters skills, necessary for translating, has been also analysed.

Keywords: interpretation, competence, competence approach, professional translation competence, scientific-technical text.

Постановка проблеми. Стрімке поширення міжкультурної інтеграції у всіх сферах суспільного життя Європи та світу встановлює нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів, що змушує викладачів та науковців розробляти нові методики викладання та змінювати підходи до навчання, вдосконалюючи систему освіти в країні.

Науковцями приділяється багато уваги навчання професійно-орієнтованій іноземній мові студентів-немовників (Тарнопольський О. Б., Гавриленко Н. Н., Образцов П. І., Єлісеєва О. Л., Баранова С. В.), але це не означає, що перекладачі стають непопулярними на міжнародному та вітчизняному ринку праці, навпаки, міжнародні конференції, ділові зустрічі, переговори, зустрічі на адміністративному та побутовому рівні не обходяться без перекладачів, фонові знання яких повинні відповідати величезному тематичному колу (від побуту до проблем спеціальних галузей науки) – це збільшує умотивованість студентів до досягнення нових вершин і відкриття нових горизонтів. Основним завданням студентів під час навчання стає формування професійної перекладацької компетенції у всіх видах усного перекладу та подолання психофізіологічних труднощів, пов'язаних з особливостями роботи усного перекладача, що визначає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Компетентісний підхід до навчання майбутніх перекладачів усного перекладу висвітлювався у роботах багатьох вчених (Ганічева Т. В., Черноватий Л. М., Карабан В. І., Гавриленко Н. Н., Гак В. Г., Комісаров В. Н.).

Мета дослідження. Метою статті є виявлення і систематизація компетенцій, формування яких потрібне до початку навчання усного перекладу та які формуються під час навчання. Для цього проаналізуємо класифікації науковців, які вивчали компетентісний підхід до навчання перекладу та скомбінуємо їх з видами перекладу, які можна залучати на різних етапах навчання.

Головною проблемою навчання усного перекладу є недостатнє теоретичне вивчення цього питання та не розробленість практичної методики навчання усного перекладу. Але у практиці викладання розроблено багато авторських методів, за якими працюють університети та факультети, що готують професійних перекладачів, наприклад перекладацький факультет Сорбони (Франція), університет Йогана Гутенберга (FASK в м. Гермерсхайм; Німеччина), університет Женеви (Швейцарія), Вища школа перекладу МДУ ім. М. В. Ломоносова (Росія) та перекладацькі факультети в КНЛУ, КНУ ім. Т. Г. Шевченка, НПУ ім. М. П. Драгоманова, НТУУ "КПІ", ХНУ ім. В. Н. Каразіна та інші.

Як правило, переклад застосовується на різних етапах навчального процесу, допомагаючи студентів осягнути систему виразних засобів мовлення у двох мовах. Крім цього, переклад відіграє важливу роль як продуктивний спосіб практичного застосування знань, здобутих на заняттях з іноземної мови. Не можна не погодитися з С.В. Барановою, яка вважає, що переклад наочно демонструє студентам практичну цінність володіння іноземною мовою і тим самим посилює мотивацію до її вивчення. Постійне співставлення у його процесі іноземної та рідної мов сприяє глибокому пізнанню тієї чи іншої мови, підвищенню мовленнєво-розумової культури [2, с. 13].

Позитивні результати сучасного навчання перекладу у Росії представлені в роботі Н. М. Гавриленко "Теорія і методика навчання перекладу в сфері професійної комунікації". Автор сформулювала у своїй роботі основну мету навчання перекладу – формування особистості перекладача, що реалізовує себе у процесі виконання трудової діяльності, тобто формування його професійної перекладацької компетенції [3].

Питання формування компетенцій у перекладі та їх характеристики вивчалось багатьма вченими (Алексєєва І. С., Бреус Е. В., Гавриленко Н. М., Комісаров В. Н., Мірам Г. Е., Міньяр-Білоручев Р. К. та ін.), але ще не є остаточно вирішеним. Т. В. Ганічева у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому методиці навчання філологів усного англомовного двостороннього перекладу в галузі прав людини подає повну інформацію про

зміст перекладацької компетенції та види перекладу як об'єкт навчання. За Т. В. Ганічевою до перекладацької компетенції входять наступні компоненти: комунікативний (мовна, мовленнєва, соціокультурна: країнознавча, лінгвокраїнознавча та предметна компетенції), професійно-технічний, текстоутворюючий, прагматичний, стратегічний, морально-етичний.

З огляду на специфічність об'єкту дослідження, а саме перекладу науково-технічних текстів, слід детальніше розглянути предметну компетенцію (Алексеева І. С., Грабовський Н. К., Комісаров В. Н., Черноватий Л. М., Швейцар А. Д. та ін.), яка передбачає володіння та формування бази фонових знань, які стосуються певного фаху, і без яких неможливий якісний галузевий переклад. Відомо, що у перекладача, який має достатню мовну підготовку, але не володіє необхідними фоновими знаннями у відповідній галузі науки й техніки, основні труднощі будуть пов'язані з розумінням тих частин тексту, в яких викладено вузькофахові питання.

Вмотивований відбір змісту навчання студентів-перекладачів та наукова організація процесу формування їхньої фахової компетенції забезпечить високий рівень володіння фоновими знаннями, відсутність яких може спричинити виникнення лакун – фрагментів тексту, в тлумаченні яких перекладач почуватиме себе невизначено. Здатність заповнювати лакуни різними способами залежить від повноти орієнтації спеціаліста у темі і контексті. Фонові знання формуються перед усім внаслідок особистого досвіду, тому мають бути об'єктом засвоєння при навчанні перекладачів. Продовження поповнення людиною своїх фонових знань відбувається протягом всього життя, тому формування їх основної бази є важливим питанням в методиці навчання усного перекладу науково-технічних текстів [4].

Можна припустити, що базовий етап формування предметної компетенції починається ще задовго до початку навчання усного перекладу науково-технічних текстів у складі соціокультурної компетенції, тому що основні уявлення про науку і техніку студент отримує ще у доуніверситетський період [5].

Під час перекладу науково-технічного тексту студенту потрібно пам'ятати про розбіжності в побудові речень німецької та української мов, про відмінність системної організації цих мов, іноді виникає необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити. Курс лекцій з перекладознавства, що є підґрунтям для формування професійно-технічного стратегічного компоненту перекладацької компетенції, допоможе студентам теоретично визначити можливі "стратегії" перекладу та вивчити основні положення теорії та практики перекладу, види перекладів та перекладацькі вміння, які слід розвивати для формування морально-етичного компоненту.

Таким чином студент готується до наступного етапу навчання – письмового перекладу, який сформує текстуюроуючий та стратегічний компонент перекладацької компетенції, підготує студента до перекладацького аналізу тексту. Крім традиційних перекладів студентам можна запропонувати написати переклади-перекази, анотації, реферати, адаптації науково-технічних текстів різної складності. Зміна видів професійно-орієнтованих завдань готуватиме студентів до постійних неочікуваних ситуацій у майбутньому. Паралельно навчання письмового перекладу слід починати формування перекладацьких навичок та психологічних установок на інтенсивність роботи, конкурентність, самостійну роботу над перекладацькою поведінкою, культурою української мови та на кінцеву мету. Важливим є залучення вправ по мнемотехніці, вправ на розвиток уваги, логічного мислення та моделювання ситуацій [1].

Результати дослідження. Коли базова підготовка студентів проведена, їх лексичний запас поповнений і опрацьовано можливі граматичні, лексичні та стилістичні особливості підмови доцільним є навчання усного перекладу, яке починається з найлегшого – усного перекладу з аркушу – і поступово ускладнюється – послідовним (абзацно-фразовий, конференц-переклад) та синхронним (з/без опори).

Висновки. Формування перекладацької компетенції в усному перекладі текстів науково-технічного спрямування є складним процесом, пов'язаним з формуванням цілого ряду компетенцій, правильним вибором змісту та засобів навчання. Проведений аналіз не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблематики, проте відкриває перспективи подальшого дослідження для встановлення ефективності запропонованих гіпотез.

Література:

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика : Учеб.пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб. : Союз, 2004. – 288 с.
2. Баранова С. В. Переклад як складова лінгвістичної підготовки юристів // Вісник Сумського державного університету. – 2004. – № 3(62). – С. 15-20.
3. Гавриленко Н. Н. Лингвистические и методические основы подготовки переводчиков с иностранного языка на русский в области науки и техники (на примере перевода с французского языка на русский) : Дис. докт. педагог. наук : 13.00.02. – М., 2006. – 541 с.
4. Ганічева Т. В. Зміст поняття "перекладацька компетенція" // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу : Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції. – Харків : Константа, 2005. – С. 43-45.
5. Delisle J. Translation: An Interpretive Approach / Delisle J. – Ottawa : Ottawa University Press, 1988. – P. 1-8.

Гавриленко К. М.,
Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВУЗІВ ПРОФЕСІЙНІЙ МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається важливість питання міжкультурної комунікації на сучасному етапі підготовки майбутніх технічних фахівців немовних вузів, досліджується специфіка правильного підбору тестового матеріалу для навчання ефективному міжкультурному діловому спілкуванню.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, дискурс, текст, комунікативний підхід.

В статье рассматривается важность вопроса межкультурной коммуникации на современном этапе подготовки будущих технических специалистов неязыковых вузов, исследуется специфика правильного подбора тестового материала для обучения эффективному межкультурному деловому общению.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, дискурс, текст, коммуникативный подход.

In the article consider importance of the question of intercultural communication on modern stage of training of future technical specialists of non-linguistics universities, we research the specific of correct selection of the text materials for teaching to effective cross-cultural business communication.

Key words: intercultural communication, discourse, text, communicative approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. З розширенням міжкультурних професійних контактів зростає потреба суспільства у фахівцях різного профілю, які володіють іноземною мовою. Однак володіння іншомовним кодом, що дозволяє успішно здійснювати міжкультурно-професійну взаємодію, передбачає опанування професійно-значущими концептами іншомовної культури, специфікою суспільної ділової поведінки, яка визначається впливом історичних традицій та звичаїв, способу життя тощо. Лінгвістичні, соціальні, психологічні та культурологічні знання про іншомовний соціум створюють широкий контекст міжкультурного спілкування, формують перцептивну готовність до ефективного міжкультурного ділового спілкування і отже, до міжнародного професійного співробітництва.

Підвищений інтерес лінгвістики до комунікативної прагматики призвів дослідників до пильного вивчення використання мовних засобів, що реалізують індивідуально-особистісний, цільовий та ситуативний аспекти поведінки. Одним із домінуючих напрямків стає вивчення специфіки комунікативної поведінки в різних соціальних сферах як у представників одного соціуму, так і у представників різних культурних соціумів.

У зв'язку з цим на перший план виступає необхідність вивчення вербального забезпечення мовленнєвої діяльності. Ця загальна проблема включає в себе ряд питань, одним з яких є вербальне забезпечення взаємодій комунікантів в процесі професійного співробітництва, яке передбачає наявність у них умінь і навичок вибору адекватної стратегії ведення професійного дискурсу та структурування найбільш типових ситуацій професійної взаємодії (встановлення особистісних контактів, ведення телефонних розмов, обмін діловою кореспонденцією, проведення презентацій, нарад і зборів, переговорів, участь у конференціях та семінарах) з урахуванням соціокультурної специфіки ділового партнера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. На даний час багато дослідників визнають надзвичайну актуальність вивчення культурної компетенції як складової комунікативної компетенції. Для успішної комунікації є необхідним розуміння й використання того комплексу знань, яким володіють носії мови, учасники мовної взаємодії. Важливість лінгвістично орієнтованих досліджень у цій області неодноразово обґрунтовувалася і підкреслювалася в наукових дослідженнях. Концептуально значимим у рамках даного огляду представляється підхід В. Н. Телії, згідно з яким "культура має справу з недискретним мисленням, вона" говорить "мовою цілісних і в той же час нелінійних розмитих категорій; концептуальне осмислення яких знаходить своє втілення в мові" [5, с. 82].

За спостереженнями дослідників за останні п'ять років сформувалася область наукових розвідок, заданих проблемами вивчення міжкультурного професійного дискурсу [7; 10; 11; 13; 15]. Д. Меррей у вступі до спеціального випуску журналу "Text" зазначає, що формування цієї області в певному відношенні є результатом взаємодії лінгвістичної теорії та міжнародної практики спілкування у сфері бізнесу і технології [19]. Розглядаючи стан справ в цілому, автори вказують, що як теорія культури, так і лінгвістична теорія досліджують наявні дані з позицій двох підходів: теоретики надають більшого значення універсальним, загальним явищам, тоді як практики висувують в центр уваги культурне та мовне розмаїття як основу будь-якої теорії або дослідження. Відзначається спірність питання про те, чи впливає культура на дискурс в контексті ділової ситуації. Складність поставленої проблеми пояснюється, зокрема, тим, що опис, і визначення ознак культури та зумовлених нею відмінностей значно ускладнений умовами дискурсу. У мовній взаємодії культурні фактори, залучені до комунікації, виступають в тісному зв'язку із соціальними та інституційними факторами.

В усному дискурсі однією з найбільш значущих ситуацій міжкультурного ділового спілкування є ведення переговорів. Однак комунікативно-поведінкова специфіка переговорів ще недостатньо розроблена в спеціальних дослідженнях. При відсутності узагальнюючих робіт увагу дослідників привертають окремі проблеми цього жанру дискурсу: відмінності в структурних етапах переговорів та їх значущість для представників різних культур, національні стилі професійної взаємодії, стратегії і тактики переговорів, концепти ввічливості, національно-культурні стереотипи та ін. [7; 9; 14; 17; 18].

У деяких дослідженнях процес ділових переговорів розглядається як єдиний комунікативний ланцюг, який вибудовується з почергових періодів говоріння і слухання [18; 16]. Вихідним є припущення про те, що учасники переговорів повинні уважно слухати і ясно висловлювати свою думку, дотримуючись загальноприйнятих уявлень про взаємодію в цьому виді дискурсу. Власне мовний акт включає етап концептуалізації, обмірковування з паузами та етап вербального формулювання. Передбачається, що компетентний слухач правильно інтерпретує подібні паузи різної тривалості.

Ефективність міжкультурного дискурсу ділових переговорів, очевидно, залежить від збігу чи розбіжності у визначеннях культурних цінностей і ключових концептів. Специфіка цієї проблеми в даному жанрі дискурсу і її рішення пов'язана з більш загальним завданням проведення широкомасштабних порівняльних досліджень, що дозволяють зробити надійні узагальнення для міжкультурної комунікації. Традиційно дослідження з аналізу дискурсу проводяться без систематичного обліку міжкультурних аспектів. Критика подібних досліджень знаходиться, зокрема у роботах А. Вежицької [17; 18]. На мовних прикладах вона доводить, що деякі терміни, загальноживані в зіставно-культурних дослідженнях, імовірно мають універсальну значимість у будь-якій культурі, насправді є далекими від наданої їм глобальної надійності. З метою подолання подібних труднощів Вежицька пропонує використовувати метамову семантичних примітивів, яка дає можливість формулювати не тільки будь-який культурно-специфічний концепт, а і кожен мовний акт для будь-якої мови.

Якщо прийняти аргументацію А. Вежицької, то слід визнати, що універсальність даних параметрів викликає певні сумніви, тому що використовувані концепти специфічні і "прив'язані" до англосаксонської наукової традиції [17, с. 466].

Зазначені проблеми в основному характерні для зіставно-культурних досліджень, в яких розглядаються зразки монокультурної одномовної комунікації. Однак, як відзначають Л. Фант і А. Гріндстед, деякі положення концепції А. Вежицької можуть бути корисні в дослідженнях міжкультурного дискурсу [18]. Визнаючи значимість розуміння культурно-обумовлених розходжень у визначенні оцінок і ключових понять, автори вказують на додаткову складність міжкультурного дискурсу: розмежування культурних та інших джерел комунікативної поведінки учасників у ситуації ділових переговорів. Метою свого дослідження автори бачать у розробці моделі опису основних відмінностей в міжкультурній та внутрішній взаємодії в ситуації переговорів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У деяких видах професійного дискурсу, як, наприклад, у науковому дискурсі, особливо гостро стоїть проблема адекватного обміну знаннями. [3, с. 8-9]. Метою даної роботи є спроба аналізу цієї загальної проблеми, яка показує, що для ефективної, плідної комунікації суттєво важливими є особливості використовуваних форм представлення знання.

Вклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Обумовлене соціальним замовленням суспільства іншомовне ділове спілкування є однією з найбільш значущих складових змісту навчання фахівців. Вузівський курс іноземної мови повинен мати комунікативний характер, оскільки його завдання визначаються комунікативними та пізнавальними потребами фахівців відповідного профілю.

В останні роки виробнича сфера спілкування значно ускладнилася, широкий розвиток отримали економічна, управлінська, комерційна, правова галузі професійної діяльності, що зумовило необхідність оволодіння майбутніми фахівцями навичками професійної культури як значимим компонентом професійної міжкультурної комунікації. Взаємодія членів соціуму передбачає не тільки інформаційний обмін у різних сферах комунікації, і в першу чергу, професійної, а й міжособистісне спілкування, характер якого визначається комунікативними інтенціями партнерів і стратегіями їх досягнення (співробітництво, суперництво, конфлікт і т.д.), які визначаються соціальними, психологічними та культурологічними особливостями відповідних соціумів.

Досі дослідження проблем професійної компетенції зачіпало переважно її лексичний та стилістичний аспекти, але не було пов'язано з аналізом когнітивних аспектів організації професійної комунікації, якими може бути, зокрема розробка й побудова системи рамок, що визначають ситуації ділового співробітництва з виявленням головного і периферійного в них, аналізом знань і уявлень іншомовних комунікантів про світ з метою прогнозування, їх реакцій і поведінки, передбачення розвитку подій і вибору комунікативних стратегій.

Успішна міжкультурна професійна взаємодія членів ділових соціумів означає адекватну комунікативну поведінку в процесі взаємопізнання, взаєморозуміння, встановлення взаємовідносин професійного співробітництва і, отже, передбачає поряд з досить високим рівнем володіння іноземною мовою, вміння адекватно інтерпретувати і приймати соціокультурне різноманіття партнерів по комунікації при вирішенні практичних завдань.

Тому необхідно навчити майбутніх фахівців комунікативно-орієнтованому володінню іноземною мовою в професійно-значущих ситуаціях міжкультурного ділового спілкування. Звідси, навчання майбутніх фахівців ділової співпраці на іноземній мові має ґрунтуватися на цілісній концепції, що включає інтегральну сукупність мовних та когнітивних знань.

Важливим аспектом навчання у вищій є створення комунікаційних ситуацій на заняттях. Комунікація трактується як текстова діяльність, у якій стратегія досягнення комунікативного наміру є, з одного боку, когнітивною дією, детермінованою фоновими знаннями, а з іншого – комунікантами, оскільки знаходячи втілення в мовних формах, спрямована на досягнення комунікативно значущого результату в процесі спілкування. На підставі цього тексти сфери ділового спілкування розглядаються як комунікативні одиниці двох рівнів: когнітивного та лінгвістичного.

Комунікативно-поведінкові уміння, які визначаються соціокультурною специфікою іноземного соціуму і необхідні для успішного міжкультурного ділового спілкування, найбільш повно можуть бути сформовані за допомогою навчального матеріалу – текстів, що включають фонові знання соціокультурної специфіки ділового іноземного соціуму.

Тексти, що відображають соціокультурну специфіку ділового іноземного соціуму, створюють у свідомості студентів нові зв'язки загальних елементів професійного знання і ділової культури, тобто створюють нове знання, необхідне для успішної ділової комунікації з представниками ділового іноземного соціуму.

Говорячи про мовну компетентність особистості, яка володіє основами ділового спілкування, ми тим самим підкреслюємо, що поряд із засвоєнням студентами лексики текстів, що репрезентують відповідну сферу професійної діяльності та ділового спілкування, необхідно розвивати навички і уміння оперувати відібраним лексичним мінімумом відповідно до граматичної та синтаксичної структури мови. Йдеться про оволодіння концептами ділової культури іншомовного соціуму, а також комунікативними навичками і вміннями, що сприяють успішній реалізації намірів комунікантів.

Текст, як носій інформації та одиниць ділової комунікації, припускає специфічний метод пізнання – його адекватне розуміння може бути досягнуто лише в тому випадку, якщо інтерпретатор опанує не лише мовними, але й психологічними, поведінковими, культурологічними знаннями відправника іншомовного соціуму.

Навчання на зразках текстів як комунікативно-пізнавальних одиниць має бути спрямоване на те, щоб студенти, пізнаючи специфічні особливості ділового іншомовного соціуму, набували навички емпіричного сприйняття інших форм комунікативної поведінки іноземців.

Для успішного ведення діалогу необхідно оволодіння не тільки мовною, а й концептуальною системою, що включає уявлення, навички, цінності та норми як спеціальної, так і побутової соціокультурної сфер, в тому числі, знання норм і правил спілкування. У зв'язку з цим “надзвичайно складною проблемою для теорії та практики навчання іноземної мови стає виокремлення в методичних цілях певних одиниць когнітивного рівня” [6, с. 67], що відображають “фонові знання” іншомовного соціуму. Суть навчання міжкультурної комунікації в цьому випадку полягає в побудові когнітивної системи студента знань, які співвідносилися б із знанням про світ іншої соціокультурної спільноти.

Інформація, як відомо, характеризується структурою. Ментальна модель, у свою чергу, безпосередньо співвідноситься з так чи інакше інтерпретованим фрагментом дійсності, і ця модель є незалежною від мови. Будь-який тип когнітивної діяльності пов'язаний з оперуванням деякими когнітивними структурами, і які б не були розбіжності в їх описі, істотним залишається факт їх входження у свідомість і зберігання в пам'яті поряд з мовними, але в якості самостійних сутностей [4, с. 53].

Мова ж в розглядається як система взаємодії структурних знань різного ступеня генералізації, що створює передумову для комплексного аналізу мовних одиниць різних рівнів у їх єдності і взаємозв'язку. Адекватне поєднання цілісних, багатогранних когнітивних структур з їх мовними корелятами утворюють лінійне мовне висловлювання, дискурс. Глибинні перетворення когнітивних структур у дискурс постійно зв'язуються із задумом і в процесі породження тексту деталізуються і уточнюються, реалізуючись в мовленні.

Тому про успішність комунікації можна говорити лише тоді, коли комуніканти працюють на основі схожих мовленнєвих і психолінгвістичних образів. Ця схожість ґрунтується на спільності знань, що випереджають і визначають сприйняття. Тому текст, який містить нову інформацію, ніби надбудовує над фоновими знаннями нове знання, яке може бути адекватно інтерпретованим завдяки зв'язку з уже наявним знанням. Таким чином, закладаючи фонові знання про іншомовний соціум, ми формуємо перцептивну готовність до сприйняття мови як відображення іншої соціокультурної реальності.

У реальній міжкультурній взаємодії фонові знання постійно уточнюються, перебудовуються, примножуються завдяки введенню нових параметрів і зв'язків між відомими когнітивними структурами. Цілеспрямований підбір текстів, що відображають соціокультурну і комунікативну поведінкову специфіку ділового іншомовного соціуму, сприяє формуванню у свідомості студентів мережі образів, понять, що належать до фонових знань.

Отже, “суть навчання міжкультурній комунікації полягає у побудові в когнітивній системі студента знань, які співвідносилися б із знаннями про світ у представника іншої соціокультурної спільноти” [6, с. 162-164]. Навчання міжкультурному діловому спілкуванню майбутніх фахівців покликане закласти основу мовної особистості, здатної до ділового спілкування через “вбудовування в когнітивній системі студента ... знань, які співвідносилися б із знаннями про світ представника іншої соціокультурної спільноти” [6, с. 162].

Під комунікативною поведінкою в загальному контексті розуміються реалізовані в комунікації правила і традиції спілкування тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Т. Астафурова виділяє типи комунікативної поведінки, які виявляються під час комунікативної поведінки в іншомовному соціумі в цілому (загальнозначущі норми: правила і традиції); в особливостях комунікативної поведінки представників ділового соціуму норми професійного комунікативної поведінки [1, с. 59]. До основоположних понять комунікативної поведінки належить також поняття “комунікативна культура” або вміння спілкуватися в різних ситуаціях. У цьому сенсі культура – це “система кодифікованих зразків і норм поведінки, діяльності, спілкування і взаємодії людей, що несе релятивну і контрольну функцію в соціумі” [3, с. 132].

Мова відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності міжкультурної професійної комунікації. Ігнорування мовного чинника може призвести до негативних наслідків. Успішна міжкультурна професійна комунікація передбачає поряд з володінням іноземною мовою, умінням адекватно інтерпретувати комунікативну поведінку представника іншомовного соціуму також готовність учасників спілкування до сприйняття іншої форми комунікативної поведінки, розуміння її відмінностей і варіювання від культури до культури. Стратегія зближення знань різних культур спрямована на запобігання не тільки смисловим, а й культурним збоям у комунікації.

Природно, що здійснення навчання комунікативному діловому спілкуванню, повинні спиратися на найбільш значущі національно-специфічні культурні та комунікативні ознаки, релевантні для професійної взаємодії. Причому величезна кількість цих ознак має бути обмежена найбільш типовими і значущими для ділового спілкування компонентами.

Ділове спілкування передбачає сформованість умінь встановлювати і розвивати ділові контакти, які мають особливе значення в міжкультурному спілкуванні. Успішна міжкультурна професійна взаємодія членів ділових соціумів означає адекватну комунікативну поведінку в процесі взаємопізнання, взаєморозуміння, встановлення взаємовідносин професійного співробітництва і, отже, передбачає поряд з досить високим рівнем володіння

іноземною мовою вміння адекватно інтерпретувати і сприймати соціокультурне різноманіття партнерів. Тому необхідно навчити майбутніх фахівців комунікативно-орієнтованого володіння іноземною мовою в професійно-значущих ситуаціях міжкультурного ділового спілкування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, вдосконалення навичок міжкультурного ділового спілкування між фахівцями різних соціумів ставить питання про формування мовної особистості, яка володіє основами ділового міжкультурного спілкування, тим самим сприяючи реалізації стратегії зближення різноманітних знань між представниками різних ділових культур і готуючи їх до більш адекватного сприйняття та інтерпретації варіативних форм професійного взаємодії. Подальше вивчення цієї проблеми є актуальним для кращого навчання майбутніх технічних спеціалістів немовних вузів успішній іншомовній комунікації.

Література:

1. Астафурова Т. Н. Лингвистические аспекты межкультурной деловой коммуникации. – Волгоград, 1997 – 108 с.
2. Дридзе Т. М. Прогнозное социальное проектирование теоретико-методологические и методические проблемы. – М., 1994. – 303 с.
3. Крушанов А. А. Язык науки в ситуациях предстандарта. – М., 1997. – 212 с.
4. Касевич В. Б. Язык и знание // Язык и структура знания. – М., 1990. – 205 с.
5. Телия В. Н. Роль образных средств языка в культурно-национальной окраске миропонимания // Этнопсихолингвистические аспекты преподавания иностранных языков. – М., 1996. – 180 с.
6. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. – М., 1989.
7. Bhatia V. K. Analysing genre : Language use in professional settings. – L., 1993. – 265 p.
8. Brown P., Levinson S. Politeness : Some universals in language usage. – Cambridge, 1987. – 387 p.
9. Clyne M. Cultural differences in the organization of academic texts // J. of pragmatics. – Amsterdam, 1987, – Vol. 11, N 5. – 301 p.
10. Communication theory / Ed, by Jensen K. B. – San-Diego, 1987. – 396 p.
11. Connor U. A contrastive study of persuasive business correspondence // Global implications for business communications. – Houston, 1989. – 220 p.
12. Fant L. M., Grindsted A. Responses to value mismatch in intercultural negotiation interaction // Text. – Berlin, 1995. – Vol. 15, N 4. – 600 p.
13. Hofstede G. Cultures and organizations: Software of mind. – L., 1991. – 364 p.
14. Larne J., Trognon B. Organization of turn-taking and mechanism for turn taking repairs in a chaired meeting // J. of pragmatics. – Amsterdam, 1993 – Vol. 19, N 2. – 296 p.
15. Ulijn J. M., Li X. Is interrupting impolite? Some temporal aspects of turn-taking in Chinese-Western and other intercultural business encounters // Text. – Berlin, 1995. – Vol. 15, N 4. – 634 p.
16. Ulijn J. M., Murray D. Introduction // Ibid. – 455 p.
17. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction. – Berlin; N. Y., 1991. – XIII, 502 p.
18. Wierzbicka A. Semantics, culture, and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations. – N. Y., 1992. – 487 p.
19. Wilson S. R. Face and face work in negotiation. – L., 1992. – 305 p.

Golub Tetyana,

Université d'état des sciences humaines de Rivné

FORMATION DES FUTURS ENSEIGNANTS DE FRANCAIS A L'USAGE DES TECHNOLOGIES D'INFORMATION ET DE COMMUNICATION D'ENSEIGNEMENT

Стаття присвячена аналізу ролі сучасних інформаційних технологій у контексті формування професійної компетентності майбутнього вчителя французької мови у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: освіта, Інтернет, ресурси, новітні інформаційні та комунікаційні технології, класифікація.

Статья посвящена анализу роли современных информационных технологий в контексте формирования профессиональной компетенции будущего учителя французского языка в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: Интернет, ресурсы, новые информационные и коммуникационные технологии, классификация, образование.

The article is devoted to the analysis of the role of modern informational technologies in the context of formation of the future French language teachers' professional competence in a higher educational institution.

Key words: Internet, resources, IT technologies, classification, education.

Le ministère de l'éducation nationale a récemment annoncé que toutes les écoles ukrainiennes devraient être informatisées. Cela représente un total de 22300 établissements qui devraient bénéficier d'un ou plusieurs ordinateurs et d'une connection internet. L'objectif à court terme est de sensibiliser les écoliers aux nouvelles technologies et de promouvoir l'usage d'internet au quotidien. Le ministère envisage également de développer des solutions de "e-learning" (auto-apprentissage par l'outil informatique) qui se subsisteraient à terme aux vieux manuels d'école. Le e-learning permettra notamment aux écoliers de se former à distance, devant leur ordinateur familial par exemple. Quelles compétences en informatique et quel approfondissement de la réflexion didactique sont nécessaires pour permettre à l'enseignant de langue de devenir suffisamment autonome pour faire face aux exigences actuelles du monde éducatif, et de l'enseignement de sa discipline ? Ceci ne signifie pas qu'il faille que l'enseignant de langue passe par toutes les étapes d'un apprentissage fin des logiciels, mais qu'il acquière les concepts de base nécessaires, une masse critique de connaissances manipulatoires, instrumentales mais aussi conceptuelles (à un niveau élémentaire mais nécessaire) qui lui permette ensuite d'approfondir sa formation dans ce domaine, de s'autoformer en fonction de besoins nouveaux qui ne manqueront pas de naître au fur et à mesure de l'évolution des technologies et du contexte éducatif.

Dans l'apprentissage et l'enseignement d'une langue étrangère nous ne pouvons pas ignorer le rôle des nouvelles technologies de l'information et de la communication (TICE). L'ordinateur et les ressources multimédia constituent des outils incontournables pour les nouveaux enjeux didactiques. Les relations entre l'enseignant et les étudiants doivent s'adapter à ce processus de changement où des nouveaux rôles sont à développer, sinon à inventer.

D'après les données de wikipédia au cours du XXe siècle, l'école a tenté de s'approprier les médias et les dispositifs techniques, avec plus ou moins de volonté et plus ou moins de moyens : radio scolaire (années 1930), télévision scolaire (années 1950), informatique (années 1970), magnétoscope (années 1980), multimédia (années 1990). En 1995, un certain nombre d'écoles françaises prennent l'initiative d'une connexion internet. En 1996, plusieurs académies proposent leurs sites web.

D'après Jacques CHAUMIER[4, s. 15-16] l'apparition des premiers ordinateurs, dans les années cinquante, a permis leur utilisation pour assister la recherche documentaire c'est-à-dire qu'à lire des informations codées, mais une évolution rapide leur a donné la possibilité de consulter des données stockées sur bandes magnétiques. La fin des années soixante voit la situation évoluer considérablement. Du fait de la simplification de l'utilisation des machines, le nombre des personnes formées pour réaliser des recherches documentaires s'accroît. Ainsi est né le métier de documentaliste. Dans les années soixante-dix, la consultation de bases de données se développe, avec des échanges d'information de plus en plus rapides entre le documentaliste et la machine ; les requêtes peuvent alors être traitées de façon individuelle. Ce gain de temps a été rendu possible grâce au transfert des informations des bandes magnétiques vers les disques de stockage de données, disques qui permettent un accès libre et plus direct aux informations. Les bases de données deviennent alors de plus en plus nombreuses. Dans les années quatre-vingt, de nouvelles possibilités sont apportées dans la recherche documentaire informatisée. Des interfaces graphiques facilitent tous les aspects de la recherche: (recherche guidée / experte), accès aisé à des fonctions d'aide. Les développements en informatique rendent aussi possible la consultation de plusieurs bases de données en simultané. Enfin, l'utilisation de cédéroms permet l'interrogation de bases de données sur des postes informatiques en local, sans connexion à un réseau, avec un confort graphique amélioré. C'est à cette période que la formation à la recherche documentaire informatisée s'est développée dans les bibliothèques. Le développement d'Internet, dans les années quatre-vingt dix, a facilité l'accès à des ressources documentaires électroniques. Les bases de données disponibles sur cédérom sont aussi interrogeables en réseau et connaissent une utilisation très importante dans les lieux d'étude et de travail. elles aussi consultables en ligne dans leur version électronique. Dans les années deux mille Internet évolue encore. L'interactivité avec les utilisateurs se développe, à travers des réseaux sociaux, des possibilités de commentaires et la création d'interfaces enrichies.

Notre objet est d'envisager comment enseigner autrement en utilisant Internet et de montrer de nouveaux horizons dans la pédagogie d'une langue étrangère. L'acquisition de capacités techniques et linguistiques doit se poursuivre dans le dialogue avec d'autres internautes et d'autres cultures, pour contribuer à la nouvelle construction des savoirs. Nous étudions dans cet article le rôle de l'enseignant dans le nouvel contexte de formation ouvert par les nouvelles technologies de l'information et de la communication (TICE). Cet article propose aussi une classification des ressources pédagogiques en relation avec les ressources et les supports qui font partie d'Internet et qui sont disponibles en ligne.

Il existe le point de vue que les professeurs enseignent comme ils ont appris. On peut supposer une idée de former les enseignants aux TICE par les TICE. On atteint ainsi un double objectif : les enseignants savent utiliser l'outil TICE et sont convaincus de la

nécessité des TICE. Le but de l'enseignement est de renforcer l'utilisation des TICE et de valider les compétences des apprenants mais aussi des professeurs. Les avantages de l'utilisation des TICE en classe de FLE sont considérables. Pour l'enseignement de français les nouvelles technologies et l'usage des réseaux sont d'un enjeu fondamental non seulement parce qu'ils contribuent au renouvellement de la discipline et au développement de nouvelles pédagogies, mais parce qu'ils remettent la langue au centre d'un processus d'apprentissage. Ci-dessous, nous allons essayer de formuler l'utilité des TICE à la fois pour des élèves et pour des professeurs. On peut donner comme exemple FLENET [1] (Français langue étrangère et Internet) qui est un projet de recherche sur les applications pédagogiques des nouvelles technologies de l'information et de la communication (NTIC) dans le domaine du français langue étrangère (FLE). Le but du projet FLENET est de fournir aux étudiants, aux enseignants et aux chercheurs de français langue étrangère les ressources, les méthodes et les outils nécessaires pour les applications d'Internet dans le terrain de l'enseignement / apprentissage du FLE. Voici ses principaux objectifs:

1. Elaborer des ressources et une base de données pour la recherche et l'enseignement du français langue étrangère dans le cadre d'Internet.
2. Proposer des méthodes et des outils pour l'évaluation des ressources FLE sur Internet.
3. Créer des matériels didactiques pour la formation des enseignants de FLE en relations avec les applications pédagogiques d'Internet en classe de français.
4. Créer des activités et des tâches pédagogiques pour les étudiants de français langue étrangère (Enseignement universitaire et autres).
5. Proposer un espace d'échange et communication pour les étudiants, les enseignants et les chercheurs de la communauté scientifique du FLE.

Nous trouvons sur Internet différents documents d'apprentissage qui pourraient correspondre à la notion connue de "manuel" ou "méthode" de FLE, c'est-à-dire un ensemble de dossiers, leçons ou unités qui développent des stratégies didactiques et des activités diverses en relation avec la prononciation, la grammaire, le lexique ou la culture. Mais leur caractère interactif et leurs possibilités virtuelles et créatrices les séparent en même temps de la notion traditionnelle de "manuel de FLE"; c'est ainsi que nous parlerons de cours et de produits Internet de FLE. Les références sur Internet ci-dessous peuvent aider à se former dans le contexte professionnel: <http://www.bonjourdefrance.com>; <http://www.bbc.co.uk/education/languages/french/experience/index.shtml>; <http://www.bonjour.org.uk/enseignants/index.htm>; <http://www.funambule.com/cgi-bin/tv5.asp>; <http://www.ur.se/chloe/frame.html>; http://www.langues-vivantes.u-ordeaux2.fr/VIFAX/Info_Vifax_Francais; <http://flenet.unileon.es/methodologies.htm>

Le Cadre européen commun de référence pour les langues (CECR) se situe dans une perspective actionnelle: parler une langue, c'est agir sur le réel et non reproduire un modèle [3, s. 15]. L'apprentissage s'effectue à travers la réalisation de tâches langagières les plus authentiques possible, avec une finalité de communication explicite. Des chercheurs en didactique des langues ont déjà mis en relief l'importance d'une pédagogie fondée sur les tâches pour l'intégration des TICE en classe, et tout particulièrement dans les dispositifs de formation utilisant les nouvelles technologies.

Différents types d'utilisation et d'exploitation des ressources peuvent être envisagés, comme soutien à l'apprentissage, comme support d'enseignement ou comme outil de formation et d'autoformation. Intégrer la pratique de l'Internet en classe permet de mettre en place des activités qui s'appuient sur la perspective actionnelle. Dans cette optique, les apprenants accomplissent des tâches dans un contexte linguistique et un cadre réels qui dépassent la géographie de la classe et du cours. L'apprentissage de la langue se fait au moyen d'outils de communication et d'informations authentiques, les ressources utilisées présentent des faits de langue ancrés dans une réalité linguistique. L'apprentissage est donc orienté vers son objectif premier: apprendre à communiquer en langue étrangère.

Si l'utilisation d'Internet et l'exploitation des ressources disponibles permettent de favoriser un développement des compétences de communication ancrées dans une réalité sociale, il n'en demeure pas moins un outil pédagogique. Cela signifie qu'une préparation à son utilisation et à son exploitation doit être effectuée. Or, par manque de formation, beaucoup d'enseignants n'osent intégrer les technologies de la communication dans leur pratique pédagogique. Une formation pédagogique adaptée permettrait également d'encourager une acceptation du changement de rôle de l'enseignant qui de professeur devient guide-accompagnateur favorisant ainsi l'autonomie dans l'apprentissage.

Pour conclure, nous pouvons constater que l'efficacité des nouvelles technologies réside donc dans la façon dont elles sont utilisées. Avec la généralisation d'Internet, les étudiants ont facilement eux-mêmes accès aux documents authentiques en langue vivante. De plus, la communication via Internet devient un phénomène habituel autant dans le domaine professionnel que personnel ou à des fins d'apprentissage.

Bibliographie:

1. ARENILLA, L. (2000). Dictionnaire de pédagogie. Paris: Bordas Pédagogie.
2. BERGI Catriona. La recherche des ressources électroniques: un aperçu historique
3. Cadre européen commun de référence pour les langues. Conseil de l'Europe / Les Editions Didier, Paris 2005. – 192 p.
4. CHAUMIER Jacques. Les Techniques documentaires au fil de l'histoire: 1950-2000. Paris: ADBS, 2002 (Sciences de l'information; Série Etudes et techniques).
5. CUQ (J.-P.), Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde, Paris, CLÉ International, 2003.
- HUMBERT(S.), Nouvelles technologies et enseignement des langues, CIEP, Sèvres, 1996.

SITOGRAPHIE

1. <http://flenet.unileon.es/actividades.htm>
2. <http://fr.wikipedia.org/>
3. <http://www.education.gouv.fr/default.htm>
4. <http://www.fle.fr/>
5. <http://www.franc-parler.org>
6. <http://www.univlille3>
7. <http://www.fle.fr/ressources/fleenfrance.html>
8. <http://www.tv5.org>

Горнініч Т. І.,
Тернопільський державний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського

СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МЕДИКА

У статті здійснено огляд останніх вітчизняних та зарубіжних досліджень медичного дискурсу, описано основні напрями вивчення медичної комунікації, визначено місце медичного дискурсу у системі інституційної комунікації, обґрунтовано роль дискурсивної компетенції медика у процесі професійного спілкування. Окреслено перспективні напрямки дослідження даної проблеми.

Ключові слова: дискурс, медичний дискурс, дискурсивна компетенція.

В статье сделан обзор последних отечественных и зарубежных исследований медицинского дискурса, описаны основные направления изучения медицинской коммуникации, определено место медицинского дискурса в системе институциональной коммуникации, обоснована роль дискурсивной компетенции медика в процессе профессионального общения. Очерчены перспективные направления исследования данной проблемы.

Ключевые слова: дискурс, медицинский дискурс, дискурсивная компетенция.

The article presents an overview of recent investigations devoted to medical discourse, describes the main aspects of study of medical communication, defines the place of medical discourse in the system of institutional communication, and grounds the role of discursive competence in medical professional communication. Perspective areas of research are outlined.

Key words: discourse, medical discourse, discursive competence.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова медицини, одна з найбільш древніх і соціально значущих сфер людської діяльності, завжди привертала увагу лінгвістів, тому в області дослідження окремих аспектів медичного дискурсу накопичений великий досвід. Досить глибоко вивчені процеси становлення медичної термінології, досліджено лексико-семантичні особливості медичних термінів, описані функціональні особливості медичного тексту, запропонована типологія терміносистем медицини, визначені методичні підходи до навчання медичної термінології [2, с. 157-158].

Оскільки дискурс відіграє важливу роль в медицині, медичний дискурс у широкому сенсі цього слова має глибоке антропологічне значення. Попри значну кількість публікацій, присвячених вирішенню зазначених вище проблем, існує недостатньо спеціальної літератури, в якій були б представлені найбільш необхідні в медичній практиці прийоми мовленнєвого впливу та описані типові моделі спілкування з пацієнтами. Зазначені лінгвометодичні “лакуни” пояснюються відсутністю цілісного системного опису медичного дискурсу з точки зору реалізації у ньому специфічних комунікативних цілей, що визначають діяльність лікаря. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

У навчанні іноземної (англійської) мови майбутніх медсестер у сучасному мультикультурному світі важливо, щоб викладач усвідомлював елементи професійної реальності, на тлі якої розвивається медичний дискурс.

Як відомо, у медичному дискурсі (типі статусно-фіксованого спілкування) виділяються три основні комунікативні стратегії: діагностична, лікувальна та рекомендаційна. Аналіз діалогів, включених до розділів підручників для медичних вузів минулих років і нових видань, свідчить про те, що автори практично не приділяють уваги лікувальним та рекомендаційним стратегіям в медичному дискурсі, зводячи зміст діалогів переважно до питань, заданих хворому (наприклад, Taking a Past History and Family History) і етапу терапевтичного огляду (наприклад, Performing the Physical Examination).

Таким чином, медичний дискурс як складне комунікативне утворення не знаходить свого повного відображення у сучасній мовознавчій літературі. На наш погляд, необхідна насамперед чітка розробка методології навчання медичного дискурсу, орієнтація на автентичні діалогічні єдності, в яких немає спрощень, зроблених в навчальних цілях. Особливу цінність має мовленнєвий акт “директив”, що виражається як порада, рекомендація, заборона, наказ, все те, що відноситься до лікувальних та рекомендаційних стратегій медичного дискурсу.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є проаналізувати поняття “дискурсивна компетенція”, визначити ключові ознаки та структурні компоненти досліджуваного феномену.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. В останнє десятиліття все більшу увагу дослідників привертують комунікативні аспекти спілкування в медичній сфері (Л. П. Зосимова [5], Л. С. Бейлінсон [4], М. І. Барсукова [3], С. А. Мішланова [2], А. А. Панова [7], І. А. Іванчук [6], Б. Фрімон [10]). Зокрема, Л. П. Зосимова розглядає комунікативне спілкування між медиком і пацієнтом з точки зору теорії діалогу. Л. С. Бейлінсон виділяє стратегії такого спілкування відповідно з різними етапами їх взаємодії.

Концепцію Л. С. Бейлінсон розвиває М. І. Барсукова, на думку якої комунікація в системі “медик-пацієнт”, яка відбувається переважно у формі діалогу, виконує сполучну, формулюючу і підтверджувальну функції. Особлива увага приділяється психологічним і когнітивним аспектам взаємодії. Спілкування лікаря і пацієнта має представляти не просту передачу інформації, а вироблення загального сенсу, взаєморозуміння, побудови діагностичної і лікувально-реабілітаційної бесіди, єдиної точки зору і злагоди з приводу лікування [3, с. 83]. У діалозі з пацієнтом лікар виступає в ролі комунікативного лідера, вибудовуючи методику спілкування з пацієнтом від першої до останньої зустрічі. Володіння стратегіями і тактиками входить в прагматичну компетенцію лікаря: від рівня його мовної компетентності залежить різноманіття і гнучкість обраних ним мовних стратегій і тактик, що допомагає успішніше досягати своїх цілей (визначити захворювання, призначити і провести лікування, пояснити пацієнтові лінію його поведінки для збереження здоров'я). Використання тактики обов'язкового успіху, за зауваженням дослідника, найімовірніше, виявиться частиною будь-якого медичного дискурсу. Для пацієнта важливим є той факт, що лікар справді надасть йому допомогу. Тактика обов'язкового успіху може реалізуватися також в різних формах невербального спілкування [3, с. 85-86].

Дослідник А. А. Панова розглядає медичний дискурс з точки зору культури спілкування медичних працівників. Звернення до даної теми зумовлено недостатньою увагою філологів до професійного мовлення лікаря. Аналіз особливостей мовної поведінки медичних працівників у різних ситуаціях ділового спілкування свідчить про те, що не всі медики дотримуються норм етикету. Характерним є часте відхилення від правила повноти інформації та правила манери. Обсяг інформації у висловлюваннях медиків, як правило, буває надмірним або недостатнім. Манера ведення розмови не завжди відповідає вимогам деонтології. Хід бесіди лікаря і пацієнта часто порушується через некоректне використання медичної термінології та невідомих пацієнтові аббревіатур [7, с. 118-121].

І. А. Іванчук розглядає медичний дискурс у зв'язку з формуванням елітарного типу мовної особистості у професійній медицині. Мова медичних працівників (насамперед лікарів високого професійного рівня) є важливим об'єктом дослідження як в аспекті комунікативних норм, так і в аспекті культури мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відомо, що лікар у своїй діяльності оперує різними стильовими пластами: в процесі заповнення історії хвороби використовується власне науковий стиль в його письмовій формі; в промові на медичних конференціях – усна форма згаданого вище стилю. В процесі спілкування з хворими лікар переходить на науково-популярний стиль викладу з елементами розмовного. Комунікативна компетентність лікаря проявляється, зокрема, в умінні трансформувати в популярний стиль великий обсяг медичної термінології, у вільному володінні лексикою, яка позначає сучасні методи і прийоми лікування. При зборі історії захворювання (анамнезі) відбувається взаємодія побутових уявлень пацієнта і їх наукового осмислення, що вимагає від лікаря негайного “перекладу” інформації з одного стилістичного коду на інший. Недостатня комунікативна компетенція призводить до комунікативних невдач [6, с. 191].

У фокусі закордонних досліджень медичного дискурсу знаходяться етичні, психологічні, соціологічні та комунікативні аспекти спілкування в медичній сфері. Мова лікаря відображає не тільки статусні відмінності, властиві соціальній стратифікаційній системі, але також коди і реєстри, зумовлені різним рівнем знань комунікантів про причини хвороби і спробами обох сторін контролювати дискурс.

Низка дослідників, зокрема Б. Фрімон, відзначають, що у зв'язку зі складністю природи та обмеженістю доступних методів дослідження відносини лікаря і пацієнта рідко ставали предметом лінгвістичних досліджень. Навчання студентів і ординаторів навичкам спілкування з пацієнтами будується, як правило, на основі інтуїції та особистих уподобань їх більш досвідчених колег [10, с. 307]. Дослідження Б. Фрімон присвячено спілкуванню у тріаді “лікар-дитина-батько”. Автор зазначає меншу емоційність лікарів у спілкуванні з батьками у порівнянні з дітьми. Підтверджуються дані інших досліджень про провідну роль лікаря в комунікативній взаємодії. Ступінь згоди з пропонуваням лікуванням впливає на виконання лікарських призначень. Часто лікарські рекомендації кількісно перевершують очікування батьків. У зв'язку з цим пояснення лікарем причин хвороби особливо важливе для батьків і багато в чому визначає задоволеність лікуванням.

Негативні реакції батьків у процесі комунікативної взаємодії, як правило, виражаються невербально. Батьки демонструють страх або безпорадність. Але немає ознак агресії чи неприйняття лікаря. Комунікативна взаємодія з дитиною в основному обмежується інструкціями лікаря під час фізичного огляду та питаннями щодо симптомів. Провідна роль в діалозі лікаря або батьків не залежить від соціального статусу останніх або природи захворювання.

Чим вище рівень емпатії лікаря, тим вище ступінь згоди з лікуванням. Збір анамнезу багато лікарів вважають однією з найважливіших складових комунікативної взаємодії і приділяють йому основну увагу. Кількість часу, витрачений на збір анамнезу, негативно впливає на рівень згоди. Це може означати, що тривалий збір анамнезу відображає проблеми в комунікації. Дані дослідження свідчать, що більш тривалий збір анамнезу не є ознакою наявності більш серйозного захворювання [10, с. 301].

Британська дослідниця Р. Водак зазначає, що комунікативна реакція британських пацієнтів на діагностичну гіпотезу лікаря часто взагалі не виражена вербально. Британські пацієнти розглядають діагноз як “власність” лікаря, а не як джерело власних переживань. Подібна пасивність пацієнтів контрастує з вербальною реакцією на нову інформацію в ситуаціях побутового спілкування. Автор зазначає, що, відмовляючись висловлювати реакцію вербально, пацієнти підкреслюють свою статусну нерівність у спілкуванні з лікарем, обумовлену різницею в знаннях. Вербальна реакція виникає у випадках ясно чи імпліцитно вираженою різницею у поглядах лікаря і очікуваннях пацієнта [11, с. 177].

Соціально-рольовий аспект медичного спілкування розглядається в роботі А. Сікурел. Дослідник вважає, що відносини лікаря і пацієнта є не просто міжособистісною взаємодією – це соціальна практика в рамках соціального інституту, який диктує певні ролі його учасникам [9, с. 409].

При всій багатоаспектності вивчення медичного дискурсу слід зазначити, що комунікативні стратегії професійного медичного дискурсу вивчені далеко недостатньо. Найбільш детально описані психологічні установки, соціальні та етичні фактори та комунікативна поведінка, у тому числі невербальна. У той же час дослідження комунікативних стратегій обмежується прийомами мовної поведінки на різних етапах взаємодії лікаря і пацієнта. Поза полем зору виявляються прагматичні стратегії лікаря (статусно-рольові, емоційно-налаштувальні), стратегії організації діалогу і риторичні прийоми посилення впливу на пацієнта. Саме на ці аспекти ми спрямовуватимемо нашу дослідницьку увагу.

Медичний дискурс об'єктивно виділяється в системі інституційного дискурсу на підставі ряду ознак. Він є неоднорідним утворенням, у складі якого існує ряд жанрів, і характеризується певними соціально-рольовими, комунікативними і структурно-семантичними особливостями. Історично лікар виступав як “модифікований жрець”, якому було дано право звертатися до небесних сил для зцілення хворих. Значна ступінь сугестивності медичного спілкування лікаря з пацієнтом дає підставу для зближення медичного і релігійного типів дискурсу. Лікування може бути успішним тільки в тому випадку, коли пацієнт довіряє лікарю. Відповідно, впродовж століть сформувалися особливі моделі мовленнєвої поведінки, органічні складові специфіки медичного дискурсу.

В основі сучасних напрямів вивчення усної медичної комунікації на Заході і в США – етнографічного дис-

курс-аналізу та конверсаційного аналізу лежать два підходи – процесуальний аналіз і мікроаналіз дискурсу. У рамках першого підходу дослідження спілкування лікаря з пацієнтом проводиться шляхом його кодифікації за допомогою певного набору смислових категорій. Послідовники другого підходу, продовжуючи традиції етнографічного вивчення мови, розглядають способи мовленнєвої діяльності учасників медичного спілкування (переважно лікарів) [8, с. 254].

Конверсаційний аналіз усної медичної комунікації спрямований на опис її організації в термінах розмовних послідовностей та суміжних пар (в якості структурних одиниць), зміни комунікативних ролей, а також на виявлення “вбудованих” механізмів, що визначають її хід. Для етнографічного дискурс-аналізу усного спілкування в медичній сфері при загальній схожості цілей і методів дослідження з аналізом розмови характерний більший інтерес до широкого соціального і культурного контексту [8, с. 210]. Взаємопроникнення елементів двох зазначених напрямів і поєднання їх в рамках праць, присвячених усному медичному дискурсу, свідчить про інтеграцію аналізу розмови в дискурс-аналіз як більш широку дослідницьку парадигму, яка поєднує методи і принципи когнітивної лінгвістики, жанрознавства, соціолінгвістики і лінгвопрагматики.

Визначення системотвірних ознак медичного дискурсу, що виділяється в спілкуванні “лікар-пацієнт”, вимагає розгляду його специфіки в двох нерозривно пов’язаних між собою аспектах – як комунікативного процесу і як створеного в його ході усного тексту.

У процесі аналізу даного дискурсу як виду комунікативної діяльності встановлені чинники, що визначають його продукування (цілі спілкування; механізми, що регулюють спілкування, особливості ситуації спілкування), а також характеристики усного спілкування “лікар-пацієнт”.

Усна медична комунікація відрізняється двокомпонентністю комунікативної мети, що включає інструментальну і терапевтичну складові. Інструментальна мета сприяє здійсненню професійної діяльності і визначається умовами ситуації спілкування. Терапевтична мета проявляється у впливі на психоемоційний стан пацієнта для його стабілізації або поліпшення, встановлення довірчих відносин між ним і лікарем.

До механізмів, які регулюють породження дискурсу, відносяться цінності і норми медичної діяльності. Регуляторами комунікативної поведінки лікаря виступають постулати професійної медичної етики – деонтології. Аналіз українських і міжнародних деонтологічних комплексів показав, що основними принципами дискурсивної діяльності лікаря є принципи поваги пацієнта, правдивості, гуманізму, що актуалізуються за допомогою особливих дискурсивних ходів (зменшення обсягу оціночних висловлювань, приховування або завуалювання інформації, позитивізація змісту висловлювань, демонстрація емпатії, адаптація вербального рівня дискурсу лікаря до рівня пацієнта і т.д.).

Акціонально-діяльнісний аспект медичного дискурсу визначається прийнятими в соціумі зразками або стереотипами взаємодії в даній сфері. Залежно від ступеня участі пацієнта і лікаря в інтеракції виділяють патерналістську модель (домінує лікар), споживчу модель (лікар не бере участі у виборі лікування), модель інформованого прийняття рішення (лікар тільки надає необхідну інформацію), модель спільного ухвалення рішення. Поряд з описаними моделями в клінічній практиці застосовуються два підходи до здійснення комунікації: захворювання-центричний підхід (фокусом уваги є захворювання пацієнта) і пацієнтоцентричний підхід (аналізу піддається інформація не тільки про захворювання, але і про цілий комплекс соціальних та особистісних чинників, які стосуються пацієнта).

Специфіка ситуації спілкування реалізується в її цілях, в біосоціальних, психоемоційних і комунікативних характеристиках учасників, у характері захворювання, місцита обстановці спілкування.

Основними типами комунікативної поведінки лікаря є авторитарний (повне комунікативне домінування) і егалітарний (кооперативна поведінка) стилі [9, с. 415]. Типологія пацієнтів, заснована на їх комунікативно-психологічних характеристиках, передбачає такі типи: некомунікабельний пацієнт, балакучий пацієнт, непослідовний пацієнт [9, с. 417].

З точки зору емоційного дейксису, під яким розуміється установка на певний стиль психоемоційної поведінки, виділяються такі типи пацієнтів: вимогливий, організований (контрольований), тип, схильний до драматизації, багатостраждальний, параноїдальний, зарозумілий [9, с. 418]. Описані психоемоційні установки визначають преференції пацієнтів у реалізації певних емоційних намірів, у типі, оцінності, спрямованості, в інтенсивності трансльованих ними емоцій.

Особливості породжуваного медичного дискурсу можуть бути детерміновані гендерною приналежністю його учасників. Відзначено відмінності в комунікативній поведінці лікарів-жінок (егалітарний стиль, менша директивність, велика кооперативність) і лікарів-чоловіків (авторитарний стиль, повний контроль за спілкуванням) [9, с. 423]. До специфіки досліджуваного дискурсу можна віднести і те, що в ньому стереотипи гендерної поведінки виявляються вторинними по відношенню до стереотипів професійної поведінки. Важливу роль у формуванні формально-змістовних параметрів продукованого дискурсу відіграють також вікові, статусні й етнічні характеристики пацієнтів, характер захворювання, місце (стаціонар чи поліклініка, місце проживання пацієнта) і обстановка спілкування.

Аналіз особливостей усного спілкування у сфері “лікар-пацієнт” дозволив охарактеризувати комунікативну природу виробленого дискурсу як синтез статусно- й особистісно-орієнтованого дискурсів, що визначає такі його системотвірні ознаки, як інституційність, ритуалізованість, особистісність, асиметричність, інтелектуальність і психологічність. Інституційність медичного дискурсу проявляється в тому, що він є однією із форм діяльності соціального інституту медицини. Важливою ознакою медичного дискурсу як інституційного дискурсу виступає його ритуалізованість, реалізована в його невербальному і вербальному компонентах. Перший отримує вираження в системі розроблених ритуальних знаків (спеціальна уніформа, бейджикіз зазначенням прізвища, імені, посади та регалій медика і т.д.), а також дій з організації спілкування (початок, завершення консультації). Вербальний компонент проявляється у стандартизації процедури самого спілкування, клішованості використову-

ваних мовних формул. Особистісність / персональність медичного дискурсу визначається його терапевтичними цілями і реалізується за допомогою різних засобів його деформалізації для скорочення комунікативної дистанції між учасниками спілкування.

Ще однією ключовою ознакою досліджуваного феномену виступає асиметричність спілкування, що є результатом володіння лікарем комунікативної влади. Комунікативна влада виникає внаслідок того, що лікар наділений соціальною та структурною владою (приналежність до суспільного інституту медицини, соціальна роль і репутація лікаря і т.д.), харизматичною владою (його особистісні характеристики), професійною владою (спеціальні теоретичні знання, практичні навички та вміння, дискурсивна компетенція).

Влада як комунікативна категорія отримує в даному дискурсі реалізацію в діяльнісному і комунікативному аспектах. У першому випадку вона проявляється в контролі за діями пацієнта. Другою формою об'єктивації влади виступає комунікативне домінування лікаря. Найбільш важливі дискурсивні маркери влади в медичному дискурсі були розділені на дві групи: діалогові та лінгвопрагматичні. До першої групи віднесені розпорядження комунікативною ініціативою, зумовлені особливостями отримання, утримання і передачі ролі мовця, а також її вибору, початку, розвитку і зміни, тривалістю діалогічних едностей учасників. Друга група включає лінгвопрагматичні маркери, що знаходять відображення у тактико-стратегічній організації дискурсу, у використовуваних мовних формах і жанрах, в різнорівневих лінгвістичних засобах, у вираженій модальності і створюваній тональності спілкування.

Інтелектуальність розглянутого дискурсу реалізується у факті існування особливого дискурсивного знання (наукова медична картина лікарів, наївна медична картина світу пацієнтів, інтерактивне, лінгвістичне і прагматичне знання), а, крім того, в діяльнісному аспекті дискурсу, організованого у вигляді наукового пошуку (висування діагностичної гіпотези і її підтвердження або спростування), в його раціональності (природничо-науковий підхід до інтерпретації природи явищ).

Психологічність як найважливіша ознака медичного дискурсу, що виражається у спілкуванні "лікар-пацієнт", формується його терапевтичними цілями і полягає у створенні певної атмосфери за допомогою специфічних прийомів впливу. Такими прийомами виступають, перш за все, сугестія і емпатія. Сугестивність медичного дискурсу розуміється нами як цілеспрямований, структурований і організований вплив на психічну сферу пацієнта для забезпечення некритичного сприйняття інформації, що надходить, та виконання запропонованих лікарем дій. Структурованість сугестії полягає у використанні для впливу різних засобів: лінгвістичних, лінгвопрагматичних, просодичних, кінесичних, мімічних, проксемічних, тактильних [1, с. 18-20].

Поряд із сугестією важливу роль в усній медичній комунікації відіграє емпатія, що сприймається як здатність лікаря оцінювати ситуацію, в якій опинився пацієнт, її перспективи, пережиті почуття, а також уміння продемонструвати його повне розуміння. Емпатія має когнітивний фокус, так як її демонстрація лікаря пов'язана з перемиканням власної когнітивної перспективи на перспективу пацієнта. Афективний фокус емпатії вимагає від лікаря вміння переживати "сурогатні" почуття. Нормою комунікативної поведінки лікаря є емоційна відстороненість, яка функціонує в ролі захисного механізму, в емоціогенних ситуаціях, а також засоби підтримки раціональності медичного дискурсу.

Системотвірними категоріальними ознаками досліджуваного дискурсу як усного тексту, які задають його специфіку, виступають діалогічність, структурність, точність і інтертекстуальність.

Діалогічність медичного дискурсу, розглянута нами як функціонально-семантична мовленнєвомислительна категорія, знаходить вираження як у його змісті, так і в його структурі. На рівні змісту даний дискурс є обміном інформацією, поперемінно здійснюваний його учасниками. На структурному рівні діалогічність проявляється в тому, що його основною структурною одиницею виступає діалогічна едність, що складається з реплік партнерів по спілкуванню. Такі едності організовані у вигляді суміжних пар, пов'язаних між собою відносинами іллокутивного зобов'язання. Найбільш поширеними у медичному дискурсі є питально-відповідні едності.

Структурність характерна як для зовнішнього, так і для внутрішнього контекстів досліджуваного дискурсу. У першому випадку він розглядається нами як сукупність стандартних дискурсивних подій, що становлять екстралінгвістичну основу його жанрового структурування. Внутріжанрове структурування знаходить відображення в композиційній побудові продукованого дискурсу відповідно до етапів дискурсивної події, що визначається організацією наукового медичного знання згідно з описаною в медичній літературі клінічній картині захворювання. Структурність підтверджується й інтегративним характером самих жанрів, які включають різні мовні форми, стратегії і тактики, що реалізуються лікарем. Таким чином, структурність проявляється також на когнітивному, лінгвопрагматичному і мовному рівнях репрезентації медичного дискурсу, що мотивовано тривимірністю самих мовних особистостей, які творять дискурс.

Точність виступає, з одного боку, основним завданням адекватного обміну інформацією, а, з іншого боку, умовою успішності комунікації, переважно реалізованим лікарем. Точність має характерні дискурсивні прояви: лаконічність висловлювання, клішованість дискурсивних формул, вживання медичної термінології та професіоналізмів, відмова від використання засобів виразності мови.

Інтертекстуальність медичного дискурсу реалізується в наступних різновидах – зовнішньої синтагматичної інтертекстуальності і внутрішньої синтагматичної інтертекстуальності. У першому випадку мова йде про взаємодію текстів, пов'язаних між собою відносинами ретроспекції, актуальності та проспекції, що відображають реальну прогресію комунікативних подій дискурсу (наприклад, первинної консультації, повторної консультації і т.д.). Сформований спільний семантичний простір створюваних текстів дозволяє розглядати їх у сукупності як особливий гіпертекст. Внутрішня синтагматична інтертекстуальність реалізується у взаємодії текстів, пов'язаних відносинами ретроспекції, актуальності та проспекції в рамках однієї дискурсивної події за допомогою такої форми продукування дискурсу, як чужа мова [1, с. 18-20].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, поняття дискурсивної компетенції є результатом еволюції наукової лінгвістичної думки про знання індивідів стосовно системи мови, реалізовану в мовленнєвій діяльності. В даний час в нього прийнято включати різні види знання і здібності у залежності від дослідницької парадигми, в рамках якої воно вивчається. Дискурсивна компетенція розглядається нами як проекція комунікативної компетенції на певну сферу соціальної взаємодії. Для дискурсивної компетенції різних учасників асиметричного інституційного дискурсу характерна градуальність її повноти, що знижується в напрямку від агента до клієнта. Рівень дискурсивної компетенції агентів соціального інституту, тобто ступінь їх володіння кодом інституційного спілкування, значно перевищує рівень непрофесіоналів, що вступають в процес спільного виробництва дискурсу. Саме це положення слід покладати в основу вибору підходу до вивчення асиметричного медичного дискурсу за допомогою аналізу дискурсивної компетенції його головного агента – лікаря.

Детальний аналіз різних підходів до вивчення поняття “медичний дискурс” і до використання різних комунікативних стратегій виводить на поверхню кілька важливих невіршених проблем. Зокрема, не існує чіткої методології формування дискурсивної компетенції медика. Звідси виникають складності при виборі медиком правильних комунікативних стратегій і тактик. Уточнення характеристик і функцій кожної із комунікативних стратегій дасть змогу розробити ефективну модель формування дискурсивної компетенції медика.

Література:

1. Акаева Э. В. Коммуникативные стратегии профессионального медицинского дискурса : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – “Русский язык” / Э. В. Акаева. – Омск, 2007. – 22 с.
2. Алексеева Л. М., Мишланова С. Л. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа / Л. М. Алексеева, С. Л. Мишланова. – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2002. – 200 с.
3. Барсукова М. И. Речевые стратегии и тактики медицинского дискурса / М. И. Барсукова // Античный мир и мы. – Вып. 9. – С. 82-87.
4. Бейлисон Л. С. Медицинский дискурс / Л. С. Бейлисон // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс. – Волгоград: 2000. – С. 105-118.
5. Зосимова Л. П. Основные коммуникативные характеристики диалога между врачом и пациентом / Л. П. Зосимова. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 24 с.
6. Иванчук И. А. Культура речи в деятельности врача (к проблеме формирования элитарного типа языковой личности в профессиональной медицине) / И. А. Иванчук // Вопросы стилистики. – Саратов, 1998. – С. 187-195.
7. Панова А. А. Культура общения медицинских работников / А. А. Панова // Русский язык для делового общения. – Челябинск, 1996. – С. 95-130.
8. Attribution, communicationbehaviour, andcloserelationships. – Cambridge : CambridgeUniversityPress, 2001. – 270 p.
9. Cicourel A. V. Language and medicine / A. V. Cicourel // Language in the USA. – Cambridge: CambridgeUniversity, 2004. – P. 407-429.
10. Freemon B. Gaps in Doctor-Patient Communication: Doctor-Patient Interaction Analysis / B. Freemon // Pediatric Research. – Vol.7. – № 5. – 1971. – P. 298-312.
11. Wodak R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – London, N.Y. : Longman, 1996. – 200 p.

Гошовська Л. М.,

Львівський державний університет фізичної культури

КОНЦЕПЦІЯ І СТРУКТУРА ПОСІБНИКА З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ "ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ"

У статті розглядаються концептуальні засади, які лягли в основу створення посібника "Professional English for Physical Therapy Students" з англійської мови професійного спрямування для профільних вищих навчальних закладів, студенти яких спеціалізуються у галузі фізичної реабілітації. Автор обґрунтовує вибір структури посібника, який побудовано у відповідності з кредитно-модульною системою організації навчального процесу, що запроваджується у ВНЗ України.

Ключові слова: посібник з англійської мови професійного спрямування; комунікативність; інтеграція видів мовленнєвої діяльності; навчання англійської мови через зміст спеціальності "фізична реабілітація".

В статье рассматриваются концептуальные положения, которые лягли в основу создания пособия "Professional English for Physical Therapy Students" для обучения английскому языку профессиональной направленности для профильных высших учебных заведений, студенты которых специализируются в области физической реабилитации. Автор дает обоснование выбора структуры пособия, созданного в соответствии с кредитно-модульной системой организации учебного процесса, которая вводится в вузах Украины.

Ключевые слова: пособие по английскому языку профессиональной направленности; коммуникативность; интеграция видов речевой деятельности; обучение английскому языку через содержание специальности "физическая реабилитация".

The article describes basic conceptual principles applied for elaboration of "Professional English for Physical Therapy Students" manual intended for teaching English for specific purposes to the students who specialize in physical therapy. The author substantiates the choice of the manual structure that was developed according to the credit-modular system of education management introduced in Ukrainian higher schools.

Key words: English language manual for specific professional purposes; communicative skills; integration of all types of speech activities; English language teaching through the content of physical therapy profession.

Курс України на інтеграцію до Європи знаходить своє відображення не лише в галузі законодавства та економіки, але й у галузі освіти.

Для профільних ВНЗ України інтеграційні процеси зводяться до вишколу фахівців, що володіють не лише професійними навичками та знаннями, а й хоча б однією іноземною мовою для спілкування в іншомовному професійному середовищі. У зв'язку з цим, наприкінці 1990-х років, низка українських технічних вишів, а згодом і інших вищих навчальних закладів, починає вводити до навчальних планів ділову іноземну мову як окрему дисципліну. Для курсу "Ділова іноземна мова" було розроблено Типову програму викладання іноземної мови для професійного спілкування "English for Specific Purposes", метою якої є формування у студентів професійної комунікативної компетенції [2].

Постановка проблеми. У середині 1990-х років Львівський державний університет фізичної культури (ЛДУФК) став першим базовим профільним вишем, у якому було розпочато розробку нового курсу, навчальних та робочих програм нової дисципліни "фізична реабілітація", що передбачає підготовку фахівців-фізреабілітологів для роботи з неповносправними особами; для посттравматичного та післяопераційного відновлення пацієнтів; для роботи у фітнес-центрах та підтримання безпеки праці на виробництві тощо.

Набуття студентами професійної кваліфікації у повній відповідності зі загальноєвропейськими та світовими стандартами передбачає володіння англійською мовою з метою професійного спілкування [1].

Таким чином, викладачі кафедри української та іноземних мов ЛДУФК опинилися перед необхідністю розробки та запровадження сучасних інноваційних матеріалів для навчання англійської мови з метою професійного спілкування студентів, що спеціалізуються з фізичної реабілітації.

Неадекватність існуючих навчальних посібників, традиційних підручників з англійської мови, а також брак автентичних ресурсів, які б відповідали потребам студентів-реабілітологів, що навчаються за кваліфікаційним рівнем "бакалавр" та "магістр", вирішено було компенсувати створенням посібника з англійської мови цільового призначення, яким і став посібник *Professional English for Physical Therapy Students*.

Аналіз досліджень та публікацій свідчить, що у радянські методиці проблема навчання ділового спілкування засобами іноземної мови не розглядалася. Починаючи з 1980-х років у вітчизняній літературі з'являються дослідження, які висвітлюють окремі принципи та певні методичні засади навчання професійного спілкування. Серед науковців, які присвятили свої дослідження проблемі професійно спрямованої іншомовної комунікації, можна назвати Р. Г. Зайцеву (на матеріалі професійного спілкування моряків), М. Г. Кочневу (на матеріалі спеціальності "Будівельні і дорожні машини"), Л. Б. Котлярову (на матеріалі спеціальності "Юриспруденція"), С. С. Коломієць (на базі використання лексики науково-популярної літератури), Л. І. Морську (на матеріалі спеціальності "Фізкультура і спорт"), Д. В. Бубнову (на базі інженерно-технічної лексики), О. Б. Тарнопольського (на матеріалі термінології практичної психології).

Праці О. Б. Тарнопольського та його колег заслуговують на особливу увагу, оскільки присвячені розробці інноваційних методичних принципів та прийомів навчання англійської мови професійного спрямування із залученням новітніх інтерактивних методик [3].

Серед зарубіжних учених одними з перших, хто зайнявся фундаментальними дослідженнями навчання мови та спілкування нею через зміст іншої навчальної дисципліни (*content-based second language instruction*) були D. M. Brinton, M. A. Snow, M. B. Wesche [5], які доволі повно обґрунтували та дали визначення такого навчання.

Мета дослідження полягала у визначенні та реалізації концептуальних засад розробки посібника *Professional English for Physical Therapy Students*, його структури та методики роботи з посібником на практичних заняттях із студентами II-III курсів, що спеціалізуються у галузі фізичної реабілітації.

Об'єктом дослідження стали автентичні фахові тексти різних літературних жанрів (наукова стаття, науково-популярна стаття, белетристика тощо), спеціальна фахова термінологія галузі медицини та фізичної реабілітації.

Викладення основного матеріалу. Зasadничим концептуальним положенням, покладеним в основу створення посібника, стала його орієнтованість на майбутню професію фахівця з фізичної реабілітації, що здійснюється шляхом навчання іншомовного мовлення через зміст спеціальності, тобто студенти отримують можливість оволодівати англійською мовою на основі реальних фахових проблем. Цей принцип забезпечується залученням до посібника виключно автентичних фахових дискурсів різних жанрів із друкованих та електронних джерел.

Таким чином, окрім розвитку мовленнєвих навичок та вмій рецепції та продукції професійного усного та письмового мовлення, студенти поглиблюють свою суто фахову підготовку, доповнюють та розширюють безпосередні та фонові знання з дисципліни “фізична реабілітація”.

До інноваційних особливостей посібника можна віднести використання таких видів професійного іншомовного мовлення як:

- підготовка та публічний виступ студентів із самостійно підготованими презентаціями, тематика котрих стосується їх професійної діяльності та виконання професійних обов'язків (наприклад, презентація з питань особливостей підготовки фахівців-реабілітологів в Україні та закордоном; презентація самостійно розроблених реабілітаційних програм із урахуванням певних індивідуальних потреб неповносправних осіб тощо);

- у посібнику також наводяться зразки кейсів (casestudies) та інших проблемних і ситуаційних завдань, у яких моделюються певні професійні ситуації, а від студентів очікується виявлення вмій прийняти відповідне професійне рішення та оформити його за допомогою англійських вербальних засобів (наприклад, які рекомендації надати пацієнтові, який перебуває в умовах клінічного відновлювального періоду або проходить амбулаторну програму реабілітації; яку реабілітаційну програму запропонувати згідно наведеного набору симптомів захворювання тощо);

- професійні дискусії з певних питань, пов'язаних із вирішенням теоретичних, практичних чи профілактичних завдань фізичної реабілітації (наприклад, організація робочого місця на виробництві чи в установі, профілактика захворювань опорно-рухового апарату тощо);

- упровадження наскрізної проектної роботи студентів, яка полягає в упорядкуванні упродовж курсу навчання індивідуальних професійних термінологічних глосаріїв, які наприкінці курсу об'єднуються, коректуються і являють собою кінцевий матеріальний продукт виконаного проекту. Слід додати, що цей вид початкової роботи вимагає вмій і навичок користування мережею Інтернет та інформаційного пошуку на професійних англійських сайтах та у галузевих словниках.

- Іншою характерною особливістю посібника є велика питома частка оригінального текстового матеріалу та відповідних завдань для розвитку навичок ознайомлювального, переглядового та пошукового читання, тобто саме тих видів читання, якими послуговується зрілий читач при відборі професійно релевантної інформації;

Ще однією концептуальною характеристикою посібника є інтеграція усіх видів мовленнєвої діяльності (усного мовлення, аудіювання, читання, письма) у навчальному процесі, що забезпечується самою структурою посібника, яка безпосередньо обумовлена вищезгаданими концептуальними засадами.

Посібник побудовано у відповідності з кредитно-модульною системою організації навчального процесу, що запроваджується в Україні. Типовий курс “англійська мова професійного спілкування” для бакалаврів, згідно із вимогами Міносвіти і науки України, повинен охоплювати етап навчання від рівня B1+ (незалежний користувач, рубіжний рівень) до рівня B2 (незалежний користувач, просунутий рівень) і забезпечення досягнення випускниками рівня незалежного користувача англійської мови. Він є необхідний для всіх спеціальностей і вимагає мінімум 270 аудиторних академічних годин та 126 годин для самостійної роботи [2].

Посібник складається із 4-х модулів, кожен з яких містить 2-3 розділи (усього 10 розділів – Units). Розділи посібника тематично присвячені розгляду наступних проблем: перший модуль складається з трьох розділів: 1) Предмет та завдання фізичної реабілітації; її становлення як самостійної науково-практичної дисципліни; підготовка фахівців з фізичної реабілітації в Україні та інших країнах; 2) Перша медична допомога; вибір та застосування засобів першої медичної допомоги відповідно до видів отриманих травм чи ушкоджень; поведінка рятувальника; 3) Тілобудова людини. До другого модулю входять наступні розділи; 4 – 5) Фізіологічні системи організму, їх функції для підтримки гомеостазу; серцево-судинна та дихальна системи організму; 6) Фізична реабілітація при захворюваннях серцево-судинної та дихальної систем. У третьому модулі розглядається 7) Опорно-руховий апарат людини та 8) Фізична реабілітація при порушеннях опорно-рухового апарату в ортопедії. Четвертий модуль містить розділ 9) Нервова система людини та 10) Особливості роботи фізичних реабілітологів з пацієнтами, які мають ураження неврологічного характеру. Усі 10 розділів посібника завершуються контролюючими завданнями переважно тестової форми. Кожен розділ опрацьовується упродовж п'яти – семи двогодинних практичних занять та восьми – десяти годин індивідуальної домашньої роботи.

Усі навчально-методичні матеріали посібника, їх тематичне наповнення та професійне спрямування засвідчують ще одну концептуальну особливість посібника, а саме – здійснення міжпредметних зв'язків між навчальними дисциплінами “ділова іноземна мова” та “фізична реабілітація”.

Висновки. Посібник *Professional English for Physical Therapy Students* надає можливість інтегрувати сучасні методичні технології викладання англійської мови зі спеціалізованим змістом дисципліни “фізична реабілітація”; дозволяє здійснювати взаємопов'язане навчання мовленнєвих вмій та може стати засобом самостійної роботи студентів-фізичних реабілітологів.

Література:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Програма з англійської мови професійного спілкування. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
3. Тарнопольський О. Б. Експериментальне навчання англійської мови для спеціальних цілей у немовному ВНЗ та основні види навчальної діяльності у такому навчанні / О. Б. Тарнопольський // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної : матеріали VIII Міжнародної наук.-прак. конф. – Полтава, 2010. – С. 481-483.
4. Brinton D. M. Content-based second language instruction / D. M. Brinton, M. A. Snow, M. B. Wesche. – New York : Newbury House Publishers, 1989. – 241 p.

Гудзяк А. М.,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті аналізуються шляхи гуманізації процесу підготовки сучасного вчителя іноземної мови початкової школи спеціальності "Початкове навчання та англійська мова".

Ключові слова: гуманізація, гуманізм, гуманність, авторитарна (гуманістична) педагогіка, принципи, самоактуалізація, саморозвиток, Я-концепція, особистісно-орієнтований підхід, гуманістично-дидактичні технології.

В статті аналізуються способи гуманізації процесу підготовки сучасного вчителя іноземної мови початкової школи спеціальності "Начальне навчання та англійська мова".

Ключевые слова: гуманізація, гуманізм, гуманность, авторитарная (гуманістическая) педагогіка, принципи, самоактуалізація, саморозвиток, Я-концепція, особистісно-орієнтований підхід, гуманістично-дидактичні технології.

The article deals with the ways of humanization of the process of training of modern teacher of Foreign Language of the speciality of "Primary school and English".

Key words: humanization, humanism, humaneness, authoritarian (humanistic) pedagogics, principles, self-actualization, self-development, I-conception, personal-centred approach, humanistically centred didactic technologies.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На освітні процеси в нашій країні впливають наступні тенденції, що відбуваються в сфері сучасної освіти в усьому світі:

- світова тенденція зміни основної парадигми освіти у зв'язку з кризою класичної моделі системи освіти, розробками нових фундаментальних ідей у філософії освіти, гуманітарних науках та ін.;
- світова тенденція інтеграційних процесів в освіті;
- гуманізація освіти;
- демократизація освіти;
- гуманітаризація освіти;
- створення системи безперервної освіти;
- інформатизація освіти та ін.

Зберігаючи найкращі надбання минулих років в галузі освіти, науковці та педагоги України плідно працюють над її модернізацією, спрямованою на осучаснення освітньої діяльності, впровадження інноваційних моделей та технологій навчання, оскільки тільки через сучасну національну освіту, що органічно поєднує кращий досвід і тенденції розвитку світової освіти, ми зможемо забезпечити конкурентність нації, держави в дедалі більш глобалізованому і системно конкурентному світі.

Глобалізація висуває перед освітою складне завдання: підготувати молоде покоління до життя в умовах багатонаціонального і полікультурного простору, виробити вміння спілкуватися і співпрацювати з людьми різних національностей. Тому особливо важливим сьогодні є створення умов для оволодіння іноземною мовою, починаючи з початкової школи.

Раннє ознайомлення дітей з цінностями культури інших народів на уроках іноземної мови, виховання їх у дусі толерантності, відкритості, поваги до людей всієї планети з метою політичної стабілізації та рівноваги в усьому світі в майбутньому, вимагає підготовки вчителя іноземної мови нового типу, позбавленого авторитарного стилю керівництва навчально-виховним процесом, вчителя-гуманіста.

Аналіз досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема гуманізації навчання є актуальною у сучасній педагогіці, хоча далеко не новою. Гуманність, як важлива якість педагога, виділялась у працях вчених у різні історичні періоди.

Вперше сутність гуманності вчителя розкрив Я. А. Коменський, який також розробив кодекс вчителя, де підкреслював, якою повинна бути поведінка вчителя та його ставлення до своїх обов'язків. Вчити дітей він радив "легко та радісно, без насильства, привітно та приємно" [11, с. 118].

Про гуманне ставлення до учнів писалось ще у Статуті Львівської братської школи: "вчитель повинен любити всіх дітей однаково – як синів багатих, так і бідних; за неслух не слід тиранити, а карати по-учительськи: спокійно та лагідно" [15, с. 80].

Великий філософ та просвітник Г. С. Сковорода характеризував вчителя як людину високої моралі, підкреслював про значення поваги та любові вчителя до вихованців, вважав, що "гуманність може бути вихованою тільки тим вчителем, який сам володіє цією якістю" [13, с. 32-59].

Відомий педагог, вчений А. В. Духнович рішуче відкидав авторитарну педагогіку, підкреслюючи, що успіху у вихованні можна досягти тільки на основі гуманного ставлення до дитини. "Похвальба та любов", – писав він, – "заохочує на добро" [8, с. 208].

Високі вимоги до вчителя ставив і німецький педагог А. Дистервег, який один з перших звернув увагу на те, що педагогічна діяльність вимагає особливого світогляду та особливого ставлення до людей та підкреслював про необхідність вчителя співпрацювати зі школярами, жити їхніми інтересами. Гуманність вчителя він пов'язує з потребою до педагогічної діяльності. Він стверджував, що "якщо вчитель знаходить своє щастя у навчанні, то можна вважати щасливими і тих, хто в нього навчається" [7, с. 202].

Адольф Дистервег вперше також висунув ідею про формування професійно значущих якостей вчителя в період його підготовки.

Гуманістичні ідеї про навчання та виховання молоді можна також знайти в працях К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової, А. С. Макаренка.

Але особливе місце у розкритті сутності гуманності, як найважливішої якості вчителя, належить великому педагогу-гуманісту В. О. Сухомлинському, який підкреслював, що “саме головне для вчителя – бачити і чути дитячу душу, вірити в своїх вихованців” [14, с. 244-245].

Слід розрізнити поняття “гуманізм” та “гуманність”, хоча, вони часто ототожнюються. Гуманізм (від лат. слова *humanus* – людський, людяний) частіше виступає як поняття філософсько-ідеологічне, як прогресивна система філософських поглядів на людину як найвищу цінність, як напрямок суспільної думки, що сформувався в епоху Відродження на протигагу до феодально-церковної ідеології, що стверджувала про нікчемність людської природи. Про це можна прочитати в творах Ф. Петрарки, Данте, Бокаччо, Леонардо да Вінчі, Еразма Роттердамського та ін.

Протягом всієї історії людства ідеї гуманізму знаходились в безперервному розвитку. Сьогодні зростає потреба до нового підходу розуміння гуманізму з позицій нового мислення. В процесі будівництва соціалізму принципи гуманізму нерідко деформувались, в періоди авторитарного та застійного режиму перекручувались, людина розглядалась як “гвинтик” в системі виробництва [16, с. 100].

Сучасний тлумачний психологічний словник зазначає, що “гуманізм відображає високий рівень свідомого ставлення людини до людей та проявляється в глибокій повазі до людини та її гідності” [17, с. 86], а “гуманний” означає людяний, людинолюбний, що відрізняється гуманністю [17, с. 86].

В іншому психологічному словнику поняття “гуманність” трактується як “обумовлена моральними нормами та цінностями система установок особистості на соціальні об’єкти (людину, групу, живу істоту), яка представлена в свідомості переживаннями співчуття або співраді, реалізується у спілкуванні та діяльності в аспектах допомоги, співучасті, підтримки” [12, с. 21].

Порівняльний аналіз семантичного значення даних слів доводить, що “гуманізм” і “гуманність” пов’язані з вираженням поглядів, якостей, властивостей, духовним світом людини.

Тому вважаємо, що можна говорити про гуманність, як інтегровану якість особистості.

Одним із джерел гуманістичного підходу в освіті є гуманістична психологія, засновниками якої у 50-х роках ХХ ст. були Гордон У. Олпорт, Абрахам Х. Маслоу, Карл Р. Роджерс та ін., яка визнає своїм головним предметом цілісну особистість в процесі її саморозвитку; ... основне завдання школи вбачається нею у формуванні людини як унікальної особистості [4, с. 77].

Гуманістична психологія звернулася до споконвічно людських цінностей – свободі, самоактуалізації, творчості, любові, співчуття. Головною професійною задачею вона вважає розкриття творчого потенціалу людини, сприяння особистості до самопізнання, саморозвиток, задоволення її душевних та духовних потреб, розуміння своєї унікальності, свободи і відповідальності, власного призначення. Самоактуалізація, прагнення до самоудосконалення і вираз власного “Я” є однією з центральних ідей гуманістичної психології.

Гуманістична педагогіка, як напрям у сучасній теорії і практиці навчання та виховання, виникла наприкінці 50-х на початку 60-х років у США як педагогічна реалізація ідей гуманістичної психології. “В центрі уваги гуманістичної педагогіки є унікальна цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкрита для сприймання нового досвіду, здатна на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях. Саме цим гуманістична педагогіка відрізняється від формалізованого передавання учням знань і соціальних норм у традиційній педагогіці” [4, с. 77].

Систему принципів гуманізації педагогічного процесу запропонував відомий педагог-новатор початкової школи Ш. А. Амонашвілі, які стали основою для розробки особистісно-орієнтованої дидактики. До цих принципів відносяться:

1. Принцип пізнання та засвоєння дитиною в педагогічному процесі дійсно людського.
2. Принцип пізнання дитиною в педагогічному процесі себе як людини.
3. Принцип співпадіння інтересів дитини із загальнолюдськими інтересами.
4. Принцип недопущення використання в педагогічному процесі засобів, спроможних спровокувати дитину на антисоціальні виявлення.
5. Принцип надавання дитині в педагогічному процесі необхідного суспільного простору для найкращого проявлення своєї справжньої індивідуальності.
6. Принцип олюднення обставин у педагогічному процесі.
7. Принцип виявлення якостей особистості дитини, що формується, її освіченості та розвитку в залежності від якості самого педагогічного процесу [1, с. 167].

Гуманізація освіти розглядається в авторській концепції українських вчених С. У. Гончаренка та Ю. І. Мальваного “Гуманітаризація загальної середньої освіти”, в якій автори підкреслюють, що основою гуманізації освіти є повернення до особистості учня та забезпечення його сприятливими умовами для виявлення і розвитку його нахилів та здібностей на основі довіри до нього, прийняття його особистісних цілей [6].

Досліджуючи проблему гуманізації навчального процесу у підготовці майбутнього вчителя, Є. М. Шиянов пропонує такі підходи, як культурологічний, діалогічний та індивідуально-творчий. Вчений підкреслює, що гуманізація освіти – це процес, націлений на розвиток особистості як суб’єкта творчої праці, пізнання та спілкування [18, с. 80-84].

Р. Бернс в книзі “Розвиток “Я – концепції та виховання” та виховання” представляє принципи, що стосуються гуманізації міжособистісних стосунків між викладачем і студентами та наполягає на розвитку у студентів таких якостей, як емпатія, щирість, позитивне самосприйняття, відсутність тривожності та невпевненості в собі. На думку Роберта Бернса, майбутньому вчителю необхідно опанувати також принцип саморозвитку, інакше він не зможе допомогти іншим в цьому процесі [2, с. 328-329].

Визначення невіршених раніше частин загальних проблем, котрим присвячується стаття. Проблема гуманізації навчання та підготовки гуманістичного вчителя визнана сьогодні потребою часу. Вважаємо, що гуманізація радикально змінює концепцію організації навчання від більше монологічного авторитарного до діалогічного особистісно-орієнтованого навчання та взаємодії, забезпечуючи рівність позицій усіх учасників даного процесу, розвиток та саморозвиток тих, хто навчається, та самоактуалізацію майбутніх спеціалістів в процесі підготовки у ВНЗ та в подальшій професійній діяльності.

Мета даної статті – проаналізувати основні напрямки реалізації гуманістичного підходу до підготовки сучасного вчителя іноземної мови початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, гуманізацію процесу підготовки майбутніх вчителів ми розглядаємо як цілісний ціленаправлений процес високоорганізованої, взаємопов’язаної та взаємозалежної діяльності викладача та студентів.

Концепцією гуманізації освіти [6] передбачено істотні зміни в системі підготовки майбутнього вчителя. Їх першоосновою є гуманізація навчально-виховного процесу. У цьому контексті найбільша увага нами приділяється підвищенню загального рівня гуманітарної культури майбутнього вчителя. Це важливо тому, що об’єктом діяльності вчителя є процес формування і становлення людини в певному соціальному середовищі.

В усі часи школа виконувала соціальне замовлення: готувала для суспільства особистість, здатну розв’язати його проблеми. На нашу думку, таку особистість повинен сформувати сьогодні вчитель-гуманіст. Саме через те йому треба забезпечити фахову, спеціальну і гуманітарну підготовку, яка зумовлює високий рівень його соціальної зрілості, освіченості, культури. Фахова підготовка має бути обов’язково поєднана з глибоким знанням, гуманістичним розумінням сутності суспільства і людини, їх взаємозв’язку в процесі розвитку. Лише за цієї умови вчитель зможе практично реалізувати один із найважливіших принципів – єдності навчання і гуманістичного виховання. Іноземна мова, як дисципліна, має в цьому плані великі можливості.

Важливе значення в професійній підготовці вчителя мають, на нашу думку, його світоглядні позиції. Філософсько-світоглядна основа, як відомо, є обов’язковою підвалиною формування самосвідомості, особистих поглядів і переконань учителя, його духовності і практичного самовизначення. Науковий гуманістичний світогляд, на нашу думку, дає змогу вчителю іноземної мови правильно визначати своє місце в сучасному суспільстві; усвідомити сенс і мету свого життя; виробити відповідну життєву позицію, що ґрунтується на національній самосвідомості, громадській активності, соціальній відповідальності, оптимізмі; сформувати вміння і навички логічного і творчого мислення для розв’язання важливих проблем і завдань, орієнтуватися на найвищі загальнолюдські цінності і ідеали. Головними критеріями сформованості наукового світогляду слід вважати, на думку багатьох дослідників, духовно-практичне ставлення майбутнього вчителя до природи, суспільства, держави, права, моралі тощо.

Таким чином, гуманітарна підготовка повинна включати формування духовного світу особистості, визначення мети і змісту, олюднення знань, формування цілісної гармонійної картини світу [6, с. 4-10].

Гуманітарні дисципліни, в тому числі і іноземну мову, часто називають світоглядно-культурологічними, оскільки вони формують у майбутнього вчителя розуміння проблеми національно-культурного відродження України, високі громадянські якості, любов до рідного краю, його народу, історичну і національну свідомість, політичну і правову культуру, вміння орієнтуватися в конкретних соціально-економічних і політичних обставинах; знання природних прав і свободи особистості, взаємозв’язку між ринковою економікою і парламентськими інститутами як формами економічної і політичної демократії, поглядів на національну економіку, політику, духовність, культуру як складові світової цивілізації. Дисципліна “іноземна мова” дозволяє пізнати і зрозуміти з гуманістичної точки зору також великої кількості питань, що стосуються іншомовних країн, їх культури, традицій, звичаїв, державного устрою та ін., взагалі, розширити кругозір студентів.

Сучасна педагогічна освіта відмовляється від підготовки вчителя, як у межах традиційної педагогічної парадигми “знай свій предмет і викладай його доступно”, так і від похідної “знай методику викладання і дотримуйся її”, що було характерно для початку 90-х років минулого століття. Суть реформи педагогічної освіти полягає в орієнтації на нову парадигму “знай, що розвивається в твоєму учневі, і зумій це забезпечити” [3, с. 49-54], особливо, якщо це стосується вчителя початкової школи.

У зв’язку з цим навчальний процес проектується таким чином, щоб підготувати вчителя, здатного працювати по-новому, бути суб’єктом педагогічної діяльності в повному розумінні цього слова.

Цей навчальний процес принципово відрізняється від того традиційного, який домінував донедавна в більшості навчальних педагогічних закладів України. Він сприяє формуванню педагогічних настанов, спрямованих на розвиток особистості; здатність до проектування власної педагогічної діяльності залежно від конкретних умов; вміння аналізувати власний педагогічний досвід; готовність майбутнього вчителя до впровадження гуманістично-орієнтованих сучасних технологій навчання.

Основою організації такого педагогічного процесу став для нас особистісно-орієнтований підхід (Є. В. Бондаревська, М. Н. Берулава, В. В. Серіков, І. С. Якиманська та ін.). Основи цього підходу (який раніше називався “особистісно-діяльнісним”), були закладені в психології роботами Л. С. Виготського, А. Н. Леонтьєва, Л. С. Рубінштейна, Б. Г. Ананьєва, де особистість розглядалася як суб’єкт діяльності, яка сама, формуючись в діяльності і спілкуванні з іншими людьми, визначає характер діяльності і спілкування.

Суттєво, як зазначає дослідниця І. О. Зимня, “підхід”, як категорія, ширший за поняття “стратегія навчання”; він включає її в себе, визначаючи методи, форми та засоби навчання [9, с. 75].

Особистісно-орієнтований (особистісно-діяльнісний) підхід передбачає, що в центрі навчання знаходиться той, кого навчають – його мотиви, цілі, неповторний психологічний склад. Виходячи з інтересів того, хто навчається, рівня його знань і вмінь вчитель (викладач) визначає мету заняття і формує, направляє, коригує увесь освітній процес з метою розвитку особистості, що навчається. Звернені до студента питання, зауваження, завдання в умовах особистісно-орієнтованого підходу стимулюють їх особистісну, інтелектуальну активність.

Особистісно-орієнтований підхід змінює основну схему взаємодії викладача та студентів. Це має бути схема суб'єкт – суб'єктного рівнопартнерського навчального співробітництва викладача та студентів (замість суб'єкт-об'єктних відносин у традиційному навчанні, де викладач – суб'єкт, а студент виступає об'єктом навчання).

Співробітництво у навчанні необхідні для того, щоб утворився колективний суб'єкт і реалізувався принцип колективної комунікативності навчання. Цей принцип можна порівняти з принципом “індивідуального навчання іноземної мови через групу” за К. О. Китайгородською [10]. Іншими словами, в навчальному процесі повинна працювати схема “суб'єкт S_1 (викладач) $\leftrightarrow S_2 + S_3 + S_4 + S_n \leftrightarrow S_2 + S_3 + S_4 + S_n$ (студенти), в результаті чого утворюється єдиний взаємодіючий колектив, сукупний суб'єкт S , що ефективно відбувається на наших заняттях з іноземної мови за допомогою опрацювання текстів-діалогів, різноманітних дискусій, “мозкових штурмів”, ролевих та ділових ігор та ін.

Особистісно-орієнтований підхід може мати подвійне спрямування: з позиції педагога і з позиції студента. Така проблема, як відомо, була поставлена після визначення навчальної діяльності Д. Б. Ельконіним (“Психологія обучения младшего школьника”, 1974), згідно якому її специфіка полягає у тому, що вона націлена на розвиток і саморозвиток суб'єкта цієї діяльності. “Особистісний” компонент цього підходу означає, що все навчання будується з врахуванням минулого досвіду (учня, студента), його особистісних особливостей в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Навчання відбувається через особистість учня (студента) через його мотиви, цінності, орієнтації, цілі, інтереси, перспективи та ін. [9, с. 88-89], що є важливим у нашому дослідженні.

На нашу думку, в цілому, особистісно-орієнтований підхід вирішує основне завдання – гуманізацію навчально-виховного процесу, тобто, створює умови для розвитку гармонійної, морально досконалої, соціально-активної особистості через активізацію внутрішніх резервів, професійно компетентної і саморозвинутої особистості майбутнього вчителя.

І, нарешті, щодо гуманістично-орієнтованих дидактичних технологій, які ми взяли за основу для підготовки вчителя іноземної мови початкової школи. Враховуючи специфіку майбутньої професійної діяльності, – це, перш за все, ігрові технології навчання, (рольові, ділові) аналітичні, імітаційні ігри, аналіз педагогічних ситуацій, “мозкові штурми”, та ін.), які є ефективним засобом навчання іноземної мови та діалогічного мовлення. Крім того, ігрові форми роботи на заняттях іноземної мови залучають всі рівні засвоєння знань та формування мовленнєвих навичок та вмінь – від репродукції до самостійної творчої діяльності студентів, створюють атмосферу реального іншомовного спілкування, викликають потребу у спілкуванні іноземною мовою, підвищують гуманістично-орієнтовану мотивацію майбутніх вчителів, забезпечують реалізацію основних педагогічних функцій та цілепокладань педагога.

Ефективним засобом гуманізації навчально-виховного процесу є взаємонавчання. В сучасній дидактиці розроблені різні варіанти організації взаємонавчання: парне (В. К. Дьяченко), мікрогрупове (4-7 чоловік, І. М. Чередов), мікроколективне (І. Б. Первин, М. В. Віноградова), варіаційне (О. М. Якубовська). Взаємонавчання сприяє колективному придбання знань, формуванню вмінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності, збагаченню моральних цінностей. В результаті гуманних взаємовідносин у студентів розвивається мотиваційна сфера, формуються педагогічні здібності та особистісні якості, необхідні майбутньому вчителю-гуманісту.

За своїми дидактичними можливостями особливий інтерес представляють дискусії (вільні, прогресивні, перехресні та ін.) як гуманістично-орієнтовані дидактичні технології, розроблені американськими та англійськими педагогами (М. Аберкромбом, Н. Майером, А. Смітом, Х. Стонтоном та ін.) в залежності від змісту, мети, та задачі заняття. Дискусії сприяють позитивній емоційній взаємодії учасників, відкритості висловлювань, стимулюють актуалізацію власного “Я” у навчанні, розвитку гуманності майбутніх вчителів.

Висновки. Таким чином, успішне вирішення проблеми гуманізації процесу підготовки сучасного вчителя іноземної мови початкової школи можливе за певних психолого-педагогічних умов:

1. особистісна орієнтація навчального процесу;
2. суб'єкт-суб'єктні відносини між учасниками навчально-виховного процесу;
3. діалогічний характер навчання;
4. сприятливий психологічний клімат та позитивний емоційний стан учасників навчального процесу на заняттях;
5. використання гуманістично-орієнтованих технологій навчання іноземної мови.

Крім того, наше дослідження доводить, що гуманізація навчально-виховного процесу створює максимально сприятливі умови для оволодіння знаннями, формування вмінь та навичок, розвитку педагогічних здібностей; стимулює до формування та розвитку гуманістично-орієнтованих потреб, мотивів, гуманних якостей особистості; сприяє саморозвитку та самоактуалізації студентів – майбутніх вчителів та викладача, що є матеріалами подальших розвідок даного дослідження.

Література:

1. Амонашвили Ш. А. Основания педагогики сотрудничества / Шалва Александрович Амонашвили // Новое педагогическое мышление / [под ред. А. В. Петровского]. – М. : Педагогика, 1989. – С. 114-178.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитания. / Роберт Бернс. – М. : Прогресс, 1988. – 420 с.
3. Болотов В. А., Новичков В. Б. Реформа педагогического образования / В. А. Болотов, В. Б. Новичков. // Педагогика. – 1992. – № 7-8. – С. 49-54.
4. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376с.
5. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманізація загальної середньої освіти // Початкова школа. – 1995. – № 3. – С. 4-10.
6. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманітаризація загальної середньої освіти : Проект концепції / С. У. Гончаренко, Ю. І. Мальований. – К. : 1994. – 36 с.

7. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей : [избр.пед.соч.] / Адольф Дистервег. – М. : Госуд. уч. педагог. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1956. – С. 67-215.
8. Духнович А. В. Народная педагогика в пользу училищ и учителей сельских // Антология педагогической мысли Украинской ССР / [авт.-сост. Н.П. Калиниченко] – М. : Педагогика, 1988. – С. 203-208.
9. Зимняя И. А. Педагогическая психология: [учебн. для вузов] / И. А. Зимняя. [2-е изд., доп., испр. и перераб.] – М. : Лотос, 2000. – С. 75.
10. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам: Учебное пособие / [Г. А. Китайгородская]. – [2-е изд., доп., испр. и перераб.] – М. : Высш.шк., 1986. – 103с.
11. Коменский Я. А. Всеобщий совет об исправлении дел человеческих: [избр. пед. соч.] / Ян Амос Коменский – Т. 2. – М. : Педагогика, 1982.
12. Психология: словарь / [ред.-упоряд. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский]. – М. : Политиздат, 1990.
13. Сковорода Григорій. Книжечка о чтении священн(ого) писания, нареченна Жена Лотова / Григорій Сковорода // Повне зібрання творів у 2-х томах. – К. : Наукова думка. – 1973. – Т. 2. – С. 32-59.
14. Сухомлинський В. А. Сердце отдаю детям / Василий Александрович Сухомлинский // Избр.произв. : В 5-ти т. – К. : Рад.школа, 1980. – Т. 3. – С. 7-301.
15. Устав Львовской братской школы 1586, Порядок школьный: [антология педагогической школы СССР / сост.:Н. П. Калиниченко]. – М. : Педагогика, 1988. – С. 79-83.
16. Философский словарь / [под ред. И. Т.Фролова] – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
17. Шапар Віктор. Сучасний тлумачний психологічний словник / Віктор Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
18. Шиянов Е. Н. Гуманизация профессионального становления педагога / Евгений Николаевич Шиянов. // Советская педагогика. – 1991. – № 9. – С.80-84.

Денисенко М. В., Осідак В. В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті йдеться про формування англomовної комунікативної професійної компетенції у процесі міжкультурної інтеграції у студентів немовних спеціальностей на основі сучасного підручника "Туризм: основні риси глобального туризму та популярні серед туристів місця в Україні" для підготовки фахівців сфери туризму. Крім того, обґрунтовуються вихідні положення сучасного професійно орієнтованого підручника.

Ключові слова: професійна, міжкультурна компетенція, зміст, завдання, функції підручника, реалізація функцій підручника.

В статье речь идет о формировании англоязычной коммуникативной профессиональной компетенции в процессе межкультурной интеграции у студентов неязыковых специальностей на основе современного учебника "Туризм: основные черты глобального туризма и популярные среди туристов места в Украине" для подготовки специалистов сферы туризма. Кроме того, обосновываются основные положения современного профессионально ориентированного учебника.

Ключевые слова: профессиональная, межкультурная компетенция, содержание, задания, функции учебника, реализация функций учебника.

The article deals with the formation of English-speaking communicative professional competency in the process of cross-cultural integration of students of non-linguistic majors on the base of the modern textbook "Tourism: Vital Elements of Global Tourism and Popular Holiday Destinations in Ukraine" for specialists in tourism. Besides, the fundamentals of the modern profession-oriented textbook have been substantiated.

Key word: professional, cross-cultural competency, contents, tasks, functions of text-book, realization of the functions of text-book.

Висока динаміка трансформаційних процесів у сучасному суспільстві накреслює нові завдання сучасній системі освіти, одним з яких є оновлення навчально-методичної бази, без якої ефективність формування та розвитку іншомовних професійних навичок і вмінь студентів унеможливується. Це передусім пов'язано зі створенням нових спеціальностей, більш високими вимогами до підготовки фахівців, зростанням значення іноземної мови та іншомовної культури у професійній діяльності. На жаль, існуючі професійно орієнтовані підручники і навчальні посібники з англійської мови є застарілими, оскільки їхня основна мета полягає у навчанні студентів користуватися англomовною літературою з фаху, тобто у навчанні різних видів читання, а такі вкрай потрібні вміння, як уміння спілкуватися в усній і письмовій формах, залишаються поза увагою. Тому сьогодні однією з найважливіших потреб освіти є створення підручника / посібника, який відображає зміни технологічно-прогресивного суспільства та одночасно відповідає його вимогам.

Проблема створення підручника / посібника з англійської мови є постійним інтересом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених, оскільки підручник / посібник залишається основним засобом навчання (О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Ю. І. Пассов, В. М. Плахотник, Н. К. Скляренко, О. Б. Тарнопольський, О. В. Хоменко та ін.). У зв'язку з цим, можна окреслити достатню теоретичну базу з цього питання. Так, наприклад, визначені функції сучасного підручника / посібника з англійської мови, обґрунтована його соціокультурна та культурологічна спрямованість, проаналізований зміст підручника з англійської мови для загальноосвітніх середніх закладів, розглянуті основні системи оцінювання змісту шкільних підручників з іноземної мови, виокремлені вимоги до підручника з іноземної мови тощо.

Однак, попри високий інтерес до проблеми навчання англійської мови у вищій немо́вній школі (Е. В. Мирошніченко 1996, С. В. Радецька 2004, О. Б. Тарнопольський 2004, С. П. Кожушко 2004, В. Л. Телященко 2007 та ін.), який зумовлений передусім потребою отримувати майбутніми фахівцями професійно-цілісну інформацію з різних іншомовних джерел та бути конкурентноздатними на внутрішньому та зовнішньому ринках праці, залишається невирішеним питання особливостей створення підручника/ посібника з англійської мови для спеціальних цілей з урахуванням проблем міжкультурної інтеграції.

Отже метою статті є показати, як відбувається формування англomовної комунікативної професійної компетенції у процесі міжкультурної інтеграції у студентів немовних спеціальностей на основі навчального посібника "Туризм: основні риси глобального туризму та популярні серед туристів місця в Україні", який створений для підготовки фахівців сфери туризму.

Відомо, що одним з основних завдань, які постають перед авторами підручників / посібників з англійської мови, традиційно відносять навчання усіх видів мовленнєвої діяльності в межах іншомовної компетенції [1, с. 2]. Це завдання мають вирішувати підручники/ посібники для навчання в загальноосвітній школі, мовних та немовних вищих навчальних закладах, оскільки, як відомо, сьогодні англійська мова з навчального предмету перетворилася на базовий елемент сучасної системи освіти, засіб професійної реалізації особистості [1, с. 2]. У свою чергу, поставлене завдання на фоні міжкультурного обміну та обміну професійними групами, вимагає розгляду проблеми, пов'язаної з так званім "варіантом" вивчення англійської мови. Існує точка зору, що актуальним є оволодіння спрощеним варіантом англійської мови, наприклад, International English (Н. В. Саєнко 2007). Тобто для певних груп студентів такий варіант англійської включає специфічний, обмежений словник та спрощену граматику, які є придатними, наприклад, для використання представниками окремих професій (Н. В. Саєнко 2007). Разом з тим, проблема впровадження спрощеної форми англійської мови, не зважаючи на її логічність та

доцільність, не спроможна задовільнити потреби надзвичайно складного сучасного світу. Отже, ми розділяємо точку зору Н. В. Сасенко, Р. Бажина, В. Н. Топалової та інших учених, що не можна націлювати студентів на оволодіння лише поверхневим пластом англійської мови, оскільки потрапивши в мовне середовище, без поглибленої підготовки, студенти можуть виявитись зовсім безпорадними навіть у ситуації повсякденного спілкування. Тому, першочерговим завданням сучасного підручника/ посібника з англійської мови має бути *удосконалення комунікативних умінь усного та писемного мовлення студентів*.

Особливістю володіння іноземною мовою в немовному вищому навчальному закладі є прикладний до основної спеціальності характер, що дає можливість майбутнім фахівцям не лише отримувати найновітнішу професійно-цілісну інформацію з різних іншомовних джерел, але й обмінюватися нею в усній та письмовій формах. Звідси випливає, що успішна підготовка фахівців будь-якого профілю залежить від рівня сформованості їхньої професійної іншомовної комунікативної компетенції. Тому наступним завданням сучасного підручника / посібника має бути *формування професійної компетенції студентів*.

Створений навчальний посібник “Tourism” для підготовки фахівців сфери туризму з англійської мови органічно поєднує формування англословної комунікативної компетенції з формуванням професійної англословної лінгвосоціокультурної, прагматичної й дискурсивної компетенції, оскільки саме цей процес сприяє входженню студентів у професійну діяльність та забезпечує професійну підготовку майбутніх фахівців сфери туризму у вищих навчальних закладах, які б були здатні до професійного обміну та ефективної співпраці з представниками інших культур. Так, посібник є професійно орієнтованим, про що свідчить зміст професійно орієнтованих аудіотекстів та текстів для читання, комплексів вправ для засвоєння термінологічної лексики та вдосконалення граматичних навичок та вмінь, розвиток англословних професійно орієнтованих умінь в усному та писемному мовленні.

Разом з тим, аналізуючи завдання, що стоять перед авторами сучасного підручника / посібника з англійської мови, необхідно також відмітити, що до низки традиційних завдань, пов’язаних із навчанням всіх мовленнєвих видів діяльності в рамках іншомовної компетенції, додаються нові, які виникають разом із змінами в нашому житті [1].

Одним із обов’язкових завдань оволодіння іноземною мовою в немовних вищих навчальних закладах є організація процесу навчання, таким чином, щоб іноземна мова вивчалась як феномен національної культури, “мовна модель” певного народу та культури [7, с. 11-19]. Щоб досягти цієї мети, сучасний підручник / посібник має забезпечити формування *міжкультурної компетенції*, яка сприятиме засвоєнню студентами інформації країнознавчого, лінгвокраїнознавчого і культуро-естетичного характеру та ознайомленню з реаліями іншомовної для них національної культури, що у свою чергу, зможе забезпечити повноцінне міжкультурне спілкування та взаєморозуміння [3; 7, с. 19]. При цьому пріоритетне засвоєння лінгвокраїнознавчого та міжкультурного змісту повинно відбуватися з опорою на рідну культуру [1, с. 1]. Саме мету професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму на базі фактичного матеріалу країнознавчого характеру про Україну переслідує навчальний посібник “Tourism”. Інтеграція знань про рідну країну до навчального процесу з іноземної мови при підготовці майбутніх фахівців сфери туризму сприяє зростанню інтересу і поваги до історичного минулого та зацікавленню сьогоденням України, а також популяризації рекреаційно-туристського потенціалу, який здатний виступати передумовою для виходу України на відповідний її ресурсам, території, менталітету, соціально-економічний рівень.

Нові завдання, у свою чергу, мають безпосередній вплив на відбір іншомовних текстів та навчальних ситуацій, які б змогли відобразити різноманітну систему цінностей майбутніх фахівців та впливати на формування професійної свідомості, з одного боку, і співвідноситися з вимогами сучасної світової й національної спільноти, з іншого [1, с. 2]. Тому наступне завдання пов’язане з *відбором навчального матеріалу, обмеженням та адаптуванням його відповідно до вікових норм і цілей, визначенням оптимального темпу оволодіння цим матеріалом та розробкою системи завдань, що дозволить студентам здобути необхідні знання, сформувані очікувані навички та вміння* [1, с. 2].

Досліджуючи проблему, пов’язану з відбором змістової основи професійної освіти, ми услід за С. В. Мірошніченко (1996), пропонуємо організувати процес навчання іноземної мови майбутніх фахівців сфери туризму першого року навчання на основі імпліцитної професіоналізації. Такий підхід зможе, з одного боку, забезпечити наближення навчання іноземної мови до реальної професійної діяльності фахівців туризму на базі відібраних професійних матеріалів, які живаються в непрофесійних сферах комунікації (наприклад, *Travelling and Tourism, Cruising, Extreme Tourism etc.*), а з іншого – створить сприятливі умови для формування й національної спільноти, з іншого [1, с. 2]. Тому наступне завдання пов’язане з *відбором навчального матеріалу, обмеженням та адаптуванням його відповідно до вікових норм і цілей, визначенням оптимального темпу оволодіння цим матеріалом та розробкою системи завдань, що дозволить студентам здобути необхідні знання, сформувані очікувані навички та вміння* [1, с. 2].

Досліджуючи проблему, пов’язану з відбором змістової основи професійної освіти, ми услід за С. В. Мірошніченко (1996), пропонуємо організувати процес навчання іноземної мови майбутніх фахівців сфери туризму першого року навчання на основі імпліцитної професіоналізації. Такий підхід зможе, з одного боку, забезпечити наближення навчання іноземної мови до реальної професійної діяльності фахівців туризму на базі відібраних професійних матеріалів, які живаються в непрофесійних сферах комунікації (наприклад, *Travelling and Tourism, Cruising, Extreme Tourism etc.*), а з іншого – створить сприятливі умови для формування й національної спільноти, з іншого [1, с. 2]. Тому наступне завдання пов’язане з *відбором навчального матеріалу, обмеженням та адаптуванням його відповідно до вікових норм і цілей, визначенням оптимального темпу оволодіння цим матеріалом та розробкою системи завдань, що дозволить студентам здобути необхідні знання, сформувані очікувані навички та вміння* [1, с. 2].

Досягнення завдань підручника/ посібника з іноземної мови для немовних вищих навчальних закладів зумовлює реалізацію його специфічних функцій. Згідно з основним завданням підручника/ посібника – формування іншомовної комунікативної компетенції в умовах міжкультурної комунікації, провідною функцією підручника/ посібника є *навчальна*. Реалізація навчальної функції сприяє не тільки тренуванню в спілкуванні, але й отриманню мовного досвіду як важливого джерела удосконалення мовленнєвих навичок і вмінь. Іншими словами, вона допомагає систематизувати, узагальнювати, повторювати засвоєні знання, а також формувати й удосконалювати мовленнєві навички та вміння. Реалізація навчальної функції підручника/ посібника, що аналізується, сприяє не тільки тренуванню в спілкуванні, але й отриманню мовного професійного досвіду як важливого джерела удосконалення мовленнєвих навичок і вмінь.

Окрім навчальної до основних функцій підручника / посібника ми пропонуємо віднести *розвиваючу та виховну*, оскільки, ми повністю розділяємо точку зору З. М. Нікітенко, що якісний підручник іноземної мови – це підручник, засвоєння змісту якого несе вклад у культурний, когнітивний, мовленнєвий та емоційний розвиток особистості [1, с. 2]. Ці функції проявляються у можливості змісту підручника/ посібника поглиблювати, систематизувати знання, удосконалювати вміння шляхом розвитку індивідуально-психологічних особливостей студентів.

До специфічних функцій сучасного підручника/ посібника можна віднести: 1) *мотиваційну* – функцію, спрямовану на стимулювання суб'єктного та творчого характеру навчально-пізнавальної діяльності; 2) *соціально-інтегративну* – функцію, що сприяє створенню у студента як суб'єкта своєї культури “картини світу” за рахунок залучення до культур інших країн та народів; 3) *морально-ціннісну* – функцію, яка передбачає формування моральних цінностей у студентів, необхідних для взаємодії та взаєморозуміння з представниками інших країн, з одного боку, та відчуття патріотизму, гордості за власну країну, з іншого.

Реалізацію вищеперерахованих провідних та специфічних функцій навчального посібника “Tourism” можливо здійснити шляхом його чітко виписаної структури та відповідної системи завдань та вправ, здатної забезпечити організацію процесу засвоєння для отримання очікуваного рівня сформованості агломовної комунікативної професійної компетенції. Тобто, урахування країнознавчих знань в якості повноправного компоненту змісту навчання іноземних мов за допомогою автентичних текстів культурно-країнознавчої тематики, спрямованих на професійну підготовку майбутніх фахівців сфери туризму, забезпечить засвоєння студентами реалій іншомовної національної та рідної культур, розширення їх загального кругозору, що, у свою чергу, приведе до підвищення інтересу до мови, яка вивчається, стійкої мотивації, сприятиме соціальній інтеграції студентів та формуванню поваги до інших мов і культур.

Зміст сучасного підручника/ посібника повинен визначатися конкретними принципами. Розробляючи навчальний посібник “Tourism”, авторами були враховані наступні принципи, а саме: гуманізації, науковості, цілісності картини світу, культурної відповідності, культурної відповідності, безперервного загального розвитку кожного студента, наочності [9; 10]. Відповідно до принципу гуманізації, основою змісту освіти є людина, студент, розвиток його здібностей, вмінь, ціннісних відношень гармонії та культури світу. Принцип науковості передбачає глибоку методологічну основу змісту підручника/ посібника; принцип цілісності картини світу – відбір змісту підручника/ посібника, здатного допомогти студенту відтворити цілісність картини світу, забезпечити усвідомлення різноманітних зв'язків між його об'єктами та явищами. Згідно з принципом культурної відповідності відбувається відбір змісту, який відповідатиме досягненням і вимогам наукової та професійної, загальнолюдської культури народів. Принцип безперервного загального розвитку кожного студента має на меті спрямованість змісту освіти на емоційний, духовно-моральний та інтелектуальний розвиток та саморозвиток. Принцип наочності підручника/ посібника передбачає достатню кількість матеріалу, фактів, прикладів, статистики для того, щоб студент спираючись на ці дані міг зробити свої власні висновки та свідомий вибір. Також сучасний підручник/ посібник має містити широку бібліографію, посилання на існуючу літературу, структурований текст, зручний для читання, обігрування шрифтів тощо.

Згідно з точкою зору сьогодення виділяють сім основних вимог до сучасного підручника/ посібника з іноземної мови: 1) системність і комплексність, 2) необхідність урахування особливостей етапів навчання, 3) наступність матеріалів підручника/ посібника, 4) урахування особливостей рідної мови, 5) науково обґрунтований підхід до відбору навчального матеріалу, 6) мовленнєва спрямованість навчального матеріалу, 7) циклічно-концентрична модель побудови підручника/ посібника. Іншими словами, підручник/ посібник – це джерело накопичених сучасною наукою знань, засіб передачі цих знань, а також – комплекс пізнавальних матеріалів (різноманітні завдання для самоконтролю, проблемні запитання, творчі завдання тощо), які стимулюють студентів до подальшого здобуття знань, що у свою чергу стануть для них тим інструментом, який вони зможуть використовувати не лише у вузькопредметній сфері [9, с. 10].

Навчальний посібник “Tourism”, адресований студентам-географам, відповідає всім вищезазначеним вимогам. Він побудований з урахуванням сучасних концепцій методики викладання іноземних мов: комунікативної та особистісно-орієнтованої іншомовної освіти, індивідуалізації та професіоналізації навчання іноземної мови у немовних вищих навчальних закладах. Його структура чітка й логічна. Кожен розділ включає низку методично обґрунтованих етапів. Покажемо, які цілі переслідує кожен з цих етапів.

Lead-in або етап уведення в ситуацію передбачає формування вмінь смислової антиципації, ознайомлення з новими лексичними одиницями, що забезпечує підготовку сприймання тексту за рахунок активізації фонових знань та досвіду студентів.

Listening або етап аудіювання передбачає подачу загальної професійної інформації. Перевірка розуміння та засвоєння змісту здійснюється за допомогою завдань, спрямованих на пошук мовної та змістової інформації, наприклад заповнення пропусків у тексті та розв'язання тестових завдань.

Intensive Reading / Extensive Reading або етапи роботи з професійно орієнтованими текстами забезпечують засвоєння студентами інформації професійного, країнознавчого, лінгвокраїнознавчого і культурно-естетичного характеру шляхом перевірки, з одного боку, розуміння змісту прочитаного, та з іншого, активізації мовного та мовленнєвого матеріалу на текстовій базі. Крім того, на цьому етапі здійснюється удосконалення всіх форм усного мовлення.

Cultural component або культурно країнознавчий етап спрямований на ознайомлення студентів з фактичним матеріалом країнознавчого характеру про Україну.

Grammar and Translation або лінгвістичний етап передбачає більш детальну роботу над конкретним граматичним явищем, активізація дій студентів з яким відбувається на основі відповідного лексичного матеріалу. Ступінь засвоєння лексико-граматичного матеріалу перевіряється за допомогою різноманітних мовних і мовленнєвих вправ, серед яких важливе значення надається вправам у перекладі на англійську мову.

Writing або етап створення продукту у письмовій формі націлений на виконання завдання для розвитку вмінь писемного мовлення та писемного спілкування. Студенти мають уміти написати листа, підготувати доповідь, виступ на міжнародній конференції тощо.

Speaking або прагматичний етап передбачає удосконалення всіх форм усного мовлення: монологічного, діалогічного, полілогічного. Мовленнєву діяльність стимулюють проблемні ситуації, евристичні бесіди, рольові ігри тощо.

Final Task або підсумковий етап має на меті, з одного боку, перевірити ступінь засвоєння лексико-граматичного матеріалу тематичного розділу в ході виконання відповідних умовно-мовленнєвих і мовленнєвих вправ в активації і узагальненні цього матеріалу, а з іншого – формування нових поглядів, практичних умінь, пов'язаних із типовими професійними ситуаціями.

Professional Vocabulary або словниковий етап передбачає уміння студентів виокремлювати та узагальнювати професійно орієнтоване лексичне ядро певного розділу за допомогою завдань на узгодження логічних зв'язків між лексичними одиницями та їх тлумаченням та/або українським/ англійським еквівалентом.

Структура та послідовність завдань визначена з урахуванням психологічних механізмів розвитку комунікативних умінь та етапів роботи з аудіотекстом та текстом для читання. Слід також відмітити, що формування навичок та розвиток умінь у тому чи іншому виді мовленнєвої діяльності проходить інтегративно, тобто завдання забезпечують активізацію умінь студентів з відповідним мовним та мовленнєвим матеріалом у різних видах спілкування [8].

Отже, ми показали, як можна сформувану англомовну комунікативну професійну компетенцію на основі сучасного підручника "Туризм: основні риси глобального туризму та популярні серед туристів місця в Україні" з англійської мови для підготовки фахівців сфери туризму. Матеріали статті можуть бути використані як методичні рекомендації для створення професійно орієнтованих підручників з англійської мови для інших спеціальностей, а також професійно орієнтованих підручників з інших іноземних мов.

Література:

1. Английский язык : Приложение к информационно-публицистическому бюллетеню "Просвещение". – Июнь 2008. – 8 с.
2. Бажин Р. Вспомните Штирлица : как учить язык, чтобы его знать // Психология для всех. – 2007. – № 3. – С. 48-49.
3. Кричевская К. С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка // ИЯШ. – 1996. – № 1. – С. 12-20.
4. Мирошниченко Е. В. Обучение профессиональной лексике студентов-экономистов при устноречевом общении в непрофессиональных сферах коммуникации (начальный этап, английский язык) : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02/ Киевский гос. лингвистический ун-т. – К., 1996. – 318 с.
5. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
6. Саенко Н. В. Проблемы языковой подготовки студентов ВТУЗов в контексте новой парадигмы образования // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Випуск 48. – Серія : Педагогічні науки. – Чернігів, 2007. – С. 251-255.
7. Топалова В. Н. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка). – К., 1998. – 168 с.
8. Hinkel E. Current perspectives on teaching the four skills // TESOL Quarterly. – 2006. – Vol.40. – No1. – P. 109-131.
9. Основные требования к современному учебнику [Электронный ресурс] : Режим доступа – <http://ruschool.cz/index.php?dn=article&to=art&id=383>
10. Структура и содержание УМК нового поколения [Электронный ресурс] : Лекція / Режим доступа – http://www.orenipk.ru/kp/didakt/docs/2b/lek2_3.html

Дорда С. В.,

Українська академія банківської справи НБУ, м. Суми

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Стаття присвячена аналізу формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності у студентів юридичного факультету.

Ключові слова: компетентність, компетенція, субкомпетенція.

Статья посвящена анализу формирования иноязычной профессионально ориентированной коммуникативной компетентности у студентов юридического факультета.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, субкомпетенция.

The article is devoted to the analysis of the formation of the foreign professionally directed communicative competence of law students.

Key words: competence, competency, subcompetency.

Розвиток нових засобів комунікації, становлення процесу правової інтеграції та гармонізації у країнах Європейського Союзу, процес адаптації законодавства України до вимог Європейського законодавства є тими факторами, що привертають значну увагу до питань міжмовної комунікації у сфері права за кордоном та в Україні. За таких умов проблема формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності стає однією із важливих проблем сучасної вищої освіти.

Ефективність професійної та мовної освіти майбутнього спеціаліста багато в чому визначаються прийнятою в суспільстві на певному етапі його розвитку освітньою концепцією та побудованою на її основі моделлю підготовки спеціаліста. Сьогодні такою провідною концепцією можна вважати компетентнісний підхід, який представлений у роботах [1; 2; 6; 8; 10; 12].

Компетентнісний підхід передбачає створення нової освітньої моделі спеціаліста, який володіє сформованою професійною компетентністю. Для досягнення цієї мети можна виокремити наступні напрямки в сучасному суспільстві: інформатизація освіти, навчання іноземним мовам, оволодіння соціально-економічними знаннями. Таким чином **актуальним** стає питання модернізації іншомовної освіти в неможливих вузах з позиції компетентнісного підходу.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз формування іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності студентів юридичного факультету.

Розширення економічних, культурних, освітніх зв'язків з іноземними країнами, велика кількість літератури іноземними мовами, можливість отримати професійну інформацію в мережі Інтернет, міжнародний обмін студентами та спеціалістами вимагають від сучасного спеціаліста компетентного володіння іноземною мовою з метою іншомовного професійного спілкування.

На зміну понять “знання”, “вміння”, “навички” приходять поняття “компетенція” та “компетентність”. Але існує певна плутанина в поняттях “компетенція” та “компетентність”, а також “мовна компетенція” та “мовна компетентність”. Детальний аналіз співвідношення цих понять в своїй роботі наводить Родигіна І. В. [9, с. 16-33].

У широкому сенсі компетентність в основному розуміється як ступінь соціальної й психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього.

У вузькому сенсі компетентність розглядається в якості діяльній характеристикі, як міра інтегрованості людини в діяльність. А це передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предмета.

Компетентність є більш загальне поняття, означає володіння знаннями, навичками та вміннями на певному рівні і відображає результат процесу навчання. Компоненти компетентності визначаються як компетенції і свідчать про процесуальний характер формування компетентності [4, с. 168]. Тому можна сказати, що дані терміни протиставляються як загальне (компетентність) та часткове (компетенція). Компетентність співвідноситься з індивідуальним, особистим досвідом, вона стає особистою характеристикою. Якщо компетенція формується під час навчального процесу, то компетентність є індивідуальним надбанням як результат навчального процесу. Поняття компетентності пов'язано з вмінням та спроможністю кваліфіковано діяти, виконувати необхідні завдання або роботу, успішно задовольняти свої індивідуальні та соціальні потреби [7, с. 20-22].

При цьому зазначається, що компетентності “прив'язані” до конкретних контекстів, тобто людина компетентна в одному контексті, може бути, а може і не бути компетентна в іншому. Таким чином, спостерігається зсув від рис особистості, вільних від контексту, до акценту на функціонування людини у зв'язку з конкретними ситуаціями [13, с. 55].

У випадку з мовною компетентністю можна використовувати наступне визначення: “під компетентністю людини розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначити, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності [5, с. 18].

Підготовка до міжкультурного спілкування в умовах неможового Вузу розуміється як взаємопов'язаний професійно орієнтований комунікативний, когнітивний та загальнокультурний розвиток студентів засобами як рідної, так й іноземної мови. В такому випадку можна говорити про необхідність формування у майбутніх спеціалістів

такої професійно орієнтованої комунікативної компетентності, в якій взаємодіють загальнокультурні і професійно орієнтовані знання, вміння, навички і здібності спілкування як рідною, так й іноземною мовою. Тобто, мета іншомовної підготовки студентів немовних вузів (в нашому випадку майбутніх юристів) є формування та розвиток іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності, яку можна визначити як сукупність різноманітних компетенцій.

Враховуючи складність оволодіння будь-якою спеціальною мовою, в нашому випадку юридичною мовою, яка характеризується глибокою диверсифікованістю її терміносистеми та функціонально-стилістичною різноманітністю, здається можливим запропонувати більш розгалужену в порівнянні з загальновідомими іншомовну компетентнісну модель для спеціалістів-нефілологів, яка містить два блоки компонентів, які відповідно реалізують: загальну іншомовну комунікативну компетентність (ЗІКК) та спеціальну іншомовну комунікативну компетентність (СІКК) [11, с. 174-175]. ЗІКК і СІКК мають інтегративний характер. Зміст спеціальних іншомовних компетенцій і субкомпетенцій буде варіюватися в залежності від майбутньої професії, зокрема від напрямку майбутньої юридичної професії.

Спеціальна лінгвістична субкомпетенція регулює сформованість готовності використовувати в мовленні відповідну терміносистему та граматичні засоби. *Спеціальна дискурсивна субкомпетенція* свідчить про сформованість здатності до побудови висловлень, які характеризують професійне мовлення юриста, а саме, доказування, аргументування, тлумачення, коментування. *Спеціальна стратегічна субкомпетенція* визначається як здатність використовувати вербальні та невербальні стратегії для заповнення або компенсації прогалів в знаннях коду користувачем. *Спеціальна соціокультурна субкомпетенція* є інтегративною за характером і містить в собі три рівня – соціальний, культурологічний, лінгвістичний. Соціальний рівень передбачає готовність студентів до правової картини світу, до використання її понять та концепцій. Культурологічний рівень передбачає готовність студентів до залучення до правових тенденцій, звичаїв та традицій країни (або країн) мову якої (яких) вони вивчають, розкриття національної свідомості їхніх народів. Третій рівень пов'язаний з опануванням певного соціодетермінованого лінгвістичного інструментарію, а саме, вміння використовувати фонові знання – безеквівалентну лексику, вміння використовувати маркери соціальних відносин, загальноприйняті форми етикету, формули ввічливості.

Предметну професійну компетенцію визначають як здатність та готовність використовувати всю сукупність своїх професійних знань, умінь, навичок, мобілізувати весь практичний досвід в процесі міжкультурного ділового та наукового професійного спілкування [11, с.180]. Важливим є те, що студенти не лише пізнають еквіваленти вже відомих їм понять, а опановують сукупність нових понять, концептів, теорій на когнітивному рівні. Інакше кажучи, вони опановують нову правову концептуальну картину світу. Зазначимо, що предметна професійна компетенція майбутніх юристів більшою мірою формується в процесі вивчення спеціальних дисциплін, які передбачені державним стандартом та навчальним планом.

Інформаційну компетенцію можна визначити як здатність та готовність здобувати нову іншомовну інформацію, нові знання з різних джерел з метою її подальшого використання як в навчальній, так і професійній діяльності. Постійне оновлення інформаційного поля професійної діяльності людини не може відбуватися без залучення сучасних комп'ютерних технологій. Тому вміння працювати в такому інформаційному полі на сучасному технологічному рівні є необхідним у системі знань, умінь і навичок спеціаліста в галузі права.

Перекладацьку компетенцію визначимо як письмову чи усну медіацію, яка має забезпечити обмін інформацією між людьми.

Важливо відзначити, що таке розмежування компонентів правомірно лише з науковою метою. В реальних ситуаціях комунікації вони є взаємопов'язаними та взаємозалежними, перетинаються із субкомпетенціями загальної мови і спираються на професійні знання, навички та вміння студентів.

Вирізняють різні рівні сформованості іншомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності. Киктева К. С. пропонує наступну градацію рівнів компетентності майбутніх юристів: професійно обмежений, початковий професійний, середній професійний, високий професійний [3, с. 189-190].

Як **висновок**, можна сказати, що іншомовна професійно орієнтована комунікативна компетентність – це готовність студентів користуватися отриманими знаннями, навичками, вміннями в іноземній мові для вирішення життєвих практичних та теоретичних завдань; здатність майбутнього спеціаліста комунікативно прийнятно та цілеспрямовано варіювати свою мовленнєву поведінку в залежності від мінливих умов міжкультурного спілкування.

Література:

1. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века [Текст] / Б. Л. Вульфсон // М. : Изд-во УРАО, 1999. – 208 с.
2. Дубасенюк О. А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога [Текст] / О. А. Дубасенюк // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 4 (5). – С. 90-97.
3. Киктева К. С. Межкультурная коммуникативная компетенция как цель иноязычной подготовки будущих юристов в вузе [Текст] / К. С. Киктева // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2009. – № 3. – С. 185-191.
4. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков [Текст] : справочное пособие / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина. – М. : Дрофа, 2008. – 431 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики [Текст] / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
6. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів [Текст] / В. І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : Матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер. – Харків : ОВС, 2002. – С. 3-8.

7. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти [Текст] / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні : Рекомендації з освітньої політики. – К. : “К.І.С.”, 2003. – С. 13-42.
8. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование. Социально-философское исследование [Текст] / С. И. Подмазин // Запорожье, 2000. – С. 166-168.
9. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання [Текст] / І. В. Родигіна // Х.: Вид. Група “Основа”, 2005. – 96 с.
10. Сериков Г. Н. Образование. Аспекты системного отражения [Текст] / Г. Н. Сериков // Курган: Зауралье, 1997. – 256 с.
11. Хомякова Н. П. Иноязычная коммуникативная компетентностная модель юристов, специализирующихся в области права международной торговли [Текст] / Н. П. Хомякова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2009. – № 3. – С. 173-184.
12. Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированного образования [Текст] / А. В. Хуторский // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 55-60.
13. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных свойств [Текст] / А. Г. Шмелев. – СПб. : Речь, 2002. – 480 с.

Єфімова О. М.,

Національний технічний університет України "КПІ", м. Київ

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті визначені основні методи навчання іноземних мов та дана їх загальна характеристика, застосування принципу міжпредметних зв'язків, їх особливості під час викладання іноземних мов у вищих військових навчальних закладах.

Ключові слова: метод навчання, викладання іноземних мов, вищий військовий навчальний заклад, міжпредметні зв'язки, професійна підготовка.

В статье определяются основные методы изучения иностранных языков и дана общая характеристика, использование принципа межпредметных связей, их особенности при преподавании иностранных языков в высших военных учебных заведениях.

Ключевые слова: метод изучения, преподавание иностранных языков, высшие военные учебные заведения, межпредметные связи, профессиональная подготовка.

In the article is considered the main methods of learning foreign languages, and given their general characteristics, the interdisciplinary approach, their particularities in foreign language teaching in military higher educational institutions.

Key words: methods of learning, foreign languages teaching, military higher educational institution, interdisciplinary approach, professional preparation.

Постановка проблеми. Реформування сучасної системи освіти підпорядковується вимогам концепцій нового виховання і навчання, направлених на навчання через діяльність для розвитку вільної особистості, формування здатності до інноваційної діяльності на основі гуманістично-демократичних цінностей. Освіта стає головним показником інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства та держави [3, с. 82].

Професійно-технічний напрямок освіти є важливим аспектом в системі професійної підготовки кадрів, які вирішують основні завдання в політичному, соціальному, культурному, економічному житті країни й усього світового співтовариства. Зміни потребують високої ефективності навчання та виховання офіцерських кадрів у цілому і підготовки до військово-професійної діяльності зокрема. Завданням професійної освіти стає не тільки формування професійних знань, умінь та навичок, але й формування орієнтації на подальше підвищення своєї професійної компетенції, розвиток уміння спілкуватися, використовуючи слово як засіб комунікації для вирішення професійних завдань в умовах розширення міжнародних зв'язків. Тому стає **актуальною проблемою** підготовки майбутніх офіцерів до іншомовного професійного спілкування. Міжпредметні зв'язки сприяють активізувати пізнавальну діяльність курсантів та сприяють підвищенню військово-професійних знань, навичок, умінь та інтенсивності їх формування.

В даний час, мабуть, немає необхідності доводити важливість міжпредметних зв'язків у процесі викладання. Вони сприяють кращому формуванню окремих понять всередині окремих предметів, груп і систем, так званих міжпредметних понять, тобто таких, повне уявлення про які неможливо дати курсантам на заняттях якої-небудь однієї дисципліни. Сучасний етап розвитку науки характеризується взаємопроникненням наук одна в одну. Зв'язок між навчальними предметами є передусім відображенням об'єктивно існуючого зв'язку між окремими науками і зв'язку наук з технікою, з практичною діяльністю людей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Механізм міжпредметних зв'язків є одним із важливих складових навчального процесу, що визначає рівень кваліфікації випускника вищих військових навчальних закладів. Тому для вирішення комплексу завдань, які ставляться перед професійним закладом, значної ваги набувають міжпредметні зв'язки, що реалізуються в циклі фахових дисциплін.

Проблему використання міжпредметних зв'язків у навчальному процесі розглядали вчені різних епох: Н. Ф. Бунаков, В. І. Водовозов, А. Дістервег, Д. Локк, І. Д. Зверев, Н. А. Лошкарьова, Я. А. Коменський, П. Г. Кулагін, В. Н. Максимова, Й. Г. Песталоцці, А. А. Пінський, М. Н. Скаткін, В. Я. Стронін, В. Н. Федорова, Т. Ф. Федорець, А. В. Усова, К. Д. Ушинський та інші вчені. Дидактична теорія міжпредметних зв'язків знайшла широке відображення у публікаціях багатьох науковців, в яких визначено види міжпредметних зв'язків, їх функції, місце у сучасній освіті, засоби їх реалізації тощо. Особливістю іноземної мови як навчальної дисципліни є те, що вона є предметом навчання і в той же час важливим засобом спілкування і пізнання. Тому іноземна мова, як жодна інша навчальна дисципліна, відкрита для використання знань, змісту інших навчальних дисциплін.

Проте важливо не тільки знати науку, але і володіти педагогічною майстерністю її викладання. Добре вже відомо і дані дослідження показують, що курсанти вищих навчальних закладів і віддають перевагу такому викладачу, які дають науку в її розвитку, показують її проблеми, знайомлять з методикою дослідження, залучають курсантів, що мають устремління до активного пошуку знань, щоб бути висококваліфікованими спеціалістами, здатними мобільно використовувати знання з різних наукових галузей, постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, приймати оптимальні рішення в умовах невизначеності та прогнозувати можливі наслідки, самостійно здійснювати пошук знань та оволодівати науково-практичною інформацією, а також використовувати її у своїй професійній діяльності.

Основною метою дослідження є пошук ефективних шляхів підвищення підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі навчання іноземним мовам через посилення міжпредметних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. Міжпредметні зв'язки з основами наук дозволяють розкрити природньо-наукові основи знаряддя праці і основних операцій, а також організаційно-економічні принципи і суспільну значущість трудової діяльності; вони поглиблюють вивчаючі теми, конкретизують, роблять більш дієвими знання курсантів; формують свідоме творче відношення до технічних знань. В процесі реалізації міжпредметних зв'язків у курсантів розширяється загальний політехнічний кругозір, розвивається логічне мислення, активізується увага, росте зацікавленість до вивчаємих предметів.

Міжпредметність знань та вмінь – це їх функціональна якість, яка набувається в процесі перенесення узагальнення способів дій з різних навчальних предметів і відображає генезис знань та вмінь, а в процесі інтеграції народжує нові знання й методи на точці перетину різних наук. Міжпредметні зв'язки здійснюються з навчальною, розвивальною та виховною метою.

Навчальна мета: поглибити, збагатити знання, навчити практично використовувати знання, сприяти усвідомленому сприйняттю нового матеріалу, причинно-наслідковим зв'язкам, забезпечити доступність, міцність системи знань, їх багатосторонній характер.

Розвивальна мета: розвивати світогляд, логічне мислення, мову, пам'ять, творчі й комплексні вміння, інтереси і самостійність курсантів.

Виховна мета: всебічно розвивати особистість, формувати цілісний світогляд, готувати до самостійної праці, політехнізувати знання, уміння, профорієнтувати курсантів.

У навчанні з іноземної мови можливе використання таких видів міжпредметних зв'язків: поурочні (коли вирішенню міжпредметних проблем присвячуються окремі, нерідко узагальнюючі уроки навчальної теми). Так само нетрадиційно можна побудувати уроки тематичні (коли вся система уроків навчальної теми спрямована на вирішення об'ємної міжпредметної проблеми), міжтемні (коли вирішення проблеми здійснюється в системі занять, які охоплюють кілька навчальних тем різних курсів). Внутрішньоциклові вирішення міжпредметної проблеми всередині окремого циклу (або міжциклові) знання й уміння, узяті з предметів різних циклів (заняття будуються так само). Кожен з цих видів занять може повністю або частково включати попередні й забезпечує наростання узагальнення та конкретизації навчального матеріалу щодо міжпредметної проблеми.

Міжпредметні зв'язки в навчанні іноземної мови можуть здійснюватися за такими основними напрямками: – формування необхідних для становлення світогляду курсанта систем понять з опорою на наукові факти, теорії, закони, ідеї, спільні для суміжних наукових областей; формування спільних для суміжних предметів умінь, і передовсім елементарних, що на них базуються складніші методи засвоєння ідейних зв'язків між предметами (працювати з картою на уроках іноземної мови, застосовувати при аналізі творчості художника історичні знання); – формування на базі узагальнених знань і вмінь правильного оціночного ранжування предметних знань, у чому особливого значення набувають міжпредметні зв'язки й світоглядні навчальні проблеми; – формування політехнічних знань і трудових умінь, що потребує комплексного застосування знань основ наук на практиці.

Основним джерелом інтеграції на рівні міжпредметних зв'язків виступають складники змісту, споріднені із спеціальною навчальною дисципліною та навчальних дисциплін, вивчення яких здійснювалося згідно з різними типами інтеграції [4, с. 211-212]. Викладач іноземної мови повинен володіти професійно-педагогічними вміннями здійснювати міжпредметні зв'язки: – самостійно вивчати психолого-педагогічну й методичну літературу, робити її аналіз та узагальнення; вивчати досвід вчених щодо здійснення міжпредметних зв'язків; – аналізувати заняття з погляду здійснення міжпредметних зв'язків; – планувати реалізацію міжпредметних зв'язків у кожній конкретній навчальній темі з предмета, обраної спеціальності; – методично опрацювати заняття, а також поза-класні заходи міжпредметного змісту з позицій єдності навчання й виховання.

Міжпредметні вміння – це здатність курсанта встановлювати й засвоювати зв'язки в процесі перенесення й узагальнення знань та вмінь і з суміжних предметів. Міжпредметні вміння курсантів – це способи діяльності, які забезпечують міжпредметні зв'язки, а саме: – узагальнені вміння розумової діяльності, логічні операції, спільні для всіх навчальних предметів (аналіз, синтез, узагальнення); – уміння творчої діяльності, які формуються при вирішенні аналогічних за своєю структурою дій пізнавальних завдань різного предметного змісту. Навчання професійному мовленнєвому спілкуванню на міжпредметній основі дозволяє виявити потенційні можливості студентів немовних вузів, навчити їх підкріпляти тему бесіди фактами як дисциплін з профілю майбутньої спеціальності, так і суміжних дисциплін, а також знаннями з особистого досвіду [1, с. 27].

Таким чином, проблема міжпредметних зв'язків дуже актуальна, бо взаємний зв'язок предметів витікає із завдань комплексного підходу до навчання та виховання, тобто тісної єдності професійного, ідейного, трудового і морального виховання. Міжпредметні зв'язки у певних межах враховують спільне між предметами як за змістом, так і в навчально-виховному процесі.

Висновки. З огляду на провідну концепцію професійної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства – концепцію неперервного навчання – можна стверджувати, що здійснити підготовку компетентного, успішного, конкурентоспроможного спеціаліста військової сфери – майбутнього офіцера – можливо лише за умови сформованості в нього культури іншомовного професійного спілкування, що вимагає оволодіння відповідними вміннями. У зв'язку з цим в Україні все більше уваги приділяється проблемі викладання іноземних мов з урахуванням професійних потреб. Це і зумовлює пошук ефективних шляхів виконання завдань, що ставить держава перед педагогічною теорією й практикою [2, с. 76].

Таким чином, в сучасних умовах перед системою військової освіти стоїть важливе та складне завдання, яке полягає в підготовці та вихованні високопрофесійних кадрів для Збройних сил України. Без міжпредметних зв'язків неможливо вирішити сучасні завдання реформи професійної школи, яка вимагає об'єднання загального і професійного навчання, зміцнення зв'язку навчання з виробничою працею. Міжпредметні зв'язки, як і будь-який принцип навчання, має властивість все загальності, реалізується в кожному навчальному предметі. Необхідність і доцільність міжпредметних зв'язків підтверджується передовим педагогічним досвідом викладачів і багато чисельними загально педагогічними і методичними дослідженнями.

Література:

1. Беляева А. С., Суходольская И. В. Использование внутрпредметных и межпредметных связей для специальных целей при изучении иностранного языка // Стратегії та методики навчання мовам для спеціальних цілей. – К. – 1997.
2. Боярко Г. В. Сучасні цілі та завдання вивчення іноземної мови у немовних ВНЗ / Боярко Г. В. // Військова освіта : Зб. наук. праць. – К., 2007. №2 (20). – С. 76-83.
3. Кульга Н. К. Використання інноваційних технологій навчання – запорука успіху якісної підготовки фахівців // Проблеми освіти. – 2000. – Вип. 22.
4. Підкурманна Г. О. Нові технології навчання в художньо-педагогічній підготовці майбутніх фахівців дошкільного виховання // Нові технології навчання. – 2000. – Вип. 27.

Колісник В. Ю.,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПРОГРАМІСТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто деякі складові психологічної готовності майбутніх інженерів-програмістів до вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням. Досліджуються інтерес і бажання студентів.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, бажання, психологічна готовність.

В статье рассмотрены некоторые составляющие психологической подготовки будущих инженеров-программистов к изучению иностранного языка профессиональной направленности. Исследуются интерес и желание студентов.

Ключевые слова: познавательный интерес, желание, психологическая подготовка.

The article deals with some constituents of future computing engineers' psychological readiness for learning a foreign language for specific purposes. Students' interest and desire are investigated.

Key words: cognitive interest, desire, psychological readiness.

Проблемою дослідження є визначення психологічної готовності майбутніх інженерів-програмістів до вивчення англійської мови.

Актуальність теми полягає у необхідності аналізу факторів вивчення іноземної мови для покращення змісту занять при використанні особистісно орієнтованого навчання на основі технології різнорівневого підходу.

Науковим завданням є встановлення актуальності вивчення англійської мови за професійним спрямуванням.

Мета статті – з'ясувати відсоткове співвідношення прояву різних складових психологічної готовності студентів напряму підготовки "Комп'ютерні науки".

Завдання роботи включають наступне:

1. визначити наявність інтересу, бажання і рівень зацікавлення студентів напряму підготовки "Комп'ютерні науки" до вивчення англійської мови;

2. порівняти інтерес і бажання студентів до вивчення іноземної мови;

3. встановити рівень актуальності вивчення англійської мови за професійним спрямуванням.

Цією проблемою займалися відомі вчені: Н. Є. Мойсеюк, Л. Д. Павлова, А. А. Плігін, І. С. Якиманська, С. І. Подмазін та інші.

Психологічний стан людей – вихідне положення будь-якої їхньої діяльності. Саме тому спочатку слід встановити психологічну готовність студентів галузі знань "Комп'ютерні науки" до навчання іноземної мови, а потім проводити наше дослідження, котре полягає у запровадженні особистісно орієнтованого навчання на основі різнорівневого підходу. Опитування проводилось у 2011 році серед студентів галузі знань "Комп'ютерні науки" першого і другого курсів, яких було розділено на експериментальну групу (ЕГ) й контрольну групу (КГ).

Найбільш ефективною й результативною є діяльність, що здійснюється на основі інтересу до неї. Тому припускаємо, що результати навчання іноземної мови можуть бути значно вищі в разі існування пізнавального інтересу у студентів. Результати їхнього анкетування, представлені в таблиці 1, підтверджують цю думку.

Таблиця 1
Наявність інтересу до вивчення іноземної мови

Спеціальність, курс	Відповіді (%)					
	ЕГ			КГ		
	Так	Ні	Не знаю	Так	Ні	Не знаю
Комп'ютерні науки I	95	2,5	2,5	-	-	-
Комп'ютерні науки II	77	0	23	90	7	3
Середній показник	86	1	13	90	7	3

Отже, переважна більшість опитаних (86 % в ЕГ і 90 % у КГ) виявляє інтерес до вивчення іноземної мови. Це має позитивні наслідки, адже цікавість породжує старанну роботу, а здобуті знання спонукають до подальшої цікавості.

Педагог О. О. Першукова слушно зазначає, що інтегроване навчання змісту та форми або імерсійне навчання вважають найперспективнішим підходом до навчання у країнах ЄС. Коефіцієнт корисної дії при цьому значно вищий, ніж за навчання простої іноземної мови [2, с. 101], адже відбувається поєднання професійних знань із мовними.

Отримані дані означають, що інтерес до вивчення англійської мови не розподіляється однаково у різних групах. Лише незначна частина студентів (1 % в ЕГ і 3,5 % у КГ) відповіла негативно, що свідчить про високий рівень свідомості стосовно професійних переваг при працевлаштуванні. Проте деяка кількість респондентів не визначилась зі своїми вподобаннями, що дещо обнадіює викладачів. Саме від їхньої майстерності та підходу залежить, у який бік схиляться студенти.

Причин такої ситуації може бути безліч. Певною мірою інтерес до вивчення іноземної мови зумовлюється станом навченості володіння мовою студентами на момент анкетування. Важливими факторами є як недостатній рівень спрямованості на навчання у вищому навчальному закладі, на професію, на спеціальність, так і занадто

високий її рівень. Це іноді призводить до небажання витратити час на вивчення дисципліни, що не має прямого стосунку до їхньої спеціальності. Окремо слід назвати відсутність або недостатність мотивації навчання взагалі чи вивчення англійської мови зокрема. У педагогічній практиці пізнавальний інтерес часто розглядають лише як зовнішній стимул до навчання, як ефективний інструмент викладача, що дозволяє зробити процес навчання привабливим. Звідси передбачаємо, що інтерес до вивчення іноземної мови багато в чому залежить від особистості того, хто навчає, та його педагогічної майстерності.

Дані анкетування дозволяють нам визначити цілі викладача, досягнення яких зумовить результативність та ефективність навчання студентів англійської мови за професійним спрямуванням.

Мета викладача:

- підтримувати інтерес зацікавленої більшості різноманітними способами;
- заохочувати студентів, що виявили сумнів стосовно цієї діяльності та проводити подальшу роботу для спонукання інтересу в незацікавлених;
- із-поміж навчальних засобів варто використовувати такі: давати посилені завдання, поєднувати прості й складні вправи, застосовувати завдання на кмітливість і творчість, стимулювати ініціативу, розкривати красу іноземної мови, вводити в хід заняття незвичні форми роботи, як от нетрадиційні форми, запропоновані дослідницею К. В. Шаманською: уроки-змагання, лінгвістичні бої, рольові ігри [3, с. 135].

Хоча пізнавальний інтерес характеризується об'єктивними умовами появи і формування, він є внутрішнім своєрідним процесом самої особистості, що торкається найбільш значущих її сторін (воля, інтелект, почуття), на чому акцентує увагу Г. І. Щукіна [4].

Не менш значущим для нашого дослідження є визначення рівня зацікавлення щодо вивчення іноземної мови. Отримані дані подано у таблиці 2.

Таблиця 2
Рівень зацікавлення іноземною мовою

Спеціальність, курс	Відповіді (%)			
	Низький	Достатній	Високий	Не вказано
	Експериментальна група			
Комп'ютерні науки І	10	77	13	0
Комп'ютерні науки ІІ	8	76	8	8
У середньому	9	76,5	10,5	4
	Контрольна група			
Комп'ютерні науки ІІ	10	60	30	0

З огляду на одержані результати стверджуємо, що переважна більшість представників обох курсів (87 % в ЕГ та 90 % в КГ) дуже зацікавлена зазначеним предметом і визначає свій рівень як “достатній” або “високий”. Це сприятиме впровадженню згаданої раніше педагогічної технології – різнорівневого підходу до навчання іноземної мови.

Одним із компонентів розвитку вольового процесу, переживання людиною своїх актуальних потреб є бажання, що характеризується усвідомленим уявленням про прагнення щось здійснити [1, с. 35].

Проблема бажання тісно пов'язана з проблемою інтересу. Після появи бажання щось зробити та прагнення цього досягти, людина одразу активізує свої дії. У процесі правильно організованої діяльності в особи неодмінно з'являється інтерес до роботи. В разі її успішності поглиблюється бажання, що, своєю чергою, підвищує й інтерес. Схематично позначимо ці компоненти нижче.

Бажання $\hat{U}$ пізнавальний інтерес

Бажання $\Leftrightarrow$ Пізнавальний інтерес

Рис. 1 Взаємозв'язок бажання й пізнавального інтересу

Результати аналізу проведеного анкетування стосовно наявності бажання до вивчення англійської мови подані у таблиці 3.

Таблиця 3
Бажання до вивчення іноземної мови

Спеціальність, курс	Відповіді (%)					
	Експериментальна група			Контрольна група		
	Так	Ні	Не знаю	Так	Ні	Не знаю
Комп'ютерні науки І	92	2,5	5	-	-	-
Комп'ютерні науки ІІ	85	0	15	90	3	7
Середній показник	89	1	10	90	3	7

Бажання до вивчення мови виявила переважна більшість студентів (89 % в ЕГ та 85,5 % у КГ). Це свідчить, що навіть незацікавлені особи розуміють важливість та необхідність знань бодай однієї іноземної мови. Вони прагнуть вивчати, сподіваючись, що ситуація з власним бажанням може змінитися. Саме з цього боку викладачу слід особливо ретельно підходити до організації занять.

Вартим уваги є порівняння отриманих даних щодо наявності у студентів інтересу й бажання до вивчення іноземної мови. Дані розміщено у таблиці 4.

Таблиця 4

Порівняння інтересу й бажання студентів до вивчення іноземної мови

Запитання	Відповіді (%)					
	Експериментальна група			Контрольна група		
	Так	Ні	Не знаю	Так	Ні	Не знаю
Інтерес	87,5	2,5	10	77	5	18
Бажання	93	1	6	85,5	6,5	8

Ми бачимо, що кількість охочих вивчати англійську мову дещо більша за кількість тих, хто має інтерес до цього процесу. Хоча відмінність досить незначна, однак вона спонукає до роздумів про недостатнє задоволення студентських інтересів.

Зрозуміло, що така ситуація зумовлює необхідність досягнення викладачем певних цілей.

Формулюємо мету викладача:

– поряд із номінальною професійною лексикою і визначеннями необхідно застосовувати цікаві факти з цієї галузі знань, які розширюють світогляд і допомагають зацікавитись спочатку інформацією, а потім англійською мовою як засобом її отримання;

– давати можливість тим, хто навчається, продемонструвати свої професійні якості, спонукаючи до пояснення певних понять із їхнього професійного вжитку. Це значно підвищує самооцінку студентів і певною мірою прирівнює професійні можливості у різних галузях системи викладач – студент.

Звичайно, кожна людина має свої вподобання, тому відсутність бажання вивчати якийсь предмет – цілком нормальне явище. Крім того, вивчення іноземної мови базується на знаннях рідної. Але завдання викладача – якщо не викликати бажання, то хоча б допомогти усвідомити необхідність знань англійської мови принаймні на мінімальному рівні.

Після опрацювання здобутих результатів констатувального експерименту робимо низку висновків стосовно рівня психологічної готовності майбутніх інженерів-програмістів.

1. Психологічна готовність майбутніх інженерів-програмістів проявлена досить чітко. Вони не лише готові до вивчення англійської мови, але й висловлюють найрізноманітніші мотиви цієї діяльності. Зрілість думок приводить опитаних до розуміння необхідності володіти іноземними мовами для здійснення подальшої професійної діяльності або використання в різних життєвих ситуаціях. Зазначені відповіді вивчення мови “для знань” та “ерудиції” свідчать про високу пізнавальну активність учасників експерименту.

2. Після проведення анкетування, стверджуємо, що на думку опитаних “Англійська мова за професійним спрямуванням” є актуальним предметом у наш час. У межах дослідження психологічної готовності з’ясувались інтерес, бажання та мотивація студентів до вивчення іноземної мови. Переважна більшість виявила інтерес (86 % в ЕГ і 77 % у КГ). Рівень зацікавлення англійською мовою студенти напряму підготовки “Комп’ютерні науки” визначили на рівні 76,5 % в ЕГ і 60 % у КГ – достатній і 10,5 % в ЕГ і 30 % у КГ – високий. Встановлено бажання учасників на рівні 89 % в ЕГ і 85,5 % у КГ.

3. Ми назвали деякі причини відсутності пізнавального інтересу, серед яких: стан навченості володіння мовою на момент анкетування, недостатність навчальної спрямованості та інші. До кожного аспекту перевірки запропоновано рекомендації щодо подальшої діяльності викладачів при навчанні опитаних студентів іноземної мови за професійним спрямуванням. Так, через більшу кількість охочих вивчати англійську мову порівняно із зацікавленими, варто застосовувати цікаві факти з їхньої галузі знань, спонукати студентів до вияву професійних знань і т.п.

Література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 374с.
2. Першукова О. О. Модернізація навчання іноземних мов у Європейському освітньому просторі / О. О. Першукова // Порівняльно-педагогічні студії : Науково-педагогічний журнал. – № 1 липень-вересень 2009. – С. 93 – 104.
3. Шаманська К. В. Шляхи формування пізнавального інтересу школярів до вивчення іноземних мов / К. В. Шаманська : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Перший крок науку”. – Т. 3. – Луганськ : Поліграфресурс, 2010. – С. 133 – 136.
4. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – М. : Педагогика, 1971. – С. 22-33.

Колодько Т. М.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТВОРЧИСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Стаття присвячена проблемам педагогічної творчості вчителя як складової його професійної діяльності. Проаналізовано сутність поняття “педагогічна творчість”, узагальнено ознаки творчої особистості вчителя, а також охарактеризовано етапи та рівні креативного вчителя у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: педагогічна творчість учителя, педагогічна майстерність, творчий потенціал учителя, креативність, навчально-виховний процес.

Статья посвящена проблемам педагогического творчества учителя как составной его профессиональной деятельности. Проанализировано сущность понятия “педагогическое творчество”, обобщены отличительные черты творческой личности учителя, а также охарактеризованы этапы и уровни креативного учителя в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: педагогическое творчество учителя, педагогическое мастерство, творческий потенциал учителя, креативность, учебно-воспитательный процесс.

The article is dedicated to the problems of pedagogical creativity as part of his professional activity. The notion “pedagogical creativity” is analyzed, the features of a creative teacher’s personality are summarized, stages and levels of teacher’s creativity in the educational process are characterized.

Key words: teacher’s pedagogical creativity, pedagogical skills, teacher’s creative potential, creativity, educational process.

Розвиток гуманістичної педагогіки сьогодення передбачає не тільки підхід до кожного студента як до особистості, а й реалізацію цією особистістю внутрішніх здібностей. Це означає, що студентові необхідні не стільки отримані наукові знання й уміння, що є надзвичайно важливим, скільки здібності по-новому вирішувати вже відомі завдання та виявляти творчий підхід у їх розв’язанні.

Педагогічна творчість була і залишається у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Проблеми творчої діяльності вчителя в Україні нині досліджують Д. Б. Богоявленська, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, О. М. Пехота, М. І. Сметанський, С. О. Сисоева, Н. В. Кічук, В. І. Загвязинський й ін.

У психолого-педагогічній літературі подаються різні тлумачення поняття “педагогічна творчість”. У педагогічному словнику ця дефініція трактується як “оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання. Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість торкається різних видів діяльності вчителя – від проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, до вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою всебічного розвитку особистості” [3, с. 326].

Творчість учителя виявляється насамперед у прагненні й умінні постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність, відкидати застарілі та знаходити нові й досконаліші методи та прийоми роботи, творчо застосовувати передовий досвід, постійно досліджувати свою роботу. Одним із завдань методичної роботи у школі є активізація творчих здібностей учителів. Сьогодення вимагає творчого вчителя. А творчу особистість може навчити й виховати тільки творча особистість. Отже до творчої діяльності вчителя спонукає учень – розвинена й нестандартна особистість, вимоглива до свого наставника. Крім того, творчий характер закладений і в самій сутності вчительської професії.

В психолого-педагогічному трактуванні творчість – це діяльність, яка сприяє творенню, відкриттю нового, раніше невідомого суб’єкту, на основі реорганізації наявного досвіду і формуванні нових знань, умінь, навичок та здібностей. Творчість має різні рівні. Для одного рівня творчості характерним є використання вже існуючих знань і розширення сфери їх застосування; на другому рівні створюється зовсім новий підхід, який змінює звичний погляд на об’єкт та знання.

Творчість, на думку видатного радянського вченого Л. С. Виготського – це діяльність людини, що спрямована на створення нового досвіду зовнішнього світу, умовиводів та почуттів, притаманних людині [2].

За визначенням С. О. Сисоевої, педагогічна творчість – це “цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі”; це “не тільки сукупність послідовних і взаємопов’язаних дій учителя й учня, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок, формування світогляду учня, культури поведінки тощо, а й сукупність послідовних і взаємопов’язаних “перетворень” у їх творчому розвитку: мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психологічних процесів, які сприяють успіху людини у творчій діяльності” [8, с. 15].

А відтак, творчість – це дослідження. І саме вчитель, певним чином, досліджує щось, а це означає, що він спостерігає та пізнає світ. В основі творчості лежить система творчого виховання, яка обумовлюється двома основними принципами, як-от: індивідуальною зацікавленістю та соціальною значущістю.

В. І. Андреев, визначаючи творчість як вид людської діяльності, зазначає ряд ознак, що характеризують її як цілісний процес: а) наявність протиріччя проблемної ситуації чи творчого завдання; б) соціальна та особиста значущість і прогресивність; результат творчості – це внесок до розвитку суспільства та особистості (антисоціальна діяльність, навіть в її найвинахідливішій формі, – це не творчість, а варварство); в) наявність об’єктивних (соціальних й матеріальних) передумов, умов для творчості; г) наявність суб’єктивних (особистісних якостей –

знань, умінь, позитивної мотивації, творчих здібностей особистості тощо) передумов для творчості; д) новизна та оригінальність процесу та результату [1].

Якщо з названих ознак осмислено виключити хоча б одну, то творча діяльність або не відбудеться, або діяльність не може бути названа творчою.

Учитель-професіонал здатний аналізувати та використовувати нову інформацію, оскільки, як зазначав В. О. Сухомлинський, далеко не кожний стане вченим, письменником, артистом, далеко не кожному призначено винайти порох, але майстром у своїй справі повинен стати кожний [10].

І. Я. Лернером виділені наступні характеристики творчої діяльності, а саме: самостійне перенесення знань і умінь у нові ситуації мовлення; бачення нових проблем у знайомих, стандартних умовах; бачення нової функції знайомого об’єкту; вміння бачити альтернативу розв’язання проблеми; вміння комбінувати раніше знайомі способи розв’язання проблеми у новий спосіб; вміння створювати оригінальні способи розв’язання проблеми при наявності вже відомих [6].

Брак творчих здібностей серйозно підриває ефективність праці педагогічних працівників. Кожен учитель потенційно володіє творчими здібностями, треба тільки знайти їх у собі, перебороти психологічні перешкоди, які обмежують їх розвиток, оволодіти методами творчої діяльності.

Розглянемо основні характеристики творчої особистості. Доречно звернути увагу на такий аспект проблеми як, “Що ж заважає розвитку творчості у педагогічній діяльності”? Насамперед, як нам вважається, це – лінощі, усталені звички, надмірна напруженість, послаблена цілеспрямованість, недостатня можливість, зайва поважність та недосконала методологія. Розглянемо ці аспекти детальніше.

Лінощі. Під лінощами ми розуміємо стремління людини відмовитися від подолання труднощів, стійке небажання здійснювати вольові зусилля. Ф. Тейлор зазначає: “Робота не кваліфікується, з холодком відбувається за таких причин: по-перше, від природного інстинкту та схильності людей до ледарства, по-друге, від більш складних думок та роздумів, зумовлених суспільними відносинами...” [9].

Дійсно, творчість вимагає зусиль та часу. Передчасне послаблення зусиль не дозволяє усунути перешкоди та заважає творчим досягненням. Для того, щоб присвятити себе творчості, необхідно виявити дисципліну та подолати рутину. Антиподом лінощів є діяльність, творчість. Концептуальна схема творчої життєдіяльності обслуговується такими поняттями, як-от: потреби – мотиви – цілі – обмеження – проблеми – методи розв’язання проблеми – результати – критерії оцінювання – характеристика результатів.

Усталені звички. І. Кант вважав, що “звичку ніколи не можна визнати добром, навіть звичку до гарних вчинків. Гарне завдяки їй перестає бути добродієм”. У кожного з нас виробляються стереотипи в роботі та мисленні, які можуть стати ворогами творчості. Усталені звички потребують постійної “інвентаризації”. І корисним може бути питання до самого себе: “Чому саме так, а не інакше”? Істинна творчість є гуманною за своєю природою, оскільки її результатом є розвиток та саморозвиток особистості, розвиток культури суспільства.

Надмірна напруженість. У роботі ми часто зустрічаємося з почуттям невпевненості та збентеження. Відсутність впевненості у своїх успіхах породжує гіпертрофоване почуття напруження. Воно виявляється як у фізичних відчуттях (скутість, стриманість), так і на емоційному рівні. Вчитель намагається захистити себе від загрози, природа якої ним не усвідомлена. Вчителі, які знаходяться в напруженому стані, намагаються дотримуватися традиційних методик, які раніше забезпечували їм успіх, внаслідок чого їх сили та енергія використовуються не повністю [7].

Послаблена цілеспрямованість. Творчі дії базуються на прагненні до нових змін. Прагнення до нового може бути сформоване як за внутрішніми мотивами, так і під впливом зовнішніх причин. Для того щоб бути творчим, вчитель повинен відчувати потребу в змінах, усвідомлюючи при цьому недоліки своєї попередньої діяльності.

Недостатні можливості. Практично всі види та форми творчості потребують допомоги. Її недостатність виявляється в неповній інформації щодо педагогічних технологій, відсутності необхідних літературних джерел, “живого” спілкування, неможливості проведення педагогічного експерименту. А відтак, необхідна впевненість у собі, що є важливим компонентом творчості, оскільки вмиле використання часу, сил, ресурсів, підтримки, відіграють істотну роль у творчому процесі.

Надмірна серйозність. Для вираження самого себе в творчості іноді необхідно “погратися” з ідеями, оскільки часто рішення, які ми шукаємо, знаходяться серед найбільш ексцентричних та немислимих пропозицій. Радість від виникнення нової ідеї надихає, а надто серйозний відгук позбавляє вчителя ідеї та сил.

Недосконала методологія та методика роботи. Відсутність ефективного підходу до вирішення проблем послабляє творчі зусилля вчителя. Творча робота вимагає новаторського, нетрадиційного мислення. Творчо працюючи вчителі відносяться до “самоактуалізованих особистостей” (за визначенням А. Маслоу). Вони володіють унікальними якостями особистості і сприймають все таким, яким воно є; вони здатні сприймати самих себе із своїми перевагами та недоліками; вони уміють перетворювати свої недоліки у переваги. Це люди своєї справи. У спілкуванні вони встановлюють глибокі людські стосунки. Прихильність вони відчувають лише до небагатьох людей.

Такі вчителі умілі оцінювачі/експерти ситуацій. Вони вміють виявляти в людях фальш, нещирість, відрізняються підвищеною чутливістю. Вони – творці та цінителі. У них помітно виявляється ефективна здатність широко насолоджуватися радістю життя, з подивом і обожнюванням кожної його хвилини. Такі вчителі завжди схильні до всього підходити творчо. Вчителі-творці реагують індивідуально, в той час як інші – стереотипно. Оптимістичне ставлення до самого себе – основа впевненості в собі. Такі вчителі автономні в думках та діях. Вони живуть в аурі щастя, вони – “самодостатні”. Вони готові вчитися у кожного. Оскільки самореалізовані/самоактуалізовані вчителі впевнені в собі та розуміють власну цінність, їх не лякає перспектива видатися нерозумними. Їм набагато цікавіше що-небудь зрозуміти або отримати потрібну інформацію, ніж підтримувати репутацію обізнаної людини.

Кожному вчителю у творчій діяльності заважає щось своє, тому бажано визначити та вивчити власні перешкоди. Їх корисно довірливо обговорити як колегами, так і з керівництвом школи. Певно, що ці перешкодиповністю усунути неможливо, але треба використати методу нейтралізації їх негативного впливу на творчість. Педагогові недостатньо самому бути творчим, необхідно заохочувати творчість у своїх вихованців, сприяти її розвитку.

Абсолютна більшість вчених-педагогів, психологів та філософів погоджуються із думкою, що творчість – це непізнаний за генезисом та структурою феномен. Існують дві полярні думки щодо суті педагогічної творчості, а саме: педагогічна творчість – це імпліцитна здібність, “подарунок долі”. Творчість – це процес, яким алгоритмічно можна оволодіти, напрацьовуючи досвід.

У відповідності до останньої позиції, творчість у педагогічній роботі можна спланувати відповідно до порад В. А. Кан-Калика [4, с. 81]. Для цього треба: а) чітко усвідомлення кінцевої мети навчально-виховної взаємодії (очікуваний результат); б) співвідношення запланованих взаємодій із психолого-педагогічною теорією; в) співвідношення запланованих взаємодій із загальною системою педагогічного процесу; г) конкретизація запланованої взаємодії стосовно власних, авторських педагогічних поглядів; д) врахування індивідуально-неповторних особливостей даної ситуації (вікових, соціально-психологічних, індивідуально-типологічних тощо); ж) вірогідний прогноз близьких та віддалених за часом результатів взаємодії; з) пошук оптимальних шляхів здійснення запланованої взаємодії.

Для педагогічної творчості притаманні такі основні *етапи* як-от: педагогічний задум; актуалізація і відбір професійних знань, умінь, здобутків власного педагогічного досвіду щодо реалізації задуму; інформаційний пошук; проектування навчальної взаємодії з учнями; визрівання остаточного розв’язку; реалізація педагогічного задуму. Центральним етапом педагогічної творчості є особистісно зорієнтована розвивальна взаємодія суб’єктів навчально-виховного процесу учителя й учня, зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на розвиток їхнього творчого потенціалу [8].

Приєднуємося до твердження Н. В. Кузьміної, що “вчитель нагадує людину, яке йде проти течії і течія відкидає її далеко назад. Зупинка у вдосконаленні педагогічної майстерності веде до її втрати” і яка наголошує, що основою творчого потенціалу учителя є такі чинники: 1) інформація, обізнаність людини щодо розв’язання актуальної проблеми; 2) прийоми, методи, способи, стратегії, необхідні для розв’язання проблеми; 3) мотивація, воля, впевненість людини в собі [5].

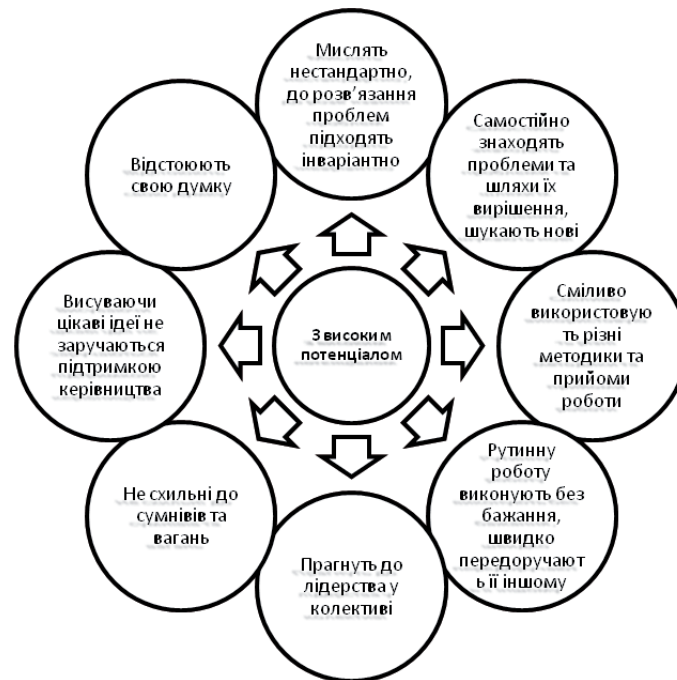
У наукових джерелах зазначено [2; 5; 8], що творчість вчителя може бути різноманітною. Це зумовлено насамперед творчим потенціалом особистості вчителя, який формується на основі набутого ним соціального досвіду, психолого-педагогічних і прикладних знань, нових ідей, умінь і навичок. Зазначене, у свою чергу, дозволяє знаходити та реалізовувати оригінальні рішення, новаторські форми роботи та методи навчання, вдосконалюючи навчально-виховний процес, методу викладання предмета. Водночас здатність до творчості властива лише тій особистості, для якої є характерним ціннісне ставлення до своєї професійної діяльності, яка прагне підвищення професійної кваліфікації, поповнення знань і вивчення досвіду як окремих вчителів, так і педагогічних колективів.

Визначають чотири *рівня* творчого потенціалу вчителя:

1. Дія по шаблону (рівень елементарної взаємодії з групою, використання зворотного зв’язку, але дія по шаблону).
2. Оптимізація діяльності на заняттях (доцільний зв’язок змісту, форм і методів роботи).
3. Евристичний рівень (творчі можливості “живого” спілкування із учнями).
4. Повна самостійність (використання готових прийомів, але вкладання в них свого бачення).

Характеристика вчителів за рівнем креативності

У сучасній літературі творчість вчителя розуміється як процес розв'язання педагогічних завдань у змінних обставинах. Постійно розв'язуючи типові і нестандартні завдання, вчитель, як і будь-який інший дослідник, буде свою діяльність відповідно до визначених загальних етапів розгортання евристичного пошуку, а саме: а) аналіз педагогічної ситуації; б) проектування результату відповідно до початкових даних; в) аналіз наявних засобів, необхідних для перевірки припущення та досягнення шуканого результату; г) оцінка отриманих даних; д) формулювання нових завдань.

Таким чином, досвід творчої педагогічної діяльності як процесу – виникнення задуму, його опрацювання та перетворення в ідею/гіпотезу, виявлення способу втілення задуму, ідеї – набувається за умов систематичних вправлень у вирішенні спеціально дібраних завдань, в яких відображається педагогічна дійсність, організація як навчально-виховної, так і реальної професійно орієнтованої діяльності вчителів, на основі створення навчально-го середовища для фахового вдосконалення.

Погоджуємось із думкою, що вчитель у навчально-виховному процесі творить нову людину, творить навчально-виховний процес і творить самого себе в ньому. Саме тому прояви творчості є однією з найважливіших складових педагогічної майстерності. Педагогічна творчість вчителя перш за все передбачає бажання вчителя удосконалити свою професійну майстерність та бажання оволодіти механізмом удосконалення.

Отже, творча педагогічна діяльність учителя – це складний безперервний процес його професійної самореалізації. Тому кожен учитель, який прагне до вдосконалення навчально-виховного процесу, повинен перебувати у постійному творчому пошуку, в постійному експериментальному дослідженні дидактичної ефективності різних видів навчальних занять, методів навчання, форм його організації. Важливими також є усвідомлення вчителем перспектив свого професійного розвитку у педагогічній діяльності, вміння визначати особливості власного індивідуального стилю, здатність використовувати і зміцнювати свої позитивні якості, оволодіння педагогікою співробітництва, готовність до творчого, новаторського пошуку в педагогічній діяльності, адже вчитель-практик – це професіонал і творець своєї діяльності.

Література:

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань, 1988. – 237 с.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: Кн. для учителя / В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
5. Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей / Н. В. Кузьмина. – Л.: Лениздат, 1981. – С. 89.
6. Лернер И. Я. Дидактическая система методов обучения / И. Я. Лернер. – М., 1976. – С. 35-39.
7. Пономарев Я. А. Психология творчества и учебный процесс / Я. А. Пономарев // Гуманизация образования. – 1994. – № 1. – С. 34.
8. Сисоева С. О. Теоретико-методологічне обґрунтування педагогічної творчості / С. О. Сисоева // Відкритий урок. – 2005. – № 21, 22. – С. 13-19.
9. Тейлор Ф. У. Принципы научного менеджмента / Ф. У. Тейлор. – К.: Контроллинг, 1991. – 191 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 509 с.

Корж Т. М.,

Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті висвітлено питання професійної підготовки студентів спеціальності “Міжнародна економіка”, зокрема шляхи формування іншомовної професійної культури економіста-міжнародника.

Ключові слова: професійна культура, іншомовна професійна культура, інтегративний підхід.

В статье рассматриваются вопросы профессиональной подготовки студентов специальности “Международная экономика”, а именно пути формирования иноязычной профессиональной культуры экономиста-международника.

Ключевые слова: профессиональная культура, иноязычная профессиональная культура, интегративный подход.

The article deals with the problem of professional training of specialists with a major in a world economy namely the ways of L2 professional culture formation.

Key words: professional culture, L2 professional culture formation, CLIL.

В епоху глобалізації структура міжнародних відносин набуває все більш складного характеру, тому робота в галузі міжнародної економіки сьогодні розглядається як особливий вид професійної діяльності, що забезпечує розв’язання стратегічно важливих державних завдань. Сучасні фахівці в галузі міжнародної економіки мають вищу професійну освіту, складовою частиною якої є активне володіння іноземними мовами, що дозволяє їм здійснювати професійну діяльність у міжнародному середовищі. Від їхнього професіоналізму та рівня компетентності залежить успішність розв’язання зовнішньополітичних та економічних завдань, що стоять перед країною. Ефективність підготовки, у тому числі мовної, фахівців-міжнародників визначають як інтереси держави, так і інтереси кожного окремого громадянина, оскільки від цього залежить ефективність політико-економічного та соціально-культурного розвитку держави.

Мета статті полягає у визначенні поняття “іншомовна професійна культура” (ІПК) щодо до підготовки спеціаліста в галузі міжнародної економіки, аналізі складових ІПК, виходячи з освітньо-кваліфікаційної характеристики економіста-міжнародника та обґрунтуванні шляхів формування ІПК.

Професійну культуру (ІПК) розглядають як сукупність норм, правил і моделей поведінки людей, спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов’язаних з конкретним видом праці [1, с. 57]. ІПК фахівця трактують як соціальний конструкт, який не може створюватися самостійно, а повинен систематично, ефективно та надійно підтримуватися й розвиватися професійним співтовариством в найрізноманітніших умовах [2]. Розглянемо ті знання й уміння, якими повинен оволодіти майбутній економіст-міжнародник.

Освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра за спеціальністю “Міжнародна економіка” зазначено, що фахівець даної галузі має планувати міжнародну торговельну діяльність, діяльність з обліку та аудиту, обґрунтовувати перспективні напрями розвитку міжнародної економічної діяльності, організовувати та контролювати взаємодію підприємств з зовнішнім середовищем та міжнародну фінансово-інвестиційну діяльність.

Сфера та специфіка діяльності економіста-міжнародника також передбачає сформованість достатнього рівня комунікативної компетенції фахівця для ефективного ділового спілкування як рідною, так і іноземною мовами. Він повинен уміти вести ділове листування, застосовуючи фонові культурологічні та країнознавчі знання, виконувати аналітичне опрацювання іншомовних джерел для одержання інформації, потрібної для розв’язання певних завдань професійно-виробничої діяльності, робити переклад іншомовної інформації у виробничих умовах за допомогою комп’ютерних систем автоматизації перекладу та електронних словників, за допомогою відповідних методів проводити пошук нової текстової, графічної, звукової інформації та відео матеріалів (робота з джерелами навчальної, наукової та довідкової інформації), використовуючи ключові слова в певній галузі на базі професійно орієнтованих (друкованих та електронних) джерел.

Складовою частиною професійної культури економіста-міжнародника також є вміння створювати професійні тексти та документи, готувати публічні виступи, застосовувати адекватні форми ведення дискусії, перекладати іншомовні фахові тексти українською мовою, послуговуючись термінологічними двомовними та електронними словниками, обговорювати проблеми загальнонаукового та професійно орієнтованого характеру для досягнення порозуміння зі співрозмовниками.

Таким чином, ІПК економіста-міжнародника є складним і багатограним поняттям, що включає в себе як професійні знання в галузі економіки й фінансів, менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, так і професійну мовну підготовку. Цим і пояснюється специфіка професійної підготовки економістів-міжнародників, адже необхідно формувати не тільки професійні вміння й навички, а й готовність приймати рішення, брати на себе відповідальність за певні дії, здійснювати професійну діяльність іноземною мовою з урахуванням контекстуальної значущості ситуації, особливостей мовної картини світу країни перебування, лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що обумовлюють ведення переговорів.

Як ми бачимо, професійна мовна підготовка фахівців-міжнародників є фундаментальною науковою й практичною проблемою, яку необхідно розглядати як окремий напрям у теорії й практиці професійної освіти, що відрізняється від підготовки фахівців іншого профілю. Визначальним у вивченні іноземних мов для професійних цілей є відбір змісту мовного й мовленнєвого матеріалу та організація навчального процесу за допомогою моделювання ситуацій, типових для професійної діяльності майбутніх фахівців.

Цікавим і продуктивним, на наш погляд, є інтегративний підхід до організації освітнього процесу в немовному вузі, в центрі якого знаходиться особистість студента. За інтегративним підходом, метою і результатом освітнього процесу є формування мовної особистості фахівця. Важливо, що інтегрування знань, навичок і умінь у структуру мовної особистості фахівця відбувається одночасно зі спеціальними знаннями. Професійна спрямованість у навчанні іноземних мов починається вже на першому курсі, проте здійснюється в межах особистісно-релевантного і загальноінтелектуального спілкування. Джерелами змісту можуть бути автентичні аудіо-та відеокурси, комп'ютерні програми, автентичний текстовий матеріал.

За умови інтегративного підходу до освітнього процесу відбувається пропорційне використання та розподіл матеріалу, актуального для різних сфер діяльності студентів: навчальної, особистісно-релевантної, загальноінтелектуальної та професійної, збалансоване співвідношення мовного та мовленнєвого матеріалу, комплексне й обопільне формування необхідних і реально досяжних рівнів мовної готовності в чотирьох основних видах мовленнєвої діяльності. Інтегративний підхід розглядає професійну спрямованість особистості як провідний, професійно значущий показник якості підготовки випускників, оскільки вона (професійна спрямованість) пов'язана з процесом і результатом оволодіння певними соціальними й професійними ролями та функціями.

Важливе значення у формуванні ІПК має вибір викладачем адекватної методичної стратегії та педагогічних технологій, які б урахували лінгводидактичні, когнітивні та професійно-орієнтовані аспекти мовної та мовленнєвої підготовки на кожному з етапів навчання.

Професійно-орієнтовані технології повинні бути спрямовані на формування комунікативної поведінки в навчальному процесі та в галузі педагогічного спілкування. Широке застосування повинні отримати інтерактивні види завдань – дискусія, рольові та ділові ігри, засідання експертної групи тощо, які дозволяють студентам формулювати та аргументувати особистісну позицію з питань соціокультурного, морально-етичного, науково-пізнавального, професійного характеру. У зв'язку з цим студентів необхідно навчити вести діалог у ситуаціях офіційного й неофіційного спілкування в побутовій, соціокультурній та професійній сферах, аргументувати свою позицію, відстоювати власну точку зору та захищати ділові та професійні інтереси. На заняттях бажано пропонувати завдання проблемного характеру.

Зважаючи на сказане, можна з упевненістю констатувати, що інтегративний підхід посилює професійну компоненту освіти, розширює спектр індивідуальних можливостей студентів і мобілізує їх творчу активність, дозволяє поєднувати інноваційні методи та форми організації освітнього процесу з традиційними.

Література:

1. Кравченко А. И. Культурология: учебное пособие для вузов. 3-е изд. / А. И. Кравченко. – М. : Академический проект, 2002. – 496 с.
2. Максимова Л. Н. Факторы формирования современной профессиональной культуры / Л. Н. Максимова // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2008. – № 8. – С. 177-178. ISSN 1991–3087.

Левчик І. Ю.,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка

ОГЛЯД МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті проаналізовано сучасні професійно орієнтовані методичні дослідження, які вносять істотний вклад у розвиток англomовного спілкування фахівців різного профілю. Особливу увагу приділено дослідженням, присвяченим проблемі навчання іноземної мови майбутніх психологів, зокрема, для спілкування у конфліктних ситуаціях.

Ключові слова: англomовне професійне спілкування психологів, злиття мовленнєвої діяльності з професійною, соціокультурна компетенція студентів психологів, конструктивістська методика.

В статье проанализировано современные профессионально ориентированные методические исследования, внесшие значительный вклад в развитие англоязычного общения специалистов различного профиля. Особое внимание уделено исследованиям, посвященным проблеме обучения иностранного языка будущих психологов, в частности, с целью общения в конфликтных ситуациях.

Ключевые слова: англоязычное профессиональное общение психологов, слияние речевой деятельности с профессиональной, социокультурная компетенция студентов психологов, конструктивистская методика.

The article presents analysis of the modern professionally oriented methodological surveys, that contributed a lot in the development of the English communication of the different profile specialists. Particular attention is paid to the surveys, devoted to the problem of the foreign language teaching of the future psychologists, especially those, aimed to communicate in the conflict situations.

Key words: professional English communication of psychologists, speech and occupational activity merging, social-cultural competence of psychologists, constructivist methodology.

При постановці проблеми у загальному вигляді та освітленні її зв'язку з важливими науковими та практичними завданнями слід сказати про прагнення України до інтеграції зі співдружністю європейських держав передбачає встановлення тісних економічних контактів між фахівцями всіх профілів наших країн. Основною таких контактів є як мінімум три складові: 1) взаємовигідні економічні відносини, 2) однаково високий рівень професійної компетенції і 3) порозуміння на основі використання єдиної мови міждержавного спілкування, якою в даний час є англійська.

Саме тому, навчання англomовного професійного спілкування в сучасній методиці навчання іноземних мов займає чільне місце. На даному етапі дослідження означеної проблеми стало цілком очевидно, що вміння читати і перекладати професійно орієнтовані тексти явно не достатньо. Фахівцю будь-якого профілю необхідно вміти здобувати професійну інформацію з автентичних першоджерел, використовувати її для вдосконалення своєї професійної діяльності; а також, оперувати професійними знаннями за допомогою засобів англійської мови у будь-яких виробничих ситуаціях.

У зв'язку з цим, аналізуючи останні джерела і публікації, слід почати з того, що постановка у вітчизняній методиці питання покращення професійного іношомовного спілкування відкрито у досить великій кількості наукових досліджень, які вирішують різнобічні проблеми навчання англomовного мовлення практично для фахівців усіх галузей знань. Зокрема, це О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко, Р. Ю. Мартинова, С. В. Козак, О. П. Биконя, Г. С. Скуратовська, Н. Л. Драб, І. В. Султанова, Є. А. Насонова та ін.

Цілі статті передбачають освітлення проблеми аналізу методів навчання англomовного професійного спілкування у вітчизняній педагогіці, на основі розгляду сучасних досліджень у зазначеному напрямку.

Вклад основного матеріалу дослідження буде здійснюватися через розгляд деяких із цих робіт і визначення їхнього внеску у методику навчання англomовного професійного спілкування. Так, у дослідженні С. В. Козак визначаються закономірності формування англomовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту у процесі їхнього вивчення іноземної мови. Автор доходить висновку, що сформована компетентність складається із "здібності вільно і адекватно умовам соціально-мовних і професійно-орієнтованих ситуацій розуміти і продукувати відповідні мовленнєві повідомлення, спираючись на теоретичні положення і знання, які виконують інформаційно-комунікативну функцію, а також, практичні вміння і навички, що курирують перцептивно-комунікативну та інтеракційно-комунікативну функції спілкування, здійснюваного за допомогою засобів іноземної мови" [3, с. 23]. Не викликає сумніву, що розроблена С. В. Козак методика ефективна для розвитку мовленнєвих умінь майбутніх фахівців морського флоту іноземною мовою, так як вона забезпечує поповнення словникового запасу студентів професійною лексикою, а також, розвиває в них уміння читати професійно орієнтовані тексти і відтворювати інформацію, яка міститься в них відповідно до потреб виробничих ситуацій.

Однак, залишається неясним, чи зможуть майбутні моряки спілкуватися мовою, яку вони вивчають і в процесі реальних виробничих дій, пов'язаних з їхньою кваліфікацією. Адже в роботі не названі реальні кваліфікаційні вимоги до спеціальності, а звідси і не розроблена методика, що дозволяє їх реалізацію засобами іноземної мови в умовах роботи на судні.

В іншому дослідженні О. П. Биконі, присвяченому навчанню ділового англomовного спілкування майбутніх економістів враховується необхідність організації мовленнєвого спілкування в умовах реального діловодства. Для цього автор структурувала предмет навчання на його лінгвометодичні складові – це: типи і види переговорів; фази переговорів; стратегія переговорів у вигляді досягнення поставлених цілей; тактика переговорів у вигляді вибору певної моделі поведінки; техніка ведення переговорів у вигляді системи правил і прийомів, а також, способи ведення переговорів: усний та письмовий [1, с. 7].

Навчання прояву всіх цих характеристик ділових переговорів майбутніх економістів засобами англійської мови, безумовно, наближає їхню професійну діяльність до іншомовної. Однак, і це дослідження, на думку Р.Ю.Мартінової, не повною мірою задовольнить реальні потреби економістів в їхньому вільному англійськомовному спілкуванні з європейськими колегами. Вона обґрунтовує свій сумнів тим, що предмет професійної діяльності у проаналізованому дослідженні препарований лише на лінгвометодичні складові, а не на змістові. І тому, для випускників вузів, що навчаються за цією методикою, будуть існувати значні мовні і мовленнєві труднощі при веденні переговорів різного рівня складності і на різні теми в реальному виробничому процесі [4, с. 137-139].

По-іншому йде справа в дослідженні Г. С. Скуратовської, автор якого направила всю свою методичну роботу на навчання майбутніх фінансистів ділової англійської письмової мови у рамках трьох спеціальностей: облік і аудит; економіка, фінанси і кредит [7, с. 2]. Для цього вона забезпечує студентів знаннями 1400 термінів і вміннями складати основні типи ділових документів, що відповідають зазначеним спеціальностям. Автор розробляє таку систему вправ, яка призведе не до загальних знань іноземної мови, а саме до таких які формують вміння письмового спілкування англійською мовою за допомогою поширених в міжнародному бізнесі ділових паперів. Студенти набувають специфічних знань, таких як заповнення бланків державного зразку, складання різного роду фінансових звітів. Інтеграція у навчання професійної діяльності та іншомовної, що має місце в дослідженні Г. С. Скуратовської, веде до досягнення основної мети навчання: підготовки фахівців до професійної діяльності іноземною мовою.

Істотний внесок у розвиток методики навчання іншомовного професійного спілкування стосовно реальних кваліфікаційних вимог вносить дослідження Н. Л. Драб, яка розробила методику формування умінь усного монологу-презентації будь-якого бізнес-продукту або послуги. Вона успішно вирішує не лише методичні проблеми пов'язані: 1) з певним видом монологів-презентацій; 2) з трактуванням суті кожного з видів презентацій; 3) із визначенням умінь необхідних і достатніх для продукування монологів-презентацій, – а й висуває в якості професійної мети навчання розвиток умінь характеризувати бізнес-продукт, який продається; переконувати покупців в його цінності; стимулювати його покупку; і при цьому використовувати для більш аргументованого переконання клієнтів різні візуальні опори [2, с. 8-9]. Ця професійно-ігрова діяльність, що відбувається іноземною мовою, наближає майбутніх випускників немовних вузів до можливості працювати в іншомовному середовищі.

Всі вище проаналізовані та багато інших професійно орієнтованих методичних досліджень вносять істотний вклад у розвиток англійськомовного спілкування фахівців різного профілю. Однак, жодне з них не присвячено проблемі навчання іноземної мови майбутніх психологів, яка передбачає спілкування не стільки з колегами-фахівцями, скільки зі звичайними громадянами будь-якої європейської країни для вирішення їхніх особистих, психологічно обумовлених проблем. Звідси випливає необхідність розвитку умінь сприйняття інформації засобами англійської мови у різних передбачуваних умовах і далеко не завжди у нормативних виразах, а також, поступового осмислення цієї інформації і прийняття психологічно обумовлених рішень для допомоги тим, хто її потребує.

Як здійснювалося навчання такого специфічного іншомовного спілкування майбутніх психологів розглянемо в наступних роботах.

Однією з таких робіт, присвячених розробці методики навчання іноземної мови студентів психологів, є дисертаційне дослідження І. В. Султанової. Її внесок полягає в обґрунтуванні необхідності включення в практичну мету навчання іноземної мови студентів-психологів формування соціокультурної компетенції поряд з реалізацією принципу професійної спрямованості навчання; у створенні поетапної моделі формування соціокультурної компетенції у студентів спеціальності "Психологія"; в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній верифікації ефективності використання професійно орієнтованого комплексу іншомовних культурознавчих завдань пошукового та дослідницького характеру для формування соціокультурної компетенції у студентів-психологів [8, с. 8]. Автор конкретизувала лінгводидактичні особливості навчання іноземної мови студентів спеціальності "Психологія"; теоретично обґрунтувала необхідність і можливість ефективного розвитку соціокультурної компетенції у майбутніх фахівців психологів; уточнила зміст і структуру іншомовної соціокультурної компетенції; розробила принципи відбору професійно орієнтованих іншомовних культурознавчих завдань, спрямованих на формування соціокультурної компетенції у студентів-психологів, і систематизувала їх відповідно до етапів моделі формування соціокультурної компетенції. Але, незважаючи на розробку експериментально перевіреної моделі формування іншомовної соціокультурної компетенції у студентів психологів, апробованих автентичних текстів, комплекс іншомовних культурознавчих завдань, принципів їх відбору і застосування, які також можуть використовуватися під час підготовки фахівців будь-якого профілю; розроблена методика не може задовольнити всі необхідні вимоги до змісту іноземної мовленнєвої підготовки майбутніх психологів для виконання їхньої професійної діяльності у конфліктних ситуаціях. І. В. Султанова, уточнюючи зміст професійної діяльності фахівців психологів, зробила акцент на іншомовної соціокультурної компетенції, визначенні її місця і дидактичного змісту в системі професійно орієнтованого навчання іноземної мови студентів психологів. Але напрям її дослідження не дозволило І. В. Султановій врахувати вузьку професійну специфіку посередницької мовленнєвої діяльності, що в свою чергу також не дозволило їй виявити сукупність іншомовних знань, умінь і навичок, необхідних психологові-посередникові для вирішення конфліктів. Відповідно, модель формування соціокультурної компетенції у студентів психологів, розроблена дослідником, не передбачає аспекту, котрий нас цікавить і, тому не задовольняє повною мірою теоретичні і практичні потреби наукового дослідження процесу навчання професійного англійськомовного мовлення майбутніх психологів для посередництва в конфліктних ситуаціях.

Зокрема, у роботі Є. А. Насонової [6], ми знаходимо спробу автора конкретизувати специфіку професійно-орієнтованого діалогічного спілкування студентів-психологів, що передбачає оволодіння комунікативними вміннями перцептивного, інформаційно-комунікативного та інтерактивного рівнів: 1) встановлення психологічного контакту з партнером, прояв емпатії; 2) адекватне використання професійної термінології і мовних формул для вираження комунікативного наміру в ході консультативної та науково-методичної діяльності; 3) досягнення своєчасного прийняття позитивних рішень. На жаль, розроблена Є. А. Насоновою методика навчання профе-

сійно-орієнтованого діалогічного спілкування студентів-психологів в умовах навчальної автономії засобами Інтернет-чату, запропоновані нею параметри, критерії та показники оцінки сформованості умінь професійно-орієнтованого діалогічного спілкування, представлені автором прийоми діагностування та опис рівня сформованості у студентів вищезазначених умінь лише частково відповідають потребам науково-методичного забезпечення процесу навчання англомовного спілкування студентів-психологів у конфліктних ситуаціях. Майбутнім фахівцям на усному рівні необхідно також володіти вміннями монологічного мовлення, окрім того, формувати навички читання і писання для ефективного виконання професійних дій англійською мовою у конфліктних ситуаціях.

І наостанок, слід проаналізувати внесок у вирішення проблеми значного підвищення ефективності іншомовної підготовки студентів напряму “Психологія” у вищих освітніх закладах України цілком інноваційної методики, описаної у монографії за загальною та науковою редакцією О. Б. Тарнопольського, доктора педагогічних наук, професора Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. На думку авторів, розроблена методика набула назви конструктивістської методики змішаного навчання, оскільки вона надає студентам можливість самостійно “конструювати” власні знання, навички та вміння шляхом навчальної діяльності, що відтворює або моделює позамовну дійсність, заради якої, власне, і вивчається мова. Визначення поняття терміну “конструювання” в авторському розумінні є процесом формування знань, навичок та умінь від самого початку як таких, що обслуговують суто професійне спілкування іноземною мовою і покращують та розширюють інформаційну основу для такого спілкування. Крім цього, як зазначає О. Б. Тарнопольський, “конструювання” власних знань, навичок та умінь багато в чому здійснюється завдяки роботі студентів в Інтернеті, причому ця робота перетворюється на абсолютно органічну та невід’ємну частину навчального процесу, не менш важливу, ніж звичайні заняття (змішане навчання) [5, с. 4].

Також, О. Б. Тарнопольський та С. П. Кожушко проаналізовано та обґрунтовано п’ять принципів, слідування яким дозволяє науково обґрунтовано побудувати практичну конструктивістську методику змішаного навчання в усіх її аспектах. До цих принципів автори відносять наступні: 1) принцип системності викладення професійної інформації в підручнику та курсі англійської мови для професійного спілкування; 2) принцип автентичності навчальних матеріалів; 3) принцип автентичності навчальної діяльності та навчальної комунікації студентів; 4) принцип інтегрування видів англомовної мовленнєвої діяльності у навчальному процесі; 5) принцип розвитку англомовної інформаційної компетенції студентів [5, с. 116]. Звісно, ми погоджуємося з дівією названих принципів та базових положень конструктивістської методики О. Б. Тарнопольського, проте добір змісту навчання його мовного курсу обумовлений тематично організованим змістом спеціальності “Психологія” на II курсі навчання, який не передбачає вивчення розділу “Конфліктологія” з точки зору такого виду професійної діяльності майбутніх психологів як посередництво у конфліктних ситуаціях.

Висновок. Це означає що, незважаючи на суттєві переваги інноваційної конструктивістської методики та всіх інших вище розглянутих досліджень у зазначеному напрямку, потреба у створенні науково-методичного забезпечення процесу навчання майбутніх психологів англомовного професійного мовлення для посередництва у конфліктних ситуаціях на сьогоднішній день все ще залишається актуальною. Спроба створення такої методики та укладення відповідної системи вправ відображена у нашому дисертаційному дослідженні.

Серед перспектив подальших досліджень перед нами поставлено завдання розгляду, власне, самого поняття посередництва у конфліктних ситуаціях як специфічного виду мовленнєвої діяльності, що, в свою чергу, забезпечить нам повне розуміння всіх особливостей мовленнєвої поведінки посередника під час здійснення його професійної діяльності. У наступній статті ми охарактеризуємо поняття посередництва у конфліктних ситуаціях, виділимо та детально розглянемо кожен зі структурних елементів у мовленні посередника під час залагодження конфліктних ситуацій.

Література:

1. Биконя О. П. Навчання майбутніх економістів ділових усних та писемних переговорів англійською мовою : Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 “Теорія та методика навчання: германські мови” / О. П. Биконя. – К., 2006. – 21 с.
2. Драб Н. Л. Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монологічно-презентації німецькою мовою) : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 “Теорія та методика навчання: германські мови” / Н. Л. Драб. – К., 2005. – 21 с.
3. Козак С. В. Формування іномовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту : Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / С. В. Козак. – О., 2001. – 20 с.
4. Мартынова Р. Ю. Анализ методов профессиональной деятельности студентов неязыковых вузов средствами иностранного языка в диссертационных исследованиях последних лет / Р. Ю. Мартынова // Наука і освіта. – Одеса : Півд. наук. Центр АПН України, 2010. – № 8. – С. 137-144.
5. Методика навчання англійської мови студентів-психологів: монографія / [Тарнопольський О. Б., Кожушко С. П., Дегтярьова Ю. В., Кабанова М. Р., Безпалова Н. В.]; за заг. та наук. ред. О. Б. Тарнопольського. – Д. : Дніпропетр. університет імені Альфреда Нобеля, 2011. – 264 с.
6. Насонова Е. А. Обучение профессионально-ориентированному диалогическому общению студентов в условиях учебной автономии средствами Интернет-чата : неязыковой вуз, английский язык : Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)” / Е. А. Насонова. – Волгоград, 2008. – 20 с.
7. Скуратовська Г. С. Навчання писемного англійського професійного мовлення студентів фінансово-економічних спеціальностей : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання: германські мови” / Г. С. Скуратовська. – К., 2002. – 20 с.
8. Султанова И. В. Формирование иноязычной социокультурной компетенции у студентов-психологов : на материале английского языка : Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки)” / И. В. Султанова. – Пятигорск, 2007. – 20 с.

Мокра О. М., Білецька С. М.,

Державний педагогічний інститут іноземних мов, м. Горлівка, Національний університет "Острозька академія", м. Острог

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ ФРАНЦІЇ

У статті висвітлені основні аспекти системи освіти в університетах Франції, особливості їх структурних підрозділів та проаналізований навчальний план спеціальності "Мова і література", напряму підготовки "Філологія".

Ключові слова: професійна мовленнєва компетенція, професійно спрямований зміст навчання, інститути з професійної підготовки, навчальний цикл ліценціату, професійно-орієнтовані навчальні дисципліни, дворічні магістерські програми.

В статье освещаются основные аспекты системы образования в университетах Франции, особенности их структурных подразделений и проанализирован учебный план специальности "Язык и литература", направление подготовки "Филология".

Ключевые слова: профессиональная языковая компетенция, профессионально ориентированное содержание обучения, институты профессиональной подготовки, учебный цикл лиценциата, профессионально-ориентированные учебные дисциплины, магистерские программы на два года.

In article the basic aspects of an education system at universities of France, feature of their structural divisions and the speciality curriculum "Language and Literature", for preparation "Philology" are displayed.

Key words: professional competence, professional directed contents of studies, institutes of professional preparation, educational cycle of licentiate, professional directed educational disciplines, two years Master programmes.

Система освіти Франції об'єктивно відіграє роль своєрідної лабораторії, дослідного поля, де проходять перевірку життям сучасні тенденції розвитку освіти. Більшість таких тенденцій виходять за межі національних кордонів і становлять інтерес для нас, вітчизняних педагогів.

Згідно з термінологією Болонського процесу, перші п'ять років навчання в університеті називаються **початковою вищою освітою** (formation initiale).

Традиційно французькі університети приймають сотні тисяч зарубіжних абітурієнтів, які спочатку проходять перший, не-університетський рівень навчання. Тут вищі школи пропонують курси з навчальних дисциплін, що є фундаментальними, а тому користуються попитом: "Французька мова", "Французька мова для академічних цілей" (Français sur objectif universitaire) [2]. Останній курс спрямований на формування у користувачів професійної мовленнєвої компетенції як необхідного чинника успішного навчання в європейських, зокрема, французьких університетах, а також успішної життєдіяльності у франкомовному середовищі. Програма базується на практично орієнтованому та професійно спрямованому змісті навчання. Впродовж навчання студенти повинні розвинути загальний лінгвістичний діапазон, навчитися адекватно добирати мовні засоби та варіювати структуру висловлення. Розуміння основних ідей, осмислення інформації в ході обговорень, дебатів, доповідей, інструкції, бесід з загальнонаукових та професійно-орієнтованих питань – складає зміст навчання рецепції. У говорінні абітурієнти вчать чітко аргументувати власну думку з актуальних тем академічного та професійного життя, коментувати цифрові дані, графіки тощо. В навчанні читання опрацьовуються автентичні тексти, залучені з підручників, спеціалізованих журналів і інтернет-джерел. Майбутні студенти мають навчитися сканувати і синтезувати необхідну інформацію. Щодо писемного мовлення, то тут формуються або удосконалюються вміння укладати тексти, пов'язані з особистою та професійною сферами: мотиваційні листи, резюме, заяви, клопотання, звіти, конспекти лекцій із застосуванням скорочень. Студенти мають ознайомитися із рекомендаціями до написання кваліфікаційних наукових робіт "à la française".

Загальновідомо, що французька вища освіта є безкоштовною, але потрібно щорічно сплачувати внески за навчання (250-300 €), обов'язкові для кожного студента. Незвичним для українців є також той факт, що до університетів Франції не вступають, а записуються, тобто абітурієнти приймаються без попереднього відбору. У щорічному звіті Генерального управління з питань вищої освіти та працевлаштування у Франції зазначається, що лише третина студентів, які записуються на перший рік навчання до університетів, є добре підготовленими і вмотивованими, інші абітурієнти мають слабкий рівень знань або слабу мотивацію, 10-15% помилилися із вибором університету і залишають його після першого-другого семестру [5].

Структурними підрозділами університетів є інститути з професійної підготовки та наукових досліджень UFR (Unités de formation et de recherche), що, у свою чергу, поділені на відділення, факультети (departements). В їх стінах відбувається підготовка ліценціатів і магістрів за десятками напрямів. Найсучасніше оснащення аудиторій, амфітеатрів, бібліотек, численні ресурсні центри з точних, природничих, гуманітарних наук створюють неповторну атмосферу радості навчання, спілкування, наукових пошуків, а головне, належності до єдиної дружньої спільноти однієї крові викладачів та студентів.

Традиційно філологічний факультет, як в Україні, так і у Франції, готує викладачів і філологів. Проаналізуємо навчальний план спеціальності "Мова і література", напряму підготовки "Філологія".

Навчальний цикл ліценціату розподіляється на шість семестрів. Він структурований по галузях і має форму типових циклів початкової вищої освіти: обов'язкові навчальні предмети, дисципліни, що вільно вибираються студентом зі списку, визначеного університетом, професійно-орієнтовані дисципліни [4]. Диплом ліценціату відповідає 180 кредитам за європейською системою. Навчання організовується таким чином, щоб дозволити студентам виробити власний освітній, а згодом, професійний проект, що відповідає їх фаховим уподобанням. Навчальні модулі узгоджені між собою відповідно до освітніх цілей і, наголосимо, до професійної підготовки майбутніх фахівців.

У I-II семестрах до плану входять фундаментальні, наскрізні для всіх напрямів навчання дисципліни “Культурологія”, “Французька мова”, “Основи університетського навчання”. Останній курс є необхідним елементом навчання, оскільки є своєрідним “містком” між ліцеїстським і студентським життям і задовольняє потребу гармонізації мовних, культурних рівнів, притаманних тисячам молодих людей, які наповнили університетські амфітеатри. Цей курс знайомить студентів з джерелами інформації, якими вони можуть послуговуватися у пошуковій роботі у галузі гуманітарних наук, готує їх до самостійної роботи, вчить ефективним методам роботи зі словниками, енциклопедіями, науковими розробками, знайомить зі змістом фундаментальних галузевих робіт тощо.

З перших років навчання навчальний план пропонує основні (majeures) і неосновні (mineures) професійно-орієнтовані навчальні дисципліни. Прикметно, що в межах одного дисциплінарного поля передбачається нове змістове наповнення для різних напрямів підготовки. Так, перші три роки навчання в університеті Ф. Рабле (м. Тур) на філологічному факультеті присвячені ґрунтовному вивченню фонетики та фонології. Але це не стовідсоткова філологічна дисципліна, її зміст перебуває у тісному переплетенні з психологією, біологією, дефектологією. Французи вже давно збагнули, що професія “лінгвіст”, або “філолог” не користується попитом на ринку праці, тому Турський університет пристосовується до регіонального та національного ринку праці і готує викладачів спеціалізованих шкіл для дітей з вадами мовлення та слуху, акустиків, експертів з усного та писемного мовлення для великих підприємств, таких як ФрансТелеком, Національна залізнична компанія та ін. Відтак, навчання усіх філологічних дисциплін має тут чітке фахове забарвлення. Курс фонетики знайомить студентів із характеристиками мовного апарату, що продукує звуки, далі він готує студентів до фонетичної транскрипції і опису явищ, що виникають при артикуляції, заключний розділ є вступом до акустичного аналізу. Навчальна дисципліна “Синтаксис” базується на засадах генеративної граматики, оскільки лише вона здатна пояснити механізми породження і функціонування мовлення.

У II семестрі курс “Морфологія і семантика” присвячується інтерпретації граматичних структур як знаків і їх сегментації на мінімальні елементи. Другий розділ присвячений вивченню семантики речення і семантичного навантаження мовних елементів у реченні. Студенти знайомляться з глибинним рівнем аналізу речення, логічною будовою пропозицій і логікою предикатів.

У III семестрі у курсі “Мовлення і біологія” студенти вивчають психо-біологічні аспекти мовлення для базового розуміння нейробіологічних механізмів, що лежать в основі людського мовлення, а також для розуміння патологій розвитку мови.

У IV семестрі навчальна дисципліна “Семіологія” знайомить студентів із змістом та функціонуванням різних знакових систем : від знаків дорожнього руху, коміксів, до рекламних зображень. У курсі “Історія французької мови”, яка належить до неосновних професійно-орієнтованих дисциплін, студенти знайомляться з історією орфографії, історією створення словників, граматики французької мови, а також з еволюцією розвитку граматичних категорій.

У V семестрі навчальний план пропонує дисципліну “Соціолінгвістика”, яка вивчає соціальну диференціацію французької мови, її нинішню парадигму у франкомовному світі. Курс “Писемне мовлення” присвячений вивченню різних аспектів функціонування писемного дискурсу, зокрема, історії розвитку його мінімальних одиниць для глибинного розуміння різних патологій письма.

Проведений аналіз навчального плану філологічного факультету університету Ф. Рабле (м. Тур, Франція) доводить, що зміст усіх навчальних філологічних дисциплін є вузько спеціалізованим, підпорядкованим майбутній професії.

Між ступенем ліценціата та ступенем доктора французькі університети пропонують дворічні магістерські програми (master). Рівень мастер відповідає 120 європейським кредитам, що додаються до суми кредитів ліценціата. Мастер гарантує можливість вибору навчальних предметів для послідовної орієнтації студентів або на професійний складник, у такому разі студент отримує ступінь “мастер-практик” (masterprofessionnel), або ж на науковий складник, – студент отримує ступінь “мастер-дослідник” (masterrecherche). Названі дипломи є внеском Франції в розбудову європейського простору вищої освіти.

Література:

1. Cervel J.-F. Je vais en France / J.-F. Cervel. – P. : CNOUS, 2009. – 185 p.
2. Mangiante J.-M. Le francais sur objectif universitaire / J.-M. Mangiante, Ch. Parpette – Grenoble : PUG, 2010. – 252 p.
3. Portfolio europeen des langues. – Paris : Didier, 2001. – 64 p.
4. <http://www.univ-tours.fr/>
5. <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/pid24573/enseignement-superieur.html>

Мороз Л. В., Дуброва А. С.,
Рівненський державний гуманітарний університет

ДО ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена проблемі міжкультурної комунікації у лінгводидактичному аспекті. Проаналізовано лінгвістичні фактори, встановлено роль перекладача у процесі міжкультурної комунікації, окреслено значення соціокультурної компетенції у підготовці сучасного перекладача.

Ключові слова: комунікація, компонент, процес, професійна підготовка, переклад.

Статья рассматривает проблему межкультурной коммуникации в лингводидактическом аспекте. Проанализированы лингвистические факторы, установлена роль переводчика в процессе межкультурной коммуникации, установлено значение социокультурной компетенции в процессе подготовки современного переводчика.

Ключевые слова: коммуникация, компонент, процесс, профессиональная подготовка, перевод.

The article deals with the problem of intercultural communication in linguistic and didactic aspect. Linguistic factors are analyzed and the role of the interpreter in the process of intercultural communication is determined. The importance of sociocultural competence in the training of modern interpreter is examined.

Key words: communication, component, process, professional training, translation.

Розробка проблем міжкультурної комунікації у сфері здійснення перекладу є дуже актуальною і вагомим з огляду на існування міжкультурної асиметрії, з одного боку, та необхідності врахування цього аспекту при підготовці фахових перекладачів, з іншого боку. Відомий вислів Ж. Мунена про те, що "переклад є не лише контактом мов, але і зіткненням культур", може бути дієвим, коли мова йде про професійну підготовку висококваліфікованих перекладачів [5, с. 39].

Метою даної розвідки є аналіз проблем міжкультурної комунікації у лінгводидактичному аспекті.

Цією метою передбачено вирішення таких завдань:

- 1) висвітлення необхідності багатогранного дослідження міжкультурної комунікації;
- 2) з'ясування лінгвістичних факторів, вагомих для здійснення адекватного перекладу;
- 3) встановлення ролі перекладача у процесі міжкультурної комунікації та поняття перекладацької компетенції;
- 4) вияв об'єму соціокультурної компетенції як важливого компонента професійної підготовки сучасного перекладача.

Теоретичні та методологічні засади статті становлять праці Бархударова Л. С., Комісарова В. Н., Коптілова В. В., Корунця І. В., Швейцера А. Д. та інших дослідників про необхідність вивчення особливостей перекладу під кутом зору: "Мова" – "Пізнання" – "Культура" [1; 2; 3; 4; 7].

У сучасних лінгвістичних студіях мова розглядається не лише як засіб комунікації, але і як засіб досвіду певного етносу, як явище культури і засіб соціальної й культурної взаємодії.

У процесі міжмовної комунікації особливо чітко проявляються національно-мовні картини світу, в яких тісно, переплітаються універсальне, загальнолюдське, з одного боку, та національно-специфічне, з іншого.

Так, за допомогою різних мов відтворюється один і той же фрагмент реальності, але його мовна репрезентація має різні варіації, що відтворюють різне бачення й своєрідність пізнання цього світу через призму конкретної мови.

Крім вияву специфічних національно-мовних картин світу, міжкультурна комунікація характеризується цілим рядом особливостей, що роблять її відмінною від монокультурної комунікації. Ці чинники мають лінгвістичний й екстралінгвістичний характер. Так, зокрема, сюди дослідники відносять реалії-назви об'єктів і процесів, характерних для життя певної лінгвокультурної спільноти:

- 1) традиції, звичаї, свята;
- 2) назви історичних пам'яток;
- 3) мовний етикет;
- 4) повсякденні назви об'єктів;
- 5) культурна специфіка у мові, особливо у фразеології.

Перекладачі є представниками однієї національно-лінгвокультурної спільноти і, відповідно, повинні мати певну когнітивну базу, тобто певним чином структуровану сукупність необхідних обов'язкових знань як своєї так й іншої національно-культурної спільноти, адже ними володіють носії цих мов і ці сукупності виливаються в специфічний національно-культурний менталітет. Отже, у кожному акті комунікації перекладач фактично є посередником у діалозі культур.

На думку О. І. Селіванової, підготовка перекладача повинна бути спрямованою на оволодіння перекладацькою компетентністю – лінгвістичною, семантичною, інтерпретативною, текстовою, міжкультурною [6]: Ми вважаємо, що слід чітко окреслити останню з них.

Знання про суспільство і культуру народу, мова якого вивчається, є надзвичайно важливими для загальної культури сучасної людини. Особливі риси європейського суспільства та його мови і культури можуть бути пов'язані:

- 1) з повсякденним життям, напр.: їжа, робота, дозвілля, засоби зв'язку і масової інформації, тощо); 2) з умовами життя, напр.: житлові умови в місті і селі; рівні життя (регіональні, соціально-групові й етнічні варіанти); соціальний захист й забезпечення населення, охорона здоров'я; 3) з міжособистісними відносинами й стосунками в сім'ї й суспільстві: соціальна структура та взаємовідносини між класами; сімейна структура та взаємовідносини в сім'ї; трудові взаємовідносини; офіційними органами і т.д., взаємовідносини між політичними та релігійно-конфесійними групами; 4) з цінностями, поглядами та ідеалами, поведінкою; національна самобутність; політика; мистецтво

(музика, образотворче мистецтво, театр, народна музика і пісня, танці і т.д.); релігія; спорт; гумор; і т.д.; 5) з етикетно-ритуальною поведінкою; правила поведінки та хорошого тону, пов'язані з бесідою, одягом, пунктуальністю при візитах і т.д.; конференціях, презентаціях, на балах, вечірках, дискотеках, у кафе та ресторани й т.д.

Завдання викладача іноземної мови є прищеплення міжкультурних навичок і розвиток міжкультурних вмінь, що включають здатність встановлювати зв'язок між власною національною самобутньою та іноземною культурою, сприйнятливості до поняття культури та здатність розпізнавати і використовувати різні стратегії для встановлення контакту з носіями іншої культури, виконуючи роль культурного посередника між власною та іноземною культурами, ефективно сприяти розв'язанню непорозумінь та культурних конфліктів у випадку їх виникнення, проінформувати про українську державу та події суспільного життя, їх оцінку у загальноєвропейському контексті.

Соціолінгвістичний компонент входить до лінгвістичного аспекту соціокультурної компетенції, згаданої вище, та заслуговує більш детального розгляду, оскільки мовлення є передусім соціальним феноменом [7]. Безперечно, що соціолінгвістична компетенція включає також знання правил ввічливості та вміння їх дотримуватись. Позитивна ввічливість передбачає такі вміння: виявити інтерес до стану здоров'я, стану справ (How are you? How goes it?); співчувати й співпереживати (I'm sorry to hear that ... Let's hope for the best); висловити вдячність, захоплення, захват (I'm so glad you were able to come. It's so nice of you. etc.). "Вимушена" ввічливість передбачає такі вміння: уникати проявів влади, прямих наказів, прямої незгоди (Could you ...? Would you mind ...? Is it all right if ...? Why don't you try...?); висловити вибачення, жаль (I'm sorry to say but ... it's not so. I'm afraid you are wrong.); уникати прямого висловлення негативних емоцій і ставлень (You are so very much changed. I hope you are well?); доречно вживання типових фраз ввічливості та відповіді на них ("Please", "Here you are", "Thank you", "Thanks", "You are welcome"). Разом з тим студент повинен вміти розпізнавати та доречно реагувати на неввічливість, навмисне ігнорування правил ввічливості як в ситуаціях безпосереднього спілкування, так і при роботі над текстом. Він повинен вміти інтерпретувати мовленнєву поведінку персонажів та дійових осіб. При перекладі українською мовою слід уважно добирати адекватні засоби передачі подібних випадків ігнорування правил ввічливості.

До соціолінгвокультурної компетенції входять також знання виразів народної мудрості, сталих виразів та відомих всім носіям даної культури афоризмів [7]. Тому при вивченні іноземної мови особливо увагу слід звертати на вивчення прислів'їв та приказок національно-самобутнього характеру; сталих виразів, характерних для висловлень про погоду, місцевість, а також виразів про стосунки і ставлення людей, про цінності у їх житті, про особливості національної поведінки.

Студент повинен усвідомлювати і дотримуватись реєстру мовлення як компоненту соціолінгвокультурної компетенції, напр. розрізняти: офіційний стиль, формальний стиль, нейтральний стиль, неформальний стиль, фамільярний, розмовний стиль, інтимний стиль.

Соціолінгвістична компетенція включає також здатність розпізнавати лінгвістичні особливості суспільного класу, регіонального та національного походження, професійної групи, тощо. Сюди включають як лексичні, так і граматичні особливості, фонологічні особливості вимови, ритму.

Отже, в умовах міжкультурної комунікації домінуюча комунікативна схема перекладу вимагає пошуку динамічної еквівалентності, якої можна досягти при належній перекладацькій компетенції. Її важливим компонентом є соціокультурна компетенція, яка робить перекладача ключовою фігурою у діалозі культур. З лінгво-дидактичної точки зору чинникам соціокультурної компетенції слід приділяти значну увагу для підвищення професійної майстерності майбутнього фахівця.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Л. С. Бархударов – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров – М. : Высшая школа, 1990 – 253 с.
3. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : Навч. посіб. для студ. / В. В. Коптілов – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
4. Korunets I. V. Theory and Practice of Translation / I. V. Korunets. – Вінниця : Нова книга, 2000. – 446 с.
5. Мунэн Ж. Теоретические проблемы перевода / Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике / Ж. Мунэн – М., 1978. – С. 36-41.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
7. Швейцер А. Д. Современная социолнгвистика. Теория, проблемы, методы / А. Д. Швейцер. – М., 1977.

Петровська Ю. В.,
Херсонська державна морська академія

ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕФРАЗУВАННЯ ДЛЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ВЕСТИ СУДНОВИЙ ЖУРНАЛ

Стаття розкриває актуальність формування у майбутніх судноводів англомовної комунікативної компетенції вести бортову документацією під час провідки судна у прибережних водах. Доцільність навчання студентів свідомо використовувати стратегію перефразування було продемонстровано на основі комплексу вправ у письмі.

Ключові слова: комунікативна компетенція, стратегія “перефразування”, комплекс вправ у письмі, спеціальність “Морський та річковий транспорт”.

Статья раскрывает актуальность формирования у будущих судоводителей англоязычной коммуникативной компетенции вести бортовую документацию во время плавания по маршруту в прибрежных водах. Целесообразность обучения студентов сознательно использовать стратегию перефразы была продемонстрирована на основе комплекса упражнений в письме.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, стратегия “перифраз”, комплекс упражнений в письме, специальность “Морской и речной транспорт”.

The article reveals the importance of teaching future deck officers to interpret professional information and make notes in the ship's log book applying the strategy “paraphrase” when the ship is on the route in congested waters. In order to prove successful strategy training the complex of tasks was elaborated in written speech.

Key words: communicative competence, strategy “paraphrase”, complex of tasks, specialty “Sea and river transport”.

Постановка проблеми. Формування знань про різні стратегії аналізу та передачі інформації, навички і вміння їх застосовувати для подолання певних труднощів спілкування є запорукою успішного формування англомовної комунікативної компетенції студентів-судноводів, і зокрема їхньої компетенції у письмі. Досягнення необхідного рівня володіння письмом В1 стає можливим у результаті використання різних прийомів у складі стратегії перефразування (синонімів, антонімів, дефініцій або іншої граматичної конструкції) для аналізу та оформлення зібраних даних про умови судноводіння. Нездатність швидко й адекватно їх інтерпретувати може призвести до непорозуміння серед моряків у ході несення вахти у зв'язку з їхнім різним мовним і мовленнєвим досвідом, що набуває особливого значення у змішаних екіпажах. Згідно зі статистикою інституту морських досліджень Великої Британії відсоток нещасних випадків у морі у результаті неправильної передачі інформації становить 24 % (Review of Accidents ... 2011) і продовжує зростати, що свідчить про актуальність навчання майбутніх судноводів застосовувати стратегію перефразування.

Аналіз актуальних досліджень. У ході аналізу сучасних навчальних посібників та підручників з англійської мови для судноводів ми констатували, що вони не відповідають суттєвим принципам комунікативного підходу до оволодіння англійською мовою – мовленнєвій спрямованості та функціональності [3, с. 19], які забезпечують вивчення необхідних мовних одиниць та мовленнєвого матеріалу у безперекладний спосіб у ході реальних професійно-орієнтованих ситуацій спілкування між командним складом на містку, або обміну інформацією з іншими судами та береговими станціями. Порушення вищезазначених принципів виявляється у відсутності вправ, спрямованих на формування необхідних навичок і розвиток вмінь свідомого використання стратегії перефразування під час ведення судової документації та ділової кореспонденції [1; 2; 7], а також у нестачі матеріалів для навчання студентів робити нотатки у судовому журналі, зокрема під час несення штурманської вахти.

Необхідність задовольнити сучасні потреби моряків і зумовлює вибір систематичного підходу до вправлення майбутніх судноводів у застосуванні стратегії перефразування під час ведення судового журналу, де фіксуються інформація про роботу офіцерів та стан приладів на містку.

Отже, провідною метою статті є розробка комплексу вправ за допомогою стратегії “перефразування”.

Згідно з поставленою метою комплекс вправ для навчання студентів вести судовий журнал спрямований на формування необхідних лексичних і граматичних навичок, а також мовленнєвих умінь письма. Їх зв'язок з формуванням необхідних навичок і вмінь оперувати стратегією перефразування розкривається в інструкціях до вправ. Інструкції містять підказку щодо доцільності використання різних прийомів у складі стратегії перефразування залежно від ситуації спілкування. Варіювання підказок щодо вибору прийому в орієнтувальній основі дії інструкції є передумовою впровадження трьох типів інструкції до вправ. Так, перший тип інструкції знайомить студентів з прийомами перефразування з метою формування у них власного стилю навчальної діяльності. Другий тип інструкції забезпечує студентів альтернативою щодо вибору виконавчої частини дії, тобто орієнтувальна основа дії у цьому випадку спрямована на аналіз мовного або мовленнєвого матеріалу з метою визначення найбільш ефективного прийому або прийомів у складі стратегії перефразування для виконання поставленого завдання. Третій тип інструкції передбачає максимальну свободу дій студентів щодо вибору орієнтувальної основи дії, і отже, вибору прийому відповідно до сформованого у них стилю навчальної діяльності. Від змісту описаних типів інструкцій залежить і ступінь керуваності вправи – повне і часткове керування під час роботи зі спеціально створеними опорами, на які звернено увагу студентів за допомогою I і II типу інструкцій, та мінімальне керування за умови використання природних опор (як наприклад, карт маршруту слідування судна, прогнозів погоди і т.д.). Отже, у результаті впровадження у навчальний процес трьох типів інструкції до вправ стає можливим врахувати у майбутніх судноводів рівень сформованості їхньої англомовної і стратегічної компетенції у письмі.

Послідовність введення вправ для формування англомовної компетенції у письмі визначається інтерактивним принципом навчання [4; 5; 6; 8]. Зазначений принцип дозволяє розпочати роботу над темою зі стадії передпись-

ма, тобто з вправ на антиципацію теми, на розуміння ідеї та окремих фактів повідомлення, а також аналіз його структури, що забезпечує можливість ознайомити студентів зі стратегією перефразування, ефективністю її використання з позиції їхнього власного досвіду та з боку більш досвідчених мовців. На стадії письма вводяться вправи на формування технічних та мовленнєвих навичок письма з метою зняти мовні труднощі та ознайомити з жанрово-стилістичним оформленням повідомлення. Стадія післяписьма передбачає розвиток мовленнєвих умінь самостійно оформлювати судновий журнал за допомогою відомої стратегії з мінімальною кількістю підказок.

Продемонструємо специфіку розробки комплексу вправ з використанням стратегії “перефразування” у межах теми “Chart correction”.

Група вправ на ідентифікацію перифраза для навчання ведення суднового журналу.

Приклад 1. Study the charts below and write down the type of correction made by the watch officer in each case.

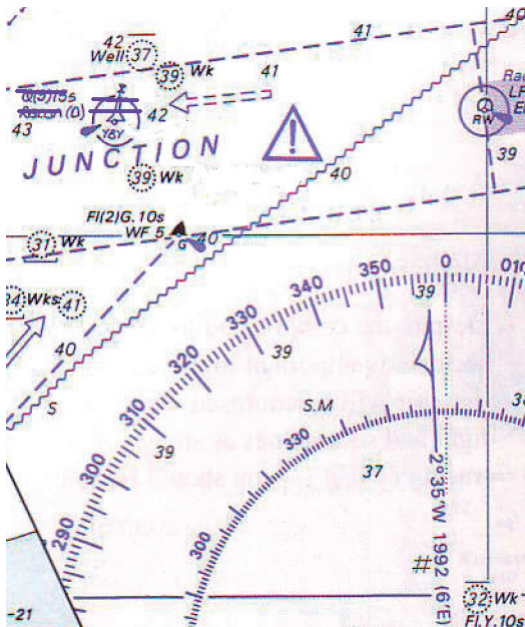

chart 1

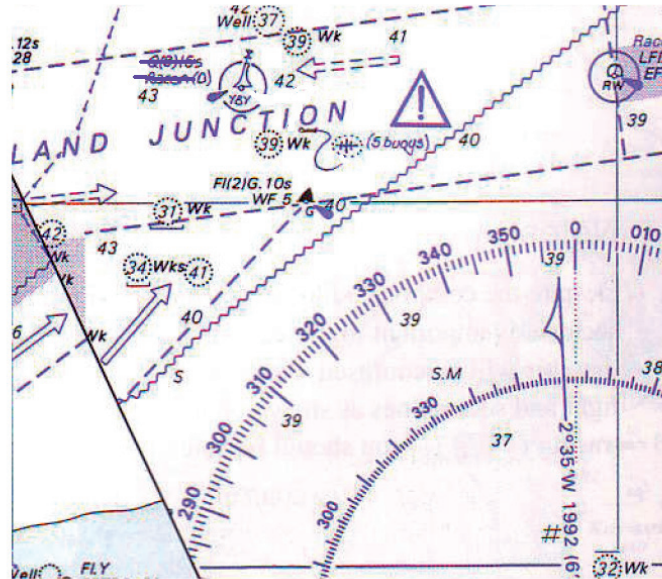

chart 2

Приклад 2. Listen to the navigational warning from shore station and tick the chart above which shows a proper correction. Where do you think the misinterpretation happen?

- Securité, Securité, Securité
- This is Radio Station.
- Navigational Warning
- Securité.

All ships approaching Friesland Junction from the West should proceed with caution. West cardinal buoy 7 in position lat. 53° 34.60' N, long. 003° 37.40' W is not fixed.

Приклад 3. Інструкція III типу: What should the watch officer write down in the ship’s log book about the ship’s course? Complete his notes. What paraphrasing technique did you use to avoid misinterpretation of navigational data and a mistake while plotting the course?

Model: At 13:34 hrs UTC the oil tanker “Aruba” entered West Friesland TSS.

Інструкцію до наведеної вище вправи можна змінити для унаочнення ефективності застосування стратегії перефразування більш досвідченими мовцями.

Приклад 4. Інструкція III типу:

Read notes in the ship’s log about the ship’s course and answer the questions below:

How did the watch officer start each passage? Why did he stress on time? What information about the ship did he mention? What sea or land marks did he fix in the ship’s log book? Why did he do that? What paraphrasing technique did the watch officer use to avoid misinterpretation of securité message and collision with underwater obstructions?

Model: At 13:34 hrs UTC the oil tanker “Aruba” entered West Friesland TSS and proceeded along the junction to west cardinal buoy 7.

At 13: 40 the ship changed her course 40 degrees to port to avoid collision with underwater wrecks marked by unlit west cardinal buoy.

Група вправ для формування технічних навичок письма з використанням перифраза.

Приклад 5. Інструкція I типу: Around each verb in the center, there are words that match it. Fill in the gap with your example from notices to mariners using synonyms or antonyms. Name the paraphrasing technique which you preferred in each case to clarify the meaning.

Model:

installed	?
	fixed
repaired	established

Приклад 6. Інструкція I типу: Work in groups with the set of alphabet. Listen to each word and make the one which mean the same using the letters on your desks. The groups with most correct answers will win.

Which technique did your group prefer: synonyms or antonyms?

Група вправ для формування мовленнєвих навичок письма з використанням перифраза.

Приклад 7. Інструкція II типу: Read the notes about all amendments made recently by the Chief Mate and transfer those into an official report using Past Simple Passive so that the meaning was the same. What paraphrasing technique did you use for that?

Model: I moved Yellow buoy Fl (5) Y. 20 s from 51° 37,08' N, 1° 30,39' E. to 51° 34,55' N, 1° 23,59' E. – Yellow buoy Fl (5) Y. 20 s was moved from 51° 37,08' N, 1° 30,39' E. to 51° 34,55' N, 1° 23,59' E.

Приклад 8. Read notes about the ship's route according to “Sailing directions” in San Pedro bay. The notes aren't natural. Underline words or grammar patterns that should be replaced. Mark **WW** for wrong word, and **WG** for wrong grammar pattern.

Model: “...While proceeding on course 345 degrees true 12 knots, Great Yarmouth Princess passed buoy B which marked the position of submarine oil tubes, and kept on starboard side.

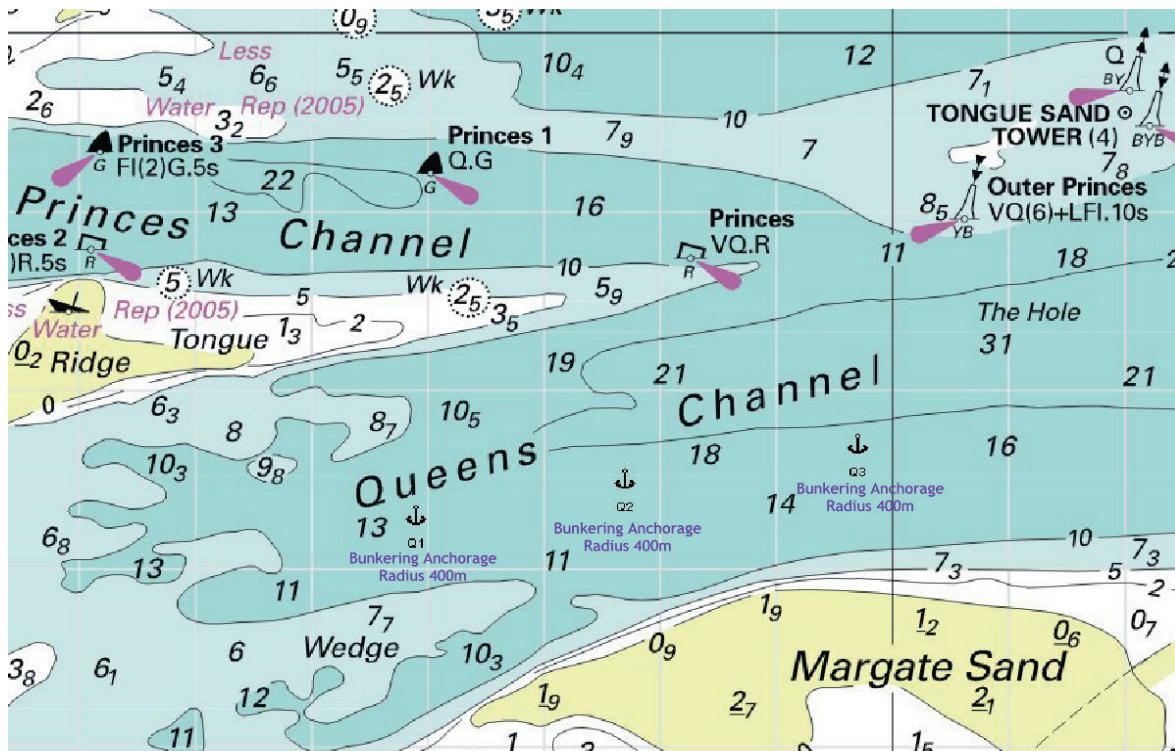
To avoid dangers to navigation (X1 and X2), the track lead clear between the dangerous sunken ships (buoys C and D) and the shoals (buoys E and F). The wrecks were kept on right side. The shoals were taken on port side ...”

Приклад 9. Інструкція II типу: Work with your partner. Rewrite the notes above using maritime terms. What technique did you apply to correct the message in each case?

Model: “... While proceeding on course 345 degrees true 12 knots, Great Yarmouth Princess passed buoy B which marked the position of submarine oil tubes, and was kept on starboard side To avoid dangers to navigation (X1 and X2), the track led clear between the dangerous underwater wrecks (buoys C and D) and the shoals (buoys E and F). The wrecks were kept on starboard side. The shoals were passed on port side ...”

Група вправ для розвитку вмінь письма з використанням перифраза.

Приклад 10. Інструкція III типу: Write a report in the ship's log book about the ship's movements using the chart with sailing directions below.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Проілюстрований нами комплекс вправ дає підстави стверджувати, що стратегія перефразування може бути успішно впроваджена у навчальний процес з метою розвитку у майбутніх судноводів навичок і вмінь правильно інтерпретувати і передавати інформацію у письмовій формі під час ведення суднового журналу. Проте знань, навичок й вмінь уточнювати, розширювати

або корегувати інформацію, що надходить по УКВ радіо, у морських виданнях, або факсах є недостатнім для ведення суднового журналу або іншої ділової кореспонденції на судні. Тому перспективою подальшого дослідження є розробка комплексів вправ для навчання студентів оперувати іншими стратегіями у письмі.

Література:

1. Белая Ю. А. *AnglomarstudyEnglish* : [учебное пособие для моряков] / Белая Ю. А. – Соликамск : ОГУП “Соликамская типография”, 2002. – 374 с.
2. Бобровский И. В. *Судовая документация и переписка на английском языке* : [учебное пособие] / Бобровский И. В. – Москва : Морфлот, 1979. – 205 с.
3. Коньшева А. В. *Современные методы обучения английскому языку* / А. В. Коньшева. – 2-е изд., стереотипное. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 175 с.
4. Мильруд Р. П. *Методика преподавания английского языка. English Teaching Methodology* : [учебное пособие для вузов] / Мильруд Р. П. – 2-е изд., стереотип. – М. : Дрофа, 2007. – 253, [3] с.
5. Тарнопольський О.Б. *Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти* : [навчальний посібник] / Олег Борисович Тарнопольський. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2005. – 248 с.
6. Ashley A. *Correspondence workbook*. – Oxford: OxfordUniversity Press, 2003. – 112 p.
7. Kluijven P. C. *The international maritime language programme* : [an English course] / P. C. van Kluijven. – 3-rd edition. – Alkmaar : Alk & Heijnen Publishers, 2007. – 416 p.
8. Loughheed L. *Businesscorrespondence. Aguidetoeverydaywriting. Intermediate* / LinLoughheed. – 2-ndedition. – N.Y. : Longman, 2003. – 150 p.

Романова О. О.,

Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

У статті розкрито особливості формування професійної мовленнєвої культури молодих спеціалістів. Розглянуто проблему взаємозв'язку мови та культури мовлення сучасного фахівця.

Ключові слова: професійна мовленнєва культура, культура мовного спілкування, професійна культура, культура мовлення.

В статье раскрыты особенности формирования профессиональной языковой культуры молодых специалистов. Рассмотрена проблема взаимосвязи языка и языковой культуры современного профессионала.

Ключевые слова: профессиональная языковая культура, культура языкового общения, профессиональная культура, языковая культура.

The features of young specialists' professional language culture, the language culture intercommunication problem of modern specialist's language are considered in the article.

Key words: professional language culture, the culture of language communication, professional culture, language culture.

На сучасному етапі загальна культура майбутнього фахівця пов'язується з досконалим оволодінням українською мовою, опануванням лексичними, стилевими тонкощами, вмінням послуговуватися її багатством у професійній діяльності, в усіх сферах життя і діяльності суспільства. Сьогодні ринок праці висуває нові вимоги до спеціаліста, вбачаючи в ньому не лише фахівця, а й людину, яка усвідомила, що висока професійна мовленнєва культура є запорукою успіху і конкурентоспроможності. Володіння навичками спілкування, вміння налагоджувати контакт, толерантність, доброзичливість, працездатність, вміння вирішувати професійні питання на комунікативному рівні є невід'ємною часткою цілої низки факторів, наявність яких впливає на успішне вирішення завдань професійної діяльності.

На сьогодні проблема вивчення ролі й місця мови в культурі спілкування кожного студента є найактуальнішою, оскільки у зв'язку з інформатизацією та комп'ютеризацією нашого життя молодь дуже мало читає книг. Це призводить до того, що мова для більшості студентів стає безбарвною, “сухою” через те, що вони майже не читають художніх творів, тому їй не можуть використовувати синонімічні можливості мови, урізноманітнювати свою лексику, що збіднює словниковий запас майбутнього фахівця.

Проблемі формування органічної мовної особистості присвячені праці Л. Кравець, Л. Мацько, Л. Паламар, Л. Струганець, Я. Чорненського. Науковці підкреслюють важливу роль мовної освіти у формуванні професійної мовленнєвої культури.

Л. Мацько визначає мовленнєву культуру як “вміння володіти мовою” [2, с. 7]. Також існує думка, що мовленнєва культура – це загальноприйнятий мовний етикет [4, с. 12]; культура мислення та культура суспільних і духовних стосунків людини [1, с. 38]. У свою чергу, професійна культура – ступінь досконалості професійного розвитку людини [3, с. 202]. Таким чином, професійну мовленнєву культуру фахівця можна розглядати як важливий компонент його загальної культури, що визначає здатність до ефективного спілкування в контексті професійної діяльності. Вона синтезує в собі комплекс знань, цінностей, способів поведінки, необхідних у ситуаціях ділового спілкування та умінь гнучко реалізовувати їх на практиці з метою забезпечення ефективної професійної діяльності.

Під формуванням професійної мовленнєвої діяльності ми розуміємо роботу щодо усвідомлення необхідності сприйняття мови як засобу не лише комунікації, а й пізнання об'єктів дійсності. Студенти повинні зрозуміти, що професійна мовленнєва культура – це фахово зорієнтоване використання мовних норм, які забезпечують мовне оформлення процесу та результатів професійної діяльності.

Найважливішим завданням, на нашу думку, є піднесення мовної / мовленнєвої культури української еліти, озброєння знаннями стилістичних багатств рідної мови насамперед молоді, яка здобуває вищу освіту й використовуватиме слово як знаряддя праці, носій інформації, професійну вербальну зброю та засіб духовного впливу.

На заняттях з дисципліни “Українська мова (за професійним спрямуванням)” для студентів економічних спеціальностей використовуються цікаві фахові тексти, які розширюють світогляд майбутніх спеціалістів, наприклад: “Типи економічних систем”, “Виникнення та становлення вітчизняного аудиту”, “Сутність та особливості державного кредиту” тощо. У методичних вказівках до виконання практичних робіт із теми “Терміни у професійному мовленні” значна увага приділяється етимологічним довідкам, цікавим вправам та завданням, що примушують студентів працювати над усним професійним мовленням. А у пропонуваніх завданнях із теми щодо стилів мовлення викладач орієнтує студентів на вміння добирати мовні засоби відповідно до задуму та форми висловлювання.

Розвиток культури мовлення особистості є складним процесом. Високої мовної довершеності досягає та людина, яка багато працює над своєю мовою, прагне правильно й логічно мислити та говорити. Чистота мовлення тісно пов'язана з правильністю та нормативністю, якщо у мовленні немає лексичних, стилістичних, орфоепічних та інших порушень, воно вважається чистим.

Чистота мовлення виявляється у трьох аспектах: орфоепії, слововживанні та інтонаційному аспекті. Метою занять є формування стійких навичок літературної мови, правильного слововживання, вміння розпізнавати ненормативні елементи, які засмічують мову.

Висока культура мови – це не інтелігентська забаганка, а життєва необхідність. Тому мова спеціаліста, на нашу думку, має свідчити про його високу культуру, освіченість. Тож плекання культури мови студентів – обов'язок кожного викладача. Наше завдання – берегти, як скарб, рідну мову, поглиблювати знання студентів з

основ української мови, вчити їх свідомо ставитися до своєї мови, постійно відчувати відповідальність за рідне слово. Інакше, як писав К. Паустовський: “Людина, байдужа до рідної мови, – дикун ... Байдужість до мови пояснюється цілковитою байдужістю до минулого, теперішнього і майбутнього народу”.

Мова – лише дзеркало нас самих. Зазирнімо до нього, як у власну душу. Що побачимо? Що почуємо?

Погляди співпадають – погляди збігаються

Включити мікрофон – увімкнути мікрофон

Поступили кошти в об’ємі – надійшли кошти в обсязі

Закон виглядав би наступним чином – закон був би таким

В протилежному випадку – в протилежному випадку

Поставити відмітку – поставити позначку

Приділити увагу – звернути увагу

Мова – не тільки засіб державного спілкування, а феномен, дотичний до культури, духовності, самовизначення нації. Українська мова є високо розвинутою, європейською, пов’язаною з глибокими і багатими традиціями прадавньої цивілізації.

Робота зі студентами у вищому навчальному закладі негуманітарного профілю дає підстави зробити невтішний висновок щодо культури індивідуального мовлення студентів. Стрімке та постійне прискорення й оновлення сучасного життя перетворюють спілкування в молодіжному середовищі на динамічну систему, що стимулює зміни комунікативних форм і є для молоді самостійною цінністю. Наслідком своєрідного бажання переінакшити світ на свій лад є молодіжний сленг та жаргон – певна динамічна частина мови, що спирається на її систему й розвивається за законами цієї мови. У мовленні студентів часто спостерігається захоплення жаргонізмами. Засвоєння літературної мови на сьогодні становить певні труднощі для студентів, що не досить часто спілкуються українською мовою. Втрата контролю над власним мовленням призводить до появи слів-паразитів: *так би мовити, значить, ну, як кажуть* тощо. У фаховій літературі визначені деякі соціально-психічні механізми розвитку молодіжного сленгу та жаргону.

Основний принцип молодіжного сленгу – виклик суспільству, неприйняття його норм, зразків, що призводить до низької мовної культури молоді. Сленгова, жаргонна лексика в основному складається із запозичень з російської та англійської мов, що найчастіше контактують з українською. Основний спосіб творення молодіжної лексики – фонетична адаптація лексем російської мови: *пошуришати – швидко йти, швидко говорити; свиснути – зникнути, покликати; почесати – йти швидко; роздуплитися, розчехлитися – зрозуміти, намагатися зрозуміти щось; втирати – розповідати, доводити свою точку зору; відморозуватися – уникати чого-небудь, ко-го-небудь; клюкати, квасить – вживати спиртні напої; врубитись, вишварити – швидко зрозуміти, сприйняти інформацію; знать – подавати з перебільшенням будь-яку інформацію; змитись – піти без дозволу; морозити – говорити нісенітницю; брякнути – зателефонувати; туканити, тормозити, втикати – не розуміти; прохавати, прохавити – зрозуміти.*

Чималу частку лексики становлять неадаптовані жаргонізми: *“оторваться” – активно відпочити; “лечить” – доводити свою точку зору; “отстой” – щось дуже низької якості; “париться” – довго думати, щось вирішувати; “тупить” – не розуміти, погано сприймати інформацію.*

Для студентського сленгу характерне використання фразеологізмів, переважно емоційно забарвлених, стилістично знижених, наприклад: *“знать понти” – говорити неправду; “вести базар, правити базар” – вести пусті розмови, розмовляти; “збити фішку” – укласти вигідну угоду; “їздити по вухах” – надокучати; “вилетіти в трубу” – зазнати поразки.*

Заслужують на увагу вигуки, якими молодь передає своє захоплення, не тільки великою їх різномістовною кількістю (*клас, кайф, супер, круто, кльово, чумово, йо, вау*), але й тим, що всі вони можуть передавати, залежно від ситуації, зовсім протилежні емоції – радість, розчарування, захоплення, подив, роздратування. Тому зрозумілі вони можуть бути тільки в контексті та з урахуванням міміки, жестів та інтонації.

На жаль, і нині деякі фахівці послуговуються суржилом, жаргоном, сленгом, не тільки в побутовій, але й у науковій, навчальній, професійній та інших сферах. Вони не володіють мовою належною мірою, не знають норм, не вміють нею правильно користуватися, і, отже, не завжди можуть правильно сформулювати думку і в усній, і в письмовій формі, що у професійній діяльності має виняткове значення.

Робота з формування професійної мовленнєвої культури студентів є неодмінним етапом їх професійного удосконалення. Без високої мовної культури неможливо виховати високоосвіченого, морально стійкого, патріотично налаштованого професіонала.

Культура мови – показник загальної культури людини. Згадаймо крилату фразу Сократа “Скажи що-небудь, щоб я тебе побачив”, якою давньогрецький філософ образно визначив роль мови в характеристиці людини.

Отже, рівень розвитку культури мовлення фахівця відображає рівень розвитку його інтелекту, бо імідж фахівця передбачає обов’язкове володіння державною мовою на орфоепічному, лексичному, орфографічному, граматичному та стилістичному рівнях. Тому сьогодні важливою справою національного відродження України є піднесення культури мови суспільства, насамперед молоді, яка здобуває вищу освіту і використовуватиме її як знаряддя праці та носій інформації.

Література:

1. Культура фахового мовлення : Навчальний посібник / За ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги-XXI, 2006. – 496 с.
2. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : Навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 360 с.
3. Глумачний словник сучасної української мови : Близько 50000 слів [уклад. І. М. Забіяка]. – К. : Арії, 2007. – 512 с.
4. Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова / Теорія. Практика. Самостійна робота : Навч. посіб. / Я. Я. Чорненький. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

Селюжицкая Л. Н.,
УО ПолесГУ, г. Пинск

ДЕЛОВАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВУЗА

Розглядається формування професійних комунікативних компетенцій студентів економічного навчального закладу за рахунок використання ділової гри. Розкриваються професійно значущі комунікативні компетенції студентів, а також фактори які формують комунікативну компетентність. Обґрунтовується необхідність використання ділових ігор в навчальному процесі як фактора підвищення рівня професійної компетентності майбутніх економістів.

Ключові слова: професійна компетенція, ділова гра, формування, професійна компетентність, комунікативна компетентність, професійне навчання, мовна компетентність, економіст.

Рассматривается формирование профессиональных коммуникативных компетенций студентов экономического вуза посредством применения деловых игр. Раскрываются профессионально значимые коммуникативные компетенции студентов, а также факторы, формирующие коммуникативную компетентность. Обосновывается необходимость использования деловых игр в учебном процессе как фактора повышения уровня профессиональной компетентности будущих экономистов.

Ключевые слова: профессиональная компетенция, деловая игра, формирование, профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность, профессиональное образование, языковая компетентность, экономист.

Considered to the formation of professional competence of economic students through the use in the learning process of business games. The professional communicative competences of economic students are described as well as factors of shaping the communicative competence. Justifies the need of business game using in the learning process to improve the professional competence of future economists.

Key words: professional competence, business game, shaping, communicative competence, professional education, language competence, economist.

В современных условиях развития мирового сообщества, всех сторон и сфер его деятельности, остро встает проблема профессиональной подготовки специалистов нового поколения, которые должны будут успешно и эффективно взаимодействовать в среде глобального мира.

На мировом рынке труда конкурентоспособность работника определяется профессиональной компетентностью, широким кругозором, гибкостью поведения и высоким уровнем индивидуальной активности, серьезными научными знаниями, высокой заинтересованностью в работе. Компетентность – обладание человеком способностью и умением выполнять определенные трудовые функции, индивидуальная характеристика степени ответственности требованиям профессии.

Профессиональная компетентность включает следующие типы компетентности независимо от конкретной специальности:

- концептуальная (научная) компетентность, т.е. понимание теоретических основ профессии;
- инструментальная компетентность, т.е. владение базовыми профессиональными навыками;
- интегративная компетентность, т.е. способность сочетать теорию и практику;
- контекстуальная компетентность, т.е. понимание социальной, экономической и культурной среды, в которой осуществляется профессиональная деятельность;
- адаптивная компетентность, т.е. умение предвидеть изменения, важные для профессиональной деятельности, и быть готовы к ним;
- коммуникативная компетентность – умение эффективно пользоваться средствами коммуникации (устными, письменными)[1].

Профессиональное образование на современном этапе предусматривает подготовку не только специальным предметам, но и достижению определенного уровня коммуникативной компетентности. Формирование коммуникативной компетентности является одним из аспектов профессиональной подготовки специалиста.

Коммуникативная компетентность в условиях обучения иностранному языку определяется как “способность человека решать коммуникативные задачи в определенных рамках множества коммуникативных ситуаций” [6]. Ситуация в коммуникативно-направленном процессе обучения иностранному языку выполняет несколько функций: служит формированию речевых навыков и развитию речевых умений, выступает одним из способов мотивации речевой деятельности и способом преподнесения материала. Задача преподавателя – использовать ситуацию для формирования коммуникативной компетентности студентов.

К факторам, формирующим коммуникативную компетентность, относят:

- 1) Знание языка на коммуникативно-достаточном уровне, т.е. знание и владение нормами языка.
- 2) Профессионально-ориентированные интересы;
- 3) Наличие фоновых знаний о партнерах по коммуникации как о представителях других культур [3].

Формирование иноязычной профессионально-ориентированной коммуникативной компетентности студента рассматривается как необходимое условие для эффективной профессиональной деятельности будущего специалиста. Под иноязычной профессионально-ориентированной коммуникативной компетентностью понимается способность человека организовывать свою иноязычную речевую деятельность адекватно ситуациям профессионально-ориентированного общения (по цели, форме, содержанию, ролевым отношениям и т.д.).

Формирование профессионально ориентированной иноязычной коммуникативной компетенции у студентов экономических специальностей представляет собой перевод студента в новое качественное состояние, получение им

специализированных знаний, профессиональных умений и навыков, приобретение положительного психологического настроя на взаимодействие с представителями другой культуры на основе владения иностранным языком [7].

Необходимость модернизации учебного процесса в профессиональном образовании обостряет актуальность поиска эффективных средств обучения профессионально-ориентированному обучению на иностранном языке. Реализация данных задач предусматривает широкое использование в учебном процессе активных и интерактивных форм проведения занятий, к которым можно отнести компьютерные симуляции, деловые и ролевые игры.

Игровая методика в обучении всегда активно использовалась на всех уровнях образования, для всех возрастных категорий и с различными образовательными целями. Каждый новый этап в развитии образования вносил свои принципиальные изменения в подходы к организации учебной игры и реализации ее игрового потенциала. На современном этапе образования развивается в условиях информационного общества. Вследствие этого, игра принимает формы игрового моделирования, включая цифровое обучение, электронное обучение, обучение с помощью компьютера, подкастинг, т.е. технология, сочетающая в себе использование Интернета и радио на занятиях, проектное обучение, которые служат максимальному эффекту “симуляции”, т.е. моделирования реальных ситуаций и контекстов профессиональной деятельности.

Деловая игра, как одна из разновидностей симуляторов, рассматривается как разновидность игрового метода, по характеру игровой деятельности позволяющая моделировать и воссоздавать профессиональные ситуации.

Использование деловых игр на занятиях по иностранному языку в обучении менеджеров осуществляется на основе модели, устанавливающей связи между содержанием и организацией деловых игр и направлено на формирование профессиональных коммуникативных компетенций студентов. Н. В. Бокарева, например, выявляет следующие профессионально-значимые коммуникативные компетенции студентов туристического профиля: “устно-речевые компетенции в коммуникациях, связанных с взаимодействием с туроператором по реализации и продвижению туристского продукта, информировании потребителя о туристских продуктах, инструктаже туристов о правилах поведения на маршруте ...; письменно-речевые компетенции в сфере коммуникаций, связанных с оформлением туров, страховых договоров, оформлении турпакетов (турпутевки, ваучеры, страховые полисы и др.), с выполнением работ по оказанию визовой поддержки потребителю, оформлении документов строгой отчетности; коммуникационно-исследовательские компетенции в коммуникациях, связанных ... с организацией собственной деятельности и с определением методов и способов выполнения профессиональных задач, с оценкой их эффективности и качества, с решением проблем, с оценкой риска и принятия решений в нестандартных ситуациях, с осуществлением поиска, анализа и оценки информации, необходимой для постановки и решения профессиональных задач, профессионального и личностного развития” [2].

Деловая игра на занятиях по иностранному языку позволяет провести оценку выраженности профессиональных компетенций будущих менеджеров, а также оценить их потенциальные способности и области дальнейшего развития. Она вносит в работу группы элемент соревновательности и конструктивного сотрудничества. В основе игры лежит групповая работа, которая дает навык коллективных действий, развивает интуицию и воображение, учит осознавать свою и чужую роль, мобилизует знания и умения. Возникает феномен группой сплоченности, что притягивает участников друг к другу и после игры, давая ресурс для реального внедрения наработанных результатов. Игра предполагает равные возможности участия сотрудников самых разных уровней иерархии, благодаря этому руководство имеет возможность увидеть своих сотрудников “в деле”. В целом, игра может придать мощный импульс для развития организаций и индивидуального развития менеджеров.

Благодаря деловым играм наличные знания и опыт обучаемого подвергается испытанию в ситуациях, имитирующих производственные, а сам он получает возможность творчески применять знания и умения в безрисковых обстоятельствах. Когда же необходимых знаний и навыков обучаемому не хватает, игра может создать ему условия для самостоятельного их порождения или приобретения.

Итак, деловая игра обеспечивает овладение студентами определенным набором предметных и межпредметных знаний, понятий, представлений, необходимых для осуществления непрерывного личного развития; формирование коммуникативных умений, связанных с переработкой информации и с использованием имеющихся знаний не только в учебной, но и реальной деятельности; развивает готовность к самостоятельной деятельности и решению проблем. Деловая игра способствует формированию профессиональных компетенций студентов экономических специальностей в процессе подготовки, таких как: *устно-речевые компетенции, письменно-речевые компетенции, коммуникационно-исследовательские компетенции* в ситуациях профессиональной коммуникации, в основе которых лежит коммуникативная компетенция. Отражение системы культурных ценностей должно учитываться при формировании коммуникативной компетенции в процессе повышения профессиональной подготовки студентов.

Литература:

1. Андреев, В. И. Педагогика высшей школы. Инновационно-прогностический курс : учеб. пособие / В. И. Андреев; Центр инновационных технологий, Казань, 2005.
2. Бокарева Н. В. Конструирование деловой игры как формы обучения студентов профессиональным коммуникативным компетенциям в образовательном процессе туристического вуза Текст: автореф. дис. канд. пед. наук. Москва, 2011.
3. Доможирова М. А. Деловая игра в обучении профессионально-ориентированному общению на иностранном языке студентов неязыковых вузов Текст : автореф. дис. канд. пед. наук. Санкт-Петербург, 2003
4. Жуков Ю. М., Петровская Л. А, Растянинов Р. В. Диагностика и развитие компетентности в общении. – М. : МГУ, 1991. – 95 с.
5. Исаев В. В. Деловая игра в корпоративном обучении менеджеров гостиничного бизнеса Текст. : автореф. дис. канд. пед. наук. Москва, 2011.
6. Лазаренко Л. Н. Подготовка студентов технического вуза к профессиональному общению (на материале изучения иностр.яз.): диссертация канд. пед. наук. / Л. Н. Лазаренко.— СПб., 1992.
7. Усвят, Н. Д. Формирование профессионально ориентированной иноязычной межкультурной коммуникативной компетенции студентов экономических специальностей вузов Текст.: автореф. дис. канд. пед. наук. Барнаул, 2008.

Семенчук Ю. О.,
Тернопільський національний економічний університет

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ ДО НАПИСАННЯ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ ДОПОВІДІ НА НАУКОВУ КОНФЕРЕНЦІЮ

Стаття присвячена проблемі навчання студентів написання доповіді англійською мовою та презентації свого дослідження під час проведення студентської наукової конференції з метою активізації науково-дослідної діяльності в контексті сучасних вимог до підвищення якості іншомовної освіти у ВНЗ України.

Ключові слова: доповідь, науково-дослідна діяльність, писемне мовлення, презентація, студентська наукова конференція.

Статья посвящена проблеме обучения студентов написанию доклада на английском языке и презентации своего исследования во время проведения студенческой научной конференции с целью активизации научно-исследовательской деятельности в контексте современных требований к повышению качества иноязычного образования в вузах Украины.

Ключевые слова: доклад, научно-исследовательская деятельность, письменная речь, презентация, студенческая научная конференция.

The article is devoted to the problem of teaching students how to write a report in English and present the results of their research during the students' scientific conference with the purpose of speeding up their scientific research work in the context of modern requirements for improving the quality of foreign language preparation in the higher educational institutions of Ukraine.

Key words: presentation, report, students' scientific conference, scientific research work, writing speech habits.

Приєднання України до Болонської декларації надає студентам нові можливості щодо міжкультурних академічних обмінів у сфері освіти та науки, дозволяє їм продемонструвати свої здобутки у навчально-пошуковій діяльності. Участь студентів в міжнародних наукових конференціях, презентація результатів їхніх наукових розвідок сприяє ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовищ, на що орієнтує Програма з англійської мови для професійного спілкування (2005 р.). Зважаючи на посилення ролі навчальної автономії студентів, їхньої академічної мобільності, підвищення значення самостійної роботи з виконання науково-дослідних проєктів, актуальним завданням вищої немовної школи України є навчання студентів написання доповідей на науковій конференції і підготовка презентацій своїх виступів англійською мовою. Отже, **метою статті** є розробка теоретичних положень щодо навчання студентів-економістів писемного мовлення в частині підготовки наукової доповіді англійською мовою та усної презентації свого дослідження під час студентської наукової конференції.

Методику навчання студентів письма іноземною мовою досліджували В. В. Бебих, М. Г. Гец, К. О. Данілова, Т. М. Корж, З. М. Корнева, Г. Ф. Кривчикова, В. П. Свиридчук, Г. С. Скуратівська, О. Б. Тернопольський, О. М. Устищенко, J. W. Gilsdorf, M. J. McCrimmon, F. J. Trimmer, G. N. Vic та багато інших вчених. Дослідники вважають, що вміння іншомовного письма розвиває креативне мислення і аналітичні здібності студентів, збагачує словниковий запас спеціальної термінології та формує ділову писемну компетенцію. Як зазначає В. П. Свиридчук, окрім так званих первинних текстів (листи, твори, повідомлення, тези), студенти повинні вміти писати вторинні тексти на основі першоджерел: перекази, реферати, резюме, наукові повідомлення, доповіді та ін. [2, с. 43]. Власне на проблемі навчання студентів написання доповідей на науковій конференції ми зупинимось детальніше, тому що, як свідчить практика, студенти мають потребу у їх написанні, проте стикаються із труднощами при виконанні такого завдання.

Аналізуючи праці деяких дослідників (L. Blass, S.M. North, S. Ober, F.J. Trimmer, M. Wilson), можемо вважати, що процес підготовки наукової доповіді як особливого виду інтелектуальної навчальної діяльності проходить через п'ять етапів: 1) планування; 2) складання чорнового варіанту; 3) перегляд і переробка (корекція) змісту написаного, вивірення стилю письма; 4) підготовка остаточного варіанту тексту, форматування його складових частин; 5) редагування і правка. На етапі планування студенти визначаються з предметом свого дослідження і обґрунтовують його актуальність, складають план майбутньої доповіді, формулюють мету і ставлять завдання для її реалізації. Далі студентам необхідно знайти та прочитати релевантну літературу, опрацювати інформацію в мережі Інтернет, зібрати і проаналізувати статистичні дані, інтерпретувати результати спостережень, опитувань, експериментів, узагальнити власний досвід. На наступному етапі проходить написання чорнового варіанту тексту, відбувається систематизація зібраної інформації та формулюються попередні положення, які ляжуть в основу дослідження. На третьому етапі реалізації письмової доповіді відбувається ретельний аналіз та корекція викладеного у чорновому варіанті матеріалу, проходить уточнення фактологічної інформації, перевіряється дотримання наукового стилю викладу свого дослідження. Передостанній етап написання доповіді має на меті складання всіх частин тексту у єдине ціле, щоб досягти логічної та стилістичної завершеності. На завершальному етапі редагування і правки доповіді студенти повинні зосередитись на корегуванні технічних помилок, на виправленні окремих неточностей, на вивіренні цитат і відповідності посилань, на виборі доцільних способів оформлення роботи. Для вичитки остаточного варіанта доповіді варто залучити сторонніх осіб, які можуть критично оцінити створений текст, зазриміяти його ймовірні вади і неточності, запропонувати свої ідеї щодо покращення змісту і форми цього писемного продукту. Така інтерактивна діяльність може якісно покращити текст, зробити його більш чітким, змістовним, логічним і послідовним.

Структурно доповідь складається із вступу, основної частини та висновків. Вступна частина містить обґрунтування проблеми, вказує на методологію збору й обробки інформації, орієнтує читача на очікувані результати

дослідження. Образно кажучи, вступ до доповіді подає тло, на якому буде базуватися сама доповідь [7, с. 391]. Основна частина доповіді, яка може складатися з двох і більше розділів, містить логічний виклад головних ідей і гіпотез, підтверджених результатами “вторинних” і “первинних” [6, с. 131] досліджень. В цій частині аналізується інформація з першоджерел, використовуються засоби візуалізації у формі таблиць, діаграм тощо. У висновках підсумовуються результати дослідження, дається оцінка роботи, пропонуються рекомендації. Завершує доповідь список використаної літератури, який має бути оформлений згідно встановлених стандартів.

Написання наукових доповідей англійською мовою у відповідності до зазначених вище положень повинно, на нашу думку, позитивно вплинути на формування загальнонаукового світогляду студентів і їхньої професійної ерудиції, дозволить їм накопичити певний багаж знань зі спеціальності, задовільнить пізнавальні інтереси і відповідатиме їхнім потребам у плані іншомовної підготовки до міжкультурної ділової комунікації [4].

Написані студентами доповіді презентуються під час виступів на студентських наукових конференціях, тому так звані презентаційні вміння є важливими для молодих науковців. Методику навчання студентів усних презентацій досліджували Ю. С. Авсюкевич, Н. Л. Драб, N. Brieger, J. Comfort, M. Ellis, L. Gurak, P. J. Hager, N. O’Driscoll та ін. За визначенням Н.Л. Драб, усною презентацією вважається підготовлене, професійно спрямоване монологічне висловлювання, яке базується на результатах аналітичного дослідження певної проблеми, має чітке логіко-композиційне оформлення і націлене на інформування, мотивування, або переконання певної аудиторії [1]. Для проведення ефективної презентації доповідач повинен вміти проаналізувати аудиторію слухачів і бути здатним знайти психологічний контакт з кожним учасником конференції, відчути реакцію слухачів на розуміння і сприймання інформації, яка доповідається, підготуватися до позитивної і можливої негативної оцінки самого матеріалу і/або його усної презентації [5, с. 47]. Якщо доповідь є результатом виконання групового проекту, то в процесі підготовки і під час презентації кожен учасник такої групи має виконувати свою роль. Наприклад, якщо один-два студенти виступають з доповіддю, то інші можуть бути відповідальними за підготовку наочних засобів, за технічний стан обладнання у випадку використання комп’ютерної програми PowerPoint, за розповсюдження серед учасників конференції роздаткових матеріалів, за організацію і збір запитань до доповідача тощо. Так можна реалізувати принцип кооперативного навчання в рамках діяльнісного підходу до організації навчальної діяльності.

Власне презентація наукової доповіді повинна мати чітку структуру і проходити згідно певного порядку [3, с. 87]. У вступній частині доповідач має привітатися з аудиторією, оголосити тему доповіді, коротко описати її головні частини, пояснити правила подачі запитань. В основній частині презентації аналізуються результати дослідження, акцентуються основні положення, узагальнюються факти, аргументуються висновки. В заключній частині виступу доповідач підсумовує сказане, виділяє ключові моменти, дякує присутнім за увагу і переходить до відповідей на запитання, якщо такі будуть. Як засвідчує практика, під час презентації наукової доповіді студенти набувають вмінь аналітичного та критичного мислення, збагачують свої предметні знання з фаху, вчать культурі дискутування (задавати запитання і адекватно на них відповідати, правильно перебивати співрозмовника і доповнювати сказане, погоджуватись і заперечувати, підтримати розмову і вчасно її закінчити), удосконалюють іншомовні мовленнєві навички і розвивають вміння ділового спілкування. Разом з активізацією в усному мовленні іншомовного матеріалу (зокрема, термінологічної лексики) студенти формують свою комунікативну і професійну компетенції, тому презентації повинні зайняти чільне місце в практиці навчання студентів немовних ВНЗ.

Загалом як елементи інтерактивного навчання, підготовка та презентація наукової доповіді під час студентської наукової конференції сприяють активізації науково-дослідної діяльності студентів, забезпечують належний рівень володіння іноземною мовою, слугують засобом для побудови особистісно зорієнтованої парадигми освіти. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці вправ та завдань, які б сприяли навчанню студентів і удосконалювали вміння написання наукових доповідей та усних презентацій результатів своїх досліджень.

Література:

1. Драб Н. Л. Навчання майбутніх економістів іншомовного професійно спрямованого монологічного мовлення (монологу-презентації) німецькою мовою : Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. Л. Драб; Київський нац. лінгвіст. ун-т. – К., 2005. – 21 с.
2. Свиридчук В. П. Навчання писемного мовлення студентів-філологів за допомогою інтерактивних вправ в Інтернеті (на матеріалах німецької мови) / В. П. Свиридчук // Іноземні мови. – 2009. – № 1. – С. 43-47.
3. Семенчук Ю. О. Інтерактивна технологія навчання студентів усних презентацій / Ю.О. Семенчук // Мова в контексті культури і міжкультурної комунікації : Матеріали наук. – практ. конф., Східноукраїнський нац. ун-т імені В. Даля, 2-3 червня 2010 р. – Луганськ : СУНУ, 2010. – С. 86-88.
4. Семенчук Ю. О. Розвиток умінь міжкультурного спілкування у майбутніх економістів / Ю. О. Семенчук // Іноземні мови. – 2011. – № 3. – С. 32-37.
5. Gurak, L. J. Oral Presentations for Technical Communication / Laura J. Gurak. – Boston : Allyn and Bacon, 2000. – 263 p.
6. Vic, G. N. Business Communication / Gretchen N. Vic, and Jeannette W. Gilsdorf. – Burr Ridge, IL : Business One Irwin, 1994. – 613 p.
7. Wayne, S. F. Communicating in Business / Stanford F. Wayne, and David P. Dauwalder. – Burr Ridge, IL : Irwin, 1994. – 669 p.

Халезова Л. В.,

Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України

СПЕЦІАЛЬНІ КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ ЯК КЛЮЧ ДО УСПІХУ У КАР’ЄРІ ЕКОНОМІСТА-МІЖНАРОДНИКА

У статті проаналізовано необхідність формування спеціальних комунікативних навичок, які згодом допоможуть в успішній бізнес-кар’єрі економіста-міжнародника в світлі необхідності формування понять про між-культурну комунікацію.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, стратегічне спілкування, спеціальні комунікативні навички.

В статті проаналізована необхідність формування спеціальних комунікативних навичок, которые впоследствии помогут в успешной бизнес-карьере экономиста-международника в свете необходимости формирования понятий о межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, стратегическое общение, специальные коммуникативные навыки.

The article analyzes the need for specific communication skills forming that will later help in a successful business career of a student majoring in international economics because of the need to develop concepts of intercultural communication.

Key words: intercultural communication, strategic communication, special communicative skills.

Сучасні глобалізаційні процеси диктують свої правила гри на різних рівнях взаємодії людей: від соціального, до економічної та суспільно-політичного. Сьогодні у кожного індивіда є можливість розвиватися не тільки в межах своєї держави, а й за її межами. Світ сьогодні відкритий: використання мережі Інтернет, ЗМІ, міжнародні конференції та особисті знайомства, туристичні та ділові поїздки – всі ці фактори допомагають входити у світовий культурний простір. Нам залишається визнати, що цей простір перестав бути мультикультурним, він став плюрікультурним, що вже зазначено в програмі “The Common European Framework of Reference for Languages” [6].

Як вже зазначалося у статті “Формування понять про міжкультурну комунікацію як основа високої якості фундаментальної загальноосвітньої підготовки економістів-міжнародників” “основна роль у визначенні політики Ради Європи в сфері викладання іноземних мов відводиться концепції “плюрилінгвізму”, що відрізняється від “мультилінгвізму” як арсеналу знань певної кількості мов. При цьому “плюрилінгвізм” розглядається в концепції “плюрикультурізму”. Таким чином, навчання мови ставить перед викладачем завдання не тільки сформувати вміння й навички говоріння, письма, читання та аудіювання, а й сформувати поняття міжкультурної комунікації” [5, с. 101].

Проблеми англійської підготовки студентів технічних та економічних вищих навчальних закладів розглянуто в працях сучасних вчених та практиків – Т. Корж, Ю. Кузьменкової, Н. Фоміних [1; 2; 3; 7]. Дослідники висвітлюють різні аспекти викладання іноземної мови – від комп’ютерних технологій у навчанні до формування конкурентоспроможної особистості майбутнього фахівця. Сьогодні проводиться безліч конференцій, присвячених формуванню іншомовної соціокультурної компетенції у студентів ВНЗ.

Як ніколи назріла необхідність визначити джерела взаємного нерозуміння представників різних культур, які говорять однією мовою, часто не є рідною жодному з мовців. І не тільки визначити, але і, по можливості, нівелювати такі джерела за допомогою формування спеціальних комунікативних навичок, навчання студентів вмінню толерантно ставитися до різних проявів тієї чи іншої культури поведінки, ведення переговорів і звичайного спілкування.

Ю. Кузьменкова зазначає, що “співвіднесеність просторово-часової організації спілкування з дистанційованістю людей в суспільстві так само проявляється на рівні комунікативної поведінки. При цьому не слід забувати, що очевидні для кожної конкретної культури правила, що регулюють використання міжособистісного простору, яким її представники йдуть автоматично (не ставлячи під сумнів їх універсальність), такими не є. Таким чином, через розбіжність комфортної відстані спілкування представники різних культур ставляться один до одного з деякою часткою підозри” [3, с. 16].

Метою статті є проаналізувати необхідність формування спеціальних комунікативних навичок, які згодом допоможуть у бізнес-кар’єрі.

Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України готує фахівців для НБУ, тобто людей, від професіоналізму яких залежатиме імідж одного з найважливіших інститутів держави. І це накладає особливу відповідальність.

Крім загальних мовних навичок (засвоєння лексики, граматики, фонетики англійської мови), ми повинні сформувати у студентів так само і навички спеціальні (володіння специфічною лексикою, вміння проводити презентації, працювати з літературою, аудіо-відео матеріалами тощо). Звичайно ж не все залежить від викладача англійської мови. Успішний економіст повинен володіти крім якісної освіти ще й сильними особистісними, а так само і психо-фізичними якостями – хтось із наших студентів віддасть перевагу аналітичній роботі в офісі з документами, хтось вибере роботу зі зв’язків з громадськістю або буде виконувати представницькі функції.

У будь-якому випадку, контактуючи з представниками інших країн, наші випускники повинні мати уявлення про міжкультурну комунікацію і вміння відповідати на запитання: У чому причина конфліктів? Що необхідно для якісного діалогу між розмовляючими на одній мові? На різних мовах? Чи є формальна сторона діалогу інформативною? Що необхідно для маніпулятивної комунікації? Як підтримати безконфліктну атмосферу бесіди? Тобто під спеціальними комунікативними навичками ми розуміємо навчання стратегіям мовного спілкування.

Робота в інтернаціональному середовищі дає новий погляд на світ, вчить гнучкості і терпінню. Випускникам спеціальності “Міжнародна економіка”, за умови, що вони будуть перспективними працівниками, доведеться працювати в підрозділах компанії в різних частинах світу. По міри того, як менеджер просувається по кар’єрних сходах, у нього зростає потреба краще розуміти, як влаштований бізнес на глобальному рівні, яку роль грає штаб-квартира, як функціонують інші ринки.

Студентам, що закінчили Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України, доведеться починати свою кар’єру в регіоні, який є неоднорідним, як у мовному (мови країн Чорноморського басейну), так і в культурному (слов’янський світ, західноєвропейський світ, азійський світ) і в релігійному (християни – мусульмани) плані, не кажучи вже про європейський та глобальний рівні. Як відзначають сучасні українські філософи (В. Табачковській, М. Булатов, Н. Хамітов) “при першому наближенні під європейською ментальністю можна зрозуміти процес комунікації християнських культур... слов’янський світ є надто не проявленим у Європі, а ще він є надто неоднорідним” [4, с. 409-410]. Випускникам доведеться побувати в багатьох країнах, вивчити особливості різних ринків, на яких буде присутня їхня компанія, і, звичайно, познайомитися з величезною кількістю людей. Зрозуміло, що сучасний фахівець повинен володіти знаннями у багатьох суміжних сферах і науках, при цьому гідно представляти свою культуру, не принижуючи культуру співрозмовника чи колеги.

Звичайно ж, у будь-якій міжнародній компанії, діють єдині принципи корпоративної культури в усіх офісах: повага до особистості, рівність можливостей, справедливі умови праці та найму. У цьому сенсі у співробітників компанії приблизно однаково очікування щодо норм і правил. Але не варто забувати і про ньюанси. Багато було написано і сказано про норми і правила етикету в різних країнах, у цій статті зробимо акцент на ньюанси спілкування англійською мовою, як мовою міжнародною, але при цьому несущу тягар британського відношення до просторово-тимчасового розуміння реальності. За твердженням Ю. Кузьменкової “будь-яке порушення часових зон (запізнення або несвоєчасно здані документи, тривалий візит або розмова, втручання в бесіду сторонніх, незапланована зміна намічених термінів) викликає наслідки, подібні до порушення зон просторових, і розцінюються як замах на вільний час, що рівноцінно втручання на особисту територію. Прагнення до дотримання суспільно визнаних тимчасових рамок і суворе розмежування їх тривалості відображають властиве британцям і американцям сприйняття часу (і простору) як свого роду власності” [3, с. 16]. На мовному рівні діють ті ж самі закони. Статусне дистанціювання обумовлено прийнятих в конкретній культурі ієрархії гендерних, вікових та статусних відносин. Можна відзначити пряму залежність розмірів просторових зон від розподілу статусних ролей: “вертикальна” міжособистісна взаємодія (начальник – підлеглий, старший – молодший) передбачає більш велику дистанцію між співрозмовниками, ніж “горизонтальна”. Відповідно в ієрархічній українській / російській культурі спостерігається велика дистанція по “вертикалі”, і авторитарна поведінка осіб, наділених владою, допускає вільне використання директивних висловлювань, пряме спонування є нормою, а вибір засобів вираження імперативу в значній мірі обумовлений соціальним становищем учасників комунікації. “Чистий” імператив нерідко є просто образливим для англійського співрозмовника, що рівноцінно безпосередньому замаху на свободу його дій [3, с. 19].

Як вже зазначалося “підвищена увага до формального боку спілкування затьмарює більш істотну – інформативну. У практиці спілкування такі регулярні розбіжності семантичного та прагматичного значень призводять до протиріччя між тим, що говориться, й тим, що мається на увазі. У дискурсивному полі підготовки англійських фахівців, особливо економістів, знання про стратегічне спілкування життєво необхідне, оскільки дозволить уникнути багатьох проблем у спілкуванні, веденні переговорів та єдиному розумінні дійсності” [5, с. 104].

Тобто, поряд з навчанням граматики, лексики і фонетики, нам необхідно навчати і комунікативним стратегіям як “сукупності мовних засобів і мовних прийомів для досягнення наміченої мети спілкування” [3, с. 19]. До макростратегій відносять стратегії маневрування та реагування, кожна з яких у свою чергу складається із стратегій дистанціювання, натягу, ухилення, а так само підтримки співрозмовника і підтримки контакту. Кожна з цих стратегій має своє граматичне вираження. Для закріплення навичок необхідно проводити тренінги з “cross-communications skills”, які навчають студентів, як краще адаптуватися в іншій країні.

Навчаючи сучасне покоління професійному володінню англійською мовою, слід брати до уваги їх іноді слабку загальноосвітню підготовку, коли викладач змушений “заражати” студентів не тільки своїм предметом, а й суміжними, зацікавлювати їх політичними, соціологічними, математичними, психологічними проблемами сьогодення, щоб англійська мова стала для них ще одним засобом самовираження, спілкування та наукового дослідження. Тому при формуванні програм уже недостатньо звертати увагу виключно на термінологічність професійного середовища, частотність вживання лексичних одиниць і словосполучень, тематичність і стереотипність текстів, лексичну актуальність, інформативність, змістовну завершеність.

У комунікативну складову курсу підготовки економістів-міжнародників крім формування і розвитку таких елементів професійно-орієнтованої діяльності випускника як практична робота з підтримання контактів з іноземними партнерами в усній і письмовій формі, інформаційно-аналітична робота з різними джерелами інформації іноземною мовою (преса, радіо, телебачення, документація, спеціальна та довідкова література), перекладацька робота в усній та письмовій формі (переклад документів і статей професійного характеру) слід закласти і соціокультурний аспект. Тому що, за твердженням сучасних філософів лише етика відповідальності – не тільки в соціо-культурному, але й екологічному плані, як відповідальності за долю буття – може бути адекватною відповіддю на виклики доби. Ця етика, принципово комунікативно зорієнтована, є етикою суспільного дискурсу. Її визначальні принципи і норми постають не зовнішніми (а отже, не обов’язковими до виконання) для людини. Вони завжди ретельно випрацьовуються через аргументоване, рефлексивне обговорення найвагоміших соціокультурних проблем вільними, компетентними суверенними громадянами. І, відповідно, їх реалізація є результатом такого інтерсуб’єктивного, взаємоузгодженого волевиявлення. Саме таке добровільне (але водночас і кри-

тично раціональне) волевиявлення громадян демократичного суспільства є найвагомішою засадою принципово відповідальної і прогнозованої поведінки особистості.

Література:

1. Корж Т. М. Критерії оцінювання рівня сформованості навичок та вмій анотування в студентів немовних вищих навчальних закладів / Т. М. Корж // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. – 2010.– Випуск 3 (5). – С. 375-381.
2. Корж Т. М. Использование информационно-компьютерных технологий в самостоятельной работе студентов по иностранному языку” / Т. М. Корж // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції: Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов, 25-26 лютого 2011р. – К.: НГУУ “КІП”.– С. 86-87.
3. Кузьменкова Ю. Б. Материалы курса “Стратегии речевого поведения в англоязычной среде”. Лекции 1-4 / Кузьменкова Ю. Б. // М. : Педагогический университет “Первое сентября”, 2006. – 48 с.
4. Філософія. Світ людини. Курс лекцій : Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К. : Либідь, 2003. – 433 с.
5. Халезова Л. В. Формування понять про міжкультурну комунікацію як основа високої якості фундаментальної загальноосвітньої підготовки економістів-міжнародників / Л. В. Халезова // Нова педагогічна думка. – 2012. – Випуск 1. – С. 101-104.
6. The Common European Framework of Reference for Languages // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/cadre_en.asp.
7. Fominykh N. Using ICT in Teaching and Studying English / N.Fominykh // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : <http://shvidko172.narod2.ru/>.

Чорна М. М.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ

Висвітлено сутність понять, що є системоутворювальними для визначення мети й кінцевих результатів професійної іншомовної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Ключові слова: професійна іншомовна підготовка, готовність до іншомовного професійного спілкування, іншомовна професійна компетентність.

Раскрыто суть системоорганизующих понятий для определения цели и результатов профессиональной иноязычной подготовки будущих менеджеров туризма.

Ключевые слова: профессиональная иноязычная подготовка, готовность к профессиональному иноязычному общению, профессиональная иноязычная компетентность.

The essence of concepts which are system formational in defining the aim and the final results of professional foreign language training of future tourism managers was determined.

Key words: professional foreign language training, preparedness for foreign language communication, foreign language professional competence.

Підготовка фахівців галузі туризму з поглибленим фаховоспрямованим вивченням іноземної мови стала однією з найважливіших складових системи вищої освіти України, оскільки саме туристична діяльність допомагає взаємопізнанню націй, розвитку взаєморозуміння та встановленню культурно-економічних зв'язків між народами.

Проблемі формування професійного функціонального мовлення як важливого напрямку професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти присвячено праці Г. Бондаренко, Л. Златів, Н. Костриці, Л. Любашенко, Т. Окунович, М. Пентилок, Т. Симоненко, О. Семенов, Н. Тоцької, В. Юкало, Я. Януш та ін.

Професійна іншомовна підготовка – це галузь наукового знання, що знаходиться на межі професійної педагогіки та лінгводидактики. Щоб цим знанням можна було послугуватися на практиці, необхідно зафіксувати в мові теоретичні постулати, тобто поняття, які виконують роль інформаційного банку.

Поняття у філософії розглядають як спосіб розуміння результатів пізнання певної предметної галузі через усвідомлення істотних характеристик її об'єктів і як форму мислення, що характеризується відображенням закономірних відношень і властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та специфічні ознаки. Поняття, відображаючи сутність предмета чи явища, поглиблюють знання людини про навколишню дійсність. Поява нових понять в науці – результат реалізації нових ідей, а інтенсивність їх появи – свідчення інтенсивного розвитку самої науки.

Професійна іншомовна підготовка – педагогічна наука, тому для вираження спільних педагогічних і дидактичних явищ, фактів, подій вона оперує педагогічними поняттями: навчання, процес навчання, учіння, викладання, знання, вміння, навички, принципи, закономірності, форми, методи, прийоми, керування, діагностування і т. ін. Крім того, вона тісно пов'язана з такими науками, як мовознавство, психологія, фізіологія тощо і для пізнання й опису процесу навчання мови активно спирається на понятійний апарат цих наук. Тому значне місце в ній займають так звані міжнаукові поняття, які використовуються в суміжних науках для позначення спільних для наук предметів пізнання. При цьому спостерігається тенденція до асиміляції міжнаукових понять, оскільки вони використовуються для відображення не просто педагогічної реальності, психологічних або мовних явищ, а зв'язків, відношень, властивостей, притаманних процесові навчання іноземної мови.

І хоч абсолютне відображення реальності в понятті – це ідеал, до якого можна лише намагатися наблизитися, саме поняття є сходиною до пізнання конкретних проблем реально існуючого процесу професійної іншомовної підготовки в його повноті, сутності, з притаманними йому закономірностями.

Мета статті – дослідити сутність понять (рівень: цілепокладання), що є системоутворювальними для визначення мети й кінцевих результатів професійної іншомовної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Професійна підготовка – це система професійного навчання, мета її – пришвидшене здобуття навичок, необхідних для виконання певної роботи. У професійній підготовці майбутнього фахівця процес формування цілей його професійної діяльності відбувається у три етапи: 1) формування уявлення про нормативний результат професійної діяльності; 2) формування уявлень про якісні параметри нормативного результату діяльності; 3) формування уявлень про кількісні параметри нормативного результату діяльності [10]. Отже, процес формування у майбутнього фахівця цілей його професійної діяльності є, за сутністю своєю, інтеріоризацією зовнішньо заданих цілей, тобто відбувається перехід їх у внутрішню суб'єктивну ціль, що набуває особистісного сенсу. Це означає, що організація навчання іноземних мов у немовних вищих закладах освіти повинна бути спрямована на реалізацію особистісних потреб майбутніх фахівців: розвиток мовленнєвої активності, творчого мислення, пізнавальних процесів як невід'ємних ознак майбутніх професіоналів, формування вмінь практичного використання другої та третьої іноземних мов у професійних цілях. Фахівці в галузі туризму не є винятком.

Професійне становлення майбутнього менеджера туризму повною мірою залежить від рівня його професійної підготовки. Мету й результат професійної підготовки відображали різні поняття: освіченість (О. Кульчицька, Н. Радіонова); майстерність (Н. Абишкіна, І. Зязюн, В. Орлов, В. Сластьонін); готовність до професійної діяльності (Р. Гуревич, Є. Лузик, О. Пехота, М. Сергеев), професіоналізм (Я. Кміт, В. Михайловський, П. Корчемний, Н. Ничкало), компетентність (І. Батракова, В. Воронцова, В. Гайворонська та ін.).

На сучасному етапі розвитку вищої освіти системоутворювальними поняттями, що визначають результат професійної іншомовної підготовки, стали “готовність до іншомовного професійного спілкування” та “іншомовна професійна компетентність”. Щоб зрозуміти, наскільки тотожні чи різні ці поняття, розглянемо їхню сутність і особливості становлення.

Кінцевою метою навчання будь-якої мови є формування *загальної культури мовленнєвого спілкування* (А. Богуш). У лінгводидактиці під цим поняттям розуміють “дотримання в мовленнєвій практиці сукупності вимог до правильного мовлення, серед яких: а) актуальність, істинність, здатність зацікавити слухача; б) відповідність законам логіки й композиції, мовній нормі; в) доцільний вибір засобів мови і т. ін.” [1, с. 27]. А вже сформована загальна культура мовленнєвого спілкування повинна знайти відображення в готовності до професійного спілкування, тобто в мовних здібностях, мовленнєвих уміннях і навичках, що в педагогіці визначається як “*комунікативна компетентність*” – “вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях ..., використовувати для цього як мовні, так і позамовні ... та інтонаційні засоби виразності мовлення” [1, с. 31], у межах якої вирізняють різні види компетентцій.

Слід зазначити, що компетентнісному підходу у вивченні іноземних мов відведена особлива роль. Уперше його почали застосовувати в Англії. Особливістю його було те, що він орієнтував на таку систему забезпечення якості підготовки учнів, що відповідає б потребам сьогодення. Впровадження компетентнісного підходу в освіті – це спроба привести у відповідність потреби суспільства та потреби особистості [4].

За визначенням Д. Іванова, К. Мітрофанова, О. Соколова, компетентнісний підхід протистоїть так званому “знанневому”, що характеризується передачею та накопиченням готових знань, інформації, довідок тощо [3]. Знаннево-орієнтована освіта переважно орієнтується на отримання інформаційного рівня, а компетентнісний підхід орієнтує на формування цілісного особистісного досвіду та ціннісно-сислової оцінки в студентів у процесі навчання. На думку Д. Іванова, “компетентнісний підхід – це один з тих підходів, що пробує внести особистісний смисл у освітній процес” [3, с. 8]. Сутність компетентнісного підходу полягає в тому, що він акцентує увагу на результаті освіти, причому за результат визнається не сума засвоєної інформації, а здібність людини діяти в різних проблемних ситуаціях. Таким чином, компетентнісний підхід – це підхід, за якого результати освіти набувають значущості й поза системою освіти.

На думку А. Хуторського, введення компетентнісного підходу в нормативну і практичну складову навчального процесу дасть можливість вирішити проблему, типову для української школи, коли учні, хоча й володіють теоретичними знаннями, натомість зазнають труднощів у діяльності, що потребує використання їхніх знань для вирішення конкретного завдання чи проблемної ситуації [5].

Під поняттям “компетентнісний підхід”, як вважає О. Пометун, розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних) та предметних компетентностей особистості. Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе компетентною (здатною до ефективного функціонування), є достатньо широкою, то йдеться про так звані ключові (життєві) компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у межах певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність.

З погляду Г. Селевка, компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань та формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетентцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багатofакторного соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно й комунікаційно насиченого простору” [11, с. 138].

Компетентнісний підхід, за Т. Сорочан, означає переорієнтацію з процесу на результат у діяльнісному вимірі [12].

За Ю. Мальованим, компетентнісний підхід – це спрямування змісту навчання на формування в учнів певних компетентностей, що розглядаються як здатність особистості успішно діяти у відповідних життєвих та навчальних ситуаціях і нести відповідальність за такі дії [6, с. 3].

На думку багатьох сучасних дослідників (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко та ін.), у професійній підготовці важливим є вміння не тільки оперувати знаннями, а й бути готовим змінюватися і пристосовуватися до нових потреб ринку праці, управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися упродовж життя.

Отже, компетентнісний підхід – це орієнтир для національної системи освіти. Для того щоб втілити його в життя, необхідно перенести його ідеї на педагогічний процес. Оскільки особливістю компетентнісного підходу є заміна традиційної, усталеної мети навчання, то відповідно до неї мають бути адаптовані й усі компоненти навчального процесу. Тільки за умови переорієнтації всього педагогічного процесу на нову мету можна досягти формування компетентності студентів як інтегрованого результату навчання. Вирішення цього завдання здійснюється через формування й розвиток комплексу ключових (базових, основних) та предметних компетентностей особистості як компонентів професійної компетентності. Компонентом професійної компетентності є й професійна іншомовна компетентність, що формується впродовж вивчення професійно орієнтованих іноземних мов.

Структура професійної іншомовної компетентності в науці чітко не визначена. Існують різні погляди на кількість і характер компетентцій, що визначають її сутність, натомість в загальному розумінні її зводиться до того, що це складне багатofакторне утворення, комплекс, який складається з відповідних знань, умінь і навичок, а також досвіду діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до предмета діяльності, творчого підходу [7, с. 41]

Як альтернативу для окреслення мети та кінцевого результату в професійній освіті використовують поняття *готовності до професійної діяльності*.

Поняття *готовність* стало з’являтися в науковій літературі на початку ХХ століття у зв’язку з потребою формування активності особистості в різних сферах життєдіяльності. У цей час психологи (В. Томас, Ф. Знанецький, Г. Олпорт, Д. Кац, Г. Сміт та ін.) розглядали *готовність* як феномен соціально-ціннісної резистентності людини

до зовнішніх і внутрішніх впливів оточуючого середовища в межах регуляції й саморегуляції поведінки людини. Згодом поняття *готовність* стало вводиться в теорію діяльності й розглядатися у зв'язку з емоційно-вольовим, інтелектуальним, морально-психологічним потенціалами особистості в майбутній професійній діяльності. *Готовність* стали визначати як показник саморегуляції й адаптації на різних етапах і рівнях протікання психічних процесів, що окреслюють поведінку особистості у площині фізіології, психіки, соціальної поведінки (М. Дяченко, Л. Кандибович, А. Ліненко та ін.). З кінця ХХ ст. почали використовувати структурно-компонентний та функціональний підходи до розкриття сутності поняття *готовність*.

Н. Мосол, розглядаючи психологічний аспект проблеми формування особистісної готовності до професійної діяльності, вважала, що поняття особистісна готовність "є інтегральним утворенням особистості, що ґрунтується на стійкій внутрішній мотивації до майбутньої професії, сформованості професійної перспективи, передбачає розвиток рефлексивних умінь та професійно значущих якостей і загалом визначає особистість як суб'єкта майбутньої професійної діяльності [8].

М. Дяченко та Л. Кандибович, розглядаючи *готовність* як складне психологічне утворення, виділяли такі її структурні компоненти: **мотиваційний** (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші стійкі мотиви); **орієнтаційний** (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); **операційний** (володіння засобами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, високий рівень розумової діяльності і т. ін.); **вольовий** (самоконтроль, вміння до управління діями, з яких складається виконання робочих обов'язків); **оцінювальний** (самооцінка власної професійної підготовки та відповідність між процесом розв'язання професійних завдань та оптимальними педагогічними зразками). Ці компоненти в своїй сукупності повинні забезпечити успішне виконання конкретної роботи.

А. Губенко, досліджуючи психологічний аспект формування готовності до професійної діяльності, визначив цей феномен як психологічний стан суб'єкта, що характеризується розвинутими **компонентами інтелектуальної та операційно-технічної сфер** (здібностями, творчим технічним мисленням, відповідними знаннями, вміннями, навичками, досвідом трудової діяльності), визначеними орієнтаціями на професійну діяльність (вираженими професійними інтересами, профнамірами, профпланами, сформованими мотивами вибору, настановами і т.д.), підкріпленими вольовими проявами (рішенням про вибір професії, зусиллями, спрямованими на здійснення рішення, цілеспрямованими діями тощо) [2].

Проблему формування готовності до професійної діяльності вивчали й педагоги. Педагогічним аспектам формування готовності до вибору професії присвячені роботи О. Губенка, В. Дорохіної, Л. Кондрашової, С. Клімова, В. Мадзігона, Є. Павлютенкова, Н. Побірченко, В. Рибалки, П. Шавіра та ін. У них готовність як науково-педагогічна категорія розглядалась у процесуальному контексті й передбачала вивчення проблеми її формування.

Аналізуючи ці дослідження, було з'ясовано, що у визначенні структури цього феномена педагоги орієнтуються на психологічну концепцію його сутності.

Так, Т. Гуцан, досліджуючи структуру готовності до професійної діяльності, зазначає, що вона складається з таких компонентів, як: **мотиваційний, емоційно-вольовий, орієнтувальний, пізнавальний, діяльнісний, когнітивний**. Мотиваційний компонент дає змогу виявити професійно значущу потребу майбутнього фахівця та мотиви формування професійної компетенції й готовності до здійснення професійної діяльності. Емоційно-вольовий компонент готовності відображає здатність до самоконтролю, почуття відповідальності за результати, ціннісно-нормативну сферу професійної діяльності. Орієнтувальний компонент вміщує комплекс професійних знань та уявлення про особливості й умови професійної діяльності; передбачає стан мобілізації внутрішніх сил на здійснення професійної діяльності. Пізнавальний компонент готовності вміщує комплекс знань про зміст та структуру професійної діяльності. Діяльнісний компонент готовності передбачає формування навичок професійної діяльності. Когнітивний компонент передбачає вияв готовності на рівні явища; це явище може бути виражене у формі вирішення професійної ситуації, задачі, проекту тощо.

Отже, на сучасному етапі психолого-педагогічної науки дослідники проблеми готовності визначають у її структурі такі компоненти, як когнітивний (орієнтаційний, інтелектуальний, пізнавальний), мотиваційний, рефлексивний (суб'єктно-особистісний, оцінювальний), емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний. При цьому власне феномен розглядають як складну інтегровану систему властивостей, знань та досвіду особистості.

В. Сластьонін у цілісній психологічній готовності виокремив короточасну й тривалу готовність, які ще назвав "психологічною" та "професійною" готовністю. Короточасна складова – це особливий психологічний стан, настрої на певну поведінку, ситуативна готовність до вирішення конкретних професійних задач, бажання досягти успіху. Вона включає в себе різного роду настанови на усвідомлення професійної задачі, активні та цілеспрямовані дії, моделі майбутньої поведінки, визначення спеціальних засобів діяльності, оцінку власних можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату. Психологи зазначають, що її розгортання та функціонування в ході навчальної, а потім і трудової діяльності визначається як умовами і завданнями професії, так і властивостями особистості, її мотивацією, досвідом, професійними знаннями.

Система тривалої, або професійної готовності, за визначенням психологів, – це готовність до виконання ролі професіонала, вона поєднує в собі усвідомлення ролі професії в суспільстві, соціальну відповідальність, намагання самостійно та творчо вирішувати професійні задачі, установку на актуалізацію наявних знань (там само).

Ситуативна готовність може виявлятися в навчальній ситуації. Це настрої на певну поведінку задля вирішення професійного завдання та досягнення успіху. Може створюватися за допомогою настанови, через активні та цілеспрямовані дії, використання моделі майбутньої поведінки та спеціальних засобів діяльності. Передбачає здатність до самоконтролю та самооцінювання впродовж цілеспрямованої діяльності. Функціонуючи в навчальній діяльності, може відтворюватися у трудовій; складається з тих самих компонентів, що й довготривала, професійна, готовність.

Отже, характеристика компонентів готовності до професійної діяльності, засвідчує, що, незважаючи на їхню багатоаспектність та різноманітність, загальна структура готовності відображає систему сформованих знань та

умінь, ціннісних орієнтацій особистості та досвіду професійної діяльності та поведінки особистості, – що, загалом, не відрізняється від цілісної структури феномена “професійна компетентність”.

Взаємозв'язок понять “компетентність”, “готовність” відобразив Є. Павлютенков. Він розглядав професійну компетентність майбутнього фахівця як його *готовність* до самостійної професійної діяльності і як передумову розвитку професійної майстерності фахівця [10].

Відтак, обидва поняття відображають тотожні підходи до перебудови освіти, пов'язані з намаганням відійти від парадигми, що орієнтує на засвоєння знань, умінь і навичок, що не враховують потреби суспільства і особистості.

В останні десятиріччя в системах освіти таких високотехнологічних країн, як США, Англія, Німеччина, Франція спостерігається нова тенденція в галузі формування професійної компетентності фахівця: відбувається зміщення акценту з формальних показників кваліфікації та освіти на соціальні цінності особистісних якостей фахівця [9].

Відтак, визначаючи мету професійної іншомовної підготовки, необхідно передбачати в кінцевому результаті таке інтегроване новоутворення особистості, яке характеризується системою сформованих професійно-мовленнєвих знань, умінь, навичок і комплексом особливих індивідуально-психологічних якостей особистості. До індивідуальних психологічних якостей належать такі компоненти мислення, які надають можливість саморегулювати емоційно-вольову сферу особистості, планувати мовлення, спілкування, комунікативний вплив тощо, тобто це *інтелектуально-психологічна здатність до професійно-мовленнєвої діяльності*, тісно пов'язана з комплексом професійно-мовленнєвих знань, умінь, навичок. Вона виявляється через сформованість певних *видів професійно-комунікативної компетенції: лінгвістичної, комунікативної, когнітивної, проєктивно-прогностичної, колекційної, аксіологічної тощо*. Інтелектуально-психологічна здатність і сформовані компетенції знаходять свій прояв у професійній іншомовній діяльності й впливають на рівень професійної іншомовної компетентності.

Таким чином, аналіз понятійного апарату професійної іншомовної підготовки (рівень: цілепокладання) засвідчив, що процес поняттєтворення в цій галузі функціонує відповідно до загальнонаукового й міжпредметного знання про особливості сучасного процесу підготовки фахівців засобами професійно зорієнтованої іноземної мови як навчального предмета, а отже, спроможний точно відобразити мету і кінцеві результати фахової підготовки студентів, зокрема, майбутніх менеджерів туризму.

Перспективним для галузі професійної освіти є дослідження понятійного апарату всіх рівнів системи професійної підготовки.

Література:

1. Богуш А. М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників / Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. – Одеса, 2000. – С. 101-111.
2. Губенко А. В. Формирование у старшеклассников готовности к выбору профессий в сфере творческой технической деятельности (психологический аспект): дис. на соискание ученой степени канд. психологических наук: 19.00.07. – педагогическая и возрастная психология. / А. В. Губенко. – Институт педагогики и психологии профессионального образования АПН Украины, Киев, 1998. – С. 34-43.
3. Иванов Д. О., Митрофанов К. Г., Соколов О. В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: Учеб.-метод. пособие / Под ред. Е. Н. Обухова. – М. : АПК и ПРО, 2003. – 101 с.
4. Коваленко О. Формування компетентнісного підходу до вивчення іноземних мов / О. Коваленко // English. – 2008. – № 5. – С. 5-9.
5. Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 310.
6. Мальований Ю. Післямова до стандарту / Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 2-4.
7. Микитенко Н. Технологія формування іншомовної комунікаційної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю. Монографія / Н. Микитенко / за ред.д.пед.н., проф., члена-кор. НАПН України Г. В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – 411 с.
8. Мосол Н. О. Формування особистісної готовності старшокласників до вибору професії психолога: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук. / Н. О. Мосол. – Київ, 2009. – 16 с.
9. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. – К. : “К.І.С.”, 2004. – С. 5-14.
10. Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти / Є. М. Павлютенков. – Х. : Видавн. група “Основа”, 2008. – 128 с.
11. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138-143.
12. Сорочан Т. Характеристика професіоналізму управлінської діяльності керівників шкіл на засадах компетентнісного підходу / Т. Сорочан // Шлях освіти. – 2005. – № 3. – С. 9-12.
13. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing [Електронний ресурс] / M. Canale, M. Swain. – Режим доступу: http://www.developingteachers.com/articles_tchtraining/strat1_sarn.htm.

Швець Г. Д.,

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ “ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА” ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті презентовано програму курсу “Вступ до перекладознавства” і навчальний посібник для іноземних студентів, які навчаються за спеціальністю “Переклад (з російської мови)”.

Ключові слова: мовна підготовка, іноземні студенти, перекладознавство.

В статье презентована программа курса “Введение в переводоведение” и учебное пособие для иностранных студентов, которые обучаются по специальности “Перевод (с русского языка)”.

Ключевые слова: языковая подготовка, иностранные студенты, переводоведение.

The article is devoted to the program of the course “Introduction to the theory of translation” and the textbook for foreign students, who study at the speciality “Translation (from Russian language)”.

Key words: language training, foreign students, theory of translation.

В умовах інтеграції вітчизняних навчальних закладів у світовий освітній простір актуальними стають проблеми мовної підготовки іноземних студентів у вишах України. Аналіз наукової літератури з теми засвідчує усвідомлення й активне дослідження проблеми мовної підготовки студентів-іноземців нефілологічних спеціальностей: медико-біологічного профілю (Т. Алексєєнко, Л. Асоян, Л. Васецька, О. Комарова, Т. Манівська, Т. Табенська, Т. Тарасова, В. Троїцька, В. Хейлік, Т. Цареградська), економічного (О. Єгорова, Н. Піротті, І. Черненко), інженерно-технічного (С. Варава, В. Груцяк, З. Куньч, М. Процик). Створення навчальних комплексів для іноземних студентів різних спеціальностей – один із напрямків такої роботи [Див.: 2; 3; 8]. Впадає в око значно менша кількість публікацій, присвячених проблемі навчання іноземних студентів-філологів. Це викликано об'єктивними причинами: навчання іноземців за філологічними спеціальностями здійснюється лише в кількох ВНЗ України. Водночас дослідники цієї проблеми наголошують на необхідності створення “підручників, які б допомогли чужоземцеві швидше адаптуватися до навчального процесу і засвоювати фаховий науковий матеріал на належному рівні” [9, с. 145]. Необхідність розробки навчально-методичного забезпечення для іноземних студентів-філологів основного етапу навчання і визначає актуальність цієї статті. Мета нашого дослідження – обґрунтувати принципи побудови програми курсу “Вступ до перекладознавства” й навчального посібника з цієї дисципліни, орієнтованих на іншомовних студентів.

В Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка іноземні студенти мають змогу навчатися у бакалавраті за спеціальністю “Переклад (з української / російської мови)”. Курс “Вступ до перекладознавства” є базовою нормативною дисципліною і, відповідно до навчального плану, викладається у IV семестрі (на другому курсі). На цьому етапі студенти-іноземці вже вміють працювати з текстами наукового стилю, слухати й записувати лекції: вироблення відповідних навичок є метою дисципліни “Коментоване читання наукових текстів” (I семестр), яка готує студентів до вивчення теоретичних дисциплін загального і часткового мовознавства. Однак рівень сформованості згаданих навичок все ще є недостатнім для того, аби рекомендувати іноземцям сучасні російськомовні й україномовні підручники з основ теорії перекладу [1; 4; 5; 6; 7] та пропонувати їм вивчення вступу до перекладознавства в обсязі й формі, які апробовані в роботі з вітчизняними слухачами. Необхідно взяти до уваги, що українські студенти слухають цей курс рідною мовою. Саме це уможливило використання таких форм роботи, як написання рефератів з перекладознавчої проблематики, інтенсивне опрацювання першоджерел, виступи з повідомленнями за тематикою курсу тощо. Робота з іншомовним контингентом учнів, звичайно, вимагає іншого підходу. На кафедрі української та російської мов як іноземних Інституту філології була розроблена програма курсу “Вступ до перекладознавства” для іноземних студентів, які навчаються за спеціальністю “Переклад (з російської мови)”. Метою курсу визначена підготовка іншомовних студентів до слухання спеціальних теоретичних дисциплін поглибленого курсу загальної і часткової теорії перекладу і до практичної перекладацької діяльності. Відповідно до мети сформульовано такі завдання навчальної дисципліни: сформулювати у студентів професійне уявлення про переклад, характер і специфіку цієї міжмовної діяльності; ознайомити другокурсників з історією виникнення і розвитку перекладознавства, системою його галузей, місцем теорії перекладу серед інших лінгвістичних дисциплін, основними положеннями перекладознавства; схарактеризувати особливості різних видів перекладу; окреслити лексичні, граматичні та стилістичні проблеми перекладу та систему перекладацьких трансформацій; дати уявлення про етапи перекладацької стратегії, причини й типи перекладацьких помилок; розвивати навички наукового мовлення на перекладознавчому матеріалі; розширити активний і пасивний лексичний запас у сфері фахового мовлення іноземних студентів-філологів. Програма укладалася з урахуванням принципів системності, наступності, проблемності та, що особливо важливо для іноземного контингенту слухачів, посиленості й доступності.

Відповідно до програми було створено навчальний посібник “Вступ до перекладознавства” [10]. У книзі стисло схарактеризовано основи теорії перекладу мовою майбутньої спеціальності студентів (російською), що й визначило такі особливості навчального видання: доступна форма викладу, пояснення деяких загальнонаукових і філологічних термінів, коментування окремих, ще не вивчених іноземцями, лінгвістичних тем (граматична система мови, стилі мовлення, жанри літератури), використання ілюстративних схем і таблиць. Усе це покликано полегшити засвоєння матеріалу й запобігти можливим лінгвістичним та екстралінгвістичним труднощам в опануванні іноземцями російськомовної теорії перекладу.

Книга має чітку структуру, що дозволяє ефективно організувати аудиторну й самостійну роботу іноземних студентів. Посібник складається з семи розділів, які охоплюють основні проблеми теорії перекладу: класифікації перекладу, перекладознавство та його галузі, еквівалентність та адекватність як основні категорії теорії перекладу, лексичні, граматичні та стилістичні проблеми перекладу, вимоги до перекладача.

Кожна тема містить текст лекції (у деяких випадках – двох лекцій), план семінарського заняття, запитання й завдання до нього, додаткові тексти й запитання до них, список термінів та завдання для самоконтролю (з відповідями в кінці книги). Для студентів-іноземців важливо, щоб термінологічна система науки в підручнику була викладена чітко. В нашому посібнику це завдання реалізовано таким чином: визначення кожного терміна запропоновано й виділено в тексті лекції, проілюстровано прикладами, систему відношень певних перекладознавчих понять показано в таблиці чи схемі (якщо це можливо), а в кінці теми у списку термінів ще раз (в алфавітному порядку) наведено усі терміни та їхні стислі дефініції.

Додаток до посібника орієнтований на систематизацію знань іноземних студентів про типові конструкції наукового стилю й удосконалення навичок наукового мовлення на перекладознавчому матеріалі. У цій частині книги запропоновано таблиці з типовими синонімічними конструкціями, що використовуються в мові науки в таких ситуаціях: визначення поняття, процесу, предмета й завдання науки, встановлення класифікаційних відношень, вираження зв'язку певних фактів чи дисциплін, відношень причини й результату, умови й наслідку, характеристика специфіки певного наукового явища тощо. Ілюструють названі конструкції фрагменти з різних тем курсу "Вступ до перекладознавства". Під час роботи над певною темою викладач має змогу звернути увагу студентів на відповідні конструкції та спонукати їх до вираження думки різними граматичними способами. Це сприятиме розвитку навичок фахового спілкування майбутніх філологів.

Книга розрахована на студента будь-якої національності: в Інституті філології КНУ ім. Т. Шевченка є як одномовні групи (китайська мова), так і багатомовні (китайська / фарсі, китайська / турецька / фарсі, китайська / корейська / турецька / фарсі тощо), тож приклади в посібнику наведено на мові спеціальності студентів (російській), а також на тих мовах, які вивчають більшість іноземців у ВНЗ України: англійській та українській.

Однією з проблем організації роботи з іноземними студентами є різний рівень мовної підготовки як груп у цілому, так і окремих студентів, особливо в багатонаціональних групах. Саме тому в посібнику запропонована достатня кількість різнорівневих завдань до тексту лекцій та завдань для самоконтролю, а також додаткових текстів, що дає можливість викладачеві вибрати й запропонувати матеріал, який відповідає рівню мовної підготовки групи, або, в разі необхідності, організувати індивідуально орієнтоване навчання.

Отже, для ефективного навчання іноземних студентів філологічних спеціальностей у ВНЗ України необхідне відповідне навчально-методичне забезпечення. Запропонована програма курсу "Вступ до перекладознавства" та навчальний посібник з цієї дисципліни для студентів, які навчаються за спеціальністю "Переклад (з російської мови)", покликані сприяти вирішенню цього завдання.

Література:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение: Учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования / И. С. Алексеева. – 5-е изд., испр. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр "Академия", 2011. – 368 с.
2. Алексєєнко Т. М. Навчання російської мови іноземних студентів-нефілологів на поглибленому етапі / Т. М. Алексєєнко, О. В. Копилова, О. М. Тростинська, Т. Е. Корепанова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – Випуск 18. – С. 19-31.
3. Алексєєнко Т. М. Структура навчального комплексу з російської мови для іноземних студентів-медиків / Т. М. Алексєєнко, Т. Є. Манівська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – Випуск 14. – С. 13-19.
4. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / А. В. Мамрак. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 304 с.
5. Нелюбин Л. Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект): Учеб. пособие / Л. Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 216 с.
6. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 320 с.
7. Основи перекладознавства: Навчальний посібник / МОН України; Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича; [укладачі: Нямцу А. С., Дащенко О. І. та ін.]. – Чернівці: Рута, 2008. – 312 с.
8. Санина Л. П. Учебный комплекс как основа модели обучения речевой деятельности иностранных студентов экономистов-международников / Л. П. Санина, Е. В. Копылова, Т. И. Курилюк, Ли Шуан // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – Випуск 14. – С. 187-194.
9. Сокіл Б. До питання відбору навчального матеріалу для студентів-чужоземців на основному етапі навчання / Б. Сокіл // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Випуск 4. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 144-148.
10. Швец А. Д. Введение в переводоведение: Учебное пособие для иностранных студентов / А. Д. Швец. – К.: Феникс, 2012. – 160 с.

Шевкопляс Л. В.,
Київський національний лінгвістичний університет

КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ В АУДІЮВАННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

У статті досліджуються критерії відбору навчального матеріалу для формування компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі самостійної роботи. Розглянуто проблему визначення поняття навчального аудіотексту, виокремлено вісім критеріїв відбору навчальних аудіотекстів. Уточнено параметри автентичності при відборі аудіотекстів. Визначено тривалість звучання аудіотекстів для студентів першого курсу.

Ключові слова: самостійна робота, критерії відбору, навчальний аудіотекст, автентичність, компетенція в аудіюванні.

В статье исследуются критерии отбора учебного материала для формирования компетенции в аудировании будущих учителей в процессе самостоятельной работы. Рассмотрено проблему определения учебного аудиотекста, выделено восемь критериев отбора учебных аудиотекстов. Уточнены параметры автентичности при отборе текстов. Определена длительность звучания аудиотекста для студентов первого курса.

Ключевые слова: самостоятельная работа, критерии отбора, учебный аудиотекст, автентичность, компетенция в аудировании.

The article deals with the criteria for listening materials selection in teaching listening comprehension to future teachers in individual work. The definition of listening materials is examined. Eight criteria for listening materials selection are distinguished. The parameters of the authenticity in text selection have been determined. The length of the text has been specified.

Key words: individual work, criteria for selection, methodological pre-conditions, authenticity, listening comprehension competence.

Однією із необхідних умов формування англомовної компетенції в аудіюванні у процесі СР є раціональний відбір аудіотекстів та створення відповідної підсистеми вправ.

До проблеми відбору навчального матеріалу для формування компетенції в аудіюванні зверталось багато вчених, зокрема С. Л. Захарова (1983), І. І. Халєєва (1989), І. С. Онісіна (1990), Н. І. Бичкова (1992), О. Б. Метьолкіна (1996), О. В. Єлухіна (1996), Л. І. Іванова (1997), Н. Є. Жеренко (2000), О. В. Кміть (2000), О. В. Носонович (2000), В. В. Черниш (2001), А. І. Черкашина (2003), Н. Р. Петранговська (2004), Л. В. Ягеніч (2007); Underwood (1990), УтР. (1997). Науковці розглядали принципи та критерії відбору різних видів текстів для навчання аудіювання учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів та шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, а також студентів немовних спеціальностей.

Зазначені проблеми досліджувалися стосовно студентів мовних спеціальностей: аудіювання професійно спрямованих повідомлень (Бочкарьова О. Ю), драматичних творів (Сіваченко О. О), аудіотекстів з національними та регіональними типами вимови (Мацнева О. А), теленовін (Вікович Р. І), текстів-інтерв'ю (Літвін І. М), організація само- та взаємоконтроля рівня сформованості англомовної компетенції в аудіюванні (Крапчатова Я. А.), побудова багаторівневої моделі навчання аудіювання в системі професійної підготовки вчителя (Шукіна І. В), аудіювання з письмовою фіксацією суттєвої інформації (Колеснікова К. О.). Однак аналіз наявної методичної літератури дав змогу зробити висновок про недослідженість цієї проблеми стосовно формування англомовної компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі СР.

Метою статті є визначення та уточнення критеріїв відбору навчального матеріалу для формування англомовної компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі самостійної роботи. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Уточнити визначення поняття “навчальний аудіотекст”.
2. Окреслити критерії відбору у навчальних аудіотекстів для навчання аудіювання у процесі самостійної роботи.
3. Визначити параметри автентичності аудіотекстів.
4. Виокремити дидактичні та методичні принципи формування англомовної компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі самостійної роботи.

Одиницею відбору для навчання аудіювання виступає **аудіотекст**, під яким розуміють текст, призначений для слухового сприйняття [1, с. 24], представлений монологічним або діалогічним повідомленням, яке характеризується композиційно-логічною завершеністю, складається з одиниць різних рівнів текстової ієрархії, об'єднаних структурно-смысловими зв'язками і має певну комунікативну спрямованість [6, с. 54].

У нашому дослідженні за одиницю відбору навчальних матеріалів для навчання аудіювання у процесі СР візьмемо **навчальний аудіотекст**, під яким розуміємо **автентичний аудіотекст, представлений монологічним або діалогічним повідомленням, що забезпечує досягнення навчальних цілей, а саме розвиток аудитивних та стратегічних умінь у процесі СР**.

Під **критеріями відбору** розуміємо основні ознаки, на базі яких здійснюється якісна та кількісна оцінка одиниць, з метою їх включення / невключення до відповідних мінімумів [5, с. 104]. Уточнене визначення надає О. В. Бирюк, яка під **критеріями відбору** розуміє основні ознаки, що стосуються змісту, структури й обсягу повідомлень, за допомогою яких оцінюється текстовий матеріал з метою його використання або невикористання як навчального матеріалу відповідно до цілей навчання [4, с. 65]. Таким чином критерії відбору дозволяють оцінити навчальний матеріал щодо можливості його використання у навчальному процесі.

Враховуючи наявні в методичній літературі вимоги до змісту і форми навчальних аудіо- / відеотекстів, спираючись на вимоги чинної Програми до рівня сформованості у студентів I року навчання компетенції в аудіюванні

[9, с. 48], та враховуючи предметного дослідження, ми виокремили **вісім критеріїв відбору аудіо- /відео текстів** для формування англомовної компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі СР, а саме: 1) доступності, 2) новизни та мотиваційної цінності, 3) автентичності, 4) відповідності віковим особливостям студентів, їх життєвому досвіду та професійним потребам, 5) тематичності, 6) виховної цінності, 7) жанрової та типологічної різноманітності, 8) критерій тривалості звучання аудіотексту.

Оскільки в центрі уваги дослідження є процес формування англомовної компетенції в аудіюванні у процесі СР одним з головних вважаємо **критерій доступності**, під яким розуміємо відповідність мовного матеріалу тексту рівню мовної підготовки студентів та обов'язковому для засвоєння мінімуму. Слід відмітити, що від цього критерію залежить успішність аудіювання як виду мовленнєвої діяльності, оскільки увага слухача може бути сконцентрована на змісті повідомлення лише в тому випадку, якщо мовна сторона аудіотексту не викликає значних труднощів. Згідно чинної Програми мовний матеріал аудіотекстів для I курсу має бути зразком літературної англійської мови. Мовний та лінгвосоціокультурний потенціал навчальних матеріалів, що виражається в лексичному, граматичному, фонетичному та фононому оформленні відповідає рівню B 2. Лінгвосоціокультурне оформлення аудіотексту передбачає знання студентами реалій, фонової лексики, прислів'їв, приказок тощо. Екстралінгвістична інформація передається через музику та природні шуми.

Експериментальні дані підтверджують, що кількість граматичних структур та лексичних одиниць, за умови, що вони не є ключовими словами повідомлення та можуть бути зрозумілі за контекстом, не повинна перевищувати 3% всіх слів в аудіотексті [3, с. 229]. Доступність мови аудіотексту забезпечує можливість для автоматизації механізмів аудіювання – збільшення поля розпізнавання, швидкого розпізнавання мовного матеріалу, що впливає на повноту та глибину розуміння. Наявність в тексті незнайомої лексики та граматичних конструкцій значно ускладнюють розуміння тексту, проте не слід пропонувати для прослуховування тексти зі знятими мовними труднощами з метою розвитку мовної здогадки студентів [7, с. 96]. При цьому незнайомі слова на початку тексту більше ускладнюють розуміння ніж слова, розташовані в середині або в кінці, оскільки з'являється можливість розуміння слова за контекстом.

Вид мовлення, що сприймається може по-різному впливати на глибину розуміння аудіотексту. В ситуаціях реального спілкування діалогічне мовлення зустрічається частіше, ніж монологічне. До того ж, згідно вимог щодо навчання аудіювання для студентів I курсу, більшість рекомендованих текстів (бесіди, розмови, інтерв'ю) мають природу діалогів. Виходячи з цього, в ході відбору текстів для формування англомовної компетенції в аудіюванні у майбутніх учителів будемо використовувати тексти монологічного та діалогічного характеру з переважанням останніх.

При сприйнятті на слух фраза розуміється не шляхом аналізу та наступного синтезу складових слів, а шляхом розпізнавання інформативних ознак. Інтонація є найбільшою інформативною ознакою, оскільки за допомогою неї слухач може сегментувати мовлення на окремі синтаксичні блоки, розуміти зв'язок між частинами речень, а отже й розуміти зміст [2, с. 162]. До компонентів інтонації та просодії відносять висоту основного тону, гучність, наголос, тембр, паузи, тривалість, ритм, темп мовлення. Окрім того, сприйняття на слух мовлення характеризується індивідуальними особливостями голосів, тембрів, дикцією мовців, чіткістю артикуляції, виразністю та якістю вимовлених звуків [7, с. 29]. Темп мовлення складається з двох величин – кількості слів за хвилину та кількості пауз. В процесі спілкування найбільш поширеним є середній темп мовлення (240-250 слів/за хвилину) з незначними відхиленнями в сторону збільшення чи зменшення. Таким чином на першому курсі темп мовлення в аудіо текстам становить 220-280 слів за хвилину. Інша просодична характеристика – інтонація – дозволяє поділити мовлення на синтагми, визначити тип речення, емоційне ставлення мовця. Наголос виконує смислорозрізнавальну, синтаксичну, контрастивну та експресивну функції. За допомогою тембру мовець висловлює почуття, настрої. Отже, просодичні характеристики можуть суттєво полегшити або ускладнити розуміння тексту.

Слід також виділяти критерій доступності навчальних матеріалів в плані змісту, оскільки поряд з новою текстом повинні містити вже відому реципієнту інформацію з метою поглиблення знань з певної проблеми, теми.

Активність психічної діяльності студента під час сприйняття аудіотексту підтримується його ставленням до змісту. Новизна інформації забезпечує умови для прослуховування тексту як пізнавальної діяльності, є засобом розширення знань про навколишній світ. На думку О. В. Бирюк, **критерій новизни** підкріплюється практичною корисністю, що виражається як реальна можливість використання студентами почутої інформації в різних сферах діяльності [4, с. 156]. Таким чином майбутні вчителі можуть використати здобуту інформацію під час сприймання іншої інформації на схожу тематику для досягнення глибшого розуміння тексту, під час спілкування з носіями мови, для розширення кругозору тощо. Наявність елемента новизни привертає увагу слухача та дозволяє утримати її протягом звучання тексту. Інтерес та захопленість, які виникають під час слухання, дозволяють побороти почуття тривоги та невпевненості, які часто виникають у недосвідчених слухачів. Слухач краще сприймає змістовний текст, аніж спрощений, якщо повідомлення містить елемент новизни. При цьому слід уникати інформаційної перенасиченості текстів, рівномірно розподіляти нову інформацію в тексті у зв'язку з тим, що прослуханий текст є основою для породження усномовленнєвого висловлювання висловлювання [7, с. 96].

До одного з ключових критеріїв відноситься **автентичність навчальних матеріалів**. За І. І. Халеевою це поняття означає, що такі аудіотексти продукуються носіями мови для носіїв мови у реальних умовах спілкування, та включає **автентичність презентації** (текст продукується носіями мови) та **автентичність картини світу** (мовної та когнітивної), що представлена у повідомленні [10, с. 192]. Так, Ф. Мішан розмежовує поняття автентичності та оригінальності текстів. Тексти можуть бути оригінальними, якщо вони взяті з ситуації реального спілкування носіїв мови. Автентичність є ознакою зв'язку між текстом та слухачем і передбачає наявність вправ для роботи з текстом, які відповідають можливостям використання аудіотексту у реальних умовах спілкування [12]. Таким чином, ми можемо говорити про автентичність у навчанні за умови створення відповідних комунікативних вправ на основі роботи з оригінальним аудіо текстам.

В рамках нашого дослідження зупинимось на визначенні відмінних рис автентичних текстів. Всі автентичні тексти можна поділити на власне автентичні та методично автентичні (термін О.О. Носонович). До власне автентичних аудіотекстів відносять тексти, що продукуються носіями мови для носіїв мови в реальних умовах спілкування [8, с. 14]. Поряд з суто автентичними текстами в навчальному процесі доцільно використовувати і методично-автентичні тексти, які спеціально створюються для навчальних цілей, але зберігають ознаки автентичності.

Автентичність аудіотексту можна визначити за певними параметрами, до яких відносять: 1) культурологічну автентичність – означає ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, побутом, традиціями тощо; 2) інформаційну автентичність – текст містить нову, цікаву для слухача інформацію; 3) ситуативну автентичність – наявність природньої ситуації спілкування, інтерес носіїв мови до обговорюваної проблеми; 4) автентичність національної ментальності – відбиває національну специфіку країни, для якої матеріал призначений; 5) реактивну автентичність – здатність тексту викликати у слухача автентичні емоції, пізнавальну, мовленнєву реакцію; 6) автентичність оформлення – означає наявність звукового ряду в аудіотексті: шум транспорту, дзвінки телефону, розмови перехожих тощо (аудіотекст супроводжується звуками характерними для ситуації спілкування); 7) автентичність завдань до тексту – стимулюють взаємодію з текстом, надають мотивованого, природнього характеру роботі з текстом [12, с. 8].

Вважаємо, що на I курсі мовного ВНЗ доцільно використовувати власне автентичні та навчально автентичні тексти, які є в автентичних навчальних посібниках, аудіо– та відео курсах, на освітніх сайтах для викладачів іноземних мов, сайтах засобів масової інформації тощо.

Важливу роль відіграє культурознавча цінність автентичних аудіо– відеоматеріалів, оскільки саме аудіювання як виду мовленнєвої діяльності належить вагома роль у формування у студентів світогляду про сучасний багатомовний світ, цінності та особливості рідної та іноземної культур завдяки насиченості текстів для аудіювання лінгвокраїнознавчою інформацією. Автентичний текст сприяє формуванню полікультурної мовної особистості за умови відображення реальної картини багатонаціонального світу [11, с. 47].

Таким чином, слід враховувати автентичність аудіотекстів при їх відборі для організації самостійної роботи студентів – майбутніх учителів, оскільки відповідність цьому критерію забезпечує культурологічну цінність навчальних матеріалів, природність ситуації, емоційний вплив на реципієнта, що уможливує реалізацію цілей навчання аудіювання.

Характеризуючи наступний критерій відбору аудіо / відеотекстів – критерій **відповідності віковим особливостям студентів, їх життєвому досвіду та професійним потребам**, слід зазначити, що успішність навчання аудіювання значною мірою залежить від того, наскільки значимими для студентів виступають навчальні тексти. Лише в цьому випадку є можливість виникнення інтересу, що створює мотив для навчальної діяльності. Значимість отриманої інформації для студентів визначається трьома складовими: 1) відповідності змісту тексту рівню інтелектуального розвитку й віковим особливостям; 2) життєвому досвіду студентів; 3) їх пізнавальним та емоційно-оцінювальним очікуванням у професійній сфері [11, с. 47].

Під час відбору навчального матеріалу слід брати до уваги **критерій тематичності**, який означає, що навчальні тексти мають співвідноситися з темами і проблемами спілкування, визначеними Програмою для I року навчання та представлені такими тематичними блоками: “Персональна ідентифікація” (“Personal Identification”), “Моя родина” (“My Family”), “Немає кращого місця за рідний дім” (“There’s no place like home”), “Їжа та приготування страв” (“Meals and Cooking”), “До ваших послуг” (“At Your Service”), “Пори року та погода” (“Seasons and Weather”), “Життя та навчання студентів” (“Student’s Life and Studies”), “Рідне місто” (“Places”) (програма, с. 42-48).

Визначена нами виховна мета навчання обумовила виокремлення **критерію виховної цінності**. Навчальні тексти є способом пізнання світу, звернення до почуттів та емоцій, а також спонукання до роздумів та співпереживань, формування смислових установок для дій та вчинків, прийняття рішень. Вони допомагають формувати ціннісні орієнтації – систему фіксованих моральних установок, що є стимулом активності особистості [7, с. 100].

Для прослуховування студентам пропонуються тексти **різних типів та стилів**. Їх відбір здійснюється з врахуванням етапу навчання з поступовим ускладненням текстів в ході накопичення студентами “досвіду в аудіюванні”. Згідно вимог чинної Програми аудіювання має здійснюватись в таких типах текстів: короткі розповіді, описи, короткі розмови, телевізійні новини, програми про поточні події [9, с. 48]. Слідом за О.А. Мацневою будемо дотримуватись такого поділу текстів на стилі мовлення: інформаційний (оголошення, новини, програми про поточні події), розмовний (розповідь, розмова), науковий (бесіда, розповідь, розмова).

Останнім критерієм відбору аудіотекстів для формування англомовної компетенції в аудіювання у процесі СР є **критерій тривалості звучання аудіотексту**. Обираючи матеріали різної тривалості слід враховувати мету прослуховування тексту. Так, для детального розуміння рекомендована тривалість тестів встановить не більше 2 хвилин на початковому етапі, а для відеоматеріалів 6-7 хвилин є оптимальним часом для сприйняття без значних втрат інформації [11, с. 49]. Оптимальним обсяг аудіотексту для першого курсу мовного ВНЗ, на думку К.О. Колеснікової, становить 3-5 хвилин в залежності від жанру та складності. При прослуховуванні коротких, але змістовних текстів, студенти формують навички та розвивають вміння розуміти повідомлення, що в подальшому надасть можливість слухання складних у мовному плані та довших аудіотекстів.

Таким чином, ми проаналізували критерії, за якими обирали аудіотексти для формування англомовної компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі СР. До них належать критерії: новизни та мотиваційної цінності, доступності, автентичності, відповідності віковим особливостям студентів, їх життєвому досвіду та професійним потребам; тематичності; виховної цінності, жанрової та типологічної різноманітності; тривалості звучання аудіотексту. Так, за критерієм **доступності**, мають бути відібрані такі аудіотексти, які відповідають рівню мовної підготовки студентів та обов’язковому для засвоєння мінімуму. Відповідно до критерію **новизни**, аудіотекст, відібраний для навчання аудіювання майбутніх учителів у процесі СР, повинен привертати увагу слухача та забезпечувати її утримання під час прослуховування тексту. Критерій **автентичності** передбачає культурологічну цін-

ність навчальних матеріалів, природність ситуації, емоційний вплив на реципієнта, що уможливило реалізацію цілей навчання аудіювання. За критерієм відповідності *віковим особливостям студентів, їх життєвому досвіду та професійним потребам*, перевага надається аудіотекстам, що відповідають рівню інтелектуального розвитку студентів, їх пізнавальним та емоціональним очікуванням у професійній сфері. Критерій *тематичності* означає, що навчальні тексти співвідносяться з темами і проблемами спілкування, що входять до змісту навчання на І курсі мовного ВНЗ. За критерієм *виховної цінності*, аудіотексти, обрані для навчання аудіювання у процесі СР, мають спонукати студентів до роздумів, співпереживань, формувати смислові установки для дій та вчинків. У відповідності до критерію *жанрової та типологічної різноманітності*, аудіотексти представлені в інформаційному, розмовному та науковому стилях мовлення. Критерій *тривалості звучання аудіотексту* передбачає, що оптимальна тривалість аудіотексту становить 3-5 хвилин в залежності від жанру та складності. Вважаємо, що ці критерії відповідають змісту навчання аудіювання на досліджуваному етапі та уможливають реалізацію навчальних цілей.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці підсистеми вправ для формування англомовної компетенції в аудіюванні майбутніх учителів у процесі СР.

Література:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения иностранным языкам) / Анатолий Николаевич Щукин. – М. : Издательство ИКАР. – 2009. – 448 с.
2. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин.яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Издательский центр "Академия", 2004. – 336 с.
3. Елухина Н. В. Основные трудности аудирования и пути их преодоления / Н. В. Елухина // Общая методика обучения иностранным языкам : [Хрестоматия] / [Сост. А. А. Леонтьев]. – М. : Рус. яз., 1991. – С. 226-238.
4. Бирюк О. В. Методика формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів у навчанні читання англомовних публіцистичних текстів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бирюк Ольга Василівна – К., 2005. – 196 с.
5. Бориско Н. Ф. Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале интенсивного обучения) : Монография / Наталья Федоровна Бориско. – К. : Изд. центр КГЛУ, 1999. – 268 с.
6. Кміть О. В. Тестовий контроль адитивних умінь студентів немовних факультетів вищого педагогічного навчального закладу (II курс, англійська мова) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Кміть Олена Володимирівна. – К., 2000. – 156 с.
7. Колесникова Е. А. Обучение аудированию с письменной фиксацией существенной информации студентов первого курса языкового педагогического вуза (английский язык): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Катерина Алексеевна Колесникова. – М., 2008. – 240 с.
8. Носонович Е. В. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам / Е. В. Носонович // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 1. – С. 11-16.
9. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : проект / [кол. авт. : С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін.]. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 246 с.
10. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи / Ирина Ивановна Халеева. – М. : Высшая школа, 1989. – 240 с.
11. Щукина И. В. Методика построения многоуровневой модели обучения аудированию в системе профессиональной подготовки учителя иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ирина Владимировна Щукина. – М., 2009. – 261 с.
12. Mishan F. Designing Authenticity into Language Learning Materials / F. Mishan. – Intellect Books: Bristol, 2005. – 330 p.

ЗМІСТ

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

Аврамко Т. О. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ	3
Бабенко Т. В. ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ІНОЗЕМНИХ МОВ	5
Баранова О. В. К ВОПРОСУ ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОСВЕННЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ	8
Беляков О. О. ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ РОЗЩЕПЛЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ (КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ)	11
Бойко О. Т. НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ У СИСТЕМІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	14
Бордюк Л. В. ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ ПОЗИТИВНОГО МИСЛЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ	16
Ботвінко О. М. ПРАГМАТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ ПРЕЗИРСТВА В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	18
Бялик В. Д. ФУНКЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ЯВИЩ: ШЛЯХИ ЕВОЛЮЦІЇ	20
Ваврінчик Р. Я. СУЧАСНА АНГЛОМОВНА ПРОПОВІДЬ ЯК ПЕРФОРМАТИВНИЙ МАКРО-МОВЛЕННСВИЙ АКТ	25
Vasylyshyna N. M. IMPACT OF SOCIAL-LINGUISTIC DIFFERENCES AND PSYCHOLOGICAL BARRIERS ON INTERCULTURAL COMMUNICATION	29
Верьовкіна О. Є. ДО ПИТАННЯ ПРО УНІВЕРСАЛЬНІ КОНЦЕПТИ КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ ЛЮДИНИ	31
Влох Н. М. МОВЛЕННСВА СПЕЦИФІКА АНГЛОМОВНОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	34
Вовчанська Л. С. КОМУНІКАТИВНА МІЖКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	37
Габелко О. М. КАТЕГОРІЯ ВВІЧЛИВОСТІ ЯК СКЛАДОВА МОВНОГО ЕТИКЕТУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	39
Галицька О. Б. ТАКСОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ (ОГЛЯД)	42
Ємельянова О. В. СПІВБЕСІДА З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЯК СТАТУСНО МАРКОВАНА КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ (на матеріалі сучасної англійської мови)	46
Замашна С. М. ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРИ АВСТРАЛІЇ ТА ЇХ ВЕРБАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ	48
Зінченко В. В. ДИСКУРС ЯК АНАЛІТИЧНА СОЦІАЛЬНА ОНТОЛОГІЯ І ГНОСЕОЛОГІЯ ЛЮДИНИ	50
Ihina Z. CULTURAL PECULIARITIES OF COMMUNICATIVE PASSPORT	55
Каллен Ю. В. СИТУАЦІЇ В МИТНОМУ ДИСКУРСІ	57
Кассіна Т. А., Стребуль Л. О. КРОССКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ПОШУК ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ	60
Киквидзе З. З. ПУТИ РАЗВИТИЯ ГЕНДЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКИ В ГРУЗИИ (И НЕ ТОЛЬКО)	63
Коваленко Н. В., Герошенко І. О. КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ В АСПЕКТІ СИНЕРГЕТИЧНОСТІ З ЙОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНИМ СКЛАДОМ	65
Козак С. В. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В АНГЛОМОВНИХ ПРЕС-РЕЛІЗАХ	68

Курагіна Л. П. ОСОБЛИВОСТІ ШЛЯХІВ ТАБУЮВАННЯ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ “ГРОШІ” (за матеріалами сучасної німецької та української преси та електронних ресурсів)	71
Литвиненко Н. МОДЕЛІ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ У МЕДИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	75
Макаренко Ю. В. ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ	78
Макарук Л. Л. СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ	81
Манюх Н. Б. АСОЦІАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНЦЕПТУ БАТЬКІВЩИНА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	84
Марунько О. А. ПРЕТЕРИТАЛЬНИЙ КОН’ЮНКТИВ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕВАЗІЇ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	87
Матузкова Е. П. ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ СТУДИЙ	89
Міщенко А. Л. ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ТА ІНСТРУКТИВНІ ТЕКСТИ	92
Ніколаєва Т. Д. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ МІФОЛОГЕМ КОНСЕРВАТИВНОЇ ТА ЛІБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЙ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ	96
Огієнко І. С. ДИСКУРС ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО АНАЛІЗУ: ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ДОСЛІДНИКІВ	98
Остапович О. Я., Меніє І. В. ЕКСПРЕСИВНО-МОДАЛЬНІ ФРАЗИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ	103
Пасовец І. І. АПЕЛЛЯТИВНОСТЬ В ТЕКСТАХ МОЛИТВ (на матеріалі німецького мови)	107
Перегінчук У. Д. ЖАНРОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ	111
Пільгуй (Колесник) Н. М. НАУКОВИЙ АГРОТЕХНІЧНИЙ ДИСКУРС У ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ АСПЕКТІ	115
Побережник Н. О. ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРТАННЯ НА “ТИ” / “ВИ” У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	118
Поліщук В. Л. ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ НАСЛІДКІВ, ВИКЛИКАНИХ ВЖИВАННЯМ АЛКОГОЛЮ (на матеріалі німецької, англійської та української мов)	121
Попова О. В. ДИНАМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ НОРМ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	124
Почепинская С. М. ОНИМЫ В СТРУКТУРЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИАЛОГА	128
Раду А. І. КОГНІТОСФЕРА РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ: ПРОЦЕСИ МОВНОЇ ТА ЕКСТРАМОВНОЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ І ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	130
Рибіна Н. В., Кошіль Н. Є. ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ РИТМІЧНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЛІНГІВ	134
Романова О. О. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТА У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)	137
Румянцева Е. А. ГИПЕРТЕКСТ КАК СПОСОБ КОММУНИКАЦИИ НА ЭЛЕКТРОННОЙ БИРЖЕ	140
Руснак К. С. МЕТАФОРИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ	145
Садовник-Чучвага Н. В. ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА СЕГМЕНТНОЇ СТРУКТУРИ РОДОВОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ ЕПІЧНОЇ ПОЕЗІЇ (КВАНТИТАТИВНИЙ АСПЕКТ)	148
Сасенко Н. С. РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ	150
Семегин Т. С. КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І СЬОГОДЕННЯ	154
Сидельникова СИМВОЛІЧНА ПРИРОДА АЛФАВІТНОГО ПИСЬМА	156

Семенюк І. С., Хорошун О. О. ДИСКУРСНА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	160
Сорокіна Л. Є. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ ТА КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИХ АСПЕКТІВ МОВЛЕННСВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРУ	164
Стецик Т. С. ДО КАТЕГОРІЙ РИТОРИКИ ЯК ЗАСОБІВ ПЕРЕКОНАННЯ ЕЛЕКТОРАТУ	167
Сукаленко Т. М. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ “ЧИНОВНИК”: ПРИНЦИПИ ВИДІЛЕННЯ Й ОПИСУ	170
Сутуліна Л. Г. ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЛІНГВОМЕТАФОРОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ	174
Tarnavska O. M. AGE AS A SOCIAL INTERACTION FACTOR	178
Тимінська Х. В. ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА НІМЕЦЬКИХ ЕКСПРЕСІВІВ	180
Топчий О. Ю. АКТУАЛІЗАЦІЯ РЕФЕРЕНЦІЙ В ДІАЛОГІЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	183
Трубціна О. С. ПЕРЦЕПЦІЯ АВТОРСЬКОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ ГАЗЕТНОГО ТЕКСТУ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ ЯК РІЗНОВИД МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	185
Хомак О. Є. ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ОБЕРЕГОВИХ ЗАМОВЛЯНЬ	189
Чайка Л. В. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ВЕРБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ	192
Чепіль О. Я. КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ТЕОРІЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	195
Черний Л. З. DAS WIENERISCHE IM KONTEXT DER INTERKULTURELLEN KOMMUNIKATION	199
Четова Н. Й. ЛІНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР УЯВНОГО У ПОЕТИЦІ АНГЛОМОВНОГО КЛАСИЧНОГО ФЕНТЕЗІ: МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ (на матеріалі творів Дж. Р. Р. Толкіна)	202
Шевченко М. Ю. РОЛЬ ФАКТОРУ АДРЕСАТА В ДИСКУРСІ ПРЕСИ	204
Щерба О. В., Желіско В. Ю. МОВА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ	207
Шикиринська О. Б. НАПРЯМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ СТУДІЙ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВОЇ	210
Яким З. М. НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЛІНГВО-КУЛЬТУРНІ ВЗАЄМИНИ XVI-XIX СТ. ТА ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЇХНЬОГО ВИНЕКНЕННЯ	215
Янко Н. А. ПРО ПРАГМАТИЧНУ СПРЯМОВАНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ДЕТЕКТИВУ (на матеріалі “The moscow club” Дж. Файндера)	218
Яремко М. В. МОВЧАННЯ У МОВЛЕННСВІЙ КОМУНІКАЦІЇ	221

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Барабанова Г. В. К ПОНЯТТЮ КОГНІТИВНОЇ ВИЗУАЛІЗАЦІЇ ПРИ ОБУЧЕННІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧЕСКОГО ВУЗА ІНОЯЗЫЧНОМУ ПРОФЕСІОНАЛЬНО-ОРИЄНТОВАНОМУ ЧТЕННЮ	224
Биконя О. П. МЕТА ТА ЗМІСТ САМОСТІЙНОГО ОВОЛОДІННЯ АНГЛОМОВНИМ ДІЛОВИМ ПИСЕМНИМ МОВЛЕННЯМ МАЙБУТНІМИ ЕКОНОМІСТАМИ	227
Білозерська Т. В. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ОДНА З ФОРМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ	229
Бовкіт Х. І., Мельник М. М. ВИКОРИСТАННЯ СПОРТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ЗАНЯТТЯХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСОБУ РОЗШИРЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗАПАСУ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВІЗІВ	232
Вікторова Л. В. КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З РУМУНСЬКОЇ МОВИ ТА ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СБ УКРАЇНИ	235

Володько А. М. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ	239
Гавриленко К. М. НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВУЗІВ ПРОФЕСІЙНІЙ МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	241
Golub Tetiana FORMATION DES FUTURS ENSEIGNANTS DE FRANCAIS A L'USAGE DES TECHNOLOGIES D'INFORMATION ET DE COMMUNICATION D'ENSEIGNEMENT	245
Горнініч Т. І. СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МЕДИКА	247
Гошовська Л. М. КОНЦЕПЦІЯ І СТРУКТУРА ПОСІБНИКАЗ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ "ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ"	252
Гудзяк А. М. ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	254
Денисенко М. В., Осідак В. В. РОЛЬ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА У ФОРМУВАННІ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	259
Дорда С. В. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ	263
Єфімова О. М. МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	266
Колісник В. Ю. СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПРОГРАМІСТІВ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	268
Колодько Т. М. ТВОРЧИСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ	271
Корж Т. М. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ	275
Левчик І. Ю. ОГЛЯД МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ	277
Мокра О. М., Білецька С. М. ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ ФРАНЦІЇ	280
Мороз Л. В., Дуброва А. С. ДО ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ	282
Петровська Ю. В. ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕФРАЗУВАННЯ ДЛЯ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ВЕСТИ СУДНОВИЙ ЖУРНАЛ	284
Романова О. О. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ	288
Селюжицкая Л. Н. ДЕЛОВАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВУЗА	290
Семенчук Ю. О. ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ ДО НАПИСАННЯ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ ДОПОВІДІ НА НАУКОВУ КОНФЕРЕНЦІЮ	292
Халезова Л. В. СПЕЦІАЛЬНІ КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ ЯК КЛЮЧ ДО УСПІХУ У КАР'ЄРІ ЕКОНОМІСТА-МІЖНАРОДНИКА	294
Чорна М. М. ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ	297
Швець Г. Д. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ "ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА" ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ	301
Шевкопляс Л. В. КРИТЕРІЇ ВІДБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ В АУДІЮВАННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ САМОСТІНОЇ РОБОТИ	303

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія “Філологічна”

Випуск 23

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Коцюк Л. М.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп’ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 20. 04. 2012. Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 22,75. Гарнітура “TimesNewRoman”

Наклад 100 прим.

Видавництво Національного університету “Острозька академія”
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ №1 від 8 серпня 2000 року.